עבדו, עמולו, בשנים הקרובות עוד לנו שעת־הכושר, העירו את העם, „הזכירו לפניו, השמיעו לפניו, שלא תאבד שארית יעקב׳!...

„עתה או עד עולם לא! אוי לבנינו, אוי לזכרון אחינו בני דורנו, אם לא נוציא תועלתנו מן הרגע הזה!׳

הקיצה, עמי!

גם יחוס, וכהיותו עבד במעמקי לבו הוא מוקיר רק יחוס זרים; אם יש לו בת הוא מחפש בעדה איזה דל (כי מיוחס עשיר לא ישפיל כבודו לשאת בת ישראל) המוכתר בתאר „מארקיז" או „גראף", מובן, אינו־יהודי, ומוכר לו את בתו ואת הונו יחדיו. צוואת ווערטהיימער מוויען, שבנו יירש אותו אם אך לא ימיר את דתו, מוכיחה לנו עד כמה עשירינו בחוץ־לארץ מובטחים כי בניהם ישארו במחנה ישראל. אם אין ליהודי עשיר בחוץ־לארץ בן או בת, אשר בעצמם או על־ידי בניהם יעבירו את הונו לאחרים – הוא מוסרו בעצמו ביד גוים. כן עשה העשיר שמשון מבריסעל, זכרונו להרפה, אשר הוריש את כל הונו, שלשים מיליון פראנק להאקאדימיה למדעים בברלין *). האם בעוד עשרות שנים לא יהיה כן גם אצלנו? יותר קרוב, כי כן יהיה...

וכל זה הוא מפני שבגולה אין אנו בעצמנו שייכים לנו, אין חיינו שייכים לנו, אין הוננו שייך לנו וגם בנינו אינם שייכים לנו!

את כל אלה ורבות כאלה, אשר כבר נשמעו בספרותנו בכל הלשונות במשך עשרים ושבע השנים האחרונות, המוכיחים, כי חיי הגלות לא היו מעולם חיי אנוש וכי כל המכבד את עצמו ורוצה להיות כאחד האדם מחויב לתמוך את רעיוננו הלאומי הנשגב – הפיצו ככל אשר תוכלו, הוכיחו לאחינו, כי אנו בעצמנו, בנינו, חיינו והוננו נהיה לנו אך אז, כאשר ארצנו ההיסטורית תהיה לנו, כאשר נהיה חיי אנוש ככל הגוים.

וארצנו ההיסטורית יכולה בנקל להיות שלנו, אם בעצמנו נרצה בזה. צריך רק לקנות שם אדמה, לקנות אדמה ולקנות אדמה.

עבדו, עמולו, חברו חבורות של אנשים אמידים פחות או יותר לקנות אדמה בארץ־ישראל, ליסד שם בתי־חרושת וכאלה, דברים בטוחים מהפסד, שאדם אוכל פירותיהם והקרן קימת. הדברים האלה יביאו שכר לבעליהם ותועלת לבניהם ולכל הלאום כלו והקרן תתקיים. כל אחד בעירו יוכל למצוא חברים לחבורות כאלה: בערים הקטנות–שנים־שלשה בעיר, ובערים הגדולות–למאות; רשמו את הסכומים שהחברים נכונים לתת לזה והודיעו אותם לועד חובבי־ציון באודיסה. בארץ־ישראל כבר נוסדה לשכה אשר תביא לפעולה את כל הענינים האלה, בין בקנית אדמה ובין בשאר הדברים. הכסף שישלחו לצורך זה יהי שמור כבהאוצר האנגלו־פלשתיני, לא תחסר ממנו אפילו פרוטה אחת ואין בזה שום חשש נזק.

*) „ראזסוועט" לשנת 1908, גליון 43.

יבנו בתי־חרושת ועוד, ואז – אם גם בנינו אחרינו יתעוררו – יאחרו את המועד, הכל יהיה נכבש ואנחנו בעל־כרחנו נאריך את תרדמתנו עד אשר נישן המות!

זכרו את דברי הד״ר פינסקער האחרונים בספרו „אויטאעמאנציפאציאן״: „עתה או עד עולם לא׳ צריך להיות פתגמנו. אוי לבנינו, אוי לזכרון אחינו בני דורנו, אם לא נוציא תועלתנו מן הרגע הזה״!

הקיצה עמי! עתה לך שעת־הכושר, אם תחכה – יעבור המועד!

אולי תשאלו: ומה נעשה? העם לא היה נשקע בתרדמתו, אם לא היה חָרֵב זה כבר – ואיך נדבר לעם חרב?

כן הוא, עמנו חרב, אך הרוצה להציל את הגוסס עושה כל מה שבכחו, מנסה את כל התחבולות, אולי תועילנה. עתה היא שעת־הכושר ועלינו לנסות לעשות ככל האפשר.

הוכיחו להעם החרב, מי בספרים ומי בדברים, כל אחד לפי כחו, כי מצב כל אחד מאתנו בגולה איננו בטוח מאומה. לא אדבר על הפוגרומים, אך על מעשי יום־יום. מבלי לדבר על עניינו הנסים יום־יום המונים־המונים לאנגליה, לאמריקה וקאנאדה ומוצאים לפעמים אבנים תחת פת־לחם, כי גם בעלי־הבתים האמידים והעשירים הגדולים שבנו כל הונם תלוי באויר. כמעט כל מסחרינו אין להם יסוד נאמן: אסמכתות, סוחר־מוכר והמסחר הקטן. לעתים קרובות מאד אנו רואים אנשים שהיו אמידים נצרכים לנדבות; לא רחוק הוא גם לראות עשירים הנשארים בלי פרוטה. לעומת זה אין אנו יכולים להראות, לפחות ברוסיה, על משפחה אחת יהודית, שהיא נודעה בעשרה אפילו מאה שנים. הלא היו בקרבנו עשירים לפני מאה שנה ואיה עשרם עתה? לא על־ידי שכרות האבידוהו, לא בשחוק הקלפים הפסידוהו, כמו שעושים אחרים, אך הרוח קבצו והרוח פזרו. עשרנו איננו נוסד על נכסים שיש להם אחריות, על בתי־חרושת גדולים וכיוצא בהם, אך על המסחר האוירי. על הקבלנים נשאו זה כבר משל, שהם נקברים בתכריכי זרים. עתה גם עסקי קבלנות אינם נתונים ליהודים, ועמדתנו היחידה שנשארה לנו, המסחר, גם היא מתמוטטת במקומות רבים על־ידי חנויות־השותפות, אשר שונאי ישראל מיסדים בכונה לשבור לנו מטה לחם.

כן הוא המצב אצלנו. בחוץ־לארץ אמנם מצב עשירינו יותר איתן, אך ליד מי יבוא על־פי־רוב לסוף הונם? כבר אמר מקס נורדוי, כי מיליונר יהודי אובד לעמו. מיליונר יהודי בחוץ־לארץ אינו מסתפק בעשרו ומבקש לו

יותר משלשת אלפים שנה, הקימות נביאים גדולים, מלכים נבונים ואיתנים, חכמים מפורסמים, הפלאת את כל העולם כלו בכחך לשאת ולסבול כל צרה ומצוקה מכל מיני תלמידי המן ומדורות אש – למען תמות באחריתך על אדמה נכריה כהלך נודד?

אל תאמר, כי אם לא מַתָּ עד עתה לא תמות גם לעתיד. לא, עמי, שומריך, אשר עד עתה נצרו את חייך (אוי ואבוי לחיים כאלה!): תורתך והנהיטא – אבדו את כחם, פניך אין לך עוד, ראה והביטה אל תבנית בני נעוריך... הם „מרקדים על כל חתונות בני־נכר" ואותך לא יאבו לדעת; האין זאת נסיסה לאומית?

זה יותר מעשרים ושבע שנים מעוררים אותך, עמי, קוראים אותך אל ארץ אבותיך, ואתה הנך מניע אבר, זה וזה נוסע שמה, מתיסדת מושבה יהודית בארץ־ישראל, מתיסדת עוד שניה, נבנה בית־חרושת – אך אין זה רק תנועת אבר, מספר הגון מבני־ישראל אין שם, אין קונה אדמה, אדמת אבותינו זרים אוכלים אותה שם, ואנחנו פה בקרב זרים ושקועים בתרדמת מרמוטא!

אבל עד עתה עוד היה לתרדמתנו צד זכות: תריסי החלונות היו סגורים מכל עבר, חשכת אפלה היתה לא רק בגולה, כי גם בארץ־ישראל. סדרי תוגרמה לא היו נוחים ליהודי מדינות אחרות בכלל ולהקולוניסטים בפרט.

אמנם בעל דעת צלולה היה יכול להבין כי בזה עצמו יתרון גדול לארץ־ישראל בעדנו. אם היו שם סדרים מתוקנים – לא היה זה כבר נשאר שַׁעל אדמה אחת בעד בני־ישראל, ואף על כן נשארה שוממה עד עתה מפני שלבני אירופה, בין עשירים ובין המון העניים, נמצאו מדינות רבות, שסדריהן יותר טובים מסדרי תוגרמה, להוציא פרי בחרות רצונם מכספם ועמלם, ואף לבני־ישראל, אשר בנוגע להם גרוע המשטר בהרבה מדינות עוד יותר מהמשטר שבתוגרמה, צריך היה המשטר בארץ־ישראל להיות טוב מאותו שבהרבה מדינות. את זאת הבינו המעוררים, אבל מן הנרדם אי־אפשר לדרוש שיעשה לו חשבון בדעת צלולה.

עתה נפתחו התריסים בארץ־ישראל, הקונסטיטוציה שבתוגרמה הביאה אור גם שם ליושביה.

ואם עוד עתה נהיה שקועים בתרדמתנו – הנה יש רבים אחרים, שהם עֵרים יותר מדאי, הונם גדול, שריריהם מוצקים וידיעותיהם מרובות – והם יבלעו את ארץ תקותנו האחרונה, יקנו אדמתה, יסללו בה דרכים ומסלות,

הקיצה עמי!

הקיצה עמי! זה יותר מעשרים ושבע שנים מעוררים אותך מתרדמת גלותך, זרים קורעים את בשרך, בניך מעוררים אותך – אבל לשוא!

תרדמתך ארוכה מאד, שנות מאות רבות, בלוית חלומות נעימים לפעמים על משיחי־שקר, ישנת ברגזה, לא עברה עת אשר לא חבלו בך ולא הקיזו לך דם, ואתה היית מתהלך כמוכה־יָרֵח מגוי אל גוי, וכמוכה־ירח לא היתה יכולת להעירך. במאת השנים האחרונה החלות לישון במנוחה, וכאשר קמו הזרים, אשר שנתך במנוחה היה להם לזרא, ויחלו לנשכך, לירות בך אבנים ולהרבות פצעיך, באמרם: „לך מאתנו, כי צר לנו המקום" – החלו בניך להעירך ולעוררך, להוכיח לפניך, כי גם לתרדמה יש קץ, כי תרדמה איננה חיים, הקיצה, חלץ עצמותיך, פקח עיניך, עורה לחיים חדשים על אדמה לאומית בקולטורה לאומית ובחיים לאומיים נורמליים ככל העמים – ואתה, עמי, הנך מניע אבר, פוקח עין, מעורריך חושבים כי הנך מקיץ, נכון לחיים – אבל באמת הנך שוכב עוד כמתעלף!

האמנם לשוא העמל? הבאמת אין עוד תקוה כי תקיץ לחיים? האם שירתך לפעמים בעת תנומתך „עוד לא אבדה תקותנו" איננה אך דבוב שפתי־ישנים?? הקיצה עמי! הלא אחרית תרדמתך – מות.

אין עם אשר יוכל להאריך ימים בקרב עם אחר. אך על אדמתו הוא יוכל עם לנצור את דתו, את שפתו, את קולטורתו, את תמונות חייו וכל המציין אותו בתור עם ידוע. בין זרים – בין בחיי מצוקה, בין בחיי נחת, מוכרח כל עם לאבד את סגולותיו, להבטל בקרב אחרים ולהשמד מתחת השמים. כן היה לרבים עמים היסטוריים, כן יהיה לך, אם לא תאבה לקומם את חייך העצמיים.

נורא ואיום הוא לראות במיתת איש אחד, אבל אלף אלפי פעמים יותר נורא ואיום הוא אם עם שלם ימות!

הבאמת רוצה אתה, כי כל באי־עולם יהיו עדי מותך? הלזאת היית

לכבוש את הישוב. אמנם אין הסכנה קרובה עתה, אבל הלא גם במהירות היותר גדולה מצדנו לא נוכל לכבוש את הישוב בכל רחבו, ובאופן היותר טוב נוכל לעשות רק התחלה הגונה, אבל אם גם בהתחלה נמתין, מי יודע מה תביאנה לנו השנים הבאות? לעת־עתה אנו רואים, כי הקיטור והחשמל באים לארץ־ישראל על־ידי זרים, ועם זה יכבשו הזרים ההם גם את כח המים, וגם יכוננו שם בנינים של חשמל־חימיים (שם, „ידיעות שונות"), כי הזרים ההם נכונים להכין מקום טעינה ופריקה על חוף יפו, כי אינז׳יניר אישלקי קבל רשיון לחפש בעומק ים המלח חמרים דוממים (שם, גליון 26, „מחשבונות הקונסולים") ועוד כאלה, ואין בעל־יכולת אחד מהמון עשירינו, אשר יאנח עם הנביא: „אדמתכם לנגדכם זרים אוכלים אותה" בעת אשר לא קצרה ידם מהושיע.

ואילו היה באפשר לקנות בזול חלק גדול אדמה במיסופוטאמיה, כדי להמיר את אחוזותיו עם הערביים בארץ־ישראל,-היינו מניחים היסוד היותר נאמן וחזק לתחיתנו; כי עובדים יבואו לנו, אם לא עכשיו-לימים הבאים, והעיקר שיהיה מקום להושיבם בו, והדקדוקים עם הממשלה על־דבר אדמה שאינה נעבדת אפשר יהיה לפשר בלי עמל.

נפלאה גם־כן החלטתו, כי לקנות אדמה על־יד הקולוניות הנמצאות איננה הרחבת הישוב אלא השבחת נכסי הקולוניסטים הישנים, כדי שיוכלו להוסיף את מספר הפועלים הערביים ולשלוח את בניהם לחוץ־לארץ להשאר שם, מבלי להבין, כי רק מפני שהקולוניות הנמצאות אינן מתרחבות מוכרחים בני הקולוניסטים לעזוב את הארץ, כי מה תספיק אחוזה קטנה אחת של קולוניסט בלתי עשיר לשנים או שלשה ויותר יורשים אחריו?

ואף־על־פי שהוא מבטל את כל הענין של גאולת הארץ, הוא מוצא טובה בהמועצה המוסקבאית, שהוא השתתף בה, וטובתה היא – שבה מונח רעיון. אבל תוך־כדי־דבור הוא חוזר בו ואומר, כי רפה כח הרעיון בעסקי עבודת־האדמה, והראיה, שגם בעת תגבורת הרעיון אחרי המהפכה בטורקיה לא נוסדה אפילו קולוניה אחת. עם זה אינו רואה, כי הוא מחליף המסובב בסבה. לא נוסדה אפילו קולוניה אחת, מפני שלא היתה אדמה טובה מוכנת למכירה!

הוא אומר, כי לא רק התחלת עבודה אין אנו רואים, כי גם גרעין של תנועת ישוב, היכול להתפתח בדרך טבעי מבלי להשען על כח הרעיון, אין לנו. דבר זה אמת, אבל איך תהיה התפתחות טבעית, בעת שבעלי־ההון אינם מוכשרים לעבודת הגוף, והמוכשרים לעבודת הגוף אין להם הון לשכלול?

עלינו לא להרפות את הידים במאמרים על אפיסת כחותינו, אבל לעורר ולהגביר את הכחות בפה ובכתב, למען תבוא ההתחלה. על הציונים לעזוב את החלומות על־דבר המטרות האחרונות, אשר לעת כזאת לא יתנו לנו כלום, ולדעת, כי עתה ההבדל בין חובבי־ציון ובין הציונים הוא רק בזה, שבראש חובבי־ציון עומדים פלוני ופלוני ובראש הציונים–פלוני ופלוני, ושחובבי־ציון עושים מעט ומדברים מעט, והציונים עושים מעט ומדברים הרבה, אבל בפועל אין עתה דגל ציונית מדינית, רק דגל חבת־ציון מעשית. כל חוט וחוט מצטרף לבגד שלם, וממעשים רבים קטנים יוצא מעשה גדול, והעיקר שלא להניח יום אחד בלי עבודה.

ומבין אני סערת־רוחם של אלה, אשר ה' ז'אבוטינסקי לועג לה („ראזסוועט", גליון 25) ומנחם אותנו, כי אין הסכנה קרובה אם גם לא נמהר

והמלאכותי, עוד לא יצאה לפעולתה לגמרי, ועוד צריך לעסוק בישוב קטן ומלאכותי, כי באין אלה אין ישוב גדול וטבעי, ודוקא הם־הם התנאים המכשירים את האחרון. ואיזו תנאים יותר טובים נבראו לנו אחרי אספת הילסינגפורס? אמנם בעל המאמר תולה העון בהפוליציה, שלא נתנה להציונים לעבור. אבל אם בהילסינגפורס עשו פסיעה גסה והעמידו רגל אחת בתוך התחום ורגל אחת מחוץ לתחום, ואיזו מגבוריה כמעט ששכחו את החוץ־לתחום מפני תוך התחום, – הלא להפוליציה אין עסק עם מה שחוץ־לתחום?

גם „גאולת הארץ" אינה חשובה בעיני ה' ז'אגורסקי. הלא אם נירא פן יכבשו אחרים את הארץ, אז אין תקוה לאחריתנו. כי אם גם נקנה אדמה במדה מרובה, אז עוד תשאר אדמה במדה יותר מרובה שיוכלו אחרים לקנותה, באין לנו אפשרות לקנות בזמן קצר את כל אדמת ארץ־ישראל. אבל הוא מתנחם בזה, כי, לאשרנו, אין לעמים אחרים שום שאיפה לא לקנות אדמה בארץ־ישראל ולא ליסד שם שום ישוב של עבודת־אדמה או מקום לאֶמיגראציה („ראזסוועט", גליון 25).

הגיון נפלא! מפני שאין אנו יכולים לתפוש מרובה, אין אנו צריכים גם לתפוש מועט, ולעזוב את ווילהילמינה הסמוכה ל„פתח־תקוה" (שהציעו בני הקולוניה הזאת לפני יק"א לקנותה, והאחרונה לא רצתה בזה, מפני שהמומחה שלה, הצרפתי בארביה, מצא את הדבר למותר) ואת כפר מגדול– לאשכנזים, וחלק טוב מעמק יזרעאל לצרפתים. כמדומה לי, שדוקא מפני שאין אנו יכולים לקנות את כל אדמת ארץ־ישראל ועתה אין שאיפה לעמים אחרים לקנות אותה, צריכים אנחנו לקנות מעט־מעט כפי האפשר בטרם תולד השאיפה בלב אחרים לקנותה. ומדוע הוא שוכח, כי גם הערביים יכולים להרחיב נחלותיהם ולהוסיף על האדמה, שכבר יש להם?

הוא אומר, כי קנית אדמה טובה רק בעת שאפשר להושיב עליה עובדים מבני־ישראל, אבל לא להחכירה לערביים ואפילו לבני־ישראל, אשר הישוב לא ירויח מזה הרבה (ולמה איפוא התעקשו הציונים וגזרו, שאדמת הקרן הקיימת תנתן דוקא בחכירה?), ולקנות אדמה סתם, היינו לבלי לעבדה בידי ישראל, ורק שתהיה אחוזה פלונית כתובה על שם פלוני היהודי היושב ברוסיה או באשכנז – לא נשיג על־ידי זה מאומה. אבל כמה מאחינו, שנסעו בארבע השנים האחרונות, שבו כלעומת שבאו רק מפני שלא מצאו אדמה מוכנה לקניה ולחכות שבועות וחדשים לא יכלו? כמדומה לי, שאם היתה אפשרות לקנות את כל האחוזות שבארץ־ישראל שבעליהן יאתו למכרן לבני־ישראל, היושבים בכל הארצות, רק כדי שלא יבואו אחרי־כן לידי אחרים,

צודק בטענותיו, אבל הוא מדבר על אלה, שבכל אופן הם מרחיבים את הישוב, ועל־כן אין לדבריו שהר. האם הקונה אדמה בארץ־ישראל לעבדה, או המיסד שם בית־חרושת, שפועלים יהודים מוצאים בו פרנסתם ומוסיף על תושביה, אין עבודתו עבודה ממשית? מי יוכל להכחיש, שאם בעתיד הקרוב יבואו לארץ־ישראל איזו מאות אלפים משפחות „להרגיע את רוחם" או בהיות „יקר להם כל שעל אדמה וכל עץ", באמרם: „בהדי כבשי דרחמנא למה לן? מאי דמפקדינן איבעי לן למיעבד ואין לנו עסק באוטונומיה" – האם זה עצמו לא יהיה התחלה גדולה להתחיה? העיקר הוא, שלא נעשה מעשה, אשר יעשה את המטרה האחרונה לדבר שאי־אפשר, היינו שלא נפזר את ישראל במרכזים שונים, ובזה הלא נעלים חובבי־ציון, שלא דברו מעולם על אוטונומיה, מהרבה ציונים, שגם האי קפריסין, גם מיסופוטאמיה הרחבה הרבה מהכיל את כל ישראל, הם להם מקומות ישוב טובים! עלילות העתיד הם פרי המעשים ההוֹוים, ואם המעשים יהיו רצויים, אז יביאו את תועלתם גם בלי כוונות של „לשם יחוד". אומות־העולם פרים־ורבים מבלי שיאמרו מקודם את תפלת הרמב"ן הידועה בלילה ידוע, ואפילו לא כדי לקיים מצות פריה־ורביה שנאמרה בתורה, ואף־על־פי־כן הם בריאים וחזקים ועתידותיהם בטוחים. עוד זאת, המטרה האחרונה לא לנו היא, כי אם לדורות הבאים: אם הם לא ירצו בה לא תועיל כוונתנו, ואם הם, אשר בלי־ספק יחכמו כמונו לדעת מה טוב להם, ישתדלו להשיגה – אין להם צורך בכוונתנו.

הוא דורש תכנית ציונית קבועה בהעבודה, שתוביל להמטרה האחרונה. אבל מה היא התכנית הזו? אמנם בהילסינגפורס החליטו, שתהיה העבודה בבריאת תנאים טובים לנדידה טבעית. אבל האם פעולות חובבי־ציון ובראשם הנדיב, שאין שיטתם מוצאת חן בעיניו, אינן בריאת תנאים טבעיים? הלא אם לרגל איזו אלפים קולוניסטים שהושיבו נמצאו עתה בארץ־ישראל עוד איזו אלפים בלתי־קולוניסטים, ברור הוא, כי הראשונים הכינו תנאים טבעיים טובים בעד האחרונים. ומה עשו הציונים לברוא תנאים טבעיים? האם נטיעת איזה יער ואפילו גאולת הארץ על־מנת לתת אותה דוקא רק בחכירה לזמן – הן בריאת תנאים טבעיים? ואת צרכי מי היו מספיקים המוסדות הציוניים בארץ־ישראל, כמו הבאנק האנגלו־פלשתיני, אם לא היה מקודם מתישבים על־ידי חובבי־ציון? האם את צרכי הערביים ובעלי־ההלוקה? יודע אני, שלא בצדקה יושע עם, ואת ה„אמריקה" הזאת כבר גליתי לפני לרת „הציוניות" עוד בשנת תרמ"ה („המליץ" תרמ"ה, גליון 103), אבל אי־אפשר היה לעשות את ההתחלה באופן אחר, וההתחלה הזאת, כמה שלא ילענו חכמינו על הישוב הקטן

יודע, אולי יוכלו לשתף לעבודה זו גם איזו מיליארדירים מעמים אחרים, אשר בטוב לבם ומבלי דעת מה לעשות בהונם הרב ירצו לקחת חלק בהעבודה ההיסטורית הגדולה הזאת, אשר תציב להם יד ושם־עולם בדברי־הימים.

אמנם גם העצה הזאת אינה בטוחה, אבל באין טובה ממנה – „אל תהי מפליג לכל דבר".

אבל לזה דרוש תנאי מוכרח, שיסירו הציונים מעליהם את הקמיע היקרה להם הנקראת „אוטונומיה", כי בלא זה לא ישמע איש מעשירינו להם, ובשביל זה וגם מפני להסיר כל חשד מלב הטורקים־הצעירים על הציוניות, נחוץ להודיע גלוי בהקונגרס הבא, כי עתה, אחרי המהפכה בטורקיה, אין עוד צורך לא במשפט גלוי ולא באוטונומיה וישראל יוכל לשכון לבטח בלעדיהם. אמנם אין זה מתאים לנוסח הפרוגרמה הבאזילאית, אבל להנוסח הזה אין שום קדושה, ודברים יותר קדושים בטלו לפעמים משום „עת־לעשות".

אפשר, כי ה' ז'אנורסקי מן ה„ראזסוועט" יראה בזה בגידה, אבל יגדל נא כחו ויושיט לנו את „קערת־השמים".

ובאין לאל־ידו להושיט לנו את „קערת־השמים" הוא דורש מאתנו להרים את עינינו אליה ולכונן על־פיה את פעולותינו. למרות דברי נורדוי שאמר, כי אילו היה הד"ר הירצל חי עתה, אחרי המהפכה בטורקיה, היה אומר לנו: „הנה לכם הטשארטר וכו'" – הוא בא להזכיר לנו את האמתיות, אשר לדאבון לבו שכחנו אותן, כלומר, בשעה שאנו מדברים על העבודה בארץ־ישראל, שכחנו לאמר: „לשם יחוד פלשתינה והאוטונומיה". הציוניות, הוא אומר, היא הכרה פוליטית, שיש לה נקודה עיקרית ומטרה אחרונה: הנקודה העיקרית היא, ששאלת היהודים גם בצד החמרי, גם בצד הרוחני, לא תפתר לעולם בגולה, והמטרה האחרונה היא חיים אוטונומיים־לאומיים אֶקונומיים לישראל בארץ־ישראל. לפי־זה – לא כל עבודה בארץ־ישראל תוכל להיות עבודה ממשית. אבל בעת האחרונה רבו „פלשתינים" ואפילו גם אנטי־ציונים, שאינם מכונים את לבם להמטרה האחרונה. בעד איזו מהם ארץ־ישראל עצמה היא המטרה, על ידיה הם מרגיעים את רוחם הלאומי הסוער מצרת הגלות, ובעד אחרים יקר „כל שעל אדמה, כל עץ של ארצנו", ואחת היא להם, אם יהיה בה לעתיד מרכז ישראלי, העומד ברשות עצמו, או לא. („ראזסוועט", גליון 25).

אילו היה ה' ז'אנורסקי מדבר על עבודה כעבודת בעלי־החלוקה, הנוסעים לארץ־ישראל כדי להנצל מגלגול מחִלות ומתולעי הגלות אחרי מותם, היה

בית־הספר הזה, הנועד למטרה רמה ונשאה זו, – נבין, כי קארל ניטיר היה אנוס על־פי הדבור לצאת כנגד ישוב ארץ־ישראל אחרי מות כרמיה. את יהוסה של חברת „כל־ישראל־חברים" לרעיון הישוב בזמן הזה רואים אנו מן העלילות של גולדברניר על הציונים וה„הילפספעראיין" („העולם" תרס"ט, גליון כ'). כן אין תקוה לנו מחברת „אגודת־אחים", אשר ראשי המדברים בה, קלוד מונטיפיורי ולוסאדה, הביעו מחאתם למעשי חברי יק"א מפאריז, שנרצו לקבל את סכומי רוטשילד לגמור את מעשיו בהקולוניות בארץ־ישראל. זאנגביל יהיה אוגאנדי, קירינייקי, כשדי ועוד, אבל לא ציוני, כדי שלא לחקות את הציונים. לולא־זאת לא היה חולם על־דבר מיסופוטאמיה, שגם לה לא יתנו עתה אוטונומיה, כמו שלא יתנו אותה לארץ־ישראל. הוא אוחז בדרך המנוח הבארון־הירש. גם הוא מתחלה לא היה כנגד הישוב בארץ־ישראל ושלח את סופרו ווינציאני לקבל תחת חסותו את הקולוניות שבארץ־ישראל, ורק אחרי שקדמו הבארון רוטשילד חשב לא לכבוד לעצמו להקות אותו וישם את עיניו בקצה הארץ, בארגנטינה, כדי להיות ממציא מקורי. כמוהו עושה גם זאנגביל. באופן אחר לא יובן, איך לא ירגיש פקח כמוהו, כי טובה לנו ארץ־ישראל בלי אוטונומיה ממיסופוטאמיה עם אוטונומיה גם מפני סבות מדיניות? שהרי אין אנו בטוחים, שלא תפול בזמן־מן־הזמנים מיסופוטאמיה ביד איזו ממשלה אירופאית, אם על־ידי המסלה הבגדדית, או דרך פרס שאין עתידותיה בטוחים, בעוד ששום ממלכה אירופאית לא תתן לחברתה לכבוש לה את ארץ־ישראל, הקדושה לכל הנוצרים.

ב.

כן הוא, התאחדות החברות לא תביא פרי, והעצה האחת, לדעתי, לפנות לעשירי ישראל, לברר להם, כי לטובת עמם ולטובת עצמם, למען לא יצטרכו שנים אין־קץ להטפל במדוכאי הפוגרומים, בהנדידה הרחוקה לאמריקה שאין לה סוף, לראות בני עמם נוספים עליהם בארצות מגוריהם, מה שמגביר את האנטישמיות בכל מקום, – טוב להם לנבר חילים ביותר בזמן ידוע לעשות את ארץ־ישראל מוכשרת לקבל את הנודדים, אשר יוכלו אחרי־כן לצאת לארץ־ישראל בלי עזרתם ומבלי לעבור דרך עריהם, בהיות מצד אחד הארץ מוכשרת לקבל אותם, ומצד השני הוצאות הנסיעה מועטות הרבה וגם הנסיעה עצמה ממקומות הנדידה לארץ־ישראל איננה דרך מערב אירופה. עם זה יכולים הם לעשות את הדבר הזה לא על־ידי צדקה, שיש בה חסרון־כיס, אלא בדרך ישוב, שסוף־סוף ישיב להם את הקרן, ואולי גם איזה ריוח. ומי

למכ״ה בתשלומים לזמן ארוך. אז לא נצטרך לחכות עד שיקום לנו באלף השביעי „דור שכלו זכאי" על־ידי החנוך הלאומי, כי התועלת הפרטית של אלה, אשר שונאינו שוברים להם מטה לחמם, החופש מצרות הגלות ומצוקת ישראל ימשכו את לבות המוני בני־ישראל יותר הרבה מקניננו הלאומיים הרוחנים, ורק אז, בין דור חפשי מצרות הגלות ושנאת העמים, במקום שכל איש ישראל לא לבד שלא יתכחש למולדתו, אבל עוד יתפאר בשם ישראל, — יוכלו להתפתח ולהתרחב הקנינים האלה. בלי אפשרות להמוני־העם לרכוש להם אדמה לא יועילו גם החנוך היותר טוב והקנינים הלאומיים היותר חשובים, כי רק את חובת הסעודה השלישית בשבת אפשר לצאת על־ידי דברי תורה, ולא את חובת שתי הסעודות הראשונות ולא גם את חובת הסעודות שבימי החול.

ה׳ גולדברג אומר, כי עבודתנו הראשונה צריכה להיות לאַחד את המוסדות הישראליים, כמו יק״א, חברת „כל־ישראל־חברים", „אגודת העזרה" בגרמניה, „אגודת־אחים" ואפילו את יט״א בדבר היציאה ההמונית לטורקיה. ה׳ גולדברג סתם את דבריו ולא פירש, אם כונתו בזה רק לארץ־ישראל, או כל מדינות טורקיה שוות לפניו. רוצה אני להאמין, כי כונתו רק לארץ־ישראל, שהרי ישוב מקידוניה, אזיה־הקטנה ואפילו קפריסין וארם־נהרים אין לו ענין עם עבודתנו. אבל, אם־כן — לא אוכל, לצערי, לקוות לפעולה פוריה. יק״א אינה חברה בפני עצמה, אלא „קדרא דבי שותפי" של חברת „כל־ישראל־חברים" ו„אגודת־אחים", וכבר ידענו את היחס של ראשי החברות ההן לארץ־ישראל. חברת „כל־ישראל־חברים" מתנגדת להישוב מראשית צמיחתו, וגם אז נלחם בה בשביל זה המנוח סמולנסקין. עודנו זוכרים את מכתבו של קארל נ י ט י ר, שליחה של חברה זו בברודי, בעת ששלחה את הנודדים דוקא לאמריקה ולא לארץ־ישראל. במכתבו ההוא אמר, כי ס כ נ ה מרחפת על ראשם של יהודי אירופה, אם ינסו להושיב את חרבות ארץ־ישראל, ועד מהרה נחזה מחזה אשר לא הרגיש ישראל כמוהו זה אלפים שנה („המליץ" תרמ״ב, גליון י״א). אם נזכור, כי קארל נ י ט י ר זה הציע בשנת תרכ״ט, היינו י״ג שנה לפני זה, ליסד בארץ־ישראל מ ק ו ם ־ מ פ ל ט לאחינו, אשר היום או מחר יברחו עם רב מהם ממקומות מושבותיהם (הוא יכול לראות זאת מראש על־פי הנדידה שהיתה מליטה בשנת תרכ״ט), ו ל כ ב ו ש מ ע ט ־ מ ע ט את הארץ הקדושה, וכי דבריו אלה הלהיבו כל־כך את ראש חברת „כל־ישראל־חברים", המנוח כרמיה, עד שנשא את משאו הנפלא על עתידות ישראל בארץ־הקדש בעת הצעתו על־דבר יסוד „מקוה ישראל" (כל זה בלוח „אחיאסף" תרנ״ה 275, 276), והוא עצמו, ניטיר, היה המיסד והמנהל את

שיהיו לבעלי־משפחה יצטרכו לעזוב את הארץ, – או שישארו רוקים כל ימיהם, ואז לא רק שלא יתנו לארץ רבוי טבעי, כי אם גם מספרם עצמם יתמעט בבוא פקודתם.

עוד אסון צופה להפועלים בארץ־ישראל. השנה הבאה היא שנת השמטה, והרב מיפו לא נרצה להתיר את העבודה כי אם על־ידי נכרים. על שאלתי לו, מפני מה הוא מחמיר יותר מהגאונים ר' ישראל יהושע מקוטנא, ר' שמואל מוהיליבר ור' מרדכי אֶליאשברג מבויסק ז"ל, שהתירו את העבודה על־ידי ישראל, כמו שהבאתי ב„המליץ" בחיי הגרש"מ ז"ל משמו, שכדי להתיר לעבוד על־ידי ישראל רק העבודות דמדרבנן לא היה צורך במכירת הקרקע לנכרי? וכי אפשר הוא שבכל שבע שנים יצטרכו הפועלים היהודים לעזוב את הארץ? – ענה לי במכתבו מיום ט"ו באייר שנת תרס"ט, ש„אינני נוטה לדעת המתירים הקיצונים, ואיני מסכים כלל לדעת הגרש"מ הנ"ל, כי כשם שאנו צריכים לארץ כך אנו צריכים לדת, ובפועל אין הענין נוגע לסדרי הפועלים, כי ארבע המלאכות האסורות על־ידי ישראל מן התורה: זריעה, בצירה, זמירה וקצירה – בזריעה עסוקים עד כה כמעט רק פועלים נכרים, ולא יחרב הישוב אם תהיה שבת הארץ ניכרת על־ידי איזה שנוי במקצת מקומות, ועל הבצירה, הזמירה והקצירה, במקום שיהיה הענין דורש, כבר תקנתי דרכי היתר, שאינם נִתנים להנתן ביד כל אחד, כי אם אחר שאלת חכם". ומי יודע מראש את דרכי ההיתר הזה הכמוסים ביד הרב, ואם לא יתחלקו לשבעה דרכים להפועלים לנוס מן הארץ?

ובאמת אין תקוה להרבות את הישוב כל הימים, אשר לא יהיה לנו מוסד איתן, שתהיינה בידו אחוזות מוכנות לממכר בתשלומים לזמן ארוך. הבאנק הקרקעי, אם גם יוסד, יביא רק הצלה פורתא. אפילו אם יצבור במשך איזו שנים עשרת מיליון רובל–לא יוכל לתת יותר מאלף רובל לאיש לעשרת אלפים קולוניסטים חדשים, בעוד שאנו יודעים, כי מצד אחד מעט הסכום הזה לבעל הון־קטן, ומצד השני – עשרת אלפים קולוניסטים חדשים לא יביאו שנוי ניכר בחיינו הלאומיים בארץ־ישראל. אמנם לא על השדה והכרם יחיה האדם, ועוד יש עבודה רחבה לסוחרים, לבעלי חרושת־המעשה ולבעלי־מלאכות וחכמות שונות, אבל לכל אלה אין מקום בלא אוכלוסים מרובים, שעיקר פרנסתם היא עבודת־האדמה; אבל בה יוכלו וירצו לעסוק רק אנשים בלתי־עשירים, ועם־זה בריאים ורגילים בעבודת הגוף, והעשירים, שלא יוכלו ולא ירצו להיות אכרים פשוטים, יבואו אחרי־כן לעסוק במסחר ובחרושת־המעשה. ובכן „חזר הדין", כי יסוד כל היסודות לנו הוא רק הכנת אדמה במדה מרובה

העברית מרעישים עולמות על זה. די לזכור את המאמרים שכתב בענין זה מר מ. ל. ליליענבלום ב„המליץ".

אם נאבה לפשפש במעשינו ולחפש חטאים, כמדומה לי שאפשר היה מקום למצוא אותם בגזרת הקונגרס הראשון, שנתקיימה איזו שנים, שלא להתישב בא״י־ישראל קודם קבלת הטשארטר, בהלעג על ה„התגנבות" לארץ־ישראל שלא ברשות, על הקולוניזאציה הקטנה, ובהחלטה המחוכמה לעשות את אחוזות הקרן הקיימת לנכסי הקדש, אשר לא ימכרו ולא יגאלו לעולם וינתנו רק בחכירה לזמן, דבר שאין קופצים עליו. ומה שנוגע למאמרי על־אדות עכוב היציאה, ראוי היה לה' גולדברג לבלי לשכוח, כי הנדידה החזקה שנתעוררה בשנת 1891 לרגל גרוש מוסקבה והביאה לארץ־ישראל הרבה מאות עניים, שכמעט כולם שבו בפחי־נפש, – היתה רק נדידה של בהלה, שאי־אפשר היה לבלי להתריע עליה. בעת ההיא, בשעה שלא היו עוד יק"א וחוכרי אדמתה, בשעה שלא היתה עוד נטיעת פרדסים, ורק נטיעת כרמים, שכולם, מלבד כרמי „רחובות" ו„גדרה" המעטים, היו ברשות פקידות הנדיב, שלא התיחסה ברצון לפועלים מבני־ישראל, בשעה שכל הנודדים שאפו רק להאחז בתור קולוניסטים ולא להשאר פועלים לשם מצות ה„פרוליטאריזאציה",– אי־אפשר היה להביט בקרת־רוח על המון עניים ואביונים, שבאודיסה קבלו מאת המנוח מ. פישירוביץ טה וסוכר שחסרו להם על האניה, ובבואם ליפו הביאו איזו מהם עמם אהלי־בד, שפרשו אותם על חוצות יפו ובאו לדרוש מאת הועד־הפועל לתת להם אדמה, עד שהוכרח ה' פינס לדרוש בטלגרמה לעכב בעד יציאתם בכל האפשרות. ה' גולדברג זוכר בלי־ספק גם־כן, כי כל פרי הנדידה הזו, בין של העניים ובין של צירי האגודות בעלי־הון, היו: המשבר הנורא, שהוריד לטמיון קרוב לשמונים אלף רובלים, „חדרה" עם קרבנותיה האומללים וחדוש איסור הכניסה אחרי שנתבטל. חטא מאמרי בעת ההיא הנני נושא בלב שוקט, ובנוגע לשנת 1904 – הנה אז לא התגבר ביותר זרם הנדידה. „המליץ" כבר חדל לצאת, ולא היתה לי יכולת לכתוב ב„המליץ" ולא צורך לעכב אותה במאמרים בכלל. עם זה צריך לדעת, כי גם עתה אולי רבים הם השבים מן הנשארים, ואם לבעלי הון־מועט כדאי הדבר שיראו בעיניהם את הארץ ופרי הישוב החדש, הלא העניים אינם רשאים להעשיר את מסלות־הברזל והאניות בשביל תענוג רוחני כזה...

„הפועל הצעיר" מדבר על־דבר היציאה של אלפי אנשים – אומר ה' גולדברג. אבל יודעים אנו, כי רק פועל רַוָק יכול להתפרנס משכרו בקולוניות ארץ־ישראל, ולא בעל־משפחה. אם־כן, הלא אחת משתי אלה, או שבשעה

ובנימוסי הציוויליזאציה, אבל יהודים בלב ונפש. מימות האימאנסיפאציה – כל בחור וטוב, כל בעל בעמו, בין שהוא עשיר מופלג, בין שהוא חכם מלומד, בין שהוא בעל פעולות מצוין – מתרחקים מאתנו... ו„נתונים לעם אחר", או רק לעצמם לבד. נשארנו בלי אחדות, בלי אנשים אויטוריטטים לכל העם, ובשביל זה – גם בלי ראשים ומנהיגים. כהתול מר מצלצל באזנינו הפתגם: „העם צריך להושיע את עצמו", אך מי הוא אשר יעשה את העדר לעם? „כד רגיז רעיא על ענא עביד לנגידא סמיותא", ואנחנו אין לנו אפילו נגידא סמיותא – והננו תועים ונפוצים לכל עבר...

היפלא, כי לקול המהפכה בטורקיה התעוררו רק יחידים? בתעות העדר נבדלו ממנו איזו צאן קדשים. גם לפני המהפכה, גם לאחריה, למצוא מרעה בארץ־האבות, אבל העדר בכללו נשאר כשהיה. לא בצדק נקרא למחזה כזה בשם „תנועה". תנועה שמחירה שקל כסף לשנה ואיזו פרוטות להקרן הקיימת, ופריה – אספות המסיימות בקריאות „הידד" ושיר „התקוה", איננה תנועה של עם המתעורר לתחיה!... מצוקת הגלות נראתה עתה בכל כחה, „יסורים של אהבה" לעבדות.

לאסוננו, לא על־ידי יסורים כאלה תנתן לנו ארץ־ישראל.

„אם רואה אדם יסורים באים עליו יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא – יתלה בבטול תורה". דעה כזו, התולה את היסורים ההם בבטול תורה, מביא ה' גולדברג במאמרו „לשאלות הרגע" („העולם" שנת תרס"ט, גליון כ"ג): „כל המעשים המלאכותיים יעלו בתהו, כי קודם־כל צריך להתעסק בעבודה החנוכית, להכשיר את העם, לטפח בו רצון עממי חזק ואהבה עמוקה אל צרכיו וקניניו הלאומיים, לשפתו, למולדתו ההיסטורית, לברוא דור אמיץ ברוחו, בעל הכרה לאומית חזקה ורצון כביר אל החיים הלאומיים". על התשובות שכבר נשמעו כנגד טענה זו הוסיף ה' גולדברג בצדק, כי טענות כאלה נשמעות תמיד בשעה שכל תיקון גדול בחיי איזו מדינה עומד להעשות. ה' גולדברג מוסיף עוד, כי בעמקי נשמת האומה הישראלית צפונה השאיפה להחלץ מחיי נודד חסר־בית ועבד־עולם, והחפץ להשתחרר מחיי רצוצי משפט וכלבים מספיק הוא לעורר את השאיפה, המונחת בטבע כל בני־האדם להיים נורמליים. זה הוא אמת במדה ידועה. אבל שמא יבוא איזה מקשן וישאל: אם כן מדוע דלות כל־כך התוצאות של העבודה לישוב ארץ־ישראל? – הוא מקדים לו תשובה פשוטה: „בכל זמן הישוב לא עשינו בלתי (?) אם זה, שעכבנו בעד היציאה לפלשתינה, ובכל פעם שהתחיל זרם הנדידה לארץ־ישראל להתגבר, כמו שהיה הדבר, למשל, בשנת 1891 ובשנת 1904, מיד התחילו בעתונות

בלי דמיונות.

א.

„באו בנים עד משבר". גרושים מן הערים ומן הכפרים, מוסדות מסחר לנשל את היהודים מן המקצוע הראשי שהוקצה לפרנסתם בגולה, המסחר הפעוט, שנאה ובוז בכל מדינות אירופה, הגבלות בבתי־הספר ברוסיה ובכניסה לאמריקה, עוני נורא ורעב, ופּרים – נדידה בהמון אל אשר יהיה הרוח ללכת בעד ככר לחם, ואין לך יום שאין קללתו מרובה משל חברו. זהו מן הצד האחד. מן הצד השני – קריאה של חבה מאת ראשי הטורקים הצעירים לשוב לארין אבותינו, במקום שנוכל לחיות חיים טבעיים ומסודרים ולהיות חפשים ממצוקות הגלות, – „וכח אין ללידה"!

שבו אלינו ימים, אשר לא היו לנו מזמן חורבן ארצנו, ימים המזכירים לנו את פקודת כורש: „מי בכם מכל עמו ה' אלהיו עמו ויעל", אבל אין מזכיר לנו את זרובבל ו„ר א ש י ה א ב ו ת ליהודה ובנימין... לעלות לבנות". החכם־באשי מקונסטאנטינופול, אשר הודיע את דברי כורש זמננו לראשי מוסדותינו, מ ה כ ה ל ת ש ו ב ה...

„היתעורר המת"? אפילו אם יקום לנו ישעיה שלישי, לא ישאר לו כי אם לצעוק מכאב לב: „על מי ארברה ואעידה"...

ישעיה השני דבר לעמו האחד בשפתו האחת, אבל ישעיה שלישי ימצא לא עם אחד, כי אם ערב־רב של „צרפתים, אנגלים, אשכנזים, מאדיארים, פולנים בני (או בני בלי) דת משה", חלק לכם כחלוק לשונותיהם יותר מארצות גלותם, ורובם גם לא יקראו מאומה על כל הנוגע לאחיהם אפילו בשפה שהם יודעים אותה.

אז קמו זרובבל ו ר א ש י ה א ב ו ת. העם הוא בכל מקום עדר: „איש ירעה ידו, כל עמלו לפיהו, אין דואג, אין חולה בעמל אחיהו", אך ראשיו ומנהיגיו יובילוהו לדרך הצלחת הכלל, כפי שהם מבינים אותה. אבל איה הם ראשינו ומנהיגינו אנו? עד ימי האימאנסיפאציה ואפילו עד ימי ההשתדלות להשיגה, היינו יהודים. אמנם לא מגוהצים. לא מוכתרים במיליונים, בדיפלומים

לעזוב את הארץ שיקדימונו בה אחרים, ושנהיה אנחנו אחרי־כן מן הצועקים ואינם נענים, וממרומי הרוח נביט בקנאה על הנעשה שם מתחת על האדמה.

נר לרגלנו צריך להיות פתגם הד״ר פינסקער בסוף ספרו „אויטאעמאנ־ציפאציאן״: „אם לא עכשיו – אז אבדה כל תקוה!״

את הפתגם הזה עלינו להטיף ולהטיף, עד שתפקחנה עיני העורים ואזני החרשים תשמענה.

אחרים, לא ידרוש כסף וכחות הרבה כהעבודה המעשית. והוא מוסיף, שגם העם מרגיש לזה חבה יתירה, והוא יותר מסור לתחית שפת־עבר מאשר לסדור האֶמיגרציה. אבל אין זה אלא טעות. לא לבד שהעבודה המעשית מביאה פירות ויכולה למשוך לב רבים לשם תועלת חמרית – בשעה שיסוד בתי־ספר לא יביא שום ריוח לאלה שיתנו עליהם כסף, ודרושים לזה רק בעלי־צדקה – גם בין אותם שאינם דורשים ריוח – יתירה החבה לעבודה מעשית מאשר לעבודה רוחנית, כמו שמוכיחה הקרן לשם החנוך על שם הד״ר פינסקער שנוסד על־יד ועד חובבי־ציון, שנתן במשך שש שנים רק פרוטות. אם יש גואלים רבים לתחית שפת־עבר יותר ממה שיש גואלים לסדור האֶמיגרציה – הדבר פשוט מאד, לשכות־מודיעין לנודדים יש בהרבה ערים גדולות, וסדור האֶמיגרציה דורש ידיעות רחבות, עמל רב וכסף לא מעט, אבל לתחית שפת־עבר די הוא, שאיזו מורים ופרחי משכילים יתכנסו לפטפט בשפת־עבר או לכל היותר – לקרוא הרצאה, טובה או גרועה, על אודות ספר פלוני.

ה׳ אחד־העם דורש להשלים עם הרעיון, כי ההתפתחות האֶקונומית בעתיד הקרוב מוכרחת להיות בעיקרה על־ידי זולתנו, רק הוא מנחם אותנו, שסוף־כל־סוף ימלאו בנינו או נכדינו את החסרון וישיבו להם את היד העליונה. אבל אין סומכין על הנס. רשות בידינו לקוות, אבל אפשר גם־כן כי לא תבוא תקותנו. אם תמלא הארץ תושבים זרים לא יוכלו בנינו לנשל אותם מעל אחוזותיהם אפילו בהון רב, כמו שאי־אפשר לנשל יושבי מדינות אחרות. ומי יודע אם במשך הזמן הרב, הדרוש לחנך דור חדש כרצוננו לא יתמעטו באירופה רדיפות אחינו, והדור ההוא ישלים עם הרעיון, שאין להקפיד על הקרע שבנשמת האומה, כמו שרבים מאחינו עתה אינם מקפידים על זה?

חושב אני, כי אך בשביל זה הוא דורש להשלים עם הרעיון הנורא, שבעתיד הקרוב תהיה ההתפתחות האֶקונומית בארץ־ישראל על־ידי זולתנו, מפני שהוא הולך לשיטתו, שהמרכז בארץ־ישראל צריך להיות דוקא רוחני, וכי על כן צריכים העולים שמה להיות אנשי־הרוח ומלאי אידיאלים במלוא מובן המלה, ולא אנשים פשוטים וכל־שכן נסים. אבל עם שתי ההנחות האלה, היוצאות מתוך השקפה אחת, צריך להלחם בכל מאמצי־כח. בשום אופן אין אנו רשאים להשלים עם הרעיון, כי גם בעתיד הקרוב תהיה פעולתנו מצומצמת בארץ־ישראל לעומת פעולות אחרים, וכי לארץ־ישראל צריכים לעלות אך יחידי סגולה. אין אנו רשאים לחכות לדור זכאי, אשר לעולם לא יהיה בגולה. אין אנו רשאים לדחות ברצון את עבודתנו לדור יבוא, ואין אנו רשאים

שלומי אמוני ישראל להמתין עד ביאת הגואל. אני, לצערי, אינני רואה שום אפשרות לחנך בגולה „דור שכלו זכאי" כזה. דור אשר ירגיש את מרירות הקרע של נשמת האומה לא יוכל להיות דור בחורי הישיבות וחובשי בית־המדרש מן הימים הטובים שעברו, כי באויר של חיים כלואים כאלה לא יורגש לעולם שום קרע. דור כזה יוכל להיות אך דור נאור, הרואה ומבין את חיי עמי אירופה וחיי ישראל הגרים בתוכם ומושפעים מהם בעל־כרחם. אבל החנוך הוא דבר שאינו תלוי ברצון מנהיגיו. אלפי סבות טמונות ונסתרות מעין כל רואה משפיעות על כל איש ואיש לתת לו השקפה ידועה. הרבה קריאת ספרים שונים עושה, הרבה עושים חברים שונים, הרבה הסביבה עושה. בני צדיקים גמורים עוזבים את עמם ואת דתם, בני פקידים גבוהים נמנים עם מהרסים, ובני יהודים מתבוללים גמורים שבים ללאומם בכל לב. ובכלל, למה לא יודיע לנו ה' אחד־העם, איך נוכל לחנך דור כזה, בשעה שהחנוך אינו מסור בידינו כלל. בעל־כרחנו הננו יושבים בתוך עמים אחרים, בעל־כרחנו אנו מקדישים חלק גדול מזמן למוד בנינו לשפות נכריות, לידיעות שונות, שאין להן ענין עם לאומנו. בעל־כרחנו אנו שקועים בסביבה זרה ומושפעים מקולטורה זרה, וכל יום קללתו בענין זה מרובה משל חברו. די לראות את מצב מכתבי־העת בשפתנו ומצב ספרותנו – ולהוכח עד כמה נוכל לסמוך על נסים כאלה. מודה אני שיהיו לנו בכל דור יחידים, אשר ירגישו את הקרע בנשמת האומה, אבל יחידים יש לנו גם עתה, ואם בעוד שלשים או חמשים שנה יהיו יחידים כאלה במספר איזו אלפים יותר (מה שעודנו מוטל בספק), סוף־סוף יהיו רק יחידים, ולא דור שלם.

המהפכה העיקרית צריכה להיות ואפשרה להיות לא כל־כך ברוח העם אך בבקיאות גדוליו ועשיריו. הוא בעצמו אומר, כי באירופה יריחו מרחוק עסקים טובים והון רב ינהר לארץ־ישראל לרומם את מצב הארץ. אם באירופה יוכלו לעשות זאת לא על־ידי עבודת הרוח, כי אם מריח עסקים טובים, למה לא יוכלו עשירינו להביא את ההון הזה בלי מהפכה ברוח. ההון יגרור אחריו גם את הקרקע. אם יבנו מסלות – ייסדו על גבולותיה קולוניות להרבות את ההובלה; אם ייסדו בתי־חרושת – יצטרכו לזרוע לפת, פשתן, צמר־גפן וכאלה. העיקר לנו הוא ההון. באנשים עניים אשר ישרתו את ההון הזה אין לנו מחסור גם בלי מהפכה ברוח, כמו שהם נוסעים עתה לאמריקה בלי מהפכה כזו.

ה' אחד־העם מפצה אותנו ואומר, כי יסוד בתי־ספר בינונים וגבוהים, אשר לפי השערתו, שאינה מבוססת כלל, לא יעסקו בזה בעתיד הקרוב

יהדוף את השולטן מכסאו, יביא את העם על כנפי נשרים לארץ אבותיו, והכל יהיה טוב ויפה מבלי שום עמל מצד העם. עתה הננו דורשים פעולות, פעולות אמיצות ותכופות, הדורשות גם זמן רב, גם עמל גדול. דבר כזה איננו נקל לעם הרוח.

אמרתי „איננו נקל", כי סוף־סוף לא בזה לבד אני רואה את סבת הענין הזה. לפי דרכי לבלי להביט על כל דבר רק מן הנקודה הרוחנית, אבל למצוא לו גם סבות חמריות, צריך אני להודות, כי בני עמנו, לאסוננו, אינם מוכשרים עוד עתה לעלות בהמון לארץ־ישראל, אבל לא מפני חלישות רוחנית, אלא מפני חלישות חמרית. בארץ־ישראל לא תוכל להיות עבודה לעשרות אלפי ידים, בטרם שיהיו בה דרכים מתוקנים, בתי־חרושת וכיוצא בזה, אך לדברים כאלה, שרק העשירים יכולים לעשות אותם, אין עשירי עמנו מסוגלים. בעלי־הון באנגליה, צרפת, בלגיה ועוד, הם מלבד עשרם גם מומחים לסלילת דרכים, ליסד בתי־חרושת וכל כיוצא בזה, ועשירי עמנו ברובא דרובא מוכשרים אך למסחר פשוט של מקח־וממכר או לבאנקים. בעלי־הון, אינז׳ינירים, מיכאניקים וכיוצא בזה מעטים בנו מאד, ולדרוש מבעלי־הון פשוטים שיסמכו על בקיאות אחרים להשקיע כסף רב באיזה עסק זר להם קשה מאד. על־פי־רוב משַנים עשירים את מקומם, בשעה שעסקיהם אינם משתנים, אבל לא הורגלו לשנות עם מקומם גם את ערכי חייהם.

אם יתוקן המעוות הזה, אם לאנשים אמידים בינונים תהי מצויה ארמה לקנותה בכל עת, אם עשירינו יהיו מסוגלים גם לכל מיני עבודה, – אז ינהרו לארץ־ישראל גם מאות אלפי עניינו, הנודדים מדי שנה בשנה לאמריקה גם־כן בלי הכנה רוחנית ומטרה רוחנית.

לאות על אמתת דברי אלה אביא מופת אחד, הידוע גם לה׳ אחד־העם. בשנת תרנ״ג עלה לארץ־ישראל איש אחד, הדבוק בשיטת הרוחניות בכל לבו ונפשו לא פחות מה׳ אחד־העם בעצמו. בשעה שעלה היה עם לבבו להשתקע שם, ומצד הונו לא היה לזה שום מעצור. אבל בבואו שם ראה, כי אין תנאי המקום נוחים לו שם וישב לרוסיה. אם לאיש כמוהו לא הועילה הרוחניות להגביר אותו על התועלת החמרית, מה תועיל לנו הרוחניות שנתמוך עליה את כל תקותנו?

אבל מלבד זה – עצתו של ה׳ אחד־העם להמתין עד שעל־ידי העבודה הרוחנית תבוא מהפכה עיקרית ברוח העם ויתחנך דור חדש אשר־ירגיש בכל לבו את מרירות הקרע של נשמת האומה, הרי היא בעיני כעצת

תשאו לעמי ישראל כי קרבו לבוא׳ ¹) – נפתינו להאמין באיזה „קץ׳ נסתר לזמן קבוע, שהתחכמנו לחפש אותו לשוא בספר דניאל, ואשר מחשבי קצין בכל דור דרשוהו ככל העולה על רוחם, „השביעונו׳ שלא נדחוק את הקץ, הננו מתפללים: „שתעלנו בשמחה לארצנו׳, „ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ׳. ואנחנו בעצמנו מה? – אנחנו „מחכים לו בכל יום שיבוא׳!

וכה נשבתה מלבנו התשוקה לעשות בעצמנו דבר לטובתנו, עד שגם אלה שאינם מחכים עוד לישועות משמים אינם מוכשרים לעשות איזה דבר לגאולת עמנו וארצנו. הנאורים שבנו גם עתה רואים את תשועת עמם רק בחינוך האזרחי, להסתגל להשכלת אירופה. מורשה היא לנו עוד מימי הבית השני לבכר את עבודת הרוח על עבודת המעשה, כמו שכבר אמרתי במקום אחר, שבעת שהיו בכל דור תלמידים לעזרא, לא היו בנו תלמידים לנחמיה ²).

ובזווג שתי התכונות האלה אפשר לראות גם את הקרירות שבנו למראה המהפכה בתוגרמה, שהתפלא עליה ה׳ אחד־העם. ובאמת מעוררת הקרירות הזו השתוממות נוראה. מיום שגלינו מארצנו לא היתה שעה מוכשרת לשיבת בנים לגבולם כימים האלה. בכל הזמן הזה היו לנו מעצורים חזקים. זמן רב לא היינו רשאים לצאת מאיזו מדינות שישבנו בהן, ואפילו בשעה שגרשו אותנו מאיזה מקום היה הדרך לארץ־ישראל רב מאד ודרושים היו חדשים רבים, טלטולים נוראים וגם כסף רב להגיע אליה. נוסף על זה היו השעבוד והתלאות בארץ־ישראל עצמה לא פחותים, ולפעמים עוד יתרים, מאשר בארצות הגולה.

עתה אין כמעט מדינה בכל כדור הארץ אשר לא תאבה להפטר ממנו, מלבד תוגרמה. הדרך מכל קצות אירופה עד ארץ־ישראל לא יותר מעשרים יום, ובארץ־ישראל עצמה זכיות שוות לבני־ישראל עם שאר התושבים, ולא עוד אלא שהם נכונים להתקבל שם בפנים יותר מסבירות לעומת אחרים, ועם זה חופש מדיני כמו בארצות אירופה המערבית. האם התעורר העם עתה אפילו חלק אחד מאלף ממה שהתעורר בערך לפני מאתים וחמשים שנה? העם באירופה שמע אז, כי במדינת תוגרמה נגלה המלך המשיח בשם שבתי צבי. היש מספר להרקודים והמחולות, להשירה והזמרה בבתי־הכנסיות, להצירים שנשלחו אליו מקצות הארץ?

האם היה אז העם רוצה בגאולה יותר מעתה? אי־אפשר להחליט כן, אך אז לא נדרשה מאתו שום פעולה. הנה בא לו משיחו המקווה, הוא

¹) סנהדרין צ״ח. ²) מאמרי „חומר וקודש״.

לעבוד עבודת הרוח, שבזה לא נפגוש התחרות עתה מצד אחרים. עלינו ליסד שם בתי־ספר בינונים וגבוהים. אמנם גם עבודה זו דורשת כחות חמריים ורוחניים גדולים, אבל בכל אופן לא כל־כך גדולים כמו הדרושים להכבוש האֶקונומי. עוד זאת, העם נמשך יותר אחרי עבודה רוהנית מאשר אחרי עבודה מעשית, כמו שמוכיחה הצלחת החברה לתחית שפת־עבר, שרכישה לה לבבות יותר מהחברה לסדור האֶמיגראציה. עם זה אין מטרת מכתבו זה להתוות תכנית פעולה, אך להזכיר את האמת הפשוטה, כי אי־אפשר לבנות בנין גדול וחזק בלי יסוד, וכי היסוד לכל תנועה לאומית הוא רוח העם.

זהו תמצית דבריו, שכפי הנראה איננו חושב אותם לתיאוריה, שהוא מלגלג עליה לא בלי יסוד.

בהיות שאין הכנת המהפכה בתוגרמה מעסקת אותנו הרבה, לא אכנס בויכוחים, אם חיל סלוניקי, אשר אמר לעלות על בירת תוגרמה, היה „חיל" רק במובן אליגורי, ובאמת רק „רוח", או היה „חיל וכח" ממש ? אם היה הרוח משפיע על חיל סלוניקי, אם היה החיל הזה מקבל שכרו והקו במועדו בזמן ממשלת הזדון ? ואם היה הרוח ההוא מצליח שם, אם היו שם מצד אחד עשרות אלפי אצילים מאותם שאינם נושאי משרה, שהשיטה הישנה נוחה להם, ומצד השני - עשרות אלפי אכרים ופועלים (ובין האחרונים רבים מאד־מאד נערים שלא נתבגרו), שהחופש המדיני בלבד אינו כלום אצלם והעיקר הוא להם לכבוש לעצמם בכל מיני הדרכים שיוכלו את הקרקעות ובתי־החרושת הנמצאים בידי אחרים ? - את כל הויכוחים האלה אעזוב למי שירצה בהם, ואני אשוב אל **הרוח**.

לדעתי, העיקר „לא בחיל ולא בכח" היה לכלל גדול בחיים לא להתוגרמים, **כי אם לנו**.

להדברים „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי" יש שני פירושים. האחד – באותו מובן, שאמר עוד נביאנו הראשון : „ה' ילחם לכם ואתם תחרישון". בראות הנביא כי אין לישראל שום אפשרות להוָשע בכח עצמו, לא נשאר לו כי אם לסמוך על הנס. כן אמר ישעיה הנביא בראותו את חיל סנחריב הולך וקרב אל ירושלים : „הנה ה' מסעף פארה במערצה". הפירוש השני הוא לבטל את החומר ולהגביר רק את הרוח. אבל דרך זה הוא רק פרי הגלות, והנביא שאמר כן הוא עצמו נולד או נתחנך בגולה. אנחנו באורח חיינו קבלנו את הכלל הזה בשני הפירושים. מיום שגלינו מארצנו לא רצינו לשוב אליה באורח טבעי, והכינו רק ליישועות משמים. למרות דברי ר' אבא הברורים : „אין לך קץ **מגולה** מזה, שנאמר : ואתם הרי ישראל ענפכם תתנו ופריכם

הרוח?). רק הציונים נטו מן הדרך הזו, ועל כן לא הצליחו. לא מעבודת הרוח התחילו, אך מעבודת המעשה, ועל כן כל השיטה שלהם היא מגדל הפורח באויר מיום היותה. היא אינה רוצה להודות, כי כל הפעולות הממשיות שלה אין להן שורש ותלויות בנס, וכן יהיה כל הימים עד שיצלח להביא מהפכה עיקרית ברוח העם, לחנך דור חדש אשר ירגיש בכל לבו את מרירות הקרע של נשמת האומה, ואת הנחיצות הגדולה לברוא מרכז לאומי בארץ־האבות. אבל הציוניות רצתה תמיד להיות תנועה מעשית, ובאין לה האפשרות לזאת, מחסרון יסוד אמיץ בנשמת העם, החליפה תמיד את שיטתה. בתחלה, בעת שנקרא שמה „חבת־ציון", בחרה בבנין קולוניות אויריות (כל הקולוניות שנוסדו בארץ־ישראל, מלבד אולי „משמר־הירדן", הן המהאה היותר תקיפה כנגד הדברים האלה), ואחרי שלא יכלה להסתיר את אפיסות מעשיה ולהאריך אותם נסעה לבאזיל ושנתה את שמה ושיטתה (אם כן, יוצר הציונות החדשה, המנוח הירצל, לא רצה לחדש תנועה חדשה לפי דעתו, רק להביא תקונים בשיטת „חבת־ציון"), ואחרי שגם היא לא הצליחה, הננו שומעים עתה, אחרי המהפכה בתוגרמה, שירה הדישה. הננו עורכים לנו עתה „תכניות" יפות כמעט חדשות לבקרים: על־דבר קנית קרקעות בארץ־ישראל, על־דבר יסוד מושבות, יסוד באנקים, חברות למסחר וחרושת ועוד עסקים גדולים. אך לכל אלה חסר דבר אחד: יסוד נאמן בהכרת העם. אפשר כי איזו מעשים פעוטים יצלחו בידנו, אך בשעה שנעשה את המעשים הפעוטים האלה, ישתמשו תושבי הארץ בתנאים החדשים הטובים, וגם מאירופה ינהר ההון, בהריחו מרחוק עסקים טובים, לא בטפות טפות אך כנחל שוטף, ואנחנו נשאר בעבודתנו המעשית באויר, ובקנאה נביט ממרומי מגדלינו על כל הנעשה שם מתחת, על האדמה.

אמנם אין הוא רוצה להגיד בזה, כי כל הנעשה עתה אין לו שום ערך, וכי יותר טוב היה אילו לא היה נעשה (זה יוצא כבר מדבריו, כי עד המהפכה העיקרית ברוח העם כל המעשים יהיו בלי שורש ותלוים בנס), אבל עלינו להשלים עם הרעיון המעציב, כי ההתפתחות האֶקונומית בארץ־ישראל בעתיד הקרוב תבוא ביותר שלא על ידנו. אמת, שאין לנו להתיאש מתקוה – שהרי אין מקום ליאוש בעבודה לאומית – כי בעתיד היותר רחוק, אחרי השנוי ברוח העם, יוכלו בני עמנו לתקן את אשר פגרו, וברב כח ישיבו להם את היד העליונה, אשר לא יכלו לרכוש להם בשעת־הכושר בדרך יותר קלה. אך העבודה הזאת צפונה לבנינו או לנכדינו, ולנו עתה

אם לא עכשיו — אימתי?

אחרי המהפכה בתוגרמה הנני שומעים לפעמים מצד אחד דברי צער על מרתו המצערה והפעוטה של הכבוש, שרכשנו לנו בארץ אבותינו בשלשים השנים האחרונות, ומצד השני דאגה פן יבואו אחרים בהונם הגדול ובידיהם החזקות על ארץ אבותינו, יכבשו אותה ולא ישאירו בה שריד לנו, ההולכים ומִתקרבים למטרתנו הלאומית בצעדי סרטן.

לשמע הצער והדאגה האלה היה מקום לחשוב, כי אלה אשר הטיפו לנו בעשרים השנים האחרונות לאמר: עבודת הרוח במדרגה הראשונה, ועבודת המעשה במדרגה השניה או השלישית, וכל הימים אשר לא יכבוש הרוח לפניו את העם לא תצלח עבודת המעשה, — יודו עתה כי בשעה דחוקה כזו „מעשה גדול", וראוי לבכר את עבודת המעשה על עבודת הרוח. מובן, שבשם „עבודת הרוח" אינני מכנה את העבודה להפצת הרעיון, שאנו עוסקים בה זה כשלשים שנה, וכבר יש לנו בה ספרות שלמה. בשם זה אני מכנה את הדרישה לחנך את העם ברוח חדש, ביחוד בגולה, כפי שיורו מטיפי הרוח.

להוציא מלבנו מחשבת פגול כזו בא עתה ה' אחד־העם במכתבו הגלוי *) לעסקני הישוב בארץ־ישראל. תמצית דבריו ב נ ו ג ע ל ע נ י נ נ ו (כי עם צעירי נבורינו המזוינים, השובתים, וכל מיני בעלי־הסערה מזמן תנועת החופש אין לי עסק) תתן לנו את הלקח הזה:

התוגרמים הצעירים הצליחו במפעלם מפני שלקחו ליסוד מעשיהם לא את הכח, כי אם את הרוח. הכלל הזה נתון לנו זה יותר מאלפים שנה על־ידי הנביא: „לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי אמר ה' צבאות". גם הם ידעו, כי לא בחיל ולא בכח ינצחו את אויבם, רק על־ידי שנוי עיקרי ברוח העם הבא על־ידי החנוך. גם אנחנו מזמן הבית השני עד הימים האחרונים נלחמנו על קיומנו לא בחיל ולא בכח (ומלחמת המכבים? ומלחמת בר־כוכבא, אשר אם אמנם לא הצליחה, הלא הסכים לה ר' עקיבא, שהיה בלי־ספק מאנשי

*) „יעווריסקי מיר", חוברת ג'.

או אפילו יותר – מה שבאנק של מניות אינו יכול לסבול – אין בכך כלום להקרן הלאומית, שמטרתה לא הרבית, אלא גאולת הארץ והסיוע לישובה.

כללו של דבר: רעיון לאומיות־הארץ במובן המבואר צריך להבטל לגמרי. והקרן הלאומית צריכה לצמצם פעולתה אך בגאולת הארץ: לקנות קרקעות מוכשרות לעבודה במחיר בלתי־יקר יותר מדאי, כפי האפשר, למכור חלק מהן בבת־אחת או בתשלומין לשיעורים לבעלי־הון בלתי־מספיק לשכלול, להחכיר חלק קטן מהן לעניים שירצו בחכירה, לקנות בכסף התשלומין קרקעות חדשות כדי למכרן ולהחכירן ולהקציע סכום הגון לבית־מלוה לעבודת־קרקעות ובנין־בתים, שאחרי שיתפתח כהוגן אפשר שישתתפו בו גם בעלי־מניות וירחיבוהו בהונם. אך בדרך כזו תוכל הקרן למלא את תעודתה האמתית: לתת גאולה לארץ!

לפחות כאותה שנותנים שאר הבאנקים. אבל אם יוסד באנק כזה על־ידי מניות לשם מסחר, אי־אפשר יהיה לו להביא את הריוח המקווה. הלא מטרת הבאנק הזה תהיה להלוות כסף ברבית (ומובן, ברבית, שהיא נהוגה בשאר הבאנקים) לאנשים, שייש להם סך ידוע, אבל בלתי־מספיק לשכלול. ואולם אנשים כאלה אך בקושי גדול יהיו יכולים לשלם להבאנק את המגיע לו עם הרבית, כפי הדרוש לקיומו, מדי שנה בשנה, ואם יקרה (וזה יקרה לעתים לא רחוקות), שהלווה יוכרח להפסיק את תשלומיו לגמרי לאיזה זמן והבאנק יפסיד את הרבית לזמן זה, אז לא בנקל יוכל הבאנק למצוא תחבולות כנגד זה.

אכרר דברי: תשלומי ההלואות להבאנק, חלק מן הקרן ורבית ידועה מדי שנה בשנה עד סלוק כל ההלואה, יבואו מהכנסות עבודת־האדמה, מן המזרע או מן הנטיעות. אבל עבודת המזרע אינה מביאה שכר מרובה כזה, שיספיק למלא את צרכי העובד וגם לשלם מדי שנה בשנה את הקרן והרבית הקצובה; ועבודת הנטיעות אינה נותנת בשנים הראשונות שום ריוח ורק הפסד הוצאות. ובכן קשה לקוות, שהאכר או הכורם הלוה יהא יכול לפרוע את חובו, כלומר, את חלק הקרן והרבית, ב ז מ נ ו באופן שיהא הבאנק יכול לסלק את כל הוצאותיו וגם להביא ריוח קצוב לבעלי־המניות, וכל אלה – מן הרבית. אם יקרה, שהלוה יפסיק לאיזה זמן לשלם את חובו לגמרי, לא בנקל יוכל הבאנק לנשל את הנחשל מאחוזתו ולמכרה לאחרים, כמו שעושים כל הבאנקים לקרקעות, שהרי הבאנק לא יהיה הפשי במכירתו: לנכרים לא ימכור נחלת־ישראל, ואף לא כל אדם מישראל, הבא להתנחל בארץ, יתרצה להבנות מחורבן הברו ולקנות את אחוזתו. הבאנק יוכרח קודם־כל להרחיק את הנחשל ולהשאיר זמן ידוע את האחוזה שוממה, עד שיבוא קונה יהודי לרכוש לו אחוזה שאין שום יהודי יושב עליה, ועד העת ההיא לא יקבל הבאנק לא את חלק הקרן ולא את הרבית.

לא כן אם יוסד האוצר בכסף הקרן הלאומית. הקרן הזו, שמטרתה היא – לא קבלת רבית, אלא גאולת הארץ, תהא יכולה להלוות את כספה לפעמים (למשל, להאכרים העוסקים במזרע) ברבית מועטת מאד, שנים ואפילו אחד למאה, ולפעמים (למשל, להכורמים בשנים הראשונות של הנטיעות) – במשך זמן ידוע בלי שום רבית. אם לא תספיק הרבית להחזקת הבאנק, יחזיקו אותו בכסף הרבית, שיביאו שאר סכומי הקרן הקיימת, שבכל אופן ישארו במדה ידועה בלתי־מושקעים בקנין קרקעות ובבאנק. ואם יהיה נחשל, שלא ישלם את חובו, יהא הבאנק יכול להרחיקו בלי שיצטרך למכור מיד את אחוזתו לאחר, ואם בין זמן הרחקת הנחשל וזמן המכירה לאחר תעבור שנה

קנין הלאום סתם, אלא קנין אישי הלאום (מלבד שבט לוי), שכל אחד מהם היה לו שטח־אדמה ידוע לקנין עצמו לצמיתות, שאף כשהיה מוכר אותה היתה חוזרת אליו ביובל (אם נניח, שענין היובל היה לו מקום במעשה בזמן הבית הראשון) ולא היה מקום להתרכזותן של הרבה נחלאות בידי יחידים, אבל כל נחלה היתה קנין יחיד. ואחרי שיבת ה„גולה" מבבל היתה לרבים מעמי־הנכר אחוזה בארץ ורבים מבני־ישראל ישבו בארצות אחרות. וגם עתה אין להעלות על הדעת, שיבוא יום וכל בני־ישראל כולם ישבו על אדמת ארץ־ישראל, זר לא יעבור בתוכם והם עצמם לא ישבו בארצות נכריות.

מכל האמור יוצא ברור, שלאומיות־הארץ היא דבר שאין לו יסוד בדברי־ימינו ולא יביא שום תועלת להשגת מטרתנו העיקרית. זהו, אמנם, רעיון נאה, רעיון פיוטי, אבל במעשה לא לבד שהוא בלתי־מועיל, אלא אף מזיק למטרתנו.

לנו נחוצה לאומיות העם: שכל בני־ישראל יהיו לאומיים, — אבל לא שהארץ תהיה לאומית!

לדעתי צירי הקונגרס הבא מחויבים לתקון את המעוות הזה ולהחליט, שהקרן תהיה לקרן של מקח־וממכר במקצוע גאולת הארץ, ובזה נשיג שתי מטרות חשובות: המטרה האחת היא, שעל־ידי ממכר האחוזות מצד אחד ירבו הקונים והמתישבים ומן הצד השני — תוכל הקרן לקנות בכסף הפדיון אחוזות חדשות ולשוב ולמכרן. הלא ידוע, שהרבה רצו בזמן האחרון לקנות (ולא לחכור) אדמה בארץ־ישראל, ומתוך שלא יכלו לקנות בנקל מן המוכן שבו כלעומת שבאו. ידוע גם־כן, כי הון המתגלגל וחוזר חלילה הקפו גדול מכמותו, ומה שאפשר לעשות באלף כסף של הון מתגלגל אי־אפשר לפעמים לעשות בעשרת אלפים כסף המונחים בלי „הופכין". ומי יודע, אם לא היתה כבר בידנו נחלת עמק יזרעאל, שנהפכה — לבושת עסקני הקרן הלאומית ולחרפת עסקני יק"א — עתה לזרים, אם מנהיגי הקרן הלאומית לא היו מתיחסים לקנית קרקעות בארץ־ישראל, האמצעי היחידי לגאולת הארץ, „בדחילו ולא ברחימו".

המטרה השנית תהיה יסוד בית־מלוה לקנין קרקעות ובנין בתים. בזמן האחרון אנו שומעים לפרקים הצעות על יסוד בית־מלוה כזה, „אגראר־באנק" בלעז, שהוא נצרך בארץ־ישראל באמת מאד. אבל אפשרותו של יסוד בית־מלוה כזה על־ידי מניות בדרך מסחרי, וכל־שכן קיומו לאורך ימים, מוטלים, לדעתי, בספק גדול. כל באנק צריך שיהיה בטוח לא לבד בקיומו, אלא גם בריוח ידוע, כדי שיוכל לשאת את נטל הוצאותיו ויתן גם רבית ידועה לבעליו,

האדמה. אם כן, אחרי עבודה של מאתים שנה תהיה לנו מחצית הארץ, בעוד שמחציתה השניה תהיה בידי יחידים מעמנו וגם מעמים אחרים. על האדמה הלאומית יהיו יכולים לשבת אחרי מאתים שנה מאה אלף משפחה (אם נחשוב מאתים דונם למשפחה) או חצי מיליון נפש, כלומר, אחד מעשרים מכל ישראל. היוצא לנו מזה: אחרי מאתים שנה תהיה מחצית הארץ לאומית, עליה יֵשב חלק אחד מעשרים מכל העם (אם במשך מאתים השנה לא יגדל בישראל הרבוי הטבעי) והארץ ההיא תהיה קנינם של עשרה מיליונים נפש, באופן שלכל אדם מישראל יהיו באדמה הלאומית שני דונמים אדמה, ולא שני דונמים ידועים וקבועים, אלא שני דונמים מפשטים, כאותן „ד' האמות", שהירושלמים מוכרים...

ומלבד כל אלה ענין לאומיות הארץ יתקיים רק על גבי הנייר, ולא יותר. הן לא יעלה על הדעת, שהארץ תהא הפקר לכל אדם מישראל וכל מי שירצה לעבוד את אדמת הלאום – היום ראובן ומחר שמעון, – יבוא ויעבוד, בתור „כל הקודם זכה" או „כל דאלים גבר". האדמה תנתן בחכירה, ומובן, שכל זמן שישלמו החוכר וזרעו אחריו את דמי־ההכירה לא ינשלו אותם מאחוזתם. הארץ תשאר ביד החוכר ובניו, ורק דמי־ההכירה יהיו קנין כל העם, – ואם כן, אין זה לאומיות הארץ, אלא לאומיות הכסף. כן ראוי לשים לב להמעצור, שהזכיר ה' פ ל ו נ י בנוגע לקנית אדמה על שם זרים, – דבר, שהוא אפשר רק לזמן, עד שתהיה זכות להקונה היחיד לרשום את מקנתו על שמו, ולא לעשרות שנים ואולי עוד יותר, עד שתתרצה ממשלת טורקיה לשנות את חוקיה בנוגע לקנין אדמה על שם חברות.

אבל רעיון לאומיות־הארץ יביא עכשיו גם נזק. הוא מעכב את גאולת הארץ ואת ישוב הארץ. אילו היתה הקרן מ ו כ ר ת את אחוזותיה, היתה יכולה לקנות בכסף הפדיון אחוזות חדשות: היתה קונה ומוכרת, קונה ומוכרת, הארץ היתה נגאלת מעט־מעט וגם הישוב היה הולך ומתרבה. עכשיו, שהיא אנוסה לבקש ולמצוא רק חוכרים בלבד, אינה מוצאת קופצים על קרקעותיה, כי דרכו של אדם מישראל, שיש לו מעט הון, שהוא משתדל, שאדמתו תהא שלו, ולא שיעמול בעולם שאינו שלו. וסוף דבר הוא–שאחוזות הקרן ברובן הגדול הן בלתי־נעבדות, הכסף שהונח בהן אינו מביא פירות, הרוב הגדול של סכומי הקרן הלאומית מונח כאבן שאין לה הופכין וגאולה לארץ אָין.

לנו אומרים, שלאומיות־הארץ (כמובן הקנין הלאומי שלה) הוא רעיון ישראלי עתיק. אבל באמת לא נתגשמה מעולם במציאות הישראלית. גם עד גלות אשור ובבל, בשעה שהיתה הארץ כולה בידי ישראל, לא היתה

ואחר־כך בימי הפרעות ברומיניה וגם במארוקו, באו עשירי עמנו בחוץ־לארץ לעזרת האומללים והמטירו גשם נדבות: נתנו אפשרות לשדודים לקומם הריסותיהם, קבלו על עצמם חנוך הרבה יתומים מבני הנרצחים, עזרו לרבים לצאת לארצות אחרות ועוד; אבל, אילו היה שמור אז בידנו הון מסוים סתמי לטובת העם העני, לא היו נותנים אפילו פרוטה אחת והיו אומרים להשדודים והנסים: יש לכם הון לאומי – לכו והתפרנסו ממנו!

אבל לא אכחד, שלדעתי הכניסו מיסדי הקרן הלאומית לגאולת הארץ בתקנותיה של קרן זו עיקר אחד, שהוא מחבל את מעשי ידיהם. אל היסוד הגדול של גאולת הארץ, שהיא באמת העבודה הריאַלית של הציונים, שִתְּפו להקרן יסוד אחר, שריה סוציאליזם נודף הימנו: שהארץ הנגאלת לא תהיה נחלת־יחידים, אלא קנין העם כלו; הארץ היא „לאומית" ועובדיה אינם אלא חוכרים.

אבל רעיון זה אין לו יסוד מכל הצדדים. ראשית, אם לעתיד־לבוא יתוקן העולם במלכות הסוציאליזם, תתפשט מלכות זו על אדמת ארץ־ישראל כעל אדמת שאר ארצות ועל שאר אומות ואין צורך להכנות בזה. ושנית, נדמה, שכבר יש לנו „טשארטר", הארץ נגאלה והיא קנין העם הישראלי, שבעניני הפוליטיקה עדיין הוא משועבד לטורקיה, כי העולם עדיין לא נתקן במלכות הסוציאליזם. והנה באה ממשלה זרה ותקיפה, כבשה את כל מדינות טורקיה ולקחה לה את כל נחלות הממשלה שבכל המדינות הללו. מה יהיה אז עם האדמה הלאומית שלנו? כלום לא תגזול ממשלה מנצחת זו גם את נחלותינו כמו שתגזול את שאר הנחלות שהיו למדינות טורקיה? לא כן נחלות־יחידים; בהן אין כבוש כזה נוהג עתה, ותהיינה במדינה איזו תמורות שתהיינה, אין הקנין הפרטי מתבַטל על־ידיהן. שלישית, ענין „לאומיות הארץ", אם נכרר אותו כראוי, דברים כהויתם, יכול להזכיר את מעשי הירושלמים, שמוכרים לבני־הגולה ד' אמות קרקע בארץ־ישראל. אדמת ארץ־ישראל מונה כארבעים מיליון דונם *), ובשטח זה צריך לחשוב גם את הנהרות, ים כנרת ועוד. עמנו מונה יותר מעשרה מיליונים נפש. אף אם נחשוב בחשבון ממוצע מחיר כל דונם רק עשרה פראנקים והכנסות הקרן עד מיליון פראַנק לשנה, נצטרך להמתין מאתים שנה עד שנוכל לקנות מחצית הארץ. אמנם, אפשר שיתרבו הכנסות הקרן, אבל יחד עם האפשר הזה יש ודאי כנגדו: שלפי רִבות הקנין יגדל בהכרה מחיר

*) „פלשתינא בזמן הזה" (בלשון רוסית) מאת בלקינד, צד 240.

עם עצום ועשיר, לא נמנעו מלבוא להם קרן סתמית למטרה נעלמה מכספי הענושים, שקבלו מאת הצרפתים אחרי המלחמה, – הוא אומר, כי „חייבים אנו לבוא לני אוצר לאומי, אשר יהיה מונה לצורך, שעתה עוד גם לא נדע בדיוק מה יהיה ומתי יגיע" *).

ומתוך פרושו החדש הזה על מטרת הקרן הלאומית בא בעל המאמר בטענה על מנהיגי הקרן, ששמעו אל „קול ענות גבורה במחנה הציונים: גאולה תתנו לארץ", ובאו לידי ההלטה, „שהאוצר הלאומי מחויב להתעסק בקנית קרקעות בשביל העם העברי בארץ־ישראל", בעוד שהדבר עוד „מוטל בספק, אם תהיה תכלית האוצר לקנות לעמנו קרקעות. מי יודע, אולי ינתנו לנו, כאשר יגיע זמן חירותנו המדינית בארצנו, כל הנחלאות הגדולות אשר להממשלה בארץ בחנם?" (אמנם, תקוה מיוסדת מאד: והוין מזה, הרי מלבד נחלות הממשלה יש בא־ץ־ישראל גם נחלות של יחידים). וכך נמשך והולך כתב־האשמה על אלה הקונים קרקעות בארץ־ישראל בכספי הקרן הלאומית.

ברור הוא, שבעל המאמר, שהוא בקי בעניני הציוניות, יודע היטב את מטרת הקרן, א־ כדי שלא להיות כחולק על החלטות הקונגרסים הוא עושה עצמו כלא יודע מן ההחלטות הללו ובורא מטרה הדשה להקרן כחפצו.

אבל הציונים, לפי מטרתם העיקרית, צריכים, קודם־כל, לדאוג לגאולת הארץ, אשר בלתה אין יסוד לפעולתם. אם יש בנו אנשים, הרוצים בקרן לאומית סתמית על כל צרה שלא תבוא, או על כל הצלחה, שתדרוש הרבה כסף, – יבואו וייסדו קרן כזו, אם רק ימצאו אזנים קשובות. אמרתי: „אם רק ימצאו אזנים קשובות", כי באמת ספק גדול הוא, אם יהיה כדבר הזה. אדם נתבע למשכן ונותן, נתבע לעגל ונותן; אבל צריך שיהיה לפניו משכן או עגל. ואולם רחוק הוא מאד, שיתן אדם כסף למטרה בלתי־ידועה, לשם „צבירת־הון" סתם, עד שתעמוד על הפרק בזמן בלתי־ידוע שאלה גם־כן בלתי־ידועה. גם העם האשכנזי, אם נכונה השמועה על הונו השמור לעת־מצוא, לא נתן בעצמו את ההון הזה, אלא מנהיגיו הפרישו אותו מכסף זרים, שבא לידם בסכום שלא נראה כמוהו עד העת ההיא. ואפילו אם היתה נצברת קרן סתמית כזו, היתה מביאה תועלת רק לעשירי עמנו במערב־אירופה ובאמריקה - ולא יותר: בימי הפרעות וההריגות בקישינוב, ועוד יותר – בימי הפרעות הנוראות, שהיו בהרבה עשרות ערים בראשית שנת תרס"ו,

*) „השלח", כרך י"ח, עמ' 415—416.

תעודת הקרן הלאומית.

גדול כחה של דברנות, שהיא יכולה לומר „שתי פעמים שתים הן נר של שעוה", „הר הלבנון הוא עץ קטן, ההולך על ארבע", ועוד כיוצא בזה עד אין קץ, בלי שתכשל בלשונה ותנקש בשנונה.

הנה יסדו הציונים קרן־קיימת לאומית. קודם שנוסדה הקרן הזו נתחלקה בין הצירים חוברת, שבה נתברר ענין הקרן ובה נאמר: „תכליתה של הקרן היא קנית אדמה בארץ־ישראל"[1]. באספת מינסק, שהיתה בשנת תרס"ב, נשאו־ונתנו שנית בדבר והחליטו: „כל כסף הקרן מוקדש אך ורק לקנית קרקעות בארץ־ישראל ולא לשום מטרה אחרת"[2]. ובקונגרס הששי משנת תרס"ג החליטו: „הקרן הלאומית הוא הון שמור בשלמותו של העם הישראלי, שכשיגיע לסך של מאתים אלף ליטרא שט' יֵצא ביחוד לקנין אדמה בסוריה וארץ־ישראל באופן כזה: מחצית הסכום הזה תהיה למקנת אדמה והמחצית השניה עם הרבית תהיינה שמורות עד שתהיה אפשרות של ישוב במדה מרובה"[3]. ובקונגרס השביעי החליטו להוציא את כספי הקרן־הקיימת לקנית אדמה אף קודם שתגיע הקרן למאתים אלף לייש.

הדברים ההם ברורים הם למדי ואינם סובלים שום פירושים זרים.

ואף־על־פי־כן בא מר פלוני והודיע לנו חדשות, שלא פללנו לשמוע. הוא אומר: „הרעיון, שהונח ביסוד האוצר הלאומי, הוא, איפוא: צריך שישתדלו בני־ישראל לברוא להם קרן־קיימת למען יחדל ברבות הימים העם העני להיות עם עני. ומה יעשה העם בכספו כאשר יצבור אותו? השאלה הזאת, באמת נאמר, לא היתה לרבים מאתנו לענין... לכשיתאסף האוצר, לכשתתגדל הקרן–ימים יבואו ויגידו הם, מה לעשות וממה לחדול... עתה אין אנו יודעים את מטרתו לעתיד". ואחר שהביא שמועה, שגם האשכנזים,

[1]) „השלח", כרך ט' עמ' 78. [2]) „לוח אחיאסף" לשנת תרס"ג, עמ' 468.

[3]) „הקונגרס הציוני הששי" מאת לובארסקי (בלשון רוסית).

ובשמחה וברב טוב יזכור את ימי נדודיו מלפנים, ועשה להם מזכרת עולם בסכות.

ובצאתו בכל שנה בימי האסיף לשבת בסכות-יזכור את הסכות אשר הושיבו אותו אויביו בהם באלפי שנות גלותו.

וגם אלה אשר מררו את חייו בגלות ישמחו עמו וגם הם ישתתפו בזכרונותיו.

,והיה כל הנותר מכל הגוים הבאים על ירושלים ועלו מדי שנה בשנה להשתחוות למלך ה׳ צבאות ולחוג את חג הסכות׳.

ובראות הנביא, כי השחית ישראל דרכו באזרחיותו וילמד על דרך הכנעני, להיות כמוהו: „בידו מאזני מרמה, לעשוק אהב, ויאמר אך עשרתי מצאתי און לי" – אמר לעמו:

„עוד אושיבך באהלים כימי מועד".

נתתי לך מרגלית טובה – חיי אזרחים ולא ידעת לשמרה בטהרה, שוב אין אתה ראוי לה.

על כן תשוב לימי נדודיך, תבקש את ארח חייך שהורגלת בו באזרחיותיך – ולא תשינם;

נודד תהיה כבתחלה ובאהלים תשב.

* * *

דברי הנביא באו.

הננו עוד הפעם עם נודד, יושב בסכות ובאהלים, היום כאן – מחר שם, וביום השלישי – בקצה ארץ.

בית נאמן אין לנו, והננו יוצאים לא מדירת קבע לדירת עראי, אלא מדירת עראי לדירת עראי, עד אין סוף.

ולא שבעת ימים – אך זה קרוב לשני אלפים שנה; וכל כך הורגלנו לחיי הסכות והאהלים, עד שאין אנו רוצים לזכור, כי היו ימים והיינו עם אזרח...

ובזכרנו בימי נדודינו היום את ימי נדודינו מלפנים – אין אנו רוצים לזכור, כי היינו גם עם אזרח על ארצו...

הננו נוטלים את ארבעת המינים, אלה הסימנים של העם האזרח, ואין אנו חושבים מחשבות להשיב לנו את החיים האזרחיים.

הננו מתאוננים: „ומפני חטאינו גלינו מארצנו", ובהולד בנו תנועה קטנה להשיב לנו את ארץ־האבות - רבים בנו המתאמצים בכל כחם להרוס אותה.

הננו קוראים לתנועה זו „תנועה לאומית", והלאום עצמו עומד מרחוק ושותק...

אבל מקוים אנחנו, כי סוף־סוף יבין העם, כי עם שלם לא יוכל לשבת לנצח בסכות.

כי טוב בית קטן מסוכה רחבה.

ואז יחגור את שארית כחותיו לקומם את הריסות ביתו.

ושב אל ארץ אבותיו, אל שדותיו ואל כרמיו ולחייו האזרחיים.

העמים הנודדים, בהיותם קרובים לחיי הטבע, הרי הם בעניגים רבים יותר תמימים, יותר צנועים.

האחדות והשלום בינם לבין עצמם אינם פגומים ביותר, רחוקים מהשחתת המדות, המצויה בין עמים אזרחים; ועוד מעלות טובות כאלה.

לעומת זה העמים האזרחים, החיים חיי הקולטורה, יתרים על העמים הנודדים בסדרים פנימיים, במדע, בשעבוד כחות הטבע ובהשלמה כללית.

על כן טוב לעם נודד, שנהפך לעם אזרח, לשמור בטהרתן אותן המדות הטובות, שהן לנחלה לעם נודד.

טוב לו לזכור את ימי־ילדותו, בהיותו קרוב לחיי הטבע, מלא תום, אוהב צניעות ושלום ושאר מדות טובות, ולאַחד אותו עם חיי הקולטורה החדשים שלו.

טוב לו לבחור משתי תקופות חייו אלה את הטוב שבכל אחת מהן.

גם אבותינו הראשונים היו נודדים, גם בצאתנו ממצרים נדדנו במדבר, ובתקופה ידועה נהפכנו לעם אזרח.

באנו לאותו הגבול שבו משתנה מצב העם, ארחות חייו, ומוביל בהכרח לאבדן מדות טובות רבות.

על כן צותה לנו תורתנו: „בסכות תשבו שבעת ימים, כל האזרח בישראל ישבו בסכות, למען ידעו דורותיכם, כי בסכות הושבתי את בני־ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים".

יזכרו את ימי התקופה הראשונה וטהרתה וישמרו את הטוב אשר היה בה.

יזכרו כי בהיותם נודדים וקרובים אל חיי הטבע, היו להם גם מדות נעלות הקשורות בחיים ההם, ועליהם להדבק בהן גם בהיותם לעם אזרח.

וכתולדה מסבה זו הטעימה התורה ואמרה: „ה א ז ר ח בישראל ישבו בסכות".

כל שהוא עתה אזרח, ואיננו עוד נודד ותועה, זקוק לזכרון מיוחד לימי נדודיו הראשונים.

ובחרה התורה לקבוע חג בזמן האסיף, באספנו מגרנינו ויקבינו, ברבות הטובה, למען לא ירום לבנו בעשרנו ולא ישבת מטהרו מרוב טוב.

אבל גם חיי עם אזרח יש לו צד טוב, כאמור למעלה.

על כן ביחד עם הסכות, סימני הנדודים, צותה התורה לקחת פרי עץ הדר, כפות תמרים, ענף עץ עבות וערבי־נחל, סימני החיים האזרחיים.

להגיד, כי ברצותנו לשמור על הטוב שבחיי העמים הנודדים—עלינו עם זה גם לקבל את הטוב שבחיי האזרחים.

כבר נודע, כי שלש הרגלים שאנו חוגגים בשנה קשורות עם מאורעות הטבע וחיי השדה: „מועד האביב, חג הקציר וחג האסיף".

ובשתי הרגלים האחרונות דברה זאת התורה בפירוש: „וחג הקציר בכורי מעשיך אשר תזרע בשדה וחג האסיף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה".

אבל לא המאורעות הטבעיים משכו את לב בני־ישראל. אישיות העם דרשה, שהחגים הטבעיים האלה יהיו חגים לאומיים, וקבועים לזכרונות היסטוריים.

ירבעם, אשר למד אל דרך הגוים ויסיר את ישראל מעל רוחו הלאומי, עשה חג בחדש השמיני.

הוא רצה לקבוע חג טבעי, חג הזריעה.

אבל חג כזה, שאין לו שום מאורע היסטורי, נשאר „חג אשר בדה מלבו".

ולחג לאומי לישראל היה לא רק חג האביב, חג המצות, שיש לו יחס ישר ואמיץ להמאורע ההיסטורי היותר חשוב, יציאת מצרים אך גם חג הקציר וחג האסיף.

חג הקציר, הוא חג השבועות, שאין לו יחס אל מאורע היסטורי נקבע חמשים יום אחר חג הפסח, וקשור עמו במועד קביעתו.

וגם באין לו יחס ישר ליציאת מצרים נאמר בו: „ועשית חג שבועות לה' אלהיך... ושמחת לפני ה' אלהיך... וזכרת כי עבד היית במצרים".

עבד היית, מבלי היות לך נחלת שדה, זרעת וקצרת בעד אחרים, ועתה, אחר צאתך ממצרים, הנך בעצמך אדון לקצירך.

וחג האסיף היה לחג הסוכות:

„למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני־ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים".

עוד הפעם מאורע היסטורי.

* *
*

ופה מקום להתבונן – איזו חשיבות היתה להמאורע הזה, שבצאת ישראל ממצרים ישבו בסוכות?

דבר זה יתבאר לנו, אם נזכור, כי יש בעמים נודדים רועי־צאן ומקנה מה שאין בעמים אזרחים, ויש בעמים אזרחים מה שאין בעמים נודדים.

חג האסיף — חג הסכות.

בני־ישראל באישיותם העצומה הוקירו את מאורעותיהם ההיסטוריים המיוחדים להם לבדם יותר הרבה מן המאורעות והמחזות הטבעיים, המשותפים לכל העולם כלו.

וגם בעצם או במאורע המשותף בהכרח לכל העולם כלו הוקירו הם ביותר אותו הצביון שבו, הקשור עם המאורע הלאומי.

ואם אברהם, שאלהיו לא היה אלהי אבותיו, הוכרח להשבע בהאל הכללי „קונה שמים וארץ" וקרא „בשם ה' אל עולם", נשבע יעקב „בפחד אביו יצחק", הזכיר בשם אלהי אביו „אלהי אברהם ופחד יצחק", ועשה מזבח „לאל העונה אותו ביום צרתו".

ומשה אמר: „ה' אלהי אבותיכם, אלהי אברהם, אלהי יצחק ואלהי יעקב שלחני אליכם".

ואם אברהם טען: „השופט כל הארץ לא יעשה משפט", טען משה: „זכור לאברהם, ליצחק ולישראל עבדיך".

ובהגלות אלהי ישראל על הר סיני לתת לעמו חקים ומשפטים צדיקים — לא נאמר להם: אנכי ה' אלהיך בורא השמים ונוטיהם יוצר הארץ ועושה, אבל: „אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים".

גם העם אשר נשבע ליהושע לעבוד את ה' אמר: „חלילה לנו מעזוב את ה'... כי ה' אלהינו הוא המעלה אותנו ואת אבותינו מארץ מצרים... וישמרנו בכל הדרך... ויגרש ה' את כל העמים ואת האמורי יושב הארץ מפנינו".

המאורעות ההיסטוריים הלאומיים האלה דים היו להעם להוכיח בהם לפני יהושע את דבקותם באלהי אבותיהם, מבלי אשר הוצרכו להראות על בריאת העולם וכיוצא בזה.

על כן גם החגים, שחגגו אחרים בימים ההם בסבת מאורעות טבעיים, היו לבני־ישראל חגי־זכרון למאורעות לאומיים.

שאלת ההנהגה.

ההנהגה צריכה להיות צבורית (קאללעקטיף). טוב מאד היה, אילו היו המנהיגים הראשיים מקבלים שכר בעד עבודתם; אז היו יותר פנויים לעבודתם וגם אחראים עליה. לאסוננו, יש לעמנו מבט מוזר על עבודת הצבור, וכל העוסק בה בשכר, מלבד הרבנים, איננו מכובד בעיניהם. אבל גם זה הוא מבט הגלות. נשיאי הריפובליקות וכל שרי המדינות בכל הארצות מקבלים שכר בעד עבודתם ואין כבודם נגרע על־ידי זה מאומה, ואנחנו דורשים רק „אסיא דמגן"... החפצים להשתחרר מן הגלות צריכים להשתחרר גם ממבט גלותי זה. עיקר השאלה צריך להיות רק בזה, אם תספיקנה הכנסות הציונים לשלם להמנהיגים שכר כראוי להם.

על כל השאלות האלה צריך הקונגרס לדון בכובד־ראש מיוחד.

משנויים. היום יתנו לנו ממשלות אירופה זכות על ארץ אבותינו במשפט העמים, ואחרי חמשים או מאה שנה תעלה חינה במעלות הציוויליזציה כמו יפוניה עתה, וביחד עמה תעלה על אזיה ותאמרנה: אזיה להינים ויפונים!

העיקר לנו לעת־עתה לא משפט העמים, אלא חיים היסטוריים ונורמליים, וחיים כאלה נוכל להשיג בארץ־ישראל גם בלי טשארטר ומשפט העמים. קרוב מאד, כי אם לא ילכו מנהיגי הציוניות בגדולות יישיגו הנחות חשובות בעסקי הישוב, כמו סדור עניני קנית קרקעות, הכנת הבנינים, תשלומי המסים וכיוצא בזה, ביחוד אם יקבלו התושבים את מרות תוגרמה. אנחנו נעשה את ההתחלה ובנינו אחרינו יגמרו את בנין הלאום. כאדם פרטי כן גם עם שלם צומח קימעא־קימעא, ורק הקיקיון יכול לצמוח בן־לילה, ועל כן גם בן־לילה יאבד. רבות ראינו הריסות פתאומיות, אבל מעולם לא ראינו בנין פתאומי...

הנני שומע מאחרי קול רעש: הנה בא החובב־ציון הישן ודגל חבת־ציון בידו. יהי כן, רבותי, בעיני אין חובב־ציון שם של גנאי. אם חבת־ציון הולידה את הציוניות – די לה. אך היא לא הולידה אותה, כי היא עצמה היא הציוניות. גם מטרתה בתחלה היתה מקלט בטוח בתור סוף מעשה, רק בחרה בדרך ארוכה, שלפעמים היא ממהרת להביא אל המטרה מדרך קצרה. אך עמא פזיזא, הרוצה לזרוע ולקצור כאחד, עמד מרחוק, ורק כאשר חלמה הציוניות למצוא פתאום דרך קצרה, שאפשר לעבור בה „במורה־שעות ביד", כבשה את הלבבות. אבל סוף הלום לעוף, ואלה אשר הקיצו ונפשם ריקה נפזרו על הדרכים, זה לאוגאנדה וזה לארצות שעוד לא נבראו. עלינו עתה לעזוב את החלום על טשארטר בענלא ובזמן קריב ולגשת אל המעשה.

יאמרו לי, כי הבת־ציון פשטה את הרגל. השטות הזו, שכבר נשמעה כמה פעמים, סוף־סוף אינה אלא שטות. את הרגל פשטה שיטת שייד, שמעולם לא היה בה אפילו קורטוב של חבת־ציון, אבל חבת־ציון לא יכלה לפשוט את הרגל, מפני שרגלה חלושה מאד מיום הולדה, בתחלה מפני אלה הרוצים לזרוע ולקצור כאחד, ואחרי כן נוספו עליהם אלה שגזרו על כל עבודה בארץ־ישראל עד השנת הטשארטר.

על כן, אם נאבה לעבוד לציון עבודה של ממש, היא רק עבודת ההוה. בתמונת הישוב.

אל עבודת ההוה בארץ־ישראל צריך לצרף גם יסוד בתי־למוד נמוכים וגבוהים, תקון הדרכים, עסק בנסיונות וכיוצא בזה.

בקרוב יֵעשה מורה־שעות כזה. ואם גם עתה נהכה עד חלוקת תוגרמה או עד הטשארטר־ברור הדבר, כי בטרם תבוא תקותנו זו תהפך האדמה לזרים, או שהציוניות עצמה, כתורה עיונית שאינה תופסת שום מקום במעשה הנוגע ישר אליה, תשכח מלבנו עוד הפעם לאורך ימים.

עלינו לגשת אל עבודת הישוב תיכף. עלינו לקנות קרקעות בארץ־ישראל בכסף הקרן הלאומית או גם מכסף השקלים, אם יספיק, ולהושיב עליהן בני־ישראל, אם מיושבי הארץ או מבני הגולה.

והדבר הזה אינו מתנגד כלל להפרוגרמה הבאזילית, האומרת, כי הציוניות משתדלת להשיג מקלט בטוח לבני־ישראל בארץ־ישראל. ההשתדלות יש לה כמה דרכים, ועבודת הישוב היא אחת מהן. בכל אופן, אין העדר הישוב יכול להחשב להשתדלות.

יודע אני את התשובות שישיבו המדיניים על זה. הם יאמרו, שאי־אפשר לגשת לשום עבודה בארץ שאין לנו בה בטוחות. אבל טענה כזו אין לה שחר. בתוגרמה יושבים אלפי עשירים גדולים ובעלי־נכסים מרובים, וכל אחד חושב את עצמו לבטוח במה שיש לו, ורק אנו, הדוויים והסחופים מכל עם, דורשים דוקא בטוחות מיוחדות על־ידי טשארטר. רב לנו בטוחות בתוגרמה, שאין שם כלל שאלת היהודים, ומעולם לא ידעו בני עמנו בתוגרמה מה הם „פוגרומים", דבר שהוא אצלנו מנהגו של עולם, שגם התינוקות אצלנו רואים ושומעים אותו כמעט בכל יום ויודעים היטב מה טיבו. אמנם יש שאלת היהודים בתוגרמה במקצוע אחד, והוא, שאסור לנו לשפוך את דמנו, אם תעבור רוח־רעה בין התוגרמים ובין היונים או הבולגרים ויהרגו זה את זה. אבל הגבלה כזו אפשר לסבול, ביחוד בשעה שגם הנוצרים שם סובלים ממנה, ומעולם לא שמענו שיתאוננו על זה.

ועיקר שאלת הבטוחות הוא דבר התלוי באויר, כי סוף־סוף אין בטוחות בעולם. דוד המלך והורקנוס הראשון היו בטוחים בודאי, כי לעולם לא יגלה ישראל מעל אדמתו. צרפת עד שנת תר"ל היתה בטוחה, כי עלזאס ולאטהאָרינגען תהיינה לה לאחוזת עולם. האם חלמו הבורים, כי ארצם תלקח מידם, והספרדים – כי יקחו מהם את קובא, או האם בטוחה עתה ספרד או ארץ אחרת קטנה, כי לא יבלעוה זרים בזמן מן הזמנים? האם תוכל גם אנגליה להיות בטוחה, כי ארץ הודו תשאר לה לאחוזת עולם?

אומרים לנו: „משפט העמים". אך גם זכיות אחינו ברומיניה נִתנו להם במשפט העמים, ואף־על־פי־כן לא נתגלמו מעולם במעשה ושום ממשלה לא יצאה במחאה על זה! בכלל, גם משפט העמים, ככל דבר גדול, אינו בטוח

ארץ חדשה ועד שתמצא אותה טובה לעמנו. ומתוך שאנו בטוחים, שהדמיון הזה לא יבוא לעולם לכלל מעשה, יכולים אנו לעבוד עמה יחדיו לציון, ובלי־ספק תבין סוף־סוף שהיא רואָה חלומות בעולם שלא נברא ותשוב לעבוד שכם אחד עם כל נאמני ציון בלבב שלם.

לא כן המפלגה השנית, האומרת גלוי: אין לנו חלק בציון, היא לא תוכל לעבוד עמנו אפילו שעה אחת, ולא עוד אלא שתהיה תמיד למכשול לנו בעבודתנו.

על כן, לדעתי, על הצירים לקבוע הלכה בקונגרס הבא, כי להמפלגה השנית אין מקום בהסתדרות הציונית, ועליה לברוא לה הסתדרות בפני עצמה עם ועד־פועל אחר ומורשים אחרים. כללו של דבר: להיות לאגודה אחרת, אשר דבר אין לה לא עם הציוניות ולא עם קונגרסי הציונים. „שונאי ציון" אינם יכולים לדור עם ציונים בכפיפה אחת.

כמדומה לי, שהישרים שבמפלגה זו צריכים בעצמם להבָּדל לגמרי מן ההסתדרות הציונית, שכל עבודתה צריכה להתחשב אצלם למזקת.

שאלת עבודת ההוה.

בעבודה זו אינני כולל את הטבת המצב החמרי של עמנו בגולה, חדרים מתוקנים וכיוצא בהם. כל עבודה. שגם האנטיציונים ואפילו רק הלאומים הרוחנים יכולים לעשות אותה או להשתתף בה, איני יכול לקראה בשם „עבודה ציונית". אומרים לי, שבלי העבודה הזו בגולה אין הציוניות יכולה להגיע למטרתה. אבל אם היינו מקבלים את מחשבת ר' ישמעאל בן אלישע (בבא בתרא ס':) היה „זרעו של אברהם אבינו כלה מאליו" והציוניות היתה נעקרת לגמרי משרשיה, ואף־על־פי־כן לא עלתה על דעת שום איש להכניס בעבודת הציוניות את ההתנגדות לעצת ר' ישמעאל בן אלישע. בדברי על עבודת ההוה כונתי רק על העבודה בארץ־ישראל.

שגיאה גדולה עשה הקונגרס הראשון בגזרו איסור על עבודת הישוב בארץ־ישראל עד השגת הזכיות או הטשארטר. המנהיג המנוח, שהיה איש מורם מעם בכשרונותיו הגדולים, היה גם בעל־דמיון גדול, ואמר כי במורה־השעות כיד אפשר לחכות להלוקת תוגרמה. מובן, כי לפי דמיון כזה לא היה שום צורך למהר בעבודת הישוב. אם גם נצטרך להחזיק את מורה־השעות בידנו במשך שתים או שלש שנים רצופות עד הלוקת תוגרמה, אין כדאי לדאוג לזמן קצר כזה, לדחוק את הקץ, וטוב יותר להמתין זמן־מה כדי שנוכל להתחיל את העבודה בחופש גמור. אבל אנו כבר נוכחנו, שעוד לא נעשה אותו מורה־השעות, שעל־פיו נוכל לחכות לחלוקת תוגרמה, וגם לא

לפני הקונגרס.

(לשאלת היום).

צירי עמנו נכונים להתאסף בקרוב בבאזיל לסדר את עניני הציוניות, והעם בעצמו הוא עתה במצב דור ההפלגה ואיש לא יבין שפת רעהו. על צירי העם עתה החובה לשים קץ לבלבול הדעות, המביא רעה רבה להציוניות.

והקץ הזה יבוא אם יתבררו ויצרפו כל השאלות העומדות על הפרק, אשר על שלש מהן הנני רוצה לגלות בזה את דעתי.

השאלה הראשונה היא שאלת הארץ.

למרות כל חקי ההתפתחות באה פתאום בבקר עבות אחד שאלת אוגאנדה ותבלבל את המוחות. מובן, כי בשעה שהמוחות מבולבלים לא יכבד עוד לסעף ולהרחיב את הבלבול עד אין קץ, ועל כן בעוד לא סרה שאלת אוגאנדה מעל הפרק, כבר הולידה את הטֶריטוֹריאליזם. אבל יפה כח הבן מכח האם להרוס את הציוניות. שאלת אוגאנדה, כדבר מסוים, היתה כמחלה קשה, אשר לא לאורך ימים תדכא את הרוח. מחלה כזו אי־אפשר לה בלי משבר בזמן קצר: לשבט או לחסד. אבל הטריטוֹריאליזם, שהוא בלתי בעל גבול ותכלית במקום, אין לו גבול גם בזמן. על כן רואים אנו, לדאבון לבנו, כי גם אחרי שכמעט בטלה שאלת אוגאנדה מפני ידיעות התרים המומחים, הטריטוריאליזם לא זז ממקומו, וכבלתי מסוים לא במקום ולא בזמן יש בכחו לבלבל את המוחות עד אין קץ.

נחוץ איפוא לשים קץ למצב הזה.

שתי מפלגות ישנן בין הטריטוֹריאליסטים. האחת אומרת: כל ארץ טובה לפנינו וארץ־ישראל בכלל; אם נוכל להשיג את האחרונה—טוב, ואם לאו – נבחר באיזו ארץ שתהיה, אשר יתנו לנו. והשנית, והיא, כמדומה לי, המועטת, אומרת: כל הארצות טובות לנו, מלבד ארץ־ישראל, ארץ הפגרים, ארץ הפראים והחשך.

ההבדל בין שתי המפלגות האלה גלוי וידוע. הראשונה, אם פיה ולבה שוים, צריכה לעת־עתה לעבוד עבודתה בעד ארץ־ישראל עד שיציעו לפניה

שניאה אחת עיקרית אני רואה בשאיפת הציונים החדשים והיא: דטשארטר. אם עד עתה לא נהפכה עוד נחלתנו לזרים לצמיתות – הסבה לזה רק המשטר החיצוני של תוגרמה. כל איש אירופי, המשתקע בארץ אחרת, מוצא לו ארצות, שהמשטר החיצוני בהן יותר טוב, ולפחות אינו גרוע, מן המשטר שבארצו, ועל כן אין לו שום תשוקה להחליף את חיי אירופה בחיי תוגרמה. לפיכך, אם היו נותנים לנו עתה טשארטר, היו לנו לבעוט בו, למען לא ירבו עלינו בארץ אבותינו נודדי עמים אחרים. אנחנו יכולים להיות ימים רבים בארץ־ישראל בלי טשארטר, כי החיים הפנימים בתוגרמה הפשים מאד, והמשטר החיצוני, הקשה לעמים חפשים, אינו חדש לנו, בני הגלות, ובאופנים רבים נוח לנו יותר ממשטר איזו שאר ארצות. לא טשארטר נחוץ לנו, אך הנחות ידועות בעניני קנית קרקעות, המסים וכיוצא בזה, שעל־ידי השתדלות הגונה לא יקשה להשיגן, ובדעתנו, שהשנאה לישראל, באיזו פנים שתתגלה, לא תחדל בארצות הגלות לעולם, נוכל להיות בטוחים, כי זרם היציאה לארץ־ישראל לא יִפָּסק גם אם יונה לנו באיזו ענינים במקום גלותנו, וסוף־סוף יתישב עמנו בארץ אבותיו במספר גדול, ואז תהי שעת־הכושר לדבר על־דבר טשארטר.

על כן לא טשארטר נחוץ לנו עתה, אך ישוב גדול. עלינו להתקין את עצמנו להיות מוכנים לרגעים היסטוריים, אשר בלי־ספק יבואו. רגע היסטורי כזה כבר היה בימינו, אך אנו היינו אז מחוץ למחנה ולא זכינו לאורו. הרגע הזה היה בשנת תרל״ח, בעת שלום ברלין אחרי מלחמת רוסיה ותוגרמה. תוגרמה היתה מנוצחה ורוסיה לא רצתה להרגיז את אנגליה ולהאריך את המלחמה. אז נאספו צירי הממלכות לברלין לקבוע את תנאי השלום. תוגרמה המנוצחה היתה אנוסה לוַתר הרבה. רוסיה שרצתה בשלום וִתרה גם היא כפי האפשר; צרפת לא נרפאה עוד ממלחמתה עם פרוסיה בשנת תר״ל ודעתה לא היתה מכרעת, לפרוסיה לא היה ענין חשוב בארצות המזרח הקרוב, וראש המדברים היה ביקאנספעלד, אשר על כל דבריו ענה ביסמארק אמן. כמעט נעלה מעל כל ספק, כי אם ישבנו אז במספר הגון בארץ אבותינו, כי אז היה מחבר הספר „טאנקרעד" מגשים את הזיונותיו באין מפריע בידו...

אבל אנו לא היינו מוכנים כלל. ישבנו על הבצות ועל האגמים וחכינו לשמש צדקה...

רגעים גדולים עוד עתידים לבוא בארץ־הקדם; אך מי שלא טרח בערב שבת לא יאכל בשבת!

אחת ממאה מכל הקלקלות, שעשה אליהו שייד בזדון ולפעמים גם בשגגה בפזרו לרוה את כסף הנדיב ויודע עם זה כי לא היתה שום אפשרות לפקוח עיני הנדיב על עלילותיו – הוא לא יביא הוכחות כאלה.

כן הוא, את תוחלתי הכזיב העם עצמו!

ועוד יותר מכזיבים את תוחלתי, שהיא תוחלת כל הנאמנים לציון, אותם רכי־הלב, אשר בראותם כי במשך איזו שנים לא באה תקותם, תלו את עון העם בהארץ ויהלו להפיש ארצות אחרות, אשר באופן היותר טוב ישיגו שם רק שלטון עירוני, וגם זה – אם לא ירבו עליהם בני עמים אחרים.

חושב אני, שאפילו אם היה ברור לנו, שאיזו ארץ חדשה ובלתי נושבת תציל את המון־עמנו מדקדוקי עניות, עוד היתה שאלה גדולה, אם טוב לפנינו, ואם יש לנו רשות מוסרית להמיר את ארץ אבותינו באחרת.

אם טוב לפנינו – בדברי־ימינו ככר יש לנו מאורע מעין זה. שבטי ישראל, שנאחזו בארץ ערב לפני מהמד, נהנו מחופש, הגדול במדתו ממדת החופש של איזו אוטונומיה. ומה עלתה להם? איה עתה זכרם?

ואם יש לנו רשות מוסרית – הן בעבודה לאומית אין דור אחד או אפילו איזו דורות חשובים כלום. עם ישראל הוא לא רק הדור החי עתה, אבל ביותר – בנינו, בני־בנינו והדורות שיבואו אחריהם. עם ישראל זה בשדרות הדורות הבאים לא יוַתר על זכותו לארץ אבותיו, כאשר לא וִתרו על הזכות הזאת כל דורות עמנו מימי החרבן ועד עתה. היש לנו הצדקה לשלול את הזכות הזו מדורותינו אחרינו בשביל שאלת הפרנסה של דור אחד או שני דורות? הנני אומר „לשלול את הזכות הזו", שהרי אין שום ספק שאם יצלח הדבר להושיב באיזו ארץ חדשה חלק גדול מעמנו ולקבוע בארץ ההיא מרכז לאומי (שהרי על זה אנו דנים, ובאופן אחר אין הענין כדאי לאבד עליו עמל רב וכסף תועפות), הלא לא יוכלו עוד הדורות הבאים שיתאחזו שם לעזוב את אדמתם, משכנותיהם, מסחריהם וכל אשר להם ולשוב אל ארץ אבותיהם. עוד לא היה בדברי־הימים מאורע כזה, שמיליוני אנשים יעזבו את מקומם בלי שיכריחם לזה איזה לחץ גדול, חמרי או רוחני.

על אחת כמה וכמה בשעה שאין בכח שום ארץ חדשה בלתי נושבת להליץ בזמן קצר, היינו במשך איזו עשרות שנים, מאות אלפי עניים מענים, כמו שהוכחתי בחשבון ברור במאמרי „לעם הארץ", שה' צייטלין עבר עליו בשתיקה, ובשעה שאין אפשרות להקיף את הארץ ההיא בחומת סינים לעצור בפני עמים אחרים שלא יתרבו עלינו. נמצא, זה לא נהנה וזה חסר; עמנו ישאר בעניו וגם מארץ אבותיו יסלק עבודתו.

אשר על כן, גם אחרי־כן, אם בספרי בשפת רוסיה לא נגעתי בהצרכים הרוחניים, כנ״ל, לא נמנעתי מלהראות עליהם במאמרי בשפת־עבר (״הלאומיים ומתנגדיהם״, ״החיים והמות״ ו״בקרת לכל שירי נארדאן״).

הנה רואה ה׳ צייטלין, שלא הרחקתי משיטת התחיה גם את הצד הרוחני שבה, ואם איני מסכים עם הציונים הרוחנים שלנו, הוא רק בזה, שהם מעמידים את כל הציוניות על הרוחניות לבדה ועם זה הם דורשים להתחיל בעבודתה בארצות הגלות. ואני איני יכול לבסס את הציוניות, הצריכה להיות קנין כל העם, על רעיון מפשט אחד, שאינו יכול לתפוס מקום אלא בלב יהידים, ועם זה אינני מאמין בהצלחת עבודה רוחנית במדה שהם דורשים בארצות הגלות.

ה׳ צייטלין אומר, כי האמנתי באפשרות קולוניזציה גדולה, שבמשך עת קצרה אפשר להושיב מיליון יהודים בארץ־ישראל, ועתה נכזבה תוחלתי.

אחרי התודה לה׳ צייטלין על שחזר בו ממשפטו עלי, שכל האידיאל שלי הוא נדבה בת שלשה רו״כ, שבעבורה אפשר לקנות עז לקולוניסט, ולמעלה מזה לא התרוממתי ולא אתרומם לעולם (״הדור״ שנת תרס״ה, נו׳ 8), ומודה הוא עתה, שהיתה עת שהתרוממתי למעלה משלשה רו״כ וחד גדיא,– אחרי התודה הזו עלי להעיר אזנו, כי אין לי עוד סבה להתיאש מתוחלתי. אחרי שקבעתי זמן של מאה שנה עוד יכול אני להתנחם ולקוות, כי במשך שבעים ושבע שנים, עד כלות מאת השנים להיותי חובב־ציון, עוד תבוא התוחלת הזו.

אבל לא אכחד, כי תוחלתי, כפי שהיתה אז, לא באה.

הוחלתי כי עמנו יתעורר לקול הקריאה, ישים לב למזורו ויקום כאיש אחד לבנות את הריסותיו, ותוחלתי זו נכזבה עד היום!

מה עשינו במשך הזמן הזה, עשרים ושליש שנים, להביא, או, לפחות, לקרב את תחיתנו? כמה בנו האנשים בעלי־היכולת הרוצים בתחיתנו ועמלים בשבילה?

הלא יודה ה׳ צייטלין, כי אם גם יהיו לנו מיליון ״שוקלים״ גם אז לא יצלח הפצנו בידינו, לא רק לקומם את הריסות ארץ אבותינו, כי גם לעשות איזה דבר של ממש באיזו א״ין שתהיה. ומה גם עתה, שגם מספר השוקלים והמנדבים לתחית עמנו רחוק הרבה ממיליון, ומספר העובדים לא יגיע גם לאלפים, וגם הם עבודתם פעוטה...

אם בענין הדורש מיליונים רו״כ לשנה משקיעים רק פרוטות – אז אין תקוה להצליח!

אל נא יַראה ה׳ צייטלין באצבע על כסף הנדיב. כל היודע אפילו

ובדברי על אדות הישוב עצמו אמרתי, שעל העמים לתת לנו האפשרות להתישב בארץ אבותינו במשך איזו עשרות שנים, ואם הם לא ימלאו את תביעתנו הצודקת הזו, עלינו להשתדל בעצמנו לעבוד ולפעול שנוכל להתישב שם במשך מאה שנים.

הנה אין כאן לא דאגת ההמון ולא עת היותר קצרה.

ומה שנוגע להצרכים הרוחניים לא אכחד, כי במאמרי הראשון הנ"ל לא נגעתי בהם כלל. את מאמרי ההוא, שהיה הראשון בשאלה זו בשפת רוסיה בתקופתנו זו, תקופת הציוניות, כתבתי בכונה מיוחדת בשפת רוסיה, למען יקראו אותו בעלי־היכולת שבנו, העשירים והנאורים, שעל־פי־רוב אינם קוראים עברית גם עתה וכל־שכן אז. ועם האנשים האלה, שנתחנכו בתקופת שנות הששים והשבעים למאת האזרחים שעברה, אי־אפשר היה לדבר על איזה צורך רוחני לאומי שלנו.

אבל כשאני לעצמי לא העלמתי עיני מן הצורך הזה, ודבר זה היה מוכרח לי על־פי הלך־מחשבותי משכבר הימים.

עיקר דרישתי לתקונים בדת בימי עלומי היתה הדאגה לקיום לאומנו, כי באין לנו ממשלה ושפה „הלא אך באמונתנו נחיה, ואם גם נרה ידעך הלא גם שם ישראל לא יזכר עוד" (מאמרי „ארחות התלמוד").

כלפי אלה שמחקו מסדר התפלות את התקוה לשיבת ציון אמרתי, שאין מופת ברור להכחיש בו את אמונת העם שעוד יהיה לעם מדיני במדינה מיוחדת בזמן מן הזמנים („על־דבר התקונים בדת").

ה' צייטלין לא יכחיש, כי בכאב עצום יצאו מפי דברים כאלה: „עתה יכרעו רוח לאומנו וקיום עמנו לפני רוח ההפקר; ההיים, האזהרות ושרירות־הלב ישאים על הררי נשף והיתה אחריתם–הריסות עולם" („חטאת נעורים" חלק ב' 73).

גם בשעה שנואלתי להאמין, כי „סוף המין האנושי להגיע לשמו הכללי והטבעי „מין האנושי" ויתקיים מקרא שכתוב: „אז אהפוך אל כל העמים שפה ברורה" – לא יכולתי לדבר בלי עצב על עזיבת שפת־עבר ושכחת התורה, שהשבתין על־פי אמונתי הנ"ל לדברים מוכרחים, כמו שמוכרח הוא שהאדם החי ימות („עולם התהו").

ובהתאמה לכל אלה, כשבאה הידיעה במכתבי־העת על־דבר מקנת ארץ־ישראל על־ידי חיים גדליה „אורו עיני לקראת הישועה הזאת", שבאה כהרף־עין לעמנו גם במצבו הרוחני, גם במצבו הגשמי (ד"ת 7).

כל זה היה לפני לרת הרעיון הציוני.

תשובה לשואל.

זכרון הראשונות מביא לפעמים עונג לנפש, וביחוד בימי הזקנה. על כן בהפיק לב הנני למלא את רצון ה׳ צייטלין, המבקש ממני לזכור איך הייתי לחובב־ציון ומה בקשתי אז? („הזמן" שנת תרס״ה, גליון 34).

והנני מפשפש במחשבותי וזוכר את הרגעים, שבהם נתחדש רוחי בקרבי על־ידי הרעיון של שיבת ציון, גם את העתות שקדמו להם במשך שנים, גם את בירורי דברי אחרי־כן.

וזוכר אני, כי ברגע היותי לחובב־ציון לא חכיתי כי תבוא ארוכה לצרת ישראל בעת היותר קצרה, כי לא רק להמון בני־ישראל דאגתי אז, וכי לפי הלך־מחשבותי לפני זה ואחר זה לא הרשיתי לעצמי להעליפ עיני גם מהספקת הצורך הרוחני.

ואעידה לי עדים נאמנים:

במאמרי הראשון, שנדפס בשפת רוסיה בשאלת ישוב ארץ־ישראל במכתב־עתי „ראזסוועט" (נומרי 41—42 לשנת 1881) ובמחברתי „О возрожденіи евр. народа" תמכתי יסודותי לא בעניות ההמון, כי אם ב־רדיפות שהעם בכללו סובל מהן, תכלית שנאה שנאתי מאז ועד עתה איתה הציוניות המזויפת, הדואגת לא בעד הלאום הישראלי כלו בכל מפלגותיו, מבדלת בין הבורזשואזים ובין הפרוליטריים וכל שאיפתה מצומצמת רק בתשועת הפרוליטריאט. שאלת העניות אין לה ענין כלל אל שאלת חיי העם על אדמתו, שהרי לא חדלו האביונים גם מקרב שאר העמים, שאין לפנידם שאלת הגלות. אם תבוא עת ויחדל אביון מקרב העולם כלו אז יחדל גם מקרב עמנו, ואין שאלה אחת נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא.

אם במאמרי השני „Наше народное дѣло" (במחברתי הנ״ל) נגעתי גם בעניות בני עמנו, אמרתי שם בפירוש, שאין הדברים האלה אמורים אלא כלפי העבדים שבנו, שאינם מרגישים את הכבוד האנושי והלאומי, וחשבתי שלשלת ארוכה של צרות ומכאובים המקיפים את חיי העם כלו גם בארצות הנאורות.

זכרו, כי גם את העשרים אלף רובל להוצאות המשלחת לאוגאנדה לא יכלתם לקבץ משלכם, ואם בכח הזה תלכו למדינתכם החדשה, לא לבד שלא תושיעו אחד מאלף מהמון־עמנו, שאין לו עוד כה לחכות עוד, כי גם האבטונומיה לא תקום בידיכם.

עד שתעבירו אתם להמדינה החדשה מאה – יבואו בני עמים אחרים אליה באלפיהם.

ועמנו ישאר במעוטו תלוי בדעת אחרים, ואתם – חולמי חלומות.

אם נחשוב את ההוצאות להשליש השני לנסיעה, מכשירי־מלאכה ופרנסה עד שימצאו עבודה מַשׂביעה להם. שלש מאות רובל למשפחה, יִדְרשׁ כשמונים מיליון רובל.

אלה ואלה דורשים כחמש מאות מיליון או חצי מיליארד רובל.

ואני לא אעמוד על המקח ואוזיל את המחיר עד שתי מאות מיליון רובל, בתנאי אם תשמעו מפי מעשה שהיה.

מעשה במחותן אחד שבא אל הישיבה למצוא חתן הגון לבתו.

בא לו אצל בחור אחד ושאל אותו: מה תעשה אם תמצא ארנקי מלא כסף בשבת?

– אעזבנו ואלך לי.

– והלא כמה מצוות תוכל לקיים בכסף הזה?

– אסור משום מוקצה.

– שוטה אתה – ענהו המחותן, ופנה לו אצל בחור אחר:

– מה תעשה אם תמצא ארנקי מלא כסף בשבת?

– אקחנו ואלך לי.

– והלא איסור מוקצה הוא, איסור חמור?

– אבל כמה מצוות אוכל לקיים בכסף זה.

– חצוף אתה – ענהו המחותן, ופנה לו אצל בחור אחר.

– מה תעשה אם תמצא ארנקי מלא כסף בשבת?

– איני רוצה לפלפל בדבר שלא בא לעולם – ענה הבחור – אם יבוא הדבר לידי בפועל אתישב בענין זה.

אף אני אומר לכם:

חדלו לכם עתה מלדבר על איזו ארץ שתהיה, אך זאת עשו:

אספו שתי מאות מיליון רובל ומצאו ארץ טובה; אל נא תאמרו: אם לא אוגאנדה – נמצא ארץ אחרת.

ארצות טובות לישוב וריקות מאדם אינן סחורה הנמצאת בכל החנויות.

ובשעה שיהיה בידכם הכסף הזה – פנו אל ממשלת תוגרמה בהצעה על־דבר הטשארטר.

ואם גם אז תשיב פניכם ריקם, אז רשות לכם לבחור בהארץ האחרת שכבר מצאתם.

ועד העת ההיא אל תדינו בדבר שלא בא לעולם, או „על קערת השמים".

אבל מה יוכל ההמון, אלה השדרות הנמוכות עוד מבעלי־הבתים הבינונים, לתת לענינגו, הדורש כסף תועפות ואוצרות זהב?

אמת, כי יתן את כח עבודתו, אבל כחו זה הוא מֵפִין ומנפין גם בגולה, גם בכל ארצות נדודיו, והוא יעבוד למלא נפשו כי ירעב גם בארץ־ישראל, אם נִתן לו האפשרות לכך.

הגורם היותר גדול לכח עבודת ההמון בעניננו הוא רק ההנועה והגשמתה, ואם נושאי התנועה ובעלי־היכולת להגשימה הם, כפי שחושב הטוען הזה, אלה הדואגים לשאלת הרוח, אחדות האומה, קדשי בני־ישראל (ואני מוסיף דבר גדול: חבור העבר עם העתיד בכל יסודותיהם, שבלעדיו אין תחיה, אך גוף חדש הבא תחת הגוף שמת ובאופן היותר טוב - גוף קטע), הלא יש להם רשות וגם זכות להעמיד על דעתם.

אך גם שאלת ההמון, שאלת הלחם והבטחון ביום מחר, לא תפתר כלל על־ידי המדינה החדשה, ולחנם יסדתם עליה את כל טענותיכם („הזמן" 10—12).

לברר זאת עלי להכפיל מה שכתבתי במקום אחר*)

פדות המון־עמנו לא תבוא אם לא נחשוב בו גם את בני עמנו באוסטריה (ביחוד בגליציה), ברומיניה, בפרס, במארוקה וכו'.

להקל את מצב ההמון הזה דרוש להוציא אותו אל המדינה החדשה לפחות במספר ארבעה מיליון נפש, שהם שמונה מאות אלף בתי־אבות.

במדינה חדשה, שאין בה לעת־עתה חרושת־המעשה, יצטרך להושיב תחלה שליש התושבים על האדמה ושליש על האומנות, העבודה והשירות, היינו: בעלי־מלאכה, הנונים קטנים, פועלים, מורים, משרתים וכו'.

הנוסעים יצטרכו למכור הרבה מכלי־ביתם וכיוצא בזה, ובעת נסיעה בהמון מחיר דברים כאלה יורד עד הדיוטא התחתונה, כמו שהיה במוסקבה בשנת תרנ"א.

וחושב אני בזה רק את העניים, כי העשירים יצטרפו אל השליש השלישי.

עתה נבוא בחשבון.

אם נחשוב את ההוצאות להשליש הראשון בעד הנסיעה, בנינים, בהמות, כלים, זריעה ופרנסה עד הקציר המספיק הראשון (מלבד אדמה, אם תנתן בחנם) לסך אלף וחמש מאות רובל למשפחה-גם אז יִדָרֵש לזה כארבע מאות מיליון רובל.

---

*) Вопросы общественной жизни, Одесса 1904, выпускъ IV—V.

בתוך מדינה הפשית כעסנו על ארץ אבותינו, ותהי לנו לא־ץ הפגרים, לא־ץ חושך וצלמות.

האמנם בעלי־הנימוס שבציונינו החדשים מבטיחים, שהם אינם מתנגדים לארץ־ישראל, רק לאלה האומרים: „דוקא ארץ־ישראל, ולא ארץ אחרת".

משל למה הדבר דומה? לאב שמחה בבנו לקחת לאשה את אהובתו. נטפלו לו בעלי־דעת והוכיחוהו על פניו. ענה להם: אין אני מתנגד להאהובה, רק לדברי בני האומר, כי דוקא אותה יקח ולא אחרת.

ולא הבין החכם הזה, כי אם יקה בנו אשה אחרת לא יוכל עוד לקחת את אהובתו, ובכן הוא מתנגד להאהובה עצמה.

אם נבחר ארץ אחרת אין לנו עוד אפשרות להתנהל בארץ־ישראל.

ראשית, מעולם לא ראינו עם שיש לו שתי ארצות־מולדת.

שנית, כחותינו אינם מספיקים לישוב אחד, וכל־שכן לשני ישובים.

שלישית, הלא הלק מעמנו ישאר בארצות גלותו, ואם גם את יסוד העם ובנינו נושיב בשתי ארצות הלא נהיה בשתיהן המיעוט ואז אין המדיניות ההיא שוה כלום.

ג.

אתם באים אלינו בשם „דרישת ההמון", השדרות הנמוכות, שהם הרוב של אומתנו.

אתם אומרים, שהעשירים, בעלי־הבתים והמשכילים של העשירים שבהציונים מבקשים פתרונים לשאלת הרוח, לאחדות האומה ו„לקדשי בני־ישראל".

אבל ההמון הציוני (כלומר האוגאנדי) מבקש רק חיים חפשיים בארץ חפשית ומיוהדת לו („הדור" חוברת ליה).

יאמרו עלי דימוקרטינו מה שיאמרו, ואני אינני כורע לפני דרישת ההמון שלנו.

דומה אני, שעל המשכילים והסופרים להורות דעת להמון, ולא לקבל את דרישותיו בעינים עצומות.

עוד זאת אני מעיז פנים ואומר, שאין להמון ענין לשאלתנו.

יש דברים שכח ההמון גדול בהם מאד, אבל יש דברים שכל כחו בהם הוא כאין.

אם היתה פדותנו תלויה בכח האגרוף, כפדות עמי הבלקנים, כי אז היתה לכח ההמון שלנו השיבות ידועה.

ועין בעין ראו זאת בעת יסוד הבאנק הלאומי.

אחרי שראו כמה נתנו עשירי עמנו להבאנק, שכספו נִתן להשבון, יכולים היו לדעת, כמה יתנו בעד קנית המדינה, כסף שלא נתן להשבון. ועוד היו צריכים להבין כי הספר „אלטניילאנד" נעים ונחמד רק בתור ס פ ו ר, אבל במעשה – גם הזיונות הנער הידוע במשל „כד החלב" לא היו מן הנמנעות...

ואף־על־פי־כן, בבוא צירי הציונים לכל קונגרס חכו לשמוע בשורות טובות על־דבר הטשארטר והגאולה, בשעה שידעו שידיהם ריקות לגמרי *).

דומה אני, כי הציונים האלה, שצריכים היו להבין את דלותנו ואפיסת כחותינו לקנות מדינה ואפילו טשארטר, היו צריכים על הקונגרסים לא לחכות לישועות בלתי אפשריות, אך להציע לעזוב את הגג, שהוא מרום עתה מנגדנו, ולשים פנינו אל היסוד, שאינו רחוק כל כך מאתנו.

אברר דברי.

בשנת תרמ"ב הוצע להעורך־דין ה' קלמנוביץ (המפורסם עתה על־ידי משפט קישינוב והומל) ואחרי כן להמנוח ראזענפעלד מו"ל ה„ראזסוועט", בהיותם זה שלא בפני זה בבירת תוגרמה, כי אם ישלישו בבית־האוצר העותומני עשרים אלף לירא (כמאתים אלף רו"כ) תנתן רשות לבני־ישראל להאחז בארץ־ישראל באין מפריע.

וכל היודע כי עם הסדרים הקשים שבתוגרמה שורר שם חופש החיים הפנימיים במדה שאינה מצויה, הלא יבין, כי לעת הראשונה רשות הכניסה, היתר קנין אדמה ובנינים וכיוצא בזה הם היותר נחוצים לעבודת התחיה.

ואת הסך עשרים אלף לירא, ואפילו אם בימי הקונגרסים היה דרוש יותר, הלא היו הציונים יכולים לתת, למען להתחיל את העבודה שלא מן הגג.

אבל כל זה היה נמאס בעיני נ ש ר י נ ו, אם גם אינו מובן מאין לקחו להם כנפי נשרים כאלה?

אני מבין, אם היו בני עם חפשי דורשים להם מדינה חפשית בעת שהם צריכים להמיר ארץ.

אבל א נ ח נ ו? מי פנק אותנו כל כך?...

ואחרי שלא נתרצה דודנו ישמעאל לתת לנו את הארץ ב מ ת נ ה

---

*) הנני מעיד עלי את מחברתי „Палестинофильство, Сіонизмъ и ихъ противники", כי עוד בשנת תרנ"ח השבתי את המדינה והפעלקעררעכט בזמן הזה לדבר של דמיון (שם צד 10 וצד 89).

כי מי מאמין כאיש אומלל?
ורק בשביל זה נצחו הציונים החדשים.
אבל זה עצמו מעיד, כי הם עצמם היו תמימים יותר מדאי.
די היה להם לשמוע בפעם הראשונה בבאזיל מפי המנהיג המנוח, כי הגאולה עומדת מאחרי כתלנו – ויאמינו בזה אמונה שלמה, מבלי שום הרהור של ספק.
ולא ידעו ולא הבינו, שהמנהיג הגדול, שבא אלינו מן החוץ, לא ידע את עמו, שלא הכיר מעודו, מלבד מה שלאדם גדול אפשר לסלוח גם דמיון גדול.
המנהיג הגדול לא הסתיר את סברתו: do ut des (הנני נותן בתנאי שתתן גם אתה).
הסברא נכונה ומתקבלת על הדעת. אבל כדי שיתקיים התנאי הלא צריך שנהיה נותנים.
מובן, שהנתינה מצדנו היתה צריכה להיות לא כמו שאנו נותנים דמי מחצית השקל' בפורים, או חמשה שקלים „כביכול" לפדיון הבן, אבל מחיר הראוי לתת בעד מדינה שלמה.
ובזה היה מקור הטעות.
כמה צריך לתת בעד מדינה שלמה אינני יודע, וחושב אני שגם מנהיגנו הגדול לא ידע.
אבל גם איש פשוט יבין, כי מהיר כזה יעלה לאיזו עשרות מיליונים. ואם מנהיגנו, שבא מן החוץ ולא ידע את עמו, חשב שבני עמו יתנו את הסכום הזה, הלא צריכים היו ציונינו אנחנו לדעת, כי סכום כזה לא יהיה בידינו אפילו במשך הרבה עשרות שנים.
אם מנהיגנו חשב, כי כשם שהוא עצמו, אף־על־פי שהיה רחוק עד עתה מעמו, נתלהב מרעיון התחיה עד להקדיש לו כחותיו, כן יתלהבו כל אילי־הכסף מעמנו אצלנו, במערב אירופה, באמריקה ונגב אפריקה ויריקו את אוצרותיהם ברגע אחד – הלא אנו, היושבים בתוך עמנו, צריכים היינו לדעת, כי אין זה אלא חלום שוא.
עוד יותר היינו צריכים להבין זאת, כאשר ראינו, כי רובא דרובא של הציונים החדשים, אשר עמדו מתחלה מנגד לפעולת החובבים ונספחו אחרי כן אל הציוניות החדשה, הם מאלה הדואגים רק להצלתם הפרטית והזמנית.
אלה שאין בכחם לתת איזה סכום מסוים למקנת המדינה.
ואילי־הכסף, שאינם זקוקים להצלה פרטית וזמנית, עומדים מרחוק כבתחלה.

על כן לא דברו על אדות הגג בטרם הונח היסוד כראוי ולא קבעו תחומים לזמן עבודת התחיה.

גם הם ראו, שהעם סובל, שאין בו כח לחכות, אך העם לפי מובנם אינו דוקא אותו החי עמנו בדור הזה, אך העם ההיסטורי והנצחי.

ומוכרחים היו על כן להבדיל בין מאות אלפי אישי העם הסובל וכבר קצר כח סבלם, ובין העם בקבוצו הכללי וההיסטורי, המוכרח לחכות למרות כשלון כחו.

ומוכרח הוא לחכות, כי עם כללי והיסטורי לא יוכל למות, ותרופה אחרת זולת התחיה בארץ אבותיו אינה לפניו, ויום התחיה עוד רחוק מאד.

הם הבינו, כי תשועת אישי העם הפרטים יכולה להיות רק זמנית, באמיגרציה לקצוי־ארץ, ועם זה הבינו כי תשועת העם בכללו עתה וגם בעתיד הקרוב הוא דבר שאי־אפשר, ונמנע בטבע המציאות.

כי תשועת העם בן הדור הזה היתה אפשרית אולי, רק אם דורותינו הקודמים היו מתחילים לעסוק בעבודת התחיה ומאריכים אותה בלי הפסק.

וכל מה שדורנו זה יכול לעשות הוא רק להניח אבן־הפנה לתשועת הדורות שיבואו אחריו, תשועה חמרית ותשועה רוחנית, אם גם הם יאריכו את העבודה הלאומית.

ועוד הבינו, כי תשועת העם אינה דורשת שיחדל אביון מקרב הארץ...

זו היתה שיטת ה„חובבים" הזוחלים, והמון־העם אשר דאג רק להצלתו הפרטית והזמנית עמד מרחוק.

ובאין כח נשארה עבודת החובבים פעוטה.

ב.

הציונים החדשים בבאזיל כתבו על דגלם באותיות גדולות ומזהירות:

„בעגלא ובזמן קריב ואמרו אמן!"

ורבים מאד מאלה, אשר עד עתה עמדו מרחוק להתנועה הלאומית, נספחו בקולי־קולות אל הדגל הגדול והמזהיר הזה.

משער אני בנפשי, מה היה, אם הייתי יוצא לשוק והייתי מכריז: „פנו אלי כל עני ואביון והושעו, כי הצליח לי להמציא חמרי אכילה, הסקה ועוד דברים הנצרכים בעולם מבלי תשלומים, ונכון אני לגלות לכלם דבר זה".

אין ספק, כי הרבה היו לועגים לי, אבל הרבה היו פוסחים על שתי הסעפים והרבה היו נגררים אחרי.

אדיר ימסור אחת ממדינותיו לעם אחר לא בכסף ולא במחיר, רק לשם־שמים ובשביל האידיאה.

באופן השני – הנסיגה עתה לאחור גרועה עוד יותר מעניות הדעת. אם גם מתחלה לא היתה התקוה ברורה, אין עתה סבה להתיאש ממנה.

רק ילדים קטנים משברים היום בלי חמלה ובלי סבה את שעשועיהם מיום אתמול.

אבל רואה אני, שהאופן הראשון יותר קרוב אל האמת.

זה נראה מן הבטול והלעג של גדלות, שהציונים החדשים מתיחסים בהם אל ה„חובבים".

על החובבים הם מביטים לא כמו על גמדים, כי אם כמו על תולעים וזחלות.

הם, החובבים, כל פעולתם מאפס ואין: במשך עשרים ושלש שנים יסדו רק כשלשים מושבות.

לא כן הציונים החדשים, הם לא רק כנשרים יעופפו, אך כעגלת־הקיטור. בעגלא ובזמן קריב יתנו לישראל מדינה מסודרת!

אילו היו הציונים החדשים, שנלוו אל הרגל רק מימות הקונגרס הראשון, מחונים בדעתם, היו מבינים, כי להשגת המטרה הקשה דרושה גם עבודת החובבים, גם עבודת הציונים והאחרונה דוקא במקצוע מיוחד.

עבודת החובבים נחוצה בארץ־ישראל עצמה, ועבודת הציונים במקצוע המיוחד דרושה מחוצה לה, להכשיר את העבודה בארץ עצמה.

והמקצוע המיוחד היה צריך להיות בהשתדלות, אבל לא להתחיל מן הגג.

חובבי־ציון ידעו מראש, כי עבודתנו היא עבודה היסטורית.

הם הבינו, כי בנין גדול כזה אי־אפשר לבנות בזמן קצר, כבנין אותו החסיד שבזמירות מוצאי־שבת.

כי בנין כזה דורש הנחת אבן על גבי אבן ואריח על גבי אריח, ושהאבנים והאריחים יתרבו קימעא־קימעא; במלה אחת: שמתחילים בבנין מן היסוד ולא מן הגג.

כי היסוד הוא הישוב והעם, והגג הוא המדינה.

כי קבוץ נדחי העם ותשובת חלק גדול ממנו לעבודת־האדמה, שנתרחק ממנה בזרוע זה הרבה מאות שנים, הרי היא עבודה להרבה דורות.

והרבה דורות יכולים לתת גם את ההון הרב והעבודה הקשה הדרושים.

הדבר מעציב, אבל „מוכרח בטבע.

מחלת אלפי שנה לא תתרפא בדור אחד.

לעם הארץ.

א.

אותו המין שקרא אותנו „עמא פזיזא“, טעה אך בטעמו, אבל לא במשפטו.

לא בזה שהקדמנו „נעשה“ ל„נשמע“ הננו עמא פזיזא, אבל בזה, שעור ימים מועטים, אחרי שאמרנו פה אחד „כל אשר דבר ה׳ אלהינו נעשה ונשמע“, חזרנו בנו ורקדנו לפני עגל הזהב.

קריאה אחת „אלה אלהיך ישראל!“, דיה היתה להשכיח מלבנו את התלהבותנו הגדולה במעמד הר סיני.

ועוד יותר פזיזים הם אלה, אשר שירותיהם הנלהבות במשך שש שנים לציון ומחמדיה חלפו ברגע אחד כצל עובר לשֵמע השם „אוגאנדה“.

דיה היתה המלה הקטנה הזו, שיצאה מפי המנהיג הגדול המנוח, להשכיח מלבם את התלהבותם, שיריהם וגעגועיהם לארץ האבות במשך שש שנים.

והמהדרים שבהם אוחזים במעשה אמנון בן דוד ומקיימים בציון: „גדולה השנאה מן האהבה אשר אהבה“, וארץ החמדה, ארץ הגעגועים, אשר שמה וזכרה היו משאת־נפשם במשך שש שנים, נהפכה פתאום לארץ הפגרים, ארץ חושך וצלמות...

וכל כך למה? מפני שדודנו ישמעאל לא התנהג עמנו במדת חסידות „שלי שלך“, כראוי לדוד הגון, ולא אמר לנו: „בואו, אחי ורעי, בואו ורשו את הארץ, הרי שלכם לפניכם!“

ופה הגענו לפרק אחר.

לא פרק של פזיזות, אלא פרק של עניות הדעת, או מה שיותר גרוע, פרק של מעשי ילדות.

אחת משתי אלה: או שהאמינו הציונים ה א ל ה באמונה שלמה, שבמשך חמש או שש שנים ירחם השולטן את יעקב וישיבהו לאדמתו ברחמים גדולים, או שהבינו, שדבר זה אי־אפשר ודרוש לזה זמן מרובה, עבודה קשה וגדולה ואוצרות זהב.

באופן הראשון אין לך עניות הדעת גדולה מזו, לחשוב, כי מושל

לא יהיה לא רק בארץ הקברים, כי גם בארץ החמדה של פטפטנינו.

כי גם לארץ החמדה ההיא דרושים מיליונים רבים ועבודה תכופה ונמרצה.

אם יבין העם את מזורו, אם יתן את המיליונים הדרושים ויעבוד את העבודה הדרושה, – אז לא נצטרך לבקש לנו ארצות חדשות.

אז גם ארץ הקברים תהפך לארץ חיים, ארץ זבת חלב ודבש, וארץ הפראים – לארץ מלאה דעת ותבונה.

ואם כל כחה של התנועה תהיה, כאשר עד עתה, רק בשירים לאומיים, באספות רפי־הכח ובשקלי עניים יחידים, – אז כל ארץ שבעולם לא תוסיף תת כחה לנו.

על שלשה דברים העולם עומד: על הרצון, על הכסף ועל העבודה.

אם הם כאן – הכל כאן.

ולא ארץ־ישראל אשמה אם עד עתה איננה לנו.

ועוד טועים בעלי־הפנינים וחבריהם, בחשבם לשנות את סדרי העולם, להקדים את השלטון להישוב.

הם אומרים: תנו לנו מקום למשול בו ואחרי כן ליסד שם מדינה.

ודברי־הימים אומרים: בתחלה עושים ישוב ואחר־כך מסדרים את עניני השלטון.

וגם לֶקח זה אנו לומדים מפעולוֹת המכביים.

זרובבל, ואחריו עזרא ונחמיה עלו הם וחבריהם לארץ מלאה חשך וצלמות, ארץ צָרֵי יהודה ובנימין, ארץ זדון הפחות ועבדות פרס.

מעט־מעט התרחב הישוב, התרבה העם ובמשך הימים הביאוהו המכביים אל המנוחה השלמה.

ומעשי אבות סימן לבנים.

ציון היא „ארץ הקברים", „ארץ השך וצלמות של בשי־בוזיקים, של פראים, של אכזריות, של בקשיש, של אמונות שוא, של רבנים חשכים ותורת הבל" [1]

ובכן, נתנה ראש ונלכה מעבר לנהרי־כוש!

והפה המפיק מרגליות כנגד „הבטלנים השונים ובעלי־הנפשות הרפות והמוחות הקטנים", שעודם נאמנים לארץ אבותיהם, זה האומר לאחרים, שהם באים בשם החוצפה, — „משליך את פניניו לפני החזירים".

ופניניו — „אני קץ בכם ובהמוגכם, בכל השקר והחוצפה שבכם, בכל ההבל וההיקניות שבכם, הקטנות והאפסות שבכם, בכל האינטריגות הקטנות שלכם וחשבונות הפרוטה שלכם, ואני מסיר מלבי בשאט־נפש את זכרון כל אותם הדברים הרעים והמגונים אשר תעשו ואת כל דברי ההבל והשוא והשקר אשר תדברו ואני משקיע את עצמי בעולמות אחרים, אשר רגלכם לא תדלח שם את המים הטהורים והבל פיכם לא יטמא את האויר הזך וחשככם לא יעיב את השמים הטהורים..." [2].

אפשר, כי אנשים כשלמה מימון, אשר בחרפות חותנתו וקללותיה מצא פואיזיה נשגבה, יצטערו כשמעם מפי חתן דנן, כי הוא משקיע עצמו בעולמות אחרים, שאין שם מקום לפניני פואיזיה כאלה.

בכל אופן חושב אני, כי פנינים כאלה יש להם באמת שייכות גדולה עם הבהמה שקרא בעל־המאמר בשם.

אבל לא ידעו ולא יבינו בעלי־פנינים כאלה, כי אם „במשך עשרים שנה לא עשינו דבר בארץ־ישראל" היא מפני כי לא רק עשרים שנה, אך גם מאות שָנים בלי עבודה הגונה אינן כלום.

יכולני להפוך שאלתו אל חיקו ולאמר לו: אם במשך אלף ושמונה מאות שנה לא הצליח לנו לתקוע לנו יתד נאמן מעבר לנהרי־כוש, מה תועיל לזה עבורתנו עתה?

גם החסידים שנחבאו במערות במלחמת אנטיוכוס ונשרפו שם מפני שלא יצאו לעמוד על נפשם, לא עשו כלום.

ודברים גדולים ונשגבים עשו אלה, אשר בכחות נאחדים ובחרף־נפש יצאו לישע עמם וארצם.

כל הימים אשר העם ברוב בנינו ורוב מנינו יעמוד מרחוק לא יועילו כל אספות קטני־הכח וכל שקלי העניים ותרומותיהם המעוטות, ושום דבר

---

[1]) „הדור" תרס"ד נו' 28. [2]) שם נו' 32.

לקול הדברים: „זכרו את החרפה, מי לה' אלי:" יצאנו חמושים לקראת האויב.

מחנה במחנה נפגשו, החרבות צלצלו, השלטים נמלאו, הקשתות הדרכו, החצים עפו וסוף הנצחון היה לנו.

והנצחון הזה נתן לנו מנוחה ושלוה לזמן ידוע. אשר לולא בית האדומי שנספח אלינו אולי ארכו ימיהן עד עתה.

ומה היתה מלחמתנו בשש־עשרה מאות שנה האחרונות?

חרבנו – קריאת „שמע ישראל" לפני השרפה והשחיטה, שלטנו – מיתה משונה על קידוש־השם, קשתנו - מנוסה, וחצנו - דמעות, תפלות ובקשות...

די לו לעמלק להרים את ידו – והנה קרבנות עד אין שיעור, מנוסת־בגד אל מחנה האויב, גרוש וארבע מיתות בית־דין.

ונצחוננו – השנות המלחמה בכל עת מקרה קל, נדודים, גלות, עוני וכל מחסור.

וארבעת הפגעים האחרונים האלה לא חדלו גם בעשרות השנים האחרונות, בעת שחדלו להלחם בנו בשם האמונה ב ג ל ו י.

ואם אחרי מאות שנים, אשר הבינו העמים כי משפט האמונה לאלהים הוא וכי כל אדם זכאי להיות מאושר לעולם־הבא כפי אשר יורנו לבו, ויחדלו לגמרי מלחמות אמונה בין עם לעם, אנו עודנו מנוגעים במגפות המלחמה הזאת כמו בדורות הקודמים - אות היא לנו, כי הסדרים הטובים שנקבעו כבר להלכה פסוקה לכל עם ועם אינם נוגעים לנו...

הסדרים הטובים נקבעו בשביל העמים שיש להם ארצות, ואנו אין לנו ארץ!

* * *

ואחרי אשר עיפה נפשנו מכובד צרה ולנגדנו הופיע חלום שיבת שבותנו לקדמות נעורינו, לשוב אל מקלטנו כדי להנצל מן המלחמה הארוכה הזו שאין קץ לה-קטן רצוננו וצר כחנו להפוך את החלום הזה לפעולה מוחשית.

החלום בא ברוב ענין. בדברים הוצבים להבות איש אין מחסור, יש גם דרשות, גם אספות, גם שירים על לב רע, אבל פעולה – אין!

הנהרסות לא הוקמו, הנשמות לא נבנו, כלי־הגולה ומקל הנודדים לא סרו והעם עודנו תועה בישימון דרך.

ותחת להוכיח את העם על עמדו מנגד לישועתו, תחת לעורר אותו לפעולה לִרוחתו, באו הפטפטנים, אלה בזדונם ואלה בסכלותם, לשים את עון העם על הארץ.

ורק מאמיני האחדות אינם מותרים ואינם מתפשרים עם אמונות אחרות, כל זמן שכל מעינם אך בעסקי אמונה.

ואם יביאו לי ראיה לסתור מן היונים בימי אנטיוכוס אפיפנוס, אשיב, שהיוצא מן הכלל מחזק את הכלל.

על כן בהיות בני־ישראל מאמיני האחדות מאז מעולם היתה להם סבה להלחם גם מלחמות אמונה, גם בעת שלא עלתה על דעת עמים אחרים בימי קדם לערוך קרבות כאלה.

הסבלנות הזאת לאמונות עמים אחרים, שלא נשמעה כמוה בכל הגוים מאמיני האחדות, ראויה להרשם בתור מעלה יתירה לישראל.

ראה מחוקקנו, כי אמונת האחדות בטבעה אינה יכולה להתפשר עם אמונות אחרות, ובהכרח היא מולידה גם קנאות ומלחמות־עמד והקדים רפואה למכה:

„ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח... והשתחוית להם ועבדתם – אשר חלק ה׳ אלהיך אותם לכל העמים... ואתכם לקח ה׳...׳

אלהי ישראל בכבודו ובעצמו חלק את יציריו, צבא השמים, לכל העמים, על כן אין לישראל להפר עצתו ולהטיל את אמונתו על אחרים.

* * *

ומזלו של העם הסבלן הזה גרם, שיצטרך אלפי שנים להלחם מלחמת האמונה, לא להטילה על אחרים, אלא כנגד אותם העמלים להטיל את אמונתם עליו.

הראשון שהכריח את ישראל למלחמה זו היה אנטיוכוס אפיפנוס. אחריו היתה הפסקה לאיזו מאות שנים.

כי יוצא מן הכלל לא יוכל להתמיד.

ומאז קבלו עמים אחרים את אמונת האחדות הננו נלחמים בעל־כרחנו מלחמת האמונה, לא מלחמת תגרה, אלא מלחמת מגן, זה כשש־עשרה מאות שנים...

וגם עתה, אחרי שמלחמת אמונה בין עמים אחרים כבר תמה מן הארץ, הננו אנחנו העם היחיד, אשר עוד לא נצלנו ממנה ועודנו נושאים את כל מגפותיה.

אבל מה רב ההבדל בין מלחמת האמונה שנלחמנו בימי אנטיוכוס ומלחמת האמונה שאנו נלחמים זה שש־עשרה מאות שנים!

בימי אנטיוכוס נלחמנו כעם ערוך למלחמה.

מלחמת האמונה.

בני־ישראל לא היו להוטים מעולם אחרי תאוות המלחמות וחשק הכבוש.

ואם היה מנהג העולם לתת אות כבוד לאותם העמים, אשר פחות מאחרים עשו שַמות בארצות לא־להם, כי אז היה עמנו נוטל בזה את הפרס מן המדרגה הראשונה.

אפשר, כי המדה הטובה הזו היתה גם הסבה הראשית לאסון עמנו, הנמשך והולך מדור לדור, אבל אשרי ילדותנו שלא בישה את זקנתנו, אשרינו — כי אין הלקנו בין אלה, אשר דרך גלי נהרי נחלי דם עברו אל מנוחתם.

אבל עוד יותר התרחק עמנו לגמרי ממלחמות האמונה, כלומר ממלחמה במטרה להטיל על אחרים את אמונתו.

מלחמה כזו לא תפסה מקום בכל דברי־ימי־ישראל, ואפילו מלחמת הורקנוס הראשון בהאדומים לא היתה ממין זה.

ואפילו אם תתאמת הדעה, כי האדומים אחרי מלחמת הורקנוס קבלו לא רק את ברית אברהם, כי גם את דת ישראל, גם אז היתה זאת תולדת המלחמה ההיא, ולא סבתה.

ואם בכתבי־הקדש נקראות מלחמותינו „מלחמות ה'", אין זה שנלחמנו בעד ה', אלא שה' נלחם לישראל.

ופה יפסיקני הקורא וישאל: בזמן שהיו בני־ישראל עם המוכשר למלחמות לא היה בעולם מלחמות לשם האמונה כלל?

ובכן, מה מקום לשבח זה?

על זה אשיב: אצל עמים אחרים לא היתה אז סבה למלחמות אמונה, ובדבר זה לא נמשלו ישראל אליהם.

ואותה הסבה שגרמה אחרי כן לעמים אחרים לשפוך דמים רבים לשם האמונה, היתה לה מקום אצל בני־ישראל גם בהיותם עם המוכשר למלחמה.

כבר באר סופר מפורסם שלא מבני עמנו, כי בין עובדי־האלילים אין מקום למלחמת אמונה.

בהיות אלהיהם רבים הנם מתפשרים עם כל אלהי העמים האחרים,

איך שיהיה, הישוב הקטן והרחבתו התמידית צריכים להיות יסוד היסודות בעבודת הציונים. ועליהם לדעת, כי הרחבת הישוב היא הדרך היותר קרובה להשגת זכיות מעין טשארטר לעם שוקט מריב ואוהב עבודה כישראל ובמדינה כתוגרמה, שהחיים הפנימים בה אינם משועבדים כל כך לכללים קבועים.

שובו, שובו להעבודה האטית וההיסטורית, בית ישראל!

אבל אני יועץ עצה נושנה: „טוב אשר תאחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך". ציונים צריכים להיות גם חובבי־ציון, ועליהם לחלק את העבודה, עם השתתפותם בה משני הצדדים. כציונים עליהם להיות קשורים אל האורגניזציה הכללית ולעסוק בהעבודה הכללית, לתת ידים להמנהיגים לעבוד בהדיפלומטיה ולישר ההדורים מבלי כל יחס ישר אל עבודת הישוב הקטן, וכחובבי־ציון עליהם לתת ידים לחברת התמיכה לעסוק בהישוב הקטן, כפי מטרתה וכפי שעבדה עד כה בגבולותיה הקבועים.

אך פה ישאלו רבים שתי שאלות: א) פעולת חברת התמיכה רפויה ופעוטה ואיך נקוה ממנה לגדולות? ב) מה זו עבודה להציונים אם תצטמצם בעניני כספים.

כדברי המפלפלים אומר, כי קושיא אחת מתורצת בירך חברתה. השאלה השנית היא שאלה רק לאוהבי שאון, גבאות וכיוצא בזה; אך השאון לא הרבה יועיל. כבר כתוב בנביאים: „לא ברעש ה'" ושנוי במאמר ההמון: „ההולך לאט ממהר בדרכו" („тише ѣдешь — дальше будешь").

בעבודה עממית אי־אפשר שיהיה כל אחד פועל מניע, פעולה כזו מוטלת רק על יחידים, ידועים, אבל יתר העם צריך רק לסייע להם בדברים ובמעשה. אם יפיצו הציונים את רעיון הישוב בין העם, אם יחבבו עליו את הפעולות הקטנות שבישוב, שבהצטרפן אחת לאחת יעלו להשבון גדול — אז יהיה שכר רב לפעולתם. הלא אם רק עשרה למאה מבתי־אבות לעמנו בארצנו יתנו כל אחד בחשבון הבינוני רק חמשה רו"כ לשנה לחברת התמיכה, אז יהיה לה כחצי מיליון רו"כ לשנה, אשר תוכל לעשות בו גדולות. הן רק מאין כסף לחברת התמיכה היתה פעולתה פעוטה, כי לא תוכל לברוא יש מאין. אם ירבה כספה יתרחב הישוב משנה לשנה במדה רצויה ואז גם קבוץ הכספים לא יהיה ענין של קטנות.

אחרים יענו: אין תשועה מצדקה. על זה אשיב: א) גם הקרן הלאומית למקנת הארץ נגבית רק מצדקה; ב) אם אמנם בצדקה לא יוָשע עם, אבל את היסוד לתשועת העם אפשר ואפשר להניח בדרך צדקה. אין לך קולוניה בארץ־הקדש שלא קבלה תמיכה של צדקה, וכמעט כל הקולוניסטים, לבד יחידים, היים חיי שלוה ורואים בטוב, כפי שמעידים חברי הקומיסיה שנסעו זה עתה לארץ־הקדש; ג) אם אינכם רוצים כלל בצדקה, הלא אפשר להרחיב את הישוב על־ידי בעלי־הון במדה ידועה, שישלימו להם את הדרוש על־ידי הלואות בטוחות.

ולכל היותר – לקרוא קונגרס שלא מן הסדר, ולא לחכות עד הזמן המוגבל לקונגרסים קבועים.

בעיני אין ספק, כי אלמלא התשוקה הגדולה להודיע ישועות להאגודות השולחות צירים אל הקונגרס – לא רַבו כל כך המסכימים להמיר את ציון במזרח אפריקה.

אם תקום העצה על־דבר ישוב אוגאנדה או לא, אם ימציאו לנו איזו אוגאנדה חדשה באחד המקומות השוממים על כדור הארץ, אם יצלח הדבר, או גם מזה נצא וידינו על ראשנו – ימים יודיעו. לעת־עתה שאלה אחרת לא תתן לי מנוח: מה יעשו „ציוני ציון", אשר אין נפשם כלל אל איזו ארץ שתהיה מלבד ארץ אבותינו? הן מנהיג הציונים הודיע ברור, כי לעת־עתה אין תקוה להשיג טשארטר בארץ־ישראל, ואם גם עתה ימאסו בהיישוב הקטן – מה תהיה עבודתם לציון? אם יבחרו לשבת בחבוק־ידים ולחכות במנוחה ליום מתן הטשארטר – במה יהיו טובים מכל בני־ישראל מאז מעולם ועד עתה, האומרים בכל יום: „אחכה לו בכל יום שיבוא"? או אולי עוד ישתעשעו בקולטורה לאומית ואֶקונומיה, שאין להן שום בסיס בארצות הגולה והעוסק בהן הרי הוא כזורע על צחיח סלע? – הלא כבר הודיעו לנו בדברים ברורים, שהעבודה הזו אינה רצויה ויכולה לגרום הריסות הציוניות עצמה...

לדעתי, ח י ב י ם „ציוני ציון" לזכור היטב את כל הדברים שזכרתי למעלה, ושהם כמעט כמושכלות ראשונות: אין להעשיר לא ינקה, תפשת מרובה לא תפשת, בהיסטוריה אין קפיצות, גוי לא יולד בפעם אחת והעם קודם להמדינה; במלה אחת: ע ל י ה ם ל ש ו ב א ל ה י ש ו ב ה ק ט ן.

האוהב את אמו בעת שהיא עשירה ולא בעת שהיא עניה, לא את אמו הוא אוהב אלא את כספה, והאוהב את ציון אהבה התלויה בטשארטר אינו ציוני!

אין אני יועץ לשנות את הפרוגרמה של הקונגרס הראשון וכל־שכן להפרד מן האורגניזציה הכללית. לשנות את הפרוגרמה אין צורך ואין גם יכולת, ולהפרד מן האורגניזציה חלילה וחלילה לנו. הן היא מקפת את בני עמנו בכל ארצות פזוריהם, על־ידה נהיה העדר הנפוץ לעם ובשמה אנו מגלים את דעתנו לפני כל העולם. יחד עם זה אסור לנו להפרד מעל מנהיגנו, אשר לעת־עתה הוא האחד אשר בכחו לצאת ולבוא לפנינו לא לבד בעבודת השגת הטשארטר ל ע ת י ד, כי אם להסיר מעל דרכנו מכשולים שונים בהוה.

„אין להעשיר לא ינקה".

את המקרא המלא הזה, הנודע לנו עוד מימי המלך שלמה, שהצגתי בראש המאמר, שכחו לגמרי ציונינו החדשים, בעת שנזרו בהקונגרס הראשון בבאזיל כעין איסור על הישוב הקטן, אשר מזה, כמו שאמרתי במאמרי „מציון לאוגאנדה" (צד 365), היתה אחרי כן נסבה להטות את הציוניות בדרכים עקלקלות. אמנם רואים אנו לעתים רחוקות, כי יעשר איש פתאם, אבל קפיצות כאלה יכולות שתהיינה בעניני יחידים ולא בעניני הכלל, ועוד יותר אין להן אפשרות בעבודה היסטורית, כי ההיסטוריה אין לה קפיצות כלל. ובהיות עבודתנו היסטורית, כמו שגם מטרתנו היא מטרה היסטורית, צריכים היו ציונינו החדשים להבין מראש, כי מן הנמנע הוא להשיג בפעם אחת טשארטר, וכל־שכן „מקלט בטוח במשפטי העמים", וכי לא יולד גוי פעם אחת; הם היו צריכים לדעת כי רק על־ידי התקרבות עצם אל עצם יוכל להיות בנין שלם ו„תפשת מרובה לא תפשת". הישוב הקטן צריך להיות יסוד היסודות בעבודת הציוניות, וההשתדלות להשגת הטשארטר – שניה לו במדרגה ובזמן, כי העם קודם להמדינה, אבל לא המדינה קודמת להעם.

אם היו ציונינו החדשים זוכרים, כי אין קפיצות בהיסטוריה, כי כל עבודה היסטורית מוכרחת להעשות לאט־לאט „וכל הדוחק את השעה השעה דוחקתו" – לא היו מחכים לגדולות מכל קונגרס, לא היו שבים ממנו לפעמים בפחי־נפש ובשאלה מעציבה: „מה נשיב לשולחינו, אם ישאלונו על־דבר הישועות שנעשו?" יש קונגרסים של רופאים, של אוהבי השלום ועוד, ומעולם לא חשבו צירי הקונגרסים ההם, כי הקונג־ס שלהם יביא תיכף ישועה לעולם, ישמיד מחלות ירועות, יצוה לכתת את כל החרבות לאתים וכיוצא בזה. רק ציונינו אנו, בכל עת שנוסעים לקונגרס ציוני, לבם מלא תקוה לשמוע ישועות ונחמות, ולא יעלו על דעתם, כי אם באמת תהיה איזו ישועה אז יוכלו המנהיגים להודיע עליה במכתבים חוזרים ואפילו במכתבי־העת,

על־ידי סבות יותר חזקות לא יצליחו מנהיגים ידועים, יהיו מי שיהיו, להעבירנו על דעתנו, שהיא דעת לאומנו.

אפשר, כי אז נצטרך לרדת מעל הבמה לנמרי, אבל חלילה לנו בשביל כבוד היצוני לבגוד במשאת־נפשנו. אמת הוא, כי על־ידי זה לא ניטיב לציון; אם יקום הישוב באוגאנדה – ישכח עמנו את ציון בכל אופן; אך אל נא נהיה כהאי עורבא דאייתי נורא לקיניה, אל נא נשלח יד במשאת־נפשנו ולא נקטוף בעצמנו את פתיל חיינו. אוגאנדה לא תשלול את ציון מישראל, כי אם את ישראל מציון. זה יהיה החורבן האחרון, פרוד גמור בין העם לארצו, שביתת מלחמת הקיום ותקות הלאום והתימת דברי־ימי־ישראל.

תקותנו לציון. מנהיג הציונים אמר, כי הוא נשאר ציוני, וכל עבודתו גם מעתה תהיה רק לציון. מאמין לו אנכי בכל לבי, כי כן הוא; אבל מזה שהוא ושעוד איזו אלפים מבני עמנו ישארו נאמנים לציון לא נרויח כלום. לא לבד כי אז לא תהיה לנו עוד תקוה מצד הממשלות, כמו שהשכיל להעיר הרב מסאפאצקין, אך גם מעמנו אין עוד תקוה לנו. עלינו לדעת את האמת המעציבה, כי מזמן „בצר לך... ושבת" וזמן הסרת הטבעת של אחשורוש עד עתה הננו שבים למוטב רק על־ידי צרות ורעות, וביום טובה הננו מהירים לשכוח לא רק את ציון כי גם את לאומנו. אם יהיה לנו שלטון־בית באוגאנדה, אם יוסד שם ישוב גדול של בני־ישראל, אז כל איש ישראל, אשר לא תנעם לו ישיבתו בארצות גלותנו, לא ישים פניו להרבות ציון, רק לארץ עמו החדשה והרחבה, אשר בה ימצא גם שלטון־בית, גם פרנסת ביתו. יושבי אוגאנדה בודאי לא יעזבו את ארצם ואת אחוזותיהם, שבאו להם בעמל גדול ועבודה רבה, מפני שאיפות רוחניות לבד. כללו של דבר: אין אדם עוזב את מקומו בלי הכרה, ובאין מצוקת ישראל אין ציוניות!

נורדוי אומר, כי אוגאנדה תהיה לנו „מלון לילה". אבל הרבה מלונות לילה היו לנו בימי גלותנו, שנהפכו לנו לקברות עולם. גם בהיותנו בבבל דמינו, כי היא לנו מלון לילה, ודברי ירמיהו הנביא: „בנו בתים ושבו ונטעו גנות ואכלו את פרין" הכעיסו אותנו תמרורים וצעקנו מרה: „שלח אלינו בבל לאמר: ארכה היא", - ואף־על־פי־כן אחרי עבור איזו עשרות שנים לא רצינו עוד לעזוב את בבל ונשארנו בה ברוב מנין וברוב בנין!

ואין אנו בזה יוצאים מן הכלל. גם הספרדים שנושבו במיקסיקה, בארגנטינה ובבראזיליה, אין להם דבר עתה עם ארץ שפניה; גם ההולנדים שנתישבו בנגב אפריקה קבלו שם חדש: בורים. ומי יודע, אם לא תחת השם ישראל או יהודים, יקרא לנו גם שם חדש: אוגאנדים.

ביום שידובר בשאלת ישוב אוגאנדה עלינו לזכור את המשל הידוע מדברי הברזל אל היער, שכל זמן שלא יתן מקרבו יד להגרזן לא יוכל האהרון להכריתו. עלינו להגיד ברור לממשלת אנגליה, כי הציונים אינם שליחי כל עם ישראל, וכי ישוב אוגאנדה איננה נכנסת בחוג פעולתנו. אם כל עשירינו המתנגדים לציון והברת יק"א ירצו להתעסק בזה - הנה הדבר תלוי ברצונם, אבל אנו הציונים אין אנו יכולים לעסוק בזה, כי לא זאת היא מטרתנו.

אל יפחידונו, כי רוח לאומנו יְחֻבל באוגאנדה על־ידי מנהיגים אחרים. רוח ישראל אינו תלוי ברצון יחידים מנהיגים, ואם לא נתהפך לאוגאנדים

אחרי „המזרחים“ יש לנו „ציונים מדיניים טהורים“, אשר שעשועים בקולטורה, אֶקונומיה, חלוץ־עצמות וכמוהו לא יוכלו למצוא חן בעיניהם, והעיקר להם מנוחה חמרית עם שלטון בית. לציונים כאלה אחת היא, אם ישבו ישראל בציון או באוגאנדה, ובלבד שיהיו ברשות עצמם וישבעו לחם.

אחריהם בעלי־האֶקונומיה. אם בשם הציוניות הם משתדלים בכל כחם להיטיב את מצב הפועלים והחנונים העניים ברוסיה ובגליציה, למה לא יושיבו אותם באוגאנדה? הלא גם שם יוטב מצבם, ובמה גרועה אוגאנדה מגליציה? הציוניות, שהתפשטה אצלם בכל העולם כלו, מוכרחת היתה לכלול בקרבה גם את מזרח אפריקה.

אפשר, שגם אותם הציונים, שכל עבודתם לציון היא רק בשביל המרכז הרוחני שהם רוצים ליסד בארץ־ישראל, לא נמנעו גם הם, אם היו כאלה בין הצירים, מלהסכים שיהי המרכז המדיני באוגאנדה, בתקוה, כי סוף־סוף ימצאו יהידי סגולה לקבוע להם מדור רוחני בארץ־ישראל.

נשארו רק „ציוני ציון“, אותם שהם בבחינת „יסוד שביסוד“, שהם היו המועט, ואולי גם איזו מהם לא רצו לבייש את מנהיגם בפני אנגליה.

כל הדברים האלה גרמו, כי נקל היה ביום אחד להפוך את הקערה על פיה!

עתה אין מקום לוכוחים; ההצעה למנות קומוסיה נתקבלה ברוב דעות גדול.

אבל עוד לפנינו שאלה גדולה: מה על „ציוני ציון“ לעשות, אחרי שתודיע האֶקספידיציה בשורות טובות על־דבר אוגאנדה?

אין אני מציע, כי „ציוני ציון“ ידחו את ישוב אפריקה לגמרי ביום שידובר בו. אם אולי הושבת ממשלת אנגליה את הציונים לצירי כל עם ישראל ובאי־כחו, הנה אנו יודעים היטב, כי לאסוננו אין הדבר כן. אנו יכולים לדבר אך בשמנו ובשם אידיאלינו, אך לא בשם העם כלו, אשר את ידו לא נתן לנו עוד, את פיו לא שאלנו, ולא נוכל לשאול אותו; הן לא נערוך פליביסציט להשאלה הזו. יחד עם זה אין לנו הצדקה לומר לכל העם: היו דוויים, סחופים, גולים ומטולטלים, סבלו רעב, היו צאן הרגה, עד אשר נבנה חרבות ציון, בעת אשר בעצמנו יודעים אנו, כי גאולתנו אינה קרובה ועם זה מציעים לעמנו חיי־שלוה. בכל אופן עלינו להודות, כי יותר טוב גם לרוחנו הלאומי שיתרכז עמנו במקום אחד ובשלטון בית, מאשר יתפזר בין העמים באמריקה, בארגנטינה ובבראזיליה כעדר נפוץ. אבל עלינו לדעת, כי אם באמת יקום הישוב עם שלטון־בית באוגאנדה, אז א ב ד ה

לה׳ גרינברג, „המליין׳ נומר 187). לכאורה קשה הדבר להבין, מה ראה מנהיג הציונים לדבר על־דבר אפריקה ומה ענין מחבר „אלטנייאלאנד׳ לערבות אוגאנדה? אך גם בזה ראה מנהיג הציונים הכרח. בימים האלה נגלה לנו סוד חדש, אשר יהיה לחרפת עולם וכלמת־נצח לעשירי עמנו בדור הזה. שלטון תוגרמה נכון היה להשיב לישראל את ארצו ההיסטורית להתנחל עליה בעד חמשה־עשר מיליון רובל, וביד הד״ר הירצל לא היה למטרה זו אפילו מיליון אחד: שאלו נא בגוים וראו, אם ימצא עם אחד על כל כדור הארץ, אשר יציעו לפניו במחיר כזה את נחלת אבותיו שנהפכה לזרים ולא יאבה לקחתה; כמדומה לי, שעשירי אחינו בלונדון ופאריז לבד, גם בלי עזרת עשירינו ביתר ארצות אירופה ואמריקה, היו יכולים לתת את הכסף הזה מבלי שתבוא על־ידי זה מגרעת מורגשת בהונם. אבל עד כמה שהדבר הזה לחרפה לנו, רחוק אני מלחשוב, כי בשאט־נפש לישראל וארצו פנו עשירינו עורף להם. אני תולה את הדבר בזה, שאינם מאמינים במנהיג הציונים ובכחו. רבים מן העשירים שבנו והאינטיליגנטים מסטרא־אחרא חושבים אותו לחולם חלומות, והמהדרים שבהם – לאיש מתעה. כבוד הציוניות וטובתה דרשו, שמנהיגה יוכיח למתנגדיו באותות ובמופתים, שאינו לא חולם חלומות ולא מתעה, וההוכחה הזו נגלתה על־ידי המשא־ומתן עם ממשלה אדירה כאנגליה על ארות חלק אחד ממדינותיה, יהי באיזה מקום שיהיה.

גם רוח רוב הציונים עלול היה להכריע את הכף כלפי מזרח אפריקה. חברי אגודות ה„מזרחי׳ וביחוד החרדים שבהם, צריכים היו לנפול בכל כחם על המציאה הזו, ואיני מתפלא כלל, אם הרב ראש המזרחים הסכים לזה. בעדם אוגאנדה היא באמת רק „מלון לילה׳, כדברי נורדוי, שהרי סוף־סוף יבוא המלך המשיח ויקבץ את נדחי ישראל מכל ארצות פזוריהם ואוגאנדה בכלל, ומה איכפת להם אם עד העת ההיא ישבו בני־ישראל במזרח אפריקה? להפך, עד ביאת המשיח אוגאנדה יותר טובה להם מארץ־הקדש. באוגאנדה לא יצטרכו לפלפולים על־דבר השמטה, תרומות ומעשרות וכיוצא כזה, וגם לא יצטרך לשנות גם איזו דברים בסדר התפלות. הגע בעצמך, הציונים יקבלו טשארטר מאת השולטן, יושיבו את בני־ישראל במספר מיליונים הרבה בארץ־ישראל, ואותם בני־ישראל, עד ביאת המשיח, יוסיפו להתאונן: „ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו׳, או כדומה לזה. הלא זהו משעול צר שאין לצאת ממנו. אם למחוק את המלות האלה – מי ישלח ידו בנוסח התפלות ונקה? ואם להשאיר אותן – הלא „דובר שקרים לא יכון׳.

סבלנות לעבוד עתה בנטיעת חרובים, אשר פרים יבוא אחרי עשרות שנים. חושב אני, כי גם הכלל „היום לעשותם ומחר לקבל שכרם" לא היה מעורר שום איש למעשי המצוות, אלמלא היה מאמין עם זה, כי בעד בטול המצוות צפויים לו ל ע צ מ ו עונשים קשים, אם גם אחרי המות.

החובבים, אשר הניחו אבן על גבי אבן בהישוב הקטן, ראו את עולמם בחייהם. הם קובצים פרוטות – ובארץ־ישראל נבנות קולוניות. בכל שנה התרחב או התאמץ הישוב, אם גם במדה קטנה, פה נבנו בתים, שם נקנתה אדמה, נוספו בהמות, והם רואים כי עבודתם מביאה פרי ע ת ה; על כן לא בזו מעולם לפרוטות, כי מטרתם *) היתה לנוכח עיניהם. לא כן הציונים, אשר אסרו את היישוב הקטן (אם גם הרבה השתתפו בו בתור ח ו ב ב י ם, שלא מן ה ש ם הוא), מוכרחים היו לעורר את השאלה הזו, אשר המובן הפסיכולוגי שבה היה לא תלונה על השעות היתרות שנשארו להם מעבודתם בקבוץ הכספים, אך על הפעולה עצמה: הם עמלים בגופם ובנפשם בדבר שאינו רק „הלכתא למשיחא" ו א י נ ם ר ו א י ם כל פרי ממנו. המצב גרם להרבה ציונים לחפש להם עבודות חדשות, אשר את תוצאותיהן יראו תיכף. על כן די היה לשמוע דעת האחד, שהקולטורה היא חלק הציוניות, או דעת השני, שכל זמן שלא יוטב המצב האֶקונומי של המון־עמנו לא תוכל הציוניות לנבר חילים – ויפלו על המציאות האלה, שקוו מהן שיהיה מתן־שכרן בצדן והנאתן קרובה.

אך כל אלה היו יחידים מן הציונים, ולא הציוניות עצמה, היא, שמאסה בהישוב הקטן בארץ־ישראל ושלא נשארה לה שום עבודה ממשית בעת הזאת, ועם זה אין בכחה להפוך להעם לב חדש ורוח חדשה להתאזר בסבלנות ארוכה לעשרות שנים, – מוכרחת היתה, ביחוד אחרי אסון קישינוב, לבקש לה פעולה נראית איזו שתהיה, אם גם בקצה אפריקה.

מנהיג הציונים, אשר טבע הדברים מחייב, שיבוא בדברים עם איתני־ארץ, לא היה יכול בשום אופן להפוך על פניה בשאט בנפש את הכוס של יין הרקה שמזגה לו ממשלת אנגליה במזרח אפריקה. עוד יותר לא היה בכחו לעשות כזאת, אחרי שהכוס הזו נמזגה לו על־פי ב ק ש ת ו. לא אנגליה באה לפניו בהצעת זו, אך להפך, ה ו א הציע לפני טשעמברלין ב ש ם הקולוניאל־ב א נ ק העברי על־דבר התישבות היהודים במזרח אפריקה (מכתב קלימינט הילל

*) כאשר נוסד ועד התמיכה בשנת תר"ן בא איש אחד להועד ונתן שלשה רו"כ, באמרו: „תהיה עז לאחד הקולוניסטים!" הוא הרגיש, כי לא נדבה סתם הוא נותן, אבל מוסיף אל הישוב על־ידי קנית עז אחת עוד אבן קטנה.

מציון לאוגאנדה.

הרבה נכנסו לפני איזו שבועות להקונקלאווה ברומי אפיפיורים ויצאו חשמנים, והרבה יותר מהם נכנסו בשנה הזו אל אולם הקונגרס בבאזיל ציונים, ויצאו אפריקנים.

כמדומה לי, שהחזיון הזה הוא תולדה פסיכולוגית מוכרחת לפי מצב הציוניות כמו שנקבעה בתחלה בבאזיל בקונגרס הראשון וכפי שנתרחבו עתה גבולותיה, לפי התוצאות שעלו בידי מנהיגיה הראשים ולפי רוח רוב הציונים.

תכנית הקונגרס הראשון היתה „להשיג מקלט בטוח בארץ־ישראל", ועם זה גזרה כעין איסור על הישוב הקטן בארץ־ישראל עד השגת הטשארטר. עבודת הציונים נצטמצמה בקבוץ שקלים, ואחרי כן, כאשר נוסדו הבאנק והקרן הלאומית, – במכירת מניות ובנדבות להקרן. מנהיג הציונים, בהיותו אז איש חדש בהתנועה, האמין אז, כי בזמן קצר ישיג את מטרתו, ועל־פי השפעתו האמינו כן גם כמעט כל הציונים החדשים ורבים מן הישנים ממחנה חבת־ציון, ובהיות מטרתם קרובה הניחו העבודות ההן את רוחם. אך עברו ימים רבים וישועות בל נעשו ארץ, ובמחנה הציונים נשמע קול תלונה: „האמנם כל עבודתנו תהיה קבוץ פרוטות, ומה נעשה מחוץ להזמן הזה?" במשך חמש־עשרה שנה עד העת ההיא עבדו ה ח ו ב ב י ם את עבודתם, שגם היא הצטמצמה בקבוץ פרוטות (אספות, קריאת מכתבים חוזרים ובחירות היו להציונים יותר תדירות ויותר מרובות מאשר להחובבים) ומעולם לא נשמעה התלונה הזו על פיהם. גם התלונה עצמה, בסגנון שנאמרה, אין לה כל מובן. אטו בבטלנים וטיילים עסקינן, שיש להם י"ב שעות חפשיות בכל יום, ואין להם במה למלא את זמנם אחרי קבוץ הכספים? הלא כל ציוני יש לו גם דאגות עצמו ורבה עליו העבודה גם להמציא טרף לביתו, גם לחנך את בניו וכיוצא בזה, ובעל־כרחו יכול הוא להקדיש להציוניות זמן מועט, ודי הוא שיקדישנו להפצת הרעיון ולקבוץ כספים! אבל השאלה היתה באמת שאלה פסיכולוגית לפי מהלך הציוניות החדשה. תלמידי חוני המעגל אנו, ואין לנו

על־ידי שאנשים שונים יעזבו את הארץ, טוב היה לתת גם כן הוצאות לעזיבת הארץ לא רק לרבים מבני בעלי־החלוקה, כי גם להרבה בידואינים...

„הסירו את ידכם הקשה (?) מעל הישוב״–גומר בעל־דיננו בסוף דבריו. חבל, כי מלבד ידים דורש הישוב גם לב חושב, ואם נרצה להסיר ממנו את הידים, כדי שיתקיים בנו מקרא שכתוב: „ופעלך אין ידים לו״,–צריכים אנו מתחלה להסיר מן הישוב את הלב החושב!

היטב מצב כל מושבה ובמה אפשר לתקנה? ולמה ההצעות לתקונים היוצאות מפי אגרונומים יש בהן אפיטרופסות וכפית העבודה, והיוצאות מפי האכרים שנבחרו הן סימן לחיות? שנית, מה יהיה משפט הועד־הפועל הזה, שעליו לפקח על כל הענינים, וגם על היחס לעניני הממשלה, גם על בתי־הספר ושאר צרכי־צבור הרוחניים וגם לעמוד בין הישוב ובין חובביו שבגולה. ומי יהיו חבריו? האם יהיו בעצמם אכרים, או בעלי־בתים הגונים? האם יקבלו שכר או יעבדו בחנם? האכרים, כמובן, לא יוכלו לעזוב את אחוזותיהם ולהתעסק בצרכי־הצבור, אפילו בשכר, ואם ימצאו כאלה שיתרצו לזה יהיו בלי־ספק ממין אותם העסקנים הידועים שבאומנים, העוזבים את מלאכתם ועוסקים בעניני ה„צעכים"... אם יהיו מבעלי־הבתים – איך יוכלו לדעת את צרכי המושבות ובמה לתקן את מצבן, עד שיהיה להם יתרון על אגרונומים מומחים, אשר למשמע אזן תדאב נפש בעל־דיננו לשמם? ובמה נדע, כי לא יביטו על פרתם החולבת הזאת כהרבה רבנים מטעם בערי־התחום, אשר לבלי לאבד את פרתם זו לזמן הבא הם מחניפים לכל צעקן ותקיף? ואם יעבדו בחנם – הנה כבר ידוע, כי „אסיא דמגן – מגן שויא". בארץ־הקדש אין אנשים עשירים כל־כך שיוכלו להקדיש זמן הגון לעסקי הצבור מבלי להביא בזה נזק לעסקיהם, וכבר ראינו גם בחוץ־לארץ קומיסיות שנוסדו מאנשים טרודים בעסקיהם, שלא נועדו גם לישיבה אחת ובטלו עוד בטרם יצאו לאויר העולם.

כן לא נתבררה ההצעה, שהועד הזה יתן להפועלים את הכסף לעשות בו כטוב בעיניהם, אפילו להוצאות־הדרך להמוכרחים לעזוב את הארץ, כי יציאתם של אנשים יתרים שאינם יכולים לבסס מצבם בארץ, הנאה לא רק להם, כי גם לישוב הארץ (שם). באיזו פועלים הכתוב מדבר, אם דוקא בהישנים, או גם בהחדשים, מאלה האוהבים לנוע על חשבון הצבור? אם ינתן הכסף רק להישנים, מה נועיל בעזבם את הארץ, אם על מקומם יבואו אחרים, שגם יציאתם הם הנאה היא לישוב הארץ; ואם לכל הרוצה לנדוד ממקום למקום על חשבון הקהל – אין אנו מספיקים.

ומי יהיה השופט אם פלוני מוכרח לעזוב את הארץ או לא? אם אותו הועד – הלא האפיטרופסות במקומה עומדת, ואם נִתן בחירת כל אחד מן הפועלים בידו, מה יהיה אם יאבו להשאר בארץ־הקדש דוקא הנמושות, שאין להישוב תקוה מהם, והמוכשרים באמת יחלמו חלומות על־דבר אויסטרליה, טרנסבל וכו'? עם זה חושב אני, כי בשביל ההנאה שתבוא להישוב

„עבדות ושנוררות בארץ־ישראל" צד 566) ולמה כל כך יהר אפו אם אחרים מחזיקים אותם בכך, לפי דבריו? שנית, האמנם יביא האגרונום אתו אנשי־חיל ויכריח להשביח את העבודה באופן ידוע? אם האגרונום יברר להאכר את הטוב לו וגם יקל עליו את ההשבחה בהוראה של דוגמא ולפעמים גם בתמיכה הדרושה לענין זה, אז יעשה זאת האכר, אם אך איננו עקשן פרא או שנורר באמת, בחפץ לב; אבל אם אין דעת הבדלה מנין? האכר רוצה להשביח את עבודתו, אך אינו יודע במה ואיך משתמשים לזה? הוא עובד בזעת־אפו ואין לו פנאי לסובב במקומות שונים לחפש אחרי אגרונומים ולדרוש בעצותיהם, שבכל אופן, כל זמן שלא יקבלו האגרונומים שכר מאת חובבי־ציון, לא ילכו עם האכר אל שדהו להראות לו בדוגמא של פועל כפים איך עושים דבר פלוני ופלוני. כן אין לו פנאי לחפש בספרים, אם גם יבין את השפה שבה נכתבו, ואפילו אם יחפש לא יצליח, כי מעולם לא ראינו אדם שנעשה אומן על־ידי קריאה בספרים בלבד, וצריך לזה הכנה ושמוש מעשי.

הוא אומר, שהרוצים במנית אגרונומים מדמים את הקולוניסטים לבני הכפרים ההשוכים שברוסיה, שגם רופא צריך לשלוח להם בעל־כרחם. אבל דא עקא, כי בני המון־עמנו שואלים רק ברופאים, ובעניני פרנסה אין שואלים עצה משום איש (מלבד החסידים השואלים בעצות צדיקיהם, וגם אז כונתם יותר לברכותיהם מאשר לעצותיהם), כי בעניני הפרנסה הם חושבים עצמם למומחים לכל דבר, ובפרט שיש בידם כלל גדול, שהאדם צריך רק לבלי לשבת בטל ולעשות איזה דבר שיהיה, וברכת ה' היא תעשיר גם בלי ידיעה, כמו שנאמר: „יברכך בכל אשר תעשה" ו„מאן דיהיב חיי יהיב מזוני". אם האגרונום יהיה פקיד, שלא יוכלו להשיב פניו ריקם מפני הכבוד, ישמעו גם המוניים כאלה בקולו וישביחו את עבודתם, וסוף־סוף יראו כי „שומע לעצה – חכם". וכבר העידו מומחים, שהאגרונומים שנשלחו מאת חברת יק"א להקולוניות העבריות ברוסיה השביחו הרבה את מצבן.

אחרי כל הנאום הארוך מסיים בעל־דיננו, כי התקון הראשון וגם האחרון שעלינו לעשות הוא, ליסד בא"י־ישראל ועד־פועל כללי מבני הישוב עצמם, שכל האכרים והפועלים יבחרו בהם ברצונם הטוב לזמן מגבל, ולא „פקידים" שימנו עליהם (?) מן החוץ בכל עת שיחפצו הממנים, הוא יהיה האורגן הראשי וכו', יחקור היטב מצב כל מושבה, במה אפשר לתקנה וכו' (צד 498, 499). אבל הדברים סתומים מעט. האם מטרת הפקידים היא לאיזה שלטון על האכרים, לפסוע על ראשם ולקחת מהם „בקשישי" ולא לחקור

והפועלים מעיד בנו שאנו מביטים עליהם עד עתה בבוז ושאט־נפש... לחשוב את כל בני הישוב לא רק לרמאים ושנוררים, אלא גם לחסרי דעה ונסיון׳ (צד 496). אבל כמדומה לי, שחובבי־ציון הנבונים לא יבואו לכלל כעס על־ידי הקריאה הגדולה הזו. וכי איש שאין אנו מאמינים בבקיאותו צריך להיות רמאי או שנורר? לא אחשוב לנאוה לי אם אומר, כי רבים באודיסה ובערים אחרות יודעים כי שאיני לא רמאי ולא שנורר, ואף־על־פי־כן בטוח אני, שאם אבוא לעשיר אחד מאלה היודעים אותי ואבקש ממנו הלואה ברבית איזו אלפים רו״כ לאיזה עסק לא יתן לי, וגם אני לא אחשוב את הדבר הזה לכלמה לי. חובבי־ציון אין מחזיקים את האכרים והפועלים בכלל לחסרי־דעה, וכל־שכן – לרמאים ושנוררים, אבל הם מחזיקים אותם לחסרי־נסיון, וגם בעל־דיננו מודה בעל־כרחו, שלא נוכל עדיין לדעת, אם ראויים הם בני הישוב להפקיד גורלם בידיהם עצמם, באין לנו עד כה שום נסיון לדעת איך היו עושים מעשיהם בלי אפיטרופסות (צד 497). ועל זה יש להוסיף עוד, כי בכלל נעשו אך מעט נסיונות בעניני העבודה בארץ־הקדש, ולא בהם האשם אם אינם יודעים מה שלא בחנו ולא ראו.

את הישוב השחיתו האפיטרופסות הקיצונה וחסרון בקיאות המנצחים על העבודה, וכדי להציל את „החולה׳ אין אנו רשאים לנטות אל הקצה השני ולעשות „נסיון׳ להעמיד עולם של הפקר תחת האפיטרופסות הקיצונה, „שמא יעלה יפה׳, כי, כפי כל האמור למעלה, נסיון כזה יש בו משום „פסיק רישיה ולא ימות׳. אבל צריך להעמיד בראש את ההשגחה תחת האפיטרופסות ואת המדע תחת הבערות, למנות מומחים מלומדים ובעלי־נסיונות ועם זה גם ישרים, לנהל את הענין בסדרים נאותים ולתקנו כפי היכולת.

אבל בעל־דיננו מתמרמר בכל כחו כנגד מנית אגרונומים מומחים, ואומר, כי גם השבחת העבודה היא דבר שאדם עושה כהוגן רק כשהוא עושהו ברצון ולא על־פי פקודה של פקיד, ובשעה שיהיו הקולוניסטים אדונים לעצמם וידעו כי אך בהם תלויה ישועתם יעשו נסיונות, ישאלו בעצת מומחים, יקראו בספרים המתיחסים לזה וכו׳ (צד 498 בהערה). אבל כמה תמוהים כל הדברים האלה! ראשית, למה לא דרשו הקולוניסטים עד כה בעצת מומחים ובספרים להשביח מצבם לבלי להזקק לעזרה תמידית. אם יענה, כי הקולוניסטים בטחו על תומכיהם ולא רצו בהשתדלות מצד עצמם בהיות המן יורד על פתחי ביתם, אם כן בזה עצמו הוא עושה אותם לשנוררים (כמו שאמר גם במאמרו „ילקוט קטן׳ ב„השלח׳ לשנת תרס״א

לעשות בו כטוב בעיניהם, יעצו אחרת. זה החל לזרוע אבטיחים, זה עשה לו גן ירק קטן ויתר כספו נתן ברבית*), זה נטע לו פרדס בתקוה על עבודתו בשדות אחרים למצוא לימים רבים לחמו עד שיביא הפרדס פרי, זה עשה לו ריהים של בית, זה נתן את אדמתו לאריס ערבי ונשאר פועל כבתהלה, זה, שיש לו אשה עסקנית וחרוצה, יסד לו חנות, זה, בתקוה כי „מאן דיהיב חיי יהיב מזוני", בנה לו בכסף שיש בידו בית מרווח, או השיא לאיש את בתו הגדולה, זה יסד לו מחלבה וכן הלאה, ומכל החלומות האלה לא נשאר מאומה. ואם נתבונן אל טבע או הרגל אחינו בני הגלות יש מקום לומר, שהציור הזה יותר קרוב לטבע בני עמנו, מציורו של בעל־דיננו. רבים בני האנשים, שאינם לא רמאים ולא שנוררים, אין עליהם שום אפיטרופסות ומסורים רק להשגחת עצמם, והם מסתבכים בעסקים הפורחים באויר ובהוצאות שאינן לפי כחם. האם האומן הפועל היהודי אינו מוציא לפעמים לתכשיטי אשתו ובנותיו יותר מכפי כחו? האם לא ראינו הרבה אנשים שקבלו נדוניא או ירושה במדה ממוצעת ועשו בהן עסקים שונים ונפלו מבלי קום, עד שהיה למשל בפי ההמון „נדוניא וירושה–עם השדים בחברותה"? הסבה לזה היא, שקשה מאד לאדם לפלס דרכו בכסף שבא לו בלי עמל, וקולוניסטי „קוסטיני", שהיו מקבלים „נדוניא" כזו מאת חובבי־ציון, היו באים למצב כל מקבלי נדוניא וירושה, אם לא היתה עליהם כל השגחה. הוא בעצמו אומר, כי הקולוניסטים בבטחונם על הכנסות גדולות הרשו לעצמם להיות יותר מכפי כחם. אבל כלל גדול בהלכות החיים, לבלי להוציא כסף שהוא לעת־עתה דבר שלא בא לעולם, והקולוניסטים שכבר ראו אחרית הבטחון על כסף שלא בא לעולם בימי המשבר הגדול של „הועד־הפועל הראשון, צריכים היו לזכור זאת ולשים אל לב; אבל העיקר הוא הבטחון על דמיונות בכלל, שבני עמנו רגילים בו ודרכם לבלי להקפיד במעשיהם והוצאותיהם בשעה שהכים אינו ריק. וזו היתה גם אחרית בני „קוסטיני", אם היו מוסרים כל הכסף לידם לעשות בו כטוב בעיניהם.

בעל־דיננו רוצה להשפיע על קוראיו בדברים חמים, המעוררים את העם הרַגש. בדעתו כי חובבי־ציון הוגים חבה וכבוד להקולוניסטים והפועלים, העמלים בזעת אפם לבנות את בנין בית ישראל, הוא משתדל לעורר את חמת חובבי־ציון על עצמם ואומר: „למה נכחד? כל יחוסנו אל האכרים

*) לפי שאמרתי למעלה, שלא כל סכום השכלול נחוץ בפעם אחת, אפשר מאד שרבים ישתמשו בינתים בכסף הנשאר בידיהם לדברים כאלה וגם להוצאות יתרות, ולבסוף, כשיצטרכו להכסף, לא יהיה עוד בידם בשלמות.

רו"כ („המליץ" תרמ"ב נו' 14), אחרי כן עשה האגרונום ה' מאיראָוויטש חשבון, כי לחמשה־עשר בני ביל"ו, שיעבדו על מאה דעסיאטין אדמה של ליבונטין הזקן, ידרש כארבעה אלפים רו"כ („דרך לעבור גולים" צד 13). בני „ראשון־לציון", בפניתם אל הנדיב לעזרה, בטרם היה להם צל תקוה ואפילו רצון שיפרוש עליהם כנפי אפיטרופסותו לגמרי, הציגו לפניו רשימה על שלשים אלף פר׳: הרשימה לשכלול „פתח־תקוה" עלתה בשנת תרמ"ז לסך כמאה אלף פר׳ בעד ל"ד משפחות (שם צד 77), ורשימת „גדרה" היתה אז בסך המשים אלף פר׳ בעד י"ג משפחות (שם צד 80). ואפילו רשימה לדבר בלתי מסיבך כל כך, כחפירת באר, נקצבה מתחלה בסך כששת אלפים פר׳ ואחרי כן הוצרך להוסיף עליה יותר משלשת אלפים פר׳ (שם צד 132). מן העת ההיא ואילך כמעט שלא היתה רשימה שהוצגה לפני הועד שלא נדרש אחרי כן להוסיף עליה. גם בימים האחרונים הוצרך לקצוב בעד האדמה שאצל „וואדי־האנין" יותר ממה שהציעו הפועלים בתחלה. גם עתה הרבה אנשים בארץ־הקדש דורשים שינתן לכל אכר עד שלשים העקטאר אדמה לזריעה, והאגרונום ה' זוסמאן אומר כי לזריעה די בשנים־עשר העקטאר (הרצאת דברי הבקרת צד 104, 105 ברוסית וצד 54, 55 בעברית), ואם כן עוד עתה יש חלוקי דעות בכמות האדמה הדרושה – ופתאום תנוה רוח ממרום על הפועלים לזכותם בבקיאות גדולה לכוון אל המטרה ברשימתם בלי כל שגיאה, ואם אחרי כן ישנו או תארע להם תקלה מפני מכשולים אחרים שאינם מעטים בארץ־הקדש, כמו שאמר בעל־ריננו בעצמו (צד 498) – דמם בראשם! גם האסון עם הערבי היה מפני שכך דרשה כבוד אדנותו של האדמיניסטרטור, ומזה משמע, שבכל מקום שהיה אדמיניסטרטור היה גם אסון לפחות עם ערבי אחד לכבוד האדנות. ואותו הפועל מפנים רוסיה שהיה ב„חדרה" וקם כנגד הערבי, שרצה לשלול ממנו את הפציו, חשב בלי־ספק באותה שעה שגם הוא אדמיניסטרטור. והנדיב, אשר מפני מצבו המרומם אי־אפשר לו כלל לחדור היטב להלכות ישוב עובדי־אדמה ולהתבונן לפנימיותם, ואשר בהכזב תוחלתו משייך נאמן ביתו לא האמין עוד באיש בנוגע להישוב – היה מוסר את מיליוניו להקולוניסטים עצמם; וגם הפועלים היו הולכים ומשתכללים בדרך זה במושבות חדשות, אף־על־פי שעד עתה אין כסף גם לקנות בעדם אדמה באיזו מדה מספקת. אמנם, בעולם הדמיון הכל טוב ויפה!

אבל הדמיון אין לו גבול, ויכולים אחרים לצייר להם דמיון אחר לגמרי. הפועלים שנבחרו ל„קוסטיני", שלא עסקו מעולם בעבודה הגסה של הרישה והריעה, גם לא היו בקיאים בהן, אחרי שקבלו הכסף ככל הדרוש

ובכל עמלו לא השיג כלום וכבר הלבינו שערותיו ועדיין הוא עומד במקום שעמד בילדותו" (צד 492). אבל לבוא בטענת „ביטול הישי" כזו על חובבי־ציון, שפעולתם קימת, רק לא הגיעה לשלמותה וצריכה תקונים שאינם למעלה מכחם, ולהקולוניסטים יש הכנסות, שבכל אופן גדולות הן מהכנסות רבבות עניי ישראל יושבי התחום – הגידו מה שתגידו – אנכי איני מכין גבורה כזו!

לפי דבריו, גם ההוצאות היתרות לבנינים ומכשירי העבודה וכו', ואפילו המקרה הידוע עם הערביים, הכל בא על־ידי השניאה של האפיטרופסות, ומוכיח זה לא במעשים הלקוחים מן החיים אלא על־ידי ציור דמיוני, איך היה הדבר בלי אפיטרופסות. נניח, הוא אומר, שהיו מוסרים את כל הדבר להפועלים עצמם והיו מוסרים למאות הפועלים לבחור מהם עשרים משפחות ולתת להן ולהשנחתן את כל הדרוש, לא פחות ולא יותר, אז „בוראי" לא היו כל הקלקולים, ובאין אדמיניסטרטור במושבה, שכבוד אדנותו דרש מידו להראות להערביים את ידו החזקה, לא היתה המושבה מסתבכת גם באותו הענין הרע עם הערביים וכה היה הכל יפה, עד שאולי גם הנדיב היה מתפעל למראה חזיון נפלא כזה והיה גומר את חשבונו בלי אפיטרופסים הרשים, וגם הפועלים היו אולי כבר הולכים ומשכללים עצמם במושבות חדשות, שהיו מיסדים להם בדרך האמורה (צד 494, 495).

לא אכחד, שהציור הזה מזכיר לי את החלום הנחמד שהבאתי למעלה על־דבר תקופת הזהב, שבה היתה צריכה חבת־ציון להולד רק על־ידי תביעה רוחנית. אבל ברור בעיני, כי גם הציור הזה היה יכול להתקיים רק אחרי בוא החלום ההוא, וספק גדול הוא אם היו הפועלים מתרצים להמתין עד העת ההיא. עם כל החבה שאנו הוגים להפועלים ועם דעתנו שיש בהם הרבה אנשים של צורה, בכל זאת אינם מלאכי־השרת שאין בהם תחרות, אלא בני־אדם, ואדם קרוב אצל עצמו. אין שום ספק בעיני, כי כל אחד „ממאות הפועלים שנמצאו אז בארץ" לא היה אומר שהוא עצמו אינו ראוי, וכי גם מיודעיו וקרוביו אינם ראויים לשכלול, עד שהיה בוחר רק באחרים. יודעים אנו איך בוחרים ברבנים, בגבאי בתי־הכנסיות גם בגבאים לחברות, ואפילו בצירים לקונגרסי הציונים, ויודעים אנו כי על־פי־רוב מנצחים אותם האנשים שרב כחם לצעוק יותר. ומה היה אם היו גם אז טועים באיזה חשבון? הלא יודעים אנו מפי הנסיון, כי כמעט אין לנו רשימה מארץ־הקדש שלא יטעו בעריכתה ושלא יצטרך אחרי כן להוסיף עליה. הרשימה הראשונה היתה של ה' ליבונטין לשכלול משפחה בארץ־הקדש בסך 3,200 פר' או 1,280

כלם על חשבון הועד עם פרותיהם שהיו להם מכבר, דירותיהם המרווחות, קבורת מתיהם. עד שבקשו גם לצרכי נשואי אחיותיהם. בשעה ששאלתי במכתב את ראש הועד־הפועל למה לאכרי „קוסטיני" דירות מרווחות בעת שבהיותם בתחום־המושב ישבו צפופים ככל אחיהם העניים (קרוב לזאת שאל גם בעל־דיננו בהערה לצד 495) – ענה לי במכתבו בלצון, בלי־ספק על־פי הנסיון שהביא אתו מ„זכרון־יעקב" ודרכי פקידיה, שעמם ישב קודם־לכן, לאמר: וכי ad Majorem Dei gloriam (לכבוד קדושת־השם) התישבו הפועלים ב„קוסטיני"? בעל־דיננו טוען ואומר: „הועד־הפועל שגה? אבל מדוע שגה? הכל יודעים שחברי הועד־הפועל אז היו אנשים המסורים לענין הישוב וגם נוסדה קומוסיה מיוחדת, שבה השתתפו המומחים היותר גדולים שבארץ־ישראל" וכו' (צד 492). אבל הקומיסיה לא קבעה שיטת ההנהגה, היא רק ערכה את התכנית, שבכללה היתה נכונה, ובחרה את המתישבים. ועם זה נגמרה כמעט עבודתה. האמנם בחירת האנשים לא עלתה יפה, אבל אי־אפשר לדרוש מאנשים הטרודים בעבודתם עצמם ועם זה אין עליהם שום אחריות, לעסוק בצרכי־צבור בעיון גדול ובעמקות יתירה שאין להם פנאי לזה. השפעה יותר גרועה באה על־ידי האנשים המסורים להענין, כי בשעה שאין המסורים ההם מומחים ובעלי־בינה יתירה תוכל אהבתם לקלקל את השורה. די לשפוט על כשרון האנשים המסורים ההם לנהל מושבה אפילו מן הכסף ששלמו להקולוניסטים מ„קוסטיני" בעד פרותיהם שהיו להם.

מובן, כי סדרים כאלה גורמים שיבקשו הקולוניסטים גם לנשואי אחיותיהם. דרכו של איש המוני, בשעה שהוא רואה איזה איש מפזר כסף לריק ממש, לומר: הלא יותר טוב היה אם היה נותן לי את הכסף הזה לקנות לי חפץ פלוני הנחוץ לי, ועוד יותר יש מקום לטענה כזו בשעה שהכסף הזה הוא כסף הצבור. ובדאבון לב עלי להודות, כי צדק אותו בן „קוסטיני" בחשבו, כי הכסף שינתן לו לצרכי נשואי אחותו יביא יותר תועלת מהוצאות יתירות אחרות שאין צורך בהן, שהוציא הועד־הפועל.

ובראותנו שיטה כזאת שקבע הועד־הפועל למרות הבינה הישרה וכל אזהרות הועד, שיטה שהיתה סבת מגרעות רבות בשכלול „קוסטיני", „אי־אפשר להתאפק משחוק למשמע „הפזמון" של בעל־דיננו, „החוזר ונשנה תמיד", המטיל את כל האשמות האלה על הועד עצמו, שכפי שידוע לא נמנה גם ועד פועל אחד בלי השתדלות נמרצה מצד „בעלי־טובה" שונים, שיבחר הועד דוקא בפלוני ופלוני האהובים להם. עוד היה להפזמון הזה איזה ערך, אם באמת היה הדבר כמשל בעל־דיננו באיש „הרודף כל ימיו אחרי מטרה אחת

בלימה, לא הועד ולא המנהיגים שלפניו אשמים בזה, כי לא הם יסדו אותן, וכלן, ואפילו „קוסטיני" בתוכן, היו קנויות מכבר על־ידי אחרים, וסוף־סוף על בעל־דיננו להודות, שהאחרונה, שהועד שם בה עיניו, מוכשרת יותר לעבודת־האדמה משאר הקולוניות, מלבד אולי „עקרון"; אבל האומר, שפעולת הועד גרמה למקבלי תמיכתו להסיח דעתם ממצבם הרעוע ולבלתי בקש אמצעים יותר נאמנים בשביל לתקן את כל הענין תקון גמור ומוחלט (צד 387) – אינו אלא מן המתמיהים. איזו אמצעים יותר נאמנים היו יכולים למצוא בידים ריקות ומעוט אדמה? איזו אמצעים מצאו בני „ארטוף" ו„בני יהודה", שעד סוף שנת תר"ם לא נהנו כלום מתמיכת הועד ולא היה להם יסוד להסיח דעתם ממצבם הרע, – לתקן את עניניהם תקון גמור ומוחלט? התקון האחד היה להם לברוח על נפשם, אך אז אולי היו מתקנים את עצמם, אבל לא את הענין. היו בהקולוניות גם אנשים אמידים הרבה, שחרפה היה להם ליהנות מכסף הצדקה, ובקושי גדול נכנעו לפני המצב שהביאם לידי כך, ומה עשו הם לתקן את מצבם תקון גמור ומוחלט לקדם את פני הרעה הזו?

לא ארבה דברים על־דבר מקנת „חדרה". אשר גם בעל־דיננו לא מצא עולה להאשים בזה את הועד ומודה, שהיא היתה אשמת הועד־הפועל, כי איני רוצה להפיח את הישן ולהפיין מעט אור על תעתועי הזמן ההוא וגבוריו המבוהלים, גבורי־הרוח. אבל צריך אני להעיר, שהנבונים שבחובבי־ציון במקום המעשה התרו מראש את מנהל הועד־הפועל שהיה אז, שלא ילך בעינים עצומות אחרי יועצו ומנהלו חאנקין ולא יקנה את האדמה המשַׂכלת הזו. אך בעל־דיננו אינו יכול בכל זאת מבלי להאשים בזה את כל חובבי־ציון, והוא אומר, כי כלם היו שותפים להועד־הפועל בזה, על־ידי הצמאון הגדול „למעשים כבירים" שנתעורר פתאום בכל הלבבות (צד 488). ממשמעות הדברים נראה, שפתאום בלי שום סבה מספקת נתעורר בלב חובבי־ציון איזו התלהבות פראית גדולה למעשים כבירים. אבל ההתעוררות הזו אין לה דבר עם חובבי־ציון, כי אז אלפי אנשים שלא חלמו מעודם על־דבר חבת־ציון התמלטו לדגלה מפני סבות חיצוניות לגמרי שזכרתי למעלה, והנזכרים גם במאמרו של ה' מרדכי בן הלל הכהן „נחלה מבוהלת" (לוח „אחיאסף" תרס"ב), וההתעוררות היתה אז מסיימת או באיזה דבר או בלי כלום לולא הפכוה הגבורים המבוהלים הנ"ל במקום המעשה ללהב גדול, אשר אכל עד היסוד בתים הרבה, ועצר את התפתחות הישוב על־ידי בעלי־הון לזמן ארוך...

בעברו לשכלול „קוסטיני" הוא מתמרמר מאד על אלה התולים את הקלקלה בהועד־הפועל, כאילו לא הוא אשם בהשיטה שקבע בה, לקבלם

ימיהם מכל העולם כלו וכל עולמם אינו אלא ד' אמות של בית־מדרשם. מרשה אני לעצמי לחשוב, כי הגאון מבויסק ז"ל, שלא לבד שלא הסכים לגרש את בני „גדרה", אבל עוד הסכים להוסיף בעדם אדמה ולבנות להם בתים („דרך לעבור גולים" צד 112), היה מסור להאידיאל הדתי לא פחות מן הרב ש"ע"ן לגריש את בני „גדרה", אלא שהיה יותר דעתן ממנו. אם רוצה בעל־דיננו שהמשכילים הלאומיים יקחו להם למופת אנשים כאלה – הנה כל דרך איש ישר בעיניו... אבל לא כל המשכילים הלאומיים יכולים להיות גבורי־הרוח, ולטמטם את לבם אי־אפשר כלל!

בעל־ריבנו מלגלג על הועד ואומר, כי אחרי שהחליט האחרון על יסוד היקש הגיוני לתת לשכלול „גדרה" כארבעים אלף פר' תחת הששים שדריש הועד־הפועל והשב כי מלא את חובתו לה – לא נכנע הנסיון האכזרי לפני ההיקש ההגיוני ובפועל עלה להועד שכלול „גדרה" לא ארבעים ולא ששים אלף, כי אם כמאה ושלשים אלף פר' (צד 486). הקורא התמים יחליט על־פי הדברים האלה, כי טעות גדולה מאד טעה הועד ומה שהשב לעשות בארבעים אלף פר' עלו לו ביותר מפי שלש. אבל אין כאן אלא ערבוב פרשיות. ההחלטה הזו, כאשר יוכל הקורא להוכח מפרוטוקול הועד הנדפס בהמאסף "Сіонъ" להמנוח בערמאן (צד 262), היתה לשכלול ע ש ר ה קולוניסטים, ומן החשבון הראשון נראה, כי על הסכום הזה נוסף בעד העשרה האלה כשלשה־עשר אלף פר', ומן החשבונות לשש השנים הבאות נראה עוד, כי לתמיכת תשעה מהם יצאו במשך שש השנים פחות מששה אלפים פר', מלבד כחמשת אלפים פר' לצרכי עשיית הקאניאק, שדבר לא היה לה עם ההחלטה, שהיתה מטרתה להספיקם בדי גפנים, אך לא באופן מכירת הענבים. ואם בתשע השנים הראשונות יצאו ל„גדרה" לפי חשבונות הועד כמאה ועשרים וחמשה אלף פר' (חשבון השנה העשירית, העולה לפי זה כחמשים אלף פר', עוד לא נתברר לי), הנה הסכומים העודפים על הסכומים שהראיתי אינם נוגעים כלל להחלטה העלובה. חלק מהם נתן לבני „גדרה" עוד לפני בוא ההחלטה, כנראה מהחשבון הראשון, חלק יותר גדול – לקולוניסטים אחרים ח ד ש י ם הנקובים בהחשבונות, שלא באו בחשבון השכלול, וחלק עוד יותר גדול להוצאות הצבור (ובזה גם בנין בית־הספר) במשך הזמן הזה, שגם הן אינן עוד לעת־עתה בכלל הוצאות השכלול, ביחוד לקולוניות קטנות. ובכן בחנם הוא מבהיל את הקוראים הבלתי בקיאים בעלית השער מארבעים אלף עד מאה ושלשים אלף פר'.

אם המושבות, שבהן פזר הועד את כחו, מיוסדות היו בראשיתן על

היתה לחלקת האדמה שאינה מספקת - לא היה מקום לרחמים על בני „גדרה" בשביל שסבלו כל מיני תלאה במשך שתים־שלש שנים, וצריך היה לטובת הישוב הכללי למסרה לבעלי־הון, שיעבדוה על־ידי פועלים, והם עצמם ישארו במקומות מושבותיהם בחוץ־לארץ, מבלי להשליך יהבם על נחלתם הקטנה הזאת. ואילו היו המשכילים נאמנים להאידיאל שלהם כהרבנים, שמפני שלא מצאו בבני „גדרה" את האידיאל הדתי האהוב להם, יעצו לפזר כמה אלפים פר' כדי להפטר מבני „גדרה" - היו המשכילים מתביישים מפני עצמם על רגש הרחמים שלהם, שהביאם ליסד לכתחלה מושבה רעועה ביסודה שתהא זקוקה לתמיכה בלי גבול (צד 484, 485). פה כל דבור אינו אלא תואנה. אילו היה אחד המנהיגים ההוא אומר, שאדמת „גדרה" כחושה ובלתי מספקת ואין לה תקוה להיות קולוניה, והמשכילים שבההנהגה היו מאטימים אזניהם לטענה זו, - אז היה מקום לבוא בדין עמהם. אבל האחד ההוא לא אמר כלל, שאין תקוה ל„גדרה" כמו שהיא להיות לקולוניה, וכל טענתו היתה כי דרוש לה סך גדול (כמדומה לי, שחשבו אז ב„גדרה" כי צריך עד אלף רו"כ לאיש), אך טענה כזו לא יכלה להבהיל את המשכילים בפרט זה, כמו שאין טענת רבוי הסכומים מבהלת את כל חובבי־ציון והציונים בענין הישוב הכללי. על כן לא ראו המנהיגים כל מעצור מצד עצם הדבר שתהיה „גדרה" באמת קולוניה טובה. המציאות תורה לנו, כי דוקא בעלי־ההון, היושבים בחוץ־לארץ ועובדים ב„גדרה" על־ידי פועלים, ושלא עלה עליהם גם שום עול של אפיטרופסות, הכנסתם מעטה מהכנסת רוב היושבים בה, ואם ננכה את שכר העבודה אולי אין נשאר להם כלום. בשנת תרנ"ה היתה, לפי לוח הד"ר יפה הנ"ל, הכנסת ופסי 581 פר', יפה-956 פר' וקאפלאן-1620 פר' (יתר הקולוניסטים היו כלם מקומיים). ואיזו תועלת היתה להישוב אם כל אחוזות „גדרה" היו נמכרות לאנשים היושבים בחוץ־לארץ, „שהם עצמם ישארו במקומם לעסוק במה שעוסקים מבלי להשליך יהבם על נחלתם זו הקטנה"? כמדומה לי, שאם גם כל אדמת ארץ־הקדש תהיה שייכת לבעלי־הון שונים מישראל, שכלם ישארו בחוץ־לארץ, לא תהא שום תועלת להרעיון הלאומי.

אין איש מסופק, שיש בנו חובשי בית־המדרש הנכונים להחריב עולם מלא בשביל איזה סעיף קטן של דקדוק קל. יודעים אנו, כי כמה צעירים נמסרו לצבא בשנים שעברו בשביל שסרקו שערותיהם בשבת, כי כמה זוגות נאהבים נפרדים גם עתה בשביל קריאת הבעל בספרי חיצונים, כי כמה בחורי ישיבה לוקים ונגרשים בעד הציוניות וכו'; אבל עוד לא נתברר, אם זוהי מסירה לאידיאלים של גבורי־הרוח, או טמטום הלב של אנשים, שהם נזירים כל

גם יחד לא יוכלו לבוא לעולם לידי שכלול גמור על־פי אותה השיטה (איזוהי השיטה האחרת, שעל פיה היו שתי הקולוניות ההן יכולות לבוא לידי שכלול גמור?) שהחזיקו בה אפיטרופסיהן (צד 483). איזו ידיעות חיוביות היו אז ביד המנהיגים לעשות על פיהן חקירות־ודרישות? האדמה, שלפי שאמרתי, חשבוה למספקת אם יש בה שמונים דונם למשפחה, לא נחשבה, לפחות בשעה שהחלה פעולת המנהיגים, למועטת, ואם לאיזו יהידים ב„פתח־תקוה" לא היתה גם במדה כזו, עוד עמדה אז על הפרק שאלת הרבע באותה קולוניה, שהיתה יכולה למלא אחרי פתרונה את המדה, ובכל אופן אפשר היה להוסיף עליה אם תרבינה הכנסות חובבי־ציון, אחרי שרבים מאד מבעלי־אחוזות „פתח־תקוה" נשארו בחוץ־לארץ; לא ידעו גם־כן מראש, כי אדמת „גדרה" כחושה ואין בה רק כארבעים דונם לזריעה לאיש, ובעצמו הוא מביא שחשבו אז, כי יש בה שבעים דונם של זריעה לאיש, ויכלו לחשוב, שיתר החמשים דונם הכחושים יכולים למלא את חסרון העשרה דונם בלתי כחושים. הוא מטיל עון על המנהיגים, שלקחו אנשים צעירים לימים ומלאי־כח (בני ביל״ו ואחרי כן בני „גדרה"), שהיו עובדים אז אצל אחרים וחיים בשכר עבודתם, והושיבום על חלקת אדמה קטנה וכחושה בשביל להתפרנס מכסף הצבור (שב); אבל הבא לבקר מעשי אחרים צריך יותר לדעת את המצב שבימים ההם. בחשבון ה' פינס, שנדפס בירושלים בראשית שנת תרמ״ה, היא שנת ראשית פעולת המנהיגים ויסוד „גדרה", נדפסו הנדבות שבאו ליד בעל־החשבון לטובת הישוב, ובפרק ג', שהוא חשבון חברת בני ביל״ו, באו בו ההכנסות מחדש תמוז עד ח' כסלו תרמ״ה (היינו תיכף אחרי אספת קאטוביץ, שהיתה במרחשון של אותה השנה) — 5903 פר' 25 סנט. וההוצאות לכלכלתם בזמני מחלתם והעדר עבודה במשך כ״א חדשים — 4089 פר' 90 סנט. והוצאות יציאתם ל„גדרה" לעסוק בנטיעת כרמים — 900 פר'. אם כן, במשך קרוב לשתי שנים קודם שנתקבלו ל„גדרה" לא עבדו אצל אחרים והוכ־חו להתפרנס מקופת הצבור עוד לפני אפיטרופסות המנהיגים. עם זה אעיר, כי החבה היתרה שהראו ל„גדרה" המשכילים שבין חברי ההנהגה, לפחות באודיסה, היתה לא מפני השכלתם (?), כמו שמחליט בעל־דיננו בגזרה־שוה להבת מליצי „פתח־תקוה" החרדים, רק בשביל שהיו צעירי ימים ומלאי־כח עלומים, המוכשרים יותר להסתגל לעבודת־האדמה מן האנשים בחצי ימיהם שנסעו ל„פתח־תקוה", שהיו עד העת ההיא רחוקים גם מעבודת הגוף בכלל.

נפלאה גם־כן טענתו על שלא שמעה ההנהגה לעצת אחד המנהיגים לתת את אדמת „גדרה" לבעלי־הון. הוא הולך ומוכיח, כי אחרי שכל התקוה

הקולוניות תוכלנה להיות למופת, אם אך יתנו להן את הנחוץ להן. אם בעל־דיננו חושב, כי אם נִתן להפועלים את כל הדרוש בבת־אחת ויעשו בו כטוב בעיניהם אז ימצאו הרבה מהם את לחמם, היתה אז רשות גם להמנהיגים, שידעו שאין ארץ־הקדש צחיח סלע, שיש שם קרקע, ובמקום שיש קרקע אפשר לזרוע ולהתפרנס – לחשוב, כי בהנתן להקולוניסטים בתים ובהמות וכלי־עבודה וכו׳ לא יצטרכו עוד להתפרנס מן הצדקה, כמו ששאר עובדי־אדמה אינם זקוקים לזה. בעת ההיא, שלא נודע עוד בנסיון עד כמה אדמת ארץ־הקדש מוציאה פירות, די היה להמנהיגים לסמוך על עדות אנשי המקום, אשר מפיהם הודיע ה׳ ליבונטין, כי שמונים דונם אדמה מספיקים לאכר („המליץ״ תרמ״ב נומר 14), ועל עדות האנגלי מאנק שבאה בה„ראזסוועט״, שהכנסות כרם בארץ־הקדש הן חמשים אחוזים למאה לשנה. על־פי הדברים האלה יכלו חובבי־ציון לקוות, כי בני „גדרה״, שיש לכל אחד מהם ק״כ דונם אדמה, ובני „פתח־תקוה״, אשר לכ״ו משפחות מן ל״ד *) יש לא פחות משמונים דונם למשפחה, – יוכלו למצוא לחמם בריוח אחרי שתנתן להם העזרה הדרושה. בכל אופן לא חשבו מנהיגי חובבי־ציון אז, כי מדת האדמה שיש לכל הקולוניסטים, ובתוכם גם להנחשלים שבהם, דיה להם, כי בהמלות „העזרה הדרושה״ נכללת גם הוספת אדמה לאלה ששטחה אינו מספיק, ובאמת, בשעה שנזדמנה שעת־הכושר לחלק את הרבע שב„פתח־תקוה״ פקדה ההנהגה לתת ששה חלקים לאלה שאין להם אדמה („דרך לעבור גולים״ 79). כי לא היתה בהקול־קורא מטרה של אחיזת־עינים – נראה מזה, כי בעל הקול־קורא משנת תרמ״ה לא הסתיר את המצב בחשבונו שערך בשנת תרמ״ז בעד אספת דרוזגעניק וגלה את האמת כמו שהיא.

נפלאים דבריו, כי אילו היו המנהיגים נותנים דעתם לחקירות־ודרישות כאלו היו מוצאים בנקל גם אז, כי הקולוניות האלה („פתח־תקוה״ ו„גדרה״)

---

*) בהערה (צד 483) רואה המבקר „תמימות נפלאה״ בהחשבון משנת תרמ״ז, שאמר כי שלש משפחות אין להן אדמה כלל, ואומר בהתול: „אכרים״ (בדברי החשבון נאמר: משפחות) מקבלים תמיכה בשביל להיות למופת ואין להם אדמה. אבל אין זה אלא תואנה. מלבד מה שמצב שלש משפחות, שאפשר שהיו בעלי־מלאכה או פועלים, אין לו ערך בקולוניה שלמה, הנה היתה מטרת החשבון להודיע הדברים כמו שהם, עם המגרעות שבהם, כמו שהודיע עם זה, כי איזו שיש להם בתים ב„יהוד״ קבלו גם בתים ב„פתח־תקוה״ למרות פקודת ההנהגה, וחמשה, המקבלים גם עתה תמיכה מחובבי־ציון, בנו להם על חשבונם בתים ב„פתח־תקוה״, אם גם יש להם בתים ב„יהוד״. זאת אומרת, כי לא כל פקודות ההנהגה נתמלאו, כמו שגם עתה לא כל פקודות הועד מתמלאות, ולא מפני שהפקודות עצמן אין להן שחר.

„גדרה' משוכללת והכנסותיה מספיקות *), וגם „קוסטיני' תוכל עמוד אם תשוב לתקונה, אחרי שתהיה לקולוניה בעד עשרים משפחות, לפי המספר שבשבילו נוסדה, או שירבו בה סעיפי העבודה. בשום אופן לא אוכל להבין, אם, למשל, נבנה בית שיוכלו לדור בו רק עשרים משפחות ויבואו להתישב בו שלשים משפחות ויצר להם המקום – איך נוכל לומר שכל הבנין לשוא, וכי הוא „אפס'. נוכל להתאונן רק על רבוי ההוצאות וצער ההולכים, אבל לא להחליט שכל העמל לא הועיל.

בעל־דיננו מתעמק בהאפיטרופסות עד ראשה ועיקרה ומתחיל מראשית פעולת חובבי־ציון, בשעה שכל הענין היה נתיב לא ידָעוֹ אנוש; ובאהבתו את האמת הנאצלת אינו מתרשל לטעון טענות גם כנגד איזה „קול־קורא' למצוא גם בו מומים (צד 482). לא פה המקום להתוכח, אם העורך „קול־קורא' לנדבות לטובת ענין כללי חייב באותה שעה גם להתעמק בבקרת, כדברי בית־שמאי, שאמרו: כלה כמות שהיא, או לאחוז בדברי בית־הלל, שלא נבהלו כלל מטענתם העצומה של מתנגדיהם, גם כן אוהבי האמת הנאצלת כבעל־דיננו, שנשענו על מקרא מפורש בתורה „מדבר שקר תרחק' – ובהשענם על מנהגי בני־האדם ודרישות החיים ענו להם: מי שלקח מקח רע מן השוק ישבחנו בעיניו או יגננו בעיניו? הוי אומר ישבחנו בעיניו, והורו על כן לומר: כלה נאה וחסודה גם לכלה שאינה נאה (כתובות י״ז.) – כי כל זה אינו נוגע לכאן. הקול־קורא נכתב בשנת תרמ״ה, בתחלת העבודה, בשעה שהמנהיגים בעצמם לא ידעו עוד לעורר ספקות, והאמינו בכל לב, כי

---

*) מובן, כי הועד בחשבונותיו על־דבר „גדרה" אינו מתכון לכל הקולוניה כלה, רק לאותן שהוא עסק בשכלולן מראש ועד סוף. לפי דברי בעל־דיננו (צד 486 בהערה) היו בשנת תרנ״ח ב„גדרה" רק ארבעה קולוניסטים, שנשאר להם מהכנסת אדמתם יותר מאלף פר׳. כנראה, אין זה מסכים עם לוח הד״ר יפה שנדפס בהחשבון השלישי. אין לנו עסק עם אותם בעלי האחוזות שלא קבלו אפילו פרוטה אחת מחובבי־ציון, ואפילו עם אותו שקבל הלואה (שחלק גדול ממנו הושב) רק לבנין בית. אני מדבר באלה שחובבי־ציון שכללו אותם, והם, לפי הלוח הנ״ל, היו להם בשנת תרנ״ח הכנסות אלה: הורוויץ יותר על 3600 פר׳, הענקין—יותר על 3000 פר׳, תאזאנאוו—2400 פר׳, לייבאווין (משגיח גם כן על אחוזות אחרים היושבים בחו״ל—ואולי כן גם הורוויץ ועוד אחד) יותר על 3500 פר׳, ליס—2200 פר׳, סווערדלאוו—3600 פר׳, פוקס—יותר על 2300 פר׳, ואך שימענאוויטש, שהיה תמיד הכושל האחד בכל הנתמכים, ושכבר עזב את הקולוניה לטוב ממנו, קבל פחות מאלף פר׳. אם גם נחשוב שהיו לכל אחד הוצאות המסים ותיקון הכלים וכו׳ עוד עד אלף פר׳ לשנה, עוד נשאר להם למחיתם סך יותר מאלף פר׳ לשנה, סכום, שרבבות אחינו בהתחום היו שמחים בו.

של בעלי־יכולת לנהל את הענין. אבל אֶקספידיציה כזו, שאליה התפללתי זה יותר מעשרים שנה („המליץ" תרמ"ב נומר 28), – עדיין לא נבראה עד עתה, ומוסד של בעלי־יכולת, שיהיה בכחו גם לסייע לפעולה מועילה, וגם להפריע מפעולה מזקת, לא יוכל להיות לנו עד עידן ועידנים. בכל העת הזאת הלכה התנועה במהלכה והשגיאות לא חדלו. אבל הבקיאים מעידים, שכל ישוב של עבודת־אדמה במקומות חדשים היה מלא שגיאות, עלה בדמים מרובים וקרבנות הרבה וזמן רב נדרש עד שבא הענין על מקומו בשלום. רואים אנו מעשים בכל יום, שאנשים עשירים, המוכרחים בסבות בלתי תלויות בהם לאחוז בעסקים זרים להם, מתרוששים ונופלים מבלי קום. זה כחם של חובבי־ציון, שבהיותם צבור אינם מתרוששים ויכולים לתמוך את הענין בסכומים גדולים ובזמן ארוך עד שיתברר בכל פרטיו. ובאמת מכל הקולוניות השכלנו. מ„גדרה" למדנו, שאין להעמיד את הישוב על כרמים וכי 120 דונם אדמה למשפחה אינם מספיקים, והשתדלנו לתקן את הקלקלות האלה ב„קוסטיני". מן האחרונה למדנו, שמשפחות מרובות *) והעדר סעיפי־עבודה שונים מפריעים להצלחת הקולוניה, ובהוסד קולוניה חדשה נשתדל לתקן גם את השגיאות האלה. ואפשר אמנם, כי גם בהקולוניה החדשה תֵעשינה שגיאות אחרות חדשות, אשר גם הן תורינה דרך ביסוד קולוניה יותר חדשה, וסוף־כל־סוף יתבררו כל הענינים, כמו שנתבררו בשאר מקומות ישוב חדשים. „חיה כל ימיך ולמוד כל ימיך" – יאמר המשל, ושכר הלמוד, שאינו לפי כחו של היחיד, אינו קשה הרבה להצבור. רב לנו, כי השגיאות לא הרסו את כל הבנין, וכי חלק גדול מעמל חובבי־ציון עומד וקים ונושא פרי. אך הקפדנות המקלקלת את השורה תוכל לומר, כי מכל העמל הרב בישוב הארץ יצא „אפס" (צד 492). אם בשתי השנים האחרונות – שנות המשבר, הוצרך ועד התמיכה לתת לבני „גדרה" לצרכיהם הפרטים (כי אין אנו מדברים בצרכי הצבור, הצריכים להיות עוד זמן רב למשא על חובבי־ציון מפני מעוט האוכלוסין ברוב הקולוניות) אך שלשת אלפים פר', שמהם נהנו גם שנים או שלשה שלא היו במשוכללי הועד, שעל הלקו של כל אחד עלה רק בערך לסך 125 פר' לשנה – לא התרחקו חשבונות הועד הרבא מן האמת באמרם, בטרם שנתברר המשבר בכל תקפו, כי

*) ללא צדק יאמר בעל־דיננו, כי השגיאות שב„קוסטיני" הן אותן עצמן שב„גדרה", ושכמות האדמה אינה מספקת (צד 491), כי ב„קוסטיני" השגיאה לא במעוט האדמה, רק ברבוי בני המשפחה, שאצל בני עמנו הם מתפלגים תיכף למשפחות־משפחות לבד, בעת שאצל משפחות שאר עמים הם עובדים ומתפרנסים ביחד ותרבה הטובה.

אמרנו: מי שהניח לו אביו ירושה טובה ורוצה לאבדה ישכור פועלים ואל ישב עמהם, ועתה אנו אומרים: מי שאבדה לו ירושת אבותיו ורוצה להחזירה ישכור פועלים לעבודתו זו ואל ישב עמהם!

האמנם בעל־דיננו מיעין לחקור ולדרוש היטב ביחד עם בני המושבות על כל הדרוש, אבל מלבד מה שאמרתי, כי בעלי־המושבות עצמם אינם בקיאים בעיקרי עבודות האדמה, הנה לא תמלט אחת משתי אלה: אם החקירה והדרישה הזאת תהיה להפועלים אך בבחינת עצה, אשר השומע ישמע והחדל יחדל, הלא לא תביא את התועלת הדרושה ותהיה כמעט למותר; ואם מסקנותיה תהיינה לחובה על הפועלים, הלא האפיטרופסות במקומה עומדת, שהרי אחת היא אם תבטל חירות העבודה על־ידי אפיטרופסות חובבי־ציון או על־ידי אפיטרופסות הקולוניסטים הזקנים, ובעל־דיננו אינו מסכים לדברי האומרים, שאפיטרופסות זו אינה רצויה, ואפיטרופסות אחרת טובה.

יכול הייתי להסכים לבעל־דיננו, אם היינו יכולים לסדר את הענינים באופן כזה: חובבי־ציון קונים אדמה ובונים בתים, ולו יהא לפי הוראת הפועלים, ומוסרים אותם להאחרונים בתנאי, שכל יתר הדברים (מלבד הוצאות הצבור עד זמן ידוע), היינו: בהמות, כלים, זריעה, פרנסה וכו' יכינו להם הפועלים בכסף עצמם, מי שיש בכחו לעשות זאת ישוכלל, והשאר - יעשו מה שיעשו; שום תמיכה אחרת, מלבד קרקע ובתים והוצאות הצבור, אינם מקבלים לעולם מאחרים, ומי שיצליח יזכה במקחו וישאר על נחלתו, ומי שלא יצליח ירעה עד שיסתאב ובעל־כרחו יעזוב אדמתו וביתו לאחר הטוב ממנו בלי שום משכורת. בדרך כזה לא היה כל הפסד לא לחובבי־ציון ולא להישוב. אבל מסופקני, אם יש עשרה פועלים שיוכלו להשתכלל בתנאים כאלה.

שונאי הנשים רגילים לומר על כל תקלה שלא תבוא בעולם: חפשו את האשה; שונאי ישראל תולים את כל הקלקלות שבחיי עם־הארץ בהיהודים, ובעל־דיננו, שבשביל להיטתו הקיצונה אחרי הרוחנית וחופשתה שונא בכל לב ונפש לא רק את האפיטרופסות כי גם השגחה איזו שתהיה, - מחפש גם בכל מעשי חובבי־ציון אפיטרופסות וסומך עליה את כל יסודותיו.

שום איש לא יכחיש, כי חובבי־ציון עשו שגיאות גדולות ורבות, והשגיאות ההלו בעת שנוסדה הקולוניה הראשונה „ראשון־לציון" וגם קודם לזה, בישעה שנועדו אנשים שלא היה כח לא בכיסם, לא במתניהם ולא בידיעותיהם לגשת לעבודה כזו. לקדם את פני השגיאות, לפחות היותר מזיקות, צריך היה לשלוח מראש אֶקספּידיציה של מומחים, שתשב איזו שנים בארץ־הקדש, תחקור את כל פרטי הענינים על בוריָם ותמסור את ידיעותיה למוסד

אחיו באמת ועם זה לא יאבה לתת לו פעם בפעם סכומים גדולים להכין לו תמיד עסקים אחרים תחת אלה שלא יצליחו,–לא יניח לאחיו הבלתי־בקי להוציא מעותיו ללא־תועלת ולאבד טובתו בידים.

נלך עוד הלאה. האח העשיר אמר להאח העני: הנני רוצה להכין עסק גדול בעד עצמי ולהשקיע בו הרבה עשרות אלפים רו"כ, שיביא גם לי ריוח הגון, והנני להושיב אותך בעסק הזה בתנאי שתקבל חלק ידוע מן הריוח, שיהיה לך לפרנסתך. באופן זה, אם גם להאח העני יש בקיאות בעסק זה, לא יסיר האח העשיר את ההשגחה ממנו, ולא יתן להאח העני לעשות בו כטוב בעיניו.

יחס חובבי־ציון להפועלים אינו כיחס העשיר הנדיב להעני ההגון (המשל הראשון), אף לא כיחס האח העשיר, שהכין בעד אחיו העני עסק מיוחד (המשל השני), אך כיחס האח העשיר, שהושיב את אחיו העני בהעסק הגדול שהכין בשביל עצמו. דבר אין לנו עם חיים וברוך הפועלים כשהם לעצמם, אשר אולי כל ביאתם לארץ־הקדש היתה לכתחלה לא משום חבת־הארץ אלא בתקוה לרכוש נחלת שדה וכרם על חשבון אחרים, כמו שהעידו באמת ראשי ועד־הפועלים, בהצעתם שהגישו לועד־התמיכה בשנה שעברה, על חלק גדול מן הפועלים. ואפילו אלה שבאו ביחוד לשם חבת־הארץ, הנה כבר העיר ה' ז. עפשטיין בצדק, כי מעולם לא ראינו שיתנו לאיש איזו אלפים רו"כ בשביל שהיתה כונתו רצויה. הפועלים, כשהם לעצמם, הרי הם לנו ככל המון מיליוני עניי ישראל; ולא לפרנסתם הם אנו דואגים, כי כל המוכשר מהם לעבודה גופנית יוכל למצוא לחמו במקום אחר. גורל הפועלים נוגע אל לבנו רק בשביל זה, ששכלולם הוא חלק משאלת הישוב היקר לנו מכל יקר, אבל ענין הישוב הוא ענין העם כלו, ואיך נמסור את ענין העם הקדוש לנו בידי פלוני ופלוני לעשות בו כטוב בעיניהם, מבלי כל השגחה עליהם שלא יקלקלו, רק בשביל לעשות להם נחת־רוח של חירות העבודה, בעת שעמהם עצמם אין לנו דבר? יודעים אנו, כי מגרעת אחת מקפת כמעט את כל המון אחינו הפשוטים, לחשוב שהם מוכשרים לדברים שאין להם הבנה בהם; שגם הרבה מבעלי־המלאכה שבנו אין דרכם לשמש כל־צרכם עד שיקנו בקיאות גמורה במלאכתם, והם דוחקים את הקץ, נושאים נשים ויוצאים להיות אומנים בפני עצמם בידיעות מקוטעות. יודעים אנו, כי הפועלים בארץ־הקדש, שעסקו כל ימיהם בהכרמים, בהפרדסים ובהיקב אינם בקיאים בעבודות השדה, בגדול בהמות וכו', ואיך נוכל לסמוך עליהם מבלי כל השגחה בהענין הלאומי? נשתנו הזמנים ועמם גם אנחנו. לפנים

עצמם, אם יקרה להם שאיזה ענין שהחליטו להשקיע בו סך מסוים לקה וצריך להוסיף לו סכומים חדשים, אם יפקירו גם אז הון רב ועתידותיהם בשביל שלא לצאת מגבול הפרינצפים...

בעל־דיננו אומר בשם „בעלי הטובה", היינו אלה המתנגדים לדעתו בשאלה זו, כדברים האלה: „חלילה לנו ליתן לאנשים עניים סכום של עשרות אלפים ולהניח להם שיעשו בו כטוב בעיניהם, כאילו היה שלהם, וזהי דימוראליזאציה", וכנגד זה הוא מוצא, כי לקחת מן העני במחיר סכום גדול את בחירתו החפשית ביחס לעבודתו ואפני־חייו העתידים היא דימוראליזאציה יותר גדולה (100). הנני מודה, כי אני הנני אחד מבעלי־הטובה האלה, אבל מעולם לא יצאתי כנגד העצה לתת לעניים סכומים גדולים לעשות בהם כטוב בעיניהם בכח השם החדש מן השמות הקדושים „דימוראליזאציה". אם „בעלי־טובה" זולתי טענו טענה זו, אז לא קראו את הדבר בשמו האמתי. יסלחו לי „בעלי־הטובה" האלה, ויסלחו לי גם ה' אחד־העם וכל הקוראים אם אומר, כי לא „דימוראליזאציה" שמו, כי אם „אבסורד"! נקל להגות מהשבות פילוסופיות בתוך הדר־הכתיבה, אבל בשעה שאנו עסוקים במעשה—אז צריך ליטול עצה לא מפי הפילוסופיה הנאצלת, אלא מחיי המעשה, ולא לחנם אמר פרידריך הגדול, שאם היה רוצה להשמיד אחד ממלכי מדינת ממשלתו היה מושיב בו לשר־המלך את אחד מידידיו הפילוסופים. נדמה בנפשנו, כי באנו לאיש עשיר נדיב ובקשנו ממנו נדבה בסך איזו עשרות רו״כ לכונן בהן מטה־לחם לעני הגון. אין ספק, שבטרם יתן לנו הנדיב את כספו ישאל אותנו: ומה אתם חפצים לכונן בשבילו, אם חנות קטנה ממין ידוע, או עסק אחר, ואם הוא מוכשר לזה? הנה לפנינו השגחה בזעיר־אנפין. אמת הוא, כי אחרי תתו את כספו לא ידאג להשגיח על פעולת העני ההגון ההוא, מפני טעם פשוט כי השגחה בזמן ידוע על עסקי איש זר לו תקשה עליו יותר מן הסך הקטן שנתן, וסוף־סוף אין טובת הנתמך נוגעת אל לבו; כונתו היתה רצויה, אם תביא אל המטרה – מוטב, ואם לאו – יצרף את הסכום הזה לשאר סכומי הצדקה שנתן בחייו ודיו. נלך הלאה: לאיש עשיר גדול בא אח עני מטופל במשפחה ומבקש לכונן לו איזה עסק הגון, שיוכל לחיות בו כראוי, והאח הטוב הזה נתן לו אלף או אלפים רו״כ לכונן לו עסק, שהמקבל אינו בקי בו. אז אין ספק, כי עד שיקנה האח העני בקיאות הגונה בהענין החדש לו ועד שיראה האח העשיר, כי העסק הולך למישרים - לא יסיר האחרון ממנו את השגחתו היתרה, וינהלהו תמיד בעצתו לאמר: זאת עשה ואת זאת אל תעשה. וכן מחייב טבע הדברים, שהאח הרוצה בטובת

שתוכל לתת, ובאופן כזה לא נוכל גם לדרוש מן הפועלים שידעו כל זאת מתחלה, בגשתם לעבודתם, ותמיד יוכלו לומר כי הנסיונות לא עלו יפה. כמעט כל התמיכות שנתנו חובבי־ציון – נתנו על דעת מבקשיהן, והמַצב לא הוטב, כי לרוב הם עצמם אינם יודעים מה חסר להם ומה יועיל להם, ורובם הם גם בעלי דמיונות: זה חולם לו, כי על־ידי עצי־תות יושע, זה – על־ידי עבודת החלב, זה חולם על מטעי שושנים ושאר מיני חלומות, ובאופן אחר אי־אפשר, כי כן גם דרך רוב בני עמנו, שלא הכינו עצמם בילדותם למלחמת הקיום – לפנות לכל צד ולהשען על כל דמיון, ורוב בני המושבות בארץ־הקֹדש גם עתה אין להם בקיאות הגונה בענפי עבודת־האדמה וכלכלת הכפרים, והם מגששים כעִור באפלה. עד עתה נתפשטה עבודת־האדמה בארץ־הקדש במדה זעומה; הערביים עובדים בדרכים שלפני דור המבול, ובכלל הם עצלים נוראים; רוב הקולוניסטים הם כורמים. זקני העקרונים. שהם באמת עובדי־אדמה, נדחו בזרוע מעל עבודת השדה, ובני „קוסטיני", לפי עדות מומחים, משתמשים בדרכים נושנים ולא נסו כחם בסעיפי עבודה שונים, ומה תושיענו החקירה והדרישה ביחד עם בני המושבות, שבעצמם אינם בקיאים בדבר כל צרכם?

עוד זאת, הציור „לחקור את אשר יחסר ולתת הכל בבת אחת ולעזבם לגורלם מבלי השגחה, ואלה אשר לא יצליחו דמם בראשם"–יוכל להיות יפה רק על הנייר, לא במעשה. קרוב לזה היה שכלול „קוסטיני". מנהלי „מקוה ישראל" ו„רחבות", שאין ידיעתם פחותה מידיעת בני המושבות, חקרו את כל אשר יחסר, והרשימה נערכה בסך מאה אלף פר' מלבד האדמה והבתים, רק לא הודיעו מראש להקולוניסטים, כי מי שלא יצלח דמו בראשו ולא נתנו הכל בבת־אחת. אבל נשער נא בנפשנו, מה היה, אם היו מודיעים כזאת מראש ונתנו הכל בבת־אחת? הנה תיכף כשנגשו לעבודה ראו, כי מן הבהמות שקנה המנהל הראשון היו הרבה שלא הצליחו לעבודה, ומקרה כזה יוכל לקרות להפועלים גם בלי אפיטרופוס כמוהו; אחרי כן קרה אסון עם ערבי אחד, איזו מן הקולוניסטים נתפשו, ויתרם הוזמנו לחקירה־ודרישה והוכרחו לפנר מעבודתם ועל כן נלקה קצירם הראשון; זרעו שעורים, ונודע כי אין האדמה מוכשרת להן; המספוא עלה ביוקר ומצאו, כי טוב להחליף מקצת סוסים בשוָרים ולזרוע מיני חציר שונים תחת השעורים. בשביל כל אלה נצרך היה להוסיף על הרשימה סכומים שונים גדולים. בעלי־הפרינציפים היו אומרים אולי גם אז: „הרשימה נתמלאה ואין להוסיף עליה, ודמם בראשם!" אבל מסופקני מאד, אם יעשו כן בעלי־הפרינציפים בתוך שלהם

שלחן אביהם. על כן אי־אפשר להשתמש בענינים כאלה במדת ההכללה, למען לא יהיה „טוביה חטא וזינגר מינגר"...

על־פי שיטתו זו בענין האפיטרופסות, או כמו שאני קורא לזה „בענין ההשגחה" נלחם בעל־דיננו בנאום יפה וארוך עם האומרים, שאסור למסור להפועלים את הסכומים הדלים שנאספו בשבילם כדי שיעזרו לעצמם כפי יכלתם בלי שום אפיטרופסות מצד „דורשי טובתם", האומרים כי „רק אחרי השכלול נעזבם לנפשם כדי שיהנו מטובתם" (100), ומסיים בעצתו, כי להמטרה הזו מובילה רק דרך אחת: „לחקור ולדרוש היטב עם בני המושבות עצמם את אשר יחסר להם בשביל להזדיין כראוי בשביל מלחמת הקיום, שיוכלו לקוות לנצחון... ואחר שתנתן להם היכולת למלאות מחסוריהם אלה בבת־אחת*) יעזבו אותם לגורלם להלחם על נפשם כחפצם וכשרונם, מבלי להשגיח על מעשיהם אם טובים הם ואם רעים, ואם ימצאו אנשים – ואין ספק כי ימצאו – אשר לא ידעו להשתמש כהוגן באמצעי הקיום הנתונים להם ויכשלו ויפלו – דמם בראשם, יפלו ולא יהיו למכשול על דרך הטובים מהם!" (צד 103).

מודה אני, שאין מוחי תופס עצה כזו. בעל־דיננו בעצמו קובל בצדק על אלה מחובבי־ציון, אשר „לא הישוב בכללו יקר להם, אלא כל אחד מן המתישבים כשהוא לעצמו שקול בעיניהם כעולם מלא" (צד 102). מובן, כי קלקלה כזו דורשת תיקון עיקרי, והעיקר צריך להיות לנו הישוב ולא המתישב. אם כן, מה לנו ולטענות המתישב, שיוכל לומר לנו „אתם גרמתם במפלתי, לפי שהעמדתם אותי בתנאים הרצויים בעיניכם ולא לסדר עניני בעצמי" (צד 100), בעת שהעיקר לנו הוא הישוב עצמו, שאין אנו יכולים למסור את משאת־נפשנו זו בידם בטרם נוכל להיות בטוחים כי ישינו את המטרה? גם עתה הודיעו הפועלים בצעדם הראשון, שהם קרובים לטעות, כי בחרו בהאדמה שעל יד „וואדי־האנין", המוכשרת רק לפרדסים ולא לעבודת השדה. בעל־דיננו אומר בעצמו (צד 106), כי דרושות חמש או שש שנים עד שאפשר להכיר את סגולת האדמה החדשה ולהוציא ממנה כל מה

---

*) פעמים הרבה אין כל סכום השכלול דרוש בבת־אחת; כלי־קצירה אפשר לקנות איזו חדשים אחרי כלי־חרישה וזרע, ההוצאות לנטיעות אפשר להלק לאיזו שנים, גם בנין הרפתים אפשר לפעמים לדחות לזמן מאוחר. ומה אם לא יהיה ביד חובבי־ציון למלאות כל המחסורים בבת־אחת? האם ידחו את השכלול לשנה שלמה? הלא אז יוכלו לעזוב את הארץ אלה שהם יותר מוכשרים, או יצטרך לפרנסם מכסף הצבור?

הזו בלבד, אפילו אין איש מתערב בעניניו, גם היא אפיטרופסות במדה ידועה" (101), ובכן מציאות חובבי־ציון בעולם לבדה היא אפיטרופסות; אבל אין להשוות את המדות. אדם הנמצא בתנאים שהורגל להם בילדותו ובמקום שנודעו לו תנאי מלהמת קיומו צריך באמת להתרחק מאפיטרופסות כזו, אבל אדם הבא לארץ חדשה לו, לעבוד בעבודה שלא נודעה לו ובתנאים שלא הורגל בהם, יכול לאבד תיכף את אומץ־רוחו, אם אין לו גם צל תקוה, כי אם יפול לא יוטל, וכבר ידוע, כי בלא תקוה אין גם אֶנֶרגיה. ואם נוסיף לזה שהיהודי, שהוא על־פי־רוב אין להעשיר, ואם יש לו מנה רוצה מאתים, לא יחדל מעבוד בכל כחו ולהרבות הונו אם גם ידע שיש לו על מי לסמוך בעת צרה – אז נמצא, כי האפיטרופסות הזו אינה גורעת כלום מחריצות בעלי־דעת ופעולתם העצמית, ובשופטני לא עסקינן. אפיטרופסותו של שייר אין שום ראיה לכאן; היא השחיתה לא בזה שנתנה כסף הרבה, אך בזה שלא הראתה להקולוניסטים את הדרך הישרה, מה לעשות בכסף הזה, ועוד השתדלה להטותם מני־דרך לעשות מה שלא היו רשאים לעשות לפי האמת: הכריחה את בני „ראשון־לציון" לטעת גפנים יקרים, שאינם טובים לפי תנאי האקלים בארץ־הקדש ותנאי המכירה, הכריחה את בני „עקרון" שלא יעסקו בעבודת־השדה, העלימה מבני „זכרון יעקב" את מקומות כרמיהם וגם הביאה עליהם משובה נצחת, ועם זה קבלה את הנתמכים להיות סמוכים תמיד על שלחן הנדיב וגם השתדלה בכל כחה, שיארך המצב הזה של „נהמא דכסופא" עד אין קץ... האפיטרופסים שבמזרח לא עשו כן לשום קולוניה. אם ישיב בעל־דיננו מ„קוסטיני", אזכיר לו, כי אחרי שתי שנים להוסד „קוסטיני" הכיר אותה הועד בראשית שנת תרנ"ט לעומדת ברשות עצמה, וראש הועד־הפועל שהיה אז דִבר בשביל זה קשות עם הועד ומזה היתה נסבה כי מצא לטוב לו בשנה ההיא להתפטר ממשמרתו. האמנם בעל־דיננו יאמר, כי הוא מדבר בחובבי־ציון **ב כ ל ל**, מבלי להראות על זה או זה, אבל בזה יצדק רק לפי דעתו, שהאשם הוא ברעיון הישוב ובמציאות הובבי־ציון בעולם, אך מי שאינו מקפיד על המציאות הזו יודה, כי שונים הם חובבי־ציון למיניהם, ועל כן ראוי להבדיל גם בין אלה מחובבי־ציון, אשר בתתם פרות לבני „גדרה" המעיטו את מדת תמיכתם „להודיע בזה להקולוניסטים כי אינם כבנים הסמוכים על שלחן אביהם" („דרך לעבור גולים" צד 132), ובין אלה, אשר בקבלם ל„קוסטיני" פועלים שהיו להם פרות מכבר, שלמו להם **ב ל י י ד י ע ת ה ו ע ד** בעד הפרות ההן מכסף חובבי־ציון, למען ידמו, כי באמת הם כבנים הסמוכים על

והגבירה את הרעיון הלאומי דוקא על־ידי האנטיסמיטיזם והסרת הטבעת, ועם זה בהכרח בא גם הפרפור של קדחת? ולא עוד, אלא שהמקרה הראה לנו, כי „פתח־תקוה" הראשונה שנוסדה בלי אנטיסמיטיזם ופרפור של קדחת נהרסה לגמרי, עד שבאו בני הפרפור והאפיטרופסות ויסדוה מחדש, והיא קימת.

גם הדברים „חובבי־ציון הם הגורמים בדבר" סתומים יותר מדאי, כי בשם הזה מתכנים הרבה אלפי אנשים, בהם הוזים ובטלנים, בהם חסרי־דעת ומבוהלים, בהם בעלי־הגיון ומתונים, בהם חכמים ואנשי־מעשה ועוד, ואי־אפשר לכוללם ולבוללם יחד. מ נ ה י ג י חובבי־ציון לא העמידו מעולם „את כל הקורא לעצמו בשם „אכר" בארץ־ישראל תחת אפיטרופסותו וחסותו של הכלל כלו, וזה האות, כי במשך שמונה־עשרה שנה קבלו תמיכות ממשיות מחובבי־ציון בתחלה רק כמחצית מבני „גדרה" וחלק מבני „פתח־תקוה" ואחר כן גם בני „קוסטיני" ואיזו מבני „חדרה" ויחידים מ„ראשון־לציון" ו„רחובות", גם הנדיב קבל תחת חסותו רק קולוניות ידועות וכל עמל לא הועיל להכנים תחת חסותו את יתר הקולוניות. מי מאתנו אינו זוכר את המרוצה של בהלה שהיתה לפני איזו שנים לאמריקה ולארגנטינה בחשבון להתקבל אל הקולוניות שנוסדו או שיוסדו, אם גם לא היה למרוצה זו כל יסוד? דרכו של העני בעל הדמיון להיות נרחק בכל מקום שהוא רואה בדמיונו איזו פרצה, ולולא זאת לא היו גם „בני יהודה" ובני „ארטוף" מיסדים את מושבותיהם, הראשונים ראו את גורל „יסוד המעלה" („בני יהודה" נוסדה לפני בוא האחרונה תחת חסות הנדיב), והאחרונים – את גורל „וואדי־חאנין" והרבה מבני „פתח־תקוה", ולא היה להם שום חשבון לקוות כי חובבי־ציון ישכללו גם אותם, כמו שאומר בעל־דיננו. אם היינו רוצים להקדים מכה לרפואה זו ולהוציא מלב כל איש שום מחשבה על האפשרות להבנות על חשבון כלל ישראל–היה לנו אך דרך אחת: ל ב ל י ל ע ש ו ת מ א ו מ ה. קרוב לשער, כי לפי דעת בעל־דיננו היה אז יותר טוב; אבל איני יודע במה? אם בצד החמרי, הלא בכל אופן מצב ה ע נ י י ם, שבאו לארץ בחשבון להבנות על חשבון כלל ישראל, טוב עתה יותר ממה שהיה בעת בואם. ואם בצד המוסרי והרוחני, הלא ספק גדול הוא אם היו האנשים האלה יותר מוסריים ויותר רוחניים אם היו גולים לאמריקה הצפונית והדרומית או לאוסטרליה...

וכנראה, באמת היא דעתו של בעל־דיננו, שיותר טוב היה אם לא היינו עושים מאומה. „ההכרה לבדה בלב האדם-אומר הוא-שיש לו גואלים בעת צרה ואיך שיהיו מעשיו אין לו לירוא מפני מפלה מוחלטת, ההכרה

טובה להרעיון בעת הולדו, שבגבולה לא היה מקום עוד לכל התקלות שבאו עתה. מרשה אני לי לשער, כי הצורה היותר טובה היא – אם היתה כפי החלום אשר חזה לו בעל־דיננו והרצה אותו בפרטות במאמרו „ד״ר פינסקער ומחברתו״ (על פרשת דרכים 100—96, ובהוצאה שניה 84—80), היינו, בתקופה של זהב, באין צל אנטיסמיטיזם. ובשווי־זכיות גמור, בעת שעם ישראל צעד לפנים על דרך ההשכלה והאסימילאציה החיצונית, נתעוררה בלב רבים שאלת היהדות במובנה הלאומי; נסיסת העם נגעה עד לב טובי־בניו ובא בלבם הרעיון לשוב אל ארץ אבותיהם, הרת־היהדות, אז הוציאו קול־קורא, יסדו אגודת „מחבבי־ציון״ (כלומר לא חובבים, אך מחבבים על אחרים), יסדו קולוניות ובתי־ספר, והקול נשמע בגולה על־דבר הפלא הזה, ורבים התחילו לנסוע לארץ־הקדש לראות בעיניהם את החדושים האלה, ובאו וראו והרגישו בלבם רגש אהבה עמוקה לארץ אבותיהם ואחיהם היושבים שם, וקנו לעצמם שדות וכרמים (ומה היה אם אז לא היו להיין קונים?) וכו׳ וכו׳, והתנועה הזו, שנתעוררה לא על־ידי שאלת היהודים ולא היתה פרפור של קדחת מסבות מקריות וחיצוניות, כי אם תנועה מסודרת מסבה מושכלת ופנימית – השיגה את התכלית הנרצה: בראה בארץ־ישראל „מרכז לאומי רוחני להיהדות״. איני מכחיש, כי החלום הזה הוא חלום פיוטי ונעים, ושמח הייתי, אם תיכף אחרי המהפכה בצרפת, בשעה שהגיע לבני עמנו שם תקופה מזהירה, היו מתעוררים טובי העם שם לעשות ככל אשר החוה בעל־דיננו; עוד יותר הייתי שמח, אם היו גדולי אבותינו בזמן הבית השני דואגים יותר לטובת העם מאשר לטובת איזו דקדוקים, היו מנהיגים את הפוליטיקה בבינה יתירה, לא היינו מנוצחים מאת הרומיים ולא גלינו מארצנו. אבל מה נעשה, אם ההיסטוריה בוחרת לה דרך שלא כרצוננו, „המעשים נשארים וההלומות כלים כעשן״? מה נעשה, אם דוקא בעת הרצון לשווי־הזכיות השתדלו תקיפי עמנו למחות כל זֵכר לאומי גם מתוך הסידור, וגם אלה שהתנגדו לזה עשו זאת לא מרגש הלאומי, אך מפני טעמים דתיים? מה נעשה, אם גם טובים וגדולים כהד״ר גייגער והד״ר גראֶטץ הקפידו בכל כחם ומאודם להקרא רק בשם „אשכנזים שומרי דת משה״, שד״ל הלאומי היה כערער בודד לו, וקולות הרב ר׳ צבי הירש קאלישער והד״ר העס היו כקול קורא במדבר? מה נעשה, אם גם בדורות יותר קדומים נסמכה פרשת „ויתערבו בגוים״ לפרשת „וילמדו ממעשיהם״, וגם אז „הסרת טבעת״ אחת עשתה יותר גדולות מכל הנביאים שעמדו לישראל, כמו שאנו רואים בהשנוי הגדול שבישראל אחרי שובו מגלות בבל? ומה נעשה, אם ההיסטוריה הולכת בדרכה הסלולה,

פן לא תקבל את ענביהם אל היקב (צד 109); אבל הא גופא קשיא: מי הכריחם לנטוע גפנים בעד היקב ולא נטיעות אחרות שאינן זקוקות ליקב? ולמה הוציאו בני „וואדי־חאנין" את הלואת יק"א בסכום גדול „לכרמים חדשים שנוח היה להם שלא נבראו ולבנינים גדולים שאפשר היה בהם לקמץ הרבה"? (393 בהערה) הוא מאשים בזה, לא בפירוש אבל ברמז, את יק"א, שהלותה להם כסף וסמכה על ההכנסות העתידות. אך האם יק"א אשמה במה שבני עמנו רגילים לבנות להם מגדלים באויר? אם יק"א אשמה בזה שנתנה כסף – צריך לבוא לידי החלטה, כי ראוי לעזוב את כל הקולוניות לנפשן... אבל מה היה, אם היתה ארץ־הקדש ארץ מתוקנת, היו בה באנקים, והקולוניסטים היו משעבדים אדמתם להבאנקים ההם בעד הלואות שהיו לוקחים לדברים דמיוניים, כמו שעשו הרבה מבני עמנו בערי־התחום לצורך בנינים גדולים שאין חפץ בהם? בעלי־דמיונות תועים בחלומותיהם, וחובבי־ציון ויק"א אשמים!

אבל נדמה נא בנפשנו, להיפך, מה היה אם היתה בארץ־הקדש אפיטרופסות תקיפה, שלא היתה מניחה לקנות אדמת־חול ואדמת־בצה, האוכלת את יושביה; שלא היתה מניחה למוסד „משמר הירדן" לבנות קולוניה באויר, שאין לה משלה כלום, לא אדמה ולא בתים; שלא היתה מניחה לפועלים עניים לקנות ב„פתח־תקוה" או „וואדי־חאנין" שלשים דונם אדמה כדי להקרא בשם קולוניסט; שלא היתה מניחה לעניים מרודים כ„בני יהודה" ו„ארטוף" לכונן קולוניות שאין להן מעמד? כמדומה לי, שאפיטרופסות כזו היתה מביאה תועלת גדולה, אף־על־פי שהיא אפיטרופסות.

לא בהאפיטרופסות מקור הרעה, כי אם בנו בעצמנו.

בגלותנו נשמטה הארץ מתחת רגלינו והננו חיים באויר ובדמיון. אברכי־משי נעשים סוחרים, בטלנים נעשים חנונים, לוקחי־כסף בהלואה בונים בתים כמו רמים ורובם ככלם או אובדים בענים במקומם או נודדים לבסוף לקצוי־ארץ; ובארץ־הקדש – כל הרוצה קונה לו קרקע, בין שהיא גרועה בטיבה ובין שהיא מועטת בשטחה; כל הרוצה נעשה עובד־אדמה ופועל אף־על־פי שלא יצלח לזה, ואחרי כן הוא בא ופושט את ידו בבואו בטענת בעל־דיננו, שהיה לקרבן בעד הרעיון הלאומי.

האמנם גם בתקלה זו, שכפי שהראיתי היא סגולת הגלות, וכמעט כוללת, מאשים בעל־דיננו את רעיון הישוב עצמו בצורה שנתנה לו מראשית הולדו (צד 101) ועל כן „חובבי־ציון הם הגורמים בדבר" (102). בעל־דיננו סתם במקום הזה את דבריו ולא באר לנו, איזו צורה היתה יותר

ולפעמים גם בעלי דמיון עז, לעשות בו כטוב בעיניהם לבלי תועלת; מודה אני לבעל־דיננו, כי חסרון החירות בעבודה פוחתת במדה ידועה את צורתו המוסרית של העובד, ואיני דומה העובד בחירות גמורה לעובד על־פי הוראת אחרים. אבל מה תועיל התועלת המוסרית אם התועלת החמרית תחסר? הלא בהתמוטט האחרונה תשפל גם הצורה המוסרית עוד יותר מפני דקדוקי עניות, המעבירים את האדם על דעתו, וגם עזיבת הארץ לא תחסר. „חירות העבודה"— הגידו, רבותי, מה שתגידו, ואני מעיז פני לומר, כי חירות העבודה לפי מצב בני־האדם עד עתה, היא לוקסוס לאיש המתפרנס מיגיע־כפיו; לא כל הפועלים בבתי־החרשת, לא כל העובדים בבתי־המסחר זוכים בחירות העבודה, ואפילו בעלי־המלאכה מחויבים לעשות מלאכתם על־פי הוראת המודה וקפדנות הקונים, ולמה נזכה בחירות כזו את עניי עובדי־האדמה, המשתכללים בנדבות הצבור בתחלת שכלולם, בשעה שהחירות הזו קרובה להפסד ורחוקה משכר גם להם לעצמם?

לטענת חירות העבודה היה עוד איזה מקום, אם היה מתברר שהתקלה בהישוב באה על־ידי העדר החירות הזו (כמובן, איני מדבר על הקולוניות שהיו תחת ממשלת שייד); אבל התקלה הזו היתה בסבות אחרות, ואולי ביניהן – גם חירות העבודה עצמה. בעל־דיננו אומר, כי „האפיטרופסים השונים של הישוב, גם במזרח" וכו' נטלו בהשגחתם המעולה „את האֶנרגיה החפשית ואת הכשרון למלחמת הקיום" (צד 100—101). אבל מתי השגיחו אפיטרופסי הישוב במזרח על מעשי בני „גדרה" ו„חדרה" לומר להם: עשו כך ואל תעשו כך? מתי היו יכולים האפיטרופסים הנ"ל להשגיח, שהכסף שהם נותנים יצא דוקא למה שנתנו ולא לדברים אחרים? בעל־דיננו יודע היטב, כי הכסף שנתן ל„משמר־הירדן" למטעי עצי־תות על־פי הצעת המנוח בינשטאק יצא למטעי גפנים שלא הצליחו ולתשלומי חובות הקולוניסטים, וכי הכסף שהיה נתון איזו פעמים לצורך זה יצא לצורך אחר. בכלל עשו אפיטרופסי הישוב במזרח את פעולתם תמיד על יסוד הבקשות שבאו מן הקולוניסטים, ואם דחו בקשות כאלה, שנראו להם לבקשות דמיונות, הנה דחית בקשה ואי־נתינת כסף אינה עוד אפיטרופסות, כי בכלל אין בכח המזרחיים למלא כל בקשה שתבוא לפניהם. ואיה היא הצלחת „ראשון־לציון" במשך שתי שנים והצלחת „יסוד המעלה" במשך חמש שנים בטרם שבאו תחת האפיטרופסות הגרועה ועשו הכל כרצונם? איה הצלחת „בני יהודה" ו„ארטוף", שמעולם לא היתה עליהם כל השגחה? איה הצלחת החפשים שלא היתה עליהם אפיטרופסות? בעל־דיננו אומר, שלא יכלו להמרות את פי הפקידות, מיראה

כזה הוא מעשים בכל יום בנוהג שבעולם. עתה מי יבאר לנו, למה הכפר הזה, כשהוא ברשות .N ועובדיו אינם אלא שכירים אצלו, מספיק גם לפרנסת העובדים, גם לשכר הסוכן וגם להביא ריוח לבעליו, ואם אותו העשיר יאמר להעובדים האלה: קחו לכם כל תבואות הכפר ואני לא אקח מכם כל ריוח, גם להסוכן לא תשלמו, רק עשו פעולתכם לפי אותה השיטה שעבדתם בהיות תבואות הכפר הזה לי ולא כהעולה על רוחכם – שוב לא תספיק התבואה לעובדיה? אם יאמר בעל־דיננו, כי לפי מצב הדברים עתה בארץ־הקדש אין לדמות כפר שבה לכפר באירופה, אם כן לא בהאפיטרופסות הסבה, אך בדברים שמחוצה לה. בעל־דיננו אומר, שגם אב רחמן שאין בו דעה... גם הוא נוטל את הכח החיוני... לא פחות מן האדון האכזרי... (שם 101). אין איש האומר, כי טובה האפיטרופסות המקבלת עליה טורח האכרים לעולם, וחובבי־ציון לא קבלו עליהם מעודם כזה. לעומת זה כל ההורים הם אפיטרופסים לבניהם הקטנים כל זמן שהם זקוקים להם, ואם אמנם יש הורים הרבה העוברים על הגבול, לא עלתה עוד על דעת איש שצריך לבער אחרי אפיטרופסות ההורים לגמרי, שלא ישגיחו על בניהם כל עיקר, שיעשו מה שלבם חפץ: לבלי ללמוד, לשחק כל היום במשחקים שאינם בטוחים ממכשול וכיוצא בזה. עד כמה שנרומם את אכרינו ופועלינו עלינו להודות, כי בראשית שכלולם המה כילדים בעניני עבודת־האדמה. הפועלים, שחפרו גומות למטעי־גפנים, שעסקו בזמורת המטעים וכיוצא בזה, אינם יודעים מאומה בטיב אדמה, בחרישה, בזריעה וכו'. בני „קוסטיני", שהיו גם כן פועלים, לא ידעו בתחלה איך להחזיק מחרשה בידם, וגם עתה הם הולכים בעבודתם בדרך השוממה שכבשו להם הערביים. ורוב אכרינו, שהיו חנונים או בעלי־מלאכה, יודעים בתחלה עוד פחות מהם. נודע גם־כן מה עשו הקולוניסטים הראשונים, שבנו להם בתים מרווחים שלא כפי כחם ב„ראשון־לציון" וב„פתח־תקוה" ו„יהוד", וגם עשו כלי־בית מיותרים ונתרוששו על־ידי זה, ואם נוציא את המשוכללים מכלל כל השגחה (הנני מכפיל, כי זהו השם לעבודת חובבי־ציון, ולא אפיטרופסות) לא נוכל להיות בטוחים בתועלת העבודה. בעל־דיננו אומר, כי אם ימצאו בתוכם אנשים (ועם זה הוא מוסיף: ואין ספק כי ימצאו) אשר לא ידעו להשתמש כהוגן באמצעי הקיום הנתונים להם ויכשלו ויפלו – דמם „בראשם" (103). אבל זה יהיה רק הצד האחד בדבר. בילדותי ידעתי עני אחד, שהיה אומר: „געלט-בגימטריא בלאטע" (כסף-הוא רפש) אך רוב העולם אינו סובר כן. לא נוכל לקבץ אלפי זהב וכסף, ביהוד מהמון בית־ישראל, שרובם אינם עשירים, לתת אותם לאנשים שאינם בקיאים

בכל איש שיהיה, ומצא את עצמו מוכרח למסור את הענין החביב לו לחברה רבת אוצרות, שאינה הוגה שום חבה למשאת־נפשו, ודעת איזו מחבריה לא נחה בזה כל עיקר.

בעל־דיננו אומר, כי הסבה היתה לא מפני שהפקידים היו אנשים משחתים, שאילו היה נקל כל־כך לנוכלים ורמאים להוליך את הנדיב שולל, כי אז לא היה מה שהוא, כי רמאים כאלה, אשר לא יחסרו בכל מקום שיש את מי לרמות, היו זה כבר אוכלים את כל עשרו, - אבל הסבה האמתית לכל זה היא שיטת האפיטרופסות כשהיא לעצמה (צד 295), כאילו בעניני מסחריו של הנדיב אין אפיטרופסות וכל אחד מעושי־דברו, גם היושבים בבאקו אשר ברוסיה, עושים כל אחד מה שלבו חפץ, ועל כן מסחריו מצליחים. הסבה האמתית לאמתה היא זו, שבעניני מסחריו מתעסקים רק אנשים מומחים הבקיאים במעשיהם, ושבעניני מסחר העין צופה היטב, הפנקס תמיד פתוח והבילאנס מורה בדיוק את התפתחות העסק; אבל בעניני הישוב, שנחשב לא לענין מסחרי, אך לדבר של צדקה, חשב הנדיב למותר להעמיד מומחים בראש הענין, ובהר בשייד, נאמן ביתו ל ע נ י נ י ה צ ד ק ה, שהאמין בכל מעשיו, וכל דבריו היו לו כהלכה פסוקה. אמנם היו בארץ־הקדש גם מומחים, אבל כלם הוכרחו להיות כפופים לשייד, וככר העיד ה' זוסמאן, כי אם במקרה נתמנה לפקיד איש, שרצה באמת להועיל וראה את תעתועי הפקידות הראשית (כלומר: שייד), היה מוכרח לעזוב את מקומו (הרצאת דברי הבקרת צד 119 ברוסית וצד 61 בעברית), וכי רצון הפקידות הראשית היה ביותר שיצפצפו הקולוניסטים בשפת צרפת ויַראו קידה בהכנעה יתירה לפני הפקידים (שם צד 98 ברוסית וצד 51 בעברית). אם מאפיטרופסות כ ז ו, שלא בושה להטיל חובה על הקולוניסטים בארץ־הקדם, מקום שהכנסת־אורחים חשובה מאד, לאחוז במדת סדום ולבלי לתת לאיש אורח ללון בביתם בלי רשיון מיוחד מאת הפקיד המקומי - נאבה לדון על אפיטרופסות בכלל, אשר באמת לא אפיטרופסות שמה, אלא השגחה, ובעל־דיננו בכונה קורא אותה בשם זה כדי לאיים על הבריות - נוציא משפט מְעֻקל.

ככר אמרתי, כי בעניני מסחר אין הרות מאפיטרופסות, ואף־על־פי־כן הדברים מצליחים. נדמה בנפשנו מסחר של עבודת־האדמה, היינו, פלוני העשיר היושב בעיר יש לו אחוזה גדולה בכפר, שבה יושב סוכן תמידי ופועלים ידועים עובדים בה כל השנה, ומובן - על־ידי שיטה של אפיטרופסות, ומתפרנסים מעבודתם. לסוף השנה, אם אינה שנת בצורת, מוכר אדון האחוזה את תבואתו, ואחרי נכיון הוצאות שכר הפועלים והסוכן עוד נשאר לו איזה ריוח. מחזה

שהכנסתם מסופקה, בבנינים גדולים ונהדרים שאין צורך בהם, בקנית אדמות רחבות, שלא היתה רשות להושיב עליהם קולוניסטים, ובכל פעולה נראתה אך תאות המישרה והשלטון בלי שיעור – היתה רעה בכל האופנים, ובכל אשר פנתה הרשיעה. הזהב הרב שהזיל הנדיב בחבתו להישוב לטובת הענין– החיך שייד ועשאו זהב רותח לצוק אותו אל תוך גרונו של הישוב... אפיטרופסותם של חובבי־ציון היתה טובה בהרבה ענינים, ואם לא הצליחה לגמרי – היה זה מפני שלא היתה תקיפה ומזוינת גם בבקיאים גם בסכומים הדרושים. ראוי להעיר, כי גם הצד המזיק בכל האופנים שבהאפיטרופסות, היינו צד בטחון החיים, שלא נקו ממנו גם חובבי־ציון בשכלול „גדרה", שכלכלו אותם בכל מחסוריה כשמונה שנים, לא הראה השפעתו הרבה על הקולוניה ההיא להשבית בלב בניה את הפעולה העצמית, ואחרי שקבלו את הבציר הראשון הסתלקו בחפץ לב מעל שלחן חובבי־ציון, ואילו היו מוצאים די קונים ליינם לא היו יודעים מחסור, ולא היו מבקשים גם הלואות זמניות מחובבי־ציון, והיו עתה משוכללים.

אבל בעל־דיננו אינו רוצה בגבולים באפיטרופסות ואומר: „מכיון שנתנה רשות למשחית אינו מקפיד על הגבולים ופוסע ועובר עד מקום שיכלתו מגעת" (צד 100). בכל לב הנני מודה לדברים אלה, אבל היוצא מזה הוא רק זה, שאין למנות על הישוב משחיתים. אם נִתן רשות לאיש משחית, בין שהוא משחית בכוונה, בין שהוא משחית בשגגה, מפני „שאינו יודע שאינו יודע", אז אין גבול להנזק שהוא מביא; אבל לא כן הדבר, אם נתן רשות לאיש ישר, המסור להענין שהָפקד עליו, ועם זה הוא מומחה לדבר ויודע את אשר לפניו.

בכל בתי־החרושת ובתי־המסחר הגדולים עושים הפועלים את מעשיהם על־פי שיטת אפיטרופסות ואין להם רשות לעסוק בהעסקים ההם כאדם העושה בתוך שלו, ובכל זאת הפקידים הראשים, שהתמנו להיות אפיטרופסים להענין, מוצאים תמיד גבול בין המועיל והמזיק, ואם גם ישנו לפעמים – אין הנזק גדול עד לקעקע את כל הענין. הסבה לזה היא, מפני שבוחרים לאפיטרופסים לעסקים כאלה רק באנשים ישרים ומומחים, הצריכים עם זה ליתן דין־וחשבון לפני העומד על גבם. שייד ידע היטב, כי כל לשון תקום אתו למשפט תרשיע, כמו שהיה באמת, לאסון הישוב, ובראותו כי דרכו צלחה פסע ועבר כל גבול עד שהפך את אפיטרופסותו לשלטון בית־כלא, עד שבאה עליו הרעה ממקום אחר שלא קוה... ועד כמה גדלה האמונה בו נראה מזה, כי כאשר נבאיש בעיני שולחו אבדה אמונת האחרון

קרובות ואת הפרטים. לפי דבריו: „רק תמימות של ילדים תוכל לתלות כל הקלקלה באיזה אנשים פרטים ומקריים... אבל מי שאינו רוצה ליסר את החוטאים אלא למצא סבת החטאים הוא יכיר מיד כי.. לולא היתה כאן איזו סבה כללית ופנימית... לא היה כחם לבלוע בלי הרף את כל המעשים הטובים של הנדיב ושל חובבי־ציון׳ (צד 94). אבל אם נאמר שלא הפרטים העיקר, אלא הסבה הכללית והפנימית, הלא יש לשונאי הישוב סבה יותר כוללת, באמרם, כי השגיאה הכללית היא בזה, שארץ־ישראל אינה מסוגלת לישוב, ושונאי ישראל הולכים עוד הלאה ואומרים, שבני־ישראל הם עם של תגרנים ואינם מוכשרים לעבודת־האדמה! אנו אין אנו אומרים כן, לא מפני חבת הארץ ולא מפני כבוד עמנו, רק דוקא בשביל שאין אנו רוצים לפטור עצמנו על־ידי תשובות כלליות שאינן נכונות ורוצים לחדור לעמקי הפרטים. ובאמת יודעים אנו, כי כל התקלות שהיו בהישוב היו להן סבות פרטיות שונות: פה היו מחלות, פה מעוט סכומים, פה מעוט אדמה, פה טיב האדמה, פה סכסוכים עם השכנים, ועל כלם חסרון בקיאות ובמקרים הרבה גם חסרון רצון טוב מצד המנצחים על הענין. גם הדעה האומרת, שכל כחות הטבע השונים בעיקרם אינם אלא כח אחד, אינה אומרת שכל תקלות החיים השונות, הממלאות את חלל העולם אך סבה אחת להן, באופן שרפואה אחת תוכל להיות מזור לכלן, אם לא נחשוב את החיים עצמם לסבתן הכוללת. על פי זה נמצא, כי גם „האפיטרופסות׳ היא מלה כוללת ואחרי מצוי הדין נראה, כי לא היא בכללה הזיקה רק פרטיה, ואם נאמר נבער אחרי כלה בשביל הפרטים ההם - נהיה כמבער אחרי הסכין בשביל שפצע בו את ידו על־ידי אי־זהירות, או כאומר לבלי להשתמש כלל באש, מפני שפעם אחת נפלה דליקה בביתו.

כבר אמרתי, שיש בהאפיטרופסות גם צדדים שונים, גם מדרגות שונות, ובהן תלויות התוצאות שממנה. אפיטרופסות בלתי קיצונית שהיא גם טובה, גם תקיפה, העוצרת מלקנות אדמה כחושה, במקומות שהאויר בלתי בריא במדה מועטת, ועם זה היא מנהלת עד זמן ידוע את הקולוניסטים לפי כללי עבודת־האדמה בכלל ותנאי המקום בפרט, שאינם ידועים עוד להם, -- הרי היא אפיטרופסות טובה מאד. לאסוננו לא היתה עוד להישוב אפיטרופסות כזו: אפיטרופסותו של שייד, שכָּלְלָה גם כפִיַּת העבודה, גם התערבות בענינים הבייתים של הקולוניסטים, גם בטחון החיים לזמן בלי מצרים, וכל זה עשתה לא מפני שכך דרשה טובת הענין, אך לסבות ידועות לו עצמו, החזיקה פקידים ומשרתים עד אין קץ, הוגתה את לב הנדיב בכרמים מפוארים

ובשביל שהשותפים עצמם אינם יודעים מאומה בענין שבחרו בו. ואפילו היה בא אפיטרופוס מן הצד והיה מוסיף לסכום השותפות הון רב, אלא שהיתה מטרתו לא לשם העסק ההוא עצמו, אלא למטרות אחרות לגמרי, והעסק לא היה מצליח, לא היינו משנים את דעתנו בזה, מפני שהמטרות החיצוניות שהונחו ע"י האפיטרופוס ההוא לא היו מכֻוָנות לעצם הענין ותקונו. ענין הישוב היה ממש כמשל השותפות שזכרתי. בתנועתו נסחפו אנשים שאין להם הסכום הדרוש, וכל־שכן שלא היתה להם ידיעה קלה בעניני עבודת האדמה. נטפל להם שייד, שכל עבודתו היתה לטובת עצמו, לקבל שכר ולמלא את תאותו למשרה ולשלטון, ולא דאג מעולם להעמיד על הקולוניות אנשים שהם ישרים ומומחים כאחד. נטפלו להם חובבי־ציון, שמעולם לא היה להם הסכום הדרוש לפעולתם, ועם זה הוכרחו גם־כן, על־פי דרישת עסקנים ידועים, להעמיד פעם בפעם בראש הפעולה במקום המעשה אנשים החביבים להעסקנים הנ"ל, אשר עם ישרתם לא היתה עטרה זו הולמתם, כי לא ידעו מה יעשו ובמה יכשלו. הסבות הקרובות האלה דַין לנו להבין מפני מה לא היתה תקנה להישוב עד עתה, אם גם להסבות ההן יש סבות יותר כוללות ועמוקות, כמו רפיון תנועות הישוב בכלל, אשר רק דלי־כח ודלי־מעשה ההזיקו בה, ואינה תנועה עממית כלל, התרחקות בני עמנו בזרוע מעל עבודת־האדמה זה מאות שנים, שגם למהוות האלה יש להם סבות עמוקות באורך הגלות, שהמית בעמנו את הרגש הלאומי והרחיקו מעל א ד מ ת נ ו, וכן נחשוב הלאה סבות יותר כוללות: חורבן ארצנו ע"י הרומאים, הפוליטיקה הנבערה של אבותינו בזמן שהיו על אדמתם וכיוצא בזה, אשר אין לנו עתה עסק עמהן, כמו שגם הריסת השותפות במשל שזכרתי יש לה גם כן סבות כוללות ברוע החנוך ומציאות עניים בעולם, שגם להן יש סבות בסדרי העולם ההוים. בדרך כזה צריכים היינו בכל דבר להגיע עד עמקי מצולות ההיסטוריה, כמעט עד דור אדם הראשון. אבל אין אנו עושים כן, מפני שאף־על־פי שהסבות הקרובות מוצאן מסבות יותר רחוקות וכוללות, בכל זאת יש ביכלתנו לפעמים בנידון ידוע ע"י זהירות לקדם את פני הסבות הקרובות ולהרחיק את הנזק הבא מהן, אם גם אין בידנו להרחיק את הסבות הכוללות. הזהירות שהיתה בשכלול „קוסטוני" הצילה אותה ממצב „זכרון יעקב", ואילו היתה בישכלולה זהירות יתירה, כי אז היתה עתה משוכללה לגמרי. השפעת הסבות הכוללות הולכת תמיד דרך צינורות ידועים, ובהיות הצינורות מתוקנים גם ההשפעה מתוקנה.

דעת ה' אחד־העם אינה כן, הוא אינו רוצה לדעת את הסבות היותר

וכיוצא בזה. בשעה שאסרה האגדה את היצר־הרע בכלא לא נמצאה ביצה לחולה, ובראותה כי אם תקרא לו דרור יעבור כל גבול, נקרה לו את עיניו (יומא ס״ט:), היינו שנתה בו פרט אחד. בעל־כרחנו עלינו להתרחק מן הקיצוניות, כי יש דברים שמעוטן יפה ורבוין קשה ויש דברים שרבוין יפה ומעוטן קשה, ואם אין אנו יכולים לדעת ברור את הנקודה התיכונה–עלינו לחתור להתקרב אל השביל הטוב, והחיים בעצמם יורו לנו בקירוב את הדרך הרחוקה מהפסד וקרובה לשכר. אמנם לא נמלט משגיאות, אבל החיים אינם בלי שגיאות, ואין אדם עומד על דברי תורה בכל הענינים אלא אם כן נכשל בהם. ילעיגו להם קיצונינו לבעלי הפשרות, אבל כחם רק בפיהם, ועוד לא הראו לנו גם את גבול הקיצוניות, ועד כמה היא בטוחה משגיאות. אינני יודע אם יש בעולם קיצוני גמור במעשה, אבל אם גם ישנו - יכול הוא להתקיים בתנאים מיוחדים רק בהיותו יחיד נבדל מן העולם, אבל לא בהיותו חבר להצבור, ואם איזה צבור ירצה להיות קיצוני, אז עליו או להתהפך לעדר של כבשים, שדעת כלם שוה, או, יותר נכון, אין להם שום דעת, או לחדול מהיות צבור.

האפיטרופסות הקיצונית של שייד, שבשביל קיצוניותה הגדולה בכל צדדיה ומדרגותיה יצאה מכלל אפיטרופסות, הדואגת לטובת בני חסותה, ונכנסה לגבול שלטון פקיד אסירי־כלא על מעוניו, השחיתה את כל הישוב, גם אי־אפשר היה שלא תשחית אותו, ועל כן בא ה׳ אחד־העם במאמרו הנ״ל „הישוב ואפיטרופסיו״ לקיצוניות שכנגדה ומחליט, שצריך לבער אחרי האפיטרופסות עד תמה, לבלי להשאיר לה שורש וענף - „באיזו צורה שתהיה״ ולזכות את כל הנתמכים בחירות שאין לה גבול. עם אלה הקובעים גבול ואומרים: „עד כאן האפיטרופסות נחוצה ומועילה, מכאן ואילך היא יתרה ומזיקה״–הוא נלחם בכל כח דברנותו המצוין ומסיים, שצריך לתת להנתמכים למלאות את מחסוריהם בבת־אחת ולעזבם לגורלם להלחם על נפשם בחפצם ורצונם, „מבלי להשגיח על מעשיהם אם טובים הם או רעים״ (צד 103).

ה׳ אחד־העם אינו מסתפק בזה לבד והותר לרדת לעומקה של הלכה ולמצוא את סבת כל הסבות להמעשים. כמדומה לי, שאם, למשל, יתחברו עשרים „אברכי־משי״ וייסדו שותפות של עבורת חייטים, שיניחו בה כל אחד חמשים רו״כ בעת שהשותפות דורשת איזו אלפים רו״כ ולא יצליחו במעשיהם, אז לא נצטרך כלל לחפש את סבת ההפסד בענינים כוללים ועממיים, כמו שמחפשים את סבת „המהפכה״ בצרפת וכיוצא בזה, ונאמר בפשיטות, כי הענין לא הצליח בשביל שהסכום שהונח בו לא הספיק

לחדול או להתהפך לאחר ונחוץ להצילו כמו שהוא. עוד יותר: אם גם היה עמנו יכול לחדול והיה בא לשאול עצה בזה, כי אז הייתי עונה לו, ולא בתור בן העם הזה, לאמר: „חבל על עם עתיק שימות לשחת ויאבד זכרו!“

כן נסתבכו הדברים הפשוטים האלה ונהפכו לענינים שלמעלה מן השכל וסדרי החיים.

ואחרי שסכסכו את השאלה הכללית, סכסכו, ולרוב על יסוד אותה השיטה, את השאלות הפרטיות, אשר על אחת מהן אני רוצה לדון עתה. כונתי על שאלת האפיטרופסות בהישוב, אשר ה' אחד־העם הקדיש לה מאמר א־וך קרוב לספר שלם („השלה“ שנת תרס"ב אדר א'–סיון).

האפיטרופסות בהישוב, כהרבה דברים בעולם, יש לה צדדים שונים, ולכל צד – מדרגות שונות. הצד האחד בה היא ההשגחה, שהדברים יהיו נעשים בכללים ופרטים ידועים, השוללים את החירות הגמורה של האישים. הצד השני שבה – היא בטחון חיי הנתמכים, הפוטרת אותם מדאגה לעצמם. המדרגות שבכל צד הן – בהראשון: מהשגחה מועילה על העבודה עד ההתערבות בענינים הפנימים של האישים הפרטים, כמו האיסור ששם ב ל ק ב„ראשון־לציון“ על יסוד חברות וקבלת אורחים ללינה. המדרגות בהשני – מן קבלת הנתמכים על שלחן התומך בכל הענינים ל ז מ ן א ר ו ך ב ל ת י מ ו ג ב ל עד נתינת תמיכתם לזמן קצר מדי חדש בחדשו ע ד ה ק צ י ר ה ר א ש ו ן, ולפי דעת בעל־דיננו – גם מציאות תומכים בעולם, שבשעת הרחק אפשר לסמוך עליהם, יש בה משום אפיטרופסות.

חושב אני, כי בבואנו לדון על איזה מושג מפשט שיש בו צדדים הרבה ומדרגות שונות, אי־אפשר לדון בחדא־מחתא ולהוציא משפט על כלו על יסוד איזה צד או מדרגה שבו, שאינם אלא פרטים, שאפשר לשנות אותם לטוב, מבלי לגזור כליה על המושג עצמו. כבר אמרו קדמונינו, שבשעה שברא הקדוש־ברוך־הוא את העולם רצה לבראו במדת־הדין, אבל ראה שאין העולם יכול לעמוד במדה זו וצרף לה מדת־הרחמים. זאת אומרת, שההגיון המפשט והנאצל אין לו מקום רק במחשבה ולא בחיים, שיש להם תנאים פרטים שונים שאי־אפשר להתעלם מהם. בעלי־המוסר הקדמונים, שראו שהקצוות בכל דבר מזיקות, יעצו ללכת באמצע. הבאים אחריהם לא נחה דעתם בעצה זו, כי אין משקל לרוח, ואין אנו יודעים לכוון בדיוק את הנקודה האמצעית. עד כמה שטענתם זו צודקת, בכל זאת אין אנו אומרים שבאמת טוב לאדם להיות קיצוני בכל דבר, להיות, למשל, קמצן נורא או פזרן בלי שיעור, להיות בעל־תאוה עד אין גבול או נזיר מכל העולם כלו,

נוכל – נושיעם, ואם לא – והיה גורלם אשר יהיה, אבל העם בכללו יִוָּשַׁע. וכי יותר טוב יהיה, אם יחד עם היחידים ההם יאבד העם כלו? בשעה שקראה אירופה דרור להיונים לא דאגה כלל לגורל מאות אלפי היחידים מן העם ההוא המפוזר ומפורד בשאר ארצות. לפני אירופה היה עם עתיק גוסס, אשר רצתה להשיבו לאיתנו. לנו אין הדבר הזה בלבד מספיק והננו קובעים ביסודי מטרות הישוב איזו רוחניות מיוחדה, אשר יביא עם ישראל לעצמו ולכל העולם כלו בשובו אל ארץ אבותיו. כי יש לישראל רוח מיוחד, כי הרוח הזה יתפתח בשלמותו בשבתו בארץ אבותיו בקהל גדול ובלי דחיפות תמידיות מן החוץ – בזה לא יטיל ספק שום איש ישראל היודע את עמו; אבל למה לנו להציב את רוחניות עמנו בראש כל המטרות, ביחוד בעת שלא כל העולם מודה ביתרונה, עד שגם רבים ממשכילינו עונים אמן הטופה אחרי דברי רינאן וסיעתו, שגזע בני שֵׁם נמוך מגזע בני יפת? למה הננו קוראים תמיד כי העיקר היא הרוחניות, ובאין רוחניות אין גם צורך לישראל להתקיים בעולם? „עם ישראל חי ורוצה לחיות"! – זוהי כל התורה כלה של חבת־ציון והציוניות. תשובות על השאלה: „למה הוא רוצה לחיות?" או „מה צורך לו בחיים?" למותר הן לגמרי, כי השאלה עצמה נבערה היא מאין כמוה, ואילו היינו פונים בשאלה כזו לעם אחר היינו לשחוק של גועל־נפש. האם מבלי דעתנו את המטרה הפילוסופית של חיינו הפרטים אין אנו רוצים ואין אנו צריכים להיות? האם לא נהיה כמשוגעים אם נבוא לאיש ונאמר לו: „הנה לחייך אין כל מטרה פילוסופית ובעצמך אינך יודע למה אתה חי, אם כן – לך והטביע עצמך בים!" אין איש מאתנו מאמין בדברי המקובלים, האומרים, שבחירי המין האנושי עושים תקונים גדולים בעולמות העליונים, ובעל־כרחנו אנו אומרים, שאין ל ה א נ ו ש י ת שום מטרה פילוסופית מלבד מטרת עצמה, כלומר: האנושית היא בשביל עצמה, ואם להאנושית בכללה יש זכות הקיום בלי מטרה כזו, למה לא תהיה זכות־הקיום הזאת לחלק ממנה? וסוף־סוף האנושית כלה אינה אלא מושג נאצל, ובפועל היא מצינה רק חלקים? כבר התאוננו הסופרים אָרשאנסקי ונורדוי, שהדבר הנתון לאחרים בלי זכות יתירה, נותנים העמים לבני־ישראל אך במחיר הצטיינות יתירה: זכות הישיבה מחוץ לתחום נתונה רק ליהודי שכלה את חק למודיו באוניברזיטט, ומלומד יהודי מגיע לקתדרא בחוץ־לארץ אך על־ידי הצטיינות מיוחדה. את המדה הזו, כנראה, לקחו מן העמים גם הרוחניים שבקרבנו: כל העמים יש להם זכות חיים בלי שום הצטיינות רוחנית, ולישראל נחוצה דוקא הצטיינות רוחנית. אבל ענין הדבר גם לפי פשוטו „אתי שפיר": עמנו אינו רוצה ואינו יכול

האפיטרופסות וההשגחה בהישוב.

המעצורים הרבים שעמדו לישוב ארץ־הקדש מהרבה צדדים, גם מצד רפיון החבה לו בלב גדולי העם, גם מצד חסרון בקיאות המתישבים ומנהיגי הישוב, גם מצד פקידי המקום, בין שכחם בא להם מבירת תוגרמה ובין שכחם בא להם מבירת צרפת – גרמו לו ללכת בדרך בלתי סלולה, מבלי להביא לנו את הנצחון שקוינו לו. בנוהג שבעולם „אין דנין את המנצחים", ועל כן צריך להשוב, כי אילו היה הענין כתקונו ונצח – אז היו הכל משלימים אתו כדרך המעשי שכבשו לו בתחלה; עכשיו שלא נצח – רבים מפשפשים בו, מוצאים בו עונות שישנם בו ושאינם בו ודורשים אותו כמין חומר גם בכללו וגם בפרטיו.

אחרים מתנגדים לו ביסודו ואומרים, שאין בו לא צורך ולא תועלה. עם האנשים האלה אין רצוני להתוכח עתה; אלה אשר טח לבם מהבין את כל הנאמר בזה במשך עשרים שנה לא ישובו למוטב על־ידי מאמר אחד חרש. אחרים סכסכו אותו על־ידי שאלות רוחניות והביאו בו ערבוביא גדולה. יש שאלות הדורשות תשובות ישרות, וכל מה שנרחיק את הענין מן השכל הפשוט, כל מה שנסכסך אותו בחדודים של פלפול ופילוסופיה, נערבב אותו יותר ויותר עד שלא נמצא את ידינו ורגלינו.

ענין הישוב נעור לפעולה חיה בתור תשובה על „שאלת היהודים" בכלל, אשר לא חדלה מהציק את ישראל בכל ימי גלותו. אמרתי „בכללי" – להוציא מלבם של אלה המונים אותנו תמיד בשאלתם לאמר: „האם יוכלו כל היהודים להתישב בארץ־ישראל? הלא סוף־סוף ישארו רבים מאד במקומות מושבותיהם ואיזו תרופה תתנו להם על־ידי הישוב?" אבל שאלה זו היתה לה מקום, אם בכלל היה אפשר להושיע לכל יחיד ויחיד מן הקבוץ הכללי בצר לו. גם הישוב לא בא להועיל לכל פרטי אישי העם, אבל להעם בכללו. לפנינו עם חי חולה, סובל תלאות רבות ורוצה לחיות בלי יסורים, ורוצים אנו להשיבו לאיתנו על־ידי חיים מתוקנים על ארץ אבותיו ככל העמים; מה יהיה אחרי כן עם היחידים? את זאת נראה אחרי כן; אם

ונחוץ לזכור עם זה כי אנכי לא דברתי על־דבר מדינה ואויטונומיה, אך על ישוב במדה מרובה. במאמרי „החיים והמות" (צד 104) אמרתי, „כי אין לשבת בחבוק־ידים עד שתדרשנה הממשלות מעצמן בטרם נקרא אליהן לתת לנו את הרשיון הנחוץ לנו, כי עלינו לדרוש ולבקש את הרשיון הזה", וגם באספת קאטוביץ לא שכחו את העיקר הנכבד הזה. מובן, כי הדברים לא נאמרו על השתדלות ליסד איזו קולוניה של שלשה או ארבעה אלפים דונם; לזה די היה לקבל שטר־מכירה ורשיון לבנינים, ותנאים אלה נתמלאו באמת. ההשתדלות צריכה היתה להיות ליסוד מדינה או לפחות לישוב מרובה, ולא הציונים הראשונים אשמים בזה; כי בראותם שאין לעת־עתה ביניהם איש אשר לפני מלכים יתיצב, קוו כי סוף מקרים חשובים להמציא אנשים חשובים, ובוא יבוא האדון אשר הם מבקשים. אל נא ישכח ה' סוקולוב, כי גם להציונים האחרונים עברו ארבעה קונגרסים בטרם הצליח ביד הד"ר הירצל להתיצב לפני השולטן, וגם עתה אין לנו הסכמת הממשלות בכלל והסכמת תוגרמה בפרט, ואף־על־פי־כן לא נמנעו מלקרוא קונגרסים, מליסד משטר ואוצר לאומי ולהפיץ את הרעיון כפי היכולת. אם כן לא טובו בזה האחרונים מן הראשונים.

קרוב מאד, כי אך על יסוד פעולות הציונים הראשונים בארץ־הקדש עצמה עם כל הערבוביא שהיתה בהן אפשר היה להציוניות החדשה לקבל אותה התמונה שיש לה עתה, ואם היו מחכים לרשיונות מבלי עשות דבר בפועל, והקריאה לציון היתה נשארת כקול קורא במדבר לפני עשרים שנה מבלי שום מעשה, כי אז כבר השתקע הדבר וגם הציוניות החדשה לא היתה בעולם, ואם היתה מתחדשת איזו תנועה — היתה נטיתה כלפי קצות ארץ ואיים רחוקים, כאשר עלתה במחשבת הבארון־הירש (אשר אולי גם הוא נעור לפעולתו אחרי ראותו את הישוב בארץ־הקדש) והד"ר הירצל בספרו „מדינת היהודים".

אל תבוז כי זקנה אמך.

יושב על ארצו ואדוו לספרות מלאה פני תבל, לטיאטראות, אופרות וכו׳, כהצרפתים או האשכנזים. כי אז היו יכולים כל הגדולים הנ״ל לכתוב את פרי רוחם בשפת־עבר ובספרותה ולא היו צריכים לעבוד בכרמים אחרים, מפני שנסתחפה שדנו. אבל אני מתנחם מעט בזה, שאם גם פעולת כל אלה היתה בשדות אחרים, הנה על עבודתם טבוע חותם רוח היהדות במקצועות שונים. לא לבד שפינוזה, אשר שאב את דעותיו ממקור ישראל, ושיטת האחדות שלו היא מולדת האחדות הגמורה של היהדות, כמליצת הנביא: „הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה׳״, אך גם אלה אשר לא קבלו חנוך יהודי ואולי לא ידעו גם קרוא עברית, כמענדעלסאן־בערטהאלדי ורובינשטיין, מבלי לדבר עוד על מאירבאֶר והלוי והשאר, – נשארו יהודים, אלה במוזיקה שלהם ואלה ביתר מקצעות עבודתם. על גדולי הזמרה הנ״ל התרגז ריכארד וואגנער, כי יהדו את המוזיקה האשכנזית; בספרי היינה וברנה בולט למדי רוח יהודי, אנטוקולסקי הכניס רוח יהודי בעבודת פסליו, לתאר לא רק את הגוף, כי גם את הרוח, וספק גדול הוא אם היו לאסאל ומארקס כמו שהם, אם לא היו בני העם אשר ראשון יצא לריב ריב דלים ועשוקים. על אלה יש להוסיף גם את איוואן בליאך, אשר ברוחו היהודי התקומם בכל עוז בעת האחרונה כנגד המלחמות. כבר אמרו קדמונינו: מה שמן אינו מתערב בשאר משקים, כך ישראל אינם מתערבים באומות־העולם.

יצאתי מענין לענין, כי ראיתי לנחוץ לדבר דברים אחדים על השאלה הרוחנית המטרדת בעת האחרונה מוחות רבים, ואשוב לדברי ה׳ סוקולוב.

הוא טופל עוד אשמה על הציונים הראשונים, שלא השתדלו תחלה בהשגת הרשיון. „הרגשתי – אומר הוא – ש„החשבון עשוי בלי בעל־הבית׳ ושאין מתחילים במה שצריך להתחיל: במשא ומתן הגון עם תוגרמא בדרך המלך ובאורה כל ארעא׳ („ספר השנה׳ הנ״ל צד 24). אבל בהרגשה זו וגם במליצה זו עצמה קדמו לו גם הד״ר פינסקער במחברתו גם ליוואנדרא במאמרו שהבאתי למעלה, ואין איש אשר חשב, כי אפשר לעשות איזו פעולה גדולה בלי הסכמת ממשלת תוגרמה. עוד בשנת תרמ״ב שלחה אגודת הובבי־ציון במוסקבה את המנוה המו״ל „השחר׳ הרוסי, ראזענפעלד, לקונסטנטינופול, והוא לקה בזה דברים עם שר־הפנים בתוגרמה, והתראה אז עם ה׳ אלכסנדר, עושה־דברו של האנגלי קאזאלעט, אשר השתדל בזה. הד״ר פינסקער במחברתו (צד 30) לא שכח את הנהיצות להשתדל לפני הממשלות; במחברתי הרוסית הנ״ל (צד 58) אמרתי, כי נחוץ לשלם בעד הכניסה לארץ־הקדש, היינו לקנות מאת ממשלת תוגרמה ארמה רחבת־ידים,

יהדות, כי ממילא יהיה כך. לא על היהדות עלינו לדאוג, אך לגוף היהודים, שלא יתהפך לגוף אחר על־ידי תערובת גשמית גדולה, שאז, בהתחלף הגשם יתהלף גם הרוח. אם יבוא איש ויאמר לי, שאם ישארו היהודים בגולה אז במשך זמן ירוע סוף־סוף תבוק יהדותם על־ידי ההיים האזרחיים ונשואי־תערובות, לא אוכל לסתור את דבריו, אבל שיהיו יהודים במציאות בלי יהדות הוא דבר שאפשר כמו מציאות חומר בלי צורה או אש בלי חום. אולי ישיב בעל־דיננו, כי גם בארץ־הקדש אין אנו בטוחים שלא נתערב עם יושבי הארץ הערביים, היונים והארמינים וכו' על־ידי נשואים, ועל כן צריך להגביר את העבודה הרוחנית כדי לקדם את פני הרעה – הנה הרבה תשובות בדבר: ראשונה, בשביל זה בלבד אין אנו צריכים להתחיל עתה מן העבודה הרוחנית, כי לעת־עתה רחוקה מאד־מאד הסכנה הזו; שנית, חשש כזה יש לו מקום רק לפי שיטתו, שהמרכז בארץ־הקדש צריך להיות רק רוחני, ואם כן – בקבוץ קטן, ויכולים על כן לרבות עליו יושבי הארץ, אבל לא לפי שיטת בעלי המרכז המדיני, הרוצים ליסד בארץ קבוץ גדול כפי האפשר; שלישית, מעולם לא ראינו שאיש צרפתי או אשכנזי ימנע עצמו מלשאת לאשה בת עם אחר רק בשביל זה שקולטורתו הלאומית שהוא מתגאה בה תהיה פגומה בזרעו, שיתערב בו על־ידי הנשואים האלה גם חלק קולטורה זרה, ואיך נוכל לקוות, כי על־ידי הרמת רוח הלאום אפשר יהיה לקדם נשואי־תערובות?

כן הוא, מי שמת אין לו צורך עוד לא בהכמתו ולא במעלות רוחו. אם חלילה יבוא יום וישבות ישראל מעל פני האדמה, אז אין לו צורך ביהדות, ואם, כאשר נאמין ונקוה, יחיה ישראל ויהיו יהודים, אז בהכרח תהיה גם היהדות. הרבה צרים קמו לה להיהדות מימות ירבעם בן נבט עד אדרינוס בשבתנו בארצנו, ומימות קונסטנטין הגדול עד המהפכה בצרפת בהיותנו בהגהיטא, רחוקים מחיים אזרחים ונשואי־תערובות, והיהדות בעיקרה נשארה, אם גם קבלה פעמים רבות באונס שרטוטים וקוים זרים לה. עוד זאת, יש מקום לשער, כי אצל גדולי הרוח שבעמנו יתגבר יותר רוח היהדות גם בלי השתדלות יתרה. הד"ר ברדיצבסקי מתאונן, כי מעבודת שפינוזה, מיימון, הלוי, מאירבאֶר, מענדעלסאָן־בערטהאלדי, היינה וברנה, רובינשטיין ואנטוקולסקי, לאסאל ומארקס אין לנו בעד עצמנו אפילו מאומה מזה; היחידים האלה לא יצטרפו אצלנו לחשבון גדול לאומי עברי, בהיות כלם עובדים בכרמים אחרים ואנוסים לעבודה מבחוץ („ספר השנה" הנ"ל צד 162). עמו אנכי בצרה, על שאין אנו עַם בן ארבעים או חמשים מיליון נפש

ומקומות רבים בספרות התורה שבעל־פה; זה — על התורה שבלב, שאי־אפשר לא לסמנה ולא להתאים את פרטיה עם כללותה; זה אומר לצבור את העבודה הרוחנית מכל העולם כלו, וכורך שפת־עבר, קולטורה אירופית עם מלאכת־מחשבת ואמנות וכוללן יחד; התלמידים שלא שמשו כל צרכן שנכנסו לפרקציה אומרים לקחת מן התורה רק כל מה שמסכים להמדעים ולההיגיֶאנה בזמן הזה ו א י ז ו מועדים שיש להם ערך לאומי, ובקושי (ברוב דעות־י"ט כנגד י"ח) התירו לבלי לחלל את השבת בפומבי, וזה האומר להההיסטוריה אי־אפשי בך ואת ההתפתחות ורוח הלאום לא יכיר, מבקש להפוך את הקערה על פיה, להכחיד את העבר ולהיות יהודים בלי יהדות.

כמדומה לי, כי שתוף העבודה הרוחנית עם המעשית יכולים לדרוש רק שלשה אלה: א) אלה שהציוניות אינה אלא אמתלא בפיהם להשכלה לאומית או כללית; ב) אלה שמפני צעירותם או בשבתם בחוץ־לארץ אינם יודעים את רוח בני עמנו ברוסיה וגליציה; ג) אלה אשר מרוב אצילות ורוחניות. אינם מרגישים שהם מתרוממים על העולם כמנהגו, אין להם בעולמם אלא ד' אמות של איזו דעה נאצלה הנוצצת להם מרחוק, ו ר ע י ו ן הציוניות חשוב להם יותר מן ה צ י ו נ י ו ת ע צ מ ה, ואולי לא אשנה אם אוסיף, כי בעלי האצילות האלה שלא בטובתם חשים איזה פחד לפני התגלמות הרעיון הציוני בפועל, כי כל רעיון אחרי התגלמו במעשה אובד את הקסם שלו.

האחד המיוחד שבין המבכרים את העבודה הרוחנית על המעשית באר זה מקרוב את שיטתו ואמר: „קודם כל זקוקים אנו לתחית היהדות, וגם „המדינה" צריכה להוסד ל ש ם תחית היהדות ובדרכים המוליכים למטרה זו". וכנגד אלה המשיבים ואומרים, כי היהדות נבראה בשביל היהודים, ולא היהודים בשביל היהדות, הוא עונה: „מכיון שהיהדות נבראה בשביל היהודים, ולא רק בשביל היהודים, כי אם על־ידי היהודים עצמם וכו' הרי ניכר הדבר שבודאי צריכים הם לה, ואי־אפשר להם בלעדה". אבל דוקא מפני שאי־אפשר להיהודים בלעדי היהדות אני מוצא, שהעבודה המעשית והמדינית עיקר, ואם רק יהיו יהודים אז בהכרח תהיה גם יהדות. השאלה, אם היהדות נבראה בשביל היהודים או היהודים בשביל היהדות הרי היא בעיני כהשאלה, אם האדם נברא בעד הנפש או הנפש בעד האדם. אנכי לא אוכל לתאר לי איש בלי אישיות, מין אנושי בלא אנושיות ויהודים בלי יהדות. בשעה שאנו נוטעים גפן אין אנו צריכים להשתדל שיצמחו עליה דוקא ענבים ולא תמרים, ובשעה שאנו נוטעים תומר אין אנו צריכים להשתדל שיצמחו עליו דוקא תמרים ולא ענבים; כך אין לנו להשתדל שליהודים במדינתם תהיה

הלאום, ואנחנו נעבוד בה כבתחלה איש לפי כחו, אך לא נעשה אותה בצביונה החדש שקבלה במאת השנים האחרונות לחלק מעבודת הישוב, כי מלבד שאין זה ביכלתנו, הנה נרחיק מעבודתנו הלאומית המעשית כחות רבים של אלה החיים עוד לפי מושגי הדורות שעברו. אצל הציונים הראשונים לא פסקה כלל העבודה הרוחנית, אך לא נתנו לה מקום בראש, הם הרימו על נס את העבודה המעשית, שבהיותה חדשה ורבו מתנגדיה צריך היה ביותר לתקוע ולהריע על נחיצותה, דבר שלא נזקקה לו העבודה הרוחנית, שכבר כבשה לה דרך בעמנו. אלה אשר „רק אחר עשר שנים באו לידי הכרה שיש גם רוח לאומי" היו ביותר מן האופוזיציה, מאלה אשר העבודה בהבת־ציון אז וגם העבודה המדינית בהציוניות עתה אינה תופסת אצלם מקום נכבד; מאלה אשר מרוב אצילות ורוחניות לא יקשרו סבה במסובב, לא תגיע לאזניהם שַוְעת אנשים הקוראים: הבו לנו עבודה ונחיה. במצוקת ישראל הם רואים רק את „גלות השכינה" (מובן, לא במושג בעלי הקבלה והחסידים), והיהדות, שעוד לא בררו את מהותה, קודמת אצלם לישראל כלו.

אם יסכימו עמדי הרבה ציונים או לא, אני מדעתי לא אזוז, ששתי העבודות, המעשית (ובכללה גם המדינית) והרוחנית, צריכות להיות נפרדות זו מזו. ראשית, מפני שהעבודה הרוחנית צריכה להיות מסורה רק ליחידי סגולה, ובעבודה המעשית חייב כל איש מישראל לפי כחו ושכלו. שנית, בהכניסנו את העבודה הרוחנית בתחום העבודה המעשית יצא שכרנו בהפסדנו. כל עבודה תוכל להצליח אך בהתאחדות הכחות; על שדה־המעשה נקל מאד להתאחד: עושים אגודה אחת, ממנים פרנסים ועומד על גבם, כאשר עשו הציונים המדינים בפימבי גדול וחובבי־ציון בזעיר־אנפין. על־פי הדברים האלה יכולים כל בני־ישראל אין נקי להתאחד לאגודה אחת, זה יפיץ את הרעיון, זה יקבץ כסף, זה יתן את נדבתו וזה יכבוש את הדרך לפני הפעולה הנחוצה. אבל אם נאמר לחבר את העבודה הרוחנית אל העבודה המעשית, הלא יצטרך בהכרח, שכל הציונים יתאחדו גם כן בהעבודה הרוחנית וגם בצביונה המיוחד, שיתנו לה ראשי הפועלים, ולפחות – יסכימו עליה באותו הצביון, עם זה לא יסתפק שום איש, כי אך אז נבוא למטרתנו, אם כל פנות העם יתנו יד להציוניות. אבל איך נאחד לאחת את בני עמנו בעבודה הרוחנית? הצדיק מטשורטקוב יראה את העבודה הרוחנית בהפצת החסידות: גאוני ליטא – בהרבות ישיבות כאותן של וואלאָזין ומיר, המשכילים – כל אחד שיטתו בידו: זה מעמיד את כל היהדות על רוח הלאום העצמי, חפשי מכל כפיה של שעבוד לרוח אחרים, כפי שהוא מתראה לפנינו בכתבי־הקדש

רשאים לבגוד בהאמת ולומר, שההשכלה וכל אביזרייה שקר הם' („המליץ' תרמ"ב נו' 22); ובמאמרי „שתי בכיות הללו למה' (כרך שלישי צד 5) אמרתי: „עלינו עתה לכונן בתי־ספר לעברים: בתי־ספר לחכמה ובתי־ספר למלאכה וכו'. בבתי־הספר הראשונים ילמדו חכמת ישראל על בוריה עם לשונות ומדעים וכו' והיו יוצאיהם סוחרים, חכמים ומשכילים ובני־ישראל אמתים, בני היהדות וכו'. בבתי־החנוך למלאכה ילמדו תורה וחכמת ישראל במדה ממוצעה, לשון־המדינה ושפה נכרית אחת וכו', אז יתאחדו הנאורים עם עמם וישבו לנו אנשי־מופת בעמנו — יהודים חכמים, כאשר היו לאבותינו בארצות ספרד ואיטליה'.

הנה יראה הקורא, כי לא עלה על לב הציונים הראשונים לגרש את העבודה הרוחנית ולהצטמצם בהשדה והתלם, הם רק לא רדפו אחרי שמות חדשים: מה שקראו האחרונים בשם „הקנינים הרוחניים הלאומים' קראו הם במאמריהם בשם „המאור שבתורה ורוח הלאום', ומה שקראו האחרונים בשם מליצי „ארם באהלי' קראו הם בשם הישן—„השכלה'. הציונים הראשונים לא ראו כל צורך לנקד על הקולטורה העברית, כי הם חשבו והושבים גם עתה את כל ספרותנו ללאומית, לא רק ספרות הקדמונים, כי גם הספרות החדשה הם חושבים לספרות לאומית. אנכי איני מוצא שם אחר לשירי הרנה"ו, לעבודת קראכמאל האב והבן, לספרי שד"ל, שי"ר, ישי"ר, למאמרי יה"ש, לספרי אד"ם הכהן, ריב"ל, פראנקעל, מאפו, מיכ"ל, שולמאן, פין, צוויפעל, סמולינסקי, יל"ג, ווייס ועוד ועוד. הספרות הזו לא הדלה גם בימי הציונים הראשונים ולא היו צריכים לשוב ולהזהיר עליה בשעה שקראו לציון. אמנם המלה „השכלה' אינה מגבלת דוקא לספרות לאומית ויכולה היא שתכלול גם ספרים המטיפים לקוסמופוליטיזם, אבל הרוצים בזו האחרונה יכולים גם עתה להטיף למשאת־נפשם זו, ואין מי שיעכב בידם, והלאומיים לפי דרכם לא היו יכולים להתכוון בשום אופן להשכלה כזו. ראוי להעיר, כי העבודה החשובה באמת, להפיץ את ידיעת הלאום על־ידי קריאת דברי־ימי־ישראל, עבודה שהציונים האחרונים מתגדרים בה, לא היתה לה מקום בראשית התנועה, מאין בימים ההם דברי־ימי־ישראל לא בשפת־עבר ולא בשפת רוסיה, וליעין לקרוא לפני ההמון את ספרו של גרֶעטץ, שנכתב בשפת אשכנז והיה אחד בעיר אצלנו — לא היה באפשרות. ראוי להעיר עם זה, כי גם את דברי־ימי־ישראל בשפת־עבר נתנו לנו הציונים הראשונים, שפ"ר ויעבץ.

הציונים הראשונים אמרו: עולם הספרות כמנהגו נוהג, הספרות לנו השכלה לאומית, שהיא הולכת ומתפתחת; תלך לה בדרכה ותחזק את רוח

ישראל השגחיית, אמרתי, כי בגלותנו, „באין לנו חיים לאומיים, באין לנו מצב (быть) עצמי, מקורי (самобытный), לא נוכל להתפאר כי עוד יש לנו תעודה״ (צד 51); וברורים הדברים, כי אך בארץ־הקודש, במקום שנוכל לחיות חיים לאומיים, יהיה לנו מצב מקורי, שאינו אלא רוחני. המנוח משה אייזמאן בספרו „בפרוע פרעות בישראל״ (נדפס בשנת תרמ״ג), מרחיב דבריו בפרק כ״א וכ״ב ע״ד התעודה הגדולה הצפויה לישראל בשובו לארץ אבותיו, ובסוף פרק כ״ג הוא מפריז כל כך בתעודה זו, עד שהוא מגזם לומר, שבפתרון השאלה הזו תלויה כל האנושית. המנוח סמולינסקי („השחר״ שנה י״א חוברת א׳) אומר, כי שתי־אבני הפנה לרעיון הישוב הן תהית רוח הלאום והשפה, ויותר מכל עלינו לעשות כל אשר בידנו להשיב רוח העם ללב ישראל. במאמרי „הלאומיים ומתנגדיהם״ (צד 86) הראיתי על כמה מדות משובחות שאבדו לנו בגולה, וכי קיום לאומנו ומעלות רוחנו יוכל להיות רק בארץ־ישראל. במאמרי „החיים והמות״ (צד 101) אמרתי, כי כל השאלות החמריות והרוחניות שלנו תוכלנה להפתר אך בארץ־ישראל, ששם נגטור את כרמנו אנו ולא כרמי אחרים. במאמרי „ראשי שנים״ (צד 120) אמרתי, כי אך על ידי ישוב ארץ־ישראל יבראו לנו „שמים חדשים וארץ חדשה, אף רוח נכון יתחדש בקרבנו והיו חיינו חיי עם נאור ובעל מדות טובות ונשגבות כאחד״. בבקרתי לכל שירי גארדאן אמרתי, כי הרפואה הכוללת לכל תחלואי בני ישראל היא להשיב להם חיי עם, שיהיו ברוחם העצמי המסוגל להם; כי לו נשאר ישראל על אדמתו והיה הי חיי עם ככל העמים לא היה מקום כלל לדקדוקי עניות והבלים ולא היו בנו לא „רועי אפר״ ולא „בודי הומרות״; כי פה בגלותנו אין אנו שליטים בחיינו להתאים אותם עם רוח לאומנו, וכי אם נאבה לרפאות את נפש עמנו עלינו לרפאות תחלה את גוף האומה (כרך שלישי במאמרי „בקרת לכל שירי יל״ג). במאמרי „ברור דברים״ (צד 131) אמרתי, כי בישוב ארץ־ישראל צפונה גם טובה רוחנית, כי יתפתחו שם כשרונותינו המיוחדים, יתחדש רוחנו, „וההשכלה האמתית, שמימות הרמב״ם עד עתה קנתה זכות אזרח בתוכנו, תחזור על אכסניה שלה גם לימים הבאים״.

ובנוגע להשכלה והעבודה הרוחנית בכלל, בכל מקומות מושבותינו עתה, אמרתי: „דרשנו אחרי ההשכלה – מפני שהיא אמתית, הצעתי לעשות תקונים בדת – מפני שהלכות הפוסקים אינן מסכימות לא עם צרכי היינו ולא עם רוח התורה והתלמוד. האמת הזו לא תשתנה בשביל שהחלו לפרוע פרעות בישראל, ובשעה שאנו מבקשים מפלט לנו בארץ־הקדש אין אנו

להעלים עין ממצבנו בהוה ולעתיד וכו׳; עלינו לשאוף לישוב ארץ־ישראל ולהושיב בה את אחינו, באופן שבמשך מאה שנים יוכלו בני־ישראל לעזוב כמעט לגמרי את אירופה וכו׳ („השחר׳ הרוסי נומר 42 לשנת 1881, ובמאמרי „על תחית ישראל על אדמת אבותיו׳ צד 30). הנה גם אני, שלא אמרתי כהד״ר פינסקער, כי רחוק רחוק מאד החוף אשר אליו אנו נושאים את נפשנו, לא עלה על לבי כי נצא בחפזון, במהרה, בימינו בקרוב, כמו שאנו אומרים בלילי־פסח. התויתי בזה שתי דרכים: אם הממשלות יתנו לנו את הארץ ותהיה מדינה עומדת ברשותנו, אז חשבתי כי די יהיה בזמן איזו עשרות שנים לבוא למטרתנו; אם לא – ועלינו יהיה רק להתישב בתור קולוניסטים וסוחרים וכו׳ בלי עמידה ברשות עצמנו, אז יצטרך לזה זמן של מאה שנים. עלי להוסיף, כי בשעה שכתבתי את הדברים ההם עוד לא היתה בשום מקום באירופה ובאמריקה הגבלה לכניסת זרים, גם הכניסה לארץ־הקדש היתה חפשית לגמרי, ולא עלתה גם על דעת איש שהאסור ממשלת תוגרמה דוקא על יהודי רוסיה ורומיניה להאחז בארץ, בעת שעד עתה אין איסור כזה על אחרים. האמנם יש מקום לבעל־דין לחלוק ולומר, כי גם באופן הראשון גם באופן השני לא יספיק הזמן שאמרתי, אבל בכל אופן לא חשבנו כי די לזה משך איזו שנים.

במאמרי „תשובה לקרובים ולרחוקים׳ („יידישע פאָלקסבלאטט׳ לשנת תרמ״ב) הזהרתי בדברים נמרצים מן היציאה בהמון; במאמרי „היסוד השנים־עשר׳ (צד 85) אמרתי: „עלינו להתקבץ מעט־מעט כפי האפשרות ולהתישב בארץ־ישראל; במאמרי „החיים והמות׳ (צד 103) אמרתי: „אינני אומר חלילה „נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה אלינו ונמליך מלך בתוכה׳, כמו שמעלילים כל העבדים נעוי־הלב, כל האסימילאטורים, ומיחסים הבלים כאלה להפלשתינים, כי, כפי שאני חושב, עוד לא נטרפה דעתי עלי. הן זה דברי מאז וגם עתה, כי המלאכה מרובה, ומי יתן והביאה איזה פרי לישראל כלו בעוד מאה שנים׳ וכו׳, ובמאמרי „לחזק ידים רפות׳ (צד 108) הוספתי אמרתי: „עבודתנו היא עבודה קדושה, שהיא למעלה מן הזמן, עבודה היסטורית, שאינה מצומצמת בשעות, בחדשים ובשנים וכו׳, אם גם יהיה לנו רשיון מכל צד הנה מסופקים אנחנו אם יצלח בידנו להושיב אפילו מאה אלף משפחות במשך עשרים או שלשים שנה, ואף־על־פי־כן לא תרפינה ידינו, אם גם יודעים אנו שבזה לא יושע ישראל וכו׳. הבה נניח את היסוד לבנין בית־ישראל סבא והיו בנינו יותר מאושרים ממנו והשלימו הם את הבנין, אשר בכל אופן לא נשלימהו אנחנו׳.

מטרתי בדברי אלה אך להראות, כי הדעות שה׳ סוקולוב מיחס להציונים הראשונים לא עלו על לבם, לפחות על לב אלה, שהיה קולם יותר נשמע אז בהספרות מן הזמן ההוא. הנני מנקד על הדברים האחרונים האלה, כי כמו שאמרתי אי־אפשר לזכור את כל הדברים שנאמרו בזה, ואפשר כי איזו בעלי־מליצות הפריזו על המדה בשעה שהתרוממו במליצותיהם, אשר כאלה הננו פוגשים גם עתה. אני מדבר רק על אלה שהיה קולם יותר נשמע.

ה׳ סוקולוב מזכיר לפנינו את התנגדותו אז למחברתו של הד״ר פינסקער, והוא מבאר אותה עתה בזה, כי „לא מעשה יום אחד הוא שיתן העם העברי זכיות לנפשו, לא מעשה יום אחד ולא מעשה דור אחד. יהורים יעשו אגודה אחת וכו׳, נעלה כלנו בהמון לאחת הארצות הריקות ויסדנו לנו שם מדינה וממשלה וכו׳, כמעט אחת היא ארץ־ישראל או ארץ אחרת ובלבד שיעלו היהודים בהמון ובמהרה׳ („ספר השנה׳ הנ״ל צד 7). „החזיון אשר חזה פינסקער היה בעיניו עתיד רחוק מאד וכו׳ וסכנה (?) היתה אז לסופר לעמוד בשער ולהודיע, כי לפי דעתו עתיד זה הוא רחוק מאד (האמנם עד כה רבו אז חובבי־ציון שהיתה סכנה לאמר דבר שלא כרצונם ?). נקל לו לעשות רושם נפלא אם יעמוד ויבשר, כי בעוד חמש שנים יהיה קולנו נשמע מסוף העולם ועד סופו בתור עם צולח׳ וכו׳ (שם צד 9).

מי שלא קרא את מחברתו של הד״ר פינסקער יחשוב, כי המנוה המחבר העביר בה קול במחנה ישראל לאמר: „בית יעקב, קומו, קחו ילקוטיכם על שכמכם ומקלכם בידכם, לכו ונלכה!׳ אבל מה ישתומם אם יקרא אותה ויראה, כי לא מינה ולא מקצתה. הד״ר פינסקער הוכיח בדברים כאש ובמופתים נפלאים את נחיצות מדינה מיוחדת לישראל, וכדי להשיג מטרה זו הציע לקרא קונגרס כללי מכל גדולי ישראל בכל הארצות, שימנה מוסד צבורי לישראל והמוסד הזה יבחר במדינה ידועה, יבוא בדברים עם הממשלות, יסדר את כל הענינים הנחוצים, יישר את כל ההדורים ויסדר את היציאה אליה. עם זה הוא אומר בפירוש: „רחוק, רחוק מאד החוף אשר אליו אנו נושאים את נפשנו; אך לנודד זה אלפי שנים גם דרך כזו לא תתחשב לדרך רחוקה׳ („אויטאעמאנציפאציאָן׳ צד 26).

אנכי אמרתי: „לנו הצדקה לדרוש מאירופה ומנהיגיה לאמר: אמנם זרים אנחנו לכם, אך לא ברצוננו באנו לארצותיכם וכו׳, תנו לנו פנה כזו, אשר מעט מעט, במשך איזה עשרות שנים נוכל להתישב בה ולחיות בתור בעלים, ולא כורים וכו׳, אך אם גם אירופה המצירה לנו תקשיה לבה מתביעתנו הצודקת, הנה אנו בעצמנו לא נוכל בשום אופן

הציונים הראשונים והאחרונים.

על הספרות הציונית עברו כבר עשרים שנה ומפוזרת היא בהרבה חוברות וכתבי־עתים. עוד בראשית צאתה לאויר עולמנו בשפתנו ובארץ מושבנו תפסה מקום גדול ב„המליץ", ב„המגיד", ב„השחר" של המנוח סמולינסקי וב„השחר" הרוסי של המנוח ראזענפעלד. על כן גם הסופרים הציונים הראשונים החיים עדנה לא יוכלו לזכור את כל הדברים שנאמרו בזה, ואפילו כל מה שיצא מעטם עצמם במשך הזמן הרב הזה. ואין ספק גם כן, כי רובי הציונים הצעירים שלא קראו את הדברים ההם במועדם אינם יודעים את כל הדברים ההם וחושבים בלב תמים, כי הספרות הציונית נולדה רק בשנים האחרונות.

ציונים צעירים כאלה, כאשר יקראו את דברי ה' סוקולוב, במאמרו ב„ספר השנה" לשנת תרס"ב, יצטרכו לחשוב, כי חובבי־ציון הראשונים, היינו אלה אשר באמת יסדו את הספרות הציונית, היו אנשים נמהרים ועם זה גם גסים והמריים, חסרי כל מחשבה רוחנית ורגש לאומי במובן נאצל.

במאמרו ההוא מברר ה' סוקולוב לפני קוראיו את הסבה, מפני מה היה בשנים הראשונות מתנגד אל הרעיון הלאומי וחבת־ציון, ועתה נלוה אל הציונים. הרעיון העולה מדבריו הוא, כי הוא לא שנה בזה את דעתו, אך חבת־ציון הראשונה היתה פחזנית וגסה ועל כן לא יכול להסכים עליה, אך הציוניות החדשה היא מתונה, עושה מעשיה בהשכל ודעת וכוללת גם רעיונות רוחניים ועבודה שכלית, ועל כן הוא רוצה בה. היא שבה אליו ולא הוא לה.

אין אני רוצה לזכור „מים עברו", או כהמליצה הרוסית: את השלג של השנה שעברה, להפיח את גל האפר הישן, את מאמרי ה' סוקולוב ב„הצפירה" מן הזמן הראשון, ולראות אם באמת היתה דעתו אז רק כנגד אותם הפרטים, שבהם הוא עושה מחיצה בין הציונים הראשונים והאחרונים. דומה אני, כי אין להקוראים חפץ לחקור עתה, אם באמת חשב סופר פלוני לפני עשרים שנה כך או אחרת, בשעה שאנו רואים שחזר מדבריו הראשונים.

התלמוד נהפך להם למקור פלפולים של הבל; הקבלה, שבעיקרה יש איזו פילוסופיה, נהפכה להם לצירופי שמות, השבעות ומעשי־נפלאות; החסידות, שגם בה היה איזה דבר טוב, נהפכה להם לאמונת צדיקים, לפדיונות, לפקידת עקרות וכאלה; ההשכלה, אשר בה מקור חיים לכל העמים, נהפכה להם לשכחת היהדות, להלכות קידה, לדרישה למותרות ועוד, והציוניות תתהפך לצפצוף בשפת־עבר פרועה, לחדרים שמלמדים בהם במיטודות חדשות תחת הספרים הישנים, לחברות של גמילות־חסד בעד עניים בארצות שונות, חברות פועלים, חברות חלוץ־עצמות ועוד ועוד, והציוניות עצמה תשכח מלבם...

כן הורוני דברי־ימיהם ובדרך כזה הסבותי את לבם עתה אחורנית, וייגעו בדי־הבל. בטחי, לביאתי־חמדתי, כי עד נצח לא נפרד, המה יבנו – ואני אהרוס!

חמתי בערה כאש, לא יכולתי התאפק, ואקרא בחמת־רוחי: מלח...

קול מלי נחבא מדברי לילית הצעירה, אשר אמרה: בכל חכמי השדים ובכל ממלכות הרוחות הרעות אין כמוך, סמאל מחמדי, ואחרי הדברים האלה קול משק נשיקות סמאל ולילית הצעירה מחריש אזנים.

– מלח לעיניך, פלפל לחוטמך, עפר לפיך, נחש הקדמוני! כנחש עפר תלחך, יום פקודתך מהר יבוא, וישראל יעש חיל – כליתי את דברי.

– מה לילוד־אשה בינינו? – נתן סמאל בקולו, ואלפי עיניו הביטו אל כל עבר.

הרימותי קולי ואקרא „שמע ישראל...“ ובבוא סמאל במבוכה כרגע לקולי הקורא בקודש נשאתי חיש את רגלי – ואברח.

ואלה שיהדותם שלילית לא יוכלו לעולם לבנות את בית ישראל, כי באויר של שלילה אין בנין...

ולא רק בדברים לבד יקציפו את לב העם, כי גם במעשיהם, „וכסיל יפרוש אולת". איזו מהם הרימו שאון במה״ע על אלה שראו בם עמל בכתבם את דברי אספותיהם בימי השבת. הם אומרים, כי הם שונאי פשרות...

– גם אני כמוהם אדברה – ענתה לילית הצעירה – גם אני שונאת פשרות; הנה נקעה נפשי מאשמדי אישי ואך אליך תערוג כל היום, ותאותי לך לא נסתרה מכל יושבי תבל. ולו נסיתי לעשות פשר בין הובתי לאשמדי ותשוקתי לך, כי אז הייתי צריכה לבוא אליך כמתגנבת ולהציב גבולות לתאותי במסגרות הפשרה.

– גם אני אודך על זאת, מפלצת חמדתי – ענה סמאל – אך הלא אַת שֵׁדה; לשֵׁדים אין נוף ואין גם פשרות, אבל לא לבני־אדם. שוא יאמרו בני־אדם, כי שנאה נפשם כל פשרנות; הן אחרי כל קיצוניות יש עוד קיצוניות יותר רחוקה. אם בוזי תורת עמם ומתאמרים באהבת הלאום יאמרו: שנאנו כל פשר וקיצונים אנחנו, הלא יבואו בוזי עמם ויאמרו להם: שקר הדבר, כי פשרנים אתם, ואנחנו הקיצונים, וגם להקיצונים האלה ימצאו עוד אחרים תנואות להוכיח גם להם את פשרנותם על פניהם...

– סלח נא לי מחמדי – אמרה לילית הצעירה בקוצר־רוח – ארכו עלי דבריך האחרונים ויהיו לי לזרא. ישא הרוח את כל בני העם הזה, עם ציוניהם, זקניהם וצעיריהם יחדו, ומה לי ולהם? תאֵבה אני אך לדעת אחרית דבר, במה תראה את נצחונך עליהם?

– נצחוני ברור, שריר וקים – ענה סמאל – להקליט בלב עם השקוע בעבדות ובגלות רעיון נשגב ונעלה כרעיון הציוניות, צריך היה לצמצם אותו כפי האפשר, ליחד אותו בכל מיני יחודים, לדבר השכם והַעֲרֵב רק עליו ואין לזר אתו, ועם זה לאחד את לב כל העם כלו. אך אני נתתי צעירים שריהם, והם מרבים שאון כל היום להביא אל הרעיון הזה גם את ההשכלה, גם את התרבות, גם את החנוך, גם את שאלת הפועלים, גם את שאלת עזרת איש לרעהו בגולה, ובכלל הטבת מצב העם בכל מקומות מושבותיו ועוד הרבה ענינים, שבעצמם הם טובים, אך לא בהציוניות שרשם. על כן אבטח ולא אפחד! הנה הפרתי את אחדותם ואפוצ׳ן אותם לרסיסים, עד אשר לא תעשינה עוד ידיהם תושיה, וגם הכבדתי על הציוניות עצמה עבטיט ולא תִוָדַע עוד כי באה אל קרבו.

סוף דבר, תורת משה נהפכה להם לגלי דרשות שאין להן שחר;

לא נופלים בני־ישראל בכלל בהשכלה וחכמות מעמים רבים שליטים; שנית, לחנך מחדש עם שלם בשבתו בגלותו ולרומם את רוחו בעת אשר תנאי חייו מורידים אותו מטה־מטה — הוא דבר אשר נבצרה מיד אנוש לעשותו; שלישית, לאדם, כמו לעם, יש צרכים שונים, פשוטים ורמים, אשר כלם נחוצים לו. על האדם לאכול, לשתות, לישון, לחנך את בניו בדרך טובה, לדאוג לעתידותיו וכאלה; על העם לעבוד לטובת אישיו, לשפתו וספרותו, להרבות בקרבו את החכמה וחרושת־המעשה, ולהגן על קיומו בעת סכנה. בבוא בני־האדם להתיעץ על חנוך בניהם, לא ידונו בעסקי אכילה ושתיה, אם גם בלא מאכל ומשתה אין יכולת לחנך את הבנים; אם יחשוב העם מחשבות להגן על קיומו, לא יחקור ע״ד בתי־חרושת ובתי־ספר, אם גם בימים האלה גם הם מתנאי הקיום לכל עם. האיש האוהב את עמו, עליו כאחד מאברי האומה, לעבוד גם להשכלת עמו, גם לטובת בעלי־המלאכה בו, גם לכל דבר היכול להרים את מצב הכלל והפרט, אבל לכל זה אין ענין בבואנו לדבר על הרעיון הלאומי הראשי, על קיום האומה בעת אשר כליון צופה לה. יעסקו איש־איש בעירו בכל מה שהם מוצאים לטוב בעד תועלת העם, אבל לא יתלו כל אלה בהציוניות, ולא ידברו בהם באספותיהם הכלליות, כי מלבד מה שאין כל אלה והציוניות דברים שהם בתור סבה ומסובב, הנה הם מרחיקים מן הציוניות את לב רבים מן העם, אשר במחשבתם כל השכלה וכל תרבות פגול הן.

אחרים מן הציונים ילכו עוד הלאה. בהיותם שקועים בשאלה אחת, שאלת מפלגת הפועלים, הנם מורדים את הציוניות רק לפי ערכה בעד המפלגה הזאת, ולבם טפש מהבין, כי הציוניות נבראה בעד העם כלו, ולא בעד מפלגה אחת ממנו, ובמקום הרעיון הלאומי לא יוכל לתפוש רעיון של מפלגה.

יש עוד אשר הלכו עוד הלאה. הם צועקים בקול, כי גבולי היהדות צרים להם והם שואפים למרחב. אלה הכסילים, הרוצים לתקן את חטא אדם הראשון, אשר בעצתי עזב את עץ החיים ויבחר בעץ הדעת טוב ורע, אומרים לעזוב את השתלשלות ההתפתחות מזמנו ועד הזמן הזה ולשוב למצב אדם הראשון לפני חטאו: לשבת בגן־עדנים תחת צל עץ החיים ולעקור משרשו את עץ הדעת טוב ורע, ועם זה להתיצב על הדרך אשר „מֵעֵבר להטוב והרע״, זה הטוב והרע של היהדות, ולעמוד במרחב שאין לו מְצָרים. הסכלים האלה לא ידעו ולא יבינו, כי כמו שאין גוף שאין לו צלעים, כן אין מובי חיובי שאין לו גבולים, ורק לדבר שלילי אין גבול.

תהיינה לפעלם ידים, נזהרו בכל כחם לבלי להזכיר בשם ההשכלה או הדת בדברם על חבת־ציון. הם אמרו: נעבוד שכם אחד בעד הרעיון הלאומי במעשה, ודברים המסורים אל הלב אַל יפרידו בינינו. כדורשי השכלה נתאמץ לפקוח עיני העם על דרכיו, נבער אחרי ההבל, ובקראנו בשם ציון נרכז את פעולתנו אך לציון לבדה. אבל צעירי הציונים אחזו בדעה אחרת „ויבלבלו את הקמיעות", ובזה אנצח אותם נצחון שלם.

– לא אבין דבריך – אמרה לילית הצעירה.

– הכי נא ואחר תדברי – ענה סמאל – ראשית דבר הם אומרים, כי ההמון הגס אינו יכול להבין את הרעיון הציוני, ועל כן, למען לעשותו מוכשר לקלוט את הרעיון הגדול הזה, נחוץ להפיץ בקרבו תחלה את ההשכלה והתרבות ואז יבין ורפא לו; ולא ישימו על לב, כי אם יגישו להעם את הציוניות על שלחן הטמא לו לפי בערותו, אז יתקצף ויבעט בחרפה גם בהם, גם בהציוניות.

– צדקת במשפטך – ענתה לילית הצעירה – דמיונם כהאשה הפשוטה אשר נואלה להשיב אליה את לב אישה במרק דם. אתה אינך יודע את המקרה הנבער הזה, שמעה ואספרה לך. לבת משמעתי, לנועדיה הקוסמת, באה אשה צעירה ותבקש ממנה מזור להשיב אליה את לב אישה, איש יהודי, לאהבה אותה אחרי אשר נקעה נפשו ממנה. ויהי אליה דבר נועדיה לאמר: קחי לך קליפת שקד, עוקץ של אתרוג, עיני תנשמת, קצף מים אשר לוקח לא ורהלבנה וזֵעה מבין זרועותיך ובַשלי אותם כלם ביחד בדם יונה ואת המרק תתן לאישך לשתות, ואז יאהבך אהבת־עולם. הפתיה עשתה כדבריה ותתן את המרק לאישה. ויהי אך ראה את הדם וישפוך אותו על פניה ויצעק: „הלהעבירני על דתי אַת אומרת, בת נעות־המרדות, עתה תצאי ממני בלא כתובה!"

– דבש וחלב תחת לשונך! – אמר סמאל בשחוק מטוב־לב ויוסף לאמר: – עוד הם אומרים, כי נבער העם, לא יצלח לעמוד ברשות עצמו בציון, ועל כן עלינו עתה לחנכו מחדש, לברוא לו לב טהור ורוח חדשה; להפיץ בקרבו את ההשכלה והתרבות, אשר בלעדיהן הציוניות כמוה כאין. וגם בדבר הזה מספר תרבויותיהם כמספר סופריהם, וכל אחד בא ותרבותו בידו, כל אחד צועק: זו הדרך לכו בה, ואם אין – שוא כל פעלכם!

– חושבת אנכי – ענתה לילית הצעירה – כי ביסוד הדבר צדקו בדבריהם, כי מה יסכון גוי פרא?

– לא כן הדבר, כפירתי, חַכמת השֵדות – ענה סמאל – ראשית,

לב העם עליו לדבר אליו בלשונו ולפי בינתו. יקר להם השאון מעבודה חרישית ופוריה, והשאון באמת רב מאד. העם רואה את הקולות ואת הלפידים, שואל ומשתומם: מה זאת? עם זה הנני נותן לפעמים בפי אנשי השאון האלה דברים אשר הם כמדקרות חרב בלבות החרדים והתמימים, ובזה עלתה בידי לקומם כנגדם רבים ממעריצי כל דעה נושנה. אחרי כן זכרתי, כי יש לפני דרך עוד יותר טובה, ובה הגעתי באמת למטרתי.

הלא ידעת, לביאתי הפרוצה, כי זה כמאה שנה נעשה ישראל לפלגות: לשומרי אמונים משניאי כל חדש, ודורשי השכלה. צרכי החיים עזרו הרבה על־יד האחרונים ומספרם גדל מאד, אך מספר מתנגדיהם עודנו גדול יותר. ויש אשר גם בהסתפס בזרם החיים ולמראית־עין המה עוברים אל המחנה השניה, בכל זאת רובם הנם שומרי־אמונים לכל ישן כאבותיהם לפני מאות בשנים.

– חידות לי דבריך – אמרה לילית הצעירה.

– אַת לא תדעי את נפש האיש הפשוט מן הדור הישן – ענה סמאל – הגידי לו: הא לך עשרה כסף ובטל היום מתפלת המנחה, אז ירוק בפניך; אבל אם לא תגידי לו דבר על־דבר תפלת המנחה, ורק שתי שעות קודם לה תאמרי לו: הנה לך מקום להשתכר שקל כסף, אך בוא אל פלוני ואל פלוני לבצע איזה ענין, אז לא יכבד עליך להטרידו בזה במשך שלש וארבע שעות, עד אשר מבלי משים יזנח את תפלת המנחה, וגם לא יחשוב זאת לעון גדול לו. על כן יש, אשר גם איש מן החרדים, הצועק כל היום כי ההשכלה היא מינות וכפירה, ישלח את בנו לבתי־הספר, במקום אשר יהיה לא לבד בן־מקשיב להשכלה, כי גם יחלל את השבת. הוא מתברך בלבבו, כי אין עיניו נשואות להשכלה ואף כי לחלול השבת, אך לצרכי החיים, לחפצי אשתו ובניו. כראשון כן השני ישימו עינם רק אל המחשבה, אל ה כ ו נ ה, ולא אל תוצאות פעולתו. הראשון אינו מתכון חלילה לבטל את תפלת המנחה, ואם קרה מקרה שנתבטלה, אם גם על ידו, לא בו האשם; השני אינו מתכון להשכלה ולחלול השבת, רק לתת לבנו ענף מעץ החיים, למלא תאות אשתו ובנו להתהדרות חיצונית, וכאלה. ואם אחרי כן באו גם ההשכלה גם חלול השבת, גם שכחת היהדות, הלא באו כמתגנבים, מבלי שאול את פיהו, ולא בו האשם. הוא עודנו יהודי כשר כבתחלה, ורצה כי גם בנו יהיה יהודי כשר, ועל כן עודנו שונא בנפש לכל דורשי השכלה במחשבה ובכונה ל ש ם ה ה ש כ ל ה ע צ מ ה.

כן דרך רבים מן העם הסכל הזה, וחובבי־ציון הראשונים בדעתם זאת, ובהפצם כי חבת־ציון תהיה קנין כ ל ה ע ם כ ל ו, כי לולא זאת לא

עוד זאת הבלתי מזמה. אחרי אשר מעט־מעט התרבו חובבי־ציון ומקין תשע שנים להתנועה עלתה בידם ליסד חברה בארץ רחבה למעשי הישוב – הנני עומד על המשמר לבלי יהיו חברי החברה גם שנים מאלף. רבות תחבולות חבלתי לזה, תחבולות מפנים ותחבולות מחוץ, וחכמתי עמדה לי. להתחבולות אשר בפנים הועילה לי בינתי מאז לראות את הנולד. עוד בצאת ישראל ממצרים הכינותי לו לצנינים בצדו את הערב־רב [1]. זה הערב־רב, אשר לי הוא ערובה רבה להרוס בו כל דבר טוב בישראל אשר זה משוש דרכי [2]. ממנו – אלה הנותנים את בנותיהם לנשים לרוזנים דלים ופקידים שפלים מעמים אחרים, ממנו–המרבים תמיד מהלוקת בישראל, ממנו–הפוסעים על ראשי עם קודש, ממנו–המלשינים יום־יום על אחיהם לפני הרָשות וממנו–שונאי ציון, המניאים את לב המון־העם מתת ידו לציון לבנין הריסותיה, עושי רצוני אלה מתחכמים בכל מיני ערמה לעמוד לשטן להחברה, לבל ירב כספה. אך עוד יתרה עשיתי אז: קראתי את בן־גרני, הוא האח הנפשע עמק־לבאים [3]. והוא היה לרוח שקר להתעות לב איש רב־אוצרות לבנות לישראל בית נאמן על אדמת נכר, ובעת אשר לציון באו בעשרותיהם, נסעו להנחלה המבוהלת ההיא באלפיהם.

בשנים האחרונות שנו את מזל התנועה הזאת על־ידי שנוי השם, בקראם לה „ציוניות". השאון הקיף את כל בית־ישראל, והמונים־המונים, אגודות הדשות בכל יום נלוו אל התנועה. האמנם רבות אגודות נובלות כציץ, יבוא מטיף – תבראנה, יסור מעליהן – תגועינה; אך על מקומן תבאנה אגודות חדשות, בבוא המטיף לערים אחרות. אז העמקתי עצה לסכסך אותם איש ברעהו. אף מצאתי תחבולה להסב את לבם אחורנית, וחכמתי עמדה לי.

ראשית ראיתי לי לנסוך תרדמה על רוב המכובדים בעיני ההמון, אם מפני עשרם, אם מפני תורתם או יחוסם, והסבותי הדבר כי על־פי־רוב יהיו המעוררים את העם אלה הצעירים, אשר להתלהבותם אין קץ, לרוחם אין משקל, אינם נותנים פלס לדבריהם, ואינם מְוַתְּרים רגע על מחשבותיהם לכבוש אותם, בהיות אדיר החפץ בהתגלות לבם, למרות דברי חכמי המדינות, האומרים: „הלשון נתונה לאדם לשתוק" ולמרות הנודע, כי החפץ לקחת את

---

[1] ערב־רב דאינון מסטרא דעמלק (ילקוט הדש ערך עגל סימן ט״ז בשם הזהר), הוא סמאל, הוא מלאך־המות, הוא עמלק (ילקוט ראובני פרשת בשלח).
[2] והענין המקובל בענין סמאל ותולדותיו ומשפחותיו לבית אבותיו וממשלת חילותיו וצבאותיו ומחנותיו ומובאיו ומוצאיו וכל צרותיו וצרות צרותיו וכו׳—עצמו מספר (שם פרשת וישלח). [3] המומר לאָווענטהאל, אשר מצא בעד הבארון הירש את ארגנטינה.

אך גם אני חכם ואביא רע. במשך מאת השנים האחרונות הצליח לי ליסד בישראל מפלגה גדולה ורבת אנשים, וביחוד בין העשירים והנאורים, אשר זה כל חפצם להתכחש לציון וגם לעמם, ומפלגה עוד יותר גדולה יסדתי בקרב המון־העם, אשר עיניה רק למצוא לחם לפי הטף, מבלי לחשוב לעולם על גורל העם כלו ומשאת־נפשו. על כן, עוד בצאת דבר תנועת הישוב ראשונה היו בני־בריתה היחידים כמשוגעים בעיני אחיהם, ואיש לא שת להם לבו. החלוצים הראשונים היו ברובם עניים ולאיש מהם לא נודע מאומה על־דבר טיב האדמה ועבודתה. הם קנו אדמות צחיחות, אשר לא תזרענה, במקומות מחלה, וכאלה, ובאין מומחים ומנהלים אנשי־כשרון השקיעו כסף רב ועמלם עלה בתהו. כאשר קם להם למושיע רב־האוצרות מצאתי עצה גם כנגדו לסכל את כל מחשבותיו. הלא ידעת, חמדת תפלצתי, כי יש תחת ממשלתי כת אחת, המטעה את האדם להוליכו בדרך עקלתון, ומראה לו דרך ישר ויפה וכְפָר, והוא שקר וכזב, כי באמת מובילים אותו ליער ובצות־מים, ואחרי כן הם שוחקים על משבתיו*). מאלה בחרתי לעושי דברו ואתן לו רועים כלבי. עתה תספוד הארץ משפחות־משפחות.

האמנם, עוד ידו נטויה להיטיב, אך גם אנכי אעמוד על המשמר, וראשית־כל אתאמץ, כי האנשים אשר ינצחו על המלאכה לא יהיו מומחים היודעים את אשר לפניהם, אך אנשים מן ההון, אשר לא יבינו דבר בענין אשר לפניהם, ועם זה הם מעמידים על דעתם, ואחרי כן אחפש לי עוד דרכים אחרים, לרגל המלאכה אשר לפני.

עוד זאת, מעת צאת התנועה ההיא, בעת אשר לציון נוסעים רק יחידים, הנני שולח מדי שנה בשנה עשרות אלפים מהמון־העם, מאלה אשר כבר השכחתי מלבם כל רעיון לאומי, וכל דאגתם רק לנפשם, – לארץ החדשה, במקום שהאבות עובדים בבתי־החרושת לבד, האִמות לבד, והטף לבד. האבות מבערים את האש בבתי־ההרושת, הנשים לשות בצק בבתי־האופים, הבנים מלקטים עצים לכפיסי־גפרית בקצה העיר מזה, והבנות מתַפרות כסתות בקצה העיר מזה, איש־איש עובד לעצמו ושורר על עצמו; האב לא יהיה כנשר המרחף על גוזליו, האֵם לא תעיר את קִנה, אין בבית לא עיף ולא כושל, לא אדון ולא מושל, המשפחה איננה עוד חוברת אחת של חוליות שונות, מוסרותיה הֻנתקו באפס־יד, – ובהיות כח ישראל בגלותו רק בטהרת חיי המשפחה ובקשרה האמיץ, הנה בהתרופף הקשר הזה ידל גם כח ישראל ויהי לאין.

*) ספר „שכחת לקט" ערך מזיקין וכשוף.

ולא מגוכלים תבוא תשועת ישראל. אך בימים האחרונים נבר באמת פחדי. רבות חשבתי, חבלתי און, עד שמצאתי תחבולות להפר כל מפעל אשר יוכל להוביל אל המטרה, אשר לזכרה יסמרו עורי ובשרי.

כי רוח הזמן והדעת אשר קנו להם בני־ישראל במאות השנים האחרונות הביאו בינה בלבם, כי מהבוק־ידים, השבעות וצרופי־שמות לא תבוא תשועתם; וסופרים, מטיפים ואנשי־מעשה הברו יחדו לעורר את העם להושיב את נשמות ארץ אבותיו ולהחיש פדותו. אז החלו ליסד מושבות בארץ־קדשם, אף נמצא להם איש חובב עמו בכל לבו ורב אוצרות, אשר נתן לדבר הזה, הקדוש בעיניהם, אלפי רבבות כסף, ותהי מהשבתו, כי הכסף הזה, כאשר יושב, יהיה לכונן מושבות הדשות עד אין קין, וכי רבים מבעלי־הון, אשר יתבוננו אל פעולת אחיהם בארץ אבותיהם וגורלם הטוב, יעשו גם הם כמוהם, יעזבו את ארצות גלותם לגוייהם ושבו גם הם אל ארץ שוממותם להקים את הנהרסות ולמחות דמעות האם המבכה ברמה על בניה, -- ואז הלא היה בא קצי. לא אכחד ממך, תפלצת טומאתי, כי האנשים האלה טובים הם, הם אינם יועצים מזמות לא עלי ולא עליך, ודבר אין להם ולנו. תכלית מעשיהם אך לבנות בית נאמן לישראל בארץ אבותיו, אך לא לכרות שוחה לי; הם יהיו שבעי־רצון, אם גם אחרי אשר יבצעו את מעשיהם תֵשבי אַת בחיקי במקום הזה או במדור אחר בתחתיות־ארץ, אם אבחר לי שֵׂדה חדשה תחתך, או תבחרי לך אַת רוח־קטב אחר בלעדי...

– מה אתה דובר? – קראה לילית הצעירה בבהלה.

– הֵרָגעי, חמדתי, לא אמירך באחרת, כאשר לא תמיריני גם אַת, אנכי אומר רק זאת כי הם לא יחשבו עלי לא טוב ולא רע, והרי אני ואַת להם כאילו איננו בעולם, ולא אֵלַי יכוננו את חציהם באמרם לבנות בית לעמם. אך אם כה ואם כה תהיה מהשבת לבם, הנה פעולתם בודאי תהיה למחתה לי, כי אחרי פדותם וביאת המשיח לא אחיה, כי אמות.

עתה נטל עלי להעמיק חקר ולמצוא תחבולות להפר את מהשבתם, אשר תוצאותיה הן לי תוצאות למות. לא נקל היה לי להרום את תחלת מעשיהם זאת, כאשר נקל היה לי להלחם עם יוסף די־לה־ריינה והמלמד הפתי וחבריהם; כנגד האחרונים האלה, אשר כעסוני בהבליהם, השתמשתי בהכלל הידוע: „הבל מפיק הבל*), נלחמתי בם בכלי־זינם אף יכולתי להם; אך עתה החלו בפעולות בדרכים מעשיים המובילים ישר אל המטרה, ולהפר פעולות לא נקל כהפר צירופי־שמות.

*) שבת דף מ״א.

בשנת ת״ח לאלף הששי בטח העם על־פי דברי הזהר [1], כי בשנה זו יבוא המשיח. פחד פחדתי, פן יקומו כלם כאיש אחד לשוב לארץ אבותיהם; עוד יותר יגורתי, פן יקום בשנה ההיא במקרה איזה מתעתע ויאמר להם כי הוא משיח, וכלם באמונתם בדברי הזהר ינהרו אחריו, ואז, אם כל העם ישוב לארץ אבותיו, הלא יהיה קץ הגלות וראשית הגאולה. על כן הקדמתי מכה לרפואה ואשלח עליהם את בחירי החמולי וצבאותיו, אשר עשם לצאן טבחה, ויתרם הפיץ לכל רוחות השמים.

אך עוד בעת ההיא אמר שמשון האוסטרופולי להביא את המשיח, ועל־ידי עלית נשמה עלה למרום להרגיז את כל הפמליא של מעלה, ועל יסוד דברי הזהר הנזכרים ועוד טענות דרש בחזקה שיבוא המשיח. חברי הפמליא של מעלה לא מצאו מענה ויהיו נכונים לעשות את שאלתו. בבוא לי מים עד נפש מצאתי עצה להפר את מחשבתו. ירדתי עד בית שמשון ואֵרא כי הדלת פתוחה והוא יושב על כסאו באין בו נשמה, וחיש רצתי אל אמו ואומר לה: „מהרי לשמשון בנך, כי נתעלף!" האם הרחמניה חרדה אל בנה ותרץ אליו כרגע. על־פי חק כבוד הורים חייב היה שמשון לקום מפניה, אך באין בו נשמתו לא יכול לקום ממקומו. נשמתו במרומים ראתה זאת ותחרד הרדה גדולה, פן תעבור על הדבור מן העשרת הדברות, ותמהר ותעזוב את הפמליא של מעלה ותעף אל גוף שמשון, למען יקום מפני אמו. אך בהפמליא של מעלה התעברו מאד על שמשון אשר התל בהם, כי הרגיזם כלם ממנוחתם ופתאם עזבם לנפשם כאשר יעזבו את הכסילים, וימצאו בו חטא, כי לא נעל את הדלת לפני עלות נשמתו, כי לו השכיל לנעול מראש את הדלת כי אז נבצר הדבר מאת אמו להתיצב לפניו. אז היו אחדים אשר יעצו גם לשלול מאתו את חלקו לעולם־הבא בגלל חטאו זה. אך נמצאו לו גם מליצי־יושר, כי גדול היה האיש מאד בידיעת הקבלה. אחרית הדבר היתה, כי ההליטו לאמר: מחר בעת תפלת שחרית, כאשר יעבור שמשון לפני בית־המדרש, יתנפל עליו אחד הריקים מגדודי החמולי וכרת את ראשו, והיה אם יפול ראשו אל תוך מסדרון בית־המדרש – והיה לו חלק לעולם־הבא, ואם יפול הראש אל הרחוב אז יאבד חלקו זה. ביום המחרת נעשה דינו, אך ראשו נפל אל מסדרון בית־המדרש [2].

כאשר קם המשוגע שבתי־צבי ונביאיו הנוכלים ואחריו המתעתע הנבל יעקב פראנק וסיעתו - לא שמתי להם לב, כי מראש ידעתי, אשר לא ממשוגעים

[1]) מדרש הנעלם פרשת תולדות (דף קל״ט:). [2]) שמעתי בילדותי בשם איזה ספר.

— אך גם אני הכם — הוסיף סמאל לספר — ולא כי יתעללו חסרי־לב כאלה. בהעטף נפשי בקשתי מאויבי לתת לי מעט לבונה להריח בה. הכסיל מלא את מאויי — ואתחזק, ואחליף כח; את השלשלת הסירותי מעלי, כנפי פרשתי ואברח בקול שחוק נורא מאד, ובמרומים נשמע קול כי יוסף דיילה־ריינה אין לו חלק לעולם־הבא. מאז היה יוסף שותה שכור ויצא לתרבות־רעה [1].

פעם אחת קרוב היה קצי שלא במתכוון. לאחת החתונות נקרא מלמד פתי, ויהי בשמעו את פָּרָשת דבר הכתובה לאמר: „פלוני בן פלוני אמר להדרא מת־כתא...“ התפוצץ לבו בקרבו, כי זכר, כי החתן הוא כהן. פתאם עזב את מעון השמחה וירץ בבהלה גדולה אל בית הרב בהעיר להודיע לו את התועבה אשר נעשתה בישראל. בפמליא של מעלה ראו את מסירת־הנפש של הפתי, ראו ושמחו; הקדושה נתגברה עד אין קץ והגיעה עד המדרגה העליונה, ולעומתה ירדו הקליפות והסטרא־אחרא מטה־מטה, עד שכמעט היו לאפס. איש מלחמתי מאז מעולם, מיכאל, לקח בעליצות־נפש את השופר הגדול והכה עד שישלים המלמד את מעשהו, יפתח את דלת בית הרב, ואז, כאשר תעלה הקדושה למרום קצה, יתקע בשופר לחֵרות ישראל ולביאת המשיח. המלמד, אשר יעף ויגע ממרוצתו, לא אבה לבוא אל בית הרב עד שישאף רוח וינוח מעט, ויאחז בכפת־המנעול של דלת בית הרב וישאף רוח. המקרה הקל הזה היה לי לישועה, כי בראותי את הרעה הצפויה לי טסתי טיסה אחת אל בית הרב ואומר להמלמד כדברים האלה: למה זה הבל תיגע? הן החתן הוא איש עשיר ותקיף, יתן להרב מתת למען יעלים עין מפשעו (כזבתי לו, כי היה הרב איש צדיק תמים), אף יקח נקם ממך, המתעבר על ריב לא־לו; על כן איעצך ושמע לי: הא לך כיס כסף ושוב לביתך — ובדברי נתתי בידו את הכיס. המלמד שמע לקולי וישב לביתו: הברי הפמליא של מעלה רפו ידיהם, הקדושה ירדה אחורנית במעלות איש־עלתה; בשופר לא תקעו, משיח לא בא, לי היתה הרְוָחה, ובעיר לא ידע איש מכל הנעשה, עד שבמקרה בא המלמד הפתי הזה בין המון אנשים בטלנים לראות ב„דִבּיק“ אחד, והדבוק, בראותו את המלמד, הפך פניו ממנו בגֹעל־נפש ויקרא: „רשע, אסור להסתכל בפניך!“ ויספר לכל הנצבים את כל הדברים האלה, והמלמד היה לתועבה ולשנינה [2].

[1]) מעשה נורא מובא במאמר „תשליך“ לר״י ערטער, והוספתי מה שקבלתי בעצמי בזה בילדותי מפי השמועה. [2]) שמעתי בילדותי.

הזה, ואני רואה אותו כאחד הנזירים שאין להם אך בית־מדרשם. צרות הגלות, העבדות, היות לבוז ולבז, צאן הרגה במשך מאות שנים, מניד ראש בלאומים, – כל אלה כאין הם, וקץ כל התוחלת הוא רק להיות פנויין בתורה.

– צדקת במשפטך, יפתי הבוגדה, ורואה אנכי כי נוסף על הוד יפעתך, המתרבה מיום ליום, גם חכמתך תגדל ותרב – ענה סמאל – אך אל תשכחי כי הוא בן השעבוד והכלא, שהם קוראים: „גהיטא". הנביא, בן העם החפשי, חָניך החיים והטבע, בחפצו להטיף נחומים לעמו הנודד, הביע את ראש תקותו לאמר: „עוד תעדי תפיך ויצאת במחול משחקים" [1]. אך בן השעבוד והכלא עם כל חכמתו הגדולה היה פילוסוף מבית־המדרש. אך הוא היה פילוסוף, ואת חכמתו לא נוכל לשלול מאתו, והנה הוא אומר – תני לי, חמדתי רבת המהומה, לשוב אל דברי – כי רק האיש שיעשה ויצליח, יבנה בית־המקדש ויקבץ נדחי ישראל, רק הוא יהיה המשיח; ועם סכל זה, אם אך שמע מפי איזה נוכל או מטורף לאמר: „משיח אני", ועם זה צפצף איזו צרופי הבל שאין להם שחר, חיש האמינו בו בטרם יראו צל איזה מעשה מאתו.

ככה קמו להעם משיחים אחרי משיחים, ככה הרבו לי עמל לצוד את משיחיהם אלה למדחפות, ובכל פעם עלתה זאת בידי; עמלם היה לתהו ואני גברתי חיל.

בשנת חמשת אלפים ומאתים וחמשים שנה לבריאת העולם הכו לביאת המשיח, יען מצאו מלה „ברן" יחד כוכבי בקר [2], ואני עניתים בגלות ספרד.

יוסף די־לה־ריינה גזר אומר להביא את המשיח, ויקם הוא וחמשת תלמידיו וילכו ויבאו המדברה, ויצומו, ויתענו, ויתפללו, וישביעו בשם, ויורידו את אליהו ואת סנדלפון ואת אכתריאל ומטטרון, אשר הגידו להם את מקום מחבואי. אז העתיקו הר שלג ממקומו, ויעברו את הים ובסכין ע״ש פתח בחומת הברזל, אשר הבדילה ביני וביניהם, וימצאו אותי ואת לילית הבלה והמטורפת מתחבאים במערה. אז השליכו עלי שלשלת אשר בה חקוק שם־המפורש, כאשר עשה בניהו בן יהוידע לאשמדי אישך, ויאסרוני, ויעבירוני אל הר שעיר לשחטני שם. ימים רבים עִנו בדרך נפשנו, כל אכל וכל משקה מנעו ממנו, נפשנו עיפה מאין כח, וכמעט תמנו לגוע...

– בן־אוני, מחמל נפשי! – קראה לילית הצעירה ברגש ודמעות נראו בעיניה, ובידיה חבקה את סמאל ותשקהו.

---

[1]) ירמיה ל״א, ג. [2]) כשיעבור ה׳ אלפים ומאתים וחמשים, שהוא חצי לממשלת כתר לת״ק שנים, אז יבוא משיח, וזהו בר״ן יחד כוכבי בקר (ילקוט ראובני פרשת בראשית בשם „ספר תמונה״).

עברו מאות שנים, שנות שעבוד אכזרי וגלות נוראה, אשר רק עם „מחרישי" היה יכול לשאת אותו בדומיה. העם השתקע בחמשים שערי סכלות, וכל הבל ורעות־רוח ברר לו במאה והמשים טעמים על פי הפלפול, הדרש והסוד, ואז די היה לאיזה משוגע לקרוא: „משיח אני!" והמונים המונים נהרו אחריו כבהמה בבקעה.

מורם החכם, משה בן מימון, נתן לעמו לקח טוב, לאמר: „אם יעמוד מלך מבית דוד"... לא אזכור את הדברים ככתבם, אך הכי נא לי מעט, עגלתי הסוררה!

היש לקח סמאל חוט ברזל ארוך מהלך מאות שנה, אשר אגמון חד בראשו, וירימהו מעלה, אנה ואנה, עד אשר בא האגמון עד בית־עקד ספרים בעיר גדולה ויטוש אל התיבה, אשר בה היה שמור ספר „משנה תורה" להרמב"ם ויאחז בקצה לוחותיו, וסמאל משך את חוט הברזל אחורנית, והנה ספר הרמב"ם נגול לפניו.

כן, הוסיף סמאל לקרוא: „אם יעמוד מלך מבית דוד... וילחם מלחמות... הרי זה בחזקת שהוא משיח, אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי" [1]...

– אנא, מחמדי, מקור חשקי ותאותי – אמרה לילית הצעירה בקול מלא געגועים וחבה – תן נא לי להביט מעט בספר הזה, כי מעולם לא ראיתי ספר מספרי חכמי ישראל–ובטרם קבלה מענה החלה לקרוא במקום ההוא לאמר:

„ואל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם... אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד" [2]...

בקול רנה וצהלה קפצה לילית הצעירה מעל חיק סמאל ותרקד ותכרכר כמו עגל ותקרא: אגיל ואשמח, מה רב ששוני! אם כן גם לימות המשיח ירווני דודיך וערשנו תהיה רעננה, ומה לי עוד?!

– אמן-ענה סמאל בפנים מסבירות-אבל, נצורתי, „למיחש מיבעיא"; בימיו לא היו עוד מקובלים בישראל, אך אחריו רבו „יודעי ח"ן" אלה ובטלו את דעתו, וכלל גדול הוא: הלכה כאחרונים, על כן עלי לעמוד על המשמר. לילית הצעירה שבה אל חיק עוגבה ותוסף לקרוא: „לא נתאוו החכמים והנביאים לימות המשיח... אלא כדי שיהיו פנויין בתורה והכמתה ולא יהיה להם נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא" [3].

צחוק עבר על שפתי לילית הצעירה ותאמר: מורה חכם קראת לאיש

---

[1]) הלכות מלכים להרמב"ם פרק י"א הלכה ד'. [2]) שם פרק י"ב הלכה א' וב'.
[3]) שם הלכה ד'.

לדעת, כי כח הרוחני עזר להכח החמרי, אשר על כן על האדם להשתמש בכחו החמרי לתשועתו, רק אל ישכח גם את הכח הרוחני. אך פעמים רבות, וביהוד מיום צאתם בגולה, שכחו בני־ישראל את הדברים הפשוטים האלה, וישענו רק על כח רוחני שיבוא להם מן הצד, מבלי שיניעו גם אצבע קטנה לרַוְחָתם; זכרו, כי פעם אחת נאמר להם בתור הוראת שעה: הוא (הלא תבינו, שֵׁדתי, מי הוא אשר לא אוכל להזכיר בשמו) ילחם לכם ואתם תחרישון [1], ויהיו להם הדברים האלה להלכה לדורות, כאשר כל אומר שיצא מפי אחד מוריהם בסבת שעה ידועה היה להם לחקת עולם.

עוד בימי חזקיה מלכם בקש אביר ישראל לעשות אותו משיח ואת סנחריב לגוג ומגוג, ודרוש היה רק כי ישיר חזקיה מזמור אחד [2]. תוכלי לשער לך, חמדת כל עיני (שקר ענתה בי אשתי הבלה והמטורפת, באמרה כי סומא אני, הלא אני מלאך־המות המלא עינים) [3], כמה לילות שעשועים ונשפי־ענבים חסרנו שנינו, אם באמת בא קצי בימים ההם. אך חזקיה אמר: „אין בי כח לומר שירה, אלא הריני ישן על מטתי" [4], כמו שנאמר: „ואתם תחרישון". אז באה מדת־הדין והפכה את הקערה על פיה [5]. חזקיה נשאר מלך לממלכה שפלה, גוג ומגוג עודם שלוים ושקטים על אדמתם, ואני עודני חי ונושא אותך בחיקי.

ישעיה נביא הגולה חפץ לראות בכורש את המשיח; אך לא היתה זאת רק מחשבה לבד, ולא היה צורך להפיר אותה. בני־ישראל יושבי בבל שכחו את עיר קדשם, ותיקר להם בבל והמון פסיליה מציון מכלל יופי, ויהי ישראל כארז שהרקב שולט בו [6].

זמן קצר אחרי חורבן הבית השני, בטרם הספיק בידי השעבוד והגלות להפיג את טעם העם ולהמיר את ריחו ולהפוך אותו כלו מעם חי ואמיץ לב ורוח לעדר של הוזים, שפלי־רוח וקצרי־יד, רצה מורם הגדול עקיבא בן יוסף לעשות את שמעון בן־כוכב למשיח [7], וגם שלח לו עשרים וארבעה אלף בני חיל לעזרתו. אך עקבות השעבוד כבר נראו בעם, ובהוזים וקצרי־יד לא היה מחסור; ההוזים דרשו ממשיחם לדון דין איש לרעהו על פי ריח אפו [8], ותלמידי עקיבא רצו להיות כל אחד שרי־צבא, לא היתה בהם כל משמעת, „לא נהגו כבוד זה לזה", ולא יפלא אם נהרגו כלם בששה שבועות [9].

---

[1] שמות י"ד, יד. [2] סנהדרין צ"ד. [3] עבודה זרה כ'. [4] מדרש איכה. [5] סנהדרין שם. [6] יומא ט'. [7] הלכות מלכים להרמב"ם פרק י"ב הלכה ג'. [8] סנהדרין צ"ג. [9] עי' יבמות ס"ב. וכל החוקרים מזמן האחרון החליטו כי תלמידי רבי עקיבא אלה היו בני חילו של בר־כוכבא.

שחקי נבהלת? האם ככה מוגת־לב את? השיבי לי את צהלת רוחך וששונך– ובדברו הוסיף לערות עליה את המון נשיקותיו.

– חרב חדה מונחת על צוארנו – ענתה לילית הצעירה בכבדות ובקול בוכים – ואתה עודך שואל: מה היה לי? הן ההדשה אשר שמעתי מפי הבלה הזאת הלמה ומחצה את לבבי. האמנם בני־ישראל מתאמרים לשוב לציון ולהתם את גלותם? האמנם קרוב קצך, ואני אנה אני באה? אויה לי!

מפי סמאל התפרץ עוד הפעם שחוק אדיר ונורא.

– בי, עוגבי־מחמדי – אמרה לילית הצעירה – אל נא תשחק בעת אשר לבי הומה כים; אם יש בפיך דבר להרגיע את רוחי – דַבר ואשמעה בחפץ נפש, אבל בשחוק לא ייטב לבי.

– הוציאו כל שד ומחבל מעלי! – הרעים סמאל.

כל חיליו ומחנותיו, גם מחלת ומחנותיה, עפו כרגע אל נקבי הצפון, וישארו סמאל ולילית הצעירה לבדם.

– עתה שמעי, חמדת־טומאתי – אמר סמאל, בנשקו אותה על שפתיה – שמעי והֵרגעי.

אַת לא תדעי את דרכי העם הזה, כי בממשלת אשמדי אישך הנבזה, בממשלת השדים, הנך יושבת. אבל אנכי למדתי את דרכיו והנני יודע אותו מראש מחצבתו עד היום הזה, והנני אומר לך, כי דורות יחלופו ודורות יבואו, וישראל ממקומו לא ימוש. התדמי כי זה עתה החלו לנשא את נפשם אל גאולתם ופדותם? פעמים רבות, רבות מאד, דמו כי קרובה ישועתם לבוא וקץ הימין הגיע, ואני תמיד סכלתי את עצתם ודמיונם היה להם למפח־נפש.

– האמנם כבר היו מקרים כאלה בישראל ואחרית לא היתה להם? – שאלה לילית הצעירה בתמהון.

– שמעיני נא, תמתי ההומיה, אל תפסיקי את שיחתי, ואנכי אספרה לך מעשיהם והבליהם מראש ועד סוף – ענה סמאל.

אויבי הגדול, רועה העם הזה, ברצותו לתת בלב בני עמו רוח עוז וגבורה ולהסיר ממנו כל מורך למראה כח עמים אחרים, אמר להם לאמר: „כי תצא למלחמה על אויבך וראית סוס ורכב עם רב – לא תירא מהם"[1]. ובדעתו כי הכח החמרי יגדל הרבה אם ילָוה לו גם כח רוחני, אמר להם עוד: „ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת... כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל"[2]. הדברים ברורים, כי רועם נותן בינה בלבבם

[1]) דברים כ', א. [2]) שם ח', יז, יח.

בחן והדר, כתינוק על ספסל בית־רבו, ואז – הָרֵם השוט והסר המכנסים [1] – יזכו אותך בחמשים מלקות [2], ואחר ידינו אותך בארבע מיתות בית־דין [3], תפול תחת עש ועש יאכלך [4], ובאו עליך כל האלות הכתובות בספרי המקובלים, והקץ הזה קרוב לבוא, ולא ימשכו עוד הימים.

– גרש נא את המטורפת הזאת – אמרה לילית הצעירה אל סמאל, בנשקה אותו על ראשו החד [5] – בלה היא ופג טעמה, אף דעתה נטרפה. הן אלפי שנים מחכים בני־ישראל לביאת המשיח ולגאולתם, ותקותם – מפח־נפש, והנה באה המשוגעה הזאת ותנבא כי קרוב הקץ הזה לבוא!

– אַת המשוגעה, הומיה וסוררת – ענתה לילית הבכירה – תקות ישראל היתה עד עתה למפח־נפש, יען אשר ישבו בחבוק־ידים ולא יעשו מאומה לרַוְחתם וישועתם; עתה השכילו להבין את עותתם, ויהיו כלם כאיש אחד לשוב אל ארץ־אבותיהם, כאשר הורו אותם חובבי־ציון ואחריהם הציונים, וכבר יסדו בית־אוצר של אלפי אלפים כסף, וכבר לקחו דברים עם השולטן, וכבר...

צחוק נורא ומרעיש תבל התפרץ מפי סמאל ובצחקו הרים את דגל אשו האדומה [6].

למראה הדגל הזה התרוממו כרגע שתים־עשרה כתות מחבליו ובראשן שריהן: בערירון, אדימרון, צללמירון, שחרירון, שלהיבורון, עפרירון, עברירון, נחשתירון, נחשירון, דגרגירון, בהמירון ונשמירון (הוא הוא חתולירון, אשר פניו כפני החתול [7], ובקול רעם ורעש גרשו את לילית הבכירה ומחנותיה אל נקבי הצפון [8].

ככלות סמאל את שחקו פנה אל לילית הצעירה ויבהל. כלה היתה נמוגה, נפחדה; פניה חורו, לבה היה כהולם־פעם, ארכובותיה נקשו זו לזו והדִבּר לא היה בה.

– מה היה לך, שֵׁדתי־חמדתי? – אמר סמאל בקול רועד – האם מקול

---

[1]) כנראה מסגנון הלשון הוא מקור ולא צווי כמו „הסיר המצנפת והרים העטרה" (יחזקאל כ"א, לא), ומדברי בעל „שכחת לקט" בשם התקונים יש להוציא, שסמאל עטוף לבושים. [2]) זהר פרשת תצא (דף ר"פ). [3]) שם פרשת שופטים (דף רע"ד:). [4]) ילקוט ראובני פרשת וישלח. [5]) ראשו של סמאל חד ואינו עגול (שם פרשת בראשית בשם „עמק המלך"). [6]) דגל סמאל וכל מתנותיו דמות אש אדומה (שם). [7]) כל זה שם פרשת אחרי בשם „עמק המלך". [8]) נוקבא דצפון, דתמן מדורין דכל סטרין אחרנין (זהר פרשת תרומה דף קמ"א).

אשת סמאל, עם ארבע מאות ושמונים מחנותיה [1], ידיה אדומות, מלאות דם ילדים קטנים אשר עתה הרגתם [2], עיניה בוערות כאש ומפיצות זעם נורא, ובקול פחדים ויללה קראה לאמר:

– הוי, גיד הנשה [3], קֵרֵחַ [4], הזאת לך להתעלם באהבים עם השובבה נצורת־הלב הזאת, אשר בגדה באלוף־נעוריה? הזה חסדך לי, אשת בריתך מנוער, מיום נבראו יצירי ארץ ושמים? עוד בראשית פעולתך עלי ארץ עזרתי על ידך, קרבתי אל חוה, פתיתיה בכל מיני פתוים ובמתק שפתים עדי נפלה היא ואדם אישה בִרשתך [5]. מאז עבדתיך אלפי שנים, הסבותי תמיד לב בני־האדם לפשוע למלא רצונך [6]. עֲדים אלפי העדָיים אשר נתת לי חלף עבודתי אתך [7], ועתה, אוי לעיני שכך רואות, תחבק היק נכריה! הלא תבוש, הלא תכלם! – ובדברה עשתה מספד כתנים.

גרון לילית נחר בצעקתה, והשר המשמש לפניה, שריאל מלך השדים השוכנים באויר [8], הושיט לה מעין מים ותבלעהו כרגע.

– לכי לך כרגע מפה – ענה סמאל – אַת אשה רעה, צרעת לבעלה [9], אַת תאניה ואניה, פיך מלא תמיד בכי ויללה [10] ועל כן שנאתיך, כי שמחות וגיל אהבתי. לשוא תזכירי לי חסד נעוריך, אשר היה כענן־בקר, הלא בונדה אַת [11].

לילית התגעשה לשֵמע חרפתה ותקרא בבכי ובקצף: הוי, סומא [12], איש תהפוכות [13], כלב [14], בקרוב אראה נקם בך. התדע כי קרוב קצך? אוי, אוי לך בבוא עת קץ לגלֻות ישראל, אז כל צרות העם הזה מידך תדָרשנה [15]; המלך המשיח יהרוג את כל חילך [16], אחרי כן ישכיבו אותך

---

[1]) ילקוט ראובני פרשת אחרי בשם „גלאנטי". [2]) זהר פרשת אחרי (דף ע"ז.). [3]) סמאל ממונה על גיד הנשה (זהר וישלח ק"ע:). [4]) סמאל וחיליו פגומים בלא שערות הראש והזקן (ילקוט ראובני פרשת בראשית בשם „עמק המלך"). [5]) זהר שיר השירים. [6]) סמאל אינו מפתה לשום אדם לחטוא, רק שולח נקבתו לילית והיא פועלת פעולתו (ילקוט חדש ערך יצר טוב ויצר הרע סימן ב'). [7]) כשלילית מחטיאה את בני־אדם מקשטה (סמאל) במ"ט קשוטים (שם סימן ה'). [8]) ילקוט ראובני פרשת וישלח. [9]) לילית אשה רעה צרעת לבעלה (שם פרשת תשא בשם „מגלה עמוקות"). [10]) לילית תמיד מיללת ובוכה (שם פרשת אחרי בשם „גלאנטי"). [11]) בזהר נקראת כמה פעמים בשם אשת זנונים. ועי' „חסד לאברהם" שם. [12]) סמאל הוא סומא (ילקוט ראובני פרשת קדושים). [13]) הקדמת הזהר (דף ה'). [14]) לכלב תשליכון אותו דא סמאל (ילקוט ראובני פרשת משפטים בשם הזהר). [15]) שם פרשת וישב בשם הזהר. [16]) שם פרשת בשלח.

שיחת רוחות.

רבות הן הדרכים, אשר בהן נוכל לבוא בשיח ושיג עם דרי מעלה ושוכני שאול ולשמוע סוד שיח שרפי קדש ולהג שֵׁדי שחת. הדרכים ההן הלא הנה: עלית נשמה, שאלת חלום, השבעות, לינה על הקברים ומות מדומה, ובימים האחרונים נוספה עוד דרך חדשה, דרך בעלי־האוב, המרבים שיחה עם רוחות מספרות מירכתי־שאול.

באחת מן הדרכים האלה נגלה גם לי מחזה מעולם ה„סטרא־אחרא". אך מאשר להקורא אחת היא, באיזו דרך הגעתי לזה, וגם מחפצי שאנשים שאינם מהוגנים לא יעשו כמוני, על כן הנני משמיט את ההקדמה ומעלים מאת הקורא את הדרך אשר בחרתי לי למטרתי, ואך אשר חזיתי אותה אספרה.

והחזיון הוא חזיון נורא, חזות קשה.

בתחתיות ארץ במדור השלישי יושב סמאל [1] השטן על שלחן מלא כל זני־מעדנים וממתקים, מעשי־רוקח מכל מיני מצוות לא תעשה [2]; מאחוריו מאה ושלשים ואחת מחנותיו [3], אשר רבים מהם בצורות גמלים, רבים – בצורות סוסים, ורבים בצורות המורים [4], ולפניו מזמרת בכל מיני זמר ומרקדת מחלת [5] עם ארבע מאות ושבעים ושמונה מחנותיה [6]. בחיק סמאל יושבת לילית הצעירה אשת אשמדי [7], אשר מראשה עד טבורה היא בדמות אשת רבת החן ויפת־מראה להלל, ומטבורה עד עקביה היא אש לוהטת [8]. הוא מביט אל עיניה, משתעשע בשערותיה, מחבקהּ ומנשקהּ בכל עוז כחו, כח השטן... פתאום מנקרי תהום רבה [9] על כנפי סער באה לילית הזקנה,

---

[1]) זוהר בראשית מ'. [2]) מי שעובר על לא תעשה — זהו מזונו של סמאל (ילקוט חדש ערך „מצות" סימן י"ד). [3]) ילקוט ראובני פרשת בלק בשם „מגלה עמוקות". [4]) שם פרשת תצא בשם „צרור המור". [5]) שם פרשת וישלח. [6]) שם פרשת אחרי בשם „גלאנטי". [7]) יש שתי לילית, לילית הראשונה, כלתו של סמאל, נקראה סבתא, ר"ל זקנה, כנגד לילית השניה הצעירה, שבה משתמש אשמדאי („דרך אמת" על זהר וארא דף כ"ז:), וע"ד עגביה ותעתועיה עם סמאל מבואר ברחבה בס' „חסד לאברהם" מעין ז' נהר י"ד. [8]) „חסד לאברהם" שם. [9]) הקדמת הזהר (דף י"ד:).

דרשנו יותר מדאי, באנו בהצעות ששום איש לא ישמע להן, ועוד לפני בוא המלאכות לפאריז הבאישנו את ריחה בעיני אותם בעלי־היכולת, שלעזרתם היינו זקוקים.

„עבדות!" – הנני שומע קול גבורי המליצה שבנו.

– כן הוא! אענה – יאי עניותא לישראל, כי דל גאה גם הקדוש־ברוך־הוא שונא אותו. אם אנו בעצמנו אין אנו עושים כמעט מאומה, עלינו להרכין את ראשנו לפני אחרים העושים יותר ממנו... יאמר לו אותו „תנא בראי" כי להעם שהוליד את הנביאים לא יתכן להתרפס לפני איתני־ארץ להשיב לו את ארץ אבותיו; ישב לו ויחכה במנוחת גאותו עד שיבוא ההולה הנגוע מפחחי־רומי ויגאלנו, או עד שיבואו איתני־הארץ ויתרפסו לפנינו. שני תנאים שבאפשרותם דומים הם איש לחברו, – אבל עלינו להחזיק בדעת מאן־דאמר אחר: „תמה זכות אבות", סברה שנתקבלה כהלכה למעשה גם במשלי הילדים. אם כבוד הנביאים עודנו חופף עלינו הלא לא נמחתה גם חרפתנו, שמסרנו בידינו בלי שום סבה את ארצנו לפומפיוס נגיד רומא; כבוד הנביאים עודנו חדש ע מ ם, אבל אנחנו – אל נשכח כי לפניהם לא התרפסנו כלל, והיו גם מקרים שהרגנו אותם, אבל לפני הורדוס התרפסנו והתרפסנו... כדי לכפר את הפשעים האלה עלינו להתרפס ולהתרפס עד אין קץ גם לפני איתני־ארץ, גם לפני בעלי־היכולת שבקרבנו. אך למה לי לעורר רפאים מדברי־הימים, די לנו ההוה. עשרת מיליונים יהודים אינם יכולים אפילו לרפא כחמש מאות קולוניסטים מן ההריסות שהביא עליהם שייד ואינם יכולים לשכלל על הקרקע אפילו חמשים פועלים. ואם עם כזה, שאינו עושה מאומה לישוב ארץ אבותיו, עודנו בא בכח שטר על ארץ האבות ומגיס לבו כלפי אחרים, שבכל אופן עושים ויכולים לעשות איזה דבר – הנה גם אמיץ־רוח כזה ראוי „להכתב לזכרון לדורות במגלת־תענית של הגלות".

עד השכלול. על כן החליטה הקומיסיה לבקש מחברת יק״א ליסד קולוניה בעד ששים או שבעים פועלים ולכונן מיני עבודה אחרים בעד שאר הפועלים. כמדומה, כי גם חכם כדניאל לא היה מוצא דרך יותר נכונה לפתרון שאלת הפועלים, – והנה באו הנלהבים וערבבו את המוחות, עד שהחליטו באספה הכללית בהדא־מחתא לשכלל את הפועלים רק על הקרקע (כלם במשמע, שהרי העירו כי חברת יק״א לא תאבה לפתור את השאלה לחצאין) ושתהיינה עבודות החרושת רק כסניף לעבודת־האדמה!

הנה בקולוניה אחת בגליל יש אנשים אשר לא יכשרו לשום עבודה. אפשר, כי בעת בואם להקולוניה, בהיותם עוד בחצי ימיהם, היו יכולים להתרגל בעבודת־אדמה, אבל שמונה־עשרה שנה היו אוכלים ואינם עושים מאומה ונתפרנסו מחלוקה שנתן להם שייר, מלבד מה ששכרו להם פועלים לעבוד בכרמיהם, שאיזו מהם לא ידעו גם את מקומם בהקולניה... ועל כן עתה בזקנותם אינם מוכשרים עוד בשום אופן לשום עבודה גופנית. לכאורה ראוי היה לתת לאנשים כאלה איזה סכום שיעזבו את הארץ ויתפרנסו בתור חנונים וסרסורים במקום שדרושים אנשים כאלה, ולהושיב על מקומם אנשים מוכשרים לעבודה, כי לפרנס בדרך „חלוקה" קולוניסטים הוא דבר שאין לו תפיסה בשום מוח. אבל גוזרי גזרות על אחרים החליטו אחרת: לבלי יורדו מן הקולוניות שום איש!

הנלהבים נמשכו בכל כחם אחרי דרשה יפה אחת, כי צריך לבוא לפאריז לא רק לתפלה, כי גם למלחמה, ולמטרה זו החליטו שיהיו בהמלאכות עשרים צירים, שיכנסו בתוכם גם מנעימי־מלל, גם דוהרי־דולקים, שהמלאכות תשא עליה „הותם דימונסטרטיבי", שתערוך „מחאות בפומבי", תקרא קונגרס למלחמה על יק״א וכאלה. אם היו ראשי חברת יק״א נבהלים מקול הקורא לא אדע, אבל גם תינוק דלא חכים ולא טפ״ש צריך היה להבין, כי החלטות כאלה צריכות להשאר בסוד עד שתבוא המלאכות כשואה על פאריז ותלכוד אותה במחאותיה. אבל כתבנינו חשבו זאת למותר, ואולי גם למחסור, ותיכף תקעו והריעו במכתבי־העת העברים וגם היוצאים לאור בשפת רוסיה בתוכם, כי פני המלאכות מועדות למלחמה. כל איש יבין, כי על־ידי זה הגיעו הדברים האלה גם לראשי חברת יק״א עוד כשני חדשים לפני בוא המלאכות (ובאמת כן היה, עי׳ „המליץ" נומר 45 בהידיעה מפאריז), ונקל לנו לשער, איך הביטה החברה הזו מראש על מלאכות כזו עוד לפני בואה!... היפלא, אם החברה הזו לא נזקקה כלל להמלאכות?...

לחנם יזעף לבנו על אחרים בשעה שאנו בעצמנו סלפנו את דרכנו:

גם לחברת יק״א לא כבד היה להשיננה, – אז היה כל הישוב לשם ולתהלה. אמנם „נביאים" לא היו עוד בארץ־ישראל... אבל היו בה קולוניסטים עובדי־אדמה הבטוחים במצבם וקולוניות מלאות כל טוב.

לאסוננו, אין לנו פקידות כזו גם עתה. אבל אם לא נוכל לדרוש עתה מאת מנהיגי הישוב בפאריז דבר שהוא למעלה מכחם, שיביטו על הישוב כעל ענין לאומי, הנה יכולים אנו לדרוש מהם שיביטו עליו כעל ענין מעשי, מסחרי, שמעמידים בראשו רק אנשים מומחים ומוכשרים לכך. אין ספק, כי ראשי חברת יק״א, אם היו מיסדים איזה בית־חרשת המעשה, אם בכסף עצמם לטובתם, או בכסף החברה לתועלת הכלל, היו מעמידים בראשו מיכאניקים, אינזשנרים הבקיאים בעניני המסחר, למען לא יצא כספם לריק. בהישוב אינם עושים כך: על מקום שייד נתמנה המורה פאריענטי. מודה אני, כי הוא איש ישר ובעל מדות מוסריות, אם גם אינו מכיר את מקומו; אבל גם אני, אכבדה נא להתיצב לפניכם, לא הטפתי מעולם ככרות־לחם מן השוק ולא שלחתי את ידי בצלחת בגדו של חברי, האם זה יכשיר אותי לעמוד בראש ישוב? מה למלמד־תינוקות ולעבודת־האדמה? בראש הישוב צריך להעמיד אגרונום מומחה בעל־כשרון מאנשי המעשה, אשר יוכל להכיר ולדעת את כל השגיאות שנעשו ע״י שיטת שייד, להסיר את המכשולים, ולתקן את כל העונות והפשעים שנעשו עד היום בהישוב; הוא יוכל להושיב קולוניסטים רבים מן הישנים על אחוזות חדשות בארץ־ישראל, להרבות בהקולוניות ענפי עבודה, ולמצוא תחבולות לישר בכסף שמסר הנדיב להחברה יק״א את כל ההדורים. באין איש כזה ראוי מאד לחשוש, שמא יתם הכסף לריק, כאשר לא הועילו כל מיליוני הנדיב עד עתה.

וקרוב לודאי, כי בקשה כזו היתה מתקבלת ברצון מאת חברת יק״א, כי לה הלא אחת היא, אם יהיה מורה בראש הישוב, או מומחה לזה, ואז היינו יכולים לקוות, כי לפי טבע הדברים היה מצב הקולוניסטים בא מעט־מעט עד שכלולו הגמור. אבל גם בזה אשמים אנו בעצמנו. מראש נקל היה לדעת, כי המלאכות לא תביא כל פרי, כי הנלהבים שהיו באספה הכללית הציגוה מתחלה במצב שאין לו שחר. הנה הקומיסיה שנמנתה באודיסה לישאת־ולתת ע״ד שאלת הפועלים ראתה תיכף כי היא במשעול צר מאד. מצד אחד נמצאים בארץ־ישראל כארבע מאות פועלים תלויים באויר, אשר לשכלולם דרוש כשבעה מיליון פר׳ וגם זמן רב עד שתהיה אדמה לכך; מצד השני יכלה לקוות לכל היותר על סך מיליון פר׳, ורק בתקוה בעלמא, מבלי שום בטוחות בזה, סך שלא יספיק גם לשכלול מאה משפחות ופרנסתם

השאלה הוא: מה לעשות עתה? הלא יודעים אנו, כי עתה אין שום אפיטרופסות על הקולוניסטים, והנדיב אמר בפירוש, כי נכון הוא למסור את היקב להקולוניסטים ובלבד שיפטרוהו מקנית הענבים, שהוא מפסיד בהם סכום גדול מדי שנה בשנה. ואם אין להקולוניסטים קונים על הענבים מבלעדיו, היש איזה מובן לדרוש ממנו, שאחרי שהוא קונה מהם את הענבים והוא מכין מהם יין - ימסור עוד את היין הזה, קנין כספו, להקולוניסטים? מודים אנו, וצריכים אנו להודות, כי מיליוני הנדיב לא היו להקולוניסטים לתועלת גדולה, ובחסדי שייד הנם בלתי בטוחים במצבם כמו בשעה הראשונה, אבל היש לנו צדקה לדרוש מיד הנדיב עוד עשרות מיליונים בשביל שנכשל בשייד?

בכלל עלינו להודות, כי לא על הפקידות בכללה צריך להתאונן, רק דוקא על הפקידות בשיטת שייד, שחבלה בזדון כל חלקה טובה בהישוב, כי באמת אין לך דבר צבורי שלא תהיה בו פקידות בתמונה זו או אחרת, ועוד יותר נחוצה פקידות בענין הישוב, שהחזיקו בו אנשים שלא ידעו בין ימינם לשמאלם בעניני עבודת־האדמה בכלל ובתנאי ארץ־ישראל בפרט. להפך, עלינו להתאונן, כי לא היתה פקידות מומחית, ישרה ועם זה גם תקיפה לכל עניני הישוב מתחלה ועד עתה. אילו היתה פקידות כמו זו האחרונה לא היו קונים אדמת־חול של „ראשון־לציון", לא היו קונים את „גדרה" ואת „רחובות", שגם בהן החול מרובה הרבה על אדמת הזרע, לא היו מיעצים לשכלל קולוניות של עבודת גפנים על יסוד דברי איזה מדרש: „כשאתם נכנסים לארץ־ישראל לא תתעסקו אלא במטע תחלה, שנאמר: וכי תבאו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל", כי מלבד שאין למדים הלכות עבודת־אדמה מן המדרשות, הנה אין להשוות את זמננו זה לזמן המדרש, שאז לא היו בארץ בעלי דת מחמד האסורים בשתית יין; לא היו מניחים לרשים ולדלים לקנות להם כשלשים או ארבעים דונם ב„פתח תקוה", ב„וואדי חאנין" וב„משמר הירדן", מדת אדמה שאינה יכולה בשום אופן לתת אפילו לחם צר לבעליה, רק נותנת לו זכות לפשוט יד לתמיכה באשר שֵׁם קולוניסט נקרא עליו; לא היו מושיבים שמונים משפחות על שלשת אלפים דונם ב„זכרון יעקב", לא היו קונים את „ראש פנה" המלאה אבנים, לא היו קונים את „עין זיתים" המלאה סיד; לא היו קונים את „חדרה" עם בצותיה וקדחתה; לא היו מיסדים קולוניות קטנות שלעולם לא תוכלנה לשאת את הוצאות הצבור; לא היו מאבידים עשרות אלפי פר' דמי עניים ע"י סרסורים רמאים... כללו של דבר, אילו היתה פקידות טובה באמת, אשר גם להנדיב,

דאמרי אינשי: „מי שאינו מישלם סכום אינו מהוה את דעתו", אבל על אספה כללית הכל אפשר... אבל סוף־סוף לא היתה זאת רק הסכמת יחידים ולא דעת העם.

עוד זאת, גם היחידים האלה, בגזרם מרחוק גזרות על הנדיב וחברת יק"א לתת כסף ולשתוק, לא עלתה מעולם על דעתם, כי אם לא יקבלו הנדיב והחברה את גזרתם זאת אז תאמר המלאכות להם: „שקילי טיבותיך ושדי אחיזרי". ודבר זה לא מכללא איתמר, שאין בהחלטות האספה שום רמז לזה, אלא בפירוש איתמר, כי באמת הדרישות היפות לחוד, וההחלטות – לחוד. יכולים היו הנאספים „לדבר נשגבות ולבקש גדולות בשעה שהם עומדים על הבמה", אבל כשעמדו למנין החליטו להטיל על המלאכות להשתדל, שלא יודח איש מן הקולוניסטים ומן הפועלים, כי גם לזמן קצר לא יהיה שום שנוי לרעה במצב הקולוניסטים, וכי התנאי שתהיה דעת הקומיסיה מארץ־ישראל לחובה על החברה לא יהיה לעיקר (אם כן ותרו על שחרור הישוב!), ואיך היתה המלאכות רשאית לעבור על דברי שולחיה ולדרוש מאת הנדיב שיסלק את ידו מן הישוב, באופן שיצטרכו כל הקולוניסטים לעזוב את הארץ? עוד יותר יפלא, כי הדורש הזה גם עתה לא יוכל לסלוח להמלאכות את פשעה, כי קימה את החלטת שולחיה ולא שמעה לעצת יחיד החולק על האספה. אשר דרש „לבעוט בחסד", „להעמיד בסכנה את הפרט בשביל הכללי" (איזה כלל? וכי אם יבואו מעתה אחרים וייסדו קולוניות חדשות על יסוד השחרור יעכבו בידם?) – לא בטלה את החלטות האספה בשביל דרשה יפה שערך, ולא דחו „חיי שעה (של הקולוניסטים) מפני חיי עולם (של מי?)", בעת אשר גם צירי הקולוניסטים בעצמם, שבשבילם דאגו האספה והמלאכות, התנגדו בכל כחם לעצת היחיד הזה, בדעתם כי בלא הנדיב אין להם תקוה („המליץ" נומר 130 שנת תרס"א). אם כמרי הקתולים, בהיות כחם בידם, דאגו לנשמות קרבנותיהם בעת שהעלו את גופם על המוקד, האם יכלה המלאכות להשתמש ב„הרגע ההיסטורי" ולשרוף את חומר הישוב כדי להציל את נשמתו על פי תביעת איזה אידיאל מדומה?

עוד זאת, בפאריז נתברר להמלאכות, כי אי־אפשר לדבר עתה על בטול דבר שאינו עוד בעולם, על בטול האפיטרופסות. אמת הוא, כי האפיטרופסות השיידית השחיתה את כל הישוב מיום הוסדה, אמת, כי ראוי שייד להציב לו מצבת־קלון לדורות ולהגיד לדור את כל השערוריות אשר עשה בעניני הישוב; אבל אחרי שאין צועקים על שעבר, ועיקר

ואם לאו – „שקילי טיבותיך ושדי אחיזרי", „לא מעוקצך ולא מדובשך, פזר ממונך לבטלה בכל מקום אשר תחפוץ, כמו שעושים שאר עשירי ישראל ואת ארץ־ישראל הנח!" („השלח", חוברת תמוז, שנת תרס"א).

אמנם אפשר, כי איזה פקח היה עונה על הטענה הזו לאמר: איפה היו שלוחי בני אברהם, יצחק ויעקב במשך אלף ושמונה מאות שנה? מה עושים השלוחים האלה עתה, בשעה שכנסיות דתיות שונות תוקעות להן יתדות נאמנים בכל פנה בארץ הזאת, בשעה שאדוני הארץ בפועל מחלקים את כפריה לפליטי ארצות אחרות מבני אמונתם, בשעה שהגרמנים ואחרים כובשים להם אחוזות גדולות, בשעה שפקידי המקום אינם נותנים לבני־ישראל גם לבוא אל הארץ? מדוע בראותם כל זאת אינם באים בטענת ירושה, ובבוא איש נדיב, אשר השקיע בהישוב עשרות מיליונים, כונתו היתה רצויה בכל האופנים, רק בתומת־לבו הגדולה נכשל בבני־אדם שאינם מהוגנים, ולמרות כל המעצורים עסק הרבה בגאולת הארץ, בנה בה בתים רבים, יצר כרמי־חמד גם הביא לנו נסיונות מועילים ועוד ועוד – הנם באים בתור יורשים לגרש אותו מעל פני הארץ, כאילו הגרמנים ואחרים יש להם יותר זכות על הארץ ממנו, שגם הוא אחד היורשים?? אבל אפשר גם כן, כי אותו הפקח היה מונע את עצמו משאלות כאלה מסבה פשוטה: ידוע הוא, כי בני עמנו רגילים לדבר בהכנעה גדולה עם „פריצים", אך אם מתברר להם שאיזה „פריץ" הוא משלנו, מיד מדברים עמו בלשון אחרת לגמרי. לפי זה, כל האחרים הלא הם פ ר י צ י ם, יעשו מה שיעשו בארץ־ישראל, אבל הנדיב ה י ה ו ד י – שאני, עליו אסור לבנות לטובתנו בלי הוראתנו, בעת שאחרים בונים ובונים שלא לטובתנו. אלא אי קשיא – הא קשיא: איזו שלוחי העם יש כאן? מעשרת מיליונים בני־ישראל יש כשמונה אלפים חברים לחברת התמיכה, שמהם באו להאספה באודיסה כשמונים או כמאה איש, אשר בני עריהם לא ידעו כלל את ההצעות שתבאנה על האספה ולא מסרו על כן לציריהם שום החלטות עליהן, ורק בהיות הצירים על האספה באו הרוב מהם, היינו הפחות־מתונים, אחרי ששמעו דרשות יפות על־דבר „שהרור הישוב" ונתפעלו מאד מן המליצות הרמות, והסכימו רגע לדרוש מאת הנדיב והברת יק"א לחלק את העבודה בין העובדים, באופן שהנדיב והחברה יתנו שלשה־עשר מיליון פר' (שבעה לשכלול הפועלים וששה לשכלול הקולוניסטים) ואת הדעה יחוו אחרים. איני מסופק אפילו רגע אחד, כי כל אחד מן הנאספים ההם אם היה יושב בביתו והיה בא אליו איש להציע לו דברים כאלה בינו לבין עצמו, היה משתומם למשמע אזניו. כי כבר נודע המשל

אחרי מות האיש שעל שמו נקנתה בלי בנים, וממשלת תוגרמה, על־פי חקיה, ירשה את ארמתו, מבלי לדבר על היותה כקומץ לפני הארי: שלשת אלפים דונם בעד שמונים משפחות, היינו פחות מארבעים דונם למשפחה; „ראש־פנה" היתה מלאה אבנים, ורק בכסף הנדיב, בסכום שאפשר היה ליסד בו קולוניה שלמה חדשה, טהרו את אבניה; בני „יסוד המעלה" ישבו כשבע משפחות שש שנים בצפת (כי גם בתים לדירה לא היו להם) עד שסוף־סוף באו תחת חסות הנדיב; על „עקרון" ואחיות „זכרון יעקב" אין לדבר, כי הן מתחלתן נוסדו על־ידי הנדיב; בני „פתח־תקוה" היו נפוצים כבר לכל רוח, אם לא היו עובדים על אחוזות הנדיב שבה; ל„גדרה", „וואדי חאנין" ו„רחובות" לא היה למי למכור את ענביהם מבלעדי הנדיב וכבר היו מתפזרים לכל רוח; גם „קיסטיני" לא היתה לנו מבלעדי הנדיב, כי אדמתה לו היא. גם על „חדרה" ו„משמר הירדן", שאינן עוד קולוניות, היתה השפעת הנדיב לטובה: על הראשונה הוציא כסף רב ליבושת הבצות, והיא ו„משמר הירדן", כמו „וואדי־חאנין" ו„רחובות", קבלו הלואה בסכום גדול מחברת יק"א, אשר אך הנדיב היה לה לעינים. אם נוסיף על זה, כי הנדיב הרחיב גבולות „ראשון־לציון", „עקרון", „זכרון־יעקב", „ראש־פנה" ו„יסוד המעלה" וקנה עוד אחוזות רבות בעבר הירדן ובשאר מקומות בארץ־ישראל, — אז נראה ברור, כי אם לא היה בא הנדיב לעזרת הישוב, היתה כל התנועה כנפל אשת בל חזו שמש; היתה מארכת ימים כצל ולא זכתה להביא גם את הציוניות לעולם, אשר בדרך אגב ראוי להעיר, כי עם כל שאונה והמונה לא עשתה עד עתה בארץ־ישראל שום דבר.

ובכן אם הנדיב אמר דברים מרים אבל אמתים, כי לו הישוב—לא בו האשם, אך בנו. הוא אמר דברים כהויתם, ולנו בשת־הפנים בזה, ומה יש לנו צדקה להתאונן: „עבדים אנחנו עליה!" ?

אך יותר נפלאה דרישת אחד מחברי המלאכות לתת לו רשות מראש לדרוש לפני הנדיב דרשה נאה: „בני עמנו אם כסף אין להם — שטר יש להם על הארץ הזאת, בני אברהם, יצחק ויעקב הם, שלהם ולבניהם נתנה הארץ למורשה עד סוף כל הדורות, ובכח זכותו הלאומית של העם, באים אנו, שלוחיו, ומצווים אנו (!) לאמר לך", כי אם לך הכסף הנה לנו פטפוטי מלים עוד יותר מאשר לך כסף, ואם לא תאמין לנו — בוא לאספותינו הרבות והתמידיות שכמעט בכל עיר ותוכה בזה; אם כן, ר' יהודי, בהיותך בן אברהם, יצחק ויעקב כמונו, ובהיות לנו שטר על הארץ וגם דרשות ומליצות בשכחה, עליך לתת רק את הכסף, ואת הדעה נחוה אנו,

העם וישוב הארץ.

אינה דומה בכיה לבכיה. רבן גמליאל שמע קול בכית אֵם אמללה בלילות על בנה מחמד נפשה, אשר נגזר מארץ חיים, והיה בוכה עמה עד שנשרו ריסי עיניו, ופלוני הסניגור, אשר בהמליצו לפני השופטים המושבעים על בן סורר ומורה שהרג את אביו ואת אמו ונידון על פשעו זה, נתן קול בוכים ואמר: חוסו נא על האמלל הזה, אשר נשאר יתום נעזב מבלי אב ומבלי אם – היה למשל...

אם אבותינו בימי עזרא נאנחו בלב מר: „והארץ אשר נתת לאבותינו.. הנה עבדים אנחנו עליה"–הנה באמת שומעים אנו ברור את „הסערה שהתחוללה" בלבם או „ואת הילדה שהקיפה את כל הקהל מסביב" בעת ההיא. עם אוהב שלום ועבודה ישב בשלוה בארץ אבותיו ובאו עריצי גוים אשר לא ידעו שׂבעה ויגלום מארצם; ימים רבים ישבו בגולה על אדמת נכר, וגם אחרי כן, בקום מלך חסד ויקרא לשבויים דרור לשוב לארץ אבותיהם–עודם עבדים עליה! אך אם אנחנו, בני־בניהם, נכפיל את הדברים האלה, הלא ראויים אנו לשנינה לא רק לפני עמים אחרים, אשר אם היו מגיעים להם הדברים האלה היו נדים לנו בחרפה, כי גם לפני עצמנו.

מה עשינו במשך קרוב לאלף ושמונה מאות שנה לבנות את הריסות עמנו וארצנו, שנהיה רשאים להתאונן על מצבה הנוכחי? ומה עשינו בעשרים השנים האחרונות מיום אשר נולדה התנועה, אשר לתפארת המליצה נקרא אותה בשם „תנועה לאומית?"

ואם יש עתה איזה ישוב בארץ־ישראל – הנה כלו נוסד לא על ידנו, רק על־ידי איש אחד, על־ידי הבארון רוטהשילד מפאריז. לא על שוא התהלל הנדיב הזה, באמרו: „ישוב ארץ־ישראל אני עשיתיו, אני לבדי", כי באמת לולא הוא לא היה עתה שום ישוב חדש בארץ־ישראל. „ראשון־לציון" היתה קרובה להריסה כבר בשנת תרמ"ד, אחרי שהשקיעו מיסדיה את כל כספם באדמתה, בבנינים מרווחים, בזריעת שתי שנים על אדמת חול, ועל־ידי זה – בפרנסה בזמן ההוא מן המוכן; ל„זכרון־יעקב" לא היתה פליטה

להאיש הזה לשפוט על תורת ישראל? ומי הרשה לו לחוות דע, כי בהציוניות שבימינו כלולה איזה תורה מיוחדת!" (במאמרי הקודם צד 278). ובאמת מי הרשה לאיש שאינו יודע מלה אחת עברית, ושרוב ימיו הקדיש לחכמת הרפואה ולחכמת הכלכלה, לשפוט על תורת ישראל? הלא לאיש כזה היו אומרים תמיד: מה לך אצל דברי תורה, כלך לך אצל נגעים ותחלואי הדרי בטן: אחרי כל אלה עוד מוצא איש ריבי עוז בנפשו להשיב: „היו ימים שרבות רבות מאד נדרש בספרותנו על תורת ישראל" (הוא עושה עצמו כשוכח, כי הדרשנים ההם היו לפחות בקיאים מעט או הרבה במקרא ובאגדות), ולהוסיף עוד, כי „גם על האומר שהציוניות של עתה כוללת בתוכה את תורת ישראל (מפוזר גם אצל איש ריבי, היודע יותר מפלוני את תורת ישראל) לעמוד לדין לפני שופטי הבקרת הקדושה". על דברים כאלה אין נוהגים להשיב.

כאלה. אינני מאלה השונים פרקם מאה פעמים ואחת, ובמשך יותר משלשים שנות עבודתי בספרותנו כבר דברתי הרבה על שאלת הרבנים, ההשכלה, העבודה ועוד, ואם עתה בעתי המצומצמת לי אני מוצא יותר לנכון לכתוב מאמרים כאלה שכתבתי ב„הפרדס" חוברת ג' ובשלשת שנות „השלח", מאמרים שאין בהם סימני תשובה, מאשר להכפיל דברי שכבר אמרתי בעיקרם על־דבר הרבנים, ההשכלה והעבודה וכו', ביחוד בעת הזאת, עת העוני המדכא והשפלות הנוראה ועת הגבלת כל פעולה על־ידי סבות מחוץ, שאין בידנו לעשות כל פעולה נכרת בענינים האלה – הנה אינני רואה לחוב לי לתת דין־וחשבון על פעולותי לפניהם. אבל רואה אני לנחוץ להעיר את הקוראים, כי דברי בעל המאמר „הסופרים והעם" כנגדי בנומר 35 הם סמיות עינים מצד איש היודע את האמת ומתכוון למרוד בה. שמעו ושפוטו: בבאזיל נתנו לפלוני עטרה שאינה הולמתו, ויבוא פלוני ההוא ויברר במכתב־חוזר להציונים כי אין הציוניות נוגעת חלילה בסעיף אחד מן הפרוגרם. אם הרבנים כותבים היתרים על חבת־ציון והציוניות ומוכיחים כי אינן מתנגדות להדת – מהתלים בהם ואומרים: כלום חבת־ציון צריכה להכשר הרבנים כמו מקוה ויין? אבל מן הפרוגרם הגדול, הגבור והנורא בודאי צריך לקבל היתר, ואילו היתה הציוניות מתנגדת חלילה לסעיף אחד מהלכות הפרוגרם הרי אנו ובנינו ובני־בנינו חייבים להיות משועבדים לכל פרעה ולכל המן עד סוף כל הדורות. אמת הוא, כי האנטיסמיטים אינם חוקרים ודורשים כלל, אם האנטיסמיטיזם מתאים אל הפרוגרם או לא; אבל הלא עם חכם ונבון אנחנו, ואם חדלנו לשאול את פי הרבנים אם הציוניות מותרת על־פי דת, הנה עלינו לשאול אם הציוניות מותרת על־פי השלחן־ערוך של הפרוגרם. והנה פלוני דנן מצא היתר להציוניות על־פי הפרוגרם (יגעתי ומצאתי – תאמין!), וההיתר הזה מלבד שנשלח להציונים, עוד נדפס גם במכתב־עתי הזשארגוני „דער יוד", למען ידעו כל בעלי־המלאכה הפשוטים, כל נשי „צאינה וראינה" וכל השפחות, תלמידותיו של שמ"ר, כי הציוניות מותרת על־פי השלחן־ערוך של הפרוגרם, „ויאכלו ענוים וישבעו". בהיתר הזה דרש המחבר דרשה של פלסתר, ובתוך יתר דבריו אמר, כי „זרם החיים שהכניסה לעולם האלילים תורת ישראל, תורת המוסר של היהדות, **זאת התורה הכלולה בציוניות שבימינו** אלה, הזרם הזה השפיע וכו'". בדעתי כי התורה הזו אינה תורת ישראל, שאמרה לא יחדל וגו', רק תורת האיסיים, אשר חז"ל חשבו אותה למדת „עם הארץ", כי היא יכולה להביא רעל על הציוניות, וכי הציוניים האמתים, כהד"ר מאנדילשטאם, חושבים אותה לפגול להציוניות, שאלתי: „מי הרשה

וסודות הדיקדנטים; להשאיר מכל־היהדות את נגוני החסידים ורקודיהם ולמלא את כל חלל עולמנו רנת כוכבי־בוקר ושירי־זמרה על האהבה, החליקה על הקרח, על רקודים וכיוצא בזה. ושאיפותיו לעצמו (דבר קטן!) — למצוא את סוד ההויה הכללית, סבתה ומטרתה. אף יש לו שאיפות גבוריו. גבורו החביב לו, אשר מאהבתו שאהב אותו ומשמחתו ששמח בו קרא את שמו כשם עצמו, שואף לישא לו לאשה אשכנזית נוצרית, אשר יובילנה מברלין עד אומאן אשר בפלך קיוב לטייל עמה בגן המלך שם, ולהציגה לפני אביו שהוא רב ומו״ץ בעיר קטנה בפלך פודוליה. אלה הן שאיפותיו בחדשים האחרונים, ויש תקוה, כי בעוד שנים־שלשה חדשים תהיינה ל ב ר ה ל פ ת א זה שאיפות אחרות לגמרי, עד עבור עוד איזו חדשים אחרים ותהיינה עוד שאיפות חדשות... וכן הלאה.

אינני אומר כי שאיפות כמו אלה הן גם שאיפות רוב הצעירים החדשים; אבל בכל אופן שאיפותיהם, כמו שאמרתי, מכוסות בערפל, ורשות לנו לומר, שבעצמם אין הצעירים ההם יודעים בברור ו ב ח י ו ב מה הם רוצים, ולא מאנשים כאלה נוכל לקחת מורים להעם ובוראים לו „ספירות׳ עבריות.

לא, עבודת הקולטורה אינה יכולה להמסר לכל הרוצה להיות מהנך ומפיץ קולטורה: היא עבודת הסופרים, אשר אם גם הם עלולים לשגיאות ולפעמים, לדאבון לב, גם לזדונות, הנה פעולתם גלויה לכל, ובזה עצמו אינה מסוכנה. אך גם הפעולה הזאת אינה צריכה להיות בשם הציוניות, הצריכה להיות קנין כל העם מבלי יוצא מן הכלל, אך בשמה עצמה. לעינינו שבו לתחיה עמי איטליה ובולגריה, ולא שמענו כי בעת העבודה להשגת התחיה ההיא רעמו בשם התחיה ההיא וביחס אמיץ אליה קולות וברקים על־דבר הקולטורה של העמים ההם, קניניהם הרוחניים, „פרינציפיהם׳ ושאיפותיהם הספרותיות והדומה לזה. כל איש שהוא מן הישוב מודה, שהקולטורה נחוצה גם לעם העומד ברשות עצמו, גם להעם התלוי בדעת אחריב, וגם לעם מפוזר ומפורד כמונו, ו כ ל ה נ א מ ן ל ה י ש ו ב ה מ ע ש י ו ל ה צ י ו נ י ו ת ב מ ט ר ת ה ה ח מ ר י ת ו א י נ ו ח פ ץ ל ה ש ת מ ש ב ה צ י ו נ י ו ת כ ד י ל ה פ י ץ ב ע ם א ת ה ש ק פ ו ת י ו ו ד ע ו ת י ו — א י נ ו מ ע ר ב ש א ל ה ב ש א ל ה.

עוד לי איזו דברים על טענות המלאכים היוצאים מן השופר של ה׳ ראזענפעלד, ולא בשבילם אלא בשביל הקוראים שאינם יודעים אותם ואת תנואותיהם. לא אדבר על העקיצות שהם אומרים לשלוח לי בתור „בעל תשובה ושב ממערכות המלחמה׳, כי חושב אני למותר להשיב על דברים

מלא גם את לבם רוח חכמה עוד בימי קדם, כאשר העיד עליהם הסופר־היוני טעאפראסט, שחי כמאתים שנה לפני החשמונאים, שביום הם משיחים על ארות האלהות ובלילה הם מתבוננים אל הכוכבים; והסופר היוני מעגאסטהען, שחי יותר ממאה שנים לפני החשמונאים, בעת שלא היו עוד האֶלינּיסטים, אומר, שכל חקי הטבע שנודעו להקדמונים נודעו גם להיהודים בסוריה („וואסחאד" חוברת ט' לשנת 1896 במאמרו של פערעפערקאוויטש) – הרוח הזה יקלוט גם עתה אל תוכו את כל הטוב שבכל החכמות והמדעים גם בלי קנאת הצעירים. אבל אין ספק, שאם יקבלו הצעירים שבימים האלה על עצמם את האפיטרופסות על העם אז יביאו לו רעה רבה.

בדאבון לב עלי להזכיר את המאמר הידוע: „הראשונים שנתגלה עונם נתגלה קצם, והאחרונים שלא נתגלה עונם לא נתגלה קצם". גם לפני שלשים שנה ויותר היו צעירים בעמנו, גם הם היו לוחמים, ועוד יותר בחרף־נפש מגבורינו היום, ואת מלחמתם הזו זוכרים עתה סופרים הרבה בנענועים. אבל הם גלו את מחשבותיהם ברור: דרשו למוד שפת־עבר, לשונות העמים וידיעות, דרשו לעבודת־האדמה ומלאכה, דרשו תקונים בהשלחן־ערוך, הפיצו הבנה ישרה בהתלמוד, נלחמו כנגד דעות נפסדות; סמולינסקי נלחם עם האומרים כי אין אנו רק מפלגה דתית, וכלנו, גם הצעירים הלוחמים אז, גם קוראי דבריהם, ידעו מה הם מבקשים וקץ דרישותיהם. בזמן האחרון, כשנתגברה החסידות בישראל על־ידי הצרות האחרונות, באה רוח חסידות גם בההשכלה, והננו שומעים כל היום: „שאיפות, זרמים, מגמות, יצירות, אצילות, אידיאות, פרינציפים, מחשבות זכות, תחיות" וכאלה, שבכללם הם ברורים לשומעיהם לא יותר מן „זעיר אנפין, שבירת הכלים, ניצוצות וקליפות". אוי לנו, אם צעירים כאלה, אשר בעצמם אינם יכולים לברר מה הם רוצים, יהיו האפיטרופסים לעמנו לברוא לו דרך ישרה בארץ־הקדש.

הנה לפנינו דוגמא מן השאיפות של אחד הצעירים החדשים, אשר לשמחת לבי איננו מן הציונים, רק „גדול הדור" סתם, ואשר שאיפותיו אינן מכוסות כל־כך בחשכת ערפל, ונודעות לנו באיזו תמונות ברורות מתוך מאמריו וחוברותיו. ושאיפותיו–כלליות בנוגע להספרות, ופרטיות בנוגע לו לעצמו. שאיפותיו הספרותיות – להביא בה בכלל מהפכה, למשל, כמהפכת סדום ועמורה, ובפרט – לבער מן העולם את ספרותנו, ואולי גם התנ"ך בכלל (אין כלל בלי יוצא, ובלי־ספק ברוגז רחם יזכור וישאיר לנו את המזמור „ברכי נפשי", פסוקים מ„שיר השירים" שאין בהם מליצות משונות לפי המהלך החדש, פסוקים מ„קהלת" וכיוצא בזה), ולהביא תחתיה את תורת ניטשישה

אבל אם יאמר איזה מהם להיות מפיץ קולטורה בעל־פה בין המון־העם או להיות מהנך לבניהם הקטנים בעצמו או על־ידי ספרי־למוד שלו שיטיל עליהם, הלא יש רשות להחרדים להתנגד לזה וגם להרים קול צוחה. טענות המלאכים היוצאים מן שופרו של ה׳ ראזענפעלד: „למה לנו כל ההבטחות הללו להרבנים והחרדים? אינהו בדידהו ואנן בדידן״ – אין להן שום מקום בשעה שאנו נכנסים לרשותם.

עוד זאת, עלינו לדעת, כי מסוכן מאד למסור בפועל ענינים רוחניים לכל הרוצה ליטול את השם, וכל־שכן בשעה שהרוצים ליטול שם כזה רבים הם. וקל־וחומר בן־בנו של קל־וחומר להוציא ענינים רוחניים אל השוק לפני ההמון, ענינים רוחניים דקים הם מאד, ואם ידים גסות ממשמשות בהם הרי הן מחבלות אותם. מופתים הרבה יש לזה בדברי־ימי מפלגות שונות בכל העמים וגם בדברי־ימינו.

ותמוהה היא עצת ה׳ קלוזנר שהביא ה׳ ראזענפעלד, באמרו: „רק על הצעירים מוטלת החובה להשתדל כי המתישבים בבואם לארץ (ישראל) ימצאו לפניהם „ספירה״ עברית אמתית, מלאה רוח יהדות אירופית ומקורית כאחת״ (לוח „אחיאסף״ 112). הן דברים כאלה אינם אלא צרופי „שמות קדושים״ וכל אחד יכול לפרשם כאות נפשו, ויכולים אנו לשער בנפשנו את הערבוביא והמהומה שתהיינה בארץ־הקדש, אם כל צעיר החושב עצמו לבר־סמכא (ומי הוא הצעיר החושב עצמו לאחד מן ה„צעירים״ שאינו בר־סמכא בעיני עצמו?) יישר דרך לפני המתישבים בארץ־הקדש לפי דרכו! עוד זאת שכח ה׳ קלוזנר, כי יתרון הצעירים הוא רק בעוז רוחם ובטוהר רגשותיהם; אך לא באלה לבד יהיה איש מורה דרך לעם, כי לזה דרושות גם חכמה ודעת יתירה, גם מתינות והתבוננות עמוקה, שעל־פי־רוב אין הדברים האלה מסגולות הצעירים. לא אכחד, כי אם גם חלקי עתה עם הזקנים לא אציע למסור גם להזקנים „בריאת „ספירה״ עברית אמתית מלאה רוח יהדות אירופית ומקורית כאחד״ בארץ־הקדש, כי בכלל אינני רוצה בבריאות הנעשות בכונה והשתדלות, תהיינה על־ידי זקנים או צעירים, כי סוף־סוף בריאות כאלה אינן חפשיות מעצמיות בוראיהן וטנדנציות שלהם, ועל כן בהכרח הן מביאות נזק. לדעתי, עלינו רק לעמוד על המשמר לבלי יתגבר בארץ־הקדש רוח צרפתי או אמריקני וכו׳, ואז נוכל להיות בטוחים, כי בתוך בני־ישראל בארץ מולדת ישראל ימצא הרוח העברי את דרכו הנכון מעצמו, כי רוח בני־ישראל לא יוכל להיות אחר ממה שהוא, אם לא יטוהו לצדדים בכח. והרוח הזה, אשר מלבד תתו לבני ישראל את כתבי־הקדש,

ה׳ דובנאוו, המתנגד הגדול להציוניות ומדמה את הציונים לעובדי־הבעל, באמרו שהם רוצים באליל מוחשי, יסכים לגמרי להקולטורה של ה׳ אחד־העם כשהיא בפני עצמה. אם כן מה ענין הקולטורה להציוניות, או יותר נכון, למה נכנים אל הציוניות, הדרושה להיות קנין כל העם, שיטות מיוחדות שאינן דעות כל העם כלו ולהרוס על ידי זה את השלום והאחדות, אשר בלעדיהם לא תתקיים הציוניות עצמה? יכול אני להיות ציוני ולהתרצות שיהיה עמנו רחוק מהשכלה וקולטורה במובנן היותר רחב, כמו הבורים בנגב אפריקה (אשר אם גם ינוצחו במלחמתם עם האנגלים תהיה הסבה לא במעוט השכלתם רק במעוט אוכלוסיהם), ויכול אני להיות מתנגד גמור לציוניות ולחפוץ שיהיו בני עמנו יודעי שפתנו, מוקירי קנינינו הרוחניים, אוהבי אחיהם, רחוקים מדעות קדומות, חוקרים בהשכל על כל מראה עיניהם, מוכשרים לעבודת הגוף ומושלמים בכל מלאכה וחרושת־המעשה וכו׳. אם הציונים חפצים בכל מדה טובה — טוב מאד, אך אל יערבבו מין בשאינו מינו לעשות את הציוניות עצמה בעיני חרדים למינות. אם כאוהבי עמם ובאמונתם להציוניות בכל לב ישתדלו להרבות בישראל אנשים המוכשרים לעבודת הגוף וביחוד לעבודת־האדמה על ידי יסוד בתי עבודת־האדמה לנערי ישראל, — אז יודה להם כל איש, בין שהוא ציוני ובין שאיננו ציוני; אם הזקוקים לכך ישתלמו בינם לבין עצמם בידיעת שפת־עבר ודברי־ימי־ישראל, אז לא תעלה גם על לב החרדים להקפיד עליהם. אבל אין להציונים הנאורים רשות לדרוש שהמון־העם יתן את בניו ביד משכילי הציונים לחנך אותם, ושהחרדים יביטו על זה בעין יפה; אין להם רשות לדרוש משליחי הציונים של כל ישראל, החרדים והחפשים יחד, היינו הועד הציוני, שהוא יקבל את הקולטורה כסעיף בפעולת הציוניות, כל זמן שיש בהקולטורה איזה צד רוחני שאין החרדים מסכימים עליו, כי הועד הציוני הוא גם שליחם של החרדים, כמו שאין החרדים יכולים לדרוש להעמיד ועד רבני על יד הועד ההוא, שהוא גם שליחם של החפשים; אין להם רשות לדרוש, כי מכסף השקלים שיש בהם חלק גדול של כסף החרדים, יוציאו הוצאות לצרכי הקולטורה הפסולה בעיניהם. אין איש דורש מן הציונים הנאורים לותר על דעתם ופרינציפיהם; הם בעצמם יכולים לעשות כטוב בעיניהם, אבל אל ידרשו מאת אחרים שישתתפו באופן ישר או עקלתון במעשים כאלה. אם יתקבצו עשרה ראזענפעלדים יחד ויעשו להם שיעור קבוע לקרוא מדי יום ביומו ספרים כטוב בעיניהם, יהיו אפילו מן היותר גרועים בעיני החרדים, אז לא ישית איש אליהם לב, כי גם בלא זה כבר הוציאו החרדים אותם מכלל ערבותם;

הקיפו רבני אשכנז ופולין את עצמם ואת עמם במשך מאות שנים) ינוסו סוף־כל־סוף כצללים עוברים... אבל חפץ אני, כי אלה אשר יבואו להפיץ את המחשבים האלה יקחו את כלי־מפצם לא מאוצר הציוניות". את הדברים האלה אמרתי לא לפני הרבה שנים אך לפני איזו חדשים, וה' ראזענפעלד בלי ספק עודנו זוכר אותם, אם גם גבוריו אשר קרא לאפו, הם המלאכים היוצאים מן השופר שלו, מעיזים פניהם לומר עלי כי הנני מיעץ לבקש הסכמת הרבנים על קריאת ספרים כמו „מורי נבוכי הזמן" ו„דור דור ודורשיו", ואילו הייתי אני מבקר ספרותנו לפני ההדפסה היו הסופרים צריכים להדפיס מאמרים רק על אדות מקוה כשרה וכיוצא בזה. העזות הזו נתעבה ביותר, אחרי שגם במאמרי האחרון דברתי רק על המכניסים את דעותיהם החפשיות אל הציוניות, ולא על הסופרים סתם.

אשוב לדברי. „מטרת הציוניות צריכה להיות רק להשיב לעמנו את החיים שאבדו לו בצאתו מציון", כי כל השאלות הגדולות האחרות אשר הצלחת עמנו תלויה בהן, אינן קשורות בהציוניות. הנה בעלי הקולטורה מרעישים עולמות על־דבר הפצת שפת־עבר, ידיעת לשונות, דברי־ימי־ישראל, חבה להעם, עבודת הגוף, השקפות נכונות על החיים וכו' וכו'. אך האם לא כל אלה דרשו ריב"ל, אדם הכהן, מאפו, וכל משכילי הסופרים העברים אשר מעולם לא הטיפו להתבוללות, בטרם היה לנו מושג מחבת־ציון במובנה עתה, או מן הציוניות? מי חבר דברי־ימי־ישראל אם לא הפרופיסור גרֶאטץ, אשר לא היה לא ציוני ולא חובב־ציון במובן הלאומי? מי עוסק גם עתה ביותר בדברי־ימינו אם לא רבים ממלומדי אחינו בחוץ־לא־ץ, שאינם לא ציונים, לא לאומיים, אבל אשכנזים בני דת משה? מי הוא מחבר הספר היותר מצוין בהקולטורה הדתית שלנו, אם לא ה' א. ה. וויס, המתנגד הגמור לישוב ארץ־ישראל ולהרעיון הלאומי? האם רבים ממתנגדי הציוניות לא יחתמו בשתי ידיהם על דרישות בעלי־הקולטורה? אמנם יש מהם אשר לא יתרצו אולי להקולטורה של ה' אחד־העם; אבל גם הציונים עוד לא באו לכלל הסכמה אחת, והקולטורה של ה' אחד־העם, הדורשת שמירת הקנינים הלאומיים הרוחניים מתוקנים על־פי תורה שבלב, אינה הקולטורה של המו"ל „הצפירה", הדורש קולטורה אירופית בהעתקה עברית (אין כונתי רק להעתקה בשפת עבר), וקולטורות שניהם אינן דומות להקולטורה של ה' יהודי הדורש תרבות עברית על טהרת הקדש ברוח הרמב"ן והרשב"א, וקולטורת שלשתם בלי־ספק אינה דומה להקולטורה שדורש הד"ר גאסטער, שכפי שצריך לשער היא קרובה לרוח מטיפי עמנו באשכנז. עם זה חושב אני, כי

וכל האומר להמשיך את העם אל הציוניות לא יוכל לבוא לפניו בשם תחיה כזו, אשר לפי שיטתו של העם תזכיר לו את המאמר הנודע: „מה יעביר אינש וימות? יחיה את עצמו". דברים כאלה, הצריכים בהכרח להרחיק את הרבנים והחרדים מעל הציוניות, יכולים לצאת אך מפי איש, שכל ציוניות שבעולם, מלבד הציוניות על־פי הגון שלו, אין בה חפץ לפי דעתו.

ה' ראזענפעלד אומר, כי בהיות מושג „עם" כולל אנשים בעלי השקפות שונות ובעם יש גם אריסטוקרטים, חסידים וכו', צריכה הציוניות להיות גם אריסטוקרטית, גם חסידית וכו', והוא תומך דבריו במה שאמרתי, „תלך לה כל מפלגה בחייה ובספרותה כטוב בעיניה". אבל הוא לא הבין את דברי וגם פילוסופיותו בעצמה תמוהה. אם אל הציוניות יתחברו גם קראים, כמו שיש ציונים בין הנוצרים, תצטרך, לפי דבריו, הציוניות להיות גם קראית, גם מחמדית, גם אלילית, אם יחפוץ בזה ה' ראזענפעלד. אבל האריסטוקרטית או החסידות לא על הציוניות נוסדה, רק על שיטת בעליה הפנימית, איש לפי דרכו. הציונים, מי שהם, יכולים להיות אריסטוקרטים, דימוקרטים, חסידים, פילוסופים, חרדים, חפשים, פורקי־עול, וגם בני דתות אחרות יכולים להיות ציונים, כמו שאנו רואים באמת; אבל כל אלה אין להם דבר עם הציוניות עצמה ולא היא המקור והסבה להם. האור, המים והאויר אין להם עצמם צבע מיוחד או טעם וריח מיוחד, ובאופן אחר לא היו הדברים האלה, שאי־אפשר לשום אדם לחיות בלעדיהם, טובים לכל אדם, אשר לרבים מהם צבע פלוני או טעם וריח פלוני אינו חביב כל־כך. גם להציוניות, הנהוצה לכל בני עמנו, אין צריך להיות שום גון ורעיון של איזו מפלגה מיוחדת. על הציוניות רק להשיב לעמנו את החיים שאבדו לו בצאתו מציון, וההיים ההם רק הם חיי עם על ארצו, כי יתר הדברים לא אבדו לנו בצאתנו מציון, וגם התורה, גם הפילוסופיה, גם ההשכלה וכל מיני שיטות המפלגות השונות ישנן לנו גם בימי הגלות, ולא על הציוניות להחזיר אותן לנו. אמת, כי הגהיטא והגלות קלקלו הרבה מאד בחיינו ורוחנו, אבל לא על ידי דרשות הציונים תסירנה לגמרי הקלקלות האלה, כי אם בסור סבתן, ואת אשר עותו ההיים יוכלו לתקן רק החיים בעצמם. גם אני כשאני לעצמי הנני חובב את ההשכלה והחקירה החפשית כמו בימי חרפי, גם אנכי חפץ שיהיה עמנו מלא קולטורה; אבל חבתי זו וחפצי זה אין להם דבר עם הציוניות, ולא ממקורה הם נובעים, רק ממקור השקפתי הפרטית ושיטתי הפנימית. את הדברים האלה אמרתי גם במאמרי „סמל הקנאה והמשטמה": „לא רק חפץ אני, כי גם בטוח אני שהמחשכים ההם (שבהם

השערה" (צד 13). אם נזכור כי הד"ר אהרנפרייז ידע היטב, כי מעולם לא עלתה ולא תעלה על דעת שום איש לדרוש ממנו ומאחרים להזמין את „פורה שר של שכחה" ולהשביע אותו כי יסיר לב קולטורי מהם וישליך אותו „על טורא רמתא", והדברים אמורים רק על קביעת הפצת הקולטורה ברבים, כחפץ הד"ר אהרנפרייז, ליסוד בשיטת הציוניות, וגם בזה, בעת שאין איש דורש ממנו קרבנות רוחניים, אינו יכול לוַתֵּר אף כחוט השערה, אם גם תהיה אחרית הקפדנות הזו מה שתהיה, — יכול אני להוציא מזה, כי הציוניות בלי הגון שלו אינה חשובה בעיניו.

ב) ה' ראזענפעלד בעצמו מתאונן במרי־שיחו על עסקנינו שבערי־השדה, שאינם יודעים שאין להם הרשות לותר גם על שלהם (בשאלת הקולטורה) יען אין וִתּוּר בפרינציפים ובהחלטות פנימיות („הקונגרס הבזילאי השלישי" צד 32). הנה גם הוא, כהד"ר אהרנפרייז, אינו רוצה לותר על דעותיו. עוד יאמר, כי „בדרך זו (בהחלטתם שלא תעסוק הציוניות בקולטורה) המה מביאים את הציוניות כלה למדרגת שרפת נשמה וגוף קים, ולא קים באמת, כי אם הולך ויבש, הולך וכלה ונפסד". בעיני אין ספק כי איש נאור ומצדיק לרבים כה' ראזענפעלד לא יהפוץ בדבר שהוא כלה ונפסד.

ג) למרות דברי פלוני שאמר „אל תלמדו ממעשי רק מדברי פי" נמנו וגמרו, שהמעשה מוכיח יותר מדברים בעלמא. מטרת מאמרו של ה' ראזענפעלד „הרבנות והציוניות", כפי שאני מבין אותה, היא לברר שהרבנות והציוניות אינן יכולות לדור במחיצה אחת, כי הרבנות היא „העמידה וההתכוצות בתוך ארבע אמותיה, והציוניות היא ההליכה לפנים, התפתחות והתחדשות" (לוח הנ"ל צד 57). „הפשרה ביניהן אי אפשרית" (שם צד 58). עוד יותר — בהרבנות „הפסד ורקבון", ובהיות הציוניות תנועה של תחיה הלא מובן, כי התחיה והרקב הם שני הפכים שלא יכונו בנושא אחד. זהו המוסר היוצא לנו מן המאמר הזה, ובאמור ה' ראזענפעלד, כי בשם „רבנות" הוא „מכוין לכלול בתוכה את היהדות הדתית בכללה ובפרטיה ובדקדוקיה, כמו שהיא חתומה ונתונה לפנינו בספרים ובחיים, באמונות ובדעות מימות רב אשי ורבינא עד החופ"ק „הקטן" בתורה ובדברי הלכה שבזמננו" (שם צד 57) — הלא כונתו גלויה, שהיהדות שבזמננו אינה יכולה להתאים עם הציוניות, והאחרונה על כן צריכה לדחות מפניה את הראשונה. אבל יודעים אנו, ויודע גם ה' ראזענפעלד, כי רוב מנין של העם לא יוכל, על־פי אמונת לבו ורעיונותיו הקבועים בו, להמיר את „ההפסד והרקבון", את „העמידה וההתכוצות" שירש מרבינא ורב אשי, בהתחיה וההתחדשות אשר בהציוניות,

הם בצד 58, ועם זה הוא אומר, כי הבאתי מדבריו „חצאי פסוקים". האמנם עוד יש לו מקום לטעון, שלא הייתי צריך להעלים עין מדבריו אלה, אף־על־פי שנאמרו במקום אחר; אבל הוא בעצמו הביא פה „חצאי פסוקים" מדבריו, שהרי תוך כדי דבור הוא מבאר שם שכונתו רק שאין צריך להאמין, שאין ההתעוררות באה אלא לעקור לבד, כי אם גם לעקור גם לנטוע. הלא כה הוא מסיים דבריו ההם: „אבל אם יאמר לך אדם: התעוררות התחיה באה גם לעקור נטוע וגם לנטוע; גם לשרש אחרי שרשים וגם להגן על שרשים ידועים – האמן והאמן! וכך היא מדת התחיה באמת..." (שם 58). אם כן הפה שאסר הוא הפה שהתיר, וסוף־סוף הוא מכנים אל הציוניות הנחות היכולות להרחיק ממנה לב רבים מאחינו, אשר על זה היתה טענתי. אם דברי אני: „גם אנכי מאמין כי כאשר יהיה אלהים עמנו וכו' אז ישתנו הרבה דברים בחיינו ובתמונותיהם לטובה" הם „ממש כדברים הללו" שאמר הוא: „אנחנו נוכל לומר בברור, כי כשישתנו פני חיינו וכו' אז תקבל גם הדת בלי ספק פנים אחרות" – וביחוד אם דברי ההם יכולים להדיח רבים מאחרי הציוניות כמו דבריו הוא, ישפטו הקוראים המבינים עברית. אחרי ההנחה הברורה הזו, שהדת תקבל אז בלי ספק פנים אחרות, הרי הוא שולל בעצמו מאת „הרואה את ישראל נגוע על ידי שאינו יכול לקיים את אלפי המצוות" את היכולת להאמין, כי „עם תחית האומה תחיה גם התורה עמה", ועל כן לא היה לי צורך להביא את הדברים שהוא בעצמו הורס אותם.

כן אין יסוד גם לעלילתו השנית. אנכי אמרתי: „אלה האנשים (הנלהבים שזכרתי שם) אשר כנראה אין הציוניות חשובה בעיניהם כשהיא לעצמה וכו', ורק מפני שהם רואים בה אמצעי טוב להביא על ידה בקרב העם את התקונים הרוחנים שהם שואפים אליהם עוד קודם שהיו לציונים וכו', אינם דואגים כמובן להציוניות עצמה וכו', הציוניות חביבה להם רק אם תהיה לפי רצונם וכו', אם תהיה הציוניות בעלת גון אחר – אז אין להם בה כל חפץ ואיש לאהליך ישראל!" (במאמרי הקודם צד 277). אם כן אמרתי דברי לא בהחלט כי אם בדרך השערה, „כנראה". חושב אני, כי רשות לשער כך, היינו שיש ציונים כאלה, ובתוכם גם ה' ראזענפעלד בכבודו ובעצמו, אם גם בפיו אומר הוא אחרת. ואלה יסודות השערתי זו:

א) הד"ר אֶהרנפרייז הוציא לפני הקונגרס השני חוברת בשם „רעיונות ע"ד הקונגרס הציוני השני", ובה הוא אומר על־דבר הקולטורה: „ענין הקולטורה הלאומית הוא עצם מעצמנו וממנו אין אנו יכולים לותר אף כחוט

למחפשי עלילות.

מאמרו של ה' ראזענפעלד ב„המליץ" נו' 29, 30 „עלילות שוא" - כשמו כן הוא.

שתי עלילות הוא משים לי: א) כי בכונה ברותי מתוך דבריו חצאי פסוקים ושברי רעיונות, כמו הדברים: „איננו יכולים להבטיח כי התחיה בעתיד לא תגע בענף זה או עיקר אחר בדת; איננו יכולים להבטיח שנשתדל להגן על כל אותן המצוות המעשיות המקובלות בידי העם" וכו' („הרבנות והציוניות" בלוח „אחיאסף" לשנת תרס"ו צד 64), ולא הבאתי דבריו באותו מאמר: „אם יאמרו לך אין ההתעוררות לתחיה באה אלא לעקר דבר או כמה דברים מן הדת - אל תאמין" (שם צד 58). כן לא הבאתי את דבריו: „הרואה את ישראל נגוע על ידי שאינו יכול לקיים את אלפי המצוות וכו' יכול להאמין כי עם תחית האומה תחיה התורה עמה" וכו'. כן לא הזכרתי את דבריו שבהם סיים את דבריו בצד 64: „אנחנו נוכל לומר בברור רק אחת, כי כשישתנו פני חיינו באמצעות תנועת התחיה, אז תקבל גם הדת בלי ספק פנים אחרות מן הראשונות וגם מן האחרונות", שבזה הקדים ואמר „ממש כדברים הללו" שאמרתי אני: „גם אנכי מאמין, כי כאשר יהיה אלהים עמנו וכו', אז ישתנו הרבה דברים בחיינו ובתמונותיהם לטובה".

ב) אמרתי, כי הנלהבים (ה' ראזענפעלד הוסיף בשמי „הנערים הנלהבים" שלא אמרתי על הסופרים, רק על „הילדים" בעלי המכתב לאביהם הזקן שנדפס ב„הצפירה") רוצים שתהיה הציוניות רק לפי הגון הרצוי להם, ואם תהיה בעלת גון אחר אין להם חפץ בה, וזוהי עלילת שוא, כי ה' אחד-העם אומר בפירוש להפך (מלבד שלא הזכרתי את ה' אחד-העם במאמרי, וגם לא הבאתי שום דבר ממאמריו, הנה דיה היתה מלתי האחת „נלהבים" להגיד ברור, כי לא בו אני מדבר, כי הכל יודעים שהוא איננו נלהב) וגם ה' קלוזנר והוא עצמו, ה' ראזענפעלד, סוברים כן.

טענתו הראשונה מעוררת צחוק. הדברים שהבאתי אני ממאמרו (איננו יכולים להבטיח וכו') הם בצד 64, ודבריו שהביא הוא (אם יאמרו לך וכו')

יתנחל בהמון רב בארץ אבותיו, אז ישתנו הרבה דברים בחיינו ובתמונותיהם לטובה, כי אם יהיה גוף עמנו בריא אז תהי גם נפשו בריאה, וכל המגרעות אשר הדביקו בנו הגלות והגהיטא יסורו מעצמם בסור סבותיהם. אבל כשם שיש לי רשות לחשוב שהשנוים לטובה יהיו בתמונות הרצויות לי, כן רשות לאחרים לחשוב שיהיו השנוים כפי חפצם הם ודעתם. על כמו אלה עלינו לזכור דברי חז"ל: „בהדי כבשי דרחמנא למה לך? מאי דמפקדית איבעי לך למיעבד ומאי דניחא קמיה קוב"ה לעביד" (ברכות י.). ורואים אנו כי צדקו דברי ישעיה אלה, שאם אמנם מנשה היה רשע, הנה אם לא היה בעולם מנשה אז לא היה גם יאשיהו, גם זרובבל, וגם לא היה מקום להמשיח שבני עמנו מקוים לו. את דברי חז"ל אלה עלינו לזכור תמיד ולשומם נגד עינינו. הציוניות היא נפש עמנו ותשועתו, עלינו לשמור עליה, לגדלה ולרוממה. ואם אנו רואים בה אנשים כמנשה – „מאי דניחא קמיה קוב"ה לעביד", ואם גם באיזה זמן יתן לנו אנשים כמנשה, לא יעזוב חסדו מאתנו ויתן לנו אחרי כן אנשים כיאשיהו וזרובבל וגם את משיח צדקו והיתה תשועתנו שלמה.

אם אל כל אלה ישימו לב טובי רבנינו וחרדינו וטובי משכילינו, אז לא לבד שכל איש נכבד לא יתן את ידו למחרחרי־ריב עם הציוניות, כי אם גם יוסיפו לעבוד לה בלב שלם, ובכחות נאחדים יביאו בה את האורגניזאציה הדרושה לה למען לא תהי ככלי־שעשועים ביד כל שונה ופתי לעשות בה ובשמה ככל העולה על רוחו. יגדלוה ויטפחוה בדרך הרצויה העולה למעלה, אז ידומו בבושת כל הקנאים הנבערים וכל אוהבי מדנים, המתפרנסים בחומר וברוח מן המחלוקת, אז תחול ברכת ה', שלום והצלחה, על מעשי ידינו לתשועת עמנו, וישראל יעשה חיל.

לרציוניות, עוד יש רבנים שלא שמשו כל צרכם, ולדעתם הקלושה יש בציוניות משום דחיקת הקץ — ישבו להם מנגד כי אין לנו צורך בהם; אך אל ישמיעו קולם אתנו, פן יהיו לשחוק, כי אם אמנם גדולים הם בעיני עצמם, הלא יודעים כלנו, כי ננסים הם לפחות לעומת הגאונים מלבי״ם וריא״ס ז״ל; אך כל הרבנים שאינם רואים בציוניות דחיקת הקץ, עליהם החובה להגן עליה בכל כחם ולהשתתף בפעולתה. עליהם לדעת, כי אך בכחות נאהדים של טובי הרבנים וטובי המשכילים יצלח ביד הציונים הנאמנים לטהר את הציוניות מכל דברי הבל ושטות ולהרימה כראוי לרעיון רם ונשא כזה. עליהם לדעת, כי לאסוננו בענינים שבינינו לעצמנו הננו כנמלה „אשר אין לה קצין ושוטר", וכל הימים אשר לא תהיה בנו אחדות בפעולות ואורגניזציה אי־אפשר לשום גבול למעשי כל הרוצה ליטול לו את השם מטיף לאומי או מפיץ קולטורה. אך על־ידי אורגניזאציה שלמה ומושכלת יצלח בידי טובי הציונים מכל המפלגות להביא את התקונים הנחוצים במשלוח „המכתבים" ובעריכתם, לשמור על העם מכל הלוקח לו שם מטיף לאומי או נער נלהב, אשר בבואו בטענה כי הולך בטל הוא ואין לו מה לעשות אחרי אספת השקלים, הוא מקהיל קהלות ברבים ומורד דעת לעם, בעת שהוא עצמו עודנו צריך לשבת על ספסל בית־המדרש ללמוד דעת מפי אחרים טובים ממנו. אם אין מפלט מפני דברי איזו סופרים, הרוצים לכבוש את הציוניות לדעותיהם החפשיות, הנה דעות כאלה כבר נשמעו לפני שנים הרבה לפני לדת הציוניות, וקולות כאלה לא יהדלו לעולם, ואין הציוניות אשמה בזה. אם תעשו את הציוניות לרעיון לאומי כולל, אז בהכרה יפורו ממנו כל ההשקפות הפרטיות שאינן אך קנין מפלגות או דעות יחידים. אין לנו רמון בלי קליפה, ועמנו המנוסה כבר הורגל באלפי שנות ההיסטוריה שלו לאכול את הרמונים ולזרוק את הקליפות. עמנו לא יעזוב את הרעיון הציוני, והמתאמצים להרוס את הרעיון הזה הם - או אלה שאין להם דבר עם העם, או אלה שאינם יודעים את נפשו, והם תועים להשוב, כי אפשר להעם לחיות בלעדיו. הרעיון הציוני מאז מעולם הוא נשמת עמנו, ואין לכל אוהב עמו רשות להתעלם ממנו, וכל־שכן לחתור תחתיו; ורק בשביל שהוא נשמת עמנו, בכללו הנהו רעיון שלם, ומופשט מכל שיטה מיוחדה של איזו מפלגה וכל־שכן מהשקפות יחידים. הדבר הזה ערובה לו, כי כל אלה המתאמצים להטותו לצדדין לפי דרכם הם ולא לפי רוח עמנו מאז מעולם — לא יצליחו, כאשר לא יצליחו גם הנחרים בו. גם אנכי מאמין, כי כאשר יהיה אלהים עמנו והציוניות תצא מכלל רעיון לפעולה ועמנו

ולא אבוש מלאמר כי לא אדע איך למצוא מסלות לצאת נגדם, אחר כי האנשים הלא נודעים כל אחד (? ? ?) במקומותם לרעה ומהם גם מפורסמים בזה ותכליתם כבר הודיעו ופרסמו, כי היא לעקור יסודי הדת וכו' וכאשר כבר הודיעו את כל אלו וגלו מחשבתם במכ"ע (האמנם קורא הוא מכ"ע? ומה יאמר על זה אביו בגן־עדן?) וכו' ועכ"ז מצאתי כי הצדק את מע"כ שי' כי ידברו יחד יראי ה' ויצעקו מרה וכו' וידעו להזהר בנפשותם לבלי להתחבר לענין שהוא הירוס הדת ומכשול לבית ישראל".

מה תוכל להיות אחרית המחלוקת שלא לשם־שמים הזאת? כל בן־דעת יבין, כי אחריתה תוכל להיות מרה מאד לבית־ישראל. הנה לפני מכתב שלישי, שנשלח לי עם שני המכתבים הנ"ל, מאגודה ציונית, לאמר: „הנם (מצדיקי הרבים) משתדלים להוציא מכתבים מהד"ר אדלער מלונדון וכו' ומהרב ר' צדוק כהן מפאריז. ממילא מובן, כי הנקל יהיה בידיהם להוציא עוד חתימות ויפרסמו ברבים קול קורא רבני נגד הציוניות. אין אנו מתיראים פן יעלה בידם לשרש את הציוניות משורש, יען אין בכח אישים פרטים, אף היותר גדולים, להכחיד רעיון שמקורו בלב ונפש, אפס הלב ידאב והעינים תרדנה דמעה למראה פרוד הלבבות והדעות שיתהוה מזה. הזייפנים משתמשים בכל האמצעים הפסולים והבזוים לנגדנו ומכריחים אותנו להיות לכתה. עתה אין כל הבדל חיצון בין ציוני למתנגד באמונות ודעות, והנה ע"י המחלוקת יצא הבדל בזה, כי לא המחלוקת נבראת ע"י ההבדל, כי אם ההבדל מתהוה על־ידי המחלוקת. ואף גם זאת יוכל להיות כי הרבנים הנותנים להם יד גורמים רעה גדולה לעצמם ולכבוד התורה, כי אם תצא מטרתם הבזויה אל הפועל, אם יצאו הרבנים לנגדנו במחאה, אז יבא פרוד בין הציונים ובין הרבנים העומדים בראש הדת, ותקותנו, „שהציוניות תהיה תשובה אל היהדות", תהיה לאכזב. האם אפשר להנאורים שבנו לכבד את מורי העם, אם בשעה שהיו צריכים לבא ולהתיצב בראש תנועתם, הם באים ועושים ההפך ומחבלים את מעשי ידינו? האם אפשר להם לאהב ולהוקיר את היהדות, אם נושאי דגלה מחללים אותה באופן מכוער כזה?"

הדברים האלה מעציבים מאד ועל הרבנים החובה לשום אליהם לב בהבנה עמוקה.

אם למרות דברי הגאונים הרמ"ל מלבים ורצ"ה קאלישער (מובאים בס' שיבת ציון) ולמרות פעולות הגאונים ריא"ס ז"ל מקובנה, הרמ"ע מבויסק ובנו ז"ל, הרנצי"ב מוואלאזין והגרש"מ מביאליסטאק ז"ל, שהשתתפו בחבה בפעולות הובבי־ציון, ולמרות פעולת גאוני זמננו שזכרתי, שנתנו לבם וידם

הרחיקוה בשביל זה חכמי עמנו בספרד, אך השתדלו לטהר אותה; גם המשא־ומתן התלמודי נשחת על־ידי הפלפול, גם שיטת החסידות נשחתה על־ידי האמונה בנפלאות הצדיקים, ובכל זאת נשארו גם טובי הרבנים והחסידים נאמנים להם. כל שיטה היוצאת לרשות־הרבים, אי־אפשר לה שלא יבואו תועים ויכניסו בה סיגים, אך חובת ישרי־הלב לצרף את השיטה מן הסיגים ההם. לדאבון לב, לא כן יעשו עתה איזו מן הרבנים ביחס אל הציונות.

לפני עתה שני מכתבים *) כתובים על שם עשיר זקן אחד מקובנה, אשר פנה לאיזו רבנים בשאלה, אם הציוניות מותרת או אסורה. לכאורה לא היה בזה מקום שאלה, כי אחרי שהגאון ר״ש מאהילעווער ז״ל, הגאונים ר׳ יצחק יעקב ריינעס, ר׳ פנחס ראזאווסקי, ר׳ שמואל יעקב ראבינאוויטש נ״י ועוד הרבה רבנים גדולים וגאונים הם ציוניים,–הלא אין מקום כלל לשאלה של הבל כזו. אך הפליאה הזו כבר נתישבה, כי רוח ה ח י ה אשר ב„מצדיקי הרבים״, בחפצו להרחר ריב ולעורר מחלוקת, כדרכו, פתח את הזקן לפנות דוקא למתנגדי הציוניות, אשר ידע מראש את תשובתם ואז יפיצנה בין יתר הרבנים להבריחם מעל ציון.

אשוב אל המכתבים. הראשון הוא מהגאון הישיש ר׳ ד. פ. הוא אומר בהסתר (מבלי להזכיר את הציוניות בשם): „דעתי בענין זה ידוע אשר אחשב שיטה זו כשיטת הש״ץ שר״י ורומסת ברגל כל קדש וכו׳ והשתיקה יפה מהדיבור ויבוא בעל הכרם ויכלה הקוצים מן הכרם וכו׳ (אם כן למה ירגזו מצדיקי הרבים וירימו שאון ולא ישמעו למצות רבם לשתוק? ולמה יפרסמו מכתבו בעת שהוא חפץ לשתוק?), ונחזה בבושת אויבינו ומנדינו׳ (?). והנה אם „גבורתא למיקלא רביה״ וגבורה יתירה היא לומר על גאוני ישראל שזכרתי למעלה, כי הם מחזיקים בשיטת שבתי־צבי, דברים אשר אילו אמרם איש פשוט על איזה רב בישראל היה מחויב לקבל נזיפה, עוד גבורה יותר גדולה הראה רב קנאי אהר, אשר אם איננו ישיש, זכות ישישים מסיעתו. הוא אומר במכתבו להזקן הנ״ל: „קראתי יתר דבריו (כלומר, דברי ראש „מצדיקי הרבים״ המחרחר ריב הנ״ל) בנידן „כת (?) הציונים״ שנתחברו ונתאגדו עתה בחזקה,

*) לא אדבר על מכתב הרבי הידוע, שכבר ענה עליו בטוב-טעם ה׳ פרידמאן בספרו „קריינא דאגרתא״, רק אחת אזכיר, כי המשיב שכח להעיר (צד 25) על דברי הרבי שיש בקוסטיני רק שבע משפחות וההכנסה מתוצאות הארץ שייכה להחברה,— כי באמת בקוסטיני יש כמאה ושלשים נפשות, שהם יתרים הרבה משבע משפחות, וכי כל הכנסותיהם, יותר מארבעים אלף פראנק לשנה, שייכות רק להם לבדם ומעולם לא לקחה החברה את הכנסותיהם.

לרבנינו ועשירינו וע״ד מחיאת־הכפים וקריאות הרצון שנשמעו מפי כמה מאות של „אפיקורסים״ (!) לרגלי ההודעה הידועה מכבר כי הבאנק ישבות ביום השביעי״, כי דברי הנאצה האלה העירו שאון ורוגז בין האגודות, כי בעל המכתבים התנצל במכתב ז׳ ואמר, כי גלו במכתבו פנים שלא כהלכה, בחשבם שהוא נוהג קלות־ראש בקדושת השבת, ומוסיף, כי „מפני הערך שנותנים (מי?) לגלוי דעתנו הנני מפרש, כי מוצא אני מעט יסודות בסדרי החברה ובתקון העולם אשר ישוו בערכם בכלל ובערכם החברתי בפרט ליסוד האחוז והקשור בשמירת השבת; אך מכחיש אני במצות השבת אם מקיימים אותה כמצות אנשים מלומדה, כמנהג חיצוני אשר פג טעמו ותוכו נחר, המקודש רק בתפלה מלאכותית ובאכילה ושתיה; אין אני מאמין (למי יש חפץ לדעת במה הוא מכחיש ובמה הוא מאמין?) אף במקצת ב„שבת של גליות״ (?) אשר על פיו מותר (!) לאחינו העשירים להתענג ביום הזה על רוב שלום ומנוחה ולהנזר מכל הבלי ימי־המעשה ומדאגות החיים ולאנוס בעת ובעונה אחת לעבור ולכתוב בבתי־מסחרם את אחיהם בני עם (עמם?), המכבדים ומעריצים לא פחות מהם את יום המנוחה הקדוש הזה״ וכו׳ (אם כן הלא טוב עשו האפיקורסים מוחאי־הכפים, ששמחו שהבאנק יסגר ביום השבת ואז ינוחו גם העובדים בו). אם באמת האגודות דורשות ממנו לא רק ידיעות ברורות ע״ד מהלך הציוניות, כי גם נותנים ערך לגלוי דעותיו הפרטיות - איני יודע, אבל הוא בעצמו, כנראה, חושב, שנותנים ערך גדול לגלוי דעותיו, ועל כן בא ללמדנו במכתב התשיעי, כי „זרם החיים שהכניסה לעולם האלילים תורת ישראל, תורת המוסר של היהדות, זאת התורה הכלולה בציוניות שבימינו אלה, הזרם הזה השפיע״ וכו׳. מי הרשה להאיש הזה לשפוט על תורת ישראל? מה לנו ולעולם האלילים, לתורת היהדות של רינאן, ומי הרשה לו לחוות דֵע כי בהציוניות שבימינו בלולה איזו תורה מיוחדת? הציוניות היא רעיון לאומי, מפשט מכל תורה מיוחדת וכל־שכן מתורתו של בעל המכתבים...

היפלא, אם לרגלי פרצות כאלה באה צוחה ברחובותינו?

אך רבים מן הצוחנים תחת לצאת למלחמה כנגד הפורצים האלה בפרט, יצאו להלחם עם הציוניות עצמה. אין לך תורה או שיטה שבעולם שלא באו אחרים אשר בזדון או בשגגה גלו בה פנים שלא כהלכה, ובכל זאת לא יצא מעולם שום בן־דעת בשביל זה כנגד השיטה עצמה. גם בתורת משה גלו פנים שלא כהלכה, ואף־על־פי־כן לא נשבתה מטהרה; גם בהפילוסופיה גלו רבים מבני עמנו פנים שלא כהלכה, ובכל זאת לא

בהתגלות לבם ולהתפאר בחפשיותם, וידרשו לפני העם, ההי באמונת אבותיו כפי תמונתה בישנות מאות, כי הציוניות, הצריכה להיות קנין כל העם ומשאת־נפשו, צריכה להפוך משרש את כל סדרי חייו. אלה האנשים, אשר, כנראה, אין הציוניות חשובה בעיניהם כשהיא לעצמה, היינו בשביל תחית העם על אדמתו במובנה הפשוט, ורק מפני שהם רואים בה אמצעי טוב להביא על ידה בקרב העם את התקונים הרוחניים, שהם שואפים אליהם עוד קודם שהיו לציוניים, והציוניות טפלה אצלם לאידיאלים אחרים, - אינם דואגים, כמובן, להציוניות עצמה, לעשותה מוכשרת להיות קנין כל העם, והם מכניסים בה בכח וביד חזקה את השקפותיהם הפרטיות, ולא יראנו כלל אם על־ידי זה תצטמצם כל הציוניות בתוך מפלגתם הקטנה, לא תתרחב בגבול ישראל, והיתה כלא היתה. הציוניות חביבה להם רק אם תהיה לפי רצונם, על פי הגון שהם רוצים להכניס בה כל אחד לפי חלומותיו, אם תהיה הציוניות בעלת גון אחד – אז אין להם בה כל חפץ, ואיש לאהליך ישראל!

הנה כל אחד בא ותלמודו בידו: „זה מדבר על־דבר הגאולה הרוחנית, גאולת התורה, גאולת הגוילים והספרים, שבהם רצופה נשמת האומה"; זה בא ואומר: „איננו יכולים להבטיח, כי התחיה בעתיד לא תגע בענף זה או עיקר אחר בדת; איננו יכולים להבטיח, שנשתדל להגן על כל אותן המצוות המעשיות המקובלות בידי העם" וכו', כאילו בא איזה שוטה ובקש מאתו הבטחות כאלה; כאילו עתה, לפני בוא התחיה העתידה, לא נגע שום איש מישראל באיזה ענף בדת, כאילו עתה הוא משתדל להגן על כל המצוות המעשיות... השלישי בא בהתגלות לב של נערים נלהבים, הכותבים מכתב מלא פראזות של הבל לאביהם הזקן ע"ד „שאיפותיהם למרחב אין קץ", מכתב, שלא אוכל עתה לדלות את פניניו מפני שאינו עתה לנגד עיני; הרביעי, במאמר בשפת המדינה, מצא, כי הציוניות חייבת לתפוש את כל חללו של עולמנו, מבלי להשאיר בו שום סעיף אשר לא הכבוש אותו תחתיה, ומגה והולך עד בואו לעצתו המחוכמת, להשתדל, שגם אותם הנמנים מטעם הפקידים לחברי בתי־המועצות יהיו דוקא ציוניים. נשאר אך להצטער, כי שכח דבר יותר נכבד מזה, והוא, להשתדל, כי מן הפחות והסגנים היושבים בדמשק, ביירוטה, ירושלים, עכו ושכם, עד הוויזיר הגדול בקונסטאנטינופול יהיו כלם ציוניים... כן מלאה הספרות הציונית העתית הבלים ועצות, שאי־אפשר שלא יפוצצו את בית־ישראל לרסיסים. אך גרועות מכלם הן הידיעות, הבאות לאגודות בהמכתבים מק. הקוראים יודעים כבר את דברי הנאצה שבאו במכתב הרביעי „ע"ד האופורטוניזם ביהס

להחיות את ציון ועמה גם להשיב לעמנו את החיים שאבדו לו בצאתו מציון.

לאסון הציוניות השתדלו איזו מאנשי המפלגות להעמיד את הציוניות דוקא על השיטה החביבה לכל אחת מהן, מבלי לשוב מדרך זה גם אם תוצאותיה תהיינה אחת משתי אלה: או כפית הר כגיגית, או הרחקת רוב העם מן הרעיון. זה דרש „ועד רבני" לנהל את כל הציוניות על־פי תורת ה„חיי־אדם" וספרי המוסר, ואם לא יאבו המשכילים – אז אין לו חפץ בהם ובציוניות; לעומתו דרשו אחרים „קולטורה" בציוניות, וכל מי שאינו חפץ בה ילך וישוב לביתו, כי ציוניות בלי קולטורה שלהם אינה כלום. ומאז והלאה גדלה ונסתבכה הערבוביא ובלבול הלשונות עד לאין מרפא, וכל אחד חפץ שכל מאויי־לבו וחזון רוחו, חכמותיו והבליו, דמיונותיו ו„שאיפותיו" יהיו נשמת הציוניות לכל העם ולא לשנות. ואיש מהם לא תאחזהו רעדה בהניחו אבני נגף במקדש ישראל!

תחלת צוחתם היתה הקולטורה, ואמרו שהם דורשים רק קולטורה כשרה וחסודה: ידיעת שפת־עבר, ודברי־ימי־ישראל, כדי להביא בלב העם את החבה לישראל; אחרים הוסיפו להראות גם על הקולטורה הכללית, שהרי אי־אפשר לעם בלי רופאים מודדים, בנאים וכו'. בין כך ובין כך שכחו, או עשו עצמם כאילו שכחו, שהחרדים גם בלא הציונים מחנכים את בניהם בידיעות לאומיות ובחבה להעם, ואם הם הציונים, יאבו ללמד שפת־עבר לתלמידי בתי־הספר הכוללים, הרחוקים בכלל מעניני עמם – לא ימחה איש מן החרדים בידם, וכי אם בעוד שנתים או שלש שנים כבר תהיה ציון מקוימה לישראל „על־פי משפט העמים" ויצטרכו לנו רופאים ומודדים וכו' מבני־ישראל – אז לא יהיה מחסור בהם כלל. אם היו האנשים ההם רוצים שתהיה הציוניות משאת־נפש כל העם, לא היו דורשים קולטורה מאת עם, אשר רובו עודנו הולך בדרך אבותיו החרדים. אנכי איני יכול לשער לעצמי קולטורה עברית בלי קריאת הספרים „דור דור ודורשיו", „מורי נבוכי הזמן" וכיוצא בהם, ספרים שהם גם עתה לצלם בלהות לרוב יודעי ספר מן העם. אנכי אינני מבין, איך נוכל להשלות את נפשנו בשקר ולהבטיח את הרבנים והחרדים כי יש קולטורה כשרה וחסודה, בעוד שאנו יודעים היטב, כי כל איש מישראל שסגל לו את הקולטורה לא יוכל בשום אופן להתחשב בעיניהם ליהודי כשר, כי על־פי־רוב גם מעשי איש כזה, גם מחשבותיו אינם לפי הדרוש על־פי שיטתם, ולא יוכלו להיות כך.

אבל בעוד שהמתונים והנבונים אוהבי השלום דברו שלום להחרדים, היינו לרוב העם, וידרשו קולטורה כשרה וחסודה – באו הנלהבים, הרוצים

מקדש ואבן נגף לבתי־ישראל.

עוד הפעם צוחה.

מארת אלהים רובצת עלינו, אם אחרי ישנות מאות שעברו עלינו בגליות מארץ לארץ, בעינוים נוראים, במדורות עצים ואש, ובכל בהלות ותלאות שהפה יכול לדבר ודמיון עריצים יכול להמציא: אם אחרי אשר במעט הונה לנו שכהו רבים מבני עמנו את עצמותם ואת כל קדשי ישראל ויתכחשו לנו מרוב טוב מדומה; אם אחרי אשר נקרע עמנו לקרעים מאין לו תקוה לאהד את מפלגותיו; אם אחרי כל אלה, אשר לא נראו ולא נשמעו בכל העמים אשר על פני האדמה, עברה עלינו רוח עמנו מאז מעולם, ראינו את מזורנו, נשאנו עינינו לציון בתקוה להתרפא בה ועל־ידה מכל תחלואינו המיוחדים לנו וגם לאהדות מפלגותינו באיזו ענינים – באו כל מיני בעלי־מחשבות נאצלות, נלהבים ונערים מעבר מזה ומחרחרי־ריב וקנאים נבערים מעבר מזה לחבל את מעשינו, להאריך ולהכביד את חלי עמנו ולהרחיב הפרין בין מפלגותינו, למען הרחיק כל תרופה מעמנו!

הציוניות, או הבת־ציון, צריכה להיות משאת־נפש כל העם או רובו הגדול. לא לבד אשר בלי העם או רובו לא תעשינה ידינו תושיה, כי גם בשביל זה, שכל עיקרה לא נבראה רק בשביל העם ולא בשביל יחידים. אנחנו אומרים, כי הציוניות או הבת־ציון, או במובנן הכולל: תחית העם, היא רעיון לאומי או הלאומיות עצמה, ורעיון של יהידים אינו יכול להיות רעיון הלאום. על כן צריכה הציוניות להיות רחוקה בתכלית מכל רעיון או שיטה שאינם אלא חלק איזו מפלגה, שהרי אז לא תהיה עוד רעיון לאומי כי אם רעיון מפלגה. הציוניות לא תוכל היות לא דימוקרטית, לא אריסטוקרטית, לא חסידית, לא מתנגדית, לא הרדית, לא קולטורית, לא פילוסופית, רק ציונית, לאומית, מפני שהעם בכללו לא יוכל לכגל לו את כל התהפוכות האלה יחדו, וכן לא יוכל שיבחר כלו באחת מהן, תלך לה כל מפלגה בחייה החמריים והרוחניים ובספרותה בדרכה הטובה בעיניה, אך בעבודתנו הציונית היינו צריכים לכון לבנו ומעשינו אך למטרה אחת:

לשחוק וגם לבוז, בדרשו משפט לעצמו בעת שהוא גוזל משפט אחרים. אם אנו מבקשים שיכירו אחרים את זכות לאומנו, עלינו גם להכיר זכות לאומים אחרים. האי קפריסין הוא מאז מעולם נחלת עם יון, החי עוד עתה, ובני הלאום הזה נגרשו ממנו, כמו שגלינו אנחנו מארץ אבותינו, ועד עתה עומד האי תחת ממשלת עם זר להם; היעמוד לבנו לדרוש מן העם הזר הזה להפוך לנו את נחלת היונים, החביבה להם לא פחות מאשר ארץ אבותינו חביבה לנו? האם לא נע לבנו בכל פעם כאשר נפוצו שמועות, כי האשכנזים רוצים לרכוש להם חוף פלוני או מחוז פלוני בארץ־הקדש? ומדוע נעשה אנחנו בימים האלה, ימי האור והצדק במקצת, להיונים את העול הנורא שעשו לנו עריצי הרומיים והביזנטיים בימי החשך? ואיך נבלע ארצות זרים בעת דרשנו משפט לאום?—„מה דעלך סני לחברך לא תעביד".

בדרך כזה אחז זה לא כבר קריספי. העריץ הזה, אשר לעיניו שב עמו איטליה לתחיה והציל את ארצו מיד זרים בעזר מלכי אירופה, הוציא את עמו זה, שהיה צריך על־פי מצבו להכיר גם זכות לאומים אחרים ולתת להם להיות על נחלתם כדרך שבקש לעצמו, – למלחמה על שבא (אביסיניען) לרשת ארץ לא־לו. ישרי־לב, כידוע, רחשו געל־נפש עמוק להנרדף ששב להיות רודף וישמחו על מפלתו. האמריקאני שגלה לנו את אמריקה בקפריסין צריך היה להוציא לקח טוב מן המעשה הזה.

אנחנו לא נתחנכנו באמריקה, ועוד מימי ילדותנו השפיעו עלינו את המוסר הישראלי, שנתן לנו את הלקח הטוב הזה. עוד בשעה שהחלונו ללמוד פירוש רש״י על התורה שננו לנו תוכחת ר׳ יצחק לישראל בשם אומות־העולם, שהכובשים ארצות זרים ליסטים הם, ותשובת ישראל, שארץ־הקדש נתנה לישראל ברצון האל יוצר הארץ. בזמן הזה הכל מודים, שארץ־ישראל היא ארץ אבותינו, ועלינו גם להודות כי קפריסין היא ארץ היונים.

„עם בזוז ושסוי" נושא נפשו זה כאלפים שנה אך אל נחלתו ארץ אבותיו, אבל לא להיות בוזז ושוסה.

קפריסין.

בימים האחרונים נמצאו אנשים המתאמצים להכניס בגבול הרעיון הלאומי שאלה מוזרה „שאלת קפריסין". אחרי בלבול הדעות וערבוב המושגים שבאו אל הרעיון הלאומי על־ידי תגבורת הרוחניות על המעשה, „מלחמת הקולטורה", „השאיפות והזרמים" למרחב היולי המלא אצילות ושירת בני־אלים יחד, תיקון „נשמת האומה", „גאולת הגוילים והספרים" וכל מיני „שינויי הערכין" עד „מהפכה בספרותנו" — לא יפלא אם גם בצד המעשה של הרעיון הלאומי נתערבבה שאלת קפריסין, ועוד יש החושבים להעלות אותה על שלחן אספת הציונים הבאה אחרי שנדחתה בחרפה באספה האחרונה.

כבר השיבו אנשים המבינים דבר לאשורו, כי לציון אין שום יחס עם קפריסין, והעונה קפריסין להדורשים לציון הרי הוא גרוע מן המודה בשעורים למי שטוען אותו בחטים; אחרים הראו על קושי הישוב בקפריסין, ואין לי חפץ להכפיל דבריהם שכבר נאמרו.

אבל רוצה אני להעיר על שאלה זו מצד אחר, שעוד לא הראו עליו.

אנחנו דוגלים בשם הרעיון הלאומי. הננו אומרים, כי ארץ־הקדש היא ארץ אבותינו, ערש לאומנו, ואם באו זרים עריצים ובכח האגרוף בוססו נחלתנו, עלינו להשתדל לפני שלטון תוגרמה ומושלי אירופה לתת לנו חניה בארץ אבותינו במספר רב, ובשוב קהל גדול מישראל לארץ־הקדש ישב עמנו על אדמת אבותיו כשאר העמים. לא יתרון אנו מבקשים, לא לרכוש לנו מה שאין לאחרים או מה שלא היה לנו מעולם, כי אם להניח לנו להיות בלתי פחותים מכל עם ועם, היושבים כלם איש על ארץ מולדת לאומו, לתקן את אשר עותו העריצים הפרעים בשכבר הימים, להשיב לנו את נחלת לאומנו.

„מה דעלך סני להברך לא תעביד" — זהו כלל גדול בתורה ובמוסר, שבלעדיו יהפך כל העולם לסדום ועמורה. אם איזה איש עשוק יודיע צערו לרבים ויפנה לישרי לב להצילו מיד עושקו חנם, ובאותו שעה יתנפל על איש אחר שלא עשה לו כל רע ויעשוק אותו לעיני השמש — הלא יהיה

אשר עליה אמרו חז״ל: „הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, המאור שבה היה מחזירן למוטב׳; הם יודעים, כי לקרב רחוקים אפשר לא בדברי ריבות וקנאות, המביאים ברכה רב לאותם היהודים „הצדים דגים במים עכורים׳, כי אם באהבה ובשלום ובשתי ידים, וביחוד על־ידי רעיון כללי לוקח לב; הם יודעים, כי אין דרך החפשים לבוא בעקיפין על המאמינים והחרדים להטותם לרעתם, ועל כן לא יגיע מן הציונים החפשים כל נזק להדת ולהחרדים.

ברבנים טהורי־לב האלה, בהמשכילים דורשי טובת עמם ובכל הבנים הנאמנים ללאומם עוז להציוניות כנגד כל קמיה.

ד) לשלוח מטיף נגד הציוניות, וכבר מצאו להם מטיף בקובנה שנאות לחפצם.

ה) להוציא לפני הקונגרס ספרים בווארשא, אשר שם ישליכו שקוצים על הציוניות ומנהיגיה ואל הערמה ישימו פניהם להשיג הסכמות גאונים על ספרם זה, מבלי שידעו נותני ההסכמות על מה אדני הספר הטבעו.

הרב מא״מ מח. סובב על ערים רבות – בפקודת האדמו״ר מל. לפי דבריו – לעורר את הרבנים לצאת במלחמה על הציוניות, הוא היה גם בעירנו ויבא בדברים עם יל״ין וסיעתו ויתאגדו לאגודה אחת. כסף תמיכה לנהל את האגיטציה מקבלים הם מבעל־בית שוטה אחד מפה ומהגביר מ. מפ. (מחסידי ל.), עוד מקוים להשיג עזר מעיה״מ מהד״ר... ומהצ...

את הספרים והקול קורא הם אומרים להוציא עוד טרם הקונגרס, כדי למנוע את הרבנים מנסוע לבאזיל ולקחת חבל בעבודת הציונים. ביחוד מגמתם להטיל מהומה בין העם ולסכסך ריבות ומדנים בין אחים, ובזה יאמרו להפריע את הציונים מעבודתם.

את כל אלה מצאנו לנחוץ להודיע לכבודו, למען ישים לב לדבר הזה, להקדים בעוד מועד, בכל אשר ביכלתו, את פני הרעה (?) הנשקפת להרעיון הציוני, הקרוב ללבב כל בני־ישראל הישרים בלבותם, בפרט ולשלום אומתנו בכלל. לפי דעתנו נחוץ קודם כל דבר לעורר את העתונים היומיים ואת העורכים, שיקדימו את פני הדבר, להחליש מקודם את הרושם הרע שעתידות לעשות על עמנו פעולות מתנגדינו״. עד כאן לשון המכתב הגלוי.

אבל חושב אני, כי הציונים שבקובנה הם פחדנים יותר מדאי. „מצדיקי הרבים״ יעשו תושיה עתה עוד פחות ממה שעשו בשנת תר״ל, כי „שקילי ניבייהו״, להם ישמעו אך בטלנים שכמותם, בטלנים אשר בכל אופן איי להציוניות ולכל דבר נכבד באומה תקוה מהם. העם יודע ומבין מה טוב לו, ולא מפי פראים הוא לוקח עצה. ואם אמת הכלל הנראה בחיי ההיסטוריה, כי כל דבר שעקשי־לב נלחמים בו מצליח ביותר, אז תעלוליהם יביאו עוד טובה להציוניות.

מלבד זה, הרבנים הגדולים באמת, הרחוקים מקנאת שוא ואוהבים את עמם באהבה טהורה היוצאת מלב טהור, מסורים בכל לבם אל רעיון הציוניות ומגינים עליו בכל כחם. הם יודעים ומבינים היטב, כי אי־אפשר עתה גם לבני עם אחד שיהיו כלם שוים במחשבותיהם ודעותיהם, כי מצב העם הרוחני, ועם זה גם הדתי, לפני חבת־ציון והציוניות היה גרוע הרבה ממה שהוא עתה, כי גדול כח הציוניות וחבת־ציון לקרב רחוקים אל התורה, זו התורה

השכל ואלהים משמים ישלח בית המקדש בנוי ומשוכלל בידי שמים ומעינות חכמה וכו׳ וזו משלנו היא׳ (שם צד 53).

אל הרב מפרילוקי נלוה הרב מסולטאבה שהדפיס עתה את „השקפתו הרבנית׳, שלא זכתה עוד להתפרסם ולא אוכל לדון עליה. נראה הדבר, כי משאלה חלקית, שאלת הקולטורה, אשר סוף־סוף לא תביא פעולה ממשית בדרך שהתוו לה חוכביה, יצא הרב לעקור את כל הציוניות. אליהם נספח איש הדיוט „בר הדיא״ (כר הדיא מפשר חלמין הוה, מאן דיהיב ליה אגרא מפשר ליה למעליותא, ומאן דלא יהיב ליה אגרא מפשר ליה לגריעותא, ברכות נ״ו.), בלי ספק אחד מן הכנופיא של „מצדיקי הרבים״, ששלח „מכתב גלוי״ ותחתיו חתומות המלים „י״ב רבנים׳ („המליץ׳ תרנ״ח נומר 120) (גם בחוברת „מלחמה בשלום׳, שהדפיסו „מצדיקי הרבים׳ בשנת תר״ל, השתתפו י״ב נעלמים שקראו עצמם „רבנים׳). האם בעידן ריתחא כזה ישבו „מצדיקי הרבים׳ בחבוק ידים? חלילה, לא תהא כזאת בישראל!

אם לא תאמינו לי – הנה לפניכם מכתב שנשלה לציונים רבים ושקבלתי גם אני מאת הועד הציוני מקובנה:

„הננו מוציאים לנחוץ להודיע לכבודו, כי פה בקובנה נתיסדה אגודת מורדי אור לעורר אגיטציה נגד הציוניות. רוח החיה אשר באופניה הוא האיש המוכן לפורעניות, בעל בית־החרושת לפתקי־אוילים, הליץ הידוע ואליו נלוו עוד אנשים נרגנים ומחרחרי ריב, וזה הדרך שהתוו למו, לפי החלטתם באספותיהם:

א) לכתב מכתב אל אילי ואדירי הכסף אשר בפ. ובשאר ערי המדינה ולעוררם לצאת במחאה גלויה (נורא הדבר!) נגד הציוניות, מטעם כי מתנגדת היא לאהבת ארץ המולדת ולהדת.

ב) לפנות אל גדולי הרבנים ברוסיה, להשיג את חתימותיהם, בדרך ישרה או בדרך ערמה, על „קול קורא׳ שיודפס באלפי עקסמפלארים להפיצו בישראל, אשר בו ימחאו נגד הציוניות בשם הדת (ולמה לא גם בשם אהבת ארץ המולדת?)

ג) לפנות אל הרבנים בסדר כזה: בראשונה להרב ר״ד מק., וכאשר יחתום הוא את ידו – אל ר׳ אח״מ מל. ואחריו אל רח״ס מב., אחרי כן אל ר׳ א״ג מט., אחריו אל רח״ע מו״צ בוו., ואחריהם יפנו אל האדמו״ר דחסידים רמ״ד מא., ואחרי כלם אל שאר הרבנים.

מעוטר בטלית ותפילין כל היום ולא פסק פומיה מגירסא בהויות דאביי ורבא ובספר הזהר וכתבי הארי״, ויבא הרב מפרילוקי ויגלה לנו עולם חדש: מקס נורדוי באמת הוא אפיקורוס! האם לא שחוק מכאיב לב הוא?! כל העולם, ובתוכם כל הציונים, יודעים כי מקס נורדוי הוא איש שאין לו כל אמונה וכל דת, ואף־על־פי כן צהלו כל הציונים לקראתו, ולא לשוא, כי איש כמוהו הוא דגול מרבבה, ושמו ידוע מסוף העולם ועד סופו, ותפארת וגם הצלחה גדולה היא להציוניות כי הוא נלוה אל דגלה. אם כן מה הודיענו הרב מפרילוקי? האמנם חשב כי מקס נורדוי יוכל לדבר אחרת מאשר יחשוב? כי נורדוי יוכל ללבוש אדרת חניפה למען כחש?

אולי יאמר הרב מפרילוקי, כי דברים כאלה בהגלותם בדפוס יוכלו להזיק למאמינים, ולא על נורדוי הוא כועס, כי אם על הנזק שיביאו דבריו. אבל דברים כאלה אין להם שחר. כל המאמינים בביאת המשיח לא יחדלו להאמין בעיקר זה רק בשביל זה לבד, שמקס נורדוי, שאינו מאמין בשום דבר, אינו מאמין גם בזה. נורדוי מודה, שהשבת הוא סימן אחד מובהק מסימני היהדות, ולהרוצים לרחותו ליום ראשון הוא אומר כי טוב להם להמיר דתם לגמרי; עם זה הוא אומר, שהוא בעצמו שובת בזמן שאפשר לו ואינו מקשר בשביתתו שום כונה דתית („השלח׳ תרנ״ח כרך ג׳ צד 560), אף־על־פי־כן יודע הרב היטב, כי שום איש מן הציונים לא יקח אותו למופת בזה, ולא ימנע בשביל זה לשמור את השבת. שנית, חושב אני לאמת, כי אם באמת דברי נורדוי יזיקו לאמונת המשיח, אז תחול האשמה בזה על ראש אלה המהפכים בדבריו אלה ומציגים אותם לנס. דברי נורדוי כשהם לעצמם לא יעשו על המאמינים רושם יותר רע מדברי הגאון המקובל ר׳ אליהו גוטמאכער מגריידיץ ז״ל, שאמר: בעו״ה טועים רבים בחשבם שיהיו יושבים בחברת השעשועים, כל אחד כפי דרכו בביתו, ופתאום יפתחו שערי הרחמים ויעשו מופתים בשמים ובארץ׳ כו׳ (שיבת ציון ח״ב צד 41), או דברי הגאון רצ״ה קאלישער ז״ל, שאמר: „אל יחשוב החושב כי פתאום ירד השי״ת משמים או ישלח משיחו פתאום מן השמים לתקוע בשופר גדול׳ וכו׳ (שם צד 45), או אפילו דברי הגאון ר׳ חיים דוד חזן ז״ל מירושלים, שאמר: „כי אין משיח לישראל כאשר עולה על לבות בני אדם, יאמרו נא בני ישראל פתאום יבא עתו עת דודים, ד׳ בשופר יתקע להאיר על הארץ לאמר לאסירים צאו מחשך וצלמות וכו׳, לא כן הוא כו׳ לא תזרח ולא תצמיח פתאום תשועה גדולה וכו׳ כי אם עליהם מעט מעט וכו׳ לד׳ הישועה ואין זולתו ולכל היד החזקה והאותות והמופתים הנוראים אשר הם למעלה מן

ראש הציונים, הד"ר הירצל, בקבעו את ימי הקונגרס הבאזילי בשנה שעברה, שכח לעיין בהלוח ויקבע את הימים של הקונגרס באופן שהיום הראשון ממנו יהיה בשבת; הד"ר בירנבוים, אשר מסופקני בו אם הוא יודע לקרוא עברית כתקונה וכל־שכן אם קרא מעודו ספר עברי אחד במקורו, דרש בהקונגרס הראשון על־דבר "המתת העברי". והנה תחת ליעץ את הד"ר הירצל לעיין תחלה בכל שנה בהלוח בשעה שירצה לקבוע את ימי הקונגרס, ותחת לעבור בשתיקה לגמרי על דרשות של הבל, אשר בהשך באו ובחשך תלכנה ואשר אם נבוא לבקר אחריהן מיום שנבראו דרשות לישראל עד עתה לא תספקנה לנו מאות שנים, או, לפחות, לומר לבעל דרשות כאלה: כלך לך מדרך כזו, שאין לך ידיעה בדברים כאלה, — יצא הרב מפרילוקי אז בדבור מפוצץ, המזכיר לנו "איך קוציך", במאמרו הידוע "הקוץ שבקוץ" („המליץ" שנת תרנ"ח), אשר בו יעץ עצה חדשה נפלאה במינה, והיא: ליסד על־יד הנהגת הציוניות "ועד של רבנים".

אילו היינו מאמינים באמונה שלמה כי בשנת תר"ס יצלח לנו ליסד „מדינת יהודים" בארץ־הקדש ברשות הממשלות, היינו צריכים לקבל הצעה זו בשתי ידים. ראשונה, צריך היה לבהור חכמים להסנהדרין העתידה בשנת תר"ס להוסר, ועל מי אפשר להטיל את הבחירות האלה, אם לא על ועד הרבנים. שנית, צריך היה לעיין באיזו הלכות גדולות, למשל: איך צריכים להתנהג הטלגרפיסטים היהודים בשבת, שהרי אפשר שתתקבל בשבת דיפישה מאיזו ממשלה שצריך לענות עליה תיכף, ולהשיב על־ידי נכרי לא יתכן, מפני שהדבר הוא מסודות המדינה, שאין מגלים אותם לאחרים, וכן הלאה כיוצא בזה. אבל אינני חושד את הרב מפרילוקי שהוא מאמין כי בעגלא ובזמן קריב יצטרך ליסד סנהדרין לישראל בארץ־הקדש וטלגרפים להמדינה העברית; אם כן מה יעשה הועד הרבני? האם ילמד עם הד"ר הירצל את הלוח, אם ישים משמר על פתחי פי הד"ר בירנבוים לבל ידרוש דרשות של הבל, אם ישנן בעל־פה לכל ישראל את העיקר באמונת המשיח, שלפי דעת הרב סכנה צפויה לה מן הציוניות, או יורה פשוט בהלכות איסור־והיתר, איך לקחת דברים עם הממשלות, איך ליסד את הבאנק הלאומי, לאסוף את השקלים, להפיץ את הרעיון וכו'?

עתה חדש הרב מפרילוקי את מלחמתו כנגד הציונים. הוא מצא בדברי מקס נורדוי דברים הסותרים לאמונת המשיח! אנחנו כלנו, כסבורים היינו, שמקס נורדוי הוא זקן ויושב בישיבה בצפת עיה"ק בבית־מדרשו של האר"י,

מתריעין על חיה רעה.

„על אלה מתריעין בכל מקום... ועל החיה רעה... מפני שהיא מכה מהלכת". (תענית י"ט).

המשל הקדמוני אומר: „באתר דמרי ביתא תלה זייניה כולבא רעיא קולתיה תלא' (יתד שהיה הגבור רגיל לתלות בו כלי זייניו – הנבל הרועה תרמילו תלה. רש"י, בבא מציעא פ"ד). כן גם החיה הרעה הידועה מקובנה, המכנה עצמה בשם ‚מצדיקי הרבים', בשעה שהם רואים איזו מן הרבנים או אפילו עשירים מן החרדים מעמידים פנים זעומות כנגד איזה ענין, מיד הם מכים בתוף, שולחים פאסקבילים בכל ערי מושב ישראל, מזייפים חתימות, נלחמים בכה באויר ריק ועושים גדולות לעיני אנשי־בריתם, קטני־הערך ושפלי־הנפש שכמותם. הדבר הזה הוא אצלנו בכלל מנהגו של עולם. כמעט בכל עיר בערי התחום יש „בריות יפות', ביחוד בין הפחותים שבעם, אשר אם אך יריחו מרחוק איזה ענין של סכסוכים, כמו בחירות, מחלוקת על־דבר שוחט, חזן או רב וכיוצא בזה, ישליכו את מרצעיהם ואת מחטיהם מידם, יקפצו בראש ויסכסכו איש באיש ומשפחה במשפחה.

כן עשו „מצדיקי הרבים' בשנת תר"ל בזמן הפלפולים על־דבר התקונים, כן עשו זה לא כבר בשעה ששמעו שמועה, שיש בחברת מרבי־השכלה אנשים החושבים ליסד בית־אולפנא לחכמת ישראל, כן הרימו אחרי כן קול זועות על־דבר בית־הספר ביפו, וכן הם מזדיינים עתה למלחמה על הציוניות.

לידת הציוניות היתה במזל יותר טוב מלידת חבת־ציון. האחרונה בצאתה לאויר העולם מצאה לה מתנגדים גלוים רבים בין רבני ישראל, והציוניות, להפך, נתקבלה בתחלה בסבר פנים יפות על־ידי רוב רבני ישראל. מניח אני לאחרים לפתור את החידה הזאת, אבל כן היה באמת. מפני סבה מקומית לא יכלו „מצדיקי הרבים' מקובנה לצאת למלחמה על חבת־ציון, כי הגאון המנוח ריא"ס ז"ל הסכים לחבת־ציון בכל לבו. גם כנגד הציוניות לא יכלו לצאת לריב, בראותם כי רוב הרבנים נוטים אליה חסד. אך במשך הזמן נשתנו הדברים.

הרבנים והחרדים אינם יכולים לעשות אותנו לאפיטרופסים על החינוך ועל הפצת הקולטורה, כמו שאין אנו יכולים לקבל את החינוך והקולטורה שיציעו הם לפנינו. התהום המפסיק בינינו וביניהם בענינים כאלה רחב יותר מדאי, ואין לעת־עתה שום גשר לחבר את המרוחקים. אם טובת עמנו יקרה בעיניכם, אם ציונים אתם באמת, דרשו לציון לבדה, ולא למצווה הקולטורה של הד״ר אֶהרנפרייז וחבריו התלויות בה, לפי דעתם. עוד לא קנינו את ארץ־ישראל ולא קבענו בה ממשלה, ואין לנו צורך במיניסטריום להשכלה ולעניני הרוח. עוד רבה העבודה לפנינו, רבה מאד לעשרות שנים ולאלפי אנשים,–אל תהרסו את אחדותנו, אל תדרשו איש מאת רעהו דברים שלא יוכל לותר עליהם בשום אופן. התאחדו למטרה אחת: להפעולה המעשית, ועזבו דברי הרוח לכל איש לעשות בהם כפי ראות עיניו.

אני אומר: הסירו את סמל הקנאה והמשטמה מהיכל פעולת הציונים!

ידיעת שפת־עבר ודברי־ימינו נחוצים כל כך להחזקת הרעיון הלאומי, עד ששום איש לא יטיל ספק כזה. אבל לתכלית זו די היה להטיל לחובה מוסרית על כל הציונים ללמד לבניהם את השפה ודברי־ימי־העם ולהשאיר את הבאת הדברים האלה לפעולה ביד כל אב לבנים. אז היו החרדים מלמדים את בניהם שפת־עבר מן התנ״ך ודברי־ימי־ישראל מספר „תולדות ישראל" לה׳ יעבי״ץ, ואלה הקיצונים אשר לא ירצו גם בו – היו מוצאים להם ספרים אחרים, והמשכילים היו מלמדים את בניהם את הענינים האלה בדרך המרוצה להם, ולא היה מקום למחלוקת חדשה. הרבנים והחרדים יודעים מכבר, כי המשכילים הולכים בדרך שאינה מרוצה לפניהם, ואין בזה כל חדש. הרבנים והחרדים מן הציונים הראו יותר מדי כי סבלנים הם. חבתם להד״ר הירצל, למקס נורדוי ויתר ההפשים הציונים, שדבר אין להם עם דת ישראל, מעידה על סבלנותם זאת באופן היותר טוב. כבוד ותהלה להם, כי בדברים הנוגעים לקיום הלאום ולאשרו האמתי, אינם מבחינים בין עובד אלהים לאשר לא עבדו, וכל ישראל תמימי־דעים בזה יחשבו להם כאחים גמורים. אבל, אחי, נהיה גם אנו סבלנים, ואל נדרוש מהם שיותרו על דעתם בחינוך בניהם. עלינו לדעת, כי כמו שאנו חושבים את דעותינו לאמתיות שאין בהן שום ספק, כך הם הושבים גם הם את דעותיהם. בחפצנו להפיץ את דעותינו עלינו לעשות כאשר עד כה: שערי מכתבי־העת וספרים פתוחים לפנינו, נדרוש ונפיץ דעותינו כמו שאנו חושבים לאמת; יעשו גם הם ככה, אם יש להם חפץ בזה; אבל אל נא נקבע ועדים לקולטורה כסניף מן הפעולה הלאומית הכללית, כי בקביעת ועדים כאלה יש מעין כפית הר כגיגית...

הד״ר מאנדילשטאם מודיע, כי זה כשלשים וחמש שנה הוא עומד על שדה המלחמה לרפאות את פצעי ישראל. אף אני אומר כמוהו: זה יותר משלשים שנה אני נצב לריב עם הרבנים והחרדים ובכל הזמן הזה הם חושבים אותי לאיש שנזרקה בו מינות, ובכל הזמן הזה לא נסיתי להטותם מדעתם זו עלי, וגם במאמרי זה ימצאו דברים שלא ינעמו להם, ואם כן אין אני ממפלגתם ולא מליץ יושר להם; אך לא אוכל לדרוש מהם, כי יכופו ראשם בהכנעה אם יראו שאני או אחרים רוצים בחזקה להעביר את הדור החדש מדעתם הם. על כן, בתפשי לשון הד״ר מאנדילשטאם, אגידה לו:

אני אומר: אם חפצים אתם שהציונות לא תתפורר לרסיסים – הסירו בקונגרס הבא את עבודת הקולטורה מפעולת ראשי הציונים ותנו תורת הקולטורה של כל אחד בידו!

קדושה לאושר הלאום הכללי ולא למלחמה נבראה, כי אם לשלום... גם אלה הרבנים והחרדים אשר צעדו לפנים מן הדור הקודם ומסכימים להביא מעט אור אל המחשכים המקיפים את עמנו, גם הם אינם יכולים להתרצות לקבל אותן „הידיעות הנכונות בכתבי הקדש והתלמוד", שהד"ר מאנדיל-שטאם וחבריו רוצים לתת להדור החדש, וכל־שכן שלא ימצאו חפץ בחלק גדול מן הספרות העברית. הרבנים והחרדים מאמינים באמונה שלמה, כי הם אפיטרופסים לחינוך הדור החדש, ולא אנשים כהד"ר מאנדילשטאם, הד"ר אהרנפרייז, וכיוצא בהם. לב הרבנים והחרדים מלא חשד לכל אשר איננו ממפלגתם. ולא יאמינו בו גם אם יחנן קולו ויאמר: „אך עד פה אבוא ולא אוסיף". הקולטורה הלאומית האמתית היא, לדעת רוב הרבנים והחרדים ולאסוננו, רק הספרות הרבנית מזמן המכילתא עד השו"ת וספרי המוסר, הדרוש והקבלה מהזמן הזה, וגם החיים החשכים, המרים והנוראים, כפי שמתאר אותם הרב „אחד המרגישים" במאמרו הנפלא הנדפס ב„המליץ", וכל הנוטה מזה הרי הוא נוטה מן הקולטורה הלאומית ומן הדת הקדושה, אשר לא יוכלו לותר עליה בשום אופן.

אל כל אלה צריכים היו בעלי הקולטורה מן הציונים לשום לב, ולא לריב עם המציאות ולהרוס את השלום היקר לנו עתה מכל!

על־פי התכנית של הקולטורה הלאומית של הציונים על הועד הנבחר בבאזיל ואשר בוויען להוציא ספרי־למוד בשפת־עבר, לחבר ספרי קריאה, למנות מורים, וכפי הנשמע נכנסה בחוג העבודה הזו גם קריאת דברי־ימי־ישראל, אבל הד"ר מאנדילשטאם אינו יודע כי להרבנים והחרדים, החפצים כי כל הדור החדש יתחנך רק על־פי רוחם, כבר יש ספרי קריאה, והם: פרשת „ויקרא" למתחילי התורה וספר „לקח טוב" למתחילי גמרא, ובספרי למוד וקריאה אחרים לא יחפצו, וכל־שכן שלא יוכלו להסכים על ספרי למוד וקריאה שיחברו אנשים לא ממפלגתם, רק אשר יבחר הועד מוויען, וגם מורים שיבחר הוא לא יוכלו לקבל. עוד יותר לא יוכלו להסכים, שהמשכילים יקראו לפני העם פרקים בדברי־ימי־ישראל. דברי־ימי־עמנו מזמן הפרושים והצדוקים, וכל־שכן מאחרי ההורבן עד עתה, נוגעים הרבה מאד בשיטות הדת כפי שהיא עתה, והארות המשכילים בענינים אלה לא יוכלו למצוא חן בעיניהם. די להזכיר את הרעש הגדול שהטילו במחנה הרבנים המאמרים התמימים והכשרים, שהדפיס „רב צעיר" ב„השלח" שנת תרנ"ט, ולהבין עד כמה רחוקים הרבנים מהשקפות נכונות על דברי־ימי־ישראל...

אינני אומר, כי הציונים היו צריכים להתעלם לגמרי משאלת הקולטורה.

הטובה. המשכילים, כמובן, לא רצו ולא יכלו להפקיד את חנוך הדור החדש ביד הרבנים, והחינוך לא נמסר בידם.

עתה, כפי שמודיע הד״ר מאנדילשטאם מקיוב, „נמצאו אחדים מרבני רוסיה האורתודוכסים האומרים... לצאת גם הם במחאה נמרצה נגד הציוניות" („המליץ" לשנת תרנ״ט נו׳ 61), ולקדם פני הרעה יצא הד״ר הנ״ל כנגד הרבנים ההם בחמה שפוכה ובפה מדבר גדולות ואומר להוציאם מכלל ישראל.

אינני יודע אם יבהלו הרבנים מן הרעמים של הד״ר מאנדילשטאם ואם יחשבוהו למומחה מוסמך לדון, כאליהו לעתיד־לבא, לקרב ולרחק ולבחור כפי ראות עיניו ולומר: „פלוני אתה יהודי ופלוני אתה איני יהודי". אבל זאת אומר להד״ר מאנדילשטאם: תלונתך, אדוני, צודקת, אך לא על הרבנים, כי אם על הציונים הצעירים הנלהבים, אשר מבלי דעת דרך עמם, או מבלי שום לב לה, באספתם השניה בבאזיל, למרות רצון החכם מהם הד״ר הירצל, שהתנגד לשאלת הקולטורה, – היו „כהאי עורבא דאייתי נורא לקיניה".

רק בעלי שאלת הקולטורה, שלא ידעו להלוך עם החיים ונתעו לחשוב כי החרדים ילכו אחריהם בעינים עצומות, רק הם אשמים בפרוד הלבבות הזה!

הד״ר מאנדילשטאם אומר: „התרבות שאנו חפצים בה אינה נוגעת במאומה בדת... אנחנו חפצים לתת להם (להדור הצעיר) ידיעה נכונה בשפת־עבר, בכתבי־הקדש והתלמוד והספרות העברית". אבל כמה תמימות יש בזה! האם המשכילים הראשונים מזמן הרי״ב לעווינסאהן ואדם הכהן דרשו אחרת? גם הם חפצו לתת להדור הצעיר רק ידיעה נכונה בשפת־עבר ובשפת המדינה, ואחרית הפעולה הזאת לא תוכל למצוא חן בעיני הרבנים. לאסון עמנו, והוא האסון היותר גדול, הקיפו רבני אשכנז ופולין את עצמם ואת עמם במשך מאות שנים במחשכים נוראים כאלה, אשר גם ניצוץ אור אחד מסוכן להם... די לחובש בית־המדרש צעיר מבחורי הישיבה לקרוא ספור נחמד ומלא אהבה לעמו ולארצו כספר „אהבת ציון" להמנוח מאפו ז״ל, או אפילו הספר המלא רוח קדושה כ„שירי תפארת" להרנה״ו ז״ל, שתעשה בו תנועה גדולה, אשר סוף־כל־סוף תביא מהפכה בלבו...

שום איש לא יחשדני, כי חפץ אני להשאיר את המון־העם במחשכים הנוראים שזכרתי; לא רק חפץ אני, כי גם בטוח אני שהמחשכים ההם ינוסו סוף־כל־סוף כצללים עוברים... אבל חפץ אני, כי אלה אשר יבואו להפיץ את המחשכים האלה, יקחו אתם כלי־מפצם לא מאוצר הציוניות, אשר כלה

שמים לבם אך אל המעשה, כלי לנגוע באוצר קדשם, נתנו רבים מהם את ידם להם לפעול אתם בחבת־ציון המעשית, אם גם לא חדלו מלחשוב אותם לאפיקורסים. אפשר מאד כי גם הגאונים ר״מ אֶליאשברג מבויסק, ר״ש מאהילעווער מביאליסטאק ז״ל וכו׳ לא היו מרשים לעצמם לאכול על שלחן המשכילים שבחובבי־ציון או אפילו לצרף אותם למנין בדבר שבקדושה, אבל בכל לב השתתפו עמהם בעבודתם לציון, כי על שדה המעשה בחבת־ציון לא היה להחרדים עסק עם דעות המשכילים.

אחר היה המנוח המשורר יל״ג ז״ל אשר ערבב שאלת החיים הדתיים עם חבת־ציון, אך בראותו כי אין שומע לו וגם מפני שבכלל לא נכנס בעובי הקורה בשאלת חבת־ציון שהיתה רפויה בידו, ירד תיכף מעל במתו זאת.

גם חבת־ציון הרוחנית, אשר נולדה איזו שנים אחרי־כן על ברכי סופרים הדשים שלא השתתפו במלחמות הדור החדש והישן – ואולי גם על־ידי שלא השתתפו במלחמה הזו – ואשר באמת הרגיזה מעט איזו מלבות החרדים מחובבי־ציון, גם היא, בהיותה אך דעת מפלגה יחירה, שלא יכלה ולא רצתה לכפות הר כגיגית על כל מי שאינו מסכים עמה, לא הפריעה את הרבנים והחרדים מלהאריך את עבודתם לציון, כי סוף־סוף נשאר להאחרונים הכלל הידוע: אנן בדידן ואינהו בדידהו.

אחרי שעבר הקונגרס הראשון בבאזיל בשלום החלו איזו מבעלי חבת־ציון הרוחנית ובתוכם הד״ר אהרנפרייז להשתדל להכנים את שאלת הקולטורה הלאומית בפעולת הציונים. בדעתי היטב את רוח הרבנים והחרדים, יראתם מפני כל דבר שיש לו נגיעה קלה בהשכלה ודרכם לחשוד תמיד את אלה שאינם מבני מפלגתם בחתירות שונות, ובהיותי נאמן לשיטתי בחבת־ציון „שלא לערבב שאלה בשאלה״, – בא פחד בלבבי, שמא על־ידי השאלה החשודה הזאת תתפוצץ אחדות הציונים. אז ראיתי לחובה עלי להזכיר להציונים להזהר מסמל הקנאה והמשטמה הזה, ואמרתי: „כי אין לך כלי מחזיק יותר ברכה להמחלוקת על כל הענינים הדתיים, מן הדקדוקים הקטנים עד היסורות, כעבודת הקולטורה הלאומית״ („מחשבות שלום״ עמ׳ 258).

עצתי לא נתקבלה ואשר יגורתי בא. הרבנים והחרדים אמרו, כי החינוך, שהוא יסוד הקולטורה, צריך להמסר בידיהם, כי הם־הם מחנכי העם ומאשריו מימות ראשוני הסופרים שהיו עם אנשי כנסת הגדולה ועד עתה, ודרך חינוכם זה עלה יפה מאד, שהוא, דוקא הוא, שמר את ישראל מכליון זה הרבה מאות שנים, בעוד שחינוך המשכילים עוד לא הראה את פעולתו

לפניהן, מבלי ל נ ג ו ע בהקצוות ההן כלל, להיות ב א מ צ ע, ב מ ר ח ק ש ו ה מן הקצוות.

היו ימים לישראל, לפחות לכת הפרושים שבהם, שהיתה להם אך תורה אחת, „משבאו בית־הלל ובית־שמאי נעשית התורה כשתי תורות", ומכיון שהתחילה התורה לפרות ולרבות ומאחת נעשו שתים, דין היה שאותן השתים תולידנה עוד אח־ות, והאחרות – עוד אחרות עד אשר לאסוננו יש בימינו הרבה תורות: תורת אשכנזים ותו־ת ספרדים, תו־ת פוסקים אלה ותורת פוסקים אלה, תורת מתנגדים ותורת חסידים ונוספה עליהם גם תורת משכילים ממינים שונים, וכל אלה כל אחד מהם תורתו בידו, וכל אחד, לאסוננו, חושב את קבלתו יחד עם עקשותו והבליו לתורה שלמה, שאין להרהר אחריה ואין לזוז ממנה. מכל אלה אין לנו איש המוכשר לותר על דעותיו שהוא חושב אותן לתורת האמונה, שהוא חייב להקריב את חייו בעדה. גם החוקרים החפשים, אשר זכות חרות לבם ומחשבותיהם יקרות להם מכל אושר פרטי בתבל, גם הם אינם חפצים לותר על זכותם זאת.

במצב מפוזר ומפורד כזה נגלתה לפנינו שאלה כללית הנוגעת לחיי הלאום, שאלת חבת־ציון. לפתרון השאלה הזו, הככר ככוכד הגלות צריך היה להרים נס, אשר עליו כתוב באש שחורה על גבי אש לבנה: „לך כנוס את כל היהודים!" כי בפזור הכחות אין אפשרות גם לגשת לדבר גדול כזה.

ראו זאת הראשונים שבחובבי־ציון – וישימו פניהם אל חבת־ציון ה מ ע ש י ת. חובבי־ציון ההם, יוצאי צבא במלחמת המפלגות בעמנו משנות הששים והשבעים למאה שאנו מונים בגלותנו, ידעו היטב את רוח אנשי מלחמתם ויבחרו להם דרך רצויה ל כ ל ה ע ם שאינה נוגעה בשום שאלה שיסודה בדברים שבלב ויעמידו את פעולתם על בסיס המעשה: ל י ס ד ק ו ל ו נ י ו ת ב א ר ץ ־ י ש ר א ל ל ב נ י ־ י ש ר א ל ולא יותר. הם בעצמם נשארו בדעותיהם, אף לא חדלו מפעולתם הספרותית להפיץ בעם דעות ישרות בעיניהם שהם חפצים בהפצתן, רק לא ערבבו שאלה בשאלה ולא אחדו את שני הצינורות שאין לאחד אותם. שאלת חבת־ציון היתה אצלם שאלה לחוד, שאלת הלאום, ושאלת הדעות היתה אצלם שאלה להוד, שאלת האדם. בכל אשר הבינו כי אין לאום בלי בני־אדם, הבינו גם כן כי שאלת הלאום היא שאלה כללית ושאלת האדם היא שאלה פרטית, כי סוף־סוף אי־אפשר להפוך עתה את כל אישי הלאום לבעלי דעות ואידיאלים, ויקוו כי במשך הזמן יתקנו החיים הלאומיים גם את האישים. ממילא מובן כי גם למפלגת החרדים היתה הרשות לקוות לפי רצונם, ובראותם את המשכילים

סמל הקנאה והמשטמה.

האם יודעים הציונים לכוון את לבותיהם לנקודה אחת, להאחדות, שהיא יותר נחוצה להם ולפעולתם משאר ענינים, והיא אבן־הפנה ויסוד לכל מעשיהם?

לדאבון לב, לא כל הציונים שמו ושמים לב אל השאלה היסודית הזאת.

כתות ומפלגות שונות יש בין כל עם ועם, אך בשעה שהרבה מפלגות בעמים שונים יכולות לבוא לפעמים לידי פשרה, הבדל הדעות שבין המפלגות בעמנו הוא ענין שאינו מוכשר לותר על קוצו של יוד, ושום פשרה אי־אפשר להביא בין הנבדלים בדעותיהם, מפני שמצד אחד בני המפלגה האחת, שגם בה יש כתות שונות, דוברים בשם האמונה היקרה להם מכל דבר בתבל, ואפילו מחייהם, ובני המפלגה השנית, המתנגדים להם, דוברים בשם הכרת לבם הפנימית וזכות חופש הלב, שהיא אחת עם עצמיותם, ה„אני" שלהם, שבלעדיו הם עצמם כאילו אינם.

הנה לפנינו שני שבילים: אחד של שלג ואחד של אש, או יותר נכון: אש מצד זה ואש מצד זה.

כל זמן שאין להמפלגות האלה ענין כולל להתעסק בו, הרי הן עוסקות כל אחת במקצוע שלה, „אנן בדידן ואינהו בדידהו", יכולות הן לריב זו עם זו, או להנפש מריב, וכל זה אינו יוצא מגבול ענין של מפלגה מיוחדה. אבל מה צריכות המפלגות השונות לעשות בשעה שתנאי החיים נותנים לפניהן ענין כללי המקיף את כל חיי הלאום?

מובן, כי אז עליהן להסיר לבן מן השאלות הפרטיות ולקיים את העצה הישנה: „יהלך באמצע", כלומר לא לוַתֵּר מעט או הרבה על דעותיהן, אשר, לדאבון לב, עם העדר חשיבותן הגדולה לפעמים, יקרות הן אצל הרבה משתי המפלגות שבנו מחיי כל הלאום, ולא יוכלו על כן לותר עליהן אפילו אם ירצו, – אלא יזהרו להתרחק בנדון זה מן השאלות הממלאות את חדרי לבן בתור מפלגות מיוחדות בעלות קצוות ויתעסקו אך בהענין הכללי אשר

הזכיות האלה: יטו את דעות גדולי אירופה ואיתניה, אם יש כח בידם לזה, להכרת רעיון הציונות. יקחו דברים עם גדולי המדינה בתוגרמה. ייסדו את האוצר־הלאומי, רק בתנאי שלא יקחו ממנו פרוטה אחת ליסוד מדינה לישראל במקום אחר חוץ מארץ־ישראל, וכיוצא בזה. אך כאנשים חכמים ונבונים צריכים הם להיות סבלנים גם לדעות שאר חובבי־ציון, המוקירים את הארץ גם בלי זכיות, ורוצים להרחיב את הישוב כאשר עשו עד עתה. יעסקו להם הציונים בעבודתם החביבה להם, ויתר חובבי־ציון לא ימנעו את עצמם מקחת חלק בעבודתם, אך לא יניחו את ידם גם מעבודתם הישנה. כמדומה לי, כי בין חברי ההברה של אגודת השלום, להשבית מלחמות מן הארץ לגמרי, יש גם חברים לחברת „הצלב האדום", לרפא את פצועי המלחמות, כי אפשר לאחוז בזה ולבלתי הניח יד גם מזה.

ג) הפצת הרעיון אינה צריכה להיות לחובה על ועד הציונים. פה מפיצים את הרעיון מטיפים שונים בחפץ עצמם. מטיפים כאלה נקל להנהיג גם בגאליציה, ובשאר ארצות אירופה יכולים גם כן כל המסורים אל הרעיון לסובב בערים ולהקהיל קהלות ברבים, כאשר עשו בברלין ובערים אחרות. כללו של דבר: הפצת הרעיון צריכה להיות מסורה אל העם.

ד) עבודת הקולטורה הלאומית אין לה שום ענין עם הועד הציוני וגם לא עם האספה. לאוניברסיטטים בא־ץ־ישראל אין עוד מקום, ולהרבות את הקולטורה הלאומית יש מקום רחב במכתבי־העת העברים היומיים, החדשים, במאספים ובספרים מיוחדים. עבודה זו מוטלת על הסופרים הלאומיים, עליהם לעבוד בזה בלא פרסים מאיזה ועד, אך בכח ההובה המוסרית המוטלת עליהם.

אם המתונים ונקיי־הדעת יבררו את כל זאת לפני הקפדנים, המשתדלים להעמיד דוקא על דעתם הפרטית; אם הנבונים יעזרו על ידיהם, — אז יש תקוה כי המפלגות השונות תתפשרנה והאספה בבאזיל תגמור את סדר־היום בשלום.

ולא יער, לא ארץ־ישראל ולא שדות וכרמים, לא מסחר ולא מסלות־הברזל, ותחת לעסוק בישובו של עולם עמנו הנכם מפלפלים בשאלות דתיות ותשכחו כי „דרך־ארץ קדמה לתורה!" (שם גליון 28).

להוסיף על בלבול הדעות בא עתה הד"ר מ. אֶהרנפרייז בחוברת מיוחדה „רעיונות על הקונגרס הציוני" והציע לפני האספה הבאה לדין על ארבעה דברים: על העבודה הפנימית, היא הפצת הרעיון, על־דבר הרחבת הישוב המעשי מחוץ עד קבלת הזכיות, אם לעסוק בו או לא? על־דבר הישוב הפנימי, היינו שכלול המושבות הקיימות והוספת מושבות לבני ארץ־ישראל עצמה ושכלול המסחר, על־דבר ההכנה הדיפלומטית ועל־דבר עבודת הקולטורה הלאומית.

רצונו של המחבר, כנראה, הוא, שהקונגרס יקבע להלכה: א) כי הועד של הציונים יקח על עצמו את עבודת הפצת הרעיון; ב) כי יגזור בגזרת עירין קדישין שלא להרחיב את הישוב מחוץ; ג) לעסוק בישוב הפנימי ויסוד בית־האוצר הלאומי ובהכנה הדיפלומטית; ד) לעבוד את עבודת הקולטורה הלאומית.

מובן מאליו, כי שדה הקולטורה הלאומית רחב מאד, ואין לך כלי מחזיק יותר ברכה להמחלוקת על כל הענינים הדתיים, מן הדקדוקים הקטנים עד היסודות, כעבודת הקולטורה הלאומית.

התחזקנה ידי כל הצירים, וביחוד אותם שהם צעירי ימים, קפדנים ובעלי דם רותח, לצאת בשלום מכל התהפוכות האלה? היוכלו בני רוסיה, גאליציה, ראשי הציונים מוויען ופאריז והרבה מבני־הנעורים תלמידי אוניברסיטטים שונים בחוץ־לארץ ובעלי השקפות שונות – לבוא לכלל דעה אחת בענינים נכבדים בערכם לכל אחד מהם על־פי החלטת רוב דעות?

כשאני לעצמי חושב אני, כי המתונים ובעלי דעת מיושבת שיהיו על הקונגרס צריכים לברר לפני האספה את הדברים האלה:

א) אין לך עם בדברי־הימים שאין לו דת, על כן אלה החפצים להתפרץ מן הדת צריכים להתחשב כיחידים חפשים שיש בכל עם כמותם. יעשו הם מה שלבם חפץ כאשר עד עתה ואיש לא ידין אותם באחת מארבע מיתות בית־דין ואפילו במלקות, ואת עניני הדת להעם כולו יעזבו לנבונים מהם, וכאשר תבוא תקותנו ויוסד מפלט לישראל אז ידינו בזה אלה שיש להם הצדקה על זאת, אם ימצאו שיש צורך לדין בדבר הקבוע מימי עולם.

ב) אם יש בין הציונים כאלה, שארץ־ישראל בלי זכיות אינה כלום בעיניהם והרי היא ארץ נכריה לישראל ככל הארצות, ישתדלו לקבל את

קבוץ מיוחד שקנה לו מקום בדברי־הימים שאין לו דת ואמונה. אחרים רוצים לעשות פשרה, להשאיר את הנביאים ואולי גם את המשנה והתלמוד, אבל לא את השלחן־ערוך. וכל אחד מהם בלי־ספק יתאמץ בכל כחו להעמיד דוקא על דעתו. זה יאמר: תנו לנו׳ שטר מקוים בבית־דין ובחתימת כל הגאספים, כי בהוסף מקלט ליהודים בארץ־ישראל לא יגרע מאומה מכל הכתוב ב„חיי־אדם״ ו„חכמת אדם״, זה יאמר: לא כי, אך את המשנה ואת התלמוד נשמור ולא יותר, זה יאמר: קחו לכם הכל, רק את הנביאים לא נתן לכם, וזה יאמר: עלינו לעשות קץ להזמן העבר עם כל אשר הביא לנו, רק לאומיים אנחנו, ואתם קחו עגלות והובילו את התלמוד לפומבדיתא ונהרדעא, ואת התורה להר סיני, ואם לא – איש לאהליך ישראל.

נקל לשער, כי אם דור הפלגה כזה יבוא לבאזיל – אז מלבד שלא נעשה מאומה, אלא גם נהיה לשחוק לכל באי־עולם.

עד כמה נפלנו, אם במשך שש־עש־ה שנה אנו עומדים על נקודה אחת, מבלי זוז הלאה אף צעד אחד, מבלי הרבות דעת.

עוד לפני שש־עשרה שנה, אך החלו הסופרים לעורר את שאלת ישוב הארץ ותקומת האומה, והנה נפל פחד השלחן־ערוך על המשורר המנוח יל״ג ויאמר: „האם אפשר יהיה לכנסיה הזאת ברצות ה׳ את דרכה להגיע לגדולה כעין מדינה בפני עצמה להושיב את השלחן־ערוך להיות השליט בארץ ולמלאות את כל הכתוב בו? וכו׳ לא נוכל להוציא את בני ישראל מגלותם הארצית בטרם שנוציאם מן הגלות הרוחנית הגדולה ממנה (?) וכו׳, גאולתנו תוכל לבא רק אחרי פדות נפשנו״ („המליץ״ תרמ״ב גליון 12). עוד הוסיף המשורר הנ״ל: „מחוייבים אנחנו לצאת מן המחשכים אשר הושיבונו בם... העם ההולכים בחשך... במשך הדורות האחרונים הרבים וכו׳ החומה הרחבה (כלומר חומת בבל, היינו התלמוד) וכו׳ ערער תתערער. אפס כי ממנה נקח אבן לפנה ואבן למוסדות, כל אבן יקרה וכל אבני קדש, לבנות בם את בית ישראל החדש״ (שם גליון 13). וכאשר עניתי לו אני: „אין מערבין שאלה בשאלה, וחלילה לנו לערבב שאלות דתיות בשאלות ישוב הארץ״ (שם גליון 14), התקצף על דברי אלה רב אחד ואמר, כי גם בשובנו לארץ אבותינו „לא יפול מאומה ארצה מכל המבואר בשו״ע אף כחוט השערה״ (שם 25).

הנה לפנינו אותן הטענות עצמן שכבר שמענו אותן לפני שש־עשרה שנה, ועלי, לדאבון לבי, לכפול מחדש את הדברים שדברתי גם כן לפני שש־עשרה שנה לאמר: אחינו, למה נזעקתם? הן לעת־עתה אין לנו לא רובים

מחשבות שלום.

הציונים מתכנסים עתה לבאזיל לאספתם השניה, רבים יהיו הצירים, ורבות מהם, כנראה, תהיינה הדעות השונות... עוד באספה הראשונה, כמעט טרם ידעו המתאספים למה הם מתאספים, היתה האחדות קרובה להתפורר לרסיסים, אך ברב כח הגינו עליה, והרבה מן הרגילים להעמיד על דעתם בכל אופן שיהיה, התרצו לעשות חסד עם האספה ועם ישראל, ולא נפלגו לכתות באותו מעמד, מפני הטענה הישנה: למה יאמרו הגוים? עתה, כנראה, לא יועיל גם החשש מורשת־אבות זה, והמלחמה בבאזיל תהיה חזקה, ומי יודע, אם לא יספרו הצירים אחרי כן לאמר: על נהרות באזיל ישבנו גם בכינו, בזכרנו כי כל אחד מאתנו מעמיד על דעתו דוקא ודעת חבריו כאין נחשבה בעיניו.

תיכף אחרי האספה הראשונה נתגלו בקיעים בהציונים, ומאז ועד עתה רבו המבקרים אחרי מעשיהם ורבו הרוצים למשוך את הציונות כל אחד לדעתו דוקא. הריב הראשון היה ע״ד ההצעה לבלתי הרחיב את הישוב בארץ־ישראל עד קבלת הזכיות. ההצעה הזו זרה היא לנו, בני רוסיה, אשר מעלתה של הארץ בפני עצמה חשובה לנו מאד גם בלי זכיות, ומובנה היא רק בפי אחינו מהוץ־לארץ, ששבו פתאום לעמם הנדכה ולא לרוחו מימי עולם, אשר בעיניהם כל יתרון הא״ץ ההיא הוא רק בהזכיות העתידות לבא, ובלעדיהן הרי היא ארץ ככל הארצות. אחרי כן באו טענות חדשות, כי אחינו בחוץ־לארץ אין לבם אלא אל החמריות, ואל היהדות הרוחנית לא ישימו לב, כאילו הארץ כבר נתונה לנו ועלינו עתה לקבוע בה קולטורה מיוחדת והננו מדיינים עם מתנגדינו, החפצים להביא תיכף לעמנו קולטורה זרה לנו. פתאם בא רב אחד ודרש לקבוע ועד של רבנים על יד הלשכה הציונית, כאילו המון־העם בא לפני הלשכה בשאלות על אדות קורקבן שנטרף ומשהו חמיץ בפסח. מצד אחר בא איזה נער סכל ואמר, כי דבר אין להציונים לא עם המשנה והתלמוד ואפילו עם הנביאים והכל שרוי לנו ומותר לנו, כאילו ראה אותו טפש עם אחד או מדינה אחת ואפילו איזה

„עתה ישובו השלוחים [ויבשרו, כי] גואלים קמו לישראל, ואין לנו אלא לחכות עד „שהדיפלומטיה" תכלה מעשיה, אומר ה' אחד־העם, ובאו כן עתה תפקחנה עיני העם בקרוב וראה כי נתעה בשוא, והאש הפתאומית, אשר הציתה התקוה בלבו, תשוב ותכבה אז, מי יודע אם לא עד הזיק האחרון".

מבאזיל לא שמענו כי הדיפלומטיה נכונה לבצע את מעשיה בקרוב. גם עיקר רעיונו של הד"ר הירצל, כמו שהעירו רבים ובתוכם גם ה' אחד־העם, אינו חדש כלל לחובבי־ציון, רק הם, בדעתם את חלישותם, לא נועזו, לא לבד לנסות דבר על אדות קנין הא"ץ, כי גם להשתדל על־דבר בטול גזרת הכניסה. הד"ר הירצל יש לו בלבבו יותר עוז ואומץ־רוח, והוא אומר, כי צריך להשתדל בזה במעשה. יגדל נא כחו וינסה בזה דבר; אם יהיה אלהי ציון בעזרו ויופיע על עצתו — ישאר שמו לברכה בקרב עמו, ואם לא — יחכה לימים יותר טובים מאלה. הן לא בשופטני עסקינן, החושבים כי דבר כזה אשר אין הקר לגדלו, יצא לפעולה בזמן אשר נגביל אותו על־פי רצוננו ודמיוננו. עם ישראל מלומד לחכות ולחכות, אם אין תקותו ממהרת לבוא.

„תשועת ישראל עתידה לבוא על־ידי „נביאים" לא על־ידי דיפלומטים" — מסיים ה' אחד־העם את מאמרו. איני יודע על איזה יסוד בנה את משפטו זה. אם כך היא דעתו הפרטית, רשות לכל איש לבלתי הסכים עמו. כמדומה לי, שדבריו אלה נאמרו לפי שיטתו, שעיקר התחיה הוא תחית הרוח: אך כל האומר שתחית הרוח בלא תחית העם אינה באפשרות, לא יוכל לבטוח על „נביאים" לבד, שעל־פי־רוב אינם בעלי מעשה. אבל אם נתבונן לדברי־ימינו נראה, כי הדיפלומטיה כבר השתתפה בתחית העם. לא אזכיר את דברי משה רבנו: „דרך שלשת ימים נלך במדבר", בעוד שבאמת היתה מחשבתו לקרוא דרור להעם מעבדותו — כי אין למדין מקודם מתן תורה. אך די לי להזכיר שני דברים: א) פלאוויוס אומר, כי חכמי ישראל בימי כורש הראו אותו את המקראות בישעיה, שדבר עליו נביא אלהים כמאה וחמשים שנה לפני הולדו; ב) עזרא אומר: „כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך, כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על כל עזביו" (עזרא ח', כב). הדברים האלה מוכיחים, כי בעצמו לא היה בטוח מפחד, אך אמר כזאת להמלך להטותו למלא את רצון עם ה'. דרכים כאלה המה דרכי הדיפלומטיה.

אנחנו אין אנו יודעים באיזו דרך תבוא תשועתנו, ועל כן עלינו לנסות את כל הדרכים, ובלבד שעל ידיהן תבוא תשועת י ש ר א ל.

שהיה שם, ואשר בראשו עמד איש נאור, חובב־ציון נלהב ונחמד לבריות במדברותיו והליכותיו עם אנשים; אך, לאסון הענין, חסרה לו כל השנה בדיני ממונות והלכות משא־ומתן. למופת די להזכיר, כי האיש הזה „בתמימותו הקדושה" נתן לאיש אחד, שבא לאיזו חדשים לארץ־הקדש והיה צריך לשוב לביתו, שטר בחתימת ידו, כי קבל מיד האיש ההוא תשעים אלף פרנק למשמרת, בעת שבאמת לא קבל ממנו אפילו פרוטה אחת מן הסך הזה, רק האיש בעל „הפקדון", שלא היה ולא נברא, בקש כך מאתו והוא לא היה יכול להשיב פניו ריקם, בעת שאיש אחר היה מראה למבקש כזה את הדלת ואת המזוזה. הסרסרות והספיקולאציה עברו אז כל גבול למראה רוב הצירים ושאונם, והתמים שעמד בראש המוסד הנ"ל עשה חוזה עם סרסור אחד ידוע לקנות להצירים אחוזות, ובטהרת לבבו לא דרש שום שכר לעצמו, רק פרוטות אחדות מכל דונם לבנין מוסד של צבור בארץ־הקדש. הצירים מסרו לו את כספם, גם רבים מחוץ־לארץ שלחו לו כספים לקנין אחוזות. הוא בתמימותו האמין להסרסור הנ"ל ויתן לו סכום רב מאד בטרם נגמרו הקניות, ולא עוד, אלא שנתן לו את הסכומים בלא שטר ובלא עדים, ומלבד זה הוציא יותר מעשרים אלף פרנק להכנת המוסד של צבור שקוה לבנות בהפרוטות שיקבל מכל דונם (במחשבה היה אז לקנות כמאה אלף דונם), הסרסור נתן גם הוא דמי־קדימה לבעל אחוזה גדולה (לפי דבריו יותר ממאה אלף פר'), והדבר היה קרוב לגמר, וכל הצירים קוו, כי בעוד איזו ימים יבואו כלם אל מחוז־חפצם ואל נהלותיהם. פתאם באה פקודה מבירת תוגרמה לבלי למכור אדמה לבני־ישראל שאינם בני תוגרמה ולהחדש את גזרת הכניסה. דמי־הקדימה שנתן הסרסור אבדו, ובתוכם גם הכספים הרבים שנתן לו ראש המוסד, וגם ההוצאות להכנת הבנין לא הושבו. סוף דבר היה, כי כל צירי האגודות שבו ריקם (מלבד אלה שהספיקו לקנות את הקולוניה „חדרה" קודם לזה) ועשרות אלפי רו"כ ירדו לטמיון. לא יפלא, אם אחרי אסון גדול כזה בא גם יאוש גדול; אך מה ענין כל זה לראשי התנועה וההבטחות? אילו היה המוציא והמביא דברי הצירים והאגודות איש מעולם המעשה ובקי בהויות־העולם, לא היה נותן אפילו פרוטה להסרסור לפני קבלת שטרי המכירה, לא היה מוציא כסף זרים לבניני צבור בתקוה על כסף שלא בא עוד לעולם ולא היתה אובדת אפילו פרוטה אחת, וכל הצירים היו שבים במנוחה לביתם לחכות על ימים יותר טובים, או היו קונים אדמה מאת הנדיב; אבל אחרי שאבד רוב הכסף — אבדה האמונה גם בהפועלים, גם מצד אותם שעוד לא באו לידי נסיון מר כזה.

אש זרה, התלהבות של קדחת, אשר הביאה אל האספה בבאוזיליה, ערב רב של נערים, אם בשנים או בדעת' – מסיים ה' אחד־העם את רעיונו. לדעתי צריך למחוק את שתי המלות „או בדעת", כי אם יש אבן־בחן להכיר על ידה כהרף־עין את הנערים בשנים, הנה אין אבן־בחן כזו בנוגע לנערים בדעת.

„אזכרה ימים שעברו — אומר ה' אחד־העם — לפני שבע שנים וכו' המון אנשים באו לארץ־ישראל לקנות את הארץ במחיר ולבנות עשר קולוניות ביום אחד (?) והתקוה וההתלהבות הכללית הלכו וגדלו מיום ליום לא פחות מעתה וכו'. ההתעוררות המלאכותית אשר הביאו ראשי התנועה בלב העם על ידי הבטחות ותקוות שלא היו עתידות לצאת לפעולה לא יכלה להתקיים ימים רבים: החלום עבר, העינים נפקחו והתקוה הנכבדה הולידה את היאוש".

הקורא דברי־הימים של איזה ענין בסירוגין יכול הוא להוציא היקשים זרים שאין להם שחר. בספור הקצר הזה של ה' אחד־העם נשמט פרק גדול, ואם על־פי הספור הקצר הזה ישפוט הקורא בעוד עשרות שנים על מצב הישוב בשנת תרנ"א, אז יוכל לטעות טעות גדולה ולהחליט משטחיות הספור הקצר הזה, שבשנה ההיא עברו ראשי התנועה בערים שונות וחזקו את תנועת הישוב על־ידי הבטחות כוזבות ותקוות שקר; רבים נאחזו במצודה, באו לארץ־הקדש והתנחלו שם, אך התקוות הכוזבות לא נתקיימו, ואז עבר החלום, נפקחו העינים ויבוא יאוש נורא. אבל אנחנו כלנו, הזוכרים היטב את הזמן ההוא ומקריו, יודעים פרק ארוך יותר ממה שכתוב כאן, אשר בכללו כך הוא: בשנה הנ"ל, כאשר נגרשו רבים מאחינו ממוסקבה ועוד איזו ערים והוצרכו לשוב לתחום־המושב, גדלה ההתחרות בערים רבות בהתחום, שגם עד העת ההיא לא כל יושביהן מאחינו מצאו להם שם פרנסה בריוה, ועם זה נפל אז איזה פחד על רבים מעמנו. תוצאות הדברים האלה היו, כי מלבד המון עניים מרודים שנסעו אז לארץ־הקדש בלי השכל ובלי דעת, למרות כל האזהרות שהזהירו אותם ברוסיה, ואשר כמעט כלם שבו בפחי־נפש ובבושת־פנים, – נוסדו גם אגודות שונות מבעלי הון, אשר שלחו צירים לארץ־הקדש לקנות שם אדמה וליסד בעדם קולוניות על־פי התכנית של הקולוניה „רחובות", אשר כבר שמעו את שמעה. כמעט כל הצירים פנו אל המוסד

לצרכי הישוב הנוכחי על ידי שהם נכונים לתת מחצית השקל לשנה לצרכי הציונים, אבל מלבד שחצאי־השקלים האלה ילכו אך לצרכי ההנהגה ולא לצרכי הישוב, הנה ראויים לתהלה פטריוטים כאלה המשתדלים לצאת ידי חובת פטריוטותם במחיר זול מאד כמחצית השקל...

עם ישראל עודנו חי וחפץ חיים! את הקריאה הזאת צריכים אנו לקרוא השכם וקרוא וכו׳ למען נשמע אנחנו את הד קולנו זה בעמקי נפשנו, אולי תתעורר ותתנער משפלותה וכו׳. אילו היו מחוללי האספה הזאת וכו׳ אומרים בפה מלא מראש וכו׳ אין כחנו לעת-עתה אלא בפינו ובלבבנו להחיות את רוחנו הלאומי, ולבשר את התחיה הזאת (תחית הרוח) בקהל רב — אז אין ספק שרשימת הנאספים היתה קטנה הרבה יותר מעתה וכו׳ והנאספים האלה בחירי עמנו — כי רק בחירי העם היו מוצאים חפץ באספה כזו — היו שבים איש-איש לארצו וכו׳ להביא חיים ורצון ואנרגיה גם בלב העם כלו״.

אבל בחירי העם לא היו צריכים לבוא לבאזיל לשמוע כי עם ישראל עודנו חי וחפץ חיים, כי המה יודעים זאת זה רבות בשנים. עוד יותר, את זאת יודעים הכל. כי מי שאינו חפץ חיים הרי הוא מאבד את עצמו לדעת, ואם ישראל עודנו חי ולא אבד את עצמו לדעת, דבר הנראה לכל גויי הארץ, אות הוא שהוא חפץ חיים. בחירי העם אומרים להעם, כי החיים כפי שהם אינם מספיקים עוד, וצריך לשאוף לחיים לאומים כראוי, וכבר נלאו לקרוא כזאת, ובמה היה עתה כחם גדול להביא חיים ורצון ואנרגיה בלב העם כלו על ידי זה לבד, שגם באספת באזיל הסכימו לזה? אם עם ישראל חפץ חיים, הנה חפץ הוא קודם כל חיים חמריים, והעם הפשוט, כלומר כל מי שאינו מבחירי העם, לא יוכל להסתפק בתחיה רוחנית לבד. הוא יוכל למצוא חפץ אך בתחיה חמרית, ותחיה חמרית אפשר לתת לו רק בדרך חמרי, אם לא במדינת היהודים בפועל, לפחות בתקוה עליה.

גם הד״ר הירצל אינו אומר, כי מדינת היהודים קרובה להוסד, ובעצמו אינו בטוח, כי תבוא על זה ההסכמה הדרושה. הוא אומר, כי הציונים צריכים להעמיד להם למטרה היחידה לפעולתם את מדינת היהודים ולשאוף אל המטרה הזאת בפועל ובמעשים, וברור הוא שאינו בטוח עוד בעצמו אם תראינה עיניו את משאת-נפשו יוצאת לפעולה בימיו*). „וכה הציתו בלבבות

*) את הדברים הפשוטים האלה חייבים לתת אל לבם אלה מחובבי-ציון הנלהבים, אשר בדמיונם הנפרז ליסוד מדינת היהודים הם מבטלים את פעולת הישוב במצבו עתה. עליהם לזכור כי סוף-סוף לא בעגלה ובזמן קריב תוסד מדינת היהודים, ועוד ספק בדבר אם אפשר יהיה ליסדה עפ״י התכנית של הד״ר הירצל, ועל כן, אם גם יחשבו (שלא בצדק) את הישוב הנוכחי לחיי שעה, הלא כשם שאין אדם צריך להניח חיי עולם מפני חיי שעה, כך אין להניח חיי שעה מפני חיי עולם, וכלל גדול הוא בחיים „אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך״. על נלהבים באלה ראוי לקרא: „אל יתהלל חוגר כמפתח״.

עוד זאת ראוי להעיר: יש באלה החושבים לפטור את עצמם מתת תרומותיהם

על כן תמיד חלק עצמי מן האידיאל הלאומי של עם ישראל, ומדינת היהודים תוכל רק או להמציא לו מנוחה, כשהצדק העולמי ישב לכסא וימשל בחיי העמים והמדינות".

מסכים אני לה' אחד־העם בהנחתו זו בנוגע להנביאים וזמנם, וכבר כתבתי כזאת בעצמי במאמרי „היסוד השנים־עשר אצל בני־ישראל". אבל אי־אפשר להסכים עמו, כי מדינת היהודים תוכל להמציא מנוחה לישראל אך כשהצדק העולמי ישב לכסא. ה' אחד־העם אומר למעלה, שעלינו לתקן את עמנו „עד שנהיה מוכשרים והגונים לחיים של כבוד וחירות לעתיד לבא", וחושב אני שאין אותו הלעתיד־לבא, כמו הלעתיד־לבא השגור בפי חז"ל, שהוא לרוב בבחינת אין־סוף, אך קודם לו הרבה. עתה הוא מוסיף תנאי חדש: שהצדק העולמי ישב לכסא וימשול **בחיי העמים** והמדינות. אם נזכור, כי שכני ארץ־ישראל אינם עמי אירופה, כי אם הפרסים, הערביים והדרוזים הפראים, אז נבין, כי נחוץ **שהצדק העולמי יתפשט בין כל יושבי תבל, ובכלל זה גם הפרסים והדרוזים.** כמדומה לי, שבמקום דברים כאלה יותר היה ראוי לומר בקיצור: מדינת היהודים לא תוכל לקום לעולם, או לפחות עד ביאת המשיח המיועד.

מובן ממילא, כי אם יחכו בני־ישראל במדינתם עד שישב לכסא הצדק העולמי, אז רבים מחובבי־ציון שיהיו אז לא יוכלו למצוא מענה אם ישאלו אותם, למה לכם ארץ־ישראל או מדינת היהודים, ומה חסר לכם בלעדיה?

אמת הוא, שהאידיאל הלאומי שלנו האחרון הוא שסוף־סוף ישב הצדק העולמי לכסא (אם יקום האידיאל הזה, ומתי? זוהי שאלה אחרת); אבל העם לא תלה את תקומתו בהאידיאל הזה, ונודע מאמר שמואל, ש„אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות" (שבת פ"ג.) וגם כלי־זין ומלחמות לא יבטלו אז לדעתו (שם).

אבל אם הנביאים, אשר דברו לזמנם (כמו שבארתי במאמרי הנ"ל), הציבו למגוחת ישראל את התנאי של „וגר זאב עם כבש", הנה בזמננו אין צורך בזה. עתה יש מדינות של נייטראליטאֶט, כמו בילגיה ושווייץ, שעל־פי תוקף הסכמת המדינות אינן רשאות להלהם ואין נלחמים בהן. על כן אם בזמן מן הזמנים תקום מדינת היהודים, הלא אפשר גם כן שתהיה גם היא במצב של נייטראליטאֶט, מבלי שנצטרך לחכות עד האלף העשירי לממשלת הצדק העולמי.

„וככן לא בשביל ליסד היום או מחר מדינת היהודים באנו לבאזיליה, אומר ה' אחד־העם, כי אם בשביל לקרוא באזני כל העולם קריאה גדולה:

הקטנה ככדור הצחוק בידי שכניו האדירים, הלא יתנחם בזה כי לא יחיד הוא, ועוד יש עמים אחרים כמוהו.

ומי הוא אשר מדינת היהודים הקטנה לא תספיק לו למצוא בה שכר להעם בעד תלאותיו הרבות כאשר קוה? כמעט כל העם בזמנים שעברו ורוב העם עתה קוה ומקוים למצוא את השכר הזה בעולם־הבא ולימות המשיח; והנה הם יכולים גם אחרי תקומת מדינת היהודים לקוות אל השכר הזה בכל מעוף כח תקותם. ואלה אשר בלי שום תקוות, אך בהיותם קשורים לעמם, או פשוט כדי שלא לעשות שקר בנפשם לא נאותו לעזוב אותו ולהנצל מצרותיהם, הלא לא קוו לשכר מעולם, ומה להם הצדקה לדרוש פתאום שכר מרובה כעל כל התלאות? הם יקבלו בשמחה רבה גם את המצב של עם קטן.

נלך הלאה. ה׳ אחד־העם דורש בעדנו שכר אשר יהיה „לפום צערא". השכר הזה יכול להיות בשני פנים: א) או יהיה ישראל במדינתו עם חזק ועצום כאנגליה או גרמאניה, ואז לא תהיה עוד „מדינתו ככדור הצחוק בידי שכניו האדירים ואינה מתקיימת אלא על־ידי נכלי הדיפלומטיא והכנעה תמידית לפני מי שהשעה משחקת לו"; ב) או על־ידי שנעמיד גדולי הרוח אשר יהיו למורי כל התבל, ו„מציון תצא תורה" חדשה לארץ ולדרים עליה. האמנם סוף־כל־סוף אין בכח כל אלה לנחמנו על צרותינו מימים שעברו, כי כזה כן זה לא יהיו תולדה ישרה מן הצרות, והיו יכולות להיות גם בלעדיהן. אבל נניח כי באלה נתנחם. והנה האופן הראשון אינו באפשרות כלל, כי מלבד שהברכה „ועל חרבך תחיה" לא חלה על יעקב אבינו, ובכלל לא היינו „עם החרב", הנה מה נעשה אם מספרנו מועט ועל ידי זה גם כחותנו חלשים, ועם המציאות אי־אפשר להלחם. אך גם על־פי המציאות המעציבה הזו יותר טוב יהיה לנו לשבת במדינת היהודים הקטנה והחלשה ולחכות עד שיגדל מספרנו (שהרי הרבה מבעלי הספירות מחליטים, כי עמנו מוכשר יותר להתרבות במספר מעמים אחרים), מאשר נהיה מפוזרים ומפורדים. באופן השני – הלא אין לזה ענין עם מדרגת עם קטן ושפל, שמדינתו ככדור הצחוק ביד שכניו, כי אפשר להיות עם קטן ובלתי חזק ולהעמיד גדולי הרוח בעולם.

„לא לחנם עמדו להם לישראל נביאים, אומר ה׳ אחד־העם, שראו בחזון את הצדק שולט באחרית הימים וכו׳. כי גם אם נמצאה מדינת היהודים תמיד בין שני אריות וכו׳ ולא היתה לה כל תקוה לישב בשלוה וכו׳ על כן התרחבה „הציוניות" בלב הנביאים והעמידה את החזון הגדול לאחרית הימים שיגור זאב עם כבש וכו׳ האידיאל האנושי הזה היה ויהיה

והרוחניים למלחמת הקיום הכבדה עלינו בכפלי־כפלים מעל שאר בני־אדם, ובהיותנו תלויים בלמודינו, השכלתנו תכונתנו ואורח חיינו בדברים שאין בידנו לשנותם, – הננו על־פי תנאי חיינו שקועים בעבדות פנימית, גם בשפלות הרוח ועוד מדות בלתי משובחות כאלה. אם כן ההצעה לעקור את המדות הרעות האלה שלא על־ידי שנוי בתנאי חיינו הרי היא דמיון עוד יותר גדול מדמיון מדינת היהודים, כי למדינת היהודים דרושה הסכמת יחידים איתני־ארץ, ולבריאת רוח חדש לעמנו דרוש לפעול על מיליוני אנשים למרות מצבם המחנך אותם באופנים אחרים.

„לפום צערא אגרא, מוסיף ה' אחד־העם, אחרי אלפי שנות רעה וצרות אין חקר אי־אפשר שיהיה עם ישראל שמח בחלקו בהגיעו לבסוף למדרגת עם קטן ושפל, שמדינתו ככדור הצחוק בידי שכניו האדירים וכו'; אי־אפשר לעם עתיק יומין, אשר היה לאור גוים, להסתפק בתור שכר לכל תלאותיו במועט כזה, שהרבה עמים אחרים בני בלי שם ובלי תרבות (שמע־מינה שבני־ישראל בני תרבות יותר מהם, ומדוע זה אינם „מוכשרים לחיים של כבוד וחירות" כמוהם?) השיגוהו בזמן קצר, מבלי לסבול תחלה אף מעט מן המעט ממה שסבל הוא!"

דברים אלה אינם אלא תימה. נדמה בנפשנו, כי אם־הורגת רעה הדאיבה את לב בת בעלה. בזתה אותה הרעיבה אותה, אף הכתה אותה מכות חדרי־בטן. ימים רבים ראה האב בצרת נפשה ולא יכול להושיע לה, ויהי אך קרב לה עת־דודים ויאמר להשיאה לאיש כפי כחו ומצבו, למען הציל אותה מצרותיה התכופות והנוראות. נטפל אליו אחד ממיודעיו ויאמר לו: אחרי שנות רעה וצרות אין חקר אי־אפשר לבתך להסתפק בתור שכר לכל תלאותיה במועט כזה, שהרבה בתולות אחרות גרועות ממנה השיגוהו מבלי לסבול תחלה אף מעט מן המעט ממה שסבלה היא; לפום צערא אגרא, ועל כן צריך אתה להשיא את בתך לאברך גאון, אשר יהיה בקרוב רב מפורסם בעיר גדולה, ואז, בהיותה רבנית בעיר רבתי ומכובדת על הבריות, תתנחם על כל צרותיה בימים שעברו. להיועץ הזה נשיב: אם מזלה של הבת־החורגת ומסבות חייה גרמו לה לסבול תלאות אין קץ, ממי תוכל לדרוש לשלם לה שכר בעד תלאותיה, וביחוד בשעת שתלאותיה לא הביאו תועלת לשום איש, לבד מה שהרגיעו את לבה הרע של האם־החורגת? לאומללה כמוה די יהיה, אם סוף־כל־סוף תנוח מעצבה ורגזה בבית־אישה.

לא שכר מבקש העם האמלל, כי אם מנוח; הוא מבקש, כי האסון המיוחד לו, אשר מכס נורדוי קרא אותו בשם „מצוקת ישראל", יחדל מן ההיסטוריה, בצרותיו הנוראות הוא יחיד בין העמים, ואם תהיה מדינתו

למאה ממנו, ואולי עוד יותר, חיים במסכנות ובחוסר־כל, גוזרים על ימין ועל שמאל למצוא פת־לחם לנפשם ולביתם, לא יוכל לשמוע שירים בלב רע על־דבר הגאון הפנימי, ואם ישמע – יכניס בזו ויוציא בזו. העם המפוזר והמפורד, אשר לא לבד שאין לו בתי־ספר לכל בניו, הנה גם מעט בתי־הספר שיש לו אינם נתונים תחת השגחתו והוא נוטר לרוב כרמי אחרים – חסר הוא בהכרח אותם הצינורות שעל ידיהם אפשר להשפיע על בניו רוח חדש כפי שדורש ה׳ אחד־העם. כל כחנו הוא רק לכתוב מאמרים ולהטיף דרשות; אך כלנו יודעים, כי גם הקוראים גם שומעי הדרשות מעטים מאד, וגם בזה אין טובנו בידנו, כי הספרות והדרשה אינן בחכירה לנו לבד, ויש סופרים ודרשנים הסותרים מה שאנו משתדלים לבנות. אם אבותינו בהגהיטא היה להם גאון פנימי, היה זה מפני שהרגישו יותר את חלק חיי האמונה מחלק חיי החומר. בשעה שראה פלוני המלמד העני המדוכא את ה„פריץ׳ הפרא והמשוגע שבעירו נוסע בהדר ובגאון במרכבתו הרתומה לסוסים דוהרים, אמר מעמק הלב: „הוא ימות ככלב׳ (מעשה שהיה). כל קנאתו של אותו העני, אשר כל ימיו סבל מחסור ושפלות, בחיי התענוגים של הרשע שהשעה משחקת לו, שככה ברגע אחד, ולהפך על מקום הקנאה הזו באה קורת־רוח נפלאה. „הוא ימות ככלב׳, ואני אנחל חיי־עולם, שהרי יהודי אני, יש לי נשמה ויש בידי מעשים טובים, וכל ישראל יש להם חלק לעולם־הבא... האם גם בן הדור החדש, ויהי גם איש פשוט, יהנאה בכמו אלה? יושב הגהיטא הרגיש בשבת ויום־טוב ברגש מוחשי שיש לו נשמה יתרה, בשעה שהיה בא לביתו מבית־הכנסת והיה רואה את השלחן ערוך, הנרות דולקים, אשתו ובניו מרוהצים ומלובשים בגדים נקיים ומחכים לקדושו ולזמירותיו, וכל דאגות הפרנסה נשכחו, כאילו לא היו בעולם. האפשר לערוך את כח החיים הרוחניים שנתנו ליושב הגהיטא חגיגות מפוארות כסדרי לילי הפסח? בדורנו אין עוד רגשי־קודש כאלה נפרצים בנו. רבים מאד בין אנשי עולם המעשה, אשר טרדותיהם ומצב פרנסתם ישכיחו אותם גם מועד גם שבת; רבים אינם מרגישים בכלל בעצמם שום נשמה יתרה ואולי אפילו בלתי יתירה; מראה השבת אצלם כמראה יום־יום, וכל חגיגת קודש אצלם כצירעמאָניע ריקה. ומאין יקחו אנשים כאלה גאון פנימי? האם נוכל להציל את רוב בני עמנו משפלות הרוח בדור הזה האומר: „היחוס – מקומו בבית־הקברות׳, ובעולם המעשה רק על־פי מצבו יכבד איש, והנה רואה היהודי את מצבו ומתבונן למצב אחרים, והוא בא בעל־כרחו לידי שפלות הרוח. ובהיותנו בזוים, חסרי־לחם, נודדים, בהקדישנו את כל כהותינו החמריים

בין הדמיון והאפשר.

לא כל הדברים שאנו קוראים מוצאים חן בעינינו, ופעמים רבות תקרינה, כי נקרא דברים שהתנגדותנו להם מבצבצת, אם מתוך שחוק קל או מתוך תלונה הרישית. אבל יש דברים אשר למקרא אותם הננו מרגישים בעצמנו כמו נאנסים אנחנו להשיב עליהם.

דברים כאלה היו, לפחות, לי, דברי ה' אחד־העם על אספת הציונים בבאזיל; („השלח" חוברת י"ב בחלק „על הכל").

שיטת הסופר ההוא בחבת־ציון ומטרתה ידועה, וידוע בלי־ספק גם כן לרבים מן הקוראים, שאין אני מסכים ל„המהלך החדש" הזה; אך דבריו במקום הזה הם, לדעתי, מאותם הדברים שאי־אפשר לעבור עליהם בהתנגדות מחשבית לבד ובשתיקה שלא כהודאה, כי אם בתלונה גלויה.

על כן רואה אני לחובה עלי לבחון את רוב יסודי המאמר ההוא.

„מכל המטרות הגדולות שחבת־ציון שואפת להן, אומר ה' אחד־העם, רק אחת היא לעת־עתה שבכחנו להתקרב אליה במדה נכונה, והיא המטרה המוסרית: לשחרר את עצמנו מן העבדות הפנימית, משפלות הרוח שגרמה לנו ה„אסימילאציא" וכו' עד שנהיה מוכשרים והגונים לחיים של כבוד וחירות — לעתיד לבוא. כל השאר נמצא עדיין בעולם הרעיון והדמיון. מתנגדי „מדינת היהודים" מפקפקים בדבר, אם אפשר יהיה להשיג הסכמת העמים ליסוד מדינה זו, אבל כמדומה לי ששאלה עוד יותר קשה היא, לו באה ההסכמה הזאת, אם היינו אנחנו, במצבנו המוסרי עתה, מוכשרים לקבלה".

אם כן, לפי דעת ה' אחד־העם, בטרם שנעשה את העבד לבן־חורין עלינו לעשות אותו שלא יהיה עבד, בהיותו עבד באמת, והחיים והמעשים מזכירים אותו בכל שעה, כי זר הוא בארצות לא־לו, ועליו להתרפס לפני כל, אם חפץ הוא בחיי שעה. אין כלל שלא נאמר בו „חוץ", ויחידי סגולה, אשר הברק החיצוני לא יעַור את עיניהם ועם זה דעת להם להבין את ישראל והיהדות, רחוקים הם באמת מן העבדות הפנימית; אבל רוב העם בימינו, אינו עוסק בשאלות רוחניות, וזרם החיים הגשמיים השוטף אותו בכל כחו עושה פעולתו עליו בהכרח שלא כפי רצוננו. העם אשר שבעים או שמונים

מתפלותיהם כל זכר לשיבת ציון ולביאת משיח, היתה כונתם רצויה. הם פחדו פן ישמע ה׳ תפלת צדיקים כמוהם וישלח תיכף את בן־דוד וישיב את שבות ציון, ואז - פחד ובהלה: לא שבקית חיי לכל בריה, כי הסנהדרין שתקום אז תשמיד אותם ואת צאן מרעיתם בימים מועטים, ומסבה זו יצאו במחאות גם כנגד הד״ר הירצל וחבריו. יהי רצון, שירגיעו דברי אלה את לבם הרך, אם לא יוכלו לעשות שלום עם מדינת המשיח, ישלימו לפחות עם מדינת היהודים של הד״ר הירצל.

נוסף לזה הלכה פסוקה היא: „המזבח מקומו מכוון ביותר ואין משנין אותו לעולם" (הרמב"ם הלכות בית הבחירה פרק ב' הל' א'). ושלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה: אחד העיד להם על מקום המזבח, ואחד העיד להם על מדותיו ואחד העיד להם שמקריבין על המזבח הזה כל הקרבנות אף־על־פי שאין בית" (שם הל' ד). אם כן, באין אתנו יודע בדיוק את מקום המזבח, עלינו להכות על נביא אשר יראנו את המקום ההוא, ועד העת ההיא לא לבד שלא יוכלו לבנות את בית־המקדש, כי גם לא יוכלו להקריב קרבנות באין מזבח.

באין בית־המקדש אין גם סנהדרין לדיני נפשות. דבר זה בפירוש נאמר: „אין דנין דיני נפשות אלא בפני הבית והוא שיהיה בית־דין הגדול שם בלשכה שבמקדש" (רמב"ם הלכות סנהדרין פרק י"ד הל' י"א). נוסף לזה הלכה פסוקה היא: „אחד בית־דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית־דין של שלשה צריך שיהיה אחד מהם (התוי"ט מגיה: כל אחד מהם, ובלחם משנה מפרש, שזה הסמוך יסמוך ליתר חבריו) ס מ ו ך מ פ י ה ס מ ו ך, ומשה רבינו סמך יהושע וכו' ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית־דינו של יהושע ועד בית־דינו של משה רבינו" (שם פרק ד' הל' א'), ועתה שכבר נפסקה שלשלת הסמיכה עוד מזמן התלמוד, מאין נקח לנו סנהדרין שיוכלו לדון דיני נפשות?

כיוצא בזה אתה אומר במלקות: „מלקין בזמן הזה בכל מקום מן התורה ב פ נ י ש ל ש ה ס מ ו כ י ן אבל לא בפני שלשה הדיוטות (שם פרק י"ו הלכה ב').

אם כן על־פי ח ו ק י ה י ה ד ו ת אין עתה, עד ביאת המשיח מ ב י ת־ ד ו ד, לא דיני נפשות ולא מלקות, והמדינה היהודית שלא תוציא לסקילה את המחלל שבת ולא תלקה את הלובש שעטנז, תעשה ממש ע ל־פ י ה ת ו ר ה.

ומה שנוגע לדיני ממונות, הנה אין כל אסון אם בענינים אלה יתנהגו על־פי התורה. עם זה עלינו לזכור, כי הרבה דינים לקחו גם הז"ל מן העמים, כמו דיני חזקה וכיוצא בזה. ואם כלל גדול הוא בידנו בעניני ממונות, כי דינא דמלכותא דינא, הלא בזה לא תגרע מלכות ישראל מאיזו מלכות פרס, שגם היא בכלל דין זה. ועל כן יוכלו להוסיף דיני ממונות כפי תביעת החיים, ולכוף את העם לקיימם, כמו שעושים כל העמים המתוקנים כי „רשות למלך, לתקן העולם כפי שהשעה צריכה" (שם הלכות מלכים פרק ג' הל' י'), ואין ספק, כי הרשות הזו נתונה גם למחוקקי העם.

חושב אני, כי הרבנים המתוקנים באשכנז ובאמריקה, אשר מחקו

מדינה יהודית ודיני נפשות.

מעשה בחסיד אחד שהיה לו „גורלי של לייפציג, וענה ואמר לאשתו: אם יזכני ה׳ ואזכה בגורל, אקנה לאבי בגד של משי. לא כן, ענתה האשה, כי תקנה בגד של משי לאבי ולא לאביך. נתגלגלו הדברים ובאו לידי מריבה, ויהי הדבר לשחוק לשכניהם.

שחוק כזה יעוררו סופרי מה״ע „הרוגלים״, בבואם לאנשים מפורסמים לחקור את דעתם על־דבר המדינה היהודית, כאילו הדבר נכון לצאת לפעולה בעוד חודש או אפילו שנה, ונחוץ רק לשמוע את חוות־דעתו של פלוני ופלוני, כאילו בו הדבר תלוי. כן באה גם ב„המליץ״ (נו׳ 215) ידיעה, כי אחד הרוגלים האלה חקר גם דעתו של הרב הגדול ר׳ צדוק הכהן ראש רבני צרפת, ותהי תשובתו, כי מדינה יהודית דבר שאי־אפשר, כי בני הדור הזה לא יוכלו להשיב אל הדת את כחה שהיה לה בדיני נפשות ובשלטון המדינה.

כשאני לעצמי איני מאמין כי באמת אמר כן הרב הגדול הזה, אשר בלי שום ספק לא נעלמו ממנו ההלכות שאביא למטה, אך בהיות טענות כאלה שגורות לפעמים בפיות בעלי ריבנו והם אומרים: אם תהי דת ישראל שלטת יוציאו לסקילה את ההורג פרעוש בשבת – רואה אנכי לנחוץ להראות אותם, כי דברים כאלה אין להם שום יסוד.

הרמב״ם ז״ל בהלכות מלכים (פרק י״א ה״ד) אומר: „ואם יעמוד מלך מ ב י ת ד ו ד וכו׳ אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל הרי זה משיח בודאי״, ואמר עוד שם (הלכה א׳): „המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליושנה לממשלה הראשונה ו ב ו נ ה מ ק ד ש״. הרי לפנינו, שהמקדש לא יבנה עד שיקום מלך מ ב י ת ד ו ד. אם כן, עכשיו, שאין אנו יודעים בעמנו שום איש שיהא מבית־דוד, הלא אי־אפשר יהיה לראש מדינת היהודים לבנות את בית־המקדש, עד שיבוא המלך המשיח מבית דוד.

עבריות בשפת־עבר חדשה, לבשתנו ולבשת פליטת סופרינו הרואים תהפוכות והוללות כאלה ושותקים?

ואני, שאינני חרד לכבוד האשדודים, מוצא בבית־הספר ביפו דברים טובים אחרים, שהרי לומדים שם ידיעות שהן נחוצות בכלל, וביחוד מפני שלומדים שם היטב גם שפת־עבר, היינו שפת כתבי־הקדש והמשנה, ושני הדברים הטובים האלה לבדם דים שיתנו בני־ישראל את נדבותיהם לטובת בית־הספר ההוא. אין לך קבוץ מתוקן באדם ובישראל, שלא יהיה שם בית־ספר, ועם הספר חייב ביותר להחזיק בידי בית־דספר ביפו, שהוא לעת־עתה ראשית הישוב הכללי ומרכז המושבות שביהודה, ובני עמנו מרגישים את החובה הזו ונותנים נדבותיהם לבית־הספר בנפש חפצה, אבל דם מרגישים גם כן, כי עוד יותר גדולה הובתם לדפועלים האומללים ולהרחבת עבודת־האדמה בארץ־הקדש, ובצדק הם נותנים יותר בעד הפועלים מאשר לבית־הספר, „והנח להם לישראל – אם אין נביאים הם בני נביאים הם״.

אבל לעת־עתה נודע רק זה, כי מגמת פני החברה לנטות פעולתה על רחבי ארץ רוסיה, להפיץ בקרב בני־ישראל יושביה את המלאכה, וכפי האפשרות גם את עבודת־האדמה.

„בית־הספר ביפו הוא כעת המקום האחד והמיוחד בכל כדור הארץ אשר בו שפת עבר חיה, שפת עבר מדוברת, שפת עבר הגבירה והשלטת". הנני מגלה את צערי ברבים, כי גם הדבר הזה לא ישמח את לבי. אילו הייתי יודע, כי מדברים שם שפת־עבר הייתי משתתף עם ה' לוינסקי בשמחתו; אבל כמדומה לי, ודבר זה הוא בעיני כמעט למעלה מכל ספק, כי בבית־הספר אין מדברים בשפת־עבר, רק בשפת „הדוברים" שבארץ־הקדש, שפה שאינה אפילו זשארגון, רק בדותא של איש אחד הרוצה לקנות לו שֵׁם על־ידי המצאות משונות, שנתקבלה אצל יחידים שלא למדו שפת־עבר במקורותיה רק מפי מכתב־עתי ואיזו ספרים, שפה שבכללה אינה הדשה, וכבר דברו בה בני הנשים הנכריות בימי נחמיה, אך הוא, נחמיה, היה איש כביר כח לב, ויגרש את השפה ההיא מקרבנו עם ממציאיה יחד, ואחרי שנשתכחה במשך אלפי שנים חזרו עתה „הדוברים" בארץ־הקדש ויסדוה. הא לכם דוגמא מן השפה היפה ההיא:

אל „התערוכה", לשלחן שישבו אוהבי „קִדְמָה", „ארידים", „וְסִירוּ גוּפִיפִים" קטנים „בסבל ואֵפֶר" והיו „מִתְעַנְגִים ברצינות נוקדנית" על „הרעיון הגאוני" של „העתונות", והַמַּטְעֶמֶת המֵזִינָה" הַכְּנֵס הִכְנִיסָה בקרבם „רַעֲנַנוּת", והיו „לא הולכים" אחר „בַּנָּלוּת החיים" שעל „הארץ הַמְסֻכֶּנָה" שהיא „גְרִירָה, אָהּ" — בוא באו שלשה „הרמים" „לומר להם בסימן טוב" ולקחו „חֲנֻכִּיָּה של זהב". „הַטַּקְסָן" „עשה צעקה", והם — „תְּפוּ תְּפוּ על זה", אז בוא באו אנשים מן „התַּזְמֹרָה" ו„מבית ספר הַמַּלְכִּי" „ומִקְשָׁטִים" בידיהם, ובלא „טְקָסִים", אבל „באָמָּנוּת" מלבבת הוביל הובילו אותם „בדרך רשמי" אל „סעדת" הפחה ובפקודתו עשו להם הַשְׁכָּבָה ואמרו להם בסימן טוב. „זה לא־הצלחה לְגַמְרָה" *).

האמנם נשמח לקראת הזשארגון ה„אשדודיי" הזה, הנתון לפנינו באותיות

---

*) הרוצים לדעת כל המלים האלה יעיינו בה„מלונים" שידפיסו הדוברים. ולעת־עתה אעיר, כי כל המלות הסגורות בזה ב„מרכא כפולה ובגרשים" לקוחות משני הגליונות הראשונים למכתב־עתי „השקפה" לה' בן יהודה, מלבד המלות „תזמרה, חרמים (גנבים בשפת זשארגון, ועל כן אין משתמשים בה), רשמי, בסימן טוב, עשו צעקה" הלקוחות ממכתב־העתי „הצבי". בההמצאה „עשו צעקה" כבר קדמו בעל „מגלה טמירין", והמבטא „עשו להם השכבה" המצאתי בעצמי ככח „מה מצינו", כי אם אפשר לעשות צעקה אפשר גם לעשות השכבה.

„תחת הנחשת הביאו כסף" ולא להציע, כה' לוינסקי, לבלי לתת בעד הפועלים מאומה, באמרו: „עשרים פועלים מה הם? טפה מן הים. בשוב ה' את שבות עמו כאשר נקוה ומספר האכ"ים העברים ימנה לאלפים (האמנם נחדל מהיות „ממלכת כהנים וגוי קדוש" להיות „עם אכרים?") מה הם עשרים המשפחות ההן? מה שאין כן לו הקדשנו את כחותינו אלה לטובת בית־הספר". אבל בשוב ה' את שבות עמו כאשר נקוה, ובא לציון גואל צדק, אז גם „בחורינו חזיונות יראו" „וגם על העבדים ועל השפחות ישפוך ה' את רוחו", ולמה לנו בית־ספר ביפו? ומה הם שלש מאות ושלשים ושלשה תלמידים ותלמידות שבימינו לעומת כל העבדים והשפחות שיהיו אז חוזים ומליצים, ולא בשפת „הדוברים" שבארץ־הקדש, אבל בשפת־עבר נכונה! לעומת זה עשרים משפחות פועלים הם כמאה נפשות, הצריכות ללחם לפחות שתי פעמים בכל יום, וליעץ להן להכות עד שיבוא לציון גואל ויתן לכלן שדות וכרמים — היא עצה שאינה הוגנת. מלבד זה, הלא נוספו כעשרים אכרים בארץ אבותינו, ומספר כזה, בטרם יבוא לציון גואל, בעוד מספר האכרים עולה אך למאות, יש לו איזו חשיבות.

„הפועלים העברים סוף־סוף ימצאו להם גואלים, וכבר, כנודע, נמצא הנדיב הידוע מצד האחד וחברת יק"א מצד השני יתמכו בידיהם". הנדיב באמת יסד בעד הפועלים את הקולוניה „מתולה", ועל זאת יברכוהו כל חובבי־ציון. אבל הוא לא הבטיח לשכלל את כל הפועלים שבארץ־הקדש, גם אין לנו צדקה לדרוש כזאת מידו, כי סוף־סוף לא הוא „הרה את העם הזה ולא הוא ילדו", ואין לנו התחייבות עליו. אנו נספר לדור חסדו ונדבותיו, כי השפיע על הישוב הקדוש לנו אוצרות זהב, אבל האם נוכל אנו, „רבבות אלפי ישראל", להטיל את כל משא הישוב עליו האחד? ה' לוינסקי רואה, כי גם אחרי שנשתכללו כששים פועלים ב„מתולה" על־ידי הנדיב עוד נשארו פועלים גם בעד „קוסטיני", ועוד יותר נשארו שלא נמצא בעדם מקום לא ב„מתולה" ולא ב„קוסטיני". ומה שנוגע לחברת „יק"א" — מי הגיד לו, כי נכונה היא לפשט את פעולתה על פני רוחב ארץ־הקדש? לעת־עתה נתנה תמיכה רק לשתי קולוניות, והתמיכה ההיא אינה מספקת לשכלל לא את זו ולא את זו, וישוב הבטחות לעתיד לא שמענו מפי החברה ההיא. אמת הוא, שאם היתה החברה ההיא, העשירה במאד, נכונה לנטות את פעולתה על ארץ־הקדש, אז היו יכולים כל חובבי־ציון בכל מקום שהם לישון על מטותיהם ולומר שירה, מבלי לתת במשך עשרות שנים אפילו פרוטה אחת לא בעד הפועלים, לא בעד הקולוניסטים, ואולי גם לא בעד בית־הספר;

אם ישכרו סוחרי יפו בכספם מורים לבניהם ללמדם תורת הקוסמוגרפיה, האלגיברה, והמכונות הנופחות. ומה שנוגע לבני האכרים והפועלים – הנני אומר גלוי, כי הייתי יותר שבע־רצון, אם היו בני האכרים יודעי ספר פשוטים, לקרוא ולכתוב בשפת־עבר וערב ולדעת דברי־ימי־ישראל ויסודי החשבון וכאלה, מאשר הם יודעים „כח הדוחה של הקיטורים עם המטריאולוגיה וגיאוגרפיה של חינא ויאפאן", אשר הידיעות ההן וכיוצא בזה לפי תכנית בית־הספר יגיסו בלי ספק את לבם לבלי היות עוד אכרים כאבותיהם. ובעת הזאת, אשר מספר אכרינו מעט מאד וכל כברת ארץ באה לנו בעמל ויסורים אין קץ, טוב היה אם „תחת האבות יהיו הבנים", ולא שתסוב נחלה, אחרי תום הדור, כגלגל החוזר בעולם. בכל הכרתנו, כי כל בני העם שוים, ואין מקום בו למפלגות, הנה תועלת הישוב משאת נפשנו דורשת, כי לפחות במשך שנים־שלשה דורות, עד שיתחזק הישוב ויתרחב, וירבו בארץ־הקדש עובדי־האדמה במספר הגון, תהיה בארץ־הקדש מפלגת אכרים יהודים קבועה, אשר „הנכנס יכנס והיוצא אל יצא", והבנים יהיו ממלאים מקום אבותיהם, ולא יהיו לאינזשינירים, אגרונומים, מורים. תחת לבלבל את מוחות בני־הנעורים בהקולוניות ולהטות לבם מעבודת־האדמה בארץ־הקדש, נתנחם, כי משלש מאות ושלשים ושלשה תלמידים ותלמידות בבית־הספר ביפו רק שבעה מהם בני אכרים, ובלי ספק מן האכרים „המיוחסים", העשירים, שעבודתם נעשית על־ידי אחרים, והם בהקולוניות ורואים חלומות בפאריז, כי האכרים העניים, שהם רובא דרובא, אין בכחם להחזיק את בניהם בעיר ולשכור להם מזון ודירה.

„האם בפרוטות נפתור את שאלת הפועלים?" – שואל ה' לוינסקי, אבל עוד יותר יקשה: האם בפרוטות נפתור את שאלת הישוב? ואם כן עלינו להסתלק לגמרי ממעשינו. אבל הכל יודעים, כי טוב מעט מאפס, וגם בדבר שלא עלינו ולנו לגמור אותו אין אנו בני־חורין להבטל ממנו. הצעד הראשון נעשה, וגם הוא נעשה בפרוטות, ואם לא הפרוטות לא היו עתה לא „גדרה" ולא „וואדי האנין", לא „פתח־תקוה" ולא „חדרה". אך אם אי־אפשר לפתור את שאלת הישוב, לא לבד בפרוטות, כי אם גם בשקלים שלמים, הנה שאלת הפועלים בארץ־הקדש אפשר לפתור בפרוטות וכל־שכן בשקלים, כי סוף־סוף מספר הפועלים הנמצאים עתה בארץ־הקדש עולים לאיזו עשרות. ואותם אפשר לעזור ולשכלל „אם לא נקפוץ ידנו מאחינו האביונים". ובמה גרועים הפועלים שמכבר מן הקולוניסטים אשר גם לעזרתם אנו באים בפרוטות? ואם אמנם אין אנו יכולים לעשות גדולות בפרוטות, הנה ראוי לנו לקרוא:

בראותנו כי אי־אפשר לעם כלו לחיות רק על הספר, הננו חפצים שיהיה חלק גדול מעמנו אכרים, כמו שנהוג בכל העמים.

„את אידיאלינו נקח מן המוכן מן העמים וכו׳, ובראותנו אצלם „שאלת הפועלים" וכו׳, בראנו גם אנו לעצמנו שאלה כזו וכו׳, וכי ישנם ענינים אחרים נכבדים מאד, צרכים אחרים נחוצים מאד, ושאלות אחרות מלבד שאלת הפועלים – מי ישים לבו לזה?" אבל באמת שאלת הפועלים אצל העמים נוגעת בשאלת העבודה והשכר, ומתפשטת על כל מיני הפועלים שבעולם, לתקן את מצב כלם תקון עיקרי; ושאלת הפועלים בארץ־הקדש אינה נוגעת כלל בשאלת העבודה והשכר ומתפשטת אך על יחידים, פועלים מפרט אחד, פועלי עבודת־האדמה, ולא להוציאם מכלל עובדים עניים, אך להצילם מרעב מצוי מזמן לזמן ועם זה גם להרחיב את ישוב הארץ, משאת נפש כל חובבי־ציון. הנה בארץ החביבה לנו ביותר, ואשר אנו רוצים להרבות מספר עובדיה, לא על־ידי שיצטרכו תמיד למתנת בשר־ודם, כי אם שיוכלו להתפרנס בתמידות ולהיות גם קשורים אל הארץ החביבה לנו – נמצאו איזו עשרות עובדים חרוצים, אשר זמן רב בשנה אין להם עבודה והם תלוים באויר; ובהיות מספרם בכלל לא רב, ובחפצנו להרחיב את ישוב הארץ, ועם זה – לכונן קולוניות על־ידי בקיאים בעבודה, לא כהקולוניות הראשונות שבאו להן בלתי בקיאים, ובשביל כך רבו ההוצאות עליהן וארך זמן שכלולן, על כן אומרים אנו ליסד דבר אשר יועיל ויצלח מכל הצדדים: גם העובדים העניים לא יהיו תלויים באויר, גם הישוב יתרחב, וגם העבודה עצמה תצלח יותר, ומה זה ענין לשאלת הפועלים שבאירופה? ואיזו הם הצרכים האחרים הנחוצים יותר? איני חושב שידמה ה׳ לוינסקי, כי אחת מהם היא „התזמרה" הקדושה שיסדו הצעירים ב„ראשון־לציון", ואשר לכלה נאה והסודה זו הקדישו מאמרי תהלה והתפעלות במכתב־עתי „הצבי" במשך איזו שבועות, כאילו לא היה העולם כדאי כיום שנתן בו שיר השירים זה, והנעימו זמירות ושירים ארגו „לשם יחוד התזמרה" (לשון „הצבי" ממש). אבל בלי ספק הצרכים האחרים הנחוצים יותר הם צרכי בית־הספר ביפו, לדעת ה׳ לוינסקי. אם בית־הספר שקול כנגד מאה קולוניות, הלא צרכי קולוניה אחת של הפועלים מה הם לעומת דבר השקול כנגד מאה קולוניות? אך לא אכחד, כי אם היו שואלים אותי: מה נחוץ יותר, אם שידעו בני הסוחרים שביפו את „המדרגות והשרשים, המנוחה והתנועה, קוסמוגרפיה" וכו׳, או שימצא הפועל העני את לחמו תמיד על־ידי עבודתו ועם זה יתוסף אכר אחד בארץ־הקדש? – הייתי עונה: דרך־ארץ קדמה לתורה, וכל־שכן לקוסמוגרפיה, ואני לא אצטער כלל

בכסף החלוקה או בנדבות אחרות, בית־ספר גבוה לאומי בירושלים, ביפו או בחברון, ללמוד בו כל שבעים הלשון ושבע החכמות בשפת „הרוברים החדשים" שבירושלים, כי אם „בית־הספר ביפו שקול כנגד מאה קולוניות", הלא בית־ספר גבוה לאומי כזה שקול כנגד אלף קולוניות, ולמען תשיגו את האידיאל האמתי

כָּל הָעָם מִן הַיּוֹנְקִים עַד הַנְּשִׂיאִים
כֻּלָּם יִהְיוּ סוֹפְרִים וּבְנֵי הַנְּבִיאִים,
חֲרִישָׁם יַעַזְבוּ עוֹבְדֵי הָאֲדָמָה...
חָרָשׁ וּמַסְגֵּר מִן הַחֲנֻיּוֹת יֵצֵאוּ,
יִלְבְּשׁוּ אַדְּרוֹת שֵׂעָר וְיִתְנַבֵּאוּ,
... יִשְׁבַּת מֵאָרֶץ גַּרְזֶן וּמַקֶּבֶת,
כָּל כְּלֵי יוֹצֵר שָׂרֹף יִשָּׂרְפוּ בַּשַּׁבָּת...;
וְעָטוּ מְגִלּוֹת כֻּלָּם וּבְמָתְנֵיהֶם קְסָתוֹת...
אִישׁ וָאִישׁ יֹאמַר: לֹא אַחֲרֹשׁ, לֹא אָדוּשׁ,
כִּי בֶן „מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים אֲנִי וְגוֹי קָדוֹשׁ".

(כל שירי יל"ג ח"ג 163—162).

ה' לוינסקי בדרך הלוכו מלמד לנו גם פרק בהלכות פוליטיקה. „האנגלים והאשכנזים הקולוניזאטורים המנוסים וכו', וידם רב להם לקנות ארצות בכסף ובשטר ופשוט „במשיכה", המה ראשית מעשיהם בבואם לארץ חדשה ליסד בתי־ספר, ומבתים ההם תצא להם קולוניזציון (באיזה מובן?) ישרה ומסודרת, ואנחנו וכו' החלונו את ישובנו דוקא מן העבודה". היקש זה תמוה מאד. האנגלים אחרי שכבשו את מצרים או ארץ אחרת וקנו אותה כבר בחזקה ובמשיכה ובחפצם למוץ את מסחרה ומשלח־ידה, או שתהיה הארץ הזו חומה לארצותיהם האחרות, ושתהיה הארץ הזו ארץ אנגלית ממש, חלק ממדינתה לגמרי, הם מושיבים שם „קולוניות אנגליות" (לא שיעבדו האנגלים שם את האדמה, אך שיסחרו את הארץ לארכה ולרחבה), מפיצים שם את לשונם, סדריהם, משפטיהם וכו' ומיסדים בה בתי־ספר, להפוך את המון העם הזר לבני ממשלתם. אבל אנחנו אין אנו כובשים לנו את הארץ, ואין לנו עסק עם יושביה מעם אחר ללמדם עברית וליסד בעדם בתי־ספר, וכל ביאת אחינו שמה לא היתה אלא להוציא לחם מן הארץ.

„אתמול חפצנו להיות עם הספר, והיום—„עם אכרים", רק (?) אכרים". כן הוא, אבל רק במקצת. אתמול דמינו, כי רק על הספר נחיה, והיום,

כנגד רומא, ומפני שהסנהדרין היתה לה צל ממשלה, אם גם דהית. הסבות האלה היו בכחן לעורר את אספסינוס לבטל את הסנהדרין לגמרי, ואז היתה מפלת ישראל שלמה לא רק במצבו המדיני והחמרי, כי גם במצבו הרוחני והדתי, כי בטרם שנסדרה המשנה על־ידי רבי יהודה הנשיא ובטרם שקבעו את המועדים על־פי החשבון, והתורה בכלל והמועדים בפרט היו תלוים במציאות הסנהדרין, אי־אפשר היה לדת ישראל להתקיים בלא סנהדרין. אמתות הדברים האלה בולטת מדברי ר' יוחנן בן זכאי, שלא בקש: „תן לי להושיב ישיבה ביבנה", אלא „תן לי יבנה וחכמיה" (גיטין נ"ו: ופירש"י, שלא תחריבנה ולא תהרוג חכמיה), היינו אותם החכמים שהיו שם כבר בעת ההיא, והם אותם החכמים מן הסנהדרין שלא חפצו במלחמה „וגלו מירושלים ליבנה" (ראש־השנה ל"א) לקבוע שם מקום הסנהדרין.

„בספר התורה יצאנו מירושלים ובאֵת וקורנס הננו שבים אליה". כן הדבר צריך להיות. בספר התורה יצאנו מירושלים ואת הספר הזה לא עזבנו בכל מקומות גליותינו, ו„לכל מקום שגלו ישראל גלתה שכינה עמהם", וגם מירושלים עצמה לא גלה ספר התורה, ומאז ועד עתה עודנו שם, אם גם בפנים שונים. ואם היה רצוננו אך בתורה לבד לא היינו צריכים לשוב עתה לירושלים בשבילה, כי „פניה הולכים אתנו" תמיד בכל מקום. לא כן ה„אֵת"! בצאתנו מירושלים נלקח ממנו בזרוע ונתרחקנו ממנו בגלותנו, ועל כן בשוב בנינו לירושלים שבו אל ה„את", אשר נגזל מהם בצאתם ממנה ואשר בלעדיו גם עתה אין תקומה לנו. האם כבני כושיים הננו, ללא תורה וללא חכמה זה מאות שנה, כי ראשית מעשי השבים לארץ־הקדש היתה צריכה להיות יסוד בית־ספר? דרכו של אדם להשתדל למלא את החסר לו ולא מה שאינו חסר לו. האֵת חסר לנו, ועל כן היתה ראשית מעשי השבים לארץ־הקדש למלא את החסרון הזה ולאחוז בעבודת־האדמה, אבל הספר אינו חסר לנו, כי יש, תודה לאל, בישראל בעלי־תורה, חכמה והשכלה למדי, ובשביל זה לבד לא היה צורך להבנים להשיב לגבולם.

„לפנים בישראל, אומר ה' לוינסקי, היה האידיאל שלנו: „ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", ועתה נשתנה האידיאל, עתה יאמר: „ואתם תהיו לי ממלכת אכרים וחרשי ברזל". אבל הלא גם ה' לוינסקי לא יאמר: לכו חובבי־ציון איש לביתו, גם אתם האכרים והפועלים עזבו את עבודת האדמה, את האֵת ואת הקורנס ושובו למקומכם הראשון, כי אין בכם חפץ לממלכת כהנים וגוי קדוש, וגם אבותינו לפנים, בהיותם באמת „ממלכת כהנים וגוי קדוש" בודאי לא עסקו בדברים נסים כאלה, רק צריך לכונן,

דעת רוב המנדבים מסכמת עם דעת ה' לוינסקי, כי בית־הספר ביפו שקול כנגד מאה קולוניות, ועל כן הם מוצאים, כי הכסף הדרוש לטובת הפועלים רב הוא יתר הרבה מן הכסף הדרוש לטובת בית־הספר, ובאמת כן הוא. הועד לחברת התמיכה נותן לטובת בית־הספר ארבעים אלפים פר' לשנה, החברה כי"ח גם היא עיניה לטובה על בית־הספר; ולטובת הפועלים, מלבד נדבת המנוח ר' אליעזר ברעגמאן ז"ל מגראדנא ונדבות בינוניות של איזו נכבדים ביעקאטערינאסלאיו מדי שנה בשנה – מתקבלות רק אגורות. נוסף לזה, הנה בית־הספר קדם להנדבות, ואם כן היה לו איזה בסיס גם בלעדיהן, והנדבות רק מרחיבות את גבולו, ושכלול הפועלים החל אחר שלש שנים לקריאת הנדבות, וגם עתה עוד לא נשלמה המלאכה, ועוד פועלים הרבה בארץ־הקדש המקוים גם הם בענים ליום נחלה, לבוא אל המנוחה כאחיהם בקוסטיני. אם כן אין מקום לפליאה והכל כשורה.

אך אהבתו הנלהבה של ה' לוינסקי לבית־הספר קלקלה את השורה, ולמען הטות את כל שפעת הנדבות דוקא לבית־הספר ואין לזר אתו, יצא בקולי־קולות, בדברי חדודים ומלות חזקות, להטות את לב המנדבים לדעתו.

אבל אם נפשיט מעל המאמר את חדודיו ותוקף מלותיו, ונתבונן אליו בישוב הדעת, נראה כי ה' לוינסקי הפריז על המדה.

„כמה נשתנו העתים, כמה נתחלפו הזמנים!" – אומר ה' לוינסקי. „אז בצאת ר' יוחנן בן זכאי את העיר והתנפל לפני אספסינוס לבקש על עמו, בקש רק שירשה לו ליסד „ישיבה ביבנה". הישיבה ולומדי התורה היו בעיניו כהעצם שבחוט השדרה וכו'; כעת אמנם נשתנה מהלך מחשבותינו שנוי גמור וכו', ומקור חיינו לדעתנו המלאכה ועבודת האדמה וכו', ולא כמו שיצאנו מירושלים הננו שבים אליה. ב„ספר התורה" יצאנו ממנה וב„את" ו„קורנס" הננו שבים אליה וכו', לא עם הספר כי אם עם הקורנס, עם ה„את" הננו, לכל הפחות חפצים אנחנו להיות וכו', ותהי ראשית מעשינו בשוב בנינו לארץ־הקדש עבודת אדמה ומלאכה".

הדברים מחודדים והמלות חזקות, וההגיון רפה מאד. ר' יוחנן בן זכאי לא בקש מאת אספסינוס להרשות לו ישיבה, כי לא אספסינוס ולא הבאים אחריו עד אדרינוס לא גזרו על למוד התורה, ואחת היתה להם אם יעסקו ישראל בתורה או לא. ר' יוחנן בן זכאי בקש על הסנהדרין שביבנה שלא יבטל אותה אספסינוס, שבאמת היה לו פתחון־פה לבטל אותה, מפני שהרבה מן הסנהדרין בירושלים ור' שמעון בן גמליאל בראשם שתו ידם עם אנשי המלחמה; מפני שהסנהדרין, כמרכז, היתה יכולה להעיר את העם

הנהג בהן מנהג דרך־ארץ.

שני דרכים לפנינו בשעה שאנו רוצים לדבר זרות וחפצים אנו כי דברינו יכנסו אל לב הקוראים, למרות ההגיון והשכל שיורו אותם כי הם דברים שאין להם שחר. הדרך האחד הוא לאחוז בפילוסופיה נאצלת, להיות מטפס ועולה ומטפס ויורד במרחבי חקירות מפשטות, „להפוך כל מושג פשוט להמון מושגים סבוכים ומסובכים", ואז כל הבנה פשוטה והגיונית מתעלמת מעיני הקורא ונקל להטותו לכל אשר נחפוץ. הדרך השני, והוא יותר קל, הוא לבחר „דברי חדודים", „מלות חוקות", לבדח בהם מעט את דעת הקוראים ולהלהיב את לבם, ואז במצב בדיחותם ותגבורת הרגשתם אפשר לאמר להם על ימין שהוא שמאל.

בדרך השני הזה בחר מיודענו החביב ה' א. ל. לֶוינסקי, בחפצו להטות את לב הקוראים לדבר שאין לו שחר, כי אין צורך לדאוג בעד הפועלים היהודים בארץ־הקדש, ויסוד כל היסודות בהישוב הוא בית־הספר ביפו („בית־ספר לישראל", „המליץ" תרנ"ו נומר 280—279). ה' לוינסקי הוא אחד מחובבי בית־הספר ביפו היותר נלהבים, וכבר אמר באחד ממאמריו, כי ישקול בית־הספר ביפו נגד מאה קולוניות. אבל על זה לא נדון עמו, וגם אם יבא ויאמר, כי כל העולם כלו אינו כדאי כיום שנוסד בו בית־הספר ביפו, לא נוכל לבוא במשפט עמו, כי רשות לכל איש לחבב בלי מצרים מה שהוא רוצה בו, וכבר אמר אחד ממשכילי הדור שעבר, כי אי־אפשר לעמוד על אָפְיָם של בני־אדם: זה חביבה עליו נבינה קשה, וזה חביב עליו להאריך בתפלת שמונה־עשרה. אך ה' לוינסקי, כנראה, שכח מקרא מלא: „ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל". אם בית־הספר ביפו חביב לו מכל הישוב כלו – יתקע בשופר גדול להמטיר עליו גשם נדבות עד בלי די, אך למה צרה עינו בהנדבות לטובת הפועלים? ומה עשו לו הפועלים האומללים שבא להסיע את תקותם האחרונה?

לב ה' לוינסקי התחמץ, „כי רוב המנדבים ינדבו לטובת הפועלים ומעוטא דמעוטא לטובת בית־הספר". אבל מה בכך? זהו רק אות, כי אין

„מצדיקי הרבים". הם באים בפנים של יראת־שמים כהשומרונים לפנים, בטענת „בנין בית ה'". ואם זאת לא תועיל – הם מרפים את ידי העם ואומרים, כי הכסף המקובץ לא יגיע למטרתו, כי השתדלות אנושית בדבר הישוב היא כפירה בהגאולה, מבהלים אותם בכל מיני פחדים: בחלול הדת, במינות, ועוד שקרים וכזבים כאלה, ושוכרים עליהם בכסף מלא יועצים להפר עצתם בכל מיני פאסקבילים, מאמרי תפל ומגלות עפות.

„מצדיקי הרבים" לא יכפרו, לפחות בגלוי, בדברי חז"ל שאמרו: „ליכא מידי דלא רמיזא באוריתא". גם תעלוליהם ונכליהם רמוזים בכתבי־הקדש. אך „מעשי אבות סימן לבנים", וקורות אבותינו סימן טוב הן לנו, כי כשם שלא השיגו הצוררים השומרונים את הפצם, כן לא תבוא גם תאות לבם של „מצדיקי הרבים". כל דבריהם יקח רוח, וישראל יעשה חיל.

ויהי כי נשמעו שריקות תלמידי ר׳ זכריה בן אבקולוס מירושלים על הישוב ועל בית־הספר – וירימו מצדיקי הרבים את ראשם, בחשבם כי עתה יש להם על מי להשען, וזה יותר משנה הנם מפיצים כל מיני כתבי־פלסתר על הישוב ועל המחזיקים בו *), על משכילי העם ועל כל דורשי טובת עמם. אך שוא פעלכם, עטלפים מתחבאים! הנה חובשי בית־המדרש במלוא מובן המלה, אלה אשר בשטותם יאמינו בכם ובשקריכם, מבלי להבין כי אנשי־לב ונכבדי עם לא יתחבאו ולא יעשו במחשך מעשיהם, הם אנשים אשר גם בלעדיכם לא יתנו להישוב אפילו פרוטה אחת, וחבתם ושנאתם במאזנים ישאו יחד. ובעלי־בינה מן הרבנים והאנשים מעולם המעשה הלא יבינו למטרתכם וידעו לערוך דברי נעלמים שפלים כמוכם כערכם באמת. שננו לשונכם, הפיצו שקרים וכזבים כהנה וכהנה, הצמידו מרמה וכל תועבה כדרככם תמיד, – אל לב אנשי תבונות לא יגיעו לעולם; ולהשוטים והצבועים המקשיבים לכם לא נשים לב, כי הם לא יועילו ולא יזיקו לנו.

האמנם אומרים, כי שרי צבאות „מצדיקי הרבים" מתפארים, כי אם יהיה מרקולים אליל המסחר בעזרם, אז יבחרו להם דרכים אחרים, יותר בטוחים להוביל אל המטרה, לעקור את חובבי־ציון בכח תקיף... על־ידי מלשינות; אך קשה להשוב כי האנשים האלה יאמינו באמת, כי בדרכים אלה יצליחו במעשיהם. הן אמנם טפשים גדולים ישנם ביניהם, אך גם הטפשים צריכים לדעת, כי דרכים כאלה כשם שהם מסוכנים להנלחמים, כך הם מסוכנים להלוחמים. בשעה שהגישו בני־ישראל בביצאנץ לתקיפים מהם את מהלוקתם על־דבר התרגומים, אם לקרוא בצבור תרגום ארמי או תרגום יוני, היה סוף הדבר שננזרה נזרה על קריאת התורה עצמה. בסוף האלף החמישי הלשינו הקנאים על ספרי הרמב״ם לפני הדומיניקים, ואחרי שנשרפו בגלוי הספרים ההם יצאה גזרה גם לשרוף את התלמוד. מן אז והלאה רואים אנו, כי אם תגיע איזו מהלוקת ממין זה למדרגה כזו, אז יוצאים לסוף שני הצדדים וידיהם על ראשם. ומי יתקע ליד הטפשים כי אם יצליח בידם לעקור באמת את חובבי־ציון, לא תמשוך העקירה הזו אחריה גם את עקירת ה ח ל ו ק ה, אם בכח „גזרה שוה", או אולי גם בהשתדלות מתנקמים מן הצד שכנגד?

אלה הם מעשי צרי יהודה ובנימין שבזמננו, הקוראים את עצמם בשם

*) מודיעים לי, כי הנבלים האלה שלחו פאסקביל נבזה להגאון הגדול הישיש טוה׳ אלכסנדר משה לפידות מראסיין ובו חרפוהו ויגדפוהו בכח עזותם, ועליו זייפו חתימות נכבדים רבים מקובנה ומלודז, ובתוכם גם חתימת הרה״ג רא״ח מייזעל. הגאון נרעש מאד ואת צדו האחד אחז השבץ ועודנו חולה.

אז אי־אפשר עוד שאיזה איש שיש מעט מוח בקדקדו ישים לב לדבריהם. אך במה דברים אמורים, באנשים מהוגנים שפיהם ולבם שוים, אבל לא בצבועים וחנפים המכנים עצמם בשם „מצדיקי הרבים". המזיקים האלה, החפצים אך לצוד דגים במים עכורים, עומדים ומצפים לכל הגה היוצא מפי תלמידי ר' זכריה בן אבקולוס, ומה שהאחרונים האלה עושים אך בכסל ותומת־לב עושים מצדיקי הרבים ברשע וחונף.

„מצדיקי הרבים" אצלנו עושים במהשך מעשיהם זה חצי יובל שנים. עוד בשנת תר"ל יצאו היעזואיטים הנמולים האלה ממחבואיהם ויפיצו כתבי־פלסתר בשם: „דברי אמת, דברי שלום ואמת, מלחמה בשלום, מגד ירחים" ועוד. ראשי המדברים היו כלם נעלמים, כגנבים במחתרת, ושמותיהם הפראים היו: „דון אבנר בכברת עזה, משה דוד וואלפסאהן, רמ"ה, אבג"ד, הלום, דין בטוב החופ"ק אמון, אז"ש, מהר"ד הגאון נ"י, בהר סיני, איש ימיני, בזית, ישר, הכותב יושר, למטה אשר", ונראים הדברים שכל השמות האלה לא היו רמזים של שמות אנשים שונים, לא היה שם לא רב ולא גאון ואפילו חופ"ק, ואך שנים־שלשה בני בליעל קראו על פאסקביליהם שמות רבים ומשונים; כי בדעתם היטב את ערכם השפל והנבזה לא נועזו לקרוא את שמותם בגלוי על כתבי־בדיהם; כי לו היו בם איזו נכבדים, כי אז היו יוצאים בגלוי, כמו שיצאו בגלוי במאמריהם ב„הלבנון" בזמן ההוא. „מצדיקי הרבים" אלה מנו ספסלי בתי־הזומה (כן נראה מן המחברת „מלחמה בשלום"), עסקו במלשינות (ראה ב„המליץ" שנה עשירית, צד 234 בהערה 1), הפיחו כזבים, והכל לשם ממון, כמו שגלו בפירוש בסוף המחברת „מלחמה בשלום". בשנות תרמ"א ותרמ"ב נראתה להם תקוה להבנות מחורבנם של ישראל, ובעזבון סופר מפורסם מחכמי אשכנז נמצאו כתבים המוכיחים, כי „עבדי דבי רבי" אלה אספו כסף הרבה למטרה שלא נתקיימה ולא יכלה להתקיים... הם חשבו, כי ימים כאלה ימשכו וימלאו ביתם בצע מעשקות, אך באו חובבי־ציון ויקראו לאור עולם אידיאלים חדשים, אשר דבר אין להם עם המטרה שהציבו להם „מצדיקי הרבים" לטובתם ולהנאתם, ויראו היעזואיטים הנמולים האלה כי צידם יתמלט מידם – ויחלו להתור חתירות בסתר תחת חובבי־ציון. לזה אמרו, כי הד"ר פינסקער ז"ל, בן בנו של הרב המו"ץ מטארנאוו, הוא קראי (? ?). לזה אמרו, כי פלוני ופלוני העוסקים בהישוב אפיקורסים הם, כאילו היו האחרונים האלה עזי־פנים וקשי־עורף כ„מצדיקי הרבים" לומר: „צדיקים אנחנו", ולזה אמרו, כי הכסף לא יגיע למקומו; אך יראו להרים ראש בגלוי ויפיחו מדנים וירבו כזבים בסתר.

כמחול אחר, והוא בשטותו יוצא במחול, סוף־כל־סוף הכל הולך ממקום אחר, משטות, וכי כדאי הוא להרעיש עולם בשביל איזו שטות? מספרים, כי פעם אחת ישב במרתף על כוס יין פלוני החזן המפורסם, וממולו שני חסידים. אמר חסיד אחד לחברו בלחישה: הרואה אתה את היושב ממולנו – הוא החזן המפורסם. אז נרעש החסיד השני ויען ברגש: כן הוא, אבל אומרים עליו שהוא בעל תאות בשרים גדול! החזן שמע מרחוק את לחישתם ויאמר להחסיד: שוטה שבעולם, ומה איכפת לך אם הבעל־תאוה הוא גם יודע היטב פרק בשיר? כדברים האלה אומר גם אני: הנה רבים בעמנו השוטים, ומה בכך אם אחד או אחדים מהם הנם גם חובבי־ציון בפועל ונסעו לארץ־הקדש לעבוד אדמתה? כיוצא בזה בפורקי עול: הנה רבים בהם באירופה שאין בהם שום לחלוחית של מצוה וכל רגש יהודי; ומה זה תרעשו אם בין אלפי העולים נמצאו גם איזו מאלה האנשים אשר רוחם קר לקרשי בני־ישראל? האם לא יותר טוב הוא שלכל הפחות לכם ער לעתידות עמנו? וכי יותר טוב היה, אם היו אלה חסרי רגש הדת רחוקים לגמרי בכל הענינים מעמם? התאמרו לכלוא בהם את רוחם הטוב לעתידות ישראל, או לצוות עליהם לבלי לעלות לארץ־הקדש? הרשות בידכם לעשות כן, אם תוכלו; אבל מדוע תהיו כמשחיתים שאינם מבחינים בין טוב לרע, לעקור את הכל?

הנה נוסד ביפו בית־ספר. אמת הוא כי לא על ידו יושע ישוב הארץ, ולא בלעדיו יחרב ישוב הארץ; אבל אין בעולם קבוץ אנשים מן הישוב שאין להם בית־ספר, ובכן גם ביפו נחוץ בית־ספר. אך היוכלו תלמידי ר׳ זכריה בן אבקולוס לראות ולהחריש? הפראים ההם, אשר בימים האלה הדפיסו דברי פראות שלא נשמעו כמוהם גם בארצות הזולוסים, שיש איסור חמור, „שלא ללמוד בבתי־ספר כתב ולשון זרים ונתקבל האיסור בין עדת האשכנזים עד ביאת גואל צדק, ועל כן הנם מודיעים כי האיסור הנ״ל הוא בתוקף ועז ואין שום צד היתר לזה עד ביאת גואל צדק (רשות לפראים לקבל על ע צ מ ם גם לאבד עצמם לדעת, אבל מי הרשה להם להטיל איסור על א ח ר י ם אפילו בימיהם וכל־שכן עד ביאת הגואל?) ואין בכח שום בית־דין לבטל האיסור (על איזה יסוד הם אומרים כזאת?) הנעשה מכבר כנ״ל" („המליץ" גליון 472). הפראים ההם, שהעמידו את ד י נ י ה ם הבדוים על דין תורה, ואומרים שאין ביד כל בית־דין לבטל את שגעונם, כאילו היה זה דין תורה שאסור לבטל אותו – התנפלו בכל כחם גם על בית־הספר שביפו ומוצאים בו כל עון וכל מרי. כמדומה לי, כי אחרי שגלו תלמידי ר׳ זכריה בן אבקולוס מירושלים אלה את שגעונם ופראותם עד מדרגה כזו,

הגדולות העומדות כהררים מסודרים בשורה... הנה רבבות דונמים כרמי הדר, הנה היין המשמח אלהים ואנשים, הנה משי, הנה עבודה ופרנסה לעניים ולפועלים; הנה בתי־ספר המפיצים השכלה, חכמה ודעת, הנה מדברים ומדברות עברית!" („המליץ" תרנ"ו, נו' 180).

האין זו שמחת אין־קץ להעם האומלל, הנודד זה כאלפים שנה? האין זה מעט שלומים לאבלו על שוממות ארץ אבותיו? העל אלה יחשו תלמידי ר' זכריה בן אבקולוס? אם בגוי אשר כזה לא תתנקם נפש צרי יהודה ובנימין?

„בני קרח לא מתו". אות הוא לבני־ישראל לדורותם, כי בכל זמן שיתעוררו יחידי סגולה לעשות דבר טוב בעמם יקומו עליהם תיכף בני קרח להרעיש עליהם שמים וארץ. תלמידי ר' זכריה בן אבקולוס היושבים בירושלים מעמידים את דיניהם על דין תורה: את סכלותם ופראותם הם ישימו לפנינו כדין תורה והם אומרים: יקוב ויח־יב הדין הזה את כל הרי יהודה! וצרי יהודה ובנימין שבזמננו, הם „מצדיקי הרבים", בודים כל דברי שקר מלבם ומפיצים אותם בפאסקבילים ובמגלות עפות לקרקר ולהרוס את כל דבר הישוב עד היסוד.

הנה נועצו הפועלים בארץ־הקדש, אלה האומללים הנוטרים כרמי אחיהם ועובדים אותם, באין להם כרמים שלהם, לכונן להם איזו שעשועים ביום מועד, בחול־המועד של פסח, אחרי עבודת־פרך גדולה וקשה במשך ששה חדשים, ויבחרו להציג איזה מחזה, לא מחזה של שחוק וקלות־ראש, אבל מחזה עמל אבותינו בבנין הבית השני, כדרך שנהגו בכל תפוצות ישראל להציג בפורים מחזה אחשורוש. אבל דבר שהותר לכל ישראל מכמה דורות ואין מן הרבנים רואה בו שום איסור, אסור הוא בהחלט לדעת תלמידי ר' זכריה בן אבקולוס, ויעמידו את דינם זה על דין תורה, ויהי דבר המחזה למקור חרפות וגדופים, וכוחים ופלפולים, והגליון אשר היה לעביט של שופכין על עורכי המחזה הנ"ל נשלח למאות על חשבון שר־צבאם של „מצדיקי הרבים" היושב בפטרבורג, ויקם שאון, ותגדל המהומה. חובשי בית־המדרש נאנחו בשברון־מתנים על הרעה הבאה על עם ה', הצבועים קללו קללות נמרצות, והנבונים בעם ראו ותמהו: האמנם הסתתרה בינת האנשים ההם ודעתם נטרפה, כי היה להם דבר הבל ושחוק תמים לאחד מגופי תורה?!

הנה פלוני השוטה יצא במחול – עוד הפעם תרעש ארץ מקצף תלמידי ר' זכריה בן אבקולוס. אבל, רבותי! הלא מבשרכם תראו כי גם לשוטים רשות לבוא לארץ־הקדש, ואם אתם בשטותכם רואים את כל הקולוניות

את דיניו של עצמו על דין תורה ויען: „יאמרו מטיל מום בקדשים נהרג" (גיטין נ"ז).

חכמי ישראל בדורות הבאים לא יכלו לשכוח את העון הזה לר' זכריה בן אבקולוס. כששמע ר' יוסי בן חלפתא את חסידותו של ר' זכריה בן אבקולוס, שהיה משליך בשבת מאהורי המטה עצמות וקליפין (בשעת מאכלו, בטרם חל עליהם איסור מוקצה), ענה שלא כענין אבל במרת לב: „ענותנותו*) של ר' זכריה בן אבקולוס היא שרפה את ההיכל" (תוספתא שבת ט"ז, ו), כלומר: מה לנו ולחסידותו של האיש הזה שהיה בעוכרנו! ור' יוחנן, הוא ר' יוחנן שאמר על יסוד פעלו זה של ר' זכריה בן אבקולוס: „לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה", הוסיף ואמר: „ענותנותו של ר' זכריה בן אבקולוס החריבה את בתינו ושרפה את היכלנו והגלתנו מארצנו!" (גיטין שם).

עברו עוד יותר מאלף ושמונה מאות שנה.

בכרמים בארץ־הקדש שמחה וגיל. ישראל שמח אל גיל כעמים שמחת הבציר. „מי שלא ראה את הבציר ומעשה היין ביקב הגדול בראשון לציון לא ראה מימיו מחזה נהדר, יפה, נעלה, אשר עז לו לשמח את לב היהודי ולמלאהו רגשי קדש נעלים. הכרמים הנהדרים המשתרעים סביב המושבה על אלפי דונם, רבוא רבבות הגפנים הרעננות מכל דמינים העומדות שחות תחת משא האשכולות, הנשקפים מבעד לירק העלים – כמה עבודה, כמה כח, כמה עז ואמץ־רוח וכמה כסף הוציאו על זה! והנה המושב הנחמד, ובתוך המושב חיים, תנועה, עסק, עגלות ארוכות טעונות סלים גדולים, מלאים אשכלות בריאים ונחמדים, נמשכות ובאות מארבע כנפות המושבה; הנה עלתה העגלה עם סוסיה ורכבה על שטח המשקלת אצל הבית הקטן הבנוי ביחוד לזה, ובתנועת יד אחת של השוקל הנה הורמה כל העגלה הזאת ונשקלה עם סוסיה ורכבה... ועברה העגלה, ואחרת באה תחתיה, והלכה ובאה אל היקב, וסבוה הפועלים ותפשו בסלים, והוריקום אל תוך הפה הגדול של המכונה המרסקת, וסבו הגלגלים בכח הקיטור, ונרסקו הענבים, וירד העסים אל תוך הבור שלמטה, והאנטל סובב ודולה העסים עם הזג והחרצנים ומוריד אל תוך עגלות ברזל העומדות למעלה; הנה מלאה העגלה הקטנה, ואחזוה הפועלים והושיבוה על מסילות הברזל והוליכוה לדרכה, והוריקוה אל אחת הגיגיות

---

*) הכונה היתה „קפדנותו", כמו שבארתי במאמרי „הרגש והמצוה בענין הישוב", עמ' 211.

מעשי אבות סימן לבנים.

ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבהלים אותם לבנות.
וסוכרים עליהם יועצים להפר עצתם. (עזרא ד׳, ד ה).
לא חרבה ירושלים אלא על שהעמידו דיניהם על דין תורה.
(בבא מציעא ל:).

ליהודים אורה ושמחה. כל העם נאסף כאיש אחד אל ירושלים. המזבח נבנה על מכונותיו, ובראשון כורש מלך פרס החלו להביא עצי ארזים מן הלבנון אל ים יפו לבנין ההיכל. הלוים עומדים ומנצחים על מלאכת בית ה׳, הכהנים מלובשים עומדים בחצוצרות, כל העם הריע תרועה גדולה.

שמעו צרי יהודה ובנימין – ויהי לבם כים נגרש. בשנאתם לישראל החליטו בלבם לבטל את מלאכת הבית, אך ידעו, כי אם יתיצבו כשונאים לא ישים כל איש יהודי עליהם לב. על כן התחכמו לבוא בטענה של יראת־שמים: „נבנה עמכם כי ככם נדרוש לאלהיכם״. חלילה להם ממחשבות און, לבם טהור ומחשבתם קדושה והם חפצים „לבנות בית לה׳״. בראותם כי ערמתם לא עמדה להם פנו להם לצד אחר, ויהיו מרפים ידי עם יהודה בתואנות ישנות, ומבהלים אותם בהפחדות, ושוכרים עליהם יועצים מחבריו של שמשי הסופר להפר עצתם.

עברו כשש מאות שנה.

בני יהודה בצרה גדולה. בר־קמצא, כמנהג גוברין יהודאין בזמננו, הלשין לפני קיסר הרומאים על כל העדה בכעסו על איש אחד, ויאמר כי מרדו בו היהודים. לאות כי כנים דבריו לקח מיד הקיסר עגלה משולשת לקרבן בבית־המקדש, הטיל בה מום והביאה אל המזבח. חכמי הדור, בדעתם כי „חמת מלך מלאכי מות״ ובראותם את האסון הצופה לכל העם, רצו להקריבה, שהרי אין לך פקוח נפשות יותר מזה. אך ר׳ זכריה בן אבקולוס העמיד את דיניו הוא על דין תורה, ויען: „יאמרו בעלי־מומים קרבין למזבח״. בראותם כי המלשין נכון ללכת שנית לרומי לכלות חמתו בעם עברתו, רצו להרגו כרודף. אך ר׳ זכריה בן אבקולוס העמיד עוד הפעם

הקבלה, הרבו להזהיר שלא יקרב לה מי שאינו ראוי לזה. אם כן אין כאן לא מצוה ולא המעטת דמותה.

למודי התנ״ך התגברו (כלומר קבלו איזו התפשטות) בימי המאספים, אך הלא הלמודים האלה נרחקו זמן רב קודם להם, ועוד הגר״א מווילנא ז״ל קודם המאספים הזהיר על למוד התנ״ך. שמע מינה שהיה רפוי, ולמה יאמר הרב דברים שלא היו מעולם, כי בשביל שקמו אנשים אשר לקחו את למוד התנ״ך, שפת עבר ודקדוקה להם למונופולין (מלה חביבה, כנראה, אצל הרב) על כן התנגדו לו זקני האומה, בעת שהלמוד אבד ערכו בעיניהם קודם לזה?

למודי המוסר היו נחשבים מעולם בעיני הפלפלנים ללמוד המוני, אשר חלק ה׳ לבעלי־המלאכה והפחותים שבעם, על כן לא יפלא כלל, אם הרבנים שבהקופה הקודמת בראותם כי דחל אחד דגאונים דגדולים לתת חלק גם להמוסר בין הלומדים, שעל־ידי זה בהכרח תתמעט באיזו ענינים דמות הפלפול, קראו אחריו מלא; כי מלבד הכלל של החתם־סופר: „החדש אסור מן התורה בכל מקום״, כלל חביב מאד בעיני הרבנים, נבהלו לראות, כי „שפחה תירש גברתה״.

רואה הוא הקורא, שמעולם לא התיצבו הכמינו כנגד איזו מצוה, וגם בעת אשר „שבקו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא״ לא באו בטרוניא עם הגמרא, רק אמרו: „ולעולם הוי רץ למשנה יותר מן הגמרא״ (בבא מציעא ל״ג:), ועל כן אם באמת התגבר החשק למצות הישוב יותר מדאי, ראוי היה להרבנים לא „לנוע ולעמוד מרחוק״, כדברי הרב, אך לדרוש גם בשבח יתר המצוות. אך כל התגבורת שראה הרב בענין הישוב אינו אלא חלום. Zahlen beweisen – והכנסות חברת התמיכה הן המופת היותר נאמן על זה. עוד יותר יוכיח זה מספר חבריה, שאינם עולים לאחד גם מאלף.

כמדומה לי, שיצאתי ידי הובתי בתשובתי זאת. אפשר שאיזו ענינים לא נתבררו עוד כל צרכם, אבל בלי ספק עוד יבואו רבנים להכהיד את רגש הלאומית בקולי־קולות ומליצות מסולסלות, ואז נראה את אשר לפנינו, ועוד חזון למועד.

מצוות אחרות, השתדלו החכמים למעט דמות המצוה הזו, להראות כי לא היא עיקר היהדות, והביא לזה ראיה מן הקרבנות שהתנגדו להם הנביאים, מלמודי הקבלה, מלמוד התנ״ך, שהתנגדו להם הרבנים בשעתם, ומלמודי המוסר שיסד כארבעים שנה לפני זה הגאון אור ישראל זצ״ל ושלא נחה בהם דעת חבריו, ועל כן עתה, „כי קמה מפלגה אשר לקחה לה את רעיון הישוב למונופולין וכו׳ (המפלגה הזאת בשום אופן אינה רוצה במונופולין, שהרי היא קוראה בכה לכל פנות העם להשתתף בזה, ואדרבה הרב בחפצו לבנות את הרעיון אך על יסוד קיום המצוות הוא לוקח מונופולין למפלגתו, להרחיק מן העבודה הזאת לא לבד את הבלתי מאמינים, כי גם את המאמינים הרבים שאינם להוטים אחרי מצוות לחפש אחריהן, רק אם תזדמן איזו מצוה לידם לא יעברו עליה) אין פלא אם רבים מקרבנו נעו ויעמדו מרחוק וכו׳, פן יבולע עי״ז ליתר המצוות״.

אך כל דברי הרב בזה קלוטים מן האויר. באמת לא מצינו בתורה צווי על קרבנות יחידים, כעולה ושלמים, שיהא חייב אדם להקריבם כמו שהוא חייב להקריב פסח במועדו או חטאת ואשם על שגגתו. התורה אמרה: „אדם כי יקריב מכם קרבן לה׳״ (ויקרא א׳ ב), היינו לכשירצה, כמו שאמרה אחרי כן „לרצונו״, גם באסרה שחוטי חוץ במדבר אמרה: „איש איש מבית ישראל אשר ישחט שור או כשב או עז״ וגו׳ (שם י״ז ג), אבל אם לא שחט כלל אין עליו שום חובת קרבן, ואמרה עוד: „וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא׳ (דברים כ״ג כג), אם כן מצות הקרבת קרבנות יחידים (מלבד חטאת ואשם) הרי היא כמצות יפת־תואר וגירושי אשה, כלומר נחשבות במנין תרי״ג מצות, אף־על־פי שאינן חובות הגוף, וכל המצוה היא רק על דבר התמונה, כלומר מי שירצה להקריב עולה ושלמים, מי שירצה לקחת יפת־תואר או לגרש את אשתו – צריך הוא לעשות מעשהו כך וכך, אבל הענין עצמו הוא רשות. על כן מה יפלא, אם בראות הנביאים, כי רשעים גמורים אשר „ידיהם דמים מלאו׳ (ישעיה א׳ טו), אלה אשר „גנוב ורצוח ונאוף והשבע לשקר׳ וגו׳ היו מנת ידיהם, נואלו לחשוב כי בהקריבם עולות וזבחים הם מעשירים את ה׳, – הגידו להם כי אין לה׳ חפץ בעולות וזבחים, כמו שאין לו חפץ בגירושי אישה!

למודי הקבלה בעצם נחשבו תמיד ללמודי סודות וחכמה נסתרה, ומתחלתם לא נועדו לכל הבא ורוצה לטול את השם, רק למי שמלא כרסו בש״ס ופוסקים, ועל כן בראות החכמים כי באו זרים בהיכל חכמתם ויחללוהו, עוד יותר, בראותם את הרעה שהביאו לישראל שבתי־צבי ותלמידיו על ידי

על הדור בצדקתם וחסידותם, אבל כי יצליחו לדברים של מעשה ובנין – אדמה כי גם הרב בסתר לבבו יסכים, כי פחות ממה שהעולם נברא בשבילם נבראו הם בשביל העולם המעשי.

מלבד כל אלה נוכל לומר כדבר ברור, כי בהעמידנו את הישוב אך על המצוה, הננו מניחים אותו לגמרי על קרן הצבי. ידענו את דרך הפלפלנים והדרשנים שבנו, כי ציטאטא אחת מאיזה בר־סמכא לעמנו דיה היא להם לבטל בה כעפרא דארעא כל דבר שאינם רוצים בו, אם גם נביא להם המון ראיות מן התורה והתלמוד והשכל על טובו והכרחותו. אנחנו נקיפם בשאלות תמוהות, נגבב עליהם מאמרי חז"ל שונים, והם בלב שקט יענו לנו בדברי איזו אגדה נשכחה או פראזא של איזה מחבר מפורסם ודי להם להיות שמחים בנצחונם כי „אתא חמרא ובטש לשרגא". אנשים כאלה, אם נביא להם כל הדברים שנאמרו בספרותנו התלמודית והרבנית על דבר גודל מעלת הישוב, או, אם לא ירצו גם ברגש לבם*) בענין הישוב, ישיבו לנו: „רבינו חיים היה אומר, דעכשיו אינו מצוה לדור בא"י, כי יש כמה מצות התלויות בארץ וכמה עונשין דאין אנו יכולין ליזהר בהם ולעמוד עליהם" (תוס' כתובות ק"י: ד"ה הוא). אם כן יבטלו כל הטענות, ואין לנו לא ירושלים ולא יער הלבנון! אנחנו עוד נתאמץ בדעתנו ונביא מדברי הרי"ט בתשובתו סי' כ"ה ובחידושיו לכתובות (עי' פתחי תשובה אה"ע ע"ה ס"ק ו') כי תלמיד טועה כתב את הדברים האלה בתוספות, ונביא לו לראיה את דברי המרדכי בסוף כתובות, שהביא דברי רבינו חיים בפנים אחרות לגמרי, הלא אלה דבריו: „הוא אומר לעלות כו' כתב רבינו חיים כהן בתשובה דהני מילי בימיהם שהיה שלום בדרכים אבל עכשיו שהדרכים משובשים אינו יכול לכופה". ואם כן לא אמר רבינו חיים שאין עתה מצוה לדור בארץ־ישראל ולא זכר כלל את המצוות התלויות בארץ; אבל החמור בחפצו לבטש לשרגא יראה לנו את דברי פסקי תוספות (כתובות סי' שפ"ח), שדעת ר' חיים שאין עתה מצוה לדור בארץ־ישראל. יצא נא הרב וילחם עם העם הזה!

הרב השמיע לנו דבר חדש, כי בכל זמן שאיזו מצוה נתגברה ביותר בין העם, והחכמים חששו שמא על ידי התגברות המצוה הזו יחליש כח

*) כי באמת הרגש הוא עיקר בזה, ואף על פיהו נפלגו גם הרבנים ביחוסם להישוב: אלה שיש להם רגש אנושי מסורים לו כל אחד כפי כח רגשו ורואים בו גם מצוה, ואלה שהם חסרי רגש ואינם רק „צני דספרי" חיים, עומדים מנגד לו, ובזה לבד בטלו כל דברי הרב.

הימצאו על פיה נועם חיי המשפחה, אם תכריחם אהבה כזו לעמול בשביל האשה ולפרנס אותה? אפשר שגם הרב אוהב מצוות במדרגה גבוהה מאד, כמו הבעש״ט את תפיליו, והאהבה הזו דיה לו למלא את לבו חבת ציון, אבל אנשים פשוטים מעולם המעשה, אפילו מאמינים גמורים, לא יניעו בשביל זה אצבע, כמו שלא הניעו בזה אצבע הרבה גדולים וטובים מהם במאות שנים שעברו. אך עוד יותר תמוהים דברי הרב. בדרשו להפיץ את הרעיון בשם קיום המצוות התלויות בארץ, אם במשך מאות שנים נסעו יחידים שונים לארץ־הקדש בשביל מצות ישוב הא״ר בכלל, הנה כמדומה לי שלא אחד נסע לעבוד את האדמה ולקיים את המצוות התלויות בארץ, וגם אלה שישבו שם לא עלתה על לבם לעשות כן. הסבה פשוטה. מעולם לא ראינו שיבנה אדם בית בכוונה כדי לקיים מצות מעקה, וגם על הבעש״ט, שהחליף פרתו בחמור כדי לקיים מצות „המחליף פרה בחמור״, לא שמענו שבנה בית בשביל מצות מעקה. ככר פסק ההמון, שאם אין אתרוג — אין מברכין עליו. וסבה זו דיה שלא יתעורר שום איש להישוב מטעם זה. בכלל, אם נעמוד את הישוב רק על המצוה לא נרחיק ללכת. כל המצוות שרוב העם מקיים, הוא מקיים אותן לא בשביל אהבה יתירה, רק בשביל המסורת וקבלת אבות, או במלות יותר ברורות: כך נתחנך וכך הוא עושה. ובהיות שאין לנו מסורת וקבלת אבות או חנוך מעשי לקיים מצות ישוב הארץ בפועל — קשה לחבב את הישוב על־ידי המצוה העיונית לבד. גם אלה הנזירים, העוסקים במצוות כדי לברוא מלאכים, גם הם משתמטים לפעמים ממצוות שאינן חובות הגוף ושהזמן גרמא, אם הפסד ממון או עבודה רבה בצדן. למצוות כאלה יש להם תואנות שונות: העוסק בתורה עוסק במצוה ופטור מן המצוה; העוסק בגמילות־חסדים ובצרכי־הצבור, המפרנס בניו ובנותיו הקטנים — עוסק במצוה ופטור מן המצוה. הוא אשר דברתי, כי הרב רוצה להמית את הרעיון ולתת לו פנים של מצות אנשים מלומדה. עם זה רואה אני, כי ההשתתפות בישוב הארץ מצד אלה הנזירים שאינם מן הישוב, אשר צרכי העולם החמרי כאין הוא בעיניהם, אלה המשובחים בפי הרב מפני שחרפה בעיניהם לומר לרעם „טול ואכול״, ואומרים לו „טול וברוך״ *) ובתמימות „יפלא בעיניהם למה הבטיחה התורה יעודיים גשמיים״ בעולם־הזה ולא תכתקי דפיזא ונהרי אפרסמון לעולם־הבא — לא תביא להישוב ברכה יתירה. אנשים כאלה טובים אך להגין

*) כמדומה לי, שהרב בהמשכו אחרי המנוח צווייפעל ז״ל לא הבין את כונת המכטא הזה. החרפה היא לא האכילה בכלל, רק האכילה אצל זרים, שהיא כעין חסד של בזיון ועל כן החליפוה בברכה.

חובבי־ציון אינם קובעים זמן, והם אומרים שהעבודה היא למאות שנים, ועל כן אין זמן שיוכלו המתיאשים לומר: בטלה תקותנו. על תשובתי השלישית, שכל פקודה היא זמנית, ענה הרב, כי גם גזרות קיסרי ביצאנין היו פקודות זמניות ובכל זה נתשו את ישראל מעל אדמתו עד היום הזה. על זה אשיב, כי גזרות קיסרי ביצאנין נתשו את יש־אל גם כן אך לזמן, ואם נשארו נתושים עד היום הזה אין זה אלא בחסד אבותינו, שהיו תמימי־דעים עם הרב ויחכו רק לנסים ולא עשו בעצמם כלום. על תשובתי מן הרגל החתוכה, משיב הרב, כי בלי נסים ונפלאות גם אר־ן־הקדש היא לנו רגל התוכה, ואם כן רגל של קויטשוק טובה יותר, כי היא יותר חזקה ומוכשרת למטרתה. לא ארבה להתוכח עם הרב בזה, אחרי שיש לו תנא דמסייעא, הבא־ון הירש. אבל עוד הפעם אזכיר לו כי הדברים נאמרו כלפי הבלתי מאמינים, והם ישיבו לו, כי דברי־הימים בזמן שיבת הגולה מבבל הוכיחו, כי רגל חתוכה זו יש לה סגולה מיוחדת, שהיא מתאחדת היטב עם הגוף גם אחרי שנחתכה.

ה.

הרב, הרואה את העולם כלו אך בד׳ אמות של הלכה, אומר, שצריך להפיץ את רעיון הישוב אך בשם התורה והמצוה, וביחוד המצוות התלויות בארץ (גליון 189—191). אין לכחד, כי יש בנו מפלגה גדולה, אשר הפצת הרעיון בשם התורה והמצוה תמצא ביניהם מקשיבים. כאשר כתבתי גם בתשובתי הראשונה להרב, ולתכלית זו נדפס הספר „שיבת ציון״, אבל באמרו כי רק מצד זה נחוץ להפיץ את הרעיון, רואה אני שאין כוונתו אלא להמית את הרגש החי הנראה בין איזו חובבי־ציון, רגש חי לוקח לבבות, ומשתדל לתת להישוב חבה מלאכותית, חבת אנשים מלומדה. כמדומה לי, שאם נאמר להפיץ את רעיון הישוב אך בדרכים אלה, אז נקבל תודות מכל מתנגדי הישוב, מקארל עמיל פראנצאָז, עד הכרום „אמתי״, המשנה דבריו והשקפותיו לפי המקום שבו הוא מדפיס מאמריו. אבותינו היו יותר מחבבי מצוות ממנו, ומה עשו במשך מאות שנים לטובת הישוב המעשי? הדבר הזה לא יפלא. הנה הבעש״ט אמר, כי ראוי לאדם לאהוב את אשתו כמו שהוא אוהב את תפיליו. אף־על־פי שלא הייתי מעודי ממעריצי הבעש״ט, בכל זאת אשער, כי הוא לפי התלהבותו וחסידותו די היה לו לאהוב את אשתו כתפיליו, ולא עוד, אלא שאהבתו לתפיליו היתה גבוהה מכל אהבה שבעולם, ובאמרו כדברים האלה, הרים את מעלת אהבת האשה למדרגה היותר גבוהה. אבל מה יאמרו אנשים פשוטים, יהיו גם מאמינים, על מין אהבה מתה כזו?

הרב שב על שאלתו הגדולה בעיניו, מה יהיה אם חלילה יבוא יום וגם תקות חובבי־ציון בדרך הטבע תאבד, הלא יבולע לעם באין אמונה ותקוה? באמת לא היה לי צורך גם בתשובתי הראשונה לענות על השאלה הזו, אחרי שלפי שאמרתי שם לא עלתה על דעת יל״ג וליוואנדא לעקור את האמונה בתשועת ה'. ובאמת דברי יל״ג וליוואנדא לא חדשים המה, ובתמונת הלצה אחת בשם נפוליון הראשון או פרידריך הגדול כבר נפוצו בין ההמון למדי, ואם באמת אין באמונת ישראל כח לעמוד בפני איזו הלצה קלה — אז אבדנו לגמרי, וכל מליצות הרב ותלונותיו לא יועילו לנו. אך השיבותי על דברי הרב ההם, כדי להראות עד כמה קושיותיו אינן מוכיחות כלום. על כן רואה אני גם עתה לנכון להגיד להרב, כי כל שאלותיו על ארבע תשובותי אין להן יסוד, אך קודם־כל עלי להזכיר כי תשובותי היו בנוגע לבלתי מאמינים, כי המאמינים, לפי הבטחת הרב במאמרו, לא יתיאשו לעולם, אם גם בעצמו הביא דברי בעל „מאור עינים" שלא היה בטוח בזה. על זה עניתי: א) כי החפץ להלחם עם איזה רעיון הגיוני לא יוכל לבוא עליו בטענות צדדיות, ואם יבוא איש להכחיש במציאות הגיהנם, אז לא די הוא להשיב לו: אם כן הותרה הרצועה ויכול אני לעשות מה שלבי חפץ, כי אם אמנם אין אנו חפצים בהתרת הרצועה ובעולם של הפקר, אך זה לבד אינו מוכיח עוד מציאות גיהנם ודרושים לזה ראיות בדרך ישר ולא קושיות שאין להן סוף. גם אלה החפצים לעורר את רעיון הישוב על־ידי פעולות ומעשים, מפני שהם מוצאים את הדרך הזו לישרה ומובילה אל המטרה, אין להם עסק עם קושיות צדדיות, שאין בכחן להוכיח את אמתיות הענין שאנו דנים עליו. תשובתי זו, שקצרתי בה, לא הבין הרב, ועל כן לא השיב עליה, ועל כן אין גם לי לדון בה עד בוא תשובתו על דברי אלה. בתשובתי השנית עניתי, כי בכל דור היו בין טובי עמנו מחשבי קצין ולא דאגו לשאלה כזאת. על זה ענה הרב כי חז״ל אמרו, תיפח רוחן של מחשבי קיצין ובעל מאור עינים קצף עליהם. אבל דברי במקומם עומדים. חז״ל אמרו תיפח רוחן, בעל מאור עינים קצף, ומחשבי קצין עשו את שלהם. גם הרמב״ם באגרתו לתימן מחשב את הקץ סביב לשנת ד' תתקע״ו, ועוד בימינו לא נמנע הגאון מלבים ז״ל מלחשוב את הקץ. הסבה פשוטה. כמו שאין רע בלא טוב, כך אין טוב בלא רע, ואם נפחד תמיד שמא תצא מפעולתנו איזו רעה—לא נוכל לעולם לעשות דבר טוב. מחשבי הקצין ראו צורך בזמנם לעשות מה שעשו, ועל כן לא דאגו שמא יצא על־ידי זה גם איזה רע. אם הם עשו כך, קל־וחומר בן בנו של קל־וחומר, שאינו ראוי לחובבי־ציון לחדול מהטיף לפעולה, שהרי

מעולם לא שמענו שיבואו הלאומיים בעקיפין על אחיהם החרדים להכריחם לאיזה דבר בכח. אם באופן השני – מה בכך? האם הבנים שלא שבו לעמם אינם משתדלים לחדש בינינו כתות? האינם דוברים סרה על גופי היהדות כמצות מילה וכיוצא בזה, דברים שמעולם לא עלה על לב הלאומיים החדשים לעשות? ומה הפסיד הרב, אם תחת הממרים אויבי עמם, שהיו בינינו בזמן הקודם באו לנו בדור החדש הזה על־ידי הלאומית אוהבי עמם המשתדלים לטובת עתידותיו בארץ־הקדש, ורבים מהם מכבדים גם את התורה, מפני שרוחה היא הרוח הלאומי האהוב להם? אם הרב הוא קפדן, וכל זה איננו שוה לו – הלא עליו לדעת, כי לא אב ופטרון הוא לישראל, לומר: „דין הניין לי ודין לא הניין לי" ואיני חפץ בבני־ישראל כאלה, כי כבר אמר גדול וטוב ממנו, ר' יוחנן: „לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי, אלא אפילו לא למד אלא חק אחד" (סנהדרין קי"א), ויש מקום לבעל־דין לומר, כי אלה הלאומיים החדשים, הלומדים ומלמדים „חק אחד", מצות ישוב ארץ־ישראל, ששקולה ככל המצות, הרי הם בנים טובים לעמם.

הרב לא יבין, מה מטרת אלה, אשר התורה והמצוה לא יקחו לבם, בהטיפם גם הם לחבת־ציון, ומה אנשים כאלה מבקשים בישוב ארץ־הקדש (גליון 185); ואני לא אבין, למה ידאג הרב לזאת? מה לו ולהחפשים ההם ולסכלותם? רב לנו, כי הוא מעשה הנראה לעינים, שיש אנשים הרחוקים מן התורה והמצות, ובכל זאת חפצים הם בישוב ארץ־הקדש. אם הרב אינו מבין זאת יוכל להתנחם בהמאמר הידוע: אין חקר לרוח האדם, ובהמשל ההמוני: אסור להרהר אחרי איש ישראל. אני חושב, כי הנני מבין את הדבר הזה. הם חפצים בשבת ישראל על אדמת אבותיו תחת ממשלת תוגרמה, כי בארץ ביהם, למשל, שהיא תחת ממשלת אוסטריה, יותר טוב להטשיכים מאשר להצוענים שם; הם אומרים, כי שבת ישראל כשבת אחים יחדיו על ארץ אבותיו יועיל הרבה לרוח הלאום. אם הם טועים בזה – אתם תלין משוגתם והרב וכסאו נקי. לא למותר אחשוב להזכיר את דברי המנוח כרמיה, אשר לא שאף לקיום המצות התלויות בארץ ואף־על־פי־כן התלהב מענין הישוב ויאמר: „ואם תתרחב באמת עבודת־האדמה בארץ אשר בחר בה ה' לתתה לעמו, ורבו אחינו לבוא אליה מכל ארצות פזוריהם והתישבו בה, אז נראה בעינינו ירושלים חדשה, בראשונה תהיה אך מקדש מעט לישראל, אך יושביה לא ילכו ביום הששי לבכות על האבנים, שארית החומה אשר נהרסה, כי אם ישאו עיניהם אל היושבי בשמים ולבבם יהיה מלא תקוה כי קרובה ישועת ישראל לבוא" (לוח „אחיאסף" תרנ"ה, צד 276).

לנו נתנו שני קצין: „לא זכו – בעתה, היינו על־ידי סבות היסטוריות וטבעיות, שדרושה להן עת קבועה בהשתלשלות המקרים, זכו – אחישנה" על־ידי נסים? (עי' סנהדרין צ"ח.) *).

ד.

התנחומים אשר מצאו מקום בלב כל אוהבי עמם, בראותם כי הדור החדש שב לעמו ע"י הרוח הלאומי המאחד אותו עם אומתו, אינם נכנסים אל לב הרב. „יגורתי, מתאונן הרב, כי המקור הזה יכזבו מימיו לאלה הרחוקים מן הספרות הישראלית האמתית בלבם (כלומר: הבלתי מאמינים) כאשר לא נאמנו מימיו וכו', ולזאת היתה עצתי לדבר אל העם בשם התורה והמצוה" (גליון 184). הרב עושה עצמו כקטן שנולד, שאינו יודע כלום ממה שהיה בנו זה עשרות שנים, שהרבה־הרבה מבני הדור החדש נתרחקו לגמרי מעל עמם, ואף על־ידי הרגש הלאומי שבו רבים מהם לפחות אל עמם, אם לא גם לדתם. מדברי הרב משמע, כי אך עם תנועת הישוב התרחקו המרוחקים מן הספרות הישראלית האמתית, ועל כן יותר טוב היה שלא תהיה מעיקרא לא התנועה ולא ההתרחקות. באופן אחר אין שחר לדבריו: „יגורתי, כי המקור הזה יכזבו מימיו" וכו', כי כלום יש בידו תרופה יותר טובה מן הרוח הלאומי לקרב את הכופרים בתורה לעמם? אם כן הוא, יואיל להודיע לנו את התרופה הזאת, ושכר הרבה יטול ורופא אומן יקרא; תרופתו „לדבר אל העם בשם התורה והמצוה" (כמו שאמר: ולזאת היתה עצתי לדבר אל העם בשם התורה והמצוה) מעוררת שחוק, הוא בא לרפא את ראובן ונותן סמי־מרפא לשמעון; כי מה יועיל להכופרים אם נדבר אל העם בשם התורה והמצוה?

הרב מתאונן, כי הילדים השבים אל חיק אמם מושכים אחריהם גם את הסינר גם את הָאֵם (גליון 189), וכפי הנראה יותר היה נוח לו שילכו הבנים ההם לעזאזל ואל יגעו בהסינר. אבל הרב סתם את דבריו ולא באר לנו, אם הם מושכים את הסינר בכח וביד חזקה, או בדברים בעלמא. אם הכונה באופן הראשון, אז חטא הרב ועבר על „מדבר שקר תרחק", כי

*) כנראה חשב גם רב, שהגאולה תהיה על־ידי השתדלות. הוא אומר: „אי מן חייא הוא (המשיח) כגון רבינו הקדוש אי מן מתיא הוא כגון דניאל איש חמודות" (סנהדרין צח:). ובהשקפה ראשונה יפלא: למה בחר רב בשני אלה מכל גדולי ישראל מזמן משה עד זמנו? אבל לפי הנ"ל יבואר היטב, כי שני אלה היו אהובים מאד למלכי אומות־העולם שמשלו על ארץ־ישראל, דניאל לדריוש ורבי לאנטונינוס, ואנשים כאלה יוכלו להשתדל לקרוא דרור לישראל ולארצו.

שאין זה מכלל השבועה של שלש השבועות). הגאון הגדול מוהרמ״ל מלבים זצ״ל אומר: „הגאולה תצמח לאט לאט וכו׳, ושתחלה יתישבו אנשים מבני ישראל ברשיון מלכי הארץ הישרים והחסידים ויהיה ישוב ארץ ישראל קודם ביאת המשיח׳ (שם 3). הגאון מוהר״ר מרדכי אֶליאשברג זצ״ל מבויסק כתב בזה מאמר שלם בשם „אלו ואלו דברי אלהים חיים׳ להראות, כי גם הדרך הנסי גם הדרך הטבעי דרכי ה׳ המה (שם 11—9), ובמאמר שני הוסיף עוד: „שמדברי הש״ס אין לנו ללמוד (בענין זה) מפני שדבריהם באגדה באו סתומים וכו׳ ודברי המדרש תהלים מסכימים עם דברי הרמב״ן, וכנראה שמתחלה תהיה לישראל גאולה ברצון המלכיות, ואח״כ יוסף ה׳ שנית ידו לחשוף זרוע קדשו בנסים גלוים ע״י מלך המשיח׳ (שם 12).

יכולתי להביא עוד מאמרים רבים מדברי גאוני הדור בזה; אך מאשר אין חובבי־ציון עוסקים בפוליטיקה ואין להם עסק בהדי כבשי דרחמנא, וכפי שאמרתי אין מטרתם אלא שישב חלק מישראל בארץ־הקדש על האדמה והעבודה תחת ממשלת תוגרמה,–לפיכך הנני הושב כל הדרשות האלה, המחברות את הישוב עם אתהלתא דגאולה, לדברי יחידים, שאין להם שום שייכות עם פעולת חובבי־ציון. עיקר מטרתי היה להוכיח, כי לא בצדק התנפל הרב על חובבי־ציון בכלל ועל יל״ג וליוואנדא בפרט בשם האמונה בביאת המשיח, כי דבריהם הם דברי הגאונים שהבאתי. אם, כדברי הרב, יודעים המאמינים שדברים כאלה פוגמים באמונתם, הנה מאמינים אלה הם בלי־ספק מאלה אשר הס׳ „אבקת רוכל״ הוא בעיניהם כאורים ותומים ואשר אין שום בן־דעת הושש להם; אך המאמינים ההולכים בשיטת הגאונים הנ״ל לא יוכלו למצוא בדברים כאלה שום פגימה באמונתם.

וע״ד תשובת הרב על־דבר השתדלות עזרא, שהיתה על־פי הנביאים, הנה הרב אינו מאמין במציאות ישעיה השני, והנביאים האחרונים, חגי, זכריה ומלאכי, לא זכרו אפילו ברמז שתהיה הגאולה ההיא טבעית ברצון מלכי פרס, ולמה ירבה הרב נביאות מלבו? גם ישעיה וירמיה לא יכלו להנבא על גאולה טבעית דוקא, שהרי אמרו חז״ל: ראוים היו ישראל ליעשות להם נס בימי עזרא (היא לדבריהם הביאה השניה שהיתה בימי זרובבל) כדרך שנעשה להם בימי יהושע (לבא ביד רמה, רש״י), אלא שגרם החטא (ולא הלכו אלא ברשות כורש, רש״י) (ברכות ד׳). אם כן לא יכלו ישעיה וירמיה להנבא דוקא לפי גרם החטא, כי „צדיק ורשע לא קאמר׳, ונבואותיהם היו בשני האופנים. ולמה נחכה אנחנו דוקא לנסים, כאילו יהיה דורנו יותר מוכשר מדור זרובבל ועזרא? למה לא נאמר גם אנו כי גם

אך כנגד משיחי השקר שעמדו לפעמים בימיהם. כן הרמב"ם ז"ל עצמו, שאמר שלא יעלה על הדעת שהמשיח צריך לעשות אותות ומופתים, כנ"ל, כתב באגרתו לתימן, כי המעלה המיוחדת להמשיח היא: „בשעה שיגלה יבהלו מן המופתים שיראו על ידו וכו', ואמר (הנביא) שימית (המשיח) כל מי שירצה (הוא) להמיתו בדברו (על יסוד הכתוב: וברוח שפתיו ימית רשע) ולא יוכל להמלט ולהנצל הימנו וכו', ואיני רואה שזה שעמד בארצכם (הוא המשיח השקר מתימן) יש בו מכל אלו". אבל חובבי־ציון אינם משיחי שקר, אינם אומרים כי ה' שלחם, אינם מתאמרים לקבץ נדחי ישראל ולהקים ממלכה, רק אומרים, שהלק ידוע מן העם צריך לשבת בארץ אבותיו תחת ממשלת תוגרמה, כמו שהיו אבותינו שם אחרי חורבן הבית תחת ממשלת קיסרי רומא וביצאנץ.

אם מעטים להרב דברי הרמב"ם ז"ל שהבאתי אוסיפה עליהם כהמה וכהמה.

הגאון הקדוש מו"ה אליהו גוטמאכער מגריידיץ ז"ל כותב: „כי יש בחבוריו (של הרב פריעדלענדער) וביחוד בחבור זה (יוסף חן) ענינים אמתיים ותכליתים לברר גודל ההכרח לעשות התחלה לגאולה שלמה. בעו"ה טועים רבים בחשבם שיהיו יושבים בחברת השעשועים, כל אחד כפי דרכו בביתו, ופתאום יפתחו שערי הרחמים ויעשו מופתים בשמים ובארץ וכל יעודי הנביאים יתקיימו ויקראו אותם ממקום שבתם, לא כן הדבר וכו' (האין אלה דברי יל"ג וליוואנדא?), ואני בא אחריו בכל מאמצי כחי, שגם כבוד גאונו יעשה כזאת לעורר כל מכיריו ושומעים לדבריו הקדושים שלא ינוחו ולא ישקטו מלהלהיב הלבבות לענין הישוב, שהוא יתד בל ימוט לגאולה השלמה" (שיבת ציון, ח"ב, צד 41). הגאון ר' צבי הירש קאלישער זצ"ל אמר: „אל יחשוב החושב כי פתאום ירד השם ית"ש משמים או ישלח משיחו פתאום מן השמים לתקוע בשופר גדול וכו', רק מעט מעט תבא גאולת ישראל וכו'. ראשית הגאולה תהיה ע"י סבה טבעית מבני אדם וע"י רצון המלכיות לקבץ פזורי ישראל לאדמת הקדש כמ"ש הרד"ק בתהלים וכו', וזה לשון הרמב"ן ז"ל על פסוק האלף לך שלמה: ראשית הגאולה העתידה תהיה עפ"י רשיון המלכיות וכו', וכן כתב הרב תוי"ט עפ"י הירושלמי" (שם צד 45). הגאון מו"ה חיים דוד חזן זצ"ל הכם באשי מירושלים כותב להגאון רצ"ה קאלישער: „שותיה דמר אמרות טהורות וכו' כי אין משיח לישראל כאשר עולה על לבות בני אדם וכו', ברם בקושטא לא תזרח ולא תצמיח פתאום תשועה גדולה וכו', כי אם עליתם מעט מעט, ממדרגה למדרגה" (שם 53 ועי"ש שהוסיף,

הצליח עד כה או נהרג, בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד הכשרים" וכו'. מן הדברים האלה אנו למדים, כי לדעת הרמב"ם עוד בטרם שיתקבצו הגליות ויבנה המקדש, ובטרם נדע בודאי מי הוא משיח, כבר יהיה מלך לישראל. אם כדעת מפחידינו כן הוא, איך אפשר שאיש כשר, המקיים תורה שבכתב ושבעל פה וכופה את ישראל לילך בדרך התורה, יעבור על שלש השבועות? ואיך החריש הראב"ד ולא סתר דברי הרמב"ם מן האגדה ההיא? ודברי הרמב"ם יש להם סמך בדברי הברייתא: „בשביעית מלחמות*), במוצאי שביעית בן דוד בא" (סנהדרין צ"ז). ועל-כרחם של מפחידינו עליהם להודות כי שלש השבועות אינן אוסרות עלינו אלא מרידה במלכות. נרא נא את שלש השבועות: אחת, שלא יעלו ישראל בחומה, פי' רש"י: יחד ביד חזקה, ומהרש"א מוסיף: לבנות חומת ירושלים בלי רשיון (ואולי צ"ל „כחומה", וכמו שאמרו: אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כלכם בימי עזרא, יומא ט:); השנית, שלא ימררו באומות-העולם, אין לזה שום נגיעה לפעולות חובבי-ציון, העושים כל מעשיהם ברשיון הממשלות; השלישית, שהשביע הקדוש-ברוך-הוא את אומות-העולם, אינה נוגעת לנו כלל. גם שלש השבועות החדשות של ר' לוי (כתובות שם) אינן אוסרות כל פעולות והשתדלות. הראשונה מהן היא, שלא יגלו את הקץ, וחובבי-ציון אינם מתפארים כמו איזו מחברים מדורות שעברו שהם יודעים את הקץ, ואינם יודעים מה לגלות; השניה, שלא ירחקו את הקץ, פי' רש"י: בעונם, ולדעתי יש לפרש, שאם יראו שעת-הכושר לפעולה והשתדלות אל יאמרו כדברי החרדים, שאסור להשתדל וצריך לחכות רק על נסים; עוד יש לרש"י גירסא אחרת: שלא ידחקו את הקץ, ופירושה: „שלא ירבו בתחנונים יותר מדאי"; השלישית, שלא יגלו סוד העבור או סודות טעמי התורה, אינה נוגעת לחובבי-ציון כלל. אם כן, מי אסר לנסות במעשים טבעיים ולהשתדל בישוב הארץ? אולי אלה החפצים כי הכל יהיה על-פי הפרוגרמה של הספר „אבקת רוכל"? אך הם אינם לא פוסקים בישראל ולא מפיהם תצא לנו תורה, יחכו הם על הולדת הרשע ארמילוס מן האבן, כמו שהבטיח להם הס' הנ"ל, ואל יחוו לנו דעתם.

יש מקום לשער, כי גם אלה מטובי הכמי ישראל שהעמידו את תקומת האומה אך על הנסים, כתבו כך לא מפני שכך היתה דעתם באמת,

---

*) רש"י פירש מלחמות בין עכו"ם לישראל, וכן נראה מדברי אביי שם: בששית קולות בשביעית מלחמות מי הוה? ואלו מלחמות בין עכו"ם לעכו"ם הלא היו אז לרוב.

ועוצם ידו בלבד, ועם זה הוא מאמין גם בה' – כן מותר לנו לעשות ולפעול לטובת ישוב הארץ ולחכות עם זה לתשועת ה', ועל כן דברי יל"ג וליוואנדא אינם פוגמים באמונה, והרב עונה, כי מזה אין ראיה, שהרי התורה התירה להתרפא, ורז"ל אולי (?) אפשר למצוא בדבריהם איסור להעיר את האהבה עד שתחפ"ץ, אנכי הוכחתי, כי גם עזרא השתדל לפני מלכו, והרב אומר, כי הוא אינו מאמין במציאות ישעיה השני, ועוד ישעיה שהיה בימי חזקיה נבא בשם ה', כי כורש מלך פרס יקומם הריסות ערי יהודה (עזרא לא היה בזמן כורש, אך שנים רבות אחרי־כן, והשתדלותו היתה לפני ארתחשסתא *), ובתוך העולים היו נביאים, וכל הנביאים שנבאו על הגאולה ההיא אמרו בפה מלא כי תהיה טבעית ברצון מלכי פרס; לא כן אנחנו, שאין אתנו נביא, עלינו רק ללכת באורח אשר סללו קדמונינו לפנינו, ובכן על פיהם יקום דבר, אם יוכל החתן להיות בלי חוטם או לא?

בהיות כל הדברים האלה יסוד כל טענות הרב ותלונות כל החרדים המתנגדים להובבי־ציון, רואה אני לחובה עלי להאריך מעט בזה. השכל הישר ילמדנו, כי אחרי שהתירה התורה בפירוש להתרפא, כדברי רז"ל בברכות (ס: ועי' תוס' ב"ק פ"ה.), הלא זה עצמו יוכל להיות בנין אב לכל הענינים בדומה לזה, שגם במקום שעלינו לחכות לתשועת ה' מצוה עלינו (כלשון השלחן־ערוך יו"ד סי' של"ו ס"א) להשתדל במעשים טבעים למהר את תשועת ה'. אמנם הרב מרמז על האגדה של שלש השבועות (כתובות קי"א); אבל תם אני ולא אדע, מה המה הפחדים אשר יפחידונו מתנגדינו, מהרב החוקר החפשי בווינה (הרא"ה ווייס, „האסיף" תרנ"ד 99) עד הרב המורה צדק בקראק, על־ידי האגדה הזאת, כמו שמפחידים את הילדים בדוב או בצועני? פעולת חובבי־ציון אין לה שום נגיעה לדברי האגדה הזו.

הרמב"ם ז"ל אחרי שאמר: „ואל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים ומחדש דברים בעולם" וכו' (הלכות מלכים פי"א הל' ג')-יאמר: „ואם יעמד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בדקה וילחם מלחמת ה', הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח ובנה מקדש במקומו וקבץ נדחי ישראל, הרי זה משיח בודאי, ואם לא

*) אקוה, כי הרב, הבקי בלי ספק בדברי־הימים, לא יהחני בקנה של האגדה התמוהה: „הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא" הסותרת גם להכתוב (עזרא ז', יד) גם לדברי־הימים, מפני שלא יכלו לצמצם שנות כל מלכי פרס בל"ד שנים, שהיו לפי חשבונם מזמן כורש עד אלכסנדר המוקדני.

שמעולם לא חדל העם לקוות עליו, ולשוב לחיי ההיסטוריה שלו, שאליהם הוא נושא את נפשו מאז, ואין כאן ביאת היסטוריה חדשה. ומתוך שהשעה היתה מוכשרת לכך מצאו להם שומעים בין העם, מה שלא הצליח ביד הלאומיים הקודמים, כמו הגאון רצ"ה קאלישער והרב ר' יוסף פריעדלענדער ז"ל, שבאו בדעותיהם בלי הכרח פנימי. הן כל הפעולות, לפחות הגדולות, באות בהכרח, ובשעה שלא היה הכרח, רק רצון יחידים, לא היתה פעולה, וגם זה הוא אחד הסעיפים מן הכלל הגדול, שאין בוראים היסטוריה ברצון סוף מעשה במחשבה תחלה.

הרב שואל בתמימות: „מי למד את העם להכנע תחת המקרים וכו' ולא להשליך נפשו מנגד ולמות מות גבורים? הלא מאשרי העם וגדוליו' וכו' (גליון 182). אבל מעולם לא ראינו שימות עם שלם מות גבורים, והשם „מות גבורים" עצמו מעיד, כי לדבר הזה מוכשרים רק יחידים; ומי למד לעמים אחרים שלא ימותו כלם מות גבורים? ומי למד להעכבר להתחבא מפני החתול? האין הרב יודע, כי רגש שמירת עצמו מוטבע לכל הנבראים?

ג.

אחרי שהפקיד הרב את כל קיום ישראל ומהלך רוחו ביד יחידים מחכמי ישראל מדורות הקדמונים, כאילו היו הם רק פועלים ולא נפעלים מרוח העם וממסבות ההיסטוריה, הוא שב לריב עם יל"ג וליוואנדא, ומתפלא למי ידברו דברים כדברי יל"ג *) בשירו וליוואנדא בספורו, לבלתי קוות לנסים רק לנסות כחם ועוצם ידם (פעולות פשוטות, כאותן שהציעו יל"ג וליוואנדא, וכח ועוצם יד שאמר הרב, הם דברים שונים זה מזה לגמרי...)? המכחישים לא יחכו גם בלעדיהם לנסים, ואם הדברים אמורים להמאמינים – למה נחליש אמונתם? על דברי שאמרתי, שאין דברי יל"ג וליוואנדא פוגמים באמונת היסוד הי"ב, ענה הרב, כי המאמינים יודעים בעצמם מה שפוגם באמונתם ומה שאינו פוגם. אנכי אמרתי, כי כמו שהמשתמש ברופאים אינו מקוה לכחו

---

*) בגליון 187 מצא הרב את עוני, כי גם אנכי אמרתי כדברי יל"ג במאמרי „היסוד השנים-עשר אצל בני-ישראל". אבל אילו מסר הרב את דברי ככתבם היו הקוראים רואים כי במאמרי ההוא אמרתי בפירוש, כי „אני מאמין בעיקר זה בכלל, שהוא דבר שיהיה אם אך נשתדל להוציאהו לפעולה". אנכי רק הוכחתי, כי כיסוד הזה, לפי דברי התורה ודעת איזו מחז"ל, כר' עקיבא ור' הלל, ישיבת ישראל על אדמתו העיקר, וממשלת מלך מיוחד מבני-ישראל טפל לה.

„אם ימושו החוקים האלה (חקי הטבע) מלפני נאום ה׳ גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים׳ *) (ירמיה ל״א לה). אבל האמת היא כמו שאמרתי, שאין בוראים היסטוריה סוף מעשה במחשבה תחלה, כלומר: אין בכח אנשים לתת ברצונם מהלך ידוע לארך ימים לרוח איזה עם. קלומבוס גלה את אמריקה לא במקרה גמור, כי אם באיזו כונה, בחפצו למצוא ארץ אשר לפי טעותו קרא אותה בשם „הודו׳, אך בכל אופן לא עלתה מעולם על דעתו לעשות אפילו קצת מן השנוים הגדולים שהיו בתבל על־ידי ההתגלות הזאת, והשנויים באו לא מפני שכך היה רצון קלומבוס מראש, אך ממסבות ההיסטוריה. באָנאַפּאַרט הוציא להורג מאות אלפי אנשים והתכון לשנות פני תבל, אך רצחן לא עלתה בידו אלא רצחנותו, אירופה הלכה במהלכה, ופני תבל לא נשתנו על־ידי מעשיו. על כן, אם אלה אשר הטיפו ראשונה להישוב יקבלו את שם־הכבוד אשר נתן להם הרב בחסדו „מחוללי התנועה׳ („המליץ׳ 182), גם אז לא יוכלו להתאמר בשם „בוראי ההיסטוריה׳, סוף מעשה במחשבה תחלה, כי הם אינם מרמים את עצמם להאמין כי יצלח בידם לנטות קו על מהלך רוח עם ישראל לעתיד. הם הפצים, הם מקוים, כי ישוב ישראל מעצמו לרוחו ההיסטורי על־פי טבע הדברים, ולא שהם יתוו לפניו דרכים חדשים. אם כן אין לזה שום ענין עם דעת הרב, שחכמי המשנה בזמן החורבן בראו במחשבה תחלה היסטוריה לישראל, להכניע את גאונו הלאומי ולהגביר רגש הדת, שזוהי באמת בריאת היסטוריה.

אך עלי ללכת הלאה, ולברר להרב, כי גם אלה אשר הטיפו ראשונה להישוב לא יוכלו לקחת לעצמם עטרה שאינה הולמתם ולהקרא בשם „יוצרי התנועה׳. תנועת הישוב לא נבראה בחפץ איזו סופרים לברוא היסטוריה, אך אותם הסופרים בעצמם היו פרי הרוחות המנשבות בתקופה ההיא, תקופת תגבורת הלאומיות והשנאה לזרים הכרוכה בעקבה לרעת ההמון הגס, שאינו יכול להבין הצלחת הלאום בלי שנאה לזרים. הסופרים ההם נתחנכו מנעוריהם ברוח ישראל, לבם היה ער תמיד לכל הנוגע למצב עמם, וכאשר ראו, כי העתים נתחלפו, הציוויליזאציה קבלה פנים מאירות, המדעים עשו חיל, המשפטים הקדמונים הולכים לטמיון, והשנאה לישראל עוד חזקה גם עתה כמו שהיתה לפני אלף וחמש מאות שנה, באופן שהתקוה, כי יוכל ישראל לחיות ככל האדם בארצות גלותו, תוכל לבוא אחרי שיבראו שמים חדשים וארץ חדשה — הטיפו לעמם, גם מצאו און להם להטיף כזאת, לחפש לו אותו דרך החיים,

*) אגב אעיר, כי המקרא הזה מטפח על פני החנפים שבחוץ־לארץ, האומרים שבני־ישראל הם עתה בני דת ולא עם.

ילדים, והוסיף עוד לשנן לששה ילדים אחרים ששה סדרי משנה, וצוה להם שכל אחד ילמד את חבריו מה שלמד מפי ר׳ חייא (בבא מציעא פ״ה:); ואף־על־פי־כן מאמין אני באמונה שלמה, וכן יאמין בלי־ספק כל בן־דעת, כי גם בלא אחד־עשר הילדים ההם, שלא נודעו לנו גם בשמותם, לא היתה התורה משתכחת מישראל. דברים כאלה תלוים לא ברצון יחידים, אך ברוח העם ובמסבות ההיסטוריה, שעל פיהם נהוגים גם מנהיגי העם. כל אלה המיחסים לר׳ יוחנן בן זכאי מחשבות של פוליטיקה כאלה, אינם מבינים, לדעתי, ערך אנשים רמי המעלה כר׳ יוחנן בן זכאי ועד כמה הם אוהבים את הלמודים. אם ארכימאֶד לא עזב את מכונותיו וחשבונותיו בעת שנבקעה עירו לפני היל פראים, אם פלוני הפרופיסור בזמננו עסק בנתוח המתים בעת שהאויב ירה כלי־תותח על חומת עיר מושבו, למה לא נאמר כי ר׳ יוחנן בן זכאי מאהבתו להתורה ירד ליבנה, במקום שכבר נמלטו שם קצת מחכמי הדור (כנראה ממלות „יבנה וחכמיה״) והרביץ שם תורה, כמו שעשה הלל רבו, בלי שום פוליטיקה? הננו רואים מעשים בכל יום, כי במות לאיש בנו יחידו, גם באין לו עוד תקוה להוליד עוד בנים, לא יחדל אחרי שבעת ימי אבלו לשנות פרקו ולקרוא בספר, ואיזו סבה היתה לחכמי הדור ההוא ובכללם רבי יוחנן בן זכאי לבלי לעסוק בתורה, חייהם ואורך ימיהם, אחרי החורבן, גם מבלי מחשבות לעתיד? גם האמוראים, שהיו קרובים בזמן לרבי יוחנן בן זכאי, לא יחסו לו מחשבות פוליטיות ונבואיות כאלה, לומר שידע מראש, כי עתה נשבר גאון ישראל לימים רבים ועל כן ראוי להשקיע את גאונו הלאומי בתורה. את תקנתו „שיהא יום הנף כלו אסור״ בארו מטעם „מהרה יבנה בית־המקדש ויאמרו: אשתקד מי לא אכלנו בהאיר מזרח?״ וכו׳ (ראש השנה ל.), אם כן גם הוא קוה, ויהא גם על־ידי נסים (אם גם הנחה כזאת לא נתבררה עוד), לבנין בית־המקדש ושיבת כבוד ישראל בימיו, ולא היה בטוח כי יארכו ימי השעבוד ותשתכח תורה מישראל. ואילו היתה כונתו להשקיע את הגאון הלאומי בתורה וליסד לישראל מרכז רוחני תחת מרכז מדיני—לא היה מקום להמאוחרים להתלונן עליו ולקרוא עליו המקרא „משיב חכמים אחור״ (גטין נ״ו:).

כן אי־אפשר להסכים לדברי הרב, כי חכמינו דאגו לקיום ישראל למען לא יכחד עצמו ועל כן אמרו להמית את רגשותיו; כי כמו שעזבו, לדברי הרב, „את הדאגה לכבוד ישראל וממשלתו המדינית וכל הנוגע אל הבשר והחומר – על ה׳״, כן יכלו בבטחון גמור לעזוב על ה׳ גם את הדאגה לקיום ישראל ולתורתו וכל הנוגע אל הרוח, שהרי הם היו מאמינים גמורים, וכבר הובטחנו „כי לא תשכח מפי זרעו״ (דברים ל״א כא), ונאמר עוד:

יותר: עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם היא מלחמת מצוה לדעת הרמב״ם, ואם כן אחרי שבאו אספסינוס וטיטוס להלחם בישראל הלא היתה המלחמה עמם מלחמת מצוה. לדעת ר׳ יהודה (סוטה שם) גם מלחמה „למעוטי נכרים דלא ליתו עליהו״, היינו לקדם פני הרעה גם בטרם באו הנכרים, הרי היא מלחמת מצוה, ואם דעת הסנהדרין, כדברי הרב, לא נחה מן המלחמה בימי החורבן בשעה שהאויב כבר צר עליהם, מפני שמלחמה כזאת שלא היתה בעד הדת אינה על־פי התורה, נמצא שר׳ יהודה הולק על הסנהדרין, דבר שלא יתכן.

הרב הולך לשיטתו, כי הרעיון הלאומי פגול הוא, וכל החיים והפעולות צריכים להצטמצם אך במצות ודקדוקים. שיטה כזו תוכל להתקבל אך על דעת הובשי בית־המדרש החנוטים, שסר צֵלֶם האדם מעליהם. לאשרנו ולכבוד עמנו לא היו ראשי ישראל בזמנים הקודמים וטובי הז״ל אחריהם חנוטים ומֵתי עולם כאלה, אך אנשים מדיניים במלוא מובן המלה. בשום אופן לא אבין את דברי הרב בהתפלאו עלי, לאיזה חפץ ומטרה אני מתנגד לדעתו, שהחכמים נהלו את העם בכונה ידועה לאחרית הימים, — אם למען לסתור את דבריו, או כי קשה לי לתת את חכמי התלמוד לדיפלומטים רואים את הנולד ומנהלים רוח עמם? הנה אנכי ברור דברתי, שאין בוראים היסטוריה סוף מעשה במחשבה תחלה, כלל שגם הרב בעל־כרחו הודה עליו, ואם כן אינני מאמין באפשרות הדבר שהכמים ידועים יוכלו להטות לפי חפצם את רוח עמם לזמן ארוך, בין שיהיו החכמים ההם חכמי ישראל, בין שיהיו חכמי אומות־העולם, בין שיהיו מזמנים הקודמים, בין שהם מזמנים המאוחרים. האמנם רגילים איזו מן הדרשנים ההדשים לומר, שר׳ יוחנן בן זכאי בכונה ובמחשבה מיוחדת הציל את ישראל על־ידי שיסד בכונה את דרישת התורה ביבנה, במקום שבט המושלים. אבל לדעתי גם רבי יוחנן בן זכאי לא עשה כן במחשבה תחלה, לברוא חדשה בישראל לדורות. הוא בעצמו היה חכם ואהב את התורה יותר מנפשו, ועל כן בקש מאספסינוס לתת לו מקום ללמודו ויסד מה שיסד, ומסבות ההיסטוריה ורוח העם גרמו שהתורה לא תשתכח מישראל. אם היה ר׳ יוחנן בן זכאי מת במקרה לפני ראותו את אספסינוס ומן האחרון לא היה רשיון ליסד בגלוי בית־המדרש ביבנה — היה מתעורר חכם אחר מבני דורו והיה מיסד ישיבה במקום אחר, בגלוי או בסתר, כמו שעשו בימי אדרינוס, והתורה היתה ממש על מעמדה כמו שהיא עתה. ר׳ חייא אמר, שעשה שהתורה לא תשתכח מישראל, ולתכלית זו זרע פשתן, קלע רשתות, צד צביים, כתב על עורם חמשה חומשי תורה ולמד אותם לחמשה

לרומם אותו. אם שם המורדים בימי החורבן מנואץ, הוא מפני שהרבה מהם היו רוצחים פשוטים וסקריקין ושפכו דמי נקיים לרוב; ומי יודע, אם לא היו מצליחים במלחמתם עם הרומיים אם היו נלחמים אך עמהם ולא היו מחלישים את כח העם ברציחותיהם הנוראות עד לאין מרפא. הרב אומר, כי רוח הסנהדרין לא היתה נוחה מכל מעשי המלחמה הזאת, כי אין איש ישראל רשאי להפקיר חייו ומה גם חיי העם כלו אלא בעד תורתו, ולא בגלל הטבת מצבם החמרי, אבל גם זה אינו אלא דמיון. רבן שמעון בן גמליאל הראשון, ר׳ זכריה בן אבקולוס*) ואלעזר בן חנניה בן חזקיהו, שהיו ראשי חכמי ישראל, עמדו בראש המרד; ונקדימון בן גוריון, בן ציצית הכסת ובן כלבא שבוע, שהיו אנשים כשרים ואולי גם חסידים, – להראשון נקדה חמה לדברי חכמינו ז״ל והאחרון היה חותנו של ר׳ עקיבא – עזרו על־ידי המלחמה בנדבותידם הגדולות. אם נאמר כדברי הרב, שהמלחמות מותרות רק בעד הדת – הרי אין במציאות „מלחמת הרשות׳ שנזכרה בדברי חז״ל (סוטה מ״ד:; סנהדרין ב׳). חז״ל מספרים, שהיו חכמי ישראל באים אצל דוד מלך ישראל ואומרים לו: עמך ישראל צריכים פרנסה, והוא היה עונה להם: לכו ופשטו ידיכם בגדוד; מיד יועצים באחיתופל ונמלכים בסנהדרין ושואלים באורים ותומים (אם יצליחו. רש״י) (ברכות ג:), ולא יעלה על הדעת, גם לא נאמר בשום מקום, שבמלחמות כאלה לא נהרג שום איש. ומה היו רוב מלחמות דוד אם לא להטבת המצב החמרי? וכמ״ש בסוטה (מ״ד:): מלחמות בית דוד לרווחה (להעלות לו מנהה ומס עובד. רש״י) דברי הכל רשות. האמנם לא יבצר מאת העקשים לומר, שדוד נלחם מלחמותיו על־פי נביא, אך מלבד שאז לא יתכנו דברי הנביא: „דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית׳ (דה״י א׳ כ״ב, ח), הנה לפנינו דברי הרמב״ם על מלכי ישראל בכלל: „אין המלך נלחם תחילה אלא מלחמת מצוה; ואיזו היא מלחמת מצוה? זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם, ואחר כך נלהם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלהם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו׳ (הל׳ מלכים פ״ה ה״א). הנה ברור הדבר, כי מותר להלהם בעד הטבת המצב החמרי. עוד

*) פה מקום אתי להעיר על דברי חז״ל: „ענותנותו של ר׳ זכריה בן אבקולוס החריבה את ביתנו״ (גטין נ״ז), אשר רבים התפלאו מה ענין ענותנות לכאן? אבל באמת כוונת האומר היתה: קפדנותו של ר׳ זכריה, ואמר „ענותנות״ בלשון סגי נהור ולשון נקיה, שהיא הפך הקפדנות, כאמרם: „לעולם יהא אדם ענותן כהלל ואל יהא קפדן כשמאי״ (שבת ל:).

בעלי־ההוראה אלא בעניני בשר בחלב, תערובות, המץ בפסח וכיוצא בזה, ולא בעניני החיים והמעשה שאין להדת דבר עמהם בהשקפה ראשונה. הנם משביעים רעבונם לא משום מצות ונשמרתם מאד לנפשותיכם, הנם מפרנסים את נשותיהם לא מפני שהם חייבים על־פי הדת במזונותיהן, הנם מכלכלים את בניהם לא בשביל „לעשות צדקה בכל עת" והנם קוראים לרופא בשעת מחלה מבלי לחקור אם מותר להתרפאות, אם יש בזה מצות פקוח־נפשות וכו'. עוד זאת: אם יבוא המורה ויאמר להם שמותר ומצוה להתרפאות יענו ויאמרו לו: צא ובַשֵׂר לפראים, ואנחנו נאמר לך: שקילי טיבותך ושדיה אחיזרי, שאפילו אם תאסר לנו להתרפאות לא נשמע לך, כמו שהשכילו לומר בעלי התוספות, שהיו הכמים ממך, בענין דומה לזה (עי' תוס' שבת ד' ד"ה קודם).

אבל לחרפתנו ולבשתנו כבר נשאלה שאלה זו, אם מְדִינִית זו, כלומר ארץ־ישראל, אסורה או מותרת, והרב ה' פרייל במאמריו ב„המליץ" (שנת תרנ"ד) כבר פסק, כי דין המדינית הזו הוא כדין אשת האח שמת בלא בנים, היינו בעיקר היא ערוה, אבל מותרת רק בכונה לשם מצוה, אך לא הלילה לשם נוי או ממון ושאר רגשות אנושיות.

על כן להסיר את החרפה הזאת מעל עמנו ומעל דתנו הנני רואה עלי לחובה להוכיח, שאין שום יסוד לכל דבריו.

ב.

מאמרו השני של הרב פרייל נמשך ב„המליץ" בשבעה גליונות, מנומר 179 עד נומר 191. בראשית דבריו הוא מחזק את סברתו, כי חכמי ישראל השתדלו תמיד להשקיע את הגאון הלאומי לבלי יתפרץ ויצא ממסגרותיו. ראיותיו הן: משל ר' יהושע בן חנניה על־דבר הארי והקורא, התנגדות חכמי ישראל לבר־כוכבא ושם הדראון „פריצים ובריוני" לגבורי המרד האחרון בימי החורבן. אבל כל הדברים האלה אינם מוכיחים כלום: אם ר' יהושע וחברי ר' עקיבא לא הסכימו למעשי בר־כוכבא, הנה זה מטעם פשוט, כי ידעו היטב את מצב העם החלש, שאין לו גם קצין ומושל ומפקד צבא מלחמה כראוי, ולעומתו מצב הרומים, שהיה בימים ההם איתן מאד. מקרים כאלה היו בימינו גם בצרפת. ההמון הגס הנוח לכעוס שָׁאַף איזו פעמים להלחם עם האשכנזים, והחכמים היודעים כי עוד לא הגיע כח הצרפתים למדרגה כזו — השביחו את השאון בכל מאמצי כח. עם זה יודעים אנו, כי אין איש בצרפת חושב מחשבות להשקיע את הגאון הלאומי, ולהפך, משתדלים הם בכל ענין

ועדיין לא שבנו מטעותנו! בזמן האחרון נתעוררה בעמנו שאלת ישוב ארץ־ישראל. השאלה ההיא לעמנו בכלל היא כשאלת הלחם להרעב ושאלת הרפואה לחולה. בכללה היא מן המושכלות הראשונות, ובפרטיה יש לה איזו גדרים, כמו הלכות הישוב והאֶקונומיה, שלא לעלות באופן שאינו מתאים עם הלכות מדינה, כפי שרמזו לנו חז״ל באגדתן על־דבר שלש השבועות, וכיוצא בזה. איזו שנים היתה השאלה נשואה על־פני הספרות, גם באו לפעולה איזו התחלות – ופתאם זכרו חובשי בית־המדרש שיש בבית־מדרשם שלחן־ערוך הקצר לר׳ שלמה גאנצפריד. „עמדו, בנים משחיתים! – קראו חובשי בית־המדרש – הנכם עולים לארץ אבותיכם, ששם היו הנביאים וחכמי המשנה, ואת פי השלחן־ערוך הקצר של ר׳ שלמה גאנצפריד לא שאלתם! וכי מה בין זה ושור שחוט, שאסור לאכלו בט״ם נבדקה הריאה שלו ונמצאת כשרה על־פי הוראת מומחה? עמדו ונגיד לכם אם ארץ־ישראל אסורה או מותרת!״ מאז נפלגו הדעות בין חובשי בית־המדרש: יש אומרים, שארץ־ישראל אסורה בהנאה לגמרי, ומותרת רק לאלה היושבים שם ועוסקים בתורה או שאינם עוסקים בתורה, ומתפרנסים מכסף חוץ־לארץ, היינו, שאינם נהנים מארץ־ישראל עצמה, רק מזכותה; ויש אומרים, שארץ־ישראל לא נאסרה, וכמו שמותר לאדם להשביע רעבונו כדי לקיים מצות ונשמרתם מאד לנפשותיכם, כן מותר לעלות לארץ־ישראל כדי לקיים את המצוות התלויות בארץ: אבל חלילה וחלילה לעלות שם בשביל איזה רגש אנושי או לאומי, כי מה לאיש ישראל המחויב לכונן צעדיו על־פי הוראת מומחים שונים ולרגשות אנושיות? ואילו הוציאנו ה׳ ממצרים ולא נתן לנו מצוות התלויות בארץ, כי אז היתה ארץ־ישראל אסורה לנו ולבנינו עד ביאת הגואל.

ואילו היו חובשי בית־המדרש אלה מחבבים את ישוב הארץ מצד התורה, מבלי לאסור את הרגש הלאומי או האנושי, כי אז היו ראוים לתודה רבה מחובבי־ציון. הרבה מפלגות בעמנו, ויש בנו אלפי אנשים שבעונותינו נתטמטם מוחם כל־כך, עד שאין בכחם להבין שום רגש אנושי או לאומי, והם חיים רק כדי לקיים מצוות. ועל־כן אם לא יוכיחו להם, כי ישוב הארץ יש בו גם מצוה מן התורה לא ימצאו בו שום חפץ, כמו שלא מצא השדכן שזכרתי בהערה חפץ בחוטם לחתן. אבל דא עקא, כי בין חובשי בית־המדרש האלה ישנם גם אנשים המתאמצים לפשוט מעל ענין הישוב כל רגש ולצמצם אותו אך בגבול המצוות לבד, מבלי שים על לב כי בזה ירחיקו מעל הענין הזה, היקר לכל ישראל, לא לבד את אלה אשר הדת רפויה בידם מעט או הרבה, כי גם את אנשי המעשה מן המאמינים, שלא הורגלו לשאול את פי

גם להגיון והשכל אצלנו. חדלנו להיות בני־אדם חיים על־פי תביעת החיים והטבע, וגם חיינו הצטמצמו אך בפקודות דתיות. אבותינו, בני עם חי, בראותם, כי אנשי אנטיוכוס השמירו כאלף חסידים, מפני שבחסידותם ההבלית לא עמדו על נפשם ביום השבת, לא חפשו דרשות והיתרים מן התורה להוכיח שפקוח נפש דוחה שבת, אך אמרו כבעלי הגיון ואנשי דעת: „אם עשה נעשה כאשר עשו אחינו לבלתי התיצב לפני הגוים בעד נפשנו ותורתנו – עוד מעט והשמידונו. ויועצו כלם ביום ההוא לאמר: אם הלחם ילחמו אויבינו בנו ביום השבת ויצאנו לקראתם ועמדנו על נפשנו, ולא נמות כמות אחינו במערות" (חשמונאים פרק א' ב' מ"ג מ"ד). כן הורו בני העם ההי, והדורות שלאחריהם השתדלו למצוא סמוכין לזה מן התורה (עי' יומא פ"ה); אבל בני הדורות החנוטים התחכמו לגרש את ההגיון והשכל מכל פרטי החיים, ואין להם אלא פקודות דתיות. אדם מישראל צריך לאכל, כדי לקיים מצות „ונשמרתם מאד לנפשותיכם" (אם גם כונת הדברים האלה היא אחרת לגמרי), וכדי שיטול ידיו ויברך; אדם מישראל צריך לישא אשה, כדי לקיים מצוה; אדם מישראל צריך להתרפאות בחליו, כדי לקיים מצות פקוח נפש; אדם מישראל צריך ללמד את בנו אומנות, מפני שכן היא דעת ר' יהודה בקידושין. מן העת ההוא החלו חובשי בית־המדרש לחפש היתרים על כל מעשה שבעולם, ועל כל ענין ישאלו את פי ספרים *), ואם חלילה לא ימצא על דבר פלוני צווי או לפחות היתר בשלחן־ערוך הקצר של ר' שלמה גאנצפריד או בספר אחר – אז יעמדו כנדהמים ויתחככו להחמיר. שחוק מכאיב לב הוא לראות, כי לפני איזו עשרות שנים צריך היה חכם אחד לחבר ספר מיוחד להוכיח, כי למוד לשון־הקדש, למוד לשונות שמדברים בהן בני־אדם בארצות שונות, מלאכה ועבודת־האדמה, לא לבד שהם מותרים לבני־ישראל כי אם גם להובה עליהם על־פי הדת (תעודה בישראל), כאילו באמת יש בכח איזה רב לאסור דברים כאלה, וצריך היה להקיר אם לא נאסרו. עוד יותר שחוק מכאיב לב הוא לשמוע, כי החכם הנ"ל נחשב בגלל ספרו ההוא לאפיקורס.

אשמנו מכל עם, בושנו מכל דור!

---

*) שמעתי הלצה נפלאה מפי החכם המנוח ה' צווייפעל ז"ל: פעם אחת נתארשה איזו בתולה לאיזה בחור, וכפי הנהוג בזמן שעבר לא ראו זה את זו עד החופה; בבוא הכלה אל תחת החופה או מעט קודם לזה הרימה קול פחדים, כי ראתה כי אין להחתן חוטם! השדכן, בשמעו את קול הצוחה התפלא ויאמר: והיכן כתוב בתורה, שהחתן צריך שיהיה לו חוטם?

הרגש והמצוה בענין הישוב.

א.

הרגש והשכל ילמדונו, שכל הדברים הנחוצים לאדם לצורך קיומו לא לבד שהם מותרים לו אלא גם חובה עליו לעשותם ולחיות בהם; חובה – לא אך על־פי פקודת איזה חק, כי אם מפני שקיומו דורש אותם, שאי־אפשר לחיות בלעדם, והאדם חייב לדאוג ולעשות לטובת קיומו. אם הוצבו לאדם איזו גדרים בענינים כאלה, אין הגדרים ההם ב כ ל ל ם של הענינים, כי אם בהפרטים שבהם ובאיזה אופן צריך להשתמש בהם. אם האדם רעב – עליו להשביע רעבונו, זהו יסוד קים בכלל; אך בפרטי הדבר יש איזו גדרים, ועל כן בקרבנו אל המאכל אשר נשביע בו את רעבוננו עלינו לדעת, כי לא כל הדברים מותרים לנו, ואיזו מאכלים נאסרו לנו מצד חקי הטבע, כמו דברים מזיקים, איזו מצד חקי האנושית, כמו דברים גנובים וגזולים, ואיזו מהם–מצד חקי הדת. החולה מחויב להתרפא מחליו, גם זהו יסוד קים בכלל, וגם בזה יש גדרים באופני השמוש בהרפואות, כמו לקיחת הסמים במדה מרובה המביאה נזק, וכיוצא בזה. האדם צריך לבקש לו פרנסה, גם זהו כלל גדול; אך באופני השגת הפרנסה יש גדרים, כן מצד חקי שלי שלך, כן מצד הלכות המדינה, וכיוצא בזה. כל הדברים האלה וכיוצא בהם הם בעצמם מן החובות הראשיים המוטלים על האדם, שאין שום מקום לחקירה עליהם בכלל, ורק בבואנו להביא אותם לידי פעולה עלינו לשים לב ולדעת אם מותרים הם לנו בכל האופנים, או יש בהם איזו גדרים שעלינו להיות זהירים בהם, אם מצד הטבע, אם מפני חקי הדת, או משום הלכות מדינה. אבל מעולם לא שמענו שישאל אדם בן־דעת על כ ל ל הדברים ו י ס ו ד ם: אם חייב האדם מצד הדת להשביע רעבונו, אם חייב החולה להתרפא, אם יש חיוב לבקש פרנסה וכיוצא בזה, אם התירה הדת דברים כאלה או לא? וכמאמרם ז״ל: „הא למה לי קרא–סברא היא״.

אבל מה שהוא פשוט לכל אדם אינו פשוט לנו, בני־ישראל. מיום שנשתנו עלינו סדרי ההיסטוריה אבדה חכמת הכמינו ובינת נבונינו; בא הקץ

הלא רואים כל הרוגנים כי דעתו זו נשארה אך דעת עצמו ושום איש מהובבי־ציון לא הסכים לזה, ומאז ועד עתה אין לחובבי־ציון דבר עם הישוב הישן והחלוקה, אנן בדידן ואינהו בדידהו. וכי גרועים יל״ג וחבריו מהנוצרי אליפהאנט שהיה מסור בכל לבו להישוב. ושום איש אפילו מן היותר חרדים לא מצא בזה פגול לענין הישוב, ולהיפך, היו שמחים ומהללים שמו, אם היה בכחו לעשות דבר בפועל?

על כן, אם „בערי השדה מביטים על רוח יהדותם של חובבי־ציון כעל קנה מודד רוח היהדות השורר ברעיון הישוב בכללו׳ („המליץ״ שם במאמר הנ״ל), אם „יל״ג ודעותיו באמונה וחבת־ציון כאחת נהשבו בעיני היודעים את האמת ומתכונים למרוד בה ובעיני רבבות אלפי ישראל התמימים״ (שם),–אות הוא, כי רבבות אלפי ישראל או שאינם מבינים כלום את אשר לפניהם, או שהם נתעים בשוא על־ידי הצבועים, היודעים את האמת ומתכונים למרוד בה. זהו באמת אסון גדול, שאין לו תרופה עד שיתמו השוטים. אז יבינו רבבות אלפי ישראל, כי חבת־ציון אינה קשורה דוקא עם יראת־שמים לבד, או עם השכלה לבד, כי אם היא רגש של לב יהודי, ומי שאין לו הרגש הזה מתנגד לה, בין שהוא ירא־שמים עד קצה האחרון ובין שהוא מבעלי־ההשכלה.

אבותינו היו טובים ממנו. הם קבלו לעבודת הישוב את כל בני המפלגות ולא הבדילו בין חרד ובין חוטא ובלתי מאמין. „אלה העולים מתל מלה, תל הרשא, כרוב אדן אמר (שעלו עם זרובבל). תל מלה – אלו בני־אדם שדומים מעשיהם למעשי סדום שנהפכה לתל מלח וכו׳, אמר ר׳ אבהו: אמר אדון (הקב״ה) אעפ״י ששמו עצמם כנמר הן חשובים לפני ככרוב״ (קידושין ע׳.), ובירושלמי אמרו על המקרא הזה: „אדן - שהיו אומרים אין דין ואין אדון, רבי חזקיה מפיק למשניה אלו שהלכו אחרי עיניהן ואמרו אין דין ואין דיין, ואימר – שהמרו לאל במעשיהן הרעים״ (קידושין פ״ד ה״א). מחשבת השומרונים בבואם להשתתף בבנין הבית היתה, כדברי רש״י, „למען תתבטל מלאכת הבית על ידיהם שלא לבנות עוד״ (עזרא ב׳, ב), שמזה נראה, שאם היתה כונתם טהורה היו זרובבל וראשי האבות מקבלים אותם לבנין הבית, אף־על־פי שעם עבודתם את ה׳ היו יראים גם את אלהיהם. כן הוא, אבותינו היו טובים ממנו. להם היה העיקר הפעולה, על כן הצליחו במעשיהם, ואנחנו, העיקר אצלנו לבדוק בציציות ולחפש חטאים, על כן כל פעולתנו מאפע.

כן העיקר הוא אך לומר להפך מדעת יל״ג: אם היה הוא מתנגד להבת־ציון ראוי היה להחזיק בה, ואם לאו – צריך לפרוש הימנה. אך אם כן, מדוע בחרו דוקא בגארדאן להתנגד לו? והלא בין המשכילים, גם בארצנו גם בחוץ־לארץ, הרבה מאד הגרועים באמונתם מהמנוח גארדאן, האומרים כי היהדות אינה אלא אסון, מום מלידה, וצריך להנצל ממנה רק באופן נאות ובלתי גס – שגם הם מתנגדים בכל לבם להבת־ציון. ולמה יבחרו להיות תמימי־דעים עם המשכילים ההם מלהיות תמימי־דעים עם גארדאן?

בכל הערים הגדולות, במקום שיש נאורים וחרדים, עוסקים הראשונים ביחד עם האחרונים בכל עניני העדה והצדקה ואפילו בעניני התלמוד־תורה, ואין איש מן החרדים אשר ימשוך בשביל זה את ידו מעניני הצדקה. בעיר ואם בישראל, בווילנה, היה הרב החכם הרש״י פין ז״ל, הנודע לאחד מבחירי המשכילים מדור הישן, דור המחלוקת על־דבר ההשכלה ובתי־הספר, במשך שנים רבות גבאי בבית־הכנסת הגדול ובחברת צדקה גדולה, ואף־על־פי־כן לא נפסלו לא בית־הכנסת ולא הצדקה הגדולה. ואם בחבת־ציון משתתפים אנשים נאורים הרי היא פסולה!

האין זה מבט של בטלנים ומלמדים, שאין להם ידיעה כל־שהיא בהויות־העולם, וכל חייהם אינם אלא הספסל והתנור של הובשי בית־המדרש?

הגאון הגדול מוהר״ר מרדכי אֱליאשברג זצ״ל מבויסק במכתבו להד״ר פינסקער ז״ל אומר: „הב״תנו מורכבת משני מיני חברים וחברים דתיים והב״ים לאומיים שאין בהם איש דת, כמו שמבאר בעצמו אח״כ) וכו׳, אשר זאת חובתם להושיב בא״י אנשים מישראל שיעבדו אותה עבודת שדה וכרם וגדול בהמות וכל השייך לזה – בכל זה משתוים כל החברים ובטלה חלוקת הדעות ביניהם׳. „בעוד היו ישראל על אדמתם, יוסיף הגאון במכתבו הנ״ל, היו התורה וההכמה מצויות ביחד וכו׳, אבל מאז גלו מעל אדמתם כו׳ נפלגו כעת בעמנו חכמי התורה לחוד וחכמים הטבעים לחוד, וכשאנו צריכים לעשות דבר כללי לטובת הלאום צריכים אנו להכר שתי החכמות יחד״ („כורת׳ צד 107—104). ומדוע לא ישימו החרדים לבם לדברי המורה הגדול הזה? וכי המשכילים שבין חובבי־ציון עוסקים בדברים העומדים מחוץ לגבול הדברים שחשב הגאון זצ״ל שאין בהם חלוקת הדעות, היינו עבודת־אדמה פשוטה ותמיכה לעניים? כלום איש מהם מתערב בעניני איסור והיתר בארץ־הקדש או במצוות התלויות בארץ, הנהוגים בארץ־הקדש אך על־פי הוראת הרבנים דישם בכל הענינים? הן אמנם המנוח יל״ג היה חפץ להרוס תחלה את הישוב הישן, החלוקה, בטרם יגשו לפעולת הישוב החדש; אבל

לטענות החרדים על חבת־ציון של יל״ג.

הכל תלוי במזל. ישוב ארגנטינה, אשר המציא איש שבעניני האמונה לא טוב הוא מהיותר קיצונים שבמשכילי עמנו בארצנו; ישוב ארגנטינה, אשר ראשוני העוסקים בו היו המומר לעוועניטהאל והנוצרי השונא לישראל אואייט (הוא אואייט אשר הציע לסגור שערי־אנגליה לפני בני־ישראל הבאים אליה מחדש), ואשר כל הפקידים הממונים על הישוב הזה מתחלה ועד עתה כלם הם מבני הדור החדש — הישוב הזה אין עליו עוררים כלל מצד התמימים מאחינו; וישוב ארץ־הקדש אינו מוצא חן בעיני רבים מהם, מפני שבין המסכימים על נחיצותו ובין העוסקים בו ישנם גם משכילים!

הנה נדפס ב„היקב" מכתב מהמשורר המנוח יל״ג ז״ל, שממנו נראה ברור, כי כל חבתו לציון לא היתה אלא חבה שירית או פלאטונית, „כחלום הזיון לבו" (כדבריו), כי „לא האמין באמונה שלמה באפשרות הדבר", כי „אחז בשרו פלצות" בראותו כי החלום הנעים הזה קרוב להיות לפעולה בהקיץ, כדרך כל בעלי דמיון עז, שחלומות נעימים טובים להם מן המציאות; שעוד בשנת תרמ״ג חשבו אותו חובבי־ציון בווילנה והמנוח ליוואנדא בראשם למתנגד להישוב *), ואף אחרי אשר „גברו עליו בטענותיהם" גמר בלבו „להשתתף בעבודה זאת בחשאי" מבלי אמונה פנימית „כי יש ממש בהשתדלות חובבי־ציון"; שכל פעולתו בענין הישוב, לפי דבריו בעצמו, היתה, שבהיותו בשנת תרמ״ג במאריענבאד הכניס את ה׳ וויסאָצקי תחת כנפי חבת־ציון (דבר זה טעות הוא בידו, כי כנודע לי היטב משכה הבת־ציון אליה את לב הרה״ג וויסאָצקי נ״י לפני שנת תרמ״ג) — הנה נדפס המכתב הזה, ויראו אותו גם התמימים שבנו, ונפשם נבהלה מאד. „העורכם מחזיקים ברעיון הישוב—שאלו התמימים לאחיהם החרדים—אחרי ראותכם כי האורח החדש (יל״ג) אשר ספחו אותו על דגלם ואשר ששו ושמחו לקראתו (?) אנה פניו מועדות בעניני האמונה?" („המליץ" תרנ״ה, גליון 58 במאמר „למען ציון") אם

*) אם כן לא אני הייתי הראשון שהוציא עליו שם רע זה, כדבריו שם, שהרי בקרתי לשיריו נדפסה בשנת תרמ״ה.

בעצמו לא ישב בחבוק־ידים. גם עזרא השתדל לפני מלכו, ועוד יותר – דבר דברים שבעצמו לא היה בטוח בהם, כאמור: „כי בושתי לשאול מן המלך חיל ופרשים לעזרנו מאויב בדרך, כי אמרנו למלך לאמר יד אלהינו על כל מבקשיו לטובה ועזו ואפו על עזביו" (עזרא ח' כב). חזקיה מלך יהודה אמר להקדוש־ברוך־הוא: „אני ישן על מטתי ואתה עושה" (מדרש איכה, לא האמינו מלכי ארץ), אבל בשביל זה „בקש הקדוש־ברוך־הוא לעשות חזקיה משיח" (סנהדרין צ"ד:), בקש ולא עשה...

יעזוב את עמו, כמו שבאמת לא עזבו את עמם עשרות אלפים מאחינו שכבר חדלו להאמין בנסים ונפלאות גם בטרם נולד רעיון הלאומי, וגם עתה אין להם עסק עמם. העיקר הוא החינוך ברוח העם, הדתי והספרותי. שלישית, התקוה לעמנו להתנחל בארץ־הקדש תוכל להכחד לגמרי רק בעת שתכחד הארץ עצמה מעל כדור הארץ, כמו שהתקוה לראות את החולה המסוכן האהוב שב לתחיה לא תכחד מלב אוהביו גם בעת שיאמרו הרופאים, כי אבדה מהם עצה. באחר ממאמרי ב„וואסחאד" השבועי (1883) כתבתי, כי כבר נתברר, שאין ההיסטוריה תלויה בדעת יחידים להטותה לאשר יחפצו, וכחם בזה רק זמני. כל פקודה שתוציא ממשלת תוגרמה, או ממשלה אחרת שתירש את מקומה בארץ־הקדש, יהיה לה רק כח זמני: היום תהיה פקודה כזאת ומחר — פקודה אחרת, אך אי־אפשר לשום פקודה להכהיד לגמרי את תקות הלאום. רביעית, אם גם נניח שיבוא יום אשר יכחיד מלב עמנו כל תקוה לעתיד להתישב בארץ־הקדש, לא תאבד עוד עם זה נפש הלאום, כי באין ברירה אפשר יהיה למצוא ארץ אחרת למושב בני־ישראל ברובם. בהיותי בדרוזגעניק במסבת חובבי־ציון בשנת תרמ"ז נתוכחו שנים מחובבי־ציון, אחד אמר, כי באין ארץ־הקדש אין עוד ארץ לישראל, והשני אמר, כי גם בלא ארץ־הקדש נוכל לבחור בארץ אחרת. שני המתוכחים הציעו לפני להיות המכריע. אמרתי להם, מי שעלתה נימא ברגלו משתדל בכל כחו לרפא אותה. אך אם לא הועיל כל עמל והרגל נחתכה — עושים רגל של קויטשוק. ארץ־הקדש היא לנו רגל טבעית, וכל הימים שנוכל לקוות עליה, אין אנו רשאים לחשוב על ארצות אחרות, כמו שאין החולה ברגלו יכול להסתפק ברגל מלאכותית. אבל באין ל ה ע ם ארץ טבעית (כלומר: היסטורית) טובה לו גם ארץ מלאכותית.

רבות בנו המפלגות והדעות, ועל כן עלינו להשתמש בלשונות שונות בחפצנו להעיר את חבת־ציון. לאחד ראוי לדבר בשם הדת והמצוות, להשני— בשם הרגש הלאומי, להשלישי—בלשון ההגיון הפשוט. אבל כמדומה לי, שמעולם לא עלה על לב איש מחובבי־ציון להגיד בדפוס, כי שוא האמונה והבל התקוה ורק כח ידינו לבדו הוא שיעמוד לנו. „וברכך בכל אשר ת ע ש ה"— הוא כלל גדול בתורה ובהלכות החיים. הכל מאמינים, כי ה' הוא זן ומפרנס, רופא חולים וכו', ולא עלתה על דעת איש לומר, שראוי לשבת בטל ולבלי לקרוא לרופא בשעת חולי. אם המנוח גארדאן אמר שלא יעשה ה' תשועה להולכי־בטל וחובקי־ידים, לא פגם כלל בזה באמונת הלאום. דעתו היתה להגיד, שאין דבר מוכן יורד מן השמים, והמחכה לתשועת ה' צריך שנם

ששמעו: „אין שיור רק התורה הזאת", שאלו: „מאי שייר דהאי שייר?", וכי אם נאמר על אנשים כאלה, שאין להם אלא תורה נשנה מאד, כי באמת אפילו תורה אין להם? לאנשים כאלה היתה באמת חבת־ציון למקור ישע, בתחה בלבם שריד תקוה. לאנשים כאלה לא תוכל חבת־ציון להיות לרועץ, כי מה היו בלעדה?

בעל המאמר אומר, כי אלה אשר לא גֻדלו ולא חֻנכו כלל על ברכי הדת והיהדות, מן הצעירים אשר עוד לא למדו לכוף ראשם, ובעת האירו העמים פניהם אליהם התבוללו ברוח הלאומי של הטייטאנים והגאללים – ותהי עצתם לקרוא בשם הלאום. פה חטא כנגד המציאות. צעירים כאלה, לפחות בראשית המבוכה, נסעו לאמריקה ליהנות שם מן החפש ולהיות בני־אדם סתם. הראשונים אשר הטיפו לישוב ארץ־הקדש והלאומית, היו דוד גארדאן, סמולינסקי ז"ל, א. ש. פרידברג, מרדכי בן הלל הכהן וכותב הדברים האלה, אשר מעולם לא הסיחו דעתם מן היהדות וצרכי עמם, ולא חלמו מעודם על רוח הלאומי של הטייטאנים והגאללים.

הרב שואל: מה יהיה אם פתאם יבוא יום אשר תעבור רוח על ממשלת תוגרמה לאסור ליהודים קנית אדמה, או תוציא חק אחר כמוהו, הלא אז כל שאינם מאמינים יפנו לבקש עזרה הימין או השמאל? – שאלה זו אין לה שחר. ראשונה, הרי היא דומה להשאלה הרגילה בפי רבים מן הדור הישן להחשודים בעיניהם על האפיקורסות, לאמר: אתה אומר שאין גן־עדן ואין גיהנם, אם כן?... שאלות כאלה הן צדדיות שאינן מוכיחות כלל את אמתות הענין שהם הפצים לברר. שנית, בכל דור ודור היו בין טובי עמנו מחשבי קצין, וכל אחד מהם קבע את הקין בזמנו, ולא דאגו מעולם, שמא יאמרו קטני־הרוח, הואיל ולא בא הקין המובטח – אבדה תקותנו ובטל סכוינו. עוד יותר: הנה הז"ל אמרו: „שית אלפי שנין הוי עלמא". מובן, כי קין הפלאות יהיה לפני זה, ומוכרח להיות בו בזמן בלתי ארוך ביותר, היינו בעוד שלש מאות שנה בערך. והנה רבים בני בעלי בינה, המחזיקים בדעת הרמב"ם, שאין קצב וגבול לימי הארין ואינם מאמינים בדברי הז"ל ההם, אך אין ספק, כי גם בעוד שלש מאות שנה יהיו בעמנו אנשים פשוטים שיאמינו בזה. נדמה בנפשנו, כי גם בעת ההיא יהיה עולם כמנהגו, כמו שהוא, ישועות בל נעשו ארין והגליות לא יתקבצו. האמנם יאמרו אז האנשים הפשוטים ההם: אבדה תקותנו ועלינו לפנות ימין ושמאל! אפשר שיהיו גם כאלה, אבל כהנה וכהנה תאכל חרב. כל המרגיש בעצמו שהוא בן לעמו באמת, בין שהוא מן הפשוטים, בין שהוא מן הנאורים, לא

כמדומה לי, שהם לא יסכימו לשיטת הפוליטיקה שאחז בה הרב, באמרו, שהחכמים נתנו עצתם להמית את העם כדי שיהיה, להדול מְבקש כבודו וְהפשו בכחו ועוצם ידו ולהשליך יהבו על ה׳. באמת לא היתה כאן שום עצה. את ההיסטוריה אין בוראים סוף מעשה במחשבה תחלה. כאשר נשתה גבורת העם וכחו עזבהו לגמרי, אז נואש בעל־כרחו מעוצם ידו. העם קוה לה׳, כי מלבד מה שאין חיים בלא תקוה, הנה אי־אפשר היה להעם המאמין לבלי לקוות, אחרי שהנביאים הבטיחו בפירוש כי עוד ישוב ישראל לכבודו. אם ההתבוללות לא היתה שלמה, ועוד נשאר עשיריה, הוא לא מפני שהפוליטיקים הקדימו בעד הרעה, אך מפני השנאה מצד אחד, ומפני שהיינו רמים על נוצחינו מצד השני. אמרתי „שלמה", כי באמת היתה ההתבוללות גדולה בארצות ערב, במקום שהיו בני־ישראל יושבים לא כמנוצחים ושנואים ועם זה היו רחוקים מן הספרות הישראלית. זה נראה גם ממספר עמנו עתה, שאינו גדול ממה שהיה בשעת החורבן, בעוד שהיה צריך עתה, אחרי אלפים שנה, להיות כמאה מיליון. חובבי־ציון יודעים, כי באמת הגאון הלאומי נדחף לצד אחר, אם גם לא ברצון החכמים הקדמונים ובעצתם, אך מפני סבות היסטוריות. בזה הם מבררים להם, מדוע ישבו אבותינו בחבוק־ידים ולא עשו מאומה, ומדוע עד עתה רוב רבנינו עומדים מנגד לחבת־ציון. הם, חובבי־ציון, אינם לא כבן־גבירול, אשר על כל הצרות הנוראות התנחם לגמרי „ברשימות דניאל, בלבושי תשב״ך, תרעת, שמעת, משפחות יעב״ך", ולא כהמנוח גארדאן, שעיקר צערו היה „מפני שאין לנו נחלה בין אחים". הם אומרים, שמקצת כל עם צריך לשבת על ארצו, אפילו אם לא ימנעו ממנו נחלה בארץ זרה לו; הם אומרים, שאין העיקר להיות עם מושל, כי אם לשבת על ארץ העם גם תחת ממשלת עם אחר. הם אומרים, שגם בזמן התנאים ישבו בני־ישראל תחת ממשלת אחרים על ארצם בהמון רב ועסקו בעבודת אדמתם, וחכו גם אז לביאת־משיח; כי אלמלא קיסרי ביצנין וגזרותיהם היינו יושבים גם עתה בארץ־הקדש, היינו עובדים אדמתנו ועוסקים בכל מיני עבודה ומסחר, והיינו מחכים גם כן לביאת־המשיח. אם כן עלינו אך לתקן את המְעות של קיסרי ביצנין ולא יותר, היינו להתישב בארץ־הקדש ולעסוק בעבודת־האדמה ובכל עבודה, תחת ממשלת תוגרמה, ולחכות גם כן לביאת־המשיח, ולא יותר, והנסתרות לה׳ אלהינו.

לא אכחד, כי יש גם בין חובבי־ציון כאלה שאינם מאמינים בנסים ויעודים שלמעלה מן הטבע. אבל הטרם ידע הרב, כי שנוי הדעות והכפירה קדמו הרבה לתנועת חובבי־ציון, כי גם לפני חבת־ציון היו רבים שבשעה

אפרים מתנודד", אשר בכלו אך כעשר דלתות נוגעות ברעיון הישוב, ואשר בכללם כבר נשמעו מפי המנוח ליוואנדא, כמו שאיני חושב את המנוח גארדאן לכלי־מבטאם של חובבי־ציון. המנוח ליוואנדא בספורו „עיר ובהלות" („כנסת ישראל" תרמ"ז ונדפס פרק ממנו גם בהמאסף „מליין אחד מני אלף" ל„המליץ" תרמ"ה) אומר: „עד מתי תתפלשו בעפר כל אחד מבלי נסות להניע אף באצבע קטנה כו' – כל זמן שתשאלו „עד מתי" בשבתכם כה למעצבה תהי השאלה עומדת אתכם יחד על מקום אחד Aide-toi meme et Dieu t'aidera – יאמר הצרפתי; На Бога надѣйся, а самъ не плошай יאמר הרוסי; קוה אל ה', אבל חזק ויאמץ לבך – יאמר גם העברי, אך דבריו הם רק מן השפה ולחוץ". והמנוח גארדאן לא היה מחובבי־ציון האדוקים שיוכל להיות כהד קולם. במכתבו מיום כ' מרחשון תרמ"ח כותב לי המנוח: „הוקעתני לעיני כל ישראל כבוגד בעמו וכשונא ציון, ואני לא הייתי כזאת מעודי. אם לא הרביתי להטיף ולשורר ולשאת הזון על רעיון ישוב אה"ק, לא מאשר לא חפצתי בו היתה זאת לי, כי אם מאשר לא האמנתי בו ובקיומו, ומכיון שחסרה לי האמונה חסרה לי ההתפעלות, והשירה מאין תמצא? חפצי היה מרום מנגדכם ומרובה מחפצכם; חפצתי שסוף־סוף תהיה לנו גאולה שלמה ולא הצלה פורתא, וכיון שתפשתי מרובה לא תפשתי מאומה". כמדומה לי, כי לא חבת־ציון כמו שהיא לקחה את לב משוררנו, אך הפואֶזיה שבה, וכמו שכתב לי במכתב אחר: „אנכי הייתי מיע"ן לבן דוד, אם היה שואל אותי, לבוא לא כעני ורוכב על החמור, כי אם כרוטהשילד במסלת־הברזל במרכבה מיוחדה, ושיוליכנו באניות־הקישור מיוזנות בכל מיני מטעמים וצרכי אוכל־נפש". על כן גם בשירו זה נגע בחבת־ציון רק בקצה עטו, ויתר דבריו הקדיש לרעיוניו האהובים לו: לההינוך ולהתקונים. על כן, אם הרב בעל־המאמר רואה בשיר זה „את התנועה בכל שלמותה ובכל שלל צבעיה", אז חושש אני שראה באספקלריא שאינה מאירה... אך גם דברי המשורר, כשהם לעצמם, אינם נוגעים כלל באמונה הלאומית, כמו שאין חבת־ציון עוקרת את האמונה הזו, כפי שאברר למטה. ברור הוא בעיני, כי רבים מחובבי־ציון, בשעה שקראו את שאלות הרב (גליון 124) בדברו על אדות החולה והחלוקה *) ועל־דבר היורשים וכו', הרגישו תמהון עצום בלבבם, ועל לשונם היתה ערוכה שאלה גדולה: „רבי, מה לך אצל פוליטיקה? כלך אצל נגעים ואהלות!" חובבי־ציון אינם פוליטיקים ואינם דורשים במכוסה מהם.

*) כן כתב הרב על אדות תוגרמה.

לא המדרש עיקר אלא המעשה.

רעיון ישוב ארץ־ישראל עוד לא נתברר כל צרכו עד היום. הרעיון הזה, אשר הוא רחב ועמוק מצד אחד ופשוט יותר מדאי לבעלי הגיון ישר מצד השני, הרי הוא מובן לרבים בפשיטות ואינו נקלט במוח רבים אחרים כהוגן בכל עמל. המאמרים שנכתבו בזה בזמן האחרון מטרתם יותר לעורר את האינדיפירינטים מאשר לברר את הענין לפני המתנגדים. ביחוד היתה כזאת אחרי הרשיון. לפני הרשיון היה מצב חובבי־ציון כבן־אסופי, שלא נכתב בספר המעטריקיל בתור законнорожденный, ואשר רבים מריביו. על חובבי־ציון היה אז להלחם עם מתנגדיהם, ובין כה וכה נתבררו פרטים רבים הנוגעים ברעיון ההוא. אחרי שבא הרשיון, והבן הנולד נכתב בספר המעטריקיל כהלכה, כתינוק שהורתו ולידתו בקדושה, נחבא קול המערערים, ועם זה אין מקום גם להשיב ולברר. על כן שמחתי לבוא המאמר „פרק בשיר" מאת הרב מוהר"ר יהושע יוסף פרייל נ"י („המליץ" 127—122), אשר נתן מקום לברר איזו ענינים ברעיון הזה, אשר, כנראה, לא נתבררו עוד כהוגן.

הרב התפעל מאד משירו של המנוח גארדאָן ז"ל: „שמוע שמעתי אפרים מתנודד" („המליץ" 86), ובהשבו בלי ספק את דברי המנוח להד קול כל חובבי־ציון, מצא לחובה להעיר, „כי אם לא נשכיל לפלג לשטף התנועה לישוב ארץ־הקדש תעלה נכונה וראויה לה, נוכל לאבד טובה הרבה". דברי המשורר „אם לא בנפשנו לבב חכמה לא נביא, לא יושיענו לא מלאך לא נביא, „כחי בעצם ידי" יאמרו המושלים", היו בעיני הרב ככלי־מפץ להרוס בהם עד היסוד את האמונה בביאת־המשיח, ועל כן הוא הולך ומבאר כי במחשבה טובה „החליפו חכמינו את הגאון הלאומי ויסבו פניו אל מול אחר ויעלוהו מן החמרי אל הרוחני והמוסרי". „את הדאגה לכבוד ישראל וממשלתו המדינית עזבו על ה', אך העם בעצמו לא יעשה מאומה לשובב אליו כבודו, מיד ה' ולא בידנו נקחם. ועלינו אך לשמור תורה ולנצור מצוה, ובזה הועילו הרבה מאד לטובתנו ולקיומנו".

עלי להעיר, כי אנכי לא התפעלתי כל כך מן השיר „שמוע שמעתי

ולאומיותם׳ חשבו גם־כן חשבונות רבים ? האם אמרו איש לרעהו : א־י בחוץ, שחל ברחובות!

אולי הפריזו הם על המדה בלעגם לכל סכנה, מדוע נפריז אנחנו על המדה להרבות חששות ופחדים במקום שאין פחד !

עלינו רק לעצור בעד עניינו שלא יסעו לארץ־הקדש בתקוות כוזבות, עלינו לעצור בעד העשירים לבלי יבואו בדברים עם סרסורים ומפקיעי שערים. אך אלה אשר כספם וכחם אתם ויעשו מעשיהם על־ידי הועד הפאריזי, ילכו בכחם זה ואלהי ציון יהיה בעזרם.

יין גדולים בארץ־הקדש יככד עליהם למצוא שוקים רבים ושונים לסחורת ידם. הנה, למשל, מעיר סמירנא מביאים בכל שנה לאודיסה בחדש יולי ענבים ממין הנקרא „ריזאק" במספר אלפי פוד, ומחיר כל פוד הוא מחמשה־עשר רו"כ עד שהוא פוחת והולך עד שמנה רו"כ. הענבים האלה מובאים בכלי־נצרים מעשי טריעסט על־ידי היונים מסמירנה ונמכרים להיונים באודיסה, ומשם הם מתפשטים עד פטרבורג ומוסקבה ועד ווארשה. קרוב מאד, כי גם בארץ־הקדש יצלח הדבר לנטוע גפנים אשר ישאו ענבים מוצקים, שאפשר יהיה להביאם לחים לרוסיה ולעשות בהם סחורה, כמו שעושים היונים מסמירנא. אכפיל דברי, כי בכל אופן אין הגפנים עיקר בעבודת־האדמה ובהלכות הישוב.

כללו של דבר: ה' אחד־העם הפיץ שיבואו בני־ישראל לארץ־הקדש על גשר של ברזל, אבל זהו דבר שאי־אפשר לא רק בארץ־הקדש, כי גם בכל מקום. „נחשון קפץ לתוך הים", וכן עושים כל אלה, המוכרחים לבקש להם פרנסה ומסחר בכל מקום שהם, מבלי לחשוב חשבונות רבים. מודה אני, כי יותר טוב היה אילו היה כל אחד בוחר לעצמו דרך בטוחה, אבל זהו דבר שאי־אפשר. אילו היה לאדם ארח בטוח בחייו, לא היתה מלהמת־הקיום מעולם, וכל ענין צפוי לשכר ולהפסד וגלגל חוזר בעולם. אם היו מאמרי ה' אחד־העם נדפסים בשנת תרמ"א, כי אז לא היתה לנו עד עתה אפילו קולוניה אחת. עתה, שהיתה האמת העיונית נעדרת, רבים באו למטרתם ושאריתם סוף־סוף יבואו אל המנוחה. אם תמיד נבקש השבונות רבים – לא נרחיק ללכת. אילו היו שואלים אותנו לפני צאתנו לאויר העולם, אם חפצים אנו להיות יהודים, והיו מגלים לנו גם כן עם זה את „האמת מארצות ישראל", קרוב מאד שהיינו עונים בשלילה, ועתה, שלא הודיעו לנו חשבונות רבים ונולדנו יהודים, חביבה עלינו יהדותנו כחיינו וכל קרבן לא נחשוך בעדה. יבואו אנשי־המעשה, אם כחם וכספם אתם, לארץ־הקדש, יקפצו לתוך הים כנחשון, וכמו שעשו עד כה בכל דבר מסחריהם, אחרי־כן לא יחשכו כל עמל בעד הצלחתם – וסוף־סוף יבואו למטרתם.

בסוף מאמרו יתאונן ה' אחד־העם על בני־הגבורים אשר הקריבו למות נפשם בעד ארצם ולאומיותם, היושבים עתה על מצבת קבורת כבודם וספרים בידיהם... אך הטובו מאמרים כהמאמר „אמת מארץ־ישראל" מספרים? או אולי יש בכח מאמרים כאלה לערות רוח־גבורה על החלשים? האם גם „אבותינו הגבורים אשר הקריבו למות נפשם בעד ארצם

כי שום ממשלה לא תתרצה לתנאים כאלה. מלבד זה עלינו לדעת, כי לא הרי אנגליה של שיטת הטאָרים, כמו ביקונספילד וסאליסבורי, כהרי אנגליה של שיטת הווינהים, כמו גלאדסטון וחבריו, אלה אשר קרעו את מצרים מעל תוגרמה, ואשר ממשלת תוגרמה יראה אותם...

ה' אחד־העם אומר, כי הועד הפאריזי, העוסק במכירת קרקעות בארץ־הקדש, אינו דואג להצבת הגבולים, בנין הבתים וכיוצא בזה, ודבר זה לא בפירוש איתמר, אלא מכללא, שהרי הועד לא הודיע מאומה מזה, או כדברי ה' אחד־העם: „כן לפחות נראה מן המודעה שהדפיס הועד במכתבי־העת". לא אוכל להבטיח כי הועד יראג לכל אלה, אבל לא אוכל גם־כן להשוב כי הועד, שעומדים בראשו אנשי־שם וגדולי המעלה כהרב הכולל מצרפת, היודעים גם־כן את כל המכשולים בהצבת הגבולים ובבניני הבתים, – כי הועד הזה, שאין לו עם זה שום פניה מסחרית, ורק לשם תועלת אחינו כונתו, יוביל את הסומכים עליו בדרך חלקלקות ויהיה גרמא בנזקים להמתנהלים על ידו. אם יוביל הועד את הקונים למטרתם על־ידי קבלת מרות תוגרמה, או על־ידי דרכים אחרים ברשיון הממשלה – איני יודע, בכל אופן כדאי הוא לסמוך עליו. אם הועד לא הודיע כזאת בהמודעה – אין בכך כלום, כי מה לו להודיע פרטים? כן לא הודיע מחיר האדמה, מספר החברים הדרוש להיות בכל אגודה של בונים וכיוצא בזה, כי דברים כאלה מקומם במכתבים פרטיים, והעיקר היה רק להודיע, שיש מרכז לפנות אליו.

לא אאריך על־דבר נטיעת הגפנים, אם טובה היא אם לא, כי אין זה תנאי קבוע בהלכות הישוב, ואחת היא אם יטעו גפנים או זיתים וכל מיני פירות שבעולם, והכל מודים, שהלחם הוא העיקר. אם עד כה הרבו בגפנים – אין זה אלא מפני קוצר־דעת אחינו בכלל בדרכי מסחריהם, לחקות תמיד מעשי הבריהם, ובשעה שראובן רואה ששמעון יש לו פרנסה מחנות של מרכולת, הרי הוא פותח לו בצדו חנות כזאת, מבלי להקור שמא על־ידי התחרות לא ימצאו שניהם פרנסתם. אבל בכל זאת, לדעתי, יאושו של ה' אחד־העם בענין הגפנים הוא קודם זמנו. התרחבות מסחר ידוע גורם על־פי־רוב לחפש שוקים חדשים, וקרוב מאד, כי כאשר ירבו הגפנים ועמם היקבים בארץ־הקדש, ימצאו גם שוקים הרבה להיין. אכפיל דברי, כי אין גשרים של ברזל לדרכי המסחר, והכל לפי רוב המעשה. לעת־עתה יש אך קבלן אחד ליינות הקולוניות, והוא הנדיב, ובעד הקולוניות אין עוד יקבים. אחרי שאנו יודעים שהנהגות הנדיב בעניני הישוב נכוהות הן מאתנו ולא לנו להדמות אליו, אין לנו גם־כן יסוד לומר, שאם יהיו לנו עוד יקבים וסוחרי

כי אין לך דבר של פרנסה בעולם שיהיה מוקף „שושנים" בלי כל חוחים, שאין להמסחר והעבודה „גשר של ברזל", „כי לא לאיש הולך *) והכין את צעדו" ללכת דוקא בדרך בטוחה מכל מכשולים. „אמת מארץ־ישראל"! ומה אם נכתוב „אמת מאודיסה", „אמת מברדיטשוב", „אמת מווילנה", „אמת מווארשוי", „אמת מתחום מושב היהודים", „אמת מכל מקום", הלא תסמר שערת בשרנו למקרא האמתיות ההן!... שביתת המסחר, מאות אנשים מחזיקים בכנף איזה מסחר קטן, רעב, קור, מחלות מדכאות בשר ורוח, אויר מהניק בדירות צפופות, פשיטת הרגל לנושים על כל מדרך כף רגל, וצרות שאין הפה יכול לדבר ולא האזן לשמוע... אך האמת העיונית היא אמת לעצמה, והאמת המעשית – אמת לעצמה, וכל החפץ ללכת בדרך המעשה על־פי הוראת האמת העיונית לא יצלח.

כבר אמרתי כי הידיעות שהביא ה' אחד־העם, כמו על־דבר הקושי מצד הממשלה, חסרון שוקים למכירת היין לעת־עתה, חסרון הדרכים וכו', ידועות הן מכבר להבקיאים שבחובבי־ציון. על כן אין את נפשי להתוכח עם ה' אחד־העם בזה וכל־שכן להכחיש אותן. אך מוצא אני לנחוץ להוסיף מה שהשמיט הוא. כבר אמרתי בשנה שעברה באחד ממאמרי, כי החיים מלאים תמיד צללים ואור, וה„אמת מארץ־ישראל" (מאמר ראשון) הראתה לנו אך את הצללים ולא את האור. גם עתה הודיע לנו ה' אחד־העם אך את המכשולים מצד ממשלת תוגרמה, בעוד שידוע לנו כי להמקבלים עול מלכות תוגרמה (אשר זהו באמת רצון ממשלת תוגרמה, למען תנצל מדין־ודברים תמיד עם קונסלי אירופה) אין הממשלה מנחת שום מכשולים. האמנם אומרים, כי יותר טוב הוא ליושבי תוגרמה להיות חוסים בצל הקונסלים מהיות עבדי הממשלה; נניח כי כן הוא, אך הלא יש כשלשים מיליון משועבדי תוגרמה ולמה לא יהיו שלשים מיליון ועוד איזו אלפים? ולמה יהיו אחינו כיוצאים מן הכלל? וכי הדעת סובלת, שהאיש המתנחל על האדמה באיזו מדינה, היינו המשתקע בארץ הוא ובניו, יהיה משועבד הוא ובניו למדינה אחרת? הלא ידענו כי כל אחינו הספרדים והרבה מן הקולוניסטים הם עבדי ממשלת תוגרמה, ומעולם לא שמענו כי בשביל כך הורע גורלם באיזה ענין.

ה' אחד־העם מיעץ, ליסד אגודה גדולה ועשירה לישוב הארץ תחת חסות אנגליה, אבל אין זה אלא דברי תימה. עצה כזו טובה היא לעשרה או לעשרים אנשים, אבל לישוב הארץ כראוי הוא דבר שאי־אפשר,

*) לדעתי הוא מקור מבנין הפעיל, אם גם במקרא חסר הוא"ו.

אמת מכל מקום.

דברי הז"ל הידועים: „למוד גדול שמביא לידי מעשה" (ב"ק י"ז ועוד) נתפרשו על־ידי איזו מן האחרונים, שגדול אותו הלמוד המביא לידי מעשה. אם באמת היתה כונת חז"ל כך – איני יודע, אבל אינו מוטל בספק, שאך אותו העיון המביא למעשה, יש לו ערך והשיבות, היינו עיון הנוסד על ידיעת הנסיון ועולם המעשה, עיון המורה לנו דרך במעשינו, אך עיון מהשבי בלבד, הנוסד רק על הגיונות שכליים, השישות שונות, מבלי אשר ישים המעיין את לבו למעשי יום־יום, אין להשען עליו. דרכי החיים סבוכים מאד, תלוים הם תמיד במקרים שונים, בתנאים שאי־אפשר לראותם מראש, ואין לך אדם אשר בדרכו על מפתן חיי המעשה יוכל למצוא לו דרכים בטוחים, הקרובים לשכר ורחוקים לגמרי מכל הפסד. אלה הסמוכים על שלחן הוריהם ולא ידעו כלל את הנסיון, יכולים הם להתפלסף על תורת המעשה כאות נפשם, אבל מכיון שהוכרח אדם לרדת בעצמו להמלחמה הנוראה המכונה בשם „מלחמת הקיום", אי־אפשר לו לבחור אך בגשרים של ברזל שאינם בעולם, ואנוס הוא לעשות מעשהו לשכר או להפסד, כי סוף־סוף אין דרך בטוחה בחיים. זהו שאמרו חכמים: מן הזהירות – שלא להזהר יותר מדאי, וכל מי שאינו נכון להפסיד לא ישתכר לעולם.

כמדומה לי, שאם היה אחד־העם משים לב להאמת המעשית הפשוטה הזו לא היה מביא לנו את ה„אמת מארץ־ישראל" („המליץ" 176—174), שהבהילה לב רבים שלא ירדו לעומקה של הלכה והרפתה את ידיהם על בלי מה. הנבהלים ההם אינם יודעים, כי ה' אחד־העם עם כל חבתו לציון, עם כל חכמתו שקנה ועם שכלו הזך, הוא איש מעולם העיון לבד, אבל במלחמת הקיום צריכים בני־אדם לבקש להם פרנסה ומזון שלא על־ידי „גשרים של ברזל". במאמרו „אמת מארץ־ישראל" הנ"ל הוא מודיע להקוראים, כי הישוב בארץ־הקדש אינו בטוח לא מצד הממשלה ולא מצד האמצעיים שנלקחו לו, כמו הכרמים והאגודות. דברים אלה בכללם ידועים כמעט לכל חובבי־ציון, הבקיאים בעניני הישוב, אך מעולם לא נבהלו מכל אלה, בדעתם,

עתה טבעו בעולם לכבוד ותהלה, או מפני שחפין לשים קץ לההיסטוריה של ישראל למען תאלם לנצח, או מסבות אחרות הגלויות רק לו – חשקה נפשו בארץ בני השפאנים והיעזואיטים, אם עשירי עמנו בלונדון, פאריז, ברלין, וויען ופטרבורג, שכלם ביחד יכולים לעשות יותר ממה שעושה הבארון הירש, יושבים בחבוק־ידים ומוחאים כף מרחוק לדרשות קארל עמיל פראנצאָז, אשר אהבתו לישראל ואהבתי אני לבני טיבעט במאזנים ישאו יחד – אל תבוש ארץ־ישראל ע"י זאת...

אבל לא במהרה יבוא קץ להיסטוריה של ישראל, על אף שואפיה, והיא, הגדולה והנכבדה מכל הדורות יחדיו, תתן לאיש כמפעלו...

המכשולים מורמים מן הדרך מעיקרם, וארץ־ישראל היתה מסוגלת גם לעניים גם לעשירים? האם לא היתה ממשלת תוגרמה מוכרת אחוזותיה, כמו שממשלת ארגנטינא עושה? לפחות, היה באפשרות לנסות דבר אל ממשלת תוגרמה בזה ולשאול את פיה, ואיזו נחיצות היתה לשאת עין לקצה הארץ, לארגנטינא? האמנם נתברר הדבר, כי ארץ־ישראל אינה מוכשרת לישוב? אפשר שכן היא באמת דעת קארל עמיל פראנצאָז, הד״ר לאֶוועטהאל ויוסף ראזענטהאל, אך נשמע נא מה בפי יותר בקיאים מהם, שתרו את הארץ לארכה ולרחבה. שוּבערט (תר את הארץ בשנת 1837) אומר: איזו אדמה יכולה להיות על־פי הטבע יותר פוריה ויותר מוכשרת לעבודה מפלשתינא? מי שראה את עושר צמח הארץ על הכרמל, על קצה המדבר, את עמק יזרעאל ועמק הירדן הנחפים בירקרק דשא, והרי תבור, חופי ימי טבריא ומרום, אשר תחסר להם רק יד עובדת, הוא יאמר כי אין על פני הצי כדור ארצנו זה ארץ יותר מוכשרת לתחיה מפלשתינא. וואַן דע וועלר (תר את הארץ בשנת 1851) אומר: יש לאדמת פלשתינא כל התנאים הנהוצים לארץ להוציא את הצמחים היותר טובים. נערגראד פאַן ראטה (תר את הארץ בשנת 1881) אומר: החטה והשעורה היותר טובה צומחת לפעמים על שטח הארץ המכוסה באבנים. נוסע אחר יאמר: פלשתינא וביחוד שפלת פלשתים אין בהן אף החלק העשירי מן העם שהיה יכול לשבת בהן. עציה הפוריים צריכים בעצמם לדאוג על נפשם, ומימיה, מאין דואג להם, מפכים מתחת הארץ תחת להשקות את פני האדמה (כל המקורים האלה לקוחים מן המאסף "Сіонъ„ שנדפס בשנה זו בפטרבורג, צד 42, 41). דברי אָליפהאנט על ארץ הגלעד וטוב אדמת עבר הירדן ידועים. שדמות „עקרון" וכרמי „ראשון־לציון" ו„גדרה" הראו למדי, כי יש שכר גם לעובדי אדמת ארץ־הקדש גם במחסור ותחת עול קשה. אם כן הדרא קושיא לדוכתה, מדוע לא נסה עוד שום בעל בעמנו לפנות ישר לממשלת תוגרמה על־דבר אחוזות בארץ־ישראל כמו שפנו לארגנטינא? אם הדור העשיר, או ממשפט קדום ביהם לארץ־הקדם, או מפני שנפתה לבו אחרי השדכנים המקיפים אותו*), כלאוועטהאל שיצא

*) למען דעת את רוח השדכנים האלה הנני להודיע מעשה שהיה: בשנת תרמ״ח היה הבארון הירש בקונסטנטינופול, והמנוח הד״ר פינסקער ז״ל שלח את העוזר לעורך־דין ה׳ קאלמאנאוויטש לקונסטנטינופול לבקש מלפני הבארון על אדות ההשתדלות לפני ממשלת תוגרמה. הציר ההוא לא זכה לראות את הבארון, וסופרו וועגעציאני ענה להציר בדברים האלה: „במקומות חדשים אין לכם שום צורך, חסרונכם הוא כי הנכם רחוקים מהשכלה ומלאכה. על כן נחוץ ליסד בעדכם בתי־ספר להשכלה ומלאכה ולא יותר". כבוד ותהלה לעפרו!

מנוחה והיים על ידי עבודה לבד, בלי כסף?. את כל זה ראה ונתן אל לבו האיש הדגול מרבבה נדיב הנדיבים בארָאן הירש יחיה (כפי שדרשתי וחקרתי בכל מיני חקירה ודרישה נוכחתי, שהבארון הזה אינו מראשי ממשלת ארגנטינא או אחד מיוצאי הלציהם, אך יהודי מזרע אברהם יצחק ויעקב, וא״כ הוא דודו של החתן ולא דודה של הכלה!) לא פנה לאמעריקא הצפונית ולא לפלשתינא, כי אם בקש ומצא ארץ חדשה וכו׳ ארץ ארגנטינא וכו׳ והקדיש סך עצום וכו׳ לתכלית גבוהה הזאת״.

מה נפלא ההגיון הזה! ראה הבארון־הירש כי ארץ־ישראל צריכה לעזרה מעשירי חוץ־לארץ, על כן הקדיש סך עצום לישוב ארגנטינא!

הוא אשר דברתי, כי אך ה׳ ראזענטהאל מבין את המשל שהצגתי בראש מאמרי זה.

והנה לכאורה היה מקום להתפלא על ה׳ ראזענטהאל, האומר בפשיטות כי מתחלה דמו כי נקל יהיה למצוא מנוחות שאננות בארץ־קדשנו ויחוס ארץ־ישראל להעם הוא כמו יחוס המושיע להנושע, ופרקליטי הרעיון דמו כי איננו הסר כי אם למלאות הרי ישראל השוממים אדם, – ולשאל אותו: מנא הני מילי? כפי שאני זוכר היו כל דברי הסופרים בענין זה אך אל העשירים שבעם, שהם יישרו את הדרך לפנינו. עוד בשנת תרמ״א, בראשית צמיחת הרעיון, אמרתי במאמרי „על ישראל ועל ארצו׳ („השחר׳ שנה י׳, חוברת שמינית): „עלינו להשתדל לקנות אחוזות בארץ אבותינו״. אבל על שאלה זו יש תשובה, והיא, כי ה׳ ראזענטהאל, כפי הנראה, לא היה קורא את הדברים הנאמרים בענין הישוב.

אלא אי קשיא הא קשיא, שה׳ ראזענטהאל, שקרא הרבה ושנה הרבה, תולה את קלקלת גדולי עמנו בארץ־ישראל ומהפך את המסובב לסבה ואומר, שארץ־ישראל בעת הזאת אינה מסוגלת לישיבת יחידים אף עניים ולישיבת המון גדול אף עשירים. אמת היא, שאין לעני עתה מה לעשות בארץ־ישראל, וגם אם יבואו עשירים רבים תכבד עליהם הכניסה, ואם יכנסו ישיגו בקושי גדול אדמה עם שטרי־מכירה ורשות לבנינים. אבל מי אשם בזה אם לא הדודים העשירים? זה איזו שנים נוסעים צירי דודנו העשיר מגוי אל גוי וממּמלכה אל עם אחר בבקשה לקחת מידם אוצרות זהב וליסד אלפי בתי־ספר בעד המון בני־ישראל, ואיש לא פנה אל מנחתם, עד שבאו לקצה הארץ, לארגנטינא, והחליפו בתי־הספר בעד אחוזות אדמה. ומדוע לא באו צירי הדוד העשיר ההוא, או דוד עשיר אחר, לממשלת תוגרמה לקנות מידה אחוזות גדולות בארץ־ישראל, בעבר הירדן ובסוריא? הלא אז היו כל

מעשה בדוד עשיר.

הרשוני נא, קוראים נכבדים, לפתוח במשל פי.

מעשה בבתולה בוגרת אחת יתומה ועניה שהגיעה לפרקה, ונוסף על זה היה כל גופה צריך בדיקה, אבל לא היה לה שום נדוניא ועל כן לא נמצא לה חתן. פתאם נמצא לה בן־זונה על־ידי דוד עשיר. הדוד הזה לא היה דודה של הכלה הבוגרת, אבל דודו של החתן, שישב (היינו החתן) בעיר אחרת ומעולם לא שמע שם הכלה, ותהתיה נשא עיניו לכלה אחרת גם כן עניה, שנודעה לו מימי נעוריו, אך מכיון שבא לו דודו העשיר ונותן לו נדוניא הרבה, מהר ונשא לו את הבוגרת העניה הנ״ל בלא כל בדיקה.

התבינו את המשל הזה? מובטחני בכם, כי כלכם תתפלאו ותאמרו: מה ענין דודו של ההתן להכלה הבוגרת הזרה לו, ומדוע לא היתה אפשרות להחתן לארש לו בהנדוניא שקבל מאת דודו את הכלה השניה, שנשא כבר עיניו אליה? הנני מודה לפניכם, כי גם אני איני מבין זאת, רק ה׳ יוסף ראָזענטהאל, בעל־המאמר „על דבר ארגנטינא׳ („המליץ׳ תרנ״ב, נו׳ 43), מבין אותו היטב.

ה׳ ראזענטהאל שואל: „היש מקוה לרבבות אלפי אחינו למצוא מנוחה וחיים בארץ קדשנו?״ הוא מותיב לה והוא מפרק לה: „בתחלת התעורר רעיון ישוב א״י בעולם עמדו פרקליטים גדולים לרעיון הזה וכו׳, שכחו תבל ומלואה, כל סדרי הטבע וההיסטוריה וכו׳, בטרם עמד מושב אחד בא״י על כנו דמו כי הנקלה יהי למצוא מנוחות שאננות בארץ קדשנו וכו׳, אולם כל החלומות והדמיונות האלה נשברו כשבר נבל יוצרים ע״י המציאות שהראתה בפועל, כי ארץ־ישראל בעת הזאת אינה מסוגלת בשום אופן לישיבת עניים אף יחידים ולישיבת המון גדול אף עשירים (sic!) וכו׳. יחוס ארץ־ישראל לכלל האומה הוא ממש להפך ממה שחשבו בעלי הדמיון בקרבנו וכו׳, כי אם יחוס הנושע להמושיע וכו׳ היא צריכה לעזרה מעשירי חוץ־לארץ. על פי הדברים האלה ארץ־ישראל יוצאת בהחלט מכל המקומות אשר הנודדים יכולים לשאת עיניהם אליהם (ילמדנו רבינו, איה הוא המקום בכל כדור הארץ שרבבות אלפי אחינו יכולים למצוא

שם), ובמילי דרבנן מותרת ההערמה, כמו שהורו הלכה פסוקה: „מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה׳ וכו׳ (ברכות ל״א).

על־פי דברי חז״ל אלה הנני מציע לפני רבנינו נ״י למצוא היתר להפקיע מן המעשר (שאז לא תהיה גם תרומת־מעשר) על־פי הדרך הכבושה הנ״ל, או על־פי דרכים אחרים על יסוד התורה, ואלהי ציון יהיה בעזרם.

ליושבי על מדין.

נתעוררתי לעיין מעט בדבר העומד ברומו של עולם הישוב, והוא על־דבר תרומת־מעשר מן היין. ידוע, שתרומה גדולה בזמן הזה שיעורה בכל־שהוא ומעשר־ראשון מותר לזרים, ומפני כן לא חיוב התרומה ולא חיוב המעשר אינם גורמים נזק דמינכר להאכרים. לא כן תרומת־מעשר, שאסורה בזמן הזה גם לכהנים מפני הטומאה, וכפי שהודיעו במכתבי־העת שפכו בשנה שעברה בראשון־לציון כשלשת אלפי ליטרא יין, ומלבד ההפסד המרובה הזה שאין לשום אדם הנאה הימנו עוד נתעפש שם האויר בשביל זה וגרם מחלות. והנה אם בזמן הזה, בשעה שיש ענבים אך בראישון־לציון, וגם שם לא כל הכרמים הבשילו לשאת פירות, כבר היה הפסד בשלשת אלפי ליטרא יין, מה יהיה לימים הבאים, כאשר ירבה היין בכל הקולוניות, הלא יצטרכו לשפוך עשרות אלפי ליטרא יין בכל שנה, ומלבד ההפסד הגדול הזה עוד יתעפש שם האויר על־ידי זה!

והנה אף־על־פי שמצות תרומות ומעשרות בזמן הזה בארץ־ישראל היא מן התורה, אין זה אלא בתבואה, שהעובד אדמה עצמו אוכל הוא וביתו, לאפוקי היינות ההולכים למכירה. וכדגרסינן בב״מ פ״ח: „עשר תעשר״ – ולא מוכר תבואות זרעך ולא לוקח, אם כן בנידון דידן גם המוכר גם הלוקח אינם חייבים במעשר אלא מדרבנן. והנה הלכה רוחת היא, שההפקר פטור מן המעשר (מעשרות פ״א, מ״א), והמפקיר כרמו והשכים בבקר ובצרו פטור מן המעשר (ב״ק כ״ח.) ואין צריך שהמפקיר יפקיר כרמו בפומבי לעין כל, שיוכלו כל הרוצה לזכות בו, כאמור בירושלמי (הובא ברדב״ז ח״ג שאלה תל״ו) וז״ל: „קפלוקאי דצפורין שאלון לר׳ אמי, בגין דלית להאי עמא רחם ולא שאל שלם איך צירכא מיעבד? אמר להו כד תהמון צלילא תהוון מפקין ליה לשוקא ומפקרין ליה והוזרין וזכין ביה״, ופירש הרשב״א ז״ל, בני־אדם קפדנים שלא היו להם אוהבים ולא דורשי שלומם, ואם יפקירו פירות שביעית שלהם יזכו אחרים בהם ולא יחזירו להם. מה יעשו? והורה להם, כשיראו השוק פנוי מבני־אדם יפקירו ואחר־כך יזכו בהם מיד (הרדב״ז

לנסוע לרפא־חולים, רק חולים עניים קבל בביתו בחנם. זה כחודש ימים תקפה מחלתו ומכאוביו גברו, ובכל זאת פקד להודיע לו תמיד מכל הנעשה בעניני החברה, שאל ודרש אחרי כל חדש בזה, באמרו כי כל עוד נשמתו בו תאב לדעת כל דבר נפל בהחברה. ביום ב׳, כ׳ כסלו, 9 דיקאבר בשעה $10\frac{1}{4}$ לפני חצות היום, גוע ויאסף על עמיו, וברצון רעיו הרופאים, אשר גזרו אומר להלינו לכבודו שלשה ימים אחרי מותו, בא לקברות על יד קבר אביו המנוח ז״ל, ביום כ״ג כסלו 12 דיקאבר.

המנוח, כמו שאמרתי, נולד ביום 25 דיקאבר לחשבון חוץ־לארץ, שהוא יום 13 דיקאבר אצלנו. חבריו הרופאים, מבלי דעת את יום הולדתו ובלי בקש חשבונות יום הלידה ויום המיתה, החליטו להובילו לקברות ביום 12 דיקאבר. על־פי זה היו ימי הד״ר פינסקער עלי אדמות שבעים שנה (שנות החמה) מלאות מיום ליום.

חלק גדול מהונו עזב לבתי־חסד ולחברות של צדקה שונות, ובראשן לחברת תומכי אחינו בני־ישראל עובדי האדמה ובעלי־מלאכה בסוריא וארץ־הקדש. אך הוא איננו עוד!... מי יביא לנו תמורתו?

תהי נפשו צרורה בצרור החיים!

„אויטאעמאנציפאציאן״, כי אין נחיצות לבנות מקלט לעמנו דוקא בארץ־ישראל, וכל הארצות שלא נושבו עוד ומצבן ואקלימן מתאימים אל המטרה הדרושה כשרות לזה, ורק אם אפשר יהיה לעשות כזאת בארץ־ישראל, אז טוב יותר, והוא אחז בדעתו זו עד יומו האחרון. הוא החזיק בדעתו ברעיון, אך במעשה בטל אותה מפני דעת אחרים, ובראותו כי לב העם נוטה אחרי ארץ־הקדש, בטל את דעתו ויתמכר במעשה לישוב ארץ־הקדש בכל לבו. את הדברים האלה שם בפי לפני איזו שנים להשיב לחובבי־ציון במוסקבה על שאלתם: אם נכון הוא לעשות איזו שנוים במחברתו הנ״ל שרצו להדפיסנה בשפת רוסיה, בנוגע לשאלת הארץ, שהרי ממעשיו לטובת ישוב ארץ־הקדש נראה, כי חזר מדבריו במחברתו כי כל הארצות כשרות לזה. על השאלה הזו צוני להשיב להם לאמר: „השאלה, איזו ארץ ראויה למקלט לעמנו, היא שאלת הכלל, ולא ביד יחיד כמוני ואפילו הרבה יחידים לפותרה. אנכי אך הצעתי את השאלה וחכיתי לתשובת העם. והנה אחינו בארצות המערב לא ענו כלום על שאלתי, על כן לא אוכל לצרוף את דעתם, ואחינו ברוסיה החליטו, כי ראוי לבחור בארץ־ישראל, ועל־כן הנני מקבל את דעתם לתשובה על הצעתי וכופף את ראשי לפניהם ועוסק בישוב ארץ־ישראל״.

לא יפלא, אם אחרי אשר בסבת מחלתו אנוס היה בסוף שנת תרמ״ט להתפטר מעבודתו לחובבי־ציון ולנסוע לחוץ־לארץ — שבו יודעי ערכו הרם לבחר בו פה אחד להיות ראש ועד החברה לתמיכת אחינו בני־ישראל עובדי־האדמה ובעלי־מלאכה בסוריא ובארץ־הקדש, שנתאשרה מאת הממשלה. ומה טובו לו הימים האחרונים האלה! בלי פחד עושי מחשך, בלי חרף־נפש, בסוד חכמים ונבונים ובעזרת קופה לא ריקה, כמו בימי חובבי־ציון, עשה פעולתו. מה נעמו דבריו בסוד הועד, מה רבה ענותו לשאול דעת כל איש ואיש מן היושבים, לשמוע בשום לב את דברי כל אחד ולהשיב בנעם ושפתי חן על כל הצעה שתהיה! אך הימים הטובים האלה לא ארכו לו.

הד״ר פינסקער היה ידוע הולי עוד מימי עלומיו (שעל כן לא נשא אשה מימיו, והיא שעמדה לו כי הגיע לימי שיבה), וביחוד גברה מחלתו בעשר שנים האחרונות. לפני שלשה חדשים הרגיש כי קרוב קצו, וכאשר אמרתי לו, כי בקרוב ימלאו לו שבעים שנה ונחוג את היום ההוא, פקד עלי לבלי לגלות מזה לשום איש וכל־שכן לבלי להודיע במכתבי־העת. מאז התגברה מחלתו (מחלת־הלב ולבנת־הדם) ויתפטר מעבודתו בתור יושב־ראש לועד החברה ובתור יושב־ראש בועד מועצות התלמוד־תורה דפה, גם חדל

את סבלנותו, כחו העז ותשובותיו הרכות והלוקחות לב, בשעה שהיו באים לו המון מכתבים שונים ממקומות שונים בהצעות מתנגדות אחת לחברתה וברוח „ניע־זשעלאיעס" השגור בפי עמנו תמיד. הנה האחד מציע, כי ראוי לתת לבני גדרה איזו אלפים פראנק לנסוע אל אשר יכלו ולהושיב תחתם מאנשי ירושלים, או למנות בגדרה שו"ב, אשר מלבד עסקי השהיטה יהיה כאמצעי בין הקולוניסטים ובין אביהם שבשמים „ויפלפל עם ה' פינס בהלכה" (לשון אחד הגדולים), ולהושיב ביסוד המעלה (שהיו אז שם שבעה קולוניסטים) כהן, אשר בשכר המעשרות שיקבל ידרש לפניהם דבר ה' בימי השבתות (בשעה שישבו כלם בצפת מאין להם בתים ודבר ה' נפרץ שם). זה אמר, כי נחוץ לתת לצרכי התמיכה אך 25 % מכסף הנאסף, והשאר יהיה למקנת קרקעות, וזה מודיע, כי הובבי־ציון בעירו החליטו לבלי לשלוח עוד לצרכי תמיכת הקולוניות שכבר נוסדו אפילו פרוטה אחת, רק לתמיכת קולוניסטים חדשים, והחלטתם זו הודיעו למקומות שונים. הקורא יוכל לשער את מבוכת לב ההולה וטהר־הרוח הזה, בקבלו בפעם אחת הצעות מתנגדות כאלה, בשעה שמארץ־הקדש מתקבלים מכתבים קורעים לב על־דבר המחסור הנורא השורר בין הקולוניות, על־דבר חוסר לחם, חוסר מים וחוסר מעון, וקופת חובבי־ציון היתה תמיד כסעודה שאינה מספקת לבעלה, עד שפעמים רבות לוה הד"ר פינסקער אלפי פראנקים בפאריז על אחריותו. ובמצב כזה ענה תמיד לכל בעלי ההצעות המתנגדות בנחת ובמתינות, פעם בהגיון ופעם בתחנונים ובדברים מעוררים את הלב, עד שהצליח לו להשקיט את הסערות ולהשלים את כל המפלגות ולעמוד בראש חובבי־ציון בטרם נתאשרה החברה לתמיכת אחינו בני־ישראל בארץ־הקדש על־ידי הממשלה — במשך קרוב לשש שנים. לעמוד בראש איזה ענין בעמנו במשך זמן רב כזה, בשעה שהפעולות הפשיות ומסורות ביד כל הרוצה להשתתף בהן, בלי סדרים קבועים שאין לשנותם — יכול אך הד"ר פינסקער!

הוא היה רחוק בתכלית הריחוק מכל פניה ואפילו מאהבת הכבוד. כל חפצו היה תמיד שימצא איש טוב ממנו, אשר יקח את הענין על שכמו, ובכל הנוגע לעניני הישוב לא אמר מעולם „קבלו דעתי", מחל על כבודו והתרפס פעמים הרבה לפני איזו קפדנים בארץ־הקדש ובקש סליחתם בעת שפגעו בכבודו באופן נורא מאד — רק בשביל שראה, כי מצב הענינים דורש לקרב את הקפדנים ההם מפני שידם תקיפה...

נפלא עוד יותר, אם נתבונן, כי כל זה עשה לא לאומי אדוק, האומר: או ארץ־ישראל או לא כלום, אך לאומי אמתי וחפשי, שאמר בספרו

בביתו על־דבר סדור עניני התמיכה להקולוניסטים בארץ־הקדש ! הד"ר פינסקער. הנכבד על פני כל העיר, הולך בכבודו ובעצמו להזמין את קרואיו, כדי להמתיק סוד לטובת עובדי־האדמה בארץ־הקדש !

בלילה ההוא נוסדה אגודת „חובבי־ציון" באודיסה.

בחודש מרחשון תרמ"ה נסע לאספת קאטוביץ ושם נבחר לראש חובבי־ציון בארצנו. ומן העת ההיא עבד בכל לבו ונפשו לטובת הענין שלקח על שכמו. לא טרדותיו הרבות כרופא מומחה ומפורסם, לא עסקיו בענינים שונים בצרכי העדה שעמד בראשם ולא מחלתו ומכאוביו הרבים שלא הרפוהו — לא הניאו אותו מלקבל בסבר פנים יפות כל אדם שבא אליו בעניני הישוב, בין שהביא לו נדבה איזו רו"כ, בין שבא לשאול בעצתו, בין שהביא לו איזו ידיעות בשובו מארץ־הקדש ובין שבא לבקש עזרה ממנו לשוב לביתו, עם כלם הרבה שיחה ודבר כאשר ידבר איש עם בני־ביתו. לא היה דבר קטן בענין הישוב אשר לא משך את לבו לדעת אותו בכל פרטיו, למצוא את המחסורים הראוים להרחיקם ולחקור אחרי התחבולות שיוכלו להועיל לתקונו.

וכמה עמל ויגע לאחד את המפלגות הרבות השונות בנו, להטותן לחפץ אחד במעשה ופעולה. הוא ראה כי לקול דבריו על שער ספרו „קריאת יהודי רוסי אל בני עמו" (תחת המבטא הרגיל אז בשפת לועז: „בני אמונה אחת") אחזה רעדה חנפים, ומלומדי אשכנז בני דת משה התנפלו עליו ויקראו בקול גדול: לא עם אנחנו, כי אם בני דת משה, „עם נבל' דמתרגמינן „דקבילו אורייתא" *), — על כן בהיותו בקאטוביץ ובחפצו למשוך אחריו את בני עמנו בחוץ־לארץ עזב את רעיון הלאומית במדברו הנאוה שנשא לפני הנאספים וידבר בשם צדקה ועזרה לאלה הנוהים אחרי עבודת־האדמה הכשרה והנקיה, ובזה הצליח לשעה להטות לדעתו איזו אנשי־שם בברלין ואת החכם המנוח פרופיסור ד"ר גרֶאטץ ז"ל, אשר עם היותו מסדר ספר דברי־הימים לבני־ישראל לא יכול גם הוא לסלוח לאיש אשר אמר, כי בני־ישראל עודם עם ולא אך בני־אמונה, ובקראו אחרי איזו שבועות ב„המליץ", כי חובבי־ציון בפטרבורג ביום היובל להמו"ל „המליץ" במלאת לו שבעים שנה נשאו דברים בענין תחית האומה — הודיע תיכף להד"ר פינסקער כי עתה הוא מסלק את ידו מאת חובבי־ציון.

וכמו שהשתדל למשוך אחריו את בני דת משה בחוץ־לארץ, כן החזיק תמיד במעוז השלום עם כל חובבי־ציון השונים בארצנו. נפלא היה לראות

*) „גוי נבל" נרדף עם „לא־עם" (דברים ל"ב, כא).

דבריו, כי באופן אחר לא היה לי מה להוכיח לפניו, וביחוד בהיותי חבר סופר שאין דעתו מכרעת. ובצאתנו מישיבות הועד לא זכרנו איש את אחיו, כי איזה יחס היה יכול להיות בין רופא מפורסם מומחה לרבים ואחד מגדולי העיר, ובין סופר עברי מורה לילדי ישראל. לאחת מישיבות הועד, שהיתה בקיץ תרמ״א, בא הד״ר פינסקער כדרכו וישב על מקומו. הועד החל לדון בשאלות העומדות על הפרק, והד״ר פינסקער קם על רגליו ויאמר בקול חוצב להבות אש: „ראו נא, כבודנו לכלמה, רכושנו לבוז, בתינו למשסה, עניי עמנו בעירום ובחוסר נסים אל אשר ישאם רוחם לבקש מפלט, ואתם משתעשעים בהפצת השכלה בישראל! עזבו פעולת תהו וצאו לישע אחיכם!“ חברי הועד באו במבוכה, ואחד מהם השיב: „מה נעשה ואין חברה יכולה לצאת מחוג פעולתה“. „ידעתי כי כן—ענה הד״ר—מדבר אני לא לחברי ועד ידוע, אך לאנשים כבני עמם, ומטרת בואי הלום היא להודיעכם, כי מעתה אינני חבר בועדכם וידי מסולקות מפעולתכם“, ובדברו יצא בלב סוער ונרעש.

בעת ההיא נסע לחוץ־לארץ ויקח דברים עם עשירי עמנו וגדוליו בוויען, בלונדון ועוד, להטותם להשתתף בתשועת עמם, ולא מצא אזנים קשובות. ובחודש תשרי תרמ״ג הדפיס בברלין את ספרו „אויטאעמאנציפאציאן“, המלא אש הררי־שרפה ואשר לא קרא את שמו עליו גם ברמז.

ימים מועטים אחרי שבא הספר הזה לידו, בא אלי איש מוזר לי ויבא לי בפקודתו את הספר הנ״ל. בתחלה היה לי הדבר לפלא, כי שלח לי הד״ר את ספרו ואני אינני ממיודעיו, אך אחרי כן חשבתי למשפט, כי עשה זאת מפני שיודע הוא בלי ספק ממאמרי שנדפסו בה„ראזסוועט“ בשנות תרמ״א ותרמ״ב, כי תמים־דעות אנכי עמו בעיקר השאלה, ביסוד מקלט לבני עמנו. מני אז החלותי לבקרהו בביתו לעתים מזומנים, דנתי לפניו כי אך ארץ־ישראל צריכה להיות מנוה לבני עמנו, מפני שלא ראינו עוד בדברי־הימים שתהיינה לעם היסטורי אחד שתי ארצות־מולדת שונות זו אחר זו ועוד טעמים אחרים, דברנו על אדות הישוב, גם בקשתיו כי יקח על עצמו הטורח ביחד עם גדולי אחינו פה, אשר דבריו נשמעים אצלם, להשתדל להשיג רשיון הממשלה ליסד חברה לטובת הישוב. בסוף השנה בא הלום הפרופיסור ד״ר ה. שפירא מהיידילברג, ובמושב שלשתנו ועוד שלשה או ארבעה מאוהבי המנוח הוחלט, להשתתף בתמיכת המתישבים בארץ־הקדש ולבוא בדברים עם בני ערים אחרות בענין זה.

ומה השתוממתי ביום א׳ דראש־השנה תרמ״ד, בבוא הד״ר פינסקער אל מעוני הדל ויבקשני לבוא אליו ביום ההוא בערב להמועצה אשר תהיה

ד"ר לעאן פינסקער איננו!

כבר הקיפה הזעקה את תחום מושב היהודים, את כל אוהבי עמם ונחלים על שברו מחוץ לתחום ומחוץ למדינה, לשמועה כי באה להם על-ידי הטלגרף, כי הד"ר יהודה ליב ב"ר שמחה הלוי פינסקער איננו!

גדול המספד בישראל, אבל יתר מאד ממנו גדול השבר, „ואילו לפי אידנו דמעינו יזולון כי אז לא דרכה רגל אנוש יבשת". הנה מת האחד המיוחד בעמו, אשר באהבתו ללאומו שמלאה את כל עצמותיו, בטהרת לבו מבלי שום פניה קלה, בסבלנותו היתירה, בדבריו החוצבים להבות אש הררי-שרפה בנשאו חזון על אסון עמו ובהתאמצותו הרבה להחזיק במעוז השלום עם כל המפלגות בישראל, אך לאחד אותם למטרה אחת לטובת כלל האומה הישראלית, בחפצו הגדול להועיל לאחיו בכל מאמצי-כח – לא הניח כמותו בישראל; עתה נעשה אֵבל יחיד להיחיד בעמנו, אשר אין לנו תמורתו!

הד"ר פינסקער נולד ביום א' טבת תקפ"ב (25 דעצעמבער 1821; ב„כנסת ישראל" ח"ג נדפס בטעות תקפ"ד תחת תקפ"ב), בעיר טימאשעוו אשר בפולין, לאביו, מחבר הספר „ליקוטי קדמוניות ומבוא הנקוד הבבלי", הרה"ח ר' שמחה פינסקער בן הרב המו"ץ והמ"מ ר' שבח אלמוגין בטיסמעניץ. עם ההנוך ההגון שנתן לו אביו ההכם ז"ל אָצל עליו גם רוח אהבת עמו אשר מלאה את לבו (כנראה מאנחותיו הסוערות על שבר עמו בספרו „הגזרה והבניה", שמטרתו ללמד לנערי ישראל דקדוק שפת-עבר) וכאשר שמעתי גם מפי בנו הד"ר המנוח. פעולת הד"ר במלחמתו לטובת אחיו בה„ראזסוועט" משנת תר"ך וביחור במכתב-העתי הרוסי „ציון", שהוא עמד בראשו – ידועים לכל הבקיאים בהתפתחות ספרות עמנו בשפת רוסיה, ומקומם בביוגרפיה מיוחדה, אשר בלי ספק לא תאחר לבוא.

אנכי ידעתי את הד"ר פינסקער מרחוק משנת תרל"ט, ומקרוב – משנת תרמ"ג. בשנת תרל"ט נתחדשה פה המחלקה לחברת „מפיצי-השכלה", ואנכי נקראתי לישיבותיה בתור חבר סופר והוא היה חבר הועד. לעתים רחוקות נקרה לי לדון עמו באיזו שאלה, וגם זה בשעה שהיתה מטרתי לסתור את

נסיעתו מ„פתח־תקוה" עד „עקרון", ובכן השתמט עצמו מלדבר דבר על אדות „פתח־תקוה". אם בכונה או במקרה עשה כן – על כגון זה אומרים: ברוך היודע! אך גם בלא הקולוניה ההיא כל הספור הוא כליל יופי. לך בכוחך זה, מחבר נכבד, והביאה לנו פרחים נחמדים מהרי ישראל! יראה העם השקוע במסחרו, ידעו קצרי־הראות, האומרים כי אין חיים ואין הדר מחוץ לאירופה, כי יש מקוה לישראל לחיות חיי־נעם, חיי־עבודה, חיים של שלוה וכל טוב בארץ אבותיהם.

שנתגרש מ„זכרון־יעקב״ ואת השאון שקם אז. ונשים לב כי יציאת המחבר מן הקולוניה ההיא, להפך, לא נזכרה גם ברמז במכתבי־העת,–נראה את רוחו הגדולה של המחבר ואת הכבוד הגדול, שהוא הוגה לבחיר עמנו הנדיב. גם את המרורות הנ״ל, שקבצתי במקום אחד, מפוזרות הן אצל המחבר במקומות שונים, כדי להחליש את כחן, וכל זה הוא להסיר צל הרהור מאחרי הנדיב, שבאמת אינו אשם כלל בכל אלה.

וכמה יגע המחבר להחליש את הענינים האלה ולהשתמט מבאורים שונים, כדי שלא להסיר המסכה החשכה הנסוכה עליהם! על השאלה הקשה: „מדוע לא יתקנו פה את התקונים האלה״, להמציא מספוא לבהמות לכל השנה – הישיא את קוראיו לדבר אחר, בהפילו פתאם את יצחק הקטן מעל הסוס ובזה נפסקה השיחה. והריגת האווזים ויתר המרורות באו בדרך אגב ונבלעים בתוך הספור בנעימות, עד שכמעט שלא ישתאה עליהן הקורא. ועל השאלה: מדוע הרכיבו אלה ואלה לא קלטו? – ענה יהיאל בצחוק, כי מעשה נסים או מעשה שטן יש בזה ולא יותר.

אך לדעתי לא יפול אור פני הנדיב בשביל עונות פקידיו. הוא, כאיש מורם מן העם, לא יכול לתת לבו להפרטים, ואם הוא נכשל בעושי דברו – הנה כבר קלל ירמיהו את עושי הצדקה בעמנו, שיכשלו באנשים שאינם מהוגנים (ב״ק ט״ז:). כנראה, היה חפץ האוהב עמו היותר גדול, ירמיהו הנביא, שיקומו לעמו גואלים ולא עושי צדקה, ובני עמנו, אשר קראו למטיבם שם „נדיב״, העמידוהו במחיצת עושי־צדקה, שלא מצאו חן בעיני הנביא...

האורחה עוברת על־פי וואדי־חאנין ובאה אל „גדרה״ בלוית אחד מן הגדרים, שלפי מראהו החיצוני הוא ערבי גמור, ומשם תבא ל„עקרון״. עם המחזות המרהיבים, שאנו רואים בהקולוניות האלה, הננו מתעננים לשמוע את התחרות ילד וילדה בידיעת דברי־הימים לבני־ישראל (22), והננו צוחקים מטוב לב על סכלות האורח, אשר התחמץ לבבו בשמעו, כי קוראים לסוס בשם קדוש „יקטן״. כנראה, היה האורח בן־מקומו של ר׳ יונה בעל־הדרשה הנבערה על הפסוק „ועקרון כיבוסי״ (30), במקום שמקפידים, כפי הנודע, על המברכים איש את רעהו בשבת בשפת־עבר ולא בהזשארגון „גוט שבת״.

כל המחזות נחמדים ומרהיבים לב. למסרם בקיצור אי־אפשר, וההפץ להתענג עליהם צריך לקרוא אותם בתוך הספור. המחבר ערך את

כל היותר מועיל להפרחת הקולוניות. הוא, לפי מצבו הרם והנשא, לא יוכל לדעת את כל צרכי האכרים ולחדור אל כל הפרטים, ואין לפניו דרך אחרת כי אם לסמוך על האנשים, שמלא את ידם לדאוג לטובת הנתמכים ממנו ולתועלת הענין הקדוש כלו. אך הם... הם ממיתים את אווי הקולוניסטים כדי שלא יגיע נזק להפרחים הנטועים על פתחי בתיהם, שהם מוציאים עליהם חמשה־עשר פראנק ליום מכסף הנדיב, ולכסות על נבלותם הם אומרים, כי האוזים מזיקים להכרמים, אם גם הכרמים רחוקים מאד מן הקולוניה (שם 29). אם כל כך דואגים הפקידים לטובת הקולוניסטים, לא יפלא אם לא ידאגו לזַבל את האדמה, בעוד שאדמה מזובלת מוציאה אחד ועשרים שערים ובלתי מזובלת – שבעה שערים (שם 30); אם מעשרת אלפי שתילי זיתים מובחרים ותותים וקליפטוס, ששלה הנדיב לנטעם, הרקיבו הזיתים והתותים, והקליפטוס לא נקלטו, בעוד שהפלחים והיהודים, העומדים ברשות עצמם ולא למדו בתורת הנטיעה, נוטעים ומצליחים (שם 33); אם בעקרון לא יזרעו כרשינים למאכל בהמה (שם 35); אם אין משתדל להתעסק בגדול הדבש בהקולוניות העבריות, בעוד שהגרמנים מצליחים בזה הרבה (שם); אם אין שם לב לנטיעות זיתים (שם 36), ואם דברים עוד גרועים מאלה, הבאים אלינו תמיד מזדון לב הפקידים, מוצאים מקום בענין קדוש כזה למרות רצון בחיר עמנו הנדיב.

אפשר שאיזו אנשים ישילו ספק בהמעשים האלה ויאמרו, שהמחבר הפריז על המדה. אך אנשים כאלה טועים מאד. המעשה היותר גרוע, הריגת האוזים בשביל הפרחים, קרה, כנראה, ב„זכרון־יעקב", במקום שישב המחבר, ובלי ספק ידוע לו הענין היטב. המחבר מלבד שהוא איש נעלה ובעל מדות תרומיות, אשר לא ישקר, הנה כבוד הנדיב יקר בעיניו מכל יקר, וכמו שצריך להיות באמת. על זה יעיד מעשה שהיה. המחבר היה לו כרם ב„ראשון־לציון", שקנהו בעודו בחוץ־לארץ, ואחרי שהעתיק מקומו לארץ־הקדש התישב ב„ראשון־לציון". ואז נקרא מטעם ראש הפקידים להיות לרב הקולוניה ומורה בבית־הספר ב„זכרון־יעקב", ומובן שקבל ברצון הצעה זו. אחרי־כן הציעו לפניו למכור את כרמו להנדיב, ומובן גם־כן, כי בהיות לחמו נִתן ומימיו נאמנים ביד הנדיב, לא היה יכול לסרב כנגד איש־חסדו וימלא בקשתו. פתאום הָפקדה על מקומו בתור מורה בית־הספר נערה אחת, שמצאה חן יותר ממנו בעיני ראש הפקידים, והוא נדח משאתו בלי שום סבה. ועתה אין לו לא כרם ולא משרה, ומוכרח להתפרנס מפרי עטו בירושלים, פרנסה שאינה מן המובחרות. אם נזכיר את הרעש שהרים הד"ר גאלדענבערג בשעה

המספר לא ערך לפנינו את הקולוניה הזאת בכל הדרה, אולי מפני שדבר זה הוא מן המפורסמות, ויסתפק במלים קצרות: אך בכל החמד הזה אין פני כפר למקום הזה, לא ידעתי מה יחסר פה? גם הנדיב בהיותו פה התאונן על דבר זה, ענה יהושע" (15). אך המלים הקצרות האלה יעצבוני. הנדיב התאונן על שאין פני כפר למקום הזה! יודעים אנו כי הקולוניסטים מ"זכרון־יעקב" צריכים לקנות מאת הפלחים מיני ירקות לצרכי מאכלם, והם עצמם אינם זורעים אותם, או שאין להם כל צרכם. אם גם ב"ראשון־לציון" המנהג כן בענין זה או בענינים אחרים, נבין כי באמת חסרון גדול הוא, אם אנשים החיים מעבודת־האדמה יצטרכו לקנות מאחרים פרי אדמתם. מאמין אנכי באמונה שלמה שאם כן הוא באמת—לא הקולוניסטים מ"ראשון־לציון" אשמים בזה, כמו שאינם אשמים בזה שאין להם חלב לכל השנה. אבל איך שיהיה יש להתאונן על זה.

אמרתי שאין לבני "ראשון־לציון" חלב לכל השנה, גם זה למדנו מפי הספור הנ"ל לא מכללא אלא בפירוש. "בימי הקיץ יחסר החלב מאין מרעה לבהמה ומאין מחסה לה כמעט".

– האין תקנה לדבר הזה?

– יש ויש! פקידי האחוזות האשכנזיות וכו' נתנו את לבם להשביח בהרבעה טובה את הבקר וכו', לבנות רפתים מרווחות וכו' ולזרוע שעורים ולקצור לשחת וכו', על כן ימצאו הם מישען רב בחמאה ובחלב אשר הם מוכרים ביפו כל ימי השנה, תחת אשר אנחנו אין אנו יכולים לחלוב בהמותינו כי אם בחמשת חדשי היות העשב בארץ.

– ומדוע לא יתקנו פה התקונים האלה?

והנה המון נערים קטנים רצים לפני הבית מבוהלים לאמר: "יצחק הקטן נפל מעל הסוס" (שם 17).

השכיל מאד המחבר להשיא את קוראיו לדבר אחר. שאלה גדולה נשאלה בשיחה זו. "מדוע לא יתקנו פה תקונים כאלה" להיטיב את עסק החלב, אשר בלעדו לא יוכלו עובדי־אדמה להתקיים? על השאלה הזאת יש אך תירוץ אחד, כי הקולוניסטים אינם ברשות עצמם, והפקידים אינם יודעים כלל בטיב עבודת־האדמה וכלכלת הכפרים, וגם ללמוד את שאינו ידוע להם אינם חפצים, מפני גאותם ורום לבם ומפני שאין עיניהם ולבם כלל אל טובת הענין שהָפקדו בראשו בדרך מקרה. אם גם הנדיב עצמו בטהרת לבו סומך עליהם בכל הענינים ומאמין באמונה שלמה, כי יעשו את

בלאָך אם יסכים לזה? ויענה קשות במכתבו, ותוכנו: כי אין חפצו שיתערבו חו״צ בעניני הפקידות״.

הנוסעים יושבים על המחצלות וסועדים את לבם, מדברים על אדות העבודה ופעולתה הטובה על העוסקים בה, כי אנשים אחדים אשר בהיותם סוחרים בחוץ־לארץ היו בעלי־ערמומיות, ועתה בהיותם עובדי־אדמה הנם תמימי לב (שם 10). והילדים נטושים על פני השדה, הבנות מלקטות פרחים והבנים משתוללים בסוסים. הגדולים כלו לאכול והנם קוראים להילדים להאסף אל העגלה ולנסוע הלאה.

– חכה נא כמעט רגע - ענתה ילדה אחת - עד כלותי את מקלעת הפרחים.

העגלון מאיים על הילדים, שאם לא ימהרו לשבת על העגלה יעזבם על פני השדה.

-- רגלינו הן מרכבותינו - עונה ילד אחר - ובלעדיך נבוא עד „ראשון־לציון, כי ידענו הדרך אליה.

– ואם יפגע בך ערבי ופשט את מעילך מעליך?

– ופשטתי אני את אדרתו מעליו - ענה הנער.

נער אחד נושא צרור כפות תמרים וקורא: „מקרא מלא הוא, אסרו חג בעבותים״. הילדים מתאספים אל העגלה, הילדות שמו את מקלעותיהן בראשיהן, העגלות זזו ממקומן, וקול אדיר ונעים נשמע עליהן: „בשוב ה׳ את שיבת ציון היינו כחולמים, אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה׳ וגו׳, וגו׳ (שם 11, 10).

מה נעים המחזה הטהור הזה!

הנה הם עוברים על פני „מקוה־ישראל״, ולנגד עיניהם גדרות מוצקות, גנות רחבי־ידים מציצים ועולים מבין טורי עצים רעננים משמהי־לב. הנה הם יורדים לפני בית גדול ומוצק (אשר במקוה־ישראל) ועוברים אל השער ורואים בין שני טורי עצים רמים ונשאים, הערוכים מערכה מול מערכה, מימינם שדה זרע, משמאלם פרדס נחמד מאד, אשר יד נוצרת תפקדנו לרגעים ובאר שופעת מים תשקה אותו. הנה הגן עם מטעי חמד, בנינים רחבי־ידים וברֵכות זכות כעין הבדולח לכל תשמישי עבודת־האדמה והתלמידים לבושי בד כחול וחבושי מצנפת טורקית עובדים בחפץ כפים. הנם שבים על המסלה ובעוד איזו רגעים הננו רואים את כל האורחים בראשון־לציון.

הקולוניסטים מראשון־לציון מתחרים זה עם זה בהכנסת־אורחים, ויפן איש־איש אל בית אוהבו ומשפחה־משפחה אל בית מיודעה.

מעונג ורוך, עבודתם חיי רוחם, ונפשם מלאה מצהלות החיים הפשוטים, החיים הטבעיים, שאין בערי השדה בהול דוגמתם.

אחרי התמונות המרהיבות בצד 7, 8, הננו פוגשים על הדרך את זקן הערביים, במדת הכנסת־האורחים שבני הקדם מצטיינים בה ובחניפותו. אך חניפותו אינה חניפה בעלמא, חניפה אירופאית, אך מילתא בטעמא. הוא אוהב את היהודים, כי מיום בואם נתעשרו הערביים, והאוואדזשא כעביר (האדון הגדול, הוא הנדיב) העשיר את הארץ, ויש אשר יצאו כשמונה מאות איש מאת הערביים לעבוד כפועלים ומקבלים יותר מפראנק ליום. אין לנו לדון על דברים שבלב, אם דבר זאת הערבי מרגשי הכרת תודה, או מאהבת החניפה, אבל דבריו נאמרו באמת. עד התיסדות „ראשון־לציון" היו כל יושבי הכפרים הסמוכים עניים ואביונים ולא היה להם גם לשלם מס הקרקע, ועתה יש להם כל טוב וגם כסף בידיהם.

פה ישאל השואל: מדוע יעלימו בני ראשון־לציון עיניהם מאת אחיהם העברים ולא יתנו להם עבודה? האמנם נרועה עבודת עברי מעבודת ערבי? לא! בני פתח־תקוה משלמים לפועל יהודי שמונה גרוש ולפועל ערבי חמש גרוש (צד 9), אות הוא כי טובה עבודת פועל עברי. אילו אֵחר המספר לכתוב את ספורו עד הוסד „רחובות", היה יכול להביא גם ממנה ראיה גמורה, כי כדאי לשלם יותר לפועל עברי מאשר לתת פחות לפועל ערבי, ואם כן תשוב השאלה למקומה.

אך על השאלה הזו יש תשובה בצדה: הפועלים הערביים הם מן הכפרים הסמוכים, ביום הם עובדים עבודתם ובלילה שבים לבתיהם, אוכלים שם ולנים ושבים בבקר לעבודתם; אבל לפועלים עברים שבאו ממרחק אין מקום ללון ואין בית־תמחוי לאכול, וכל כספם שהם מקבלים אין שוה להם (שם 8, 9). ועל כן גם עתה, אחרי שנהגו לקבל בראשון־לציון גם פועלים עברים, הנם כאורחים נטו ללון.

אין ספק בעיני, כי פה ימצאו בעלי־דין מקום להתגדר ולשאול: מדוע איפוא לא ימלא הועד לחברת התמיכה את החסרון הזה? דבר זה היה לתמיה גם בעיני רבים מקרוב ומרחוק, ולהסיר את התמיה הזאת, הנני להעתיק איזו דברים ממכתב שקבלתי מקרוב מארץ־הקדש וזו לשונו: „י"ד מרחשון. הפועלים מראשון לציון ערכו בקשה להועד הפועל לקנות להם הכלים הנחוצים לבית התמחוי (כמו שעשה הועד להפועלים אשר ברחובות) אשר בעמל רב נעתר בלאָך (הפקיד משם) לתת להם מקום כזה. וישאל הועד הפועל את

חחדשים. מה נעים הספור הזה בתמונותיו הדלות ומה נעלה הוא באמתותו הפשוטה!

תמונות (טיפים) שלמות אין בספור זה, אף אינן באפשרות בספור המקיף יום או יומים ואנשים אינם באים בו כבעלי שיטות שונות הנאבקים בעד שיטתם, אף־על־פי־כן רואים אנו בו את חיי אחינו בהקולוניות, דרך עבודתם, מצבם, שרירות לב הרודים בהם, שהֻרכבו להיות אלופים לראשם, דרך חינוך ילדיהם, מצב הפועלים ומעמד הקולוניות אשר סביבות יפו.

תוכן הספור הוא מסע איזו קולוניסטים ואנשים אחרים בהמושבות אשר בנגב יהודה. יום המסע הוא כ״ב ניסן, שהוא אסרו־חג בארץ־הקדש ואחרון של פסח בגליות. בנוהג שבעולם, קשה הוא להקולוניסטים לבחור יום למסע קולוניסטים רבים ממקום למקום, כי בימי החול לא יוכלו הרבה לבטל ממלאכתם, וביום קדש אסור לנסוע. יוצאים מן הכלל הם שלשה ימים בשנה, אסרו־חג של פסח, אסרו־חג של שבועות ואסרו־חג של סוכות, שהם ימים טובים בגליות וימי חול בארץ־הקדש. דרכו של אדם מישראל לחיות לא על־פי מצב הדברים כמו שהם, אך בכח „מיגו" שלמד בילדותו או שמע מפי אחרים, והוא אומר „מיגו דאי הוי כך הוי כך וכך, השתא נמי..." או בלשון ההמון „לאז מיר דאכטען, אז..." בכח המיגו הזה יכולים הקולוניסטים גם לטייל במסעות ולבטל ממלאכתם ביום אסרו־חג, שהרי „מיגו דאי יתבינא בהוץ לארץ לא עסקינן האי יומא במלאכה, השתא נמי..." ובאמת, האם הוגרע כחו להיות חייב במלאכה בימים ההם מפני שהוא יושב בארץ־ישראל? ישער בנפשו, שהוא יושב גם עתה בווילנא או בברדיטשוב והוא שובת ביום־טוב שני של גליות! נמצא שבכח המיגו הזה הוא פטור ממלאכה, אבל עם זה מותר לו לשבת בקרון ולנסוע חוץ לתחום, שהרי בארץ־ישראל הוא יושב, במקום שיום זה הוא חול. על כן אין לך יום הראוי לטייל ולמסע יותר מיו״ט שני של גליות.

בין הענלונים נמצא יהושע ונחמן. יהושע הוא איש תופש תורה ויודע ספר בלשון אשכנז, אנגלית והונגרית, ובכל זאת לא יחשוב לחרפה לו לנהוג בסוסים, כי קולוניסט עברי הוא, האומר: „הארץ הקדושה הזאת ארץ פדות נפשנו היא", להטהר מן המדות הרעות שדבקו בנו בגלותנו. „הנאת יגיע כפנו היא תפארתנו פה, והבטלה והעצלות תועבת נפשנו" (צד 1). נחמן הוא איש פשוט, אוהב חידודים, בעל מרה לבנה, וגירסא דינקותא שלו עודנו בתוך מעיו, והוא כהבחורים הרוכבים (צד 3), אשר לבם רחוק מדאבה, נוסם –

מכלל יופי מציון.

לפני איזו שנים הציעו לפני המנוח ליוואנדא לכתוב איזה ספור בנוגע לרעיון ישוב ארץ־ישראל, ותהי תשובתו, כי ספור כזה עתה יהיה קודם זמנו. אמתות הדברים האלה נראית מתוך איזו ספורים שנכתבו בענין זה, שאינם מפיקים רצון קוראיהם. ספורים כאלה מתחילים בנאורים ונאורות מבני־הנעורים, אשר פתאם נצנצה בהם רוח לאומית ויסעו לארץ־הקדש ויהיו לעובדי־אדמה ומורי דרך להבאים אחריהם. הנאורים והנאורות ההם היו בתחלה שונאי עמם, לפחות לא דרשו שלומו וטובתו, עסקו בשאלות תקון עולם לפי דעה משובשת וכיוצא בזה, ועתם הנם יושבים תחת גפנם ותאנתם, עובדים בזעת אפם את אדמת־הקדש ומהם פנה להרעיון הלאומי. אם נעים לנו לקרוא ספורים כאלה, הנה אם נבוא לארץ־הקדש ונחפשה אחרי הגבורים ההם, לא נמצא אותם. אמנם יש בארץ־הקדש סטודנטים וגם כאלה שגמרו חק למודם בבתי־ספר גבוהים, אך מעולם לא נודעו לשונאי עמם וגם עתה אינם עוסקים בעבודת־האדמה. יותר מסכים עם האמת היה, אם היו בעלי הספורים ההם מספרים לנו, איך נסעו הגברים ההם לקונסטנטינופול, בדמיון, כי אסמאן פאשא, אשר היה בתור שבוי בעיר שישבו בה, יקבלם בכל רגשי אהבה, ובלב שמח על נצחון גדול כזה, שבני אותה העיר, שישב בה כשבוי, מתרפסים עתה לפניו, ישתדל לפני השולטן לתת להם אחוזה רחבת ידים כאות נפשם; איך ישבו שם הגבורים ההם חדשים ושנים בדמיון של הבל זה והוציאו כסף רב לבלי הועיל – נסעו אחרי כן לארץ החדשה והנם מוציאים עתה לאור מכתבי־עת לא להפיץ רעיון הלאומי, אך לתקן את העולם כלו לפי הדעה המשובשת. אם יטיל הקורא ספק בדברי אלה, הנני להגיד לו, כי דברים אלה אינם משל, וגבור כזה היה ונברא, והרעיש את מכתבי־העת העברים בתרועתו בשנת תרמ״ב, ושמו מינץ.

אבל דבר שאי־אפשר ליושבי חוץ־לארץ אינו אי־אפשר לבעלי־כשרונות מיושבי הארץ. בספר „הארץ“ לה׳ יעבץ יושב ירושלים, הדפיס המוציא לאור ספור בשם „שוט בארץ“, ובו הוא נוגע מעט בחיי הקולוניסטים

וכפי מכתבים שנתקבלו מאיזו מקומות נראה, שהם עומדים בדבורם ומפיצים כל שמועות של הבל וכזב כדי להזיק להחברה, להועד־הפועל ולחבת־ציון. מסופקני מאד, אם ימצאו בקרבנו שוטים וחסרי־לב שיתנו אוזן לדברי פסולי־עדות כאלה. אך אם למרות בטחוני ימצאו שוטים כאלה, הנני מציע לפניהם לשאול את פי הצירים שנשלחו ממקומות שונים למקנת אדמה בארץ־ישראל, אנשים שאינם נוגעים בדבר, ולחקור אצלם על־דבר פעולותיו של הועד־הפועל, על־דבר מצב הקולוניסטים הנתמכים מאת החברה ועל פעולת החברה בכלל בארץ־הקדש – ואז ישפוטו.

רחובות היו היהודים הראשונים שלקחו שכירי־יום יהודים ושלמו להם מארבעים עד חמשים קאפ׳ ליום. אך שכר כזה מספיק אך לפנויים, שערכו בעדם בית־תבשיל של צבור, וישנים בבית הצבור, במקומות שיש בתים כאלה. ובעלי־משפחה, שנשותיהם ועולליהם צריכים לשכור להם דירה מחוץ להקולוניה (כי בהקולוניות אין עוד מעונות בעדם) וצריכים לערוך שני שלחנות, אחד לעצמם בהקולוניה ואחד לביתם מחוץ להקולוניה, אינם יכולים בשום אופן לחיות בשכר כזה, ואם יתרצו לקבלו – ירעבו ללחם ולא יוכלו לעבוד עבודתם. הקולוניסטים בעצמם, אשר בטרם יסדו אחוזתם על חשבון עצמם חשבו הוצאות עבודת כל גפן עד בשול הכרמים וכיוצא בזה וכסף מצומצם בערך שלשת אלפים או ארבעת אלפים רו״כ נגשו לפעולתם, אינם יכולים להוסיף לבעלי־משפחה שכר עבודתם, כי על־ידי זה יהרס חשבונם ולא יוכלו לבצע את אשר החלו. על כן החליטו לבלי לקבל כלל בעלי־משפחה לעבודה.

רואה העני שאין לו פרנסה בארץ־הקדש–והוא שב אחרי הרפתקאות שונות לארצו, ועברתו שמורה להועד־הפועל ולכל חובבי־ציון, כאילו הם אשמים בזה שאין אפשרות להמציא לו לחם בארץ־הקדש, בזה שהוא בעקשות מוחו לא האמין להאזהרות שהשמיעו לו תחלה שלא יסע שמה.

אולת אדם תסלף דרכו ועל אחרים יזעף לבו.

מדה אחת שאינה מן המשובחות יש בנו, ונקמה שמה. אם יעשה לנו איש דבר שלא כחפצנו הננו מתירים לנו כל התחבולות כדי להנקם ממנו, אם גם על־ידי הנקמה ההיא תוכל לבוא הריסה כללית. בר־קמצא התקצף על פלוני בעל־הסעודה שהוציאו מביתו וילך לנירון־קיסר ויאמר: „מרדו בך יהודאי״ (גיטין כ״ז). פייטיל רואה שהגבאי חייקיל אינו נותן לו עלית „ששי״ - והוא מעורר את לב הפקיד שאין לחייקיל רשות הישיבה במקום ההוא, ועל־ידי זה גולים חייקיל ועוד מאות משפחות עמו. זנוויל רואה שבעלי מחלקותו בדבר אוהבו השו״ב או החזן נצחו אותו ומנו איש אחר הרצוי להם - והוא מלשין עליהם שהם מעבירים את המכס, שבניהם משתמטים מעבודת־הצבא וכיוצא בזה. הנוקם עצמו אין לו כל תועלת מנקמתו ומן ההריסה הגדולה שהוא גורם, אך החפץ לשכך את אפו הארור שקול אצלו כנגד כל העולם כלו. והדברים ידועים, והם־הם ההומר והאבנים לדברי־ימי־ישראל החשכים.

אין צריך לומר, כי גם להעניים השבים מארץ־הקדש לב לעשות נקמות באהיהם. הרבה מהם בשובם הלום הגידו לי, כי עתה יהרסו את כל חבת־ציון ויעקרו משורש את כל פעולתנו ויסירו את לבות חברי החברה מעל החברה,

הוא בלבו, כי באמת בא אל החוף ומעתה מצהרים יקום לו חלה. ראשית דרכו – אל הועד־הפועל מטעם החברה לתמיכת עובדי־האדמה ובעלי־המלאכה בסוריא ובארץ־הקדש. העני מן ההמון, גם בשעה שהוא שבע, אינו יכול להבין, כי החברה הזאת אינה חברה של צדקה סתם, לתת לחם לרעבים בלי מטרה, אך חברה, שמטרתה לסייע בידי עובדי־אדמה ובעלי־מלאכה, וצריך על כן, שהנהנה מתמיכתה יהיה תחלה עובד־אדמה או אומן, העוסק באומנותו בארץ־הקדש; אינו יכול להבין, כי התקנות נתאשרו מטעם הממשלה ועליהן אין להוסיף ומהן אין לגרוע, ואם תאבה החברה לעזור לעניים סתם ככל חברה של צדקה, אז תעבור על התקנות ודינה להסגר על־פי הסעיף כ״ו. דבר כזה אין העני מן ההמון מבין בשעת שהוא שבע, וכל־שכן בשעה שהוא רעב, בשעה שעולליו מבקשים לחם ואין בידו לתת להם, אז הוא חושב, כי הכל חייבים להיות בעזרתו. הדבר הזה בעיקרו אמת, אבל לא כל מה שהוא אמת אפשר להוציא לפעולה. אם בעיר קטנה כיפו, שרוב היהודים הגרים בה אינם עשירים, באים בפעם אחת אלפי רעבים, אם אלפים כאלה באים לירושלים, במקום שיושביה מתפרנסים מן החלוקה הדלה, אז לא יוכל איש להושיע להם. הנה העני בא להועד־הפועל בתקוה לכונן את ביתו ולשכלל את פרנסתו. אבל הועד־הפועל יודע את התקנות, ויודע שאין לו רשות לתת לעניים כאלה אפילו פרוטה אחת, אם גם היו בידו אלפי זהב וכסף, וכל־שכן בשעה שאין בידו כסף למענם. העני בא בריב עם הועד־הפועל, מזכיר לו שהוא, הועד־הפועל, מקבל שכרו מן החברה, והוא, העני, גוע ברעב; מזכיר לו, שהקולוניסטים המקבלים תמיכה עשירים ממנו, שהרי להם יש אדמה ולאחרים גם בתים, ולו, הרש, אין כל. אך כל הטענות האלה אינן מזיזות את חברי הועד־הפועל לעבור על התקנות ולגרום סגירת החברה, כדי שימצא איזה עני מזון איזו סעודות, וביחוד בשעה שהעני אינו יחיד ודרושים אוצרות קרח להחזיק אלפי עניים ועולליהם לשעה ולדורות.

אז יתקצף העני וקלל בהועד־הפועל ובהחברה וישים אל הקולוניות פניו למצוא שם עבודה. אך גם שם יתקבלו אך הפנויים והראוים לעבודה, ולא בעלי־משפחות ואנשים בלתי מוכשרים לעבודה. הסבה גם כן פשוטה. בתחלה היו שכירי־יום מן הערבים מקבלים שכר עבודתם כעשרים או שלשים קאפ׳ ליום, ושכר זה היה די להם, בהיותם יושבי המקום, דירה אינה נחוצה להם, וגם בביתם יש להם איזה פרי. על כן היו פועלים יהודים אך בזכרון־יעקב, שקבלו שכר עבודתם מאת הנדיב יותר מן הפועלים הערביים. בני

נקמת אוילים.

אולת אדם תסלף דרכו ועל אחרים יזעף לבו. כל אולת מביאה לבעליה הפסד מרובה או מועט, ועל־כן בשעה שהסכל מקבל שכר סכלותו קשה לו להודות, כי היה שוטה ונמהר ועל־כן באה תקלתו, ותחת להצדיק עליו את הדין הוא תולה קלקלתו באחרים ואומר: רשעותו של פלוני גרמה לי שנכשלתי במעשי.

כדברים האלה ראינו גם בענייי עמנו שנסעו לארץ־הקדש. כמה הזהרנו אותם בכל מיני אזהרות שלא יסעו לשם, כי לא ימצאו לחמם ואחרי רוב עמל ומכאובים ישובו בבושת־פנים. קולנו היה כקול קורא במדבר מכמה טעמים. ראשונה, דרך ההמון להאמין אך בדברי הקדושים בעיניו, אבל בשעה שהוא שומע דברי אנשים כמונו הוא משתדל לפרשם שלא כפשוטם ולמצוא בהם ההפך ממה שמבואר שם. על כן אם אנשים כמונו אומרים שלא ימצאו לחמם, שמע־מינה שיש ערמימות בדבר ובודאי ימצאו לחמם, כפלוני המתלוצין שאמר: ממשמע שנאמר על השער „נדפס בסדילקאוו" שומע אני שנדפס בסלאוויטא, שאם לא כן — מאי קא משמע לן? שנית, מפני שדברינו פשוטים מאד, מובנים ונכונים על פי השכל, ודרך ההמון להאמין בדבר שהיא רחוק מעט או הרבה מן השכל, אבל לא בדבר המסכים מכל צד עם ההגיון ועם השכל הישר. ידוע לכל, כי עד שנת תרמ״ב לא היה שום שכר לבאים לארץ־הקדש, ושמה נסעו ל מ ו ת או עשירים, שלקחו אתם כסף שיספיק להם עד יום מותם, או עניים, שהתפרנסו מקופת החלוקה. כל בן־דעת יבין, כי אם בתשע שנים האחרונות נאחזו שם איזו מאות קולוניסטים, שרובם מקבלים תמיכה, הנה לא יוכלו אלפי אנשים להיות עמם על־ידי עבודתם. ובהיות הדברים פשוטים מאד, על־כן לא רצה ההמון לקבל אותם, ודי לו קול עוף הפורח באויר להתהפך לאכזר על עולליו הקטנים, למכור את כלי־ביתו בחנם ולרוץ אל אשר לא ידע.

הנה בא העני וביתו לחוף יפו (בעוד שנתנו לרדת בלי כל מעצור), הוא מביט לאחור על כל הצרות והמכאובים שסבל עד בואו הלום, ומתנחם

בית ישראל, ועל כן צריכים הם להיות חזקים ומוצקים בכל האופנים. מה רב האסון, אם תחת אבנים מוצקות כאלה יבואו לנו צללים נטוים, עניים מרודים, ויאמרו לנו: „הנה מר לנו בחיים, ועל כן הבה ונהיה אבנים לבנין בית ישראל". התהיה אחרית לבנין כזה? האם מקורי־עכביש נבנה את בית עמנו? היהיה בכח האבנים המוצקות היחידות שישנן כבר, לשאת עליהן את המון האבנים השבורות והרעועות המתנפלות עליהן? לא! העניים הנוסעים הם עוכרי ישראל ומחריבי בנינו, אם גם לא יגזרו גזרות מצד ממשלת תוגרמה. על אנשים כאלה יאמרו דורשי טובת עמם באמת: יאבדו הם ואלף שכמותם ואל יהרס בנין בית־ישראל. כי אם גם ימצאו שם לחם צר אין שוה טובתם הפרטית בנזק הכלל, וכל־שכן עתה, שגם תקותם זאת לא תבוא, והם עוכרים את כלל ישראל מבלי להביא תועלת לעצמם. יהיו במקום שיהיו, ילכו למקום שילכו, ואל יהרסו את בנין ישראל בידים בטרם נבנה.

אבנים לבנין.

על דברי שאמרתי במאמרי „הוו מתונים" על אדות עניי עמנו המעפילים לעלות לארץ־הקדש, לאמר: „יסבלו רעב במקומם, אך אל יסעו לארץ־ישראל לסבול שם רעב" וכי צריך „לעצור בעדם כמו שעוצרים בעד מגפה" – הוכיחני איש אחד במכתבו אלי. הוא אומר, כי לחץ חיי אחינו אינו נודע לי, ולוּ ראיתי לחצם – כי אז אחרת דברתי. „ואם אמנם שאלת הישוב ושאלת הלהם אין להן שייכות זו לזו, ואלה אשר ינועו ללחם לא בארץ־ישראל מקומם אך באמריקה ובארצות אחרות, אך מה יעשו אלה אשר נוח להם למצוא לחם צר ומים לחץ בארץ אבותיהם, שבה כל תקותם וכו', מהון רב בארץ נכריה, ומדוע נמנע את הטוב אשר בידנו לעשות וגם לנו לא ירע".

אין ספק, כי רבים חושבים כבעל־המכתב, ורואים בנסיעת העניים לארץ־ישראל טובה פרטית לעצמם והעדר רעה להכלל, ובכח סברא מזויפת כזו הם מעפילים לעלות, באמרם: „הלא אך לחם צר נבקש ולמי נגרום רעה?" על כן הנני להוסיף על מאמרי הנ"ל ולברר לכל התמימים את טעותם. מצב אחינו השפל והאומלל נודע לי היטב, על זה יעידו מאמרי „צרעת נושנת" („המליץ" תרל"ג), „עזרה בצרות" (שם תרל"ח), „לחם לרעבים" (שם תרל"ט). מלבד זה הנני רואה כמעט יום־יום גולים ונוסעים מכל קצות תחום־המושב והוצה לו, ולרגלי משרתי באודיסה הנני רואה מאות עניים בכל חודש (חדשים לבקרים), שמלבד שאין בידם לקנות חמש אמות בד לתכריכים לעולליהם המתים, אין להם גם כן עשר קאפ' לקנות לחם לעולליהם שנשארו בחיים. אך לכל זה אין שום שייכות עם ישוב ארץ־ישראל. מט־ת הישוב הוא בנין בית ישראל על אדמת הקדש. כל העוסק בבנין עליו לבחור אבנים שלמות, אבנים מוצקות, להניחן ביסוד הבנין, למען יוכלו להשען עליהן יתר האבנים ממסד עד הטפחות. אם נכונן את יסוד הבנין מן אבנים רעועות, אז יהיה כל הבנין כקורי־עכביש. גם מי שאין לו מוח רב בקדקדו צריך להבין, כי הנוסעים עתה לארץ־הקדש הם־הם יסוד בנין

אסון אשר יוכל לעקרהו משרשו עד שלא נבוא חלילה לעולם למטרתנו. בני עמנו צריכים פרנסה – אך ילכו להם לאמריקה ולכל אשר ישאם הרוח, יסבלו רעב במקומם, אך אל יסעו לארץ־ישראל לסבול שם רעב, כי רעבים ללחם לא יכוננו שם מאומה, ורק יזיקו. זה מאות שנים נוסעים שם רעבים ודבר הישוב לא הוחל עד שנת תרמ״ב.

לראבון לב, יד רבים מחובבי־הישוב במעל הזה. כמעט מדי יום ביומו באים אלי דלים ורשים ומכתבי־מליצות בידיהם מאת אנשים מפורסמים בחבתם להישוב, בבקשה להשתדל בעדם להמציא להם עבודה וכו׳. אנכי, שאין דעתי נוחה כלל מרבוי הפועלים והעניים בארץ־ישראל בזמן הזה, כמו שהודעתי כבר ב„המליץ״, איני יכול להסכים על בקשות כאלה; אבל אלה שכבר באו ממקומם לאודיסה לא ישובו מפה לעריהם בבושת־פנים, ונוסעים הלאה למרות כל האזהרות, ומי אשם בדבר, אם לא חובבי־הישוב ההם, שהם מסייעים בידי עוברי עבירה, ותחת לרומם את הישוב הם חותרים תחתיו להרסו באולתם?

עתה יראו את פ־י פעלם, יראו וישימו על לב, כי אם לא יאבו להיות „כהאי עורבא דאייתי נורא לקיניה״, אז לא לבד שאין להם לאמר „יישר״ לפעלי הנוסעים העניים ולתת להם מכתבי־מליצה, אך לעצור בעדם כמו שעוצרים בעד מגפה. יראו וישימו על לב, כי שאלת הישוב כמו שהיא עתה אין לה שום שייכות עם שאלת לחם לרעבים, שאין בידינו פתרונה עתה.

הוו מתונים.

היום בבקר קבלתי דיפישא בשפת־עבר בזה הלשון: „נתחדשו מכשולים על דרך הישוב, עצרו בעד הנוסעים לבל יעכבום מעלות". הכונה פשוטה, כי אין מניחים את הבאים לארץ־הקדש לעלות מן האניה לחוף יפו.

בידיעה טלגרפית אי־אפשר למצוא דברים ברורים, ועל כן לא נדע עוד, אם גזרה חדשה היא, או מקרה חדש על־פי החק הישן, האוסר ליהודים לעלות בהמון לארץ־ישראל. אשר יגורנו בא לנו; כי בראותנו בקיץ הזה את המון הנוסעים מדי שבוע־שבוע, כמאתים ויותר נפש בכל אניה, ראינו מראש כי לא יארכו הימים ופקידי יפו יזכרו את החק הישן הזה ויחסמו הדרך בעד העוברים. כל עמל המזהירים את המון עניינו לבלי יהינו לעלות לארץ־ישראל, במקום שאין מוכן בעדם מאומה, היה לריק, וכל עני ורש, כל זקן ודל כח, כל הולך בטל וכל אין להיות בעל נחלה על השבון נדיבים – נוסע לארץ־ישראל, ולא לבד הוא, אבל הוא ואשתו וכל בני־ביתו עמו. אמרתי „כל אין להיות בעל נחלה על חשבון נדיבים", כי גם אלה הפועלים שבערי־התחום ברוסיה השתכרו כשלשים קאפ' ליום ובארץ־הקדש הם מקבלים בעד עבודתם כארבעים קאפ' ליום, באים אחרי עבודת איזו שבועות ושואלים: „מה תהי התכלית של עבודתנו?" (כן העיד ה' אוסישקין בעל־פה וה' „אחד־העם" במאמרו ב„המליץ") כאילו בעבדם עבודת־פרך בערי־התחום בעד שלשים קאפ' ליום היתה לפניהם תכלית יותר גבוהה. בשום אופן לא יאבו אחינו להבין, כי שאלת הישוב ושאלת הלחם בזמן הזה אין להן שום שייכות זו עם זו. שאלת הישוב היא שאלה היסטורית, אשר מאושרים נהיה אם תבוא לפעולה בעוד מאה שנה, ושאלת הלחם היא שאלת היום, שאלה שאין לה שום עסק עם ההיסטוריה, ולפתור אותה היינו צריכים להתחיל מעשינו לפחות כחמישים שנה לפני זה, או שאנשים כבירי־כח כהבארון הירש ביחד עם גדולי עשירי אנגליה ישימו אליה לב. ארץ־ישראל, כמו שהיא עתה, לא תוכל לתת לאיש להם, בלתי אם יביא לה תהלה אלפי רו"כ, וכל אלה הדורשים להם ונוסעים לארץ־ישראל, מביאים רק אסון גדול על הישוב כלו,

שלא יעשה הרגש יעשה חשבון התועלת, ומתוך שלא לשמה יבואו לשמה. לא לחנם הננו יושבים זה מאות שנים באירופה ורואים, כי אחדות לאומית תפעל גדולות, ואם לא הרגש הלאומי יאחדנו, הנה יתנו לנו השכל והנסיון את המתנה הטובה הגנוזה באוצרו של הרגש הלאומי החסר לנו. אל נא נתקע עצמנו לדבר הלכה ורעיון יותר מדאי, אל נא תרפנה ידינו במעשה, אל נא נדחק את השעה ואל נדחק גם את הקץ. נרבה נא את אהבתנו לעמנו, את חבתנו לארץ אבותינו, ואלהי ציון יהיה בעזרנו.

י״ד ניסן, תרמ״ט.

אשר להוסיף אסוננו אין לו גם מנהלים לעתות בצרה, רץ כהמון לארץ־הקדש. אך מי היו הרצים? הנוסע הראשון קנה את אדמת ראשון־לציון, ואלה אשר מלאו את ידו לקנות בעדם אדמה חזרו ממחשבתם ולא שלחו לו את הכסף שהבטיחו לו. מן החמש מאות איש הנ״ל נסעו אך צעירים עניים מתי־מספר, הידועים בשם „ביל״ו״, כמעט בלי פרוטה בכיסם. מאותם שקנו את החלקים בהקולוניה הנ״ל נסעו אך העניים, והעשירים נשארו בביתם, ואלה שנסעו לקול השמועות על־דבר אליפהאנט ולקריאות המיסיונרים שבו בפחי־נפש, בעירום ובחוסר כל. הסך הכולל מכל התנועה היה, כי בארץ־הקדש נשארו, מלבד מתי־מספר, עניים מרודים, אשר אם לא היו תומכים בידם והיו שבים כלם לארץ מולדתם היה נהרס כל רעיון הישוב בעיני עמנו, המעריך כל דבר לפי תוצאותיו במעשה ולא לפי ערכו המפשט. ומה נשאר לבעלי הרעיון, אם לא להחליף את הדבור בפעולה ולכונן את הנחשלים שנכשלו בפזיזותם. ראה עמא פזיזא כי הנחישלים ההם לא התעודדו בן־לילה בתמיכת איזו רו״כ, וכי שכלול הקולוניות שנוסדו דורש זמן רב וכסף הרבה, ותרפינה ידיו עוד יותר. אלף ושמונה מאות שנה לא ארכו לנו לישון שנת מרמוטא ולא שמנו לב כלל ליישוב הארץ ולתשועת עמנו, ועכשיו, שלא יכולנו לשכלל את הקולוניות הנ״ל במשך שש שנים, רפו ידינו. האין אנו עמא פזיזא?

„אחד־העם״ אומר, כי אחרי שנבנה את המשואות, הן הקולוניות הנ״ל, עלינו לשוב אל הרעיון, להרחיב גבולו, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוח, היינו להפיץ את הרעיון ולעשותו לקנין הלאום כלו, ולחדול עד העת ההיא מכל פעולה. על־פי הדברים האמורים למעלה אין תקוה להרעיון לעשות חיל, אם לא ילך עמו המעשה בפועל. אין חכמה ואין עצה לנגד תכונת העם. תכונת עמנו דורשת רעיון ופעולה יחדו – ועלינו להכנע לפניה. רוח עמנו רחוק מרגש הלאומי הכללי ואישי העם דורשים יותר טובת עצמם ותועלתם החמרית – יוכיח להם חשבון הדונמים, כי החרוץ במלאכתו ושונא מדנים ימצא בארץ־הקדש את אשר הוא מבקש, אם כחו במתניו והונו באמתחתו. בעלי הרעיון דברו אל העם בארבע לשונות, המובנות כמעט לכל המון בני־ישראל בכל מקומותיהם: בלשון עבר, בלשון יהודית המדוברת, בלשון רוסיה ולשון אשכנז, אך בכל הלשונות ההן לא יצאו בעלי הרעיון את ידי חובתם, כי הם דברו בשפת הרגש הלאומי הכללי, שפה, אשר לראובן לבנו ולבשתנו אינה מובנת להמון בית־ישראל כראוי. נשתדל נא שידברו אליהם המעשים בשפה המובנת להם, היא שפת התועלת הפרטית, ואז מה

המון עמנו, כי קאזאליט ואליפהאנט יריקו אוצרות זהב, יקנו בעדם את הארץ ויוליכום קוממיות אליה, על גבולות מסלות־הברזל וכו' אשר יכוננו בעדם. אם „עקימת שפתים הוי מעשה", ו„כל העוסק בפרשת עולה הרי הוא כאילו מביא עולה", יצא אז המון עמנו ידי חובתו בפעולתו להישוב באופן היותר טוב. הוא דבר כל הימים, לרבות הלילות, בפעולות קאזאליט ואליפהאנט, ושמה שנמצאו לו גואלים, בשעה שהוא ישן על מטתו. פתאם מת קאזאליט ונודע שאין כסף לאליפהאנט — והתנועה רפתה. אין ספק בעיני, כי אם ימצא עתה גואל להישוב, כאשר נמצא גואל לאידיאלים אחרים משכונת ההתבוללות, כפלוני*), המקריב עשרות אלפי מיליון על מזבח אהובת נפשו זאת (על יסוד ידיעות נאמנות אני כותב דברי אלה), — כי אז תתחדש התנועה להישוב בכח גדול וידברו בו כל פנות העם, כי במקום שאחרים עושים בעדנו, אהבתנו להכלל עומדת בתקפה. ומה נעים לדבר על אדות הכלל, בשעה שאין הכים לקה אפילו בפרוטה אחת... עם זה עודני צריך להוסיף, כי עיקר התנועה היתה גם אז בין העניים, שחכו להבנות על ידי המתנדבים שקוו להם, והעשירים ברובם עמדו גם אז מרחוק כמו עתה.

אין כונתי לומר, כי בעלי הרעיון מראש שמו לבם אל הדברים שנאמרו בזה ועל כן מהרו לגשת אל המעשה, כי בעלי הרעיון מצדם לא בראו את המעשה בידיהם. כבר אמרתי, שהרעיון והמעשה משתמשים אצלנו בערבוביא, ותיכף בהולד התנועה החל גם המעשה, וביחוד בשעה ההיא, אשר רבים חשבו למצוא בהישוב יותר מחסה להם ולרכושם מפני היחפים מאשר לכונן מפלט לעמם הנדכה. אין צריך לומר, שגם בדבר הזה עסקנו כעמא פזיזא. בחורף תרמ"ב נסע לארץ־ישראל הנוסע הראשון ועמו כתבי־אמנה (אשר ראיתים בעיני בידו אז) מבעלי־בתים רבים בערים שונות, אשר מלאו את ידו לקנות בעדם כברת־ארץ בארץ־הקדש. בקיץ תרמ"ב הודיעו במכתבי־העת הרוסים והעברים, כי כחמש מאות איש נכונים לנסוע לארץ־הקדש, בהם עשירים, בעלי־בתים ובני־הנעורים מן הסטודנטים. אחרי כן בא שליח אחד מארץ־הקדש אשר הבטיח לשומעיו, כי בשש מאות רו"כ יכולה משפחה שלמה להתפרנס בריוח מעבודת־האדמה בארץ־הקדש, וימכור לרבים, עשירים ועניים, חלקי אדמה בקולוניה אחת. יחד עם כל אלה נפוצה השמועה, כי אליפהאנט יושיב משפחות רבות בארץ־הקדש, וגם המיסיונרים הפיצו קריאות נדפסות בהבטחת כל טוב ובהסתר מטרתם ומי הם. אין צריך לומר, כי עמא פזיזא,

*) הברון הירש בבתי־ספריו.

ב) הם „עמא פזיזא" בכל עניניהם.

מכל האמור בזה נבין, כי לא ירידת האומה והדרשות על אדות הפרוזדור והטרקלין החלישו את רגש הלאומי הכולל בישראל ויעשו את כל איש מהם לדואג בעד נפשו, כי אם תכונה זו קבועה בו לדאבון לב מעולם. אם התורה שמה עיניה אך אל האושר הכללי ולא שמה לב אל הפרט, אין זה מפני שבזמן מן הזמנים לא היה רוח האינדיווידואליזם בישראל, אבל מפני שהתורה היא מעשית והולכת בעקב המציאות. התורה בעצמה אמרה: „כי לא יחדל אביון מקרב הארץ", ורואים אנו שהאדם הפרטי עלול לכל המקרים והפגעים שבעולם באשמתו ושלא באשמתו, וגם העולה במצות אביו לבירה להביא גוזלות ומשלח את האם ולוקח את הבנים יכול לנפול בחזרתו ולמות (חולין קמ"ב), וגם שלוחי מצוה פעמים שנזוקין (שם) – ואיך יכלה תורה מעשית, תורת היים כזאת, להבטיח את האושר הפרטי, דבר שאי־אפשר? בהיות אחד מיסודותיה העיקריים טהרת המדות ודרכיה דרכי נועם, הזהירה על אהבת הרֵע ועל משפטי צדק ותצוה להחזיק בידי המָך ולהיות לעזרה לעני ולגר והרבה כאלה, ומה יכלה לעשות יותר?

עתה, האם היתה רשות לבעלי הרעיון לחכות במעשיהם עד שיבראו לב חדש להמון בית־ישראל להוש את רגש הלאומי, שיכירו כל בית־ישראל, כי ענין ישוב הארץ גדול ונע־ין מאד בערכו הכללי, ואין שום מחשבה תופסת להעריך אותו במחיר שקלים? האם היתה להם הצדקה להתברך בלבבם, כי ימלאו בענין זה את מקומם של שמואל הרמתי והמלכים שאול ודוד, בעוד שאין שום אפשרות שיהיו בידיהם אותם האמצעים הדרושים לזה שהיו בידי גדולי האומה ההם? כבר אמרתי, כי הרעיון והמעשה משתמשים אצלנו בערבוביא, ואין לפנינו „נשמע" בלא „נעשה", ואיך היה הרעיון של הישוב יכול לכבוש לפניו את לבות המון בית ישראל בלא מעשה? עינינו הרואות, כי זה כשלשים שנה יצאו גדולי ישראל, כהגאון רצ"ה קאלישער ז"ל והגאון ר' אליהו גוטמאכער ז"ל ועליהם עזרו הד"ר העס וה' יוסף פריעדלענדער, ויקראו לישוב ארץ־ישראל ויכוננו חברה לתכלית זאת; הגדולים והטובים ההם עבדו אך להרעיון ולא עסקו במעשה כלל, ומה עלתה בידם? אפס ותהו! אם בימים האחרונים, תחת מהלומות תלאה כללית עלתה מעט בידי בעלי הרעיון לעורר את הרגש הלאומי, דבר המסכים עם רוח בני עמנו לדברי הפרופיסור הוואלסאן הנ"ל – הנה אין להתפלא אם בשעה שרפתה מעט התלאה רפה גם הרגש, גם כן לפי רוח עמנו הנ"ל. אך מלבד זה, במה גדול אז כח התנועה? זוכרים אנו, כי בעת ההיא בטח

הנה בני־ישראל הם אוהבי מעשה גם בחיים, כידוע מן הנסיון וקורת הימים, ואין שום צורך להביא עדים על זה.

ו) בני־ישראל הם עמא פזיזא. המדה הזאת נראית ביותר כמעט מכל תהלוכותיהם. רחוק למצוא בנו אומן היודע את מלאכתו כהוגן, כי אין בו סבלנות ללמד אותה עד גמירא והוא ממהר לצאת לרשות עצמו ולהיות אומן בשעה שהיה צריך עוד להיות תלמיד. סוחרינו דאים על כנפי רוח, צוברים הון ומאבדים אותו בפחזותם, עד שכמעט אין אפילו פירמא עברית אחת בארצנו, המונה לפחות מאה שנה להתיסדותה. הלמדן ממהר אל פלפוליו בטרם קנה לו את הבקיאות הדרושה, הסופר ממהר למאמריו ולעצותיו, בטרם נודעו לו היטב מחסורי עמו. בתקופה החדשה עטנו כנשרים אל הציוויליזאציה האירופית וההתחקות למעשי שכנינו באופן שלא יאומן. כמעט בכל מקצועות חיינו נראה פזיזות שאין כמוה אצל עמים אחרים.

אפשר, שכל הדברים שחשבתי בזה יש לחלקם לאבות ולתולדות, לא כאבות ותולדות של הלכות שבת והלכות נזיקין, שאין האבות סבות לתולדות, אלא כאבות ותולדות של הלכות הגיאומיטריה, היינו אקסיומות וטהיאורימות, או הנחות והנמשך מהן.

הנחה א׳. בתכונת בני־ישראל שורר רוח האינדיווידואליזם.

הנמשך מזה: א) המדה הזאת, המרחקת את האדם מן הקבוץ ומביאה אותו להתבודדות, הביאה את בני־ישראל לעסוק בהסתכלות מפשטת (Созерцаніе), ועל כן הם מבַכרים את התוך על פני הקליפה, ואת הרוח הפנימי של דבר על תמונתו. מזה נעשה עם־הרוח.

ב) חסרון רגש לאומי כולל.

ג) השתעבדות כל הכחות לדבר אחד.

הנחה ב׳. בני־ישראל מוקירים מאד את המעשה והפעולה.

הנמשך מזה: א) דת בני־ישראל היא מעשית וחייהם מלאים מעשים.

ב) מתוך שמצד אחד בני־ישראל משעבדים את כל כחותיהם לדבר אחד, ומצד השני הם נוטים להסתכלות ומוקירים את המעשה, לפיכך התלכדו אצלם ההסתכלות והמעשה או הרעיון והפעולה כאחד ומשתמשים אצלם בערבוביא. מחשבתם אינם קודמת לפעולתם בשיעור הראוי לנהלה בסדר נכון, זכור ושמור בדבור אחד נאמרו להם, אינם חוששים להקדים נעשה לנשמע, ובשעה שהם עוסקים במעשה — רוחם מגביה עוף, ובשעה שהם חושבים מחשבות הם נגשים אל הפעולה.

הנמשך מזה: א) חסרון הסדר הוא הסדר אצלם.

ארות תכונת בני שם יחסנו את המדה הזאת אל האינדיוּוידואליום, הנראה ביותר בתכונת בני שם, והננו סומכים עצמנו פה על מה שאמרנו כבר בענין זה. האמנם, קרוב לתקופת המלכים, בסבת העול הקשה מחוץ ובהשתדלות גדולי העם כשמואל, שאול ודוד מפנים, נולדה גם אצלם הכרה לאומית והרגישו כי כלם הם עם אחד, בני־ישראל, והרעיון הזה הראה תיכף את פעולתו הטובה בימי דוד ושלמה. אך אחרי שמונים שנות מנוחה שכחו את נחיצות האחדות הלאומית ולא חשבו עוד על שלות הלאום כלו, ויחשבו מחשבות על־דבר המסים המכבידים עליהם (הוואָלסאָן).

ג) חסרון הסדר הוא הסדר אצל היהודים. (שד״ל).

ד) בני־ישראל הם עם הרוח. דבר זה נאמר ונשנה כמה פעמים, והמאור שבתורה, שירת ישראל ומה שבני־ישראל בכרו תמיד את התוך על פני הקליפה, את הצניעות וטהרת המדות על פני התענוגים ואת הרוח הפנימי על התמונה והיופי החיצון, — עדים על זה.

ה) בני־ישראל הם עם אוהב המעשה, ומחשבה בלי מעשה אינה חשובה אצלם כלל. הרעיון מתעורר אצלם על־ידי איזה מעשה, וזכרונות לקורותיהם לא עשו בעמודי־פאר ובמשכיות מרוממי הדמיון, אך במַצות, בסוכות, בנר חנוכה וכיוצא בזה, ואך מעשה המצוה מעורר את בני־ישראל על אותם הדברים והזכרונות, שבני יפת זכרו אותם על ידי עמודים, פסילים וציורים. דת ישראל היא דת מעשית בשני פנים. מצד אחד מעשי המצות בפועל הם כבריח התיכון המבריח וחודר את כל התורה כלה, ומחשבה לבדה אינה תופסת מקום ברוחם של בני־ישראל, עד שכל עמל היהודים האלכנדרונים בימי פילון, הספרדים בימי הרשב״א ובעלי הרמזים והסודות בימי הקבלה והחסידות אחריהם לדחות את המעשה מפני המחשבה והכונה היה לתהו, וגם המקובלים והחסידים עצמם למרות שיטתם לא יכלו להכניע בקרבם את רוח עמם ונשארו אמונים למעשי המצות. מצד השני אינה דורשת מן האדם להתגבר על כחותיו הטבעים, אינה כופה את רגשותיו ולבו. וכבר אמרו חז״ל: לא נתנה תורה למלאכי השרת ואין הקדוש־ברוך־הוא בא בטרוניא עם בריותיו, וכדרשתם על הפסוק „שדי לא מצאנוהו שגיא כח". כן לא התרוממה התורה גם ביעודיה ובברכותיה ממעל לעולם המציאות והמעשה; וכמו שמצותיה קרובות בפי ובלב לעשותן, כן גם שכרן — חיים טובים וארוכים, וברכה ושלוה בחיים החמריים. הנני מביא ראיה מן הדת על תכונת האומה, כי כידוע למבינים „ישראל ואוריתא חד הוא". גם מלבד הדת

הפרט, וחכמי הדורות הוכרחו לדרוש, כי העולם־הזה דומה לפרוזדור בפני העולם־הבא, והמציאו אושר לעתיד גם לאנשים פרטיים, עד שברוב הימים והמון התלאות כבתה כמעט לגמרי האהבה אל הכלל, – על כן היתה החובה תחלה על בעלי הרעיון לעורר את רגש הכלל מחדש בלב העם ולהלהיב לב רבבות להרעיון. אך הם שכחו את העם מפני הארץ, עשו את הכלל לחלק משאלת החיים והעמידו את הדבר על התועלת העצמית ויחשבו את מחיר הדונמים ומחיר הבקר, ויקראו ליחידים לעלות, והם, היחידים ההם, אשר לא הרעיון ורגש הכלל לקח את לבם. כי אם טובת עצמם, לא נמנעו מלחלל את הרעיון הקדוש הזה, אחרי רואם כי נכשלו בחשבונם, ומה איפוא יפלא אם רעיון בצורת תועלת עצמית לא יקח לבבות, בעת אשר תכליתו, היינו התועלת העצמית שהוא מבקש, לא נמצאה לו עוד.

לפי דעתי, אם נשים לב לתכונות עמנו מאז מעולם נראה, כי אין מקום לתלונות „אחד־העם". מובן, כי אין אני מדבר על טוב התכונות ההן, אם טובות הן או לא, כי לא לבקר אותן ולשנותן אנו באים, רק להראות עליהן, מלבד מה שכמעט כל תכונה לאומית איננה לא טובה ולא רעה בהחלט, ואם באיזו תכונה יש איזה צד רע, יש כנגדה בתכונה אחרת של העם ההוא איזה צד טוב, שהוא כתבלין לצד הרע ההוא להחלישו במדה ידועה. ואך בשעה שאיזה עם מתאמץ לשרש מקרבו איזו מתכונותיו ולסגל לו כנגדה תכונה אחרת מעם זר, אך אז יזיק לעצמו, כי מבלי משים יביא תהפוכות בקרבו וישחית את התבלין המועיל הנחוץ לו לאיזה צד רע שבו, וכנגד זה תביא לו התכונה החדשה איזה צד רע, שאפשר שלא ימצא כנגדו תבלין ביתר תכונותיו.

נראה נא מה הן התכונות ההן, לפחות מקצתן:

א) היהודי משעבד את כחותיו אך לדבר אחד, לא כההיליני (היוני) המשעבד את כחותיו לדברים רבים (היינה).

ב) להיהודים לא עלתה כמעט מעולם לא אחדות ולא קשר אמיץ בין שבטיהם. רגש של לאום שלם, רגש כי כל השבטים יחדו הם חלקים מן הכל האחד, לא התפתח בכלל אצל בני שם כראוי. בני כל שבט בפני עצמו, כגוף אחד, מחוברים היטב בינם לבין עצמם, אך להשבטים ביחד חסר רגש האחדות. האמנם איזו תועלת עוברת כללית יכולה לאחד את כל השבטים לשעה, אך האחדות הזאת מתפרדת תיכף אחרי כלות התועלת ההיא. כן שוט שוטף כי יגש אליהם יאחד את כל העם, אך לא יקדמו את פניו מתחלה בכחות נאחדים, אם גם אפשר היה לראותו מראש. בדברנו על

דרך בת עמי.

זה כשמונה שנים הננו קוראים מעל מכתבי־העת ומעל ספרים מאמרים רבים, איזו מהם מושכלים ואיזו מהם נלהבים, בענין ישוב ארץ־ישראל. זה כשש שנים הננו רואים רבים משתדלים במעשה להביא את הדבר לפעלו, ומשחדים מכחם בעד בוני החרבות בארץ־הקדש. פרי הפעולה הספרותית והמעשית ההיא במשך הזמן הזה, שבחיי דור אחד הוא ארוך ובחיי עם אינו אפילו כמר מדלי, היה תשע מושבות, אשר בהן כשלש מאות משפחות. מהן שמונה מושבות הצריכות כמעט כלן לתמיכה מן החוץ, ואחת נבנתה ולא נתיסדה באשמת האנשים מבעסאראביען, שלמענם נוסדה. אם ממבט הספרות נביט על פרי הפעולה הזאת ירחב לבנו לראות, כי ספרותנו החדשה, אשר מיום הולדה כמעט לא הצליחה לברוא שום דבר מוחשי, מאין שומע לה, גדל כחה בפעם הזאת ותוליד לנו שמונה מושבות נושבות; אך אם ממבט מעשי נביט על זה, אז נהיה בעינינו כחגבים. הרבינו שאון, גברנו חילים, תקענו והריעונו, ומה היתה אחרית כל אלה? שמונה מושבות, **אשר חמש מהן קימות בטובתו של נדיב אחד היושב בפאריז!** עוד זאת, יוסיפו אחרים להתפלא, כי בעוד אשר בטרם התלבש הרעיון בפעולה צעד בצעדי און ויתפשט בכל העם, הנה עתה, אחרי נצחונו במעשה, כשל כחו, „ופניו הצוהלים לא היו לו עוד, שחוח ילך כל הימים בלא כח, בפנים נזעמים ורוח נכאה“.

פתרון להשאלה האחרונה השתדל למצוא אחד מטובי חובבי־ציון בארעסא, ה׳ **אחד־העם**, במאמרו „לא זה הדרך“ ב„המליץ“ נומר 33. סבת הדבר המעציב הזה לפי דבריו היא, כי בהיות רעיון הישוב יותר מן הדברים המסורים לרגש הלב מאשר לבינת השכל, רגש הנוגע אל הצלחת הכלל כלו, ואשר כחו היה אתו אך בתקופת הבית הראשון, בהיות חיי העם נהוגים ברוח תורת משה, אשר שמה לנגד עיניה רק תכלית אחת: הצלחת כללי האומה בארץ נחלתה, ולא שמה לב אל אושר האיש הפרטי — וכחו זה התמוטט ברדת האומה פלאים, והצלחת הכלל לא יכלה עוד לרומם את

ואז יתקבלו בה כל החרוצים במלאכתם והישרים בלבותם לקולוניסטים, בתנאי לשלם במשך זמן ידוע, ולזרות הלאה, אחרי עבור הזמן ההוא. כל אלה אשר לא יוכלו להיות קולוניסטים, ולעזוב את הקולוניסטים הנשארים לרשות עצמם לגמרי, מלבד הערבות שיקחו מהם על התשלומים המגיעים מהם. העשירים ישתדלו בכל כחם בעצמם להביא סדרים טובים בחייהם ובעבודתם, למען לא יפסידו כסף על ידי האי־סדרים, כי הפסד כסף הוא הפחד היותר גדול. הם לא ישתדלו לאסור להם את העבודה, ולהפך בלב מלא תודה יקבלו כל היתר להרויח. העניים השכירים יכופו כאגמון ראשם בשמחה לכל דבר, ובלבד כי יראו, כי נחלצו מרעב הם ועולליהם; זכירה אחת מכל העמל והלחץ שסבלו בתחום מושב היהודים, מדאגתם יום־יום בבקר השכם: „מה אעשה היום ומה אביא לעוללי?" (דבר שלא ידעו אותו גם העקרונים במקומם הראשון, במקום שהיו גם שם עובדי אדמה ולחמם לא חסר), — תמתיק להם מצבם החדש, בשעה שיחלצו לפחות מדאגת יום־יום. הם לא ימרו את פי פקידיהם, כי מעולם הסכינו לשמוע בקול המנצחים עליהם בעת עבודתם, ובהיותם ש כ י ר י ם ירגשו בלבם את החוב המוטל עליהם לשמוע בקול האיש אשר הפקד עליהם, כאשר עשו תמיד. וגם בהיותם לקולוניסטים העומדים ברשות עצמם, ישתדלו תמיד לחיות בסדרים טובים, כפי אשר יורם הנסיון, מפחד חסרון כיס, כנ"ל.

אמרתי „לימים הבאים", כי לשנות את סדרי המושבות שכבר נוסדו על אופנים אחרים אי אפשר, אבל אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם; המושבות הישנות יוכלו איך שיהיה לבוא לשכלולן על־פי השיטה הישנה, והשגגות שנעשו בהן יאלפו את חובבי הישוב להתרחק מהן ולמצוא בעד עמנו וארץ אבותינו דרכים יותר מתאימים אל המטרה.

שבט, תרמ"ט.

תועלת, כמו שהעלמתם לא תביא שום נזק. אך מטרתי בזה איננה להראות לקוראי „המליץ" כי עדת קרח אשר ב„החבצלת" מפיחה כזבים עד אין קץ וכל דבריה שקר מוחלט, כי בטוח אני שכל הקוראים שיש להם מוח בקדקדם לא ישימו לב כלל לדברי אוהבי מדנים ואנשי שקר ההם, אשר אין כחם אלא בכזביהם ודרך שלום ואמת לא ידעו, ואם אולי ימצאו איזו פתאים מאמינים לכל דבר אשר יאמינו גם להם, הלא אין כדאי להשחית את הנייר בשביל שוטים, ואטו בשופטני עסקינן? מטרת מאמרי זה היא – ללמוד הלכה נכבדה בענין הישוב. לדעתי, ראוי היה לכונן את הישוב על יסודות אחרים ולהרחיק ממנו לימים הבאים את שיטת התמיכה. בני עמנו, כפי שאמרתי, אינם מקבלים מרות מאחיהם בני עמם, מלבד מי שהוא שכיר פועל אצל חברו, הנכנע לכל אשר יצוהו בעליו. כמעט כל הקולוניסטים נאחזו בכספם על אדמתם, ועל כן הם חושבים את עצמם לבעלי־בתים מכובדים, אשר לא יוכל איש, יהיה מי שיהיה, לעשות בהם סדרים שלא כאלה שהיו הם עצמם עושים, ודי הוא שיאמר הפקיד למיוחס אחד שעתה הגיעה עתו לשמור את הקולוניה בלילה ההוא – להוליד תרעומות וחריקת שינים, אשר אחריתן על פי רוב מהומות והריסות. מה שעתה הם דלים ורשים, שאינם יכולים להתקיים בלא תמיכה אפילו חודש אחד – אין נחשב בעיניהם כלום, כי הם מבטיחים את עצמם שסוף־סוף ישלמו את כל ההוצאות היוצאות על תמיכתם, ומתוך שכל העומד לגבות כגבוי דמי, הרי הם חושבים בלבם, כי הכסף שהם חייבים הרי הוא כגבוי כבר, ואין רשות לאיש לצוות עליהם בשום דבר. אבל אפשר לכונן את הישוב, לפי דעתי, באופנים אחרים. יש הרבה בעלי הון בעמנו החפצים בכל לב ונפש להאחז בארץ הקדש, אך קשה להם לקנות אחוזה גדולה לכמה משפחות ולקבל שטרי מקנה ורשות לבנינים, ועל כן יושבים הם בביתם ותאותם בירם. יש בערים הקטנות אלפי עניים מרודים, בעלי כח במתניהם, ישרי לב ואוהבי עבודה, אשר ישישו כעל כל הון אם המצא ימצא ידם להשתכר בערך פראנק או חצי רו"כ מדי יום ביומו, להשיב נפש עולליהם העטופה ברעב מאין עבודה בתחום מושב היהודים. בעד שתי המפלגות האלה ראוי היה לכונן את הישוב לימים הבאים. בעד העשירים נחוץ לקנות אחוזות שלמות ולקבל השטרות והרשיון לבנין, ולמכור את האחוזות להם במזומנים ולעזבם תיכף לרשות עצמם לגמרי בלי פקידות ובלי פקודות. את העניים המרודים ראוי לקבל בתור שכירי יום למושבות בפני עצמן, ולשלם להם שכר עבודתם במשך זמן ידוע, עד שתתכונן המושבה ויוכלו יושביה להתפרנס מיגיע כפם,

פרוטה אחת. – אם עני ואביון אתה, שאלתיו, שאין בכחך אפילו לתת תכריכין לבנך, מה תעשה בארץ־ישראל? וחפצתי לבאר לו, כי אין מקום לעניים כמוהו שם. – „הלא תבין, ענני בשפת חסידים, חותני „הכתיב' עצמו עם הבעסאראבים אצל רוטשילד, והנה הוא לוקח גם אותי עמו". – זכרתי את פלוני הבטלן שהבטיח לחתנו ארוחת תמיד, ויקחהו עמו על סעודת מצוה שהוזמן לה. המקרה הזה עוררני לחקור מעט על מצב הבעסאראבים ההם, ויודע לי, כי החותן ההוא לא יחיד הוא, וכי רבים לקחו עמם את בניהם הנשואים, את חתניהם וגם את בני אחיהם ויצרפום למשפחתם, עד שבכמה משפחות עולה מספר הנפשות קרוב לחמש־עשרה בכל אחת. והנה הנדיב קבל מעשרים וחמש משפחות לכל משפחה אלף רו"כ, וכפי הנראה דמה, כי בכל משפחה תהיינה חמש או שש נפש, כפי שהורגלו לחשוב כל משפחה, ובעד מספר נפשות כזה הכין את המושבה. עתה נוכל לשער עד כמה גדלה מבוכת עושי דבר הנדיב בראותם את האורחים היקרים ההם, אשר במספר נפשותיהם יוכלו להחשב אולי בכפלים או גם יותר מאשר דמו בתחלה ואשר לפי הערך ה"ה הוכנה המושבה כלה! מובן, כי מושבה מרובה באוכלוסין כזו, אשר לא תוכל אדמתה לכלכלם בשום אופן, לא תוכל להתקיים. נשאר אך לעשות לפנים משורת הדין ולכונן קולוניה חדשה בעד העודפים. אך מלבד שגם תינוק דלא חכים ודלא טפש לא יאמר, שצריך היה הנדיב לעשות כזאת, בעוד שהאלף רו"כ שקבל מכל משפחה לא הספיק אפילו להוצאותיהם עד קנין הקרקע ולקנין הקרקע ועוד התהלות, – הנה מה תועיל קולוניה חדשה, אם במקום עובדים באו הרבה מנידי תהלים? והנה אם היו פקידי הנדיב שואלים אותי, מה לעשות במקרה כזה, הייתי מיעץ להם לאמר: כל התנאים שהיו בין הבעסאראבים ובין פאריז בטלו, כי הם עשו שלא כהונן ובמקום כ"ה משפחות באו ארבעים או חמשים משפחות, לגרש קצתם אי אפשר, כי אין סבה מיוחדה לגרש האחד ולהשאיר השני, ומי יודע מי באמת נתן את הכסף, על כן יש אך עצה אחת, והיא, לחשוב את כלם בתור שכירי יום, והיה מי שיהיה ראוי לעבודה ישאר אחרי זמן הנסיון בהמושבה, והשאר יצאו מאת הקולוניה; ומפני שאפשר שמשפחה אחת תחצה לשנים, מחציתה תוכל להשאר ומחציתה תצטרך לצאת, לפיכך אין הנשארים יכולים להתרעם ביום שיוכרחו אותם שאינם מהוגנים לצאת. וכן באמת החליטו בפאריז, אם גם לא שאלו בעצתי.

יצאתי הפעם מגדרי להודיע ברבים את הנעשה „לפנים מן הקלעים' בהמושבות, מה שאין דרכי בכך, מפני שבכלל פרסום דברים כאלה לא יביא

הארורים אשר שקר וכזב וכל עלילה מותרת להם רק להביא שואה על הישוב ולעקרו משרשו? עליך החובה להפיץ אור על מצב המושבות והסכנה המרחפת על פניהן ובשל מי האשם. אתה יודע כי אינני מחסידי הפקידות, אך האשמות והרציחות אשר טפלו עליהם עדי שקר ומפיחי כזב אין להם שום יסוד. את ה׳ בלאָך יוקירו כל בני (?) ראשון לציון, כי הוא איש המבין משרתו ומנהל מושבותיו בדרך הישר, מוקיר כל איש ישר ועובד ועושה טובות הרבה לכל איש אשר יעשה מעשהו באמונה, ומעולם לא עלתה על דעתו (?) לדרוך ברגל גאוה על ראש קולוניסט. אבל מה אדבר, את פי הלבלר הידוע ב„החבצלת" לא נמלא בחצין, יען כי הוא יבדה שקרים מלבו חדשים לשעות מבלי בושה וכלמה, חצוף ונורא על כל סביביו ולא ילא מעשות רע.

„בהמגיד ראיתי היום ידיעות בלתי נכונות. בגדרה לא מצאו מים, אף כי כבר חפרו 38 מעטר. הנדיב לא קנה את ועד אל הווארא ולא יקנה אותה. מה יועילו השקרים האלה – אינני יודע".

אלה המה דברי המכתב אשר קבלתי, והנני להוסיף עליו דבר אחד אשר בעל המכתב קצר בו, כאשר רמז בכלל באמרו, אולי לא נתבארו איזו ענינים כל צרכם. הדבר הזה הוא בנוגע לבני בעסאראביען היושבים בקוסטיני.

באחד מימי הקיץ העבר, בזמן שהיו פה איזו ממשפחות הבעסאראביים לנסוע מפה לארץ־ישראל, בא אלי להקאנטור של הח׳ק דפה, איש משרת באכסניא ובידו רשות לקבורה מרופא המהלקה, ויבקשני לצוות לשמשי הח׳ק ללכת ולקחת תינוק כבן שנה שמת באכסניא ולקברו. החילותי לשאול לשמו, לשם משפחתו ושם עירו, לראות אם נכתבה הפתקא של הרשות כהוגן, למען לא ישאר התינוק קרוי חיים במיתתו בספרי הזכרונות, ואז ביום בוא עתו לצאת לצבא יהתשב כבורח, ואביו ישלם כסף ענשים ואהר ימלא מקומו. אז אמר לי המשרת, כי הוא איננו האב. אם כן יבוא אביו, עניתיו. – אביו נוסע לארץ־ישראל ולא יוכל לבוא, אמר המשרת, מבלי דעת, כי תשובתו זאת תעוררני עוד יותר להעמיד על דברי, כנושא משרה בחברה־קדישא וכמזכיר בעבודת הישוב. – יבוא בכל אופן – עניתיו – ובלעדיו לא אוכל לעשות מאומה. המשרת הלך ואחרי רבע שעה בא אלי איש צעיר ורפה־כח, פאותיו הארוכות עם פניו הדלים והרזים וכל מבנה גוו העידו בו כי יצלח לומר תהלים לחולה בבית־המדרש בליטא, אך לא להיות עובד אדמה בארץ־ישראל. – אנכי אבי התינוק, אמר לי כבואו. – היש לך לשלם בעד התכריכים והארון לבנך, שאלתיו. –לא, ענני, עני ואביון אני ואין לי אפילו

את החבל מאתנו". – „אם כן, שאל ה' בלאָך, אינכם חפצים לותר את זכותכם על החבל ?" – „לא, ענו, אנחנו לא נעכב בדבר, אבל...." וכה נשארה תשובתם קטועה מבלי דעת מה לענות, ומכתב בקשה נתנו לה' בלאָך לשלחו אל הנדיב, אשר בו גם כן אינו ידוע מה הם מבקשים, ועיקר הכונה רק כי יעבור זמן הזריעה.

„ובני בעסאראביען (המה החדשים שנסעו בקיץ העבר לא"י ושהנדיב קנה בעדם את אדמת קוסטיני) מתברכים בלבבם כי אין להם דבר עם הפקידות, אחרי אשר נבחריהם גמרו כל הפרטים בפאריז, וגם נתנו מכיסם כל אחד אלף רו"כ, על כן החלו לבא בטרוניא עוד קודם שזכו לראות את נחלתם. מתחלה התלוננו כי מעט אדמה קנו להם, ולא נתנו אל לבם כמה יגיעות יגעו עד שעלתה ביד לקנות גם את האדמה הזאת. אחרי כן באו אל ה' שייד ויצעקו לפניו על שבונים להם בתי ע'ץ ולא בתי אבן. אחרי כן, כאשר נשלחו הצעירים שבהם לקוסטיני לעבודה ולקחו בעדם שו"ב איש למדן ושו"ב נסמך, אבל חסרון אחד היה לו, כי הוא מתנגד וגם מגיד, חטא אשר בני בעסאראבים לא יוכלו לסלוח, אז התרעמו על ה' בלאָך, מדוע נתן להם מתנגד לשו"ב, הלא בפירוש הותנה בפאריז כי בעצמם יבחרו להם שו"ב, מלמד וכו'. ה' בלאָך לא הבין מתחלה מה החטא אשר מצאו בו, כי כאיש צרפתי לא ידע הבדל בין חסיד למתנגד ויאמר: „הלא קבלתי מכתב מהרב מיפו, כי כשר הוא ונאמן וראוי להיות שו"ב". כן התוכחו בעניני הסדר בהמושבה טרם נתישבו שמה, ופתאום בא מכתב מפאריז לדרוש מהם, כי בטרם יכנסו אל המושבה יחתמו כי מוכרחים הם לשמוע בקול הפקיד עד אשר יהיה ביכלתם לחיות על חשבון עצמם בלי תמיכה, ועד העת ההיא נחשבים הם כשכירי יום, ואם אחד מהם יתחיב לצאת מן המושבה אז לא יוכלו חביריו למחות בדבר, והכסף אשר נתנו אינו אלא בתור ערבון; אך הם לא חתמו על המכתב ההוא ויכתבו לפאריז, וסוף דבר היה כי הצליחו לקבל דעפעשא כי נפסקו כל הויכוחים ויוכלו לשוב לביתם. רבים מתחרטים על מעשיהם ובוכים לפני ה' בלאָך כי יקבלו עליהם כל דבר, רק כי ישארו בהמושבה, ורבים תובעים הוצאות דרכם מלבד כספם שנתנו בפאריז, ועוד לא נדע איך יפול דבר.

„אלה המה מעשי המושבות ומצבם לעת עתה אשר תארתי לך בחרט אמת, ואחריות כל הדברים עלי, ואם אולי איזה ענינים לא נתבארו כל צרכם – הנני נכון להשיב לך על כל בדיוק. ועתה, אדוני, הגידה לי, היש באפשרות לענות על דברי האנשים אשר לא ידעו בושת, על דברי הזדים

להפקידות (לה יש בפ״ת ארבעים חלקי הנחלה). לעבודת הגנים יקחו רק קולוניסטים ולשלם להם כשכירי יום; והיה אם הרעיון הזה יצליח ויביא פרי, אז יחלקו גם את החבל גם את הגנים לבני המושבה. אילו היה מוח בקדקד הקולוניסטים, כי אז היו מבינים כי לא למען הרבות את עשרו יצוה הנדיב לזרוע צמר גפן על איזה עשרות דונם, ורק כדי להמציא מחיה לימים הבאים לבני פתח תקוה, למען לא יצטרכו לידי תמיכות מחוץ והיו שמחים על התמורה הזאת, כי גם לשעה, בטרם יביא צמר גפן פריו, יש להם אדמה אחרת תחת החבל ההוא, את תמיכתם יקבלו ועוד ימצאו עבודה בגנים. אבל השגעון הנתעב שזכרתי, לחשוד את הנדיב כי חפץ הוא להתעשר מפסולתן של האביונים הנתמכים ממנו, היה בעוכרי בני פ״ת, ועל כן הלמה הפקודה הנ״ל ומחצה את ראשם עם מוחם הדל: הן החבל הטוב הזה אשר לעידית יחשב, תקח הפקידות, ומיבול האדמה הנשארת להם אין תקוה להתפרנס, ואם כן יהיו נזקקים לתמיכה ויכבישום לעבדים! אבל להשיב פני הנדיב ריקם ג״כ אי אפשר, ועל כן השתמשו במרמה באמרם: „אנחנו מצדנו אין אנו מסרבים נגד הנדיב, אבל יש הרבה אנשים בעלי אחוזות בפ״ת שאינם יושבים בה, והם בודאי לא יסכימו לזאת; כי למה להם לתת את חלקם בחבל הטוב הנ״ל ולקבל תחתיה אדמה גרועה?״ ה׳ בלאָך הודיע תשובתם לפאריז ויחכה לתשובה. בין כה באה עת הזריעה, ויבא ה׳ בלאָך וישאל את הקולוניסטים מדוע לא יצאו לעבודתם? — „אין לנו אדמה לזרוע, ענו לו, כי האדמה הגרועה לא נתחלקה (את האדמה ההיא, השייכת להפקידות, לא מדד ה׳ לובמאן בחלקו את אחוזות הקולוניסטים), ועל חבל הנדיב (היינו סמוך לנהר ירקון) אין באפשרות לזרוע חטים בשנה הזאת, אחרי שנזרעה כלה חטים בשנת תרמ״ח, וזרע הקיץ יוצא שכרו בהפסדו ולמה נחלל את השביעית בחנם?״ ומפאריז באה פקודה לבלי לחוש למחאות בעלי האחוזות שאינם יושבים בפתח תקוה, כי הנדיב משלם בעדם את מסי המלך בכל שנה, ואת החבל הוא לוקח לטובת העניים היושבים בפ״ת, ואין להם הצדקה לערער על זה; אך אם יתעקש איזה מבעלי האחוזות ההן ולא יתרצה להמיר חלקו אשר בחבל ההוא בחלק האדמה הגרועה, אז ישלם כל המסים אשר שלם הנדיב בעד אדמתו וחלקו ישאר בעדו בהחבל ההוא. אז שלח ה׳ בלאָך אחרי בני פ״ת ויודיעם כל זאת, ויאמר להם, כי אחרי אשר כל העכוב לעבודתם הוא מפני שלא נתחלקה האדמה הגרועה, אם כן אצוה לחלק גם את האדמה ההיא. — „לא, אדוני, ענו בני פ״ת אחרי כי נלחצו אל הקיר, אחת היא לנו אם תחלק האדמה או לא, לא נוכל לעבוד אם יקחו

גם לעבוד ביום השבת, התחזקו והיו ליהודים, ואנחנו נושיע לכם!" ותיכף יצא העגל הנקוב בשם „קול מהיכל".

„אלה המה דברי עקרון, ואחריתם מי יודע? אל תשכח, כי במשך כל הזמן הזה הקטיר הידוע קטורת להעקרונים במ"ע „החבצלת", וילהיבם, וכל מלה ומלה שיצאה מפי בלאָך השחית והוסיף נופך משלו, ויגעש וירעש, והמריבה התלקחה ביתר עז, וכבר ידוע כי מלים נדפסים עושים רושם גדול בלב אנשים פשוטים כמו העקרונים, המאמינים כי הם מוסרים את נפשם על קדושת השם.

„ובני פתח תקוה הקדימו עוד בשנת תרמ"ח לזרוע את כל שדותיהם חטים, למען לא יהיה באפשרות לזרוע אותם חטים בשנת השמטה. בכל זאת נמצאו בה כעשרים משפחות, שאינן מבני ירושלים ומקבלי החלוקה, אשר לא דחו בשתי ידים את ההיתר לעבוד. בבוא אליהם ה' שייד בקשו ממנו בתים, בהמות ועגלות לאלה אשר יחסרון להם, ויבטיח להם ה' שייד את כל הדברים האלה, אם יעבדו בשנת השמטה. „הנדיב איננו מכריח אתכם לעבוד, אבל איננו מחויב לעזור ליושבי בטל", אמר להם ה' שייד. — „אנחנו נלך לעבודתנו, ענו לו, אם יהיה היתר לעבודה, אבל צריך להלק בתחלה את הנחלה, למען ידע כל אחד את אחוזתו, כי רבים בנו אשר לא יעבדו בשמטה ולא יתנו לדרוך על אדמתם, ומאין נדע מְצָרֵי כל אחד אם האדמה לא נתחלקה?" ה' שייד הבטיח למלא גם בקשתם זאת, ובחדש אלול קבל המודד ה' מ. לובמאן פקודה למוד ולחלק את נחלת פתח תקוה, ועד חודש מרחשון נמדדה הנחלה ונתחלקה לאחוזותיה. השמועה כי בני פתח תקוה רוצים לעבוד, הרגיזה את רבני ירושלים, וישלחו להרב מיפו לעשות כל מה שבכחו להפריעם מעבודתם. וגם שלחו ממונה אחד, את ר' מענדיל מוינטשער לדבר על לב הקולוניסטים ולאיים עליהם, וגם אמר כי בכיסו הרבה אלפים רו"כ בשביל שומרי שביעית, והשמש של הרב הלך בכל יום ויום לחפש אחרי הקולוניסטים מפתח תקוה ומקוסטינא ולהביאם אל הרב, ושמה הראו להם מכתבים כי הגאון מקאוונא התחרט מהיתרו והעונשים הנוראים למחללי שביעית וכדומה. בעת ההיא באה פקודה מפאריז, כי אחרי אשר הגנן ה' ערמענס התבונן אל המושבה פתח תקוה וירא, כי רק אז יהיה בכחה לכלכל את יושביה, אם החבל הסמוך לנהר ירקון יזרעו בצמר גפן וקאפע, ויטעו גנים אשר יעלו בזול, כי להביא את המים אל הגנים הסמוכים להנהר אפשר בנקל על ידי צנורות ותעלות, ע"כ יקחו את החבל הזה תחת השגחת הפקידות לתכלית הנ"ל, ותחתיו יתנו להקולוניסטים את יתר חלקי האדמה השייכים

תבא גם כן לאוצר הפקידות, ובמשך שלש שנים יראו אם ההוצאה יתירה על ההכנסה או לא. לשמחת ה׳ בלאָך נתקבלה הצעתו וימהר להודיע זאת לבני עקרון, אשר התמימים שבהם קבלו את הבשורה הזאת בשמחה ויודו לה׳ חסדו. אך כמעט יצא ה׳ בלאָך מעקרון, נתעוררו הנרגנים ויצחקו עליהם באמרם: „פראים, האינכם מבינים כי בלאָך טומן פחים לרגליכם? האם לא קראתם ב„החבצלת״, כי ברצון הנדיב לעשות את הקולוניסטים לשכירי יום ולקחת מהם את אדמתם בכל עת שירצה, והיה אם תביאו לו את תבואתכם הלא אז יכריח אתכם לחתום כי שכירי יום אתם עם הנדיב, סוף סוף יגרשו אתכם מעל נחלתכם או שתשארו לעבדים לצמיתות״. הדברים האלה הורידו את בני עקרון ויודיעו לה׳ בלאָך כי לא יתנו לו את החטה. לשוא העתיר עליהם ה׳ בלאָך את דבריו, כי יחוסו על עצמם ועל כבוד הנדיב, אשר מלבד כל הטוב אשר עשה להם, עוד העניק בעצמו לכל אחד מהם סך אלף וחמש מאות פראנק לבנין אורוות ורפתים חדשים, מלבד אלה שיש להם סמוך לבתיהם. לשוא הוכיח להם ה׳ הירש את הסכלות והאולת שלהם, שהם משיבים אחור חסדי הנדיב ובוטחים על מעט החטה, אשר לא תספיק גם על זריעת השדה (כי שנת תרמ״ח היתה שנת רזון לבני עקרון), הם לא שמעו גם בקול ה׳ הירש, שהוא תמיד כאב להם והוא הביאם אל המנוחה ואל הנחלה. „לא נמכור את עצמנו לעבדים, ובשנה הבאה לא נזרע ולא נפר את מצות תורתנו״, ענו לו בני עקרון. – „האם לא שמעתם, שאל ה׳ הירש, כי גדולי רבני רוסיא התירו את העבודה בשנה הזאת?״ – „שמענו, אבל אין אנו מאמינים בדבר, עד שנראה בעינינו את ההיתר״. – „טוב, ענה ר׳ הירש, בעוד ימים אחדים תקבלו את גוף ההיתר התום בח״י הרבנים״. אך העקרונים לא המתינו על ההיתר, וימהרו ויעלו ירושלימה לשאול את פי הרבנים, והזאבים האלה בראותם את השיות התמימות באות בעצמן אליהם, לא גרמו עצמותיהם תיכף, ויתחפשו ויעשו עצרה, ויטכסו עצה, ובמושב חמשה עשר חברים הוציאו להם איסור גמור על כל עבודה בשדה. „אם כן מה נאכל?״ – שאלו התמימים בחרדה. – „אנחנו לא נוכל לעזור לכם, ענו הרבנים, עד אשר תגישו לנו מכתב חתום מכל בני המושבה, ובו יהיה כתוב, כי הפקידות מכרחת אתכם לעבוד, ואתם כיראי ה׳ אינכם שומעים בקולה ותבחרו למות ברעב מלשמוע בקול מפירי תורה, ואז נכין קול קורא לנדיבי העולם, אולי תושעו״. העקרונים שבו לביתם ויעריכו את המכתב ויביאוהו אל הרבנים ירושלימה, והאחרונים חזקו את לבם לעמוד נגד הפקידות בכל עוז, באמרם להם: „השמטה היא רק ההתחלה להעבירכם על דעת קונכם, ואחרי כן ידרשו מכם

„אבל האם מצא ה' שייד נוחם לנפשו ביתר המושבות? הנה הוא בא לעקרון וימצא תנואות הדשות. בעקרון מצאו להם מקום שתי משפחות, הראויות לשבת בזכרון יעקב, אחים ורעים ל„החבצלת" ולהנבל הידוע. הם החלו להפיץ את ידיעות „החבצלת" מזכרון יעקב בין בני המושבה עקרון ולשרש בהם את ההבל הנתעב, כי כל כונת ה' בלאָך להכבישם לעבדים ולשפחות, כי זוהי שיטת הנדיב בכל המושבות, ויקיצו הבהמות האלה משנתם ויגרדו את אזניהם ויחלו לפקפק בחסדי הנדיב. וכליטאים גמורים מצד אחד ואכרים (מוזשיקים בלע"ז) גמורים מצד השני גדל ביניהם הפלפול מאד בבואם לבית הקבוי"ן ויגמרו בדעתם להתאונן, כי ההתאוננות לא תביא שום נזק, ואפשר שתביא להם ריוח, ודבר הרחוק מהפסד וקרוב לשכר הוא המסחר היותר טוב בעולם, ויוציאו קול כי רעבים הם ללחם, אף כי שנת תרמ"ז היתה שנת שובע. נבהל הפקיד בשמעו זאת, ויחל לחקור ולדרוש, וימצא כי רבים מכרו בחשאי את תבואתם ולא השאירו לביתם מאומה. בכל זאת החל לתת לכל משפחה קמח חטים, בחשבו כי כל מי שיש לו חטים הלא יבוש לבקש קמח לאפות לחם, אבל שגה בחשבונו... כבוא ה' שייד אליהם בקשו ממנו תמיכה חֲדשית ולהוסיף להם אדמה, כי אדמתם אינה מספקת, ונחלת „ענניה" אשר קנו בשבילם רחוקה מהם ולא ימצאו בה תועלת. ה' שייד הבטיח להם לקנות בעדם שני אלפים דונם על גבול עקרון, ולהמעיט את המשפחות הגדולות בהושיבו את הבנים הצעירים על אדמת „ענניה" שתהיה קולוניא בפני עצמה; אך בדבר התמיכה אמר להם, כי קשה לו להציע הדבר לפני הנדיב, אשר האמין כי לא תצטרך עוד עקרון לתמיכת כסף, ויבקשם לשבת במנוחה ולשמוע בקול ה' בלאָך, אשר ישתדל למצוא תחבולה לזאת. ה' שייד שב לזכרון יעקב, והנרגנים לא הסתפקו בהבטחת ה' שייד ויחלו לעורר את הקולוניסטים למריבה, כי אין בהבטחת ה' שייד כלום, ורק ירחם בלך ושוב. ה' בלאָך החל לחקור אחרי הנרגנים ויעניש שנים לבל יבואו לבית הפקידות במשך שנה שלמה, וימחול להנשארים, ויחלק להם קמח וגם כסף. הנרגנים חפשו מזמות להנקם בה' בלאָך, והזמן הביא להם את המקרה. למען להמציא לבני עקרון את התמיכה שהם דורשים, מבלי אשר יצטרך להודיע בפאריז כי לשוא האמינו כי אין עקרון זקוקה לתמיכה, הציע ה' בלאָך לפני הנדיב, כי אחרי שהדבר מוטל עודנו בספק אם יש בכח עקרון לכלכל את עובדיה בלי תמיכה, ראוי הוא למנות עליה אפוטרופסות, היינו שהקולוניסטים יקבלו מן הפקידות כל הצריך להם לעבודתם, למזונותיהם ולמספוא וכו' וכל ההוצאות ההן יכתבו בספר, לעומת זה כל ההכנסה אשר תבא מן העבודה

ממשמרתו, וגם האמינו כי גם דע ארבעללא ישתתף עמם; אבל למען להצית אש המרד בלב הפראים נחוץ היה מחזה מעורר, כי בדברים לא גלהיב לבב איש פרא, ויעשה גאָלדבערג את הקאָמעדיא הידועה בביהכ״נ. בפרשו כפיו אל שם הנדיב ובפתחו את דלתי ארון הקדש ויתעלף, ובעזרת הנשים התעלפה גם אשתו, ותהי מהומה ומבוכה: הנשים התיפחו והאנשים עוררו קול שבר ויתאמצו להשיב רוחו, והוא רק הוציא מפיו המלה: „דע ארבעללא!" ויתעלף שנית, ותיכף ריץ קולוניסט אחד ביום השבת לראשון לציון והקאָמעדיא נעשתה לכל חוקותיה, והארטיסט גאלדבערג הצליח בה ויעשה רושם נורא בלב הפראים אשר התהוללו להמראה הזה, וישבעו נגד ארון ה' לגרש את ה' וואָרמסער. ומה נוראה היא החוצפה הבולטת ממכתב הקולוניסטים להנדיב; הם לא יתאוננו על ה' וואָרמסער כי הוא רודה בהם בפרך, כי שקר גמור כזה לא העיזו להגיד, ויאמרו כי הוא מקציץ ענפי הדת בבנין ביהכנ״ס, בתיקון עירוב ועוד דברים כאלה (ראה „החבצלת" נומר 27 ש״ע). חוצפה כזאת נוראה היא בפיהם! אנשים בורים וריקים, אנשים אשר רק השתעשעו בהמחזה הנעים; כי בעת יבנה ההיכל ילכו שמה שלובי זרוע עם נשותיהם, כמו שעושים האריסטאָקראטים ביאססי, אנשים אשר גם אנכי לא יכולתי לראות תעלולותיהם בעניני הדת, אנשים כאלה ראו עמל בה' וואָרמסער, יען כי איננו משגיח על שמירת הדת כראוי! היש חוצפה גדולה מזו?

„כן, ידידי, ה' וואָרמסער נפל לפני בני עולה, הוא היה לברות למלתעות שונאו הנבל הידוע, בן בריתו של גאלדבערג אשר זכרתי למעלה, יען כי לא נזהר ממנו, ויקרב אותו אליו כאח ורע, באהבתו לכל איש אשר ריח תורה נודף ממנו, ולא טוב עשה ה' סלוצקי אשר הוסיף עוד מלה על פצעי וואָרמסער, ויתנהו לפוסע על ראשי בני־ישראל ומשעבד אותם להנאתו!

„ומה נשבר לב ה' שייד בקרבו, בראותו את ההמון הפרוע עומד לנגדו ותובע ממנו חצי מיליאָן בעד עבודתם בזכרון יעקב! האנשים אשר בבואו בפעם הראשונה מצאם במצב נורא: נפוחי רעב, מוכי קדחת, קרועים ויחפים, ורבים מהם נפלו ברשת המיססיאָן (ראה „החבצלת" תרמ״ד נו' 5) וירחם עליהם וישב עמהם כחצי שנה וירפאם רפואת הנפש ורפואת הגוף וידאג בעד כל אחד ואחד בפני עצמו, ולבסוף התקוממו נגדו ונגד כבוד הנדיב, ולא אבו שמוע בקולו גם בהבטיחו להם לקחת מעליהם את ה' וואָרמסער בעוד ג' חדשים, אך ישבתו מריב. התועבות של בני זכרון יעקב היו לאסון לה' שייד, וירופפו את בריאותו, וכמעט שלא הכירוהו בשובו משם. „קויתי לעשות ענבים ויעש באושים", אמר בלשון הנביא ויאנח מר.

זכרון יעקב, אנשים אשר אף בר־אורין או משכיל אחד לא נמצא בהם. כלם בוערים מכל חכמה ומדע, ובבערותם האמינו כי ישבו באה״ק על סיר המאמעלינע והין היין כאשר ברומיניא, עד כי לא שכחו לקחת עמם משרתים לנקות נעליהם, אשר בראותם אחרי כן כי אין כסף לאדוניהם הלכו בלב שאנן אל המיססיאָן, ורק ה׳ שייד השיבם לעמם, בהבטיחו להם לעשותם לקולוניסטים עומדים ברשות עצמם. אל האספסוף הזה הטיף הנרגן הזה, אשר זרונו בראשון לציון לא עשה פרי, וימצא לו שם מקשיבים; אך הארס אשר הביא בלבם לא גמל עוד, כי ה׳ וואָרמסער הלך בימים ההם פאריזה ויתמהמה שם עד חדש שבט תרמ״ח, בלב שקט ובוטח כי מושבו איתן. בשוב ה׳ ווארמסער מפאריז הגיד לפני הד״ר דע ארבעללא, כי הקולוניסטים מזכרון יעקב מתאוננים לפניו, על מחצית התמיכה שנגרעה מהם לפי חשבון היבול שהביאה להם השנה ההיא והנערך ע״י ה׳ דיגור, וישתדל ה׳ ווארמסער לפני הנדיב וישיבו להם את תמיכתם בשלמות. זה היה בחדש אדר, ופתאום אחר חג הפסח התחוללה המריבה בזכרון יעקב! הנבל הידוע ההוא האשים במ״ע את ה׳ וואָרמסער בתועבות נוראות, ודבריו מצאו קן בלבות רבים מחו״צ, כמו שמעיד ה׳ סלוצקי במאמרו, הוא אשר יאמר הרוסי: „העתירה את כזביך וישאר מהם מאומה״. באמת היה וואָרמסער האחד שהיה ראוי למשרתו הנכבדה; הוא איש נכבד ובעל לב רגש, מוקיר כל משכיל ובעל תורה, למדן ובקי בספרותנו הישנה ומשכיל אמתי. בעת נשאו מדברותיו התרגש, הטיף לשלום ולאחדות, דרש בכבוד ישראל ויעודו ופעמים הרבה נזלו דמעות מעיניו בהגינו. כמה פעמים התאונן כי סובל הוא יותר ממשה רבינו לנהל פראים כאלה אשר רגש הכבוד אין בלבם, ורק קנאה וצרות עין בחבריהם כל הגיגם. לו היה אצלי אפילו איש אחד משכיל הייתי מאושר, אמר פעם אחת, ומדי היותו בראשון לציון התמהמה בביהכ״נ שעות שלמות ואמר להמנהל כל פעם: „קנאתי בכם, כי השפה האהובה לי תשוב לתחיה אצלכם, ואצלי היא שפה מתה״ (ראה מאמרי רוקח ב„החבצלת״ מזמן היותו עם ה׳ וויסאצקי בזכרון יעקב, מאמר „שבעה שבועות בגלילי מה׳ פינס ומאמר „תולדות זכרון יעקב״ לה׳ לובמאן ב„הצבי״). וכל כך היה מוקיר רבנן עד כי בעצמו הרים את הד״ר גאָלדבערג למעלה ויתן לו החופש להתערב בעניני הפקידות ויאמין בו, עד אשר נפקחו עיניו מקול הרעש וירא כי השתמש הד״ר בטוב לבו לעורר את הקולוניסטים להרים יד באיש מטיבם. ידוע לכל, כי קשר חזק היה בין גאָלדבערג, רוקח ואָשרי*) להדיח את ה׳ וואָרמסער

*) אשרי היה פקיד בראש פנה איזה זמן.

אותם בבתי המשפחות המנודות, ויכתבו ויעשו צלמים על קירות הבתים ויתהוללו ויריעו, והזקנים עומדים ומתענגים על חכמת פרי בטנם, ובבוא הפקיד לבקש מהם את השוָרים לעבוד בקוסטינה (המושבה החדשה שנוסדה בעד המשפחות מבעסאראביען) למען לא יהיו השורים אוכלים ואינם עושים, השיבו פניו ריקם, אלה המה פירות שביעית אשר מהרו להגמל באין חריש וקציר. מחריבי הישוב יכולים להתפאר כי הגדילו לעשות, הם השכילו לחתור מחחת החומה ולהביא בתוכו פרוד לבבות, קנאה ומשטמה, והעיקר – אי אמון בצדקת הנדיב, והרהורים רעים על כל מעשיו. חטא חטאו הקולוניסטים אשר לא האמינו לדברי הנדיב כי השיג היתר לעבודה, חטא חטאו כי האשימו את ה' שייר, כי המכירה נעשתה לא כדת, והודעת הבד"צ של הספרדים נעשתה בשוחד, חטא חטאו שרָצו בכל יום לבית הרב מיפו ולירושלים להתפלסף בענין השמטה. מחריבי הישוב הטיפו טפה של ארס בלבות הקולוניסטים ותפעפע בכל גופם ויחלו להקיא כל חסרי הנדיב, הטפה הזאת היא רק החשד, כי הנדיב לטובתו הוא עושה וחפץ לבנות לו פיתום ורעמסס בהעבידו את בני ישראל בפרך! שגעון נורא כזה מצא לו מקום לדאבון נפשנו בלב הקולוניסטים, ובמשך שנה אחת הצליח מעשה שטן להביא אסון על שלש מושבות (זכרון יעקב בריבה הידוע, ועקרון ופתח תקוה בשביתתם) ולהחריב מושבה (קוסטינה) אשר זה החלה להבנות. בראשון הוליד ה ר ו ק ח את השגעון הנתעב הזה וכל כת דיליה נפלו על המציאה. אך לשוא מכחיש הרוקח את ה' סלוצקי ואומר, כי בהיותו בראשון לציון היתה ידו עם הפקידות; שקר וחוצפה יתירה היא לומר דבר אשר הפוכו נודע לכל, כי בכל מאמצי כחו התאמץ לתת להשגעון הנתעב הזה, אשר בדה בזדונו, מהלכים בלב בני ראשון לציון, אבל לא הצליח, כי רק מעטים שם קבלו את החשד הזה, והשאר כאנשים שיש להם מוח בקדקדם, הבינו כי חשד כזה הוא שגעון שאין למעלה הימנו. ראה האיש הזה כי אין שום בן דעת בר"ל שם לב על דבתו המתועבה וישם לזכרון יעקב פניו, ששם מצא חומר נכון לפניו להפיק זממו, וגם המקרה עזר על ידו להביא את השגעון ההוא בלב הקולוניסטים; כי אחרי צאת הנדיב מזכרון יעקב יצא הקול, כי קצב הנדיב מיליונים אחדים לבנות לו שם בית־הקיץ, וכבר שלח אחרי מהנדסים וארדיכלים, והאגדה ההיא גרמה שיאמינו הקולוניסטים גם להשגעון הנתעב הנ"ל. מלבד זה אמר להם הרוקח, כי על כן ולתכלית זו לקחו את החמשים הצעירים בתור שכירי יום, וכי לאט לאט יגרשו את הקולוניסטים, לבל תהי להם תואנה על נחלתם כי הם זכו בה. בדברים כאלה ובלשונו החדה והמרוטה, פעל פעולה על בני

לפנים מן הקלעים.

בין הטענות הנשמעות מפי מתנגדי ישוב ארץ־ישראל, יש אחת שהנבונים שבהם טוענים אותה בחשאי ושראוי לשים אליה לב. הטענה ההיא אומרת, כי בני־ישראל אשר בארצות גלותם אבדו את משטר חיי החברה, בא רקב בסדר חייהם הרוחניים ואינם מסוגלים עוד לחיי חברה. כל איש מעמיד על דעתו, אין איש מבטל רצונו היחיד מפני רצון אחרים הרבים ממנו; ובשעה שהם נכנעים כעבדים מלידה לפני איזה איש מעם אחר, אין איש מהם מקבל מרות מאחיו בן עמו שאיננו שכיר אצלו; רחוקים הם מאחדות ומראות את הנולד בעניני הכלל, ואין אצלם שום מושג מכל מה שנקרא בשם סדר ומשטר. קבוץ אנשים כאלה לא יביא חיי חברה מסודרה, כפי הדרוש לכל קבוץ אנשים, אך חיי עדר נפוץ, חיים של תהו ובהו, חיים של קשיות עורף וקטטות ומריבות עם כל תולדותיהם המזיקות.

לדאבון לבי הגדול עלי להודות כי טענה זו חזקה היא, וצריכים אנו לשים אליה לב ולקדם פני הרעה, היינו לכונן את עבודת הישוב באופן שחיי הנושבים בארץ יהיו חיים מסודרים כהלכתם, ולא יהיה מקום להתפוצה ולתוצאותיה הרעות, וכל זמן שלא נשים לב לזה נזרע אל קוצים ותחת חיי חברה נראה מחולות שדים ושעירים, כאותן שקראתי מעל מכתב אחד מידידי מארץ־הקדש, איש הידוע לי לאדם הגון ולבר לבב. ואלה דברי מכתבו אלי בהשמטת איזו דברים:

„הגשמים יורדים בשפע, וזה שני שבועות אשר לא חדל הגשם לרדת, מתנבאים שנת אוסם וברכה אשר לא היה כמוהו זה זמן כביר, עוד מעט וזמן זריעת החטה והשעורה תעבור. בני עקרון ופתח תקוה חובקים ידיהם ומשתממים, והראשונים עוד ירדפו באף את כל החפץ לעבוד. שתי משפחות בעקרון גלו דעתם ללכת לעבוד, ובעד זה נדו אותם ולא יעמדו בתוך ד׳ אמות שלהם, וגם את הנערים השובבים גרו בהם להתקלס בהם ובכל היוצא מדלתי ביתם. ביום אחד בהיר בשחקים כתבו הנערים חרפות על רקועי פחים ותלו אותם בצואר הכלבים, אשר הוליכום ברחובות המושבה, ואח״כ השליכו

לתחיה. אך האין זה חלול קדש, אם אנשים שאינם חפצים בתחית עמם, המתלוצצים על תאבי ישועה ומשתדלים בכל מאמצי כח להסיר את לב העם מלבקש לו אחרית טובה ותחיה — אם אנשים כאלה נושאים על פיהם את שם מולדת לאומנו, מבחר סגולותינו וזכרונותיה היקרים! כל ראשית שאין לה אחרית אינה כלום, ואם נאבה להשאר בגוים ולהיות כצוענים עד בוא קצנו, כאשר יטיפו לנו בעלי „היום", למה לנו זכר מולדתנו? באין אחרית לאומית לנו הבל חשיבות ארץ־ישראל עם איזו אלפים מאחינו היושבים עליה, כי מה הם לעומת שבעה מיליון בני־ישראל בכל ארצות פזוריהם, כי נשים לב להם?

אך כפי הנראה הולך „היום" לשיטתו. באמת דעתו היא, שאין צורך להושיע למתי־מספר היושבים בארץ־ישראל, כי מה לנו, לדעתו, ולהארץ ההיא, אישר אין לו עוד חפץ בה. אבל מיראתו להגיד כדברים האלה ברור, הנה הוא בא בטענה אחרת, והוא מטיל חשד באמונת העוסקים בענין הישוב, וגם בזה הוא מתהפך בתחבולותיו, ואינו חושד חלילה את הד"ר פינסקער, אך את האנשים המביאים את דבר הישוב לפעלו. אין את נפשי להראות לצדיקי „היום" עד כמה הם חושדים בכשרים, כי אנשים המדברים אחד בפה ואחד בלב, השונאים תכלית שנאה את דבר הישוב ומתאמצים להתראות כאוהביו, אינם חשובים בעיני לדבר עמהם אפילו דבר וחצי דבר. אך מפני שמסורה היא בידנו כי ‚גם החתול יכול לקלקל" (אשר מפני זה כתבתי את מאמרי זה, ולא להתוכח עם נלוזים) הנני מודיע, כי הכספים נשלחים להאדון הגביר בעמו ה' מיכאל ערלאנגער, איש ימינו של הבארון הנדיב, והוא ישלחם לאיש נעלה אשר כבר בחן היטב את ישרתו ובוטח בו על אלפים ורבבות, הוא הארון הירש היושב מטעם החברה כי"ח ב„מקוה ישראל", סמוך ליפו, במקום המעשה, ואשר על פיו יצאו ויבואו כל עניני הישוב.

עתה, יאמר נא ישראל, מה נשאר במאמר „הרחוקים והקרובים" מלבד צביעות, אחיזת עינים ודמעות תנינים?

ט"ו מרחשון, תרמ"ח.

המעשה וכו׳ ונחוץ לקנות אדמה, מכונות ובהמות וכו׳, שאין לעניים תקוה על זאת״ („יידישעס פאלקס־בלאטט״ שנת 1882 נומר 8). עוד במאמרי „תשובה לקרובים ולרחוקים״ אמרתי: „לאט, לאט, אחי! יסעו תחלה לארץ־ישראל בעלי הון וכו׳, יקנו עשירים אדמה לעבדה ולחתה בחכירה וכו׳, מעט־מעט ייסדו שמה בתי חרושת המעשה, יקנו אחוזות גדולות וכו׳, ואז במשך עשרים שנה יוכלו כמיליון נפשות מאחינו למצוא להם פרנסה באופן יותר טוב מאשר באמריקה וכו׳. עוד הפעם הנני מגיד: אינני מדבר על אדות העניים. הם אסור להם למהר בנסיעתם. מי שיש לו עוד פת לחם אסור לו לנסוע וכו׳; שמא תשאלו: מה יעשו אלה שאין להם אפילו פת לחם וכו׳? אך על אנשים כאלה אין לנו לדבר, כי הם לא ישמעו לעצות וינוסו אל אשר יגרשם הלחץ״ (שם נומר 16, 17). כדברים האלה כתבו כל בעלי־דעת, היינו שישתדלו עשירינו להכין עבודה בעד העניים בארץ־ישראל בלי הפסד לעצמם, ולא שיסעו העניים מעצמם שמה.

בין ראשי המתנגדים להיציאה בכלל (ואפילו לאמריקה, שהמו״ל „היום״ אומר עתה שהיינו מוכרחים להשיב אז. שהנסיעה צריכה להיות לארץ החדשה) ולארץ־ישראל בפרט היה אז המו״ל „היום״ בעצמו בגלגולו הראשון „רוססקי יעווריי״, ופניו לא יחורו להראות עתה על המספר הרב של הנוסעים במשך שש שנים (שמזה עצמו ראיה גדולה לדברי שאמרתי, כי במשך עשרים שנה יוכלו להתישב בארץ־ישראל כמיליון נפשות, אם אך ישתדלו עשירינו להחיות את הארץ), בעוד שאז התלוצצו מתנגדי הישוב על אלה שראו בישוב הארץ בנין הלאום, ויאמרו בלעגי שפה כי סוף־סוף לא ירבה מספר היוצאים בכלל על איזו אלפים ומה יושיע מספר מועט כזה לבנין הלאום?

חכמי „היום״ מתלוצצים על פסוקי הנביאים ומליצותיהם, ובזה הצדק אתם, כי אנשים אשר לא יאבו באחרית טובה לאומית לעמם, וחפצם לראות את עמם נודדים בגוים עד יום אחרון לכבוד ההשכלה של בני יפת, המתנגדת בתכלית להשכלת רוח ישראל (אשר לא פה המקום לברר זאת) – לא יאבו לדעת, כי פסוקי הנביאים ונחמותיהם לבני־ישראל אינם מליצות המרקד על החבל במדור התחתון ב„היום״ ומספר, איך הוא נועל נעלי־ידיו ועושה שפמו ונוטל עטו בידו וכו׳, אך מבחר התמצית של רוח ישראל המאמין בתחיותו ובנצחיותו, וקול האמונה הפנימית הזו הנשמע מן המליצות ההן לא אבד עליו כלח ולא יאבד ערכו וכחו כל הימים אשר רוח עמנו יהי חי בנו. בו דבר ירמיהו נחומים טובים לעמו ויבשר להם אחרית ותקוה, בו אמץ ישעיהו השני ברכים כושלות, בו הננו חיים בגוים ובו נתעודד ונקום

בשפתיו, – נבהל מדברי עצמו עתה בתתו היתרון לארץ החדשה. ועל כן מהר לתקן את עותתו, והנה הוא מוסר מורעה, שאין חפצו לעורר חלילה את השאלה הישנה, לאנה ילכו היוצאים: לארץ הקדושה או לאמריקה, שהיתה גם אז שאלה שלא מדעת ושהשואלים אותה ערבבו שני מושגים, שתי מטרות, מבלי הבין לא את האחת ולא את השנית. כי על השאלה לאן יצאו בני־ישראל ילידי רוסיה שאין להם פרנסה בארצם מוכרחים היינו להשיב: „לאמריקה ולכל המקומות הנושבים שאפשר למצוא שם לחם, ובאמת למרות כל הפסוקים והמליצות שהרבו הסופרים אז לנבב מכל חלקי הנביאים הראשונים (?) והאחרונים עשה העם את הטוב לו, ולא בעיני הסופרים, ובמשך שש שנים נסעו מרוסיה לארצות־הברית באמריקה יותר ממאה וארבעים אלף נפשות, בעוד שלארץ־ישראל לא נסע אף כחלק הארבעים ממספר הזה. אך בנוגע לשאלה השנית, היינו, איך להחזיק בידי אחינו יושבי ארץ הקדש, ארץ מולדת לאומתנו ומבחר סגולותינו, אשר זכרונותיה יקרים לנו וכל ימי עולם לא תשכח מלבנו, אשר זה מכבר חבקו ידיהם בבטלה וראוי להרגילם לעבודה וכו׳ – הנה היא שאלה נכבדה מאד, אך טרם נדע היטב את מצב אחינו במקומות ההם ועל כן אין עוד פתרונים להשאלה ההיא וכו׳".

רחוק לראות בדפוס דברי צביעות וזיוף המעשים כדברים האלה. מעולם לא עלה על לב שום בן־דעת לומר, שהנוסעים מרוסיה צריכים לנסוע בהמון, כעני כעשיר, לארץ־ישראל, ורק הציעו ליסד מושבות בעד העניים ולהמציא להם פרנסה, כדי שיוכלו גם עניים לנסוע שמה. במאמרי הראשון, שנדפס בה„ראזסוועט" בראשית התגלות שאלת הנסיעה, בשנת 1881 בנומר 42, אמרתי: „על כן עלינו לשכוח את אמריקה ולשים את כל לבנו ליסד מושבות בארץ־ישראל", וכל הזוכר את השמועות שהיו אז על־דבר החברות השונות שנוסדו בעד הנוסעים, יבין היטב כי הדברים האלה לא נאמרו בעד הפרטים, העניים, אך בעד אותם שיש בידם לעשות. במאמרי ב„המליץ", שנת 1882 נומר 1, אמרתי: „עלינו לתקוע בשופר של זהב לחרותנו ולשוב לארצנו על נשר של נייר שטרות המדינה, אקציען, וועכסעל וכו׳". הנה גם תינוק דלא חכים יראה, שהכונה שהעשירים יכוננו את הדבר. במאמרי „מכתב גלוי לאיזו בעלי־בתים באדעסא" אמרתי: „זה יותר מחצי שנה נוסעים מפה אנשים לאמריקה ועוד רבים נכונים לנסוע שמה, אך עליהם לא אשים לב, כי כלם עניים וכו׳ ואנשים כאלה ודאי אינם יכולים לנסוע כעת לארץ־ישראל במקום שאין בתי חרושת

בעל המאמר לא יבוש לדבר דברים, שהוא בעצמו יודע שאין להם שחר.

הוא אומר, שהנדבות שנתנו אל הקערות לטובת הישוב נחוצות יותר לבעליהן להסקה, לבגדים חמים, לקרוביהם ולעניי עירם. אך מי לא ידע, שכל איש שאיננו עני מרוכא משלם אל הקערות לפי כחו בעד המקום בבית־התפלה, בעד עליות ונדרים, בעד הש״ץ, השמש וכו׳, בעד הראשונים – לפי הקצבה, ובעד הש״ץ והשמש וכו׳ לפי נדבת לבו, מחמש קאפ. עד רובל כסף ויותר, איש לפי ערכו. מובן, שהאיש המטיל אל הקערות סך ידוע לא ישאר בלי הסקה או בגדים חמים אם יוסיף על הסך ההוא עוד איזו קאפ. גם לטובת הישוב, אם גם הוא מאלה שלא יוכל לתת יותר, וביחוד בשעה שאין אונס בדבר הקערות, כידוע, והנותן יתן והחדל יחדל. ואם נשים לב לטענות רעי־עין, האומרים על כל דבר שבצדקה: „קרובי קודמין, עניי עירנו קודמין״ – עלינו לבטל חברות רבות, כמו חברת „מרבי השכלה בישראל״, חברת „מרבי עבודת־האדמה והאומנות בישראל״, חברת „חברים כל ישראל״ וכו׳, כי בכל עיר יש עניים סובלי רעב; עלינו לחדול לשלוח נדבות לנשרפים, לערים ששלטו בהן ידי היחפים, ועוד ועוד. כל בן־דעת יבין, שהכלל אשר נתנו לנו חז״ל: „ענייך ועניי עיר אחרת ענייך קודמין״ נאמר על צדקה סתם, אבל לא על צדקה שנִתנה בפירוש לעניים היושבים בערים אחרות, ומובן גם כן, שרשות לכל אדם לתת נדבה למי שירצה מבלי להביט על מקום מושבו ותעודת מכתבו.

אך יותר נפלאה הטענה, שהכסף ישלח למטרה שאין „היום״ וסיעתו הקדושה יודעים שחרה. דומה, „ש ה י ו ם״ תפש אומנותו של אותו הצדיק דחסידים שאמרו עליו, שבשעה שבאו והודיעו לו שמת בנו הילד החולה שהיה שוכב בחדר השני, ענה ואמר להם: „אנכי אינני יודע זאת, כי מן השמים לא הודיעוני מאומה״.

כל החפצים לדעת יודעים את המטרה ההיא, ובעלי „היום״ אינם יודעים אותה. כל אלה שראו את קריאת הגאונים נ״י יודעים, שהכסף נתקבץ לטובת שלשת הקולוניות ה נ מ צ א ו ת מ כ ב ר בארץ הקדושה, ו„היום״, שהעלים עינו ממנה ולא הדפיסה, אומר, שאם יראה העני שאין לו במה להחיות נפשו יבקש לו מפלט מעבר לים אוקינוס, היינו באמריקה, כאילו נתקבץ כסף הקערות לשלוח ע ת ה בו את העניים לארץ־ישראל, והוא רואה בזה סיוע לעוברי־עבירה, המסירים את לב היוצאים מן הארץ החדשה.

אך פה נבהל „היום״ מדברי עצמו. מכתב־עתי ההוא, שבכל שנאתו לארץ־ישראל אין לו עוז להביע אותה בגלוי, והנה הוא נושך בשניו ונושק

ושם ישלה את פרחי הסופרים המעוררים את העם לתמיכת הישוב – להתיצב לפני השולטן ולבקש ממנו להקל את החקים המעיקים על הישוב; פה יספר מעשים נוראים מרציחות לעיני השמש בארץ־ישראל שלא היו ולא נבראו, ושם יראה ברמיונו כי תוגרמה היא חולה ועל כן קרא לרופא מיוחד, להיות שומר הסף אצל הפחות לבלי להעירם הלילה משנתם לבל יבולע להם, כי ידוע ששינה מועלת לחולה. כה ירקד לפנינו על החבל וכה יתהפך בתקוה כי יאמינו לו, כי מאהבה לרעיון הישוב הוא מדבר דבריו; אבל המבינים יאמרו לו: לשוא תתאמץ לשים מסוה על פניך, מכירים אנו את עבודתך ויודעים לערוך את חבתך להישוב יחד עם תחבולותיך.

ואם עוד היו תמימים בעמנו, אשר חשבו את „היום" שאינו ממתנגדי חובבי־ציון, הנה מאמרו „הרחוקים והקרובים" בלע שלא במתכון את הלוט הלוט על פניו.

תחלת דברי המאמר ההוא חטאת. בו מתנצלת הרידאקציה על שלא הדפיסה את קול הקורא להצגת הקערות לטובת „ישוב ארץ־ישראל" ששלחו שלשת הגאונים המפורסמים נ"י, והיא אומרת, כי בימים האלה, בשעה שנחוץ לעניי ישראל לעשות להם בגדים חמים, עצים להסקה וכיוצא בזה, „לא טובה העצה לאסוף כסף מאת עניי העם ולהקדישו ל מ ט ר ה א ש ר ל א נ ד ע ש ח ר ה" וכו', וביחוד כי לכל אחד יש קרובים עניים וכו' וכו'.

אבל מי בקש מן הרידאקציה להתנצל? אם באמת שלחו הגאונים הנ"ל את קריאתם גם להרידאקציה של „היום" (מה שעודני מסופק בזה), הלא היתה צריכה הרידאקציה לכתוב מכתב פרטי להגאונים ההם ולהתנצל לפניהם, ולא לפני הקוראים, שהנבונים בהם לא יתפלאו כלל על הפקד קריאת הגאונים הנ"ל ב„היום", כמו שלא יתפלאו על הפקד מאמרים בזכות היהודים במכתב־העתי „נאוו. וור.". בכל אופן אינני זוכר שאחד מן הקוראים פנה בשאלה זו להרידאקציה ב ג ל ו י עד שנצרכה להשיב על זה בגלוי. אם באמת שלחו הגאונים הנ"ל את קריאתם ל„היום", הנה היתה זאת עזות מצד הרידאקציה שלא להדפיס אותה. מכתב־עתי איננו רשות־היחיד של המו"ל, ורשות היה להמו"ל להדפיס בצד קריאת הגאונים גם כן קול קורא מצדו בסגנון "держите карманы„ , אך לא לדון קריאת גדולי ישראל כאלה בגניזה, וביחוד בעוררם למעשי הצדקה. ואם אמנם הצדקה הזאת נחשבה להטאת בעיני שונאי לאומתם, אך מה להקוראים ולדעתם הפרטית של חכמי „היום", לנטיתם ולשנאתם?

שכר תוכחה.

אם נעתרות נשיקות שונא, על אחת כמה וכמה שתוכחותיו מעוררות געל־נפש, לפיכך לא נהנו השונאים לקיים מצות תוכחה בשנואיהם. אך במה דברים אמורים, בשונא שאיננו דובר אחד בפה ואחד בלב, והוא אומר ברור לבעל מחלוקתו: אין נפשי אליך. אבל יש שונאים שמסתירים את שנאתם בלבם ומסבירים לשונאם פנים מאירות ובאים אליו בחמלה גדולה ובוכים על אסונו או על משוגתו בדמעות תנינים, ובתוך כך הם קוראים לפניו דברי כבושים. האיש התמים מאמין להם, אבל מי שיש לו לב מבין לראות ערמת ערומים תחת מסוה אהבה וחבה ינוד ראשו להם ויאמר להם: כלו נבואתכם וצאו, כי לא תהיה תפארתכם על הדרך הזה, הנכם שונאינו ומנדינו, ולא לכם להטיף לנו מוסר מתוך חבה.

תוכחת שונא מעוררת גועל־נפש כזו קראתי במכתב־עתי „היום", בנומר 212 מיום 5 אוקטיאבר, במאמר „הרחוקים והקרובים". יחס מכתב־העתי ההוא לישראל בכלל ולחובבי־ציון בפרט כבר נתברר למדי. כבר אמרתי באחד ממאמרי, שמכתב־העתי ההוא איננו אלא מכתב־עתי רוסי בשפת־עבר. הוא מדבר רמות על צרפת ועל אשכנז, על בולגריה ועל שפניה, יריב בחזקה (בשפת־עבר) עם הנסיך מקאבורג, יזהיר את אירופה מהחזיק בידו, ובנוגע לישראל — יספיק בקוריספונדנציות של הבל ארוכות מווארשה, מקישינוב וכו', ובדברים של מה־בכך שהוא קורא להם בשם „חדשות בישראל". אבל אם בנוגע לחיי ישראל בכלל אין המ"ע ההוא „לא מריח ולא מסריח", הנה בנוגע לחובבי־ציון הוא נלחם עמהם עוד מקודם בריאתו, בשעה שנקרא בגלגול ראשון בשם „רוססקי יעוורייי", אך מפני מורך לבו לא הגיד מעולם ברור שהוא מתנגד לישוב הארץ, כי אז לא יחתמו עליו כל אלה הנמנים על חובבי־ציון, על כן הוא מתהפך בתחבולותיו: פה הוא לפנים נייטראל, ושם ישלח מתוך המדור התחתון את מהתלותיו שאין להם טעם וריח בלב חובב־ציון; פה ידרוש לשלוח אֶקספידיציות לראות, אם יש על כדור העולם מדינה הידועה לנו בשם ארץ־ישראל, ואם יש שם קרקע, אויר, שמש וכיוצא בזה,

עצמו בגלגול הנוכחי, הנה אין דורש מידו להיות במעוררי ישוב ארץ־ישראל, כי, כמו שאמרתי, אינו אלא מכתב־עתי רוסי בשפת־עבר. והנה הוא ממלא כרסו בטלגראמות שאין לאיש עברי בתחום מושבנו עסק בהן, כמו הידיעות על האזכרות שנעשו לנפש אקסאקאוו, על הקרח שבוואָלגה שנע ממקומו, על הישיבות שהיו לבעלי־הנכסים בפנים ערי רוסיה, על תעלות המים בקאלוגה, וידיעות על אדות המשחקים והמחוללות, וכיוצא בזה.

הנה הוא מפחיד את התמימים בדברי מכתב־העתי „נאוו. וור.“ ואומר: „ראו, הנה דורשי היציאה חברים הם לאויבינו זה“. אך מ ה ב כ ך אם גם ה„נאוו. וור.“ מבקש עצות להרבות את מספר היהודים היוצאים? ידוע, כי יש אשר יבואו שני מתנגדים לדעה אחת מ ט ע מ י ם ש ו נ י ם, ואין שום חיוב לצד אחד לומר לחברו: הואיל ואתה, מתנגדי, אומר כך, לפיכך יעלו עשבים בלחייך, ואני צריך לומר להפך. ידוע, כי גם צדיקי החסידים מתנגדים להיציאה, גם הם אומרים: „אלהים ירחם שארית עמו ולא יתן למוט רגלנו“, ואף־על־פי־כן לא אמר איש להנאורים המתנגדים לה: „ראו, הנכם בעצה אחת עם הצדיקים“, כי סוף־סוף טעמיהם שונים זה מזה, ואחרי כונת הלב הן־הן הדברים. צדיקי החסידים מתנגדים להיציאה מפחד פן ימעט גז צאנם, והנאורים מתנגדים להיציאה – זה מפני שהוא ירא פן יבקשו ממנו סך כסף לעשות סדרים בענין זה, זה מפני שהוא חס על הציוויליזאציה הקדושה המאירה לארץ ולדרים עליה, „חוץ מן העברים“, ויש שהוא ירא שלא יאמרו עלינו, כי חסרי פטריוטיזם אנחנו. כן הוא גם בדבר שאלת היציאה. מכתב־העתי „נאוו. וור.“ מציע לתמוך את היציאה, כדי שעל־ידי זה ייטב, לפי דעתו, להרוסים, ואנחנו מציעים לתמוך אותה, מפני שבזה י י ט ב ל נ ו, ומה לנו ולה„נאוו. וור.“?

לפי דעת מאמיני הגלגול צריכה הנפש המגולגלת לתקן בגלגול שני את עוָתתה שבגלגול ראשון; מכתב־העתי שעליו אני מדבר חולק, כפי הנראה, על הדעה הזאת...

ולא בחבת ערי יהודה, ואף בנומר 30 מיום 26 יולי נדפס המאמר הראשון המדבר בשאלת היציאה. במאמר ההוא מדבר מחברו על היציאה, כמו על מעשה יום־יום הנראה לעינים, כמו שהיה באמת, ואומר: „לא אנחנו קראנו לאֶמיגראציה כזאת, לא אנחנו הפצנו בה; היא נמצאת עתה בפועל ועלינו להכנע ולמצוא עצה". את מאמרו זה יחתום מחברו בדברים האלה: „מטרת המאמר הזה לפקוח עיני אלה, אשר אינם רואים או מפחדים מראות את המעשה הנראה לעינים, ואשר כפי צורתו עתה הנהו קרוב להפסד ורחוק מתועלת לעמנו". הנה יראה הקורא, שסופרי ה„ראזסוועט" לא הקדימו פה לאזן, ודברו על היציאה אך כעשרה שבועות אחרי שבאו עליה ידיעות ממכתבי־עת שונים, ואחרי רואם מראש, שכל זמן שלא יובאו סדרים בערבוביא זו (על־ידי ועדים מיוחדים) יהיה הפסדה מרובה משכרה.

סופרי „המליץ" גם הם לא דברו על היציאה בטרם בואה לפעולה, עד נומר 20 מן השנה ההיא לא בא על השאלה ההיא לא דבר ולא חצי דבר. בנומר 20, שנדפס ביום 26 מאי, כארבעים יום אחרי המשסה הראשונה, יאמר המו"ל במאמרו הראשי: „והנה זה מקרוב השגנו מכתבים ועליהם מספר חותמים מהמקומות אשר היו לשמה, כי אחרי אשר תם הונם ואינם יודעים אל מה לפנות לחיות נפש ולבם נפל בקרבם לשוב לעבוד וליגע ולהותיר ליום עברה (הוספה במוסגר: ולדברי מכ"ע האשכנזים ליהודים כבר באו שמה גדודים גדודים כמה מאות נפש לעבור ארחות ימים לאמעריקא) אי לזאת יש עם לבבם וכו' לעזוב את הארץ וכו ללכת אל אמֶעריקא או אל אשר ישאמו רוחם".

את „הצפירה" לא קראתי, אך בטוח אני בהצדקנית הזאת, שחלילה לא חטאה בשפתיה ולא העירה את אזן העם לבקש לו עצות בצר לו.

יאמר נא ישראל: באיזה שם ראוי לכנות את העקיפין, שבהם בא מכתב־העתי בשפת־עבר הנ"ל על הסופרים שדרשו בשבח היציאה; אם חפץ הוא להצדיק את שיטתו בגלגול ראשון, למה לו לאחוז במעשיו בימים ההם ולהכחיש את הידוע אך בכח עצימת עינים לבד, בעוד שהיה יכול לומר באופן פשוט: „אחי הסופרים; הנכם חפצים להביא סדרים בהיציאה, לכונן ועדים וכו', דעו לכם כי קולכם יהיה כקול הקורא במדבר, כי לתכלית זאת נחוץ כסף, ועשירי עמנו לא ימנעו מכם כל פטומי מלים שבעולם, אך כסף לא יתנו, כל זמן שלא יהיו בטוחים שיקבלו בעדו אותות כבוד". בכלל אין עתה צורך להצדיק את שיטת מכתב־העתי „רוס. יעוו.", כי מיתה מכפרת אמרו חז"ל, ואין לאיש עתה עסק בו. אם חפץ הוא להצדיק את שיטתו

כי חי הוא בסוף המאה התשע־עשרה, ולמרות טענות המשכילים עשה את שלו, ובטרם עלה על לב הסופרים לחקור, אם מותר לברוח ממהלומות, מרעב ומחוקים מעיקים ולצאת לחוץ־לארץ, אם לא – באה פתאום בנומר 26 ממכתב־עתי ההוא מיום 16 מאי, היינו כחדש ימים אחרי המשסה הראשונה, ידיעה מן המ"ע „פאליטישע קאררעספאנדענץ" מוויען, כי „פקידות הצבא אשר בלבוב שלחה חיל־רגלי לעיר פאָדוואָלאָטשיסק (גבול אוסט־יה וקרוב למקום הפרעות), במקום שבכל יום ויום מתרבים יהודים בורחים מרוסיה".

בנומר 21 דבר סופר ה„ראזסוועט" בפעם הראשונה ברהבה על אדות ספרו של ה' ל. אָליפהאנט על ארץ הגלעד, ואמר בפירוש, כי מפני הצעתו של מכתב־העתי „נאוו. וור." (על־דבר יציאת היהודים) הוא מוצא לנכון להודיע תוכן הספר ההוא. ממילא מובן, שגם באותו מאמר לא נזכר דבר על אדות היציאה, כי על־פי הצעת אָליפהאנט צריך היה לשכלל תחלה את ארץ הגלעד ולהוציא עליה סך מיליון ליש (עשרת מיליון רו"כ) ואחר־כך להושיב שם יהודים. בנומר 24 באה ידיעה מוויען, כי כחמשת אלפים בורחים עברו את הגבול לאוסטריה, בפאדוואלאטשיסק נמצאים 600 ילדים קטנים, ומספר הבורחים 1500 איש. באותו נומר באה ידיעה ממכתב־עתי „קאֶלנישע צייטונג", כי איש עברי אחד בקש מאת הציר הספרדי היושב בקונסטנטינופול להשתדל, שתקבל ממשלת ספרד ששים אלף יהודים לארצה וגם באה תשובה ממלך ספרד, שהוא נכון לקבל את כל מי שיבוא לארצו. אם אמת בפי השמועה הזאת או לא (ראה גם בנומרים 27, 29, ואם לא יתעני זכרוני זכרו גדולי עמנו את החסד הזה להמלך ההוא, בספרם בשבחו אחרי מותו) – אחת היא. רב לנו לדעת, כי שאלת היציאה התעוררה מעצמה ובה עסקו מכתבי־עת גדולים באירופה, לא הובשי בית־המדרש ולא בעלי־שירים ופוסקי פסוקים מישעיה ומחבקוק. בנומר 25 באה ידיעה ממכתב־עתי שבלונדון, כי בשיקאגא (באמריקה) נכונים לכונן קולוניה בעד עשרים משפחות יהודים מרוסיה הדרומית. בנומר 26 באה ידיעה ממכתב־עתי „איזראעליטישע וואכענשריפט" לאמר: „מבאמבערג מודיעים מיום 16 יוני (היינו יום 4 יוני לחשבון רוסיה, כחודש ומחצה אחרי המשסה הראשונה), כי ביום אתמול עברו דרך העיר הזאת יהודים רבים. ממקורים נאמנים נודע, כי הם יהודים רוסים שעזבו את ארץ מולדתם ונוסעים דרך האמבורג לאמריקה". בנומר 28 באה ידיעה ממכתבי־העת שבאמריקה, שבהדשים האחרונים באו שמה יהודים רבים מרוסיה במספר שלא היה עוד כמוהו.

בכל העת הזאת עמדו הסופרים מרחוק ולא דרשו לא בשבח אמריקה

„מן הנבונים בעם" הזה באפו ל„חובשי בית־המדרש", אשר הרגיזו את העם ונבוניו ואוהביו יחד בקולם על־דבר היציאה. מי שלבו טוב עליו „ורוחו חזקה כפי הדרוש" יוכל ללגלג ככל העולה על רוחו. אך האמנם לא חסר לנו עתה אלא מהתלות? אעזבה נא דברי מהתלותיו ונראה מה ידבר לנו.

אם אלה שדרשו בשאלת היציאה „לא ראו מימיהם לא חופי אמעריקא ולא ערי ארץ הקדושה" אין בכך כלום. יש הרבה ערים גדולות וקטנות שלא ראיתין מעולם, ואף־על־פי־כן מאמין אני באמונה שלמה שיש בהן בתים, שמצוי בהן מסחר, שיש בסביבותיהן קרקעות הראויות לזריעה או לנטיעה, ומאמין אני גם כן באמונה שלמה, שלא ימצא בעולם מתחכם שבגלל אמונתי זאת יקרא עלי את המקרא: „פתי יאמין לכל דבר". אך האם היה המלגלג הזה במקום הפרעות? האם ראה אז בעיניו את פחד העם בעת הזאת, את רעבונו ואת צרותיו, ואת תנועת היציאה שהתעוררה בקרבו אז?

הנה הוא אומר, שבתחלה, כאשר נטשה המלחמה במחנה הסופרים על אדות היציאה, לא ידע העם על מה הסופרים נצים וישתאה ויעמוד מרחוק. ניתי ספר ונחזי.

השמועה על־דבר המשסה הראשונה שהיתה ביעליסאוועטגראד באה במכתב־עתי „ראזסוועט" בנומר 17 מיום 23 אפריל לשנת 1881. לא בנומר ההוא ולא בנומר 18 שלאחריו לא נזכר דבר על אדות היציאה. הסבה מובנת: הסופרים היו כנדהמים, הבהלה הראשונה עוד לא עברה עליהם ויהיו אובדי עצות. מעריצי המאה התשע־עשרה השבו שהפרעות הם מעשי המהרסים, ושההמון התנפל ביחוד על היהודים מפני שהם נחשבים כגרים בארץ, ולפיכך היו בטוחים שעתה תהיה חדשה בארץ, ולמען דעת כל עמי הארץ כי אין גרים ואיז פרעות בהמאה התשע־עשרה יהפכו הגרים בן־לילה לאזרחים גמורים, ואז „דע, חס, את אשר לפניך, וקרב אליך ואל תגש בי". עוד בנומר 19 לשנה ההיא הביא סופר ה„ראזסוועט" ג. ב. ג. את דברי מכתב־העתי „נאוו. וור.", שנהוץ להרחיק את היהודים מארץ רוסיה, ועל זה ענהו ברוח המאה התשע־עשרה לאמר: „היהודים ישארו ברוסיה, יפרו וירבו בה וכו' ואפילו עד שמונים מיליון נפש, כי רוסיה היא ארץ מולדתם, ארץ רוסיה ארצם, שמיה – שמיהם ושאלת היהודים היא שאלת רוסיה". בנומר ההוא בא עוד מאמר מן הרידאקציה בשם „דעות הדפוס והצעותיו" ובו אומר: „ובאמת הלא אי־אפשר לנו לכבוש את פאליסטינא ולהושיב שם שני מיליון אנשים, הקשורים על־ידי משלח ידיהם בקשר אמיץ עם הממשלה שהם נחשבים עבדיה". אך ההמון הגס, המונה שנותיו למספר היצירה, שכח, כפי הנראה,

בעל המאמר היא על המחלוקת שנפלה בשנת תרמ״ב בין ה„ראזסוועט״ וה„רוסקי יעוורייי״. הראשון היה מדורשי היציאה, והשני מתנגד לה. הראשון דרש ליסד ועדים לתכלית היציאה, והשני צעק ככרוכיא על הצעה זו, שריח מינות נודף הימנה. על הראשון השפיעו הסופרים ממקומות המהפכה, שראו בעיניהם כי כבר כשל כח העם בסבת הפרעות, שביתת המסחר, נירוש הכפרים, וכו׳, והנה הוא בורח אל אשר ישאהו רוחו; ועל השני נחה רוח־הקודש אשר האצילו עליו שנים־שלשה שַלוי עולם מעמנו, אשר לפי מצבם היה נאה להם להתראות כפטריוטים. בשעה שאלפי אנשים מן היוצאים מרוסיה לאמריקה התגוללו בברודי בעירום ובחוסר כל, יד החברה „כי״ח״ קצרה מהושיע לכלם, ועשירי אחינו בחו״ל התלוננו על עשירי אחינו בארצנו שסלקו ידיהם לגמרי מאחיהם הנודדים ועזבו טרחם ומשאם רק על יושבי חוץ־לארץ – אמר ה„ראזסוועט״ לה„רוס. יעוו.״: זו חטאתך וזה פריה! ה„רוס. יעוו.״, תחת להשיב, שאפילו אם היה הוא מתאחד עם ה„ראזסוועט״ בדעותיו, בכל זאת לא היו עשירינו בארצנו עושים כלום לטובת היציאה, – מחה את פיו ואמר: לא פעלתי און, ואדרבה אני הצדיק ואתה הרשע, שאלמלא דרשת בשבח היציאה לא היו בני עמנו נוסעים לאמריקה. המחלוקת הזו ארכה עד שפרחה נשמתו של ה„ראזסוועט״. אחרי מותו של ה„ראזסוועט״ בעצם מלחמתו לטובת ישוב ארץ־ישראל, החל ה„רוס. יעווריי״ להסביר פנים גם לישוב ארץ־ישראל, אם גם נשאר בדעתו על־דבר היציאה, וכפי הנראה היה הפץ, שיקים ה׳ בנים לאברהם אבינו מן האבנים המתגוללות ברחובות ארץ־ישראל, והבנים ההם יושיבו את הארץ אשר נשבע ה׳ לאברהם לתת לו ולזרעו, אך לא הלילה אותם בני אברהם היושבים באירופה. אך יתר שאת עשה מכתב־העתי ההוא להפלשתינים, כי בהביאו ידיעות מארץ־ישראל הציב בראשן השם שנקראה בו הארץ הזאת בימי שלותה: „יודעא״ (כלומר: ארץ יהודה) אף־על־פי שמזמן חורבנה איננה נקראת עוד בשם זה...

אך קץ כל בשר בא גם על ה„רוס. יעווריי״, ורק בזה נבדל מן ה„ראזסוועט״, שהאחרון מת לגמרי ועבר ובטל מן העולם, והוא, ה„רוס. יעווריי״, נתגלגל לאחר מיתתו בבריה חדשה, בריה בפני עצמה, ותחת שהיה בגלגול ראשון מכתב־עתי עברי בשפת רוסיה, הנהו עתה בגלגול שני מכתב־עתי רוסי בשפת־עבר, וכל הדברים שהבאתי למעלה על־דבר היציאה ועל דבר הסופרים, הם דבריו אות באות.

האמנם יותר ממה שקריתי כאן לפני הקוראים בשם אותו מכתב־העתי כתוב שם, אך אנכי פסחתי על כל המהתלות אשר חלק „אוהב עמו באמת״

נבואה חשבון.

מכתב־עתי אחד בשפת־עבר זכר עתה את צדקותיו שעשה בגלגול ראשון, ומתוך שהצדקות ההן נחשבו גם אז בעיני רבים לזדונות, הנה הוא שמח עתה להראות במופת חותך, כי היה אז צדיק בריבו; והמופת הוא, כי עתה, אחרי שעברו ארבע שנים מן העת ההיא, נמצא שהמו״ל מכתב־עתי „נאוו. וור.״ דורש באותה הלכה שדרשו בה אז מתנגדי מכתב־העתי הטנוח ההוא, ומזה יוצא לנו, שהמתנגדים ההם היו מאותם הנקראים „צד המן״, ושמע מינה שהוא, מכתב־העתי הנ״ל, זכותו ינן עלינו, היה מבני „צד מרדכי״.

„בימים ההם (היינו בזמן הפרעות), אומר מכתב־עתי שבשפת־עבר הנ״ל, עלתה השאלה הזאת (שאלת היציאה לחוץ־לארץ) על שלחן הסופרים וכו׳. רוב הסופרים במכתבי־העת נטו אחרי היציאה וכו׳, ורק נחלקו בדבר המקומות וכו׳ אלה מזה שלחו (?) את הנוסעים לאמעריקא, ואלה מזה אמרו: אל הר ציון נעלה וכו׳, ואחרי אשר כאלה כן אלה לא ראו מימיהם לא חופי אמעריקא ולא ערי ארץ הקדושה ורק מפי הסברה ועל דרך השיר חתרו לפתור את השאלה הנכבדה וכו׳, לכן לא ידע העם על מה נצים הסופרים וכו׳ ויעמדו מרחוק. אולם לא ארכו הימים ופלפולי מכתבי־העת החלו להראות פעולתם גם בחיי המעשה וכו׳ אז באמת החל העם לצאת המונים־המונים וכו׳. „אין סדרים ואין שיטה להיציאה״, קראו הסופרים כל היום, על כן רחקה ישועה מן היוצאים, הבה איפוא וניסד לנו ועדים לתכלית היציאה מן הארץ אז תעלה ארוכה לנו וכו׳ וכו׳. עתה (היינו אחרי שגם מכתב־העתי „נאוו. וו.״ מציע להגביר את היציאה) ידעו נא סופרינו בעקבות מי הלכו בימים ההם ולמי קראו: אוהבינו מליצינו. אולי יראו ויהיו נזהרים בדרכיהם ובמעשיהם לימים הבאים. לב מבין ורוח חזקה — זה הוא הדרוש לנו על כל צרה שלא תבוא עלינו, ואלהים ירחם שארית עמו ולא יתן למוט רגלינו״.

אלה דברי מכתב־העתי ההוא.

מתוך שיש רבים מן הקוראים שאפשר שלא קראו לפני איזו שנים את מכתבי־העת ליהודים שהיו לנו בשפת רוסיה, צריך אני להודיע, שכונת

זו מפני שאלת ישוב ארץ־ישראל, כאילו כל ימי עסקתי בלי הרף אך בשאלה זו ופתאם עזבתיה.

שאלת התקונים בדת הניאה לב חכם גדול מעמנו משאלת ישוב ארץ־ישראל, וידרוש תקונים קודם לכניסת הארץ. הדבר הזה היה לו מקום, אם היתה השאלה ההיא עומדת על הפרק להפתר, וכבר היו נעשות כל ההכנות ולא חסרה אלא ההסכמה להלכה למעשה – ופתאם נפוצו המתאספים לעשות תקונים ויחלו לדרוש בישוב ארץ־ישראל. אבל באמת כלנו יודעים שלא היה בזה לא דובים ולא יער, איש לא חשב לפתור את שאלת התקונים בדת, ועל כן לחכות ביסוד קולוניות בארץ־ישראל עד התקונים בדת היה ממש לחכות עד שיבוא אליהו. ישים נא בעל הפוליטון את לבו לדברים האלה, ואם מהסורי עמנו ורעבונו ללחם חשובים בעיניו, כאשר אקוה, מיפיפותו של יפת, שהוא חפץ להשכין באהלי שם, אז עליו לחדול מלערבב שאלה בשאלה.

יתיישבו מבני עמנו בארץ־ישראל, ישבעו לחם, אז יהיה להם רוח אחד, והרוח הזה יתחדש בקרבם בלי ספק והיה להם לב טהור ורוח נכון לקבל כל דבר טוב ומועיל לחייהם ולתפארת האדם. תקופת הזוגות עד ימות בית הלל ובית שמאי תתן עדיה, כי העם החי חיים עצמיים בארצו ילך רומם גם בדרך דתו, וההשכלה האמתית, שממימות הרמב״ם עד עתה קנתה לה זכות אזרח בתוכנו, תחזור על אכסניא שלה גם לימים הבאים.

ממילא מובן, שגם אם יבוא יום וישלחו חובבי־ציון אנשים לארץ־ישראל, כי יבחרו אנשים המוכשרים לעבודה, מבלי הבט אם משכילים הם או לא, כי העיקר היסודי הוא: עבודת הגוף לגדולים ובתי־ספר לקטנים.

יותר נפלאים דברי בעל הפוליטון באמרו: „אתם (?) אומרים, החובב עמו באמת וחפץ בקיומו עליו לחבב את היהדות בכל פרטיה ודקדוקיה עם כל מנהגיה הישנים כמו שהם ואפילו הטפלים שבהם". ודברים אלה הוא מביא ממהברת „בת קול", שלא נודע מחברה. זכורני, שבשעה שעסקתי בשאלת התקונים בדת הייתי שומע לפעמים שאלה כזו: למה תחפוץ לבטל שבת, מילה וכו'? באותה שעה היה אוחז אותי גועל־נפש נורא מאד. אני כתבתי, שצריך לעבור על הומרות השלחן־ערוך ולצרף אותו, והלה בא בעקיפין ומדבר על ביטול שבת ומילה. בשעה שהייתי עונה לשואלי שאין לו כל צדקה ליחס לי ביטול שבת וכו', היה משיב לי תשובה קצרה: „והלא הריפורמאטורים באשכנז עושים כך!" אין ספק, שגם בעל הפוליטון שמע שאלות שלא כדרכן כאלה, והנה הוא שואל עתה ממש באופן כזה. מוציא לאור הס' „בת קולי הוא אורתודוכס גמור, וכפי השערתי הוא גם מחברו, בכל אופן מחברו הוא אורתודוכס, ומי יפלא, אם איש כמוהו אומר שצריך לחבב גם את המנהגים הטפלים, אך האם אחריותו על אחרים?

סוף דבר: ליהוי ידוע לבעל הפוליטון, להד"ר ברנפלד, שטען עלי ב„המגיד" ולכל אלה הכותבים לא כתלמידיו של בלעם הרשע (המקללים בשכר) ושאיני חפץ להשפיל את כבודי ולדבר בם, – אך מאהבת האמת, כי מעולם לא עלה על דעת הלאומיים להתיצב כנגד ההשכלה, אך כנגד היופי החיצוני שבהציוויליזאציה, אשר צלו מרובה מחמתו, כנגד ההתחקות הקופית שנתגברה בימינו, ולא כנגד ההשכלה והלמודים. מלבד זה, עוד לא עלה על לב אחד הלאומיים להאריך את בגדיו, לגדל את פאותיו, ללבוש יארמולקא וכו'. אם איזו מן הלאומיים חדלו עתה לדרוש בשבח ההשכלה הנה הוא אך מפני זה, שאינם חפצים לרדוף אחר שתי ארנבות, ושאלת ישוב ארץ־ישראל, כשאלה חמרית וכללית לכל הלאום, נכבדת יותר בעיניהם משאלות אחרות, מלבד מה שבערים הגדולות כבר נתפשטה ההשכלה ואינה צריכה למעוררים, ובערים הקטנות אין להם בתי־ספר טובים ואי־אפשר להם להשכיל.

כן הוא גם בדבר התקונים בדת. השאלה הזו בכלל חדלה מעל מכתבי־העת בשפת־עבר זה כחמש־עשרה שנה, ואיש לא זכר אותה, ולסבה בלתי מובנת זכר אותה פתאם הד"ר ברנפלד ויתפלא עלי כי עזבתי שאלה

כתות ולשמוע שחוק מבינים, והן יכולות להתמלט מעמן בכל עת ובכל שעה. אם כן אהבה בלי תמונה ידועה אינה מספקת עוד, ואך אהבה לאומית, היינו אהבה לבני העם ועם זה חפץ בקיום הלאום, תוכל להיות רצויה בעיני העם, ואהבה להעם באותה מדה שאנו אוהבים את בני המין האנושי בכלל – איננה אהבה לעם.

הלאה יאמר בעל הפוליטון הנ״ל: „אתם אומרים: לא כי בשומינו ובבצלינו נלך ונשובה למקומנו הראשון, שקר ההשכלה והבל היופי! בני אזיא אנחנו וכבני אזיא נחיה!"

חפץ הייתי לדעת, מי הם אותם „אתם אומרים"? וכי הלאומיים כתה הם, שכל אחד מהם מחזיק בעיקרים ידועים שהוטלו על כל הכתה, ואחד מעיקריהם הוא שנאת ההשכלה? בין הלאומיים יש אפיקורסים גמורים, אפיקורסים לחצאין, מחברי אמונה עם ההשכלה, אורתודוכסים, רבנים גדולי ההוראה וכו', וכל אחד „אני מאמין" שלו, תלמודו ושיטתו בידו. אם בעלי המפלגות השונות האלה מסכימים יחדו בישוב ארץ־ישראל אין בכך כלום, כמו שבעלי מפלגות שונות הסכימו לעצה אחת בשנים שעברו ליסד קולוניות לבני־ישראל ברוסיה, וכמו שבעלי שיטות שונות מתחברים לפעמים ובאים לדעה אחת כנגד מתנגדיהם בהפארלאמינטים, שהוא כמעט מעשים בכל יום.

אין ספק, שהיראים והחרדים מן הלאומיים יתנגדו גם עתה להביא השכלה בארץ־ישראל, כמו שהתנגדו להשכלה גם עד כה. אבל הלא הלאומיים רבים ושונים הם, ומי מהם הודיע במכתבי־העת שאין צורך כלל בהשכלה? מי מהם קם כנגד הד״ר שפירא מהידילברג, האומר ליסד אוניבירסיטט בארץ־ישראל? הן גם מתנגדיו לא יאמרו רק, שדבר זה הוא קודם זמנו ודרך־ארץ קדמה לתורה. וכי הלאומיים בוחרים מקרבם אנשים לשלחם לארץ־ישראל ושולחים דוקא אנשים הרחוקים מהשכלה? עד היום לא נשלח איש, וכל שהתישב בארץ־ישראל התישב מעצמו, בם יראים וחרדים, כבני „פתח־תקוה", בם משכילים כבני ביל״ו, בם גם רופאים ואגרונומים, וחובבי־ציון נותנים לכל הזקוק לכך את תמיכתו, מבלי הבדל בין משכיל ושאינו משכיל. יגדל נא כח בעל הפוליטון ויכין קולוניות אך למשכילים ותודה רבה יקבל מכל הלאומיים; אך בלי ספק לא יאמר גם הוא, שראוי להעמיד שוטרים כשוטרי הפוליטון שלו על חוף יפו לבלי תת לבוא לארץ־ישראל לאותם שאין להם תעודה על ההשכלה. אם ירחב גבול חובבי־ציון להספיק להקולוניסטים כל צרכיהם היותר נשמיים, אז ייסדו גם בתי־ספר לבני הקולוניסטים ללמדם תורה וחכמה, ואיש לא יתלונן עליהם בעד זה.

מדינה, ובשעה שהתנפל המון העם וביחוד עשירינו על הציוויליזאציה, לא על החכמה והמרעים התנפלו, כי אם על אהבת היופי והתענוגים, גסות הרוח וכו'. אין ספק כי הציוויליזאציה הזאת הביאה לנו רעה רבה... הצינו, למשל, איש עשיר מדור העבר, שהיה על־פי־רוב למדן, בעל־צדקה, משתדל לטובת הכלל, עם איש עשיר בזמן הזה, הנותן אלפי רו"כ נדבה לדבר אשר יריעו עליו במכתבי־העת ואינו נותן פרוטה לעני מעמו, מפני שבשביל זה לא יקבל תהלות במכתבי־העת, איש, האומר כי רבה עבודתו (?) ולא יוכל לעסוק בעניני עמו וכו' – ותמצאו כי אך הציוויליזאציה, היינו ההתהדרות החיצונית, חסרון הרגש הפנימי וכו' היתה הסבה לזאת. אם נביט עוד הלאה ונראה בני־ישראל מכינים אשֵרה ברוב כבוד והדר בחגים לא־להם, מבלים ימיהם בתיאטראות, במשחקי הקלפים, במשתה תמיד, נשארים רווקים כל ימיהם ונגועים במחלות מגונות וכו' וכו', – אז בצדק נצטער על המדות הטובות שהצטיינו בהן אבותינו ושהיו עתה לברות להתחקות הקופית למעשי בני יפת. את הדברים האלה הלאומיים קוראים בשם התבוללות, ובהצטערם על זה הנם מחכים, כי בשבת על־כל־פנים מקצת מבני עמנו באר"ץ־ישראל הרחק מן הציוויליזאציה המזויפת הזו, ישתמרו בקרבם המדות הטובות שהיו לאבותיהם.

הנה הדברים פשוטים: בשם לאומיים הננו קוראים את האנשים האומרים, שגם בני ישראל יש להם זכות לחיות חיים מיוחדים על ארץ מיוחדת, ושאין בני ישראל צריכים לחקות אחרי מעשי אחרים, שאין בהם לא חכמה ולא תועלת; בשם מתבוללים הננו קוראים את אלה האומרים בדעת־נפש כי חובה מוטלת על בני־ישראל להתבולל בעמים ולהאביד זכר־לעמם, ואת אלה בעלי התאוה אשר בבלי־דעת ישתדלו לחקות אחרי מעשי העמים, יזרו הלאה כל מדה טובה שבבני עמם ויתכחשו לישראל.

לדאבון לב, הדברים הפשוטים האלה נדרשים בכמה גונים בבתי־מדרשיהם של מתנגדינו.

אך על זאת אתפלא, כי גם אדם גדול כבעל הפוליטון ב„המליץ" גליון 93 מערבב את המושגים. הוא אומר, כי הלאומית נודעה לו בשם „אהבה לעמו", אך השם הזה אינו מודיע כלום. פלוני המחבר ס' "Wir Juden„ שיעץ לכל בני ישראל לקבל איש־איש את אמונת העמים שבתוכם הוא יושב, אומר גם־כן, בלי ספק, שהוא אוהב את עמו, ומאהבתו להם הוא נותן להם עצה הגונה זו. אין ספק, שכל הכתות שלנו שברוסיה החדשה יש בהן חלק ידוע מאהבת עמן, ובשבילה הן חפצות להכחידו מהיות גוי מיוחד, למען לא יסבול עוד תלאות, שהרי אם לא כן, למה להן כל הטורה הזה, לברוא

תמצית הדברים שעלו ממאמרי בעלי ברית ישוב ארץ־ישראל היא: שבני־ישראל הם לאום, ויש להם זכות לחיות חיי לאום בארץ מיוחדת, ועל פי הדברים ההם קראו לעצמם „לאומיים", כלומר אנשים האומרים שאין תעודתו של ישראל להיות מפוזר ומפורד בין העמים, כי אם יש לו זכות, כמו לכל לאום, לחיות על אדמה מיוחדת, להתקיים לאורך ימים ולא למות מות נבל, מות התבוללות בעמים.

בעלי ברית ישוב ארץ־ישראל רואים עוד טובה רוחנית לעמם, וזה הדבר:

כמעט כל עם יש לו כשרונות מיוחדים, כמו שיש לו גם כן חסרונות מיוחדים. בין הכשרונות שנמצאו בבני־ישראל היותר מצוין הוא – עבודתם בטהרת המדות. העם שממנו יצא התנ"ך הנה הוא רם ונשא ברוחו כהתנ"ך עצמו... היינה אומר: „מה שפל הר סיני בשעה שמשה עומד עליו", אך מי הוא משה אם לא האידיאל של הרוח הישראלי?... רבים יכרעו ברך לפני אלה שהפיצו אור ישראל בגוים. אך הלא המפיצים ההם גם הם בני־ישראל היו ומבחר משליהם ומדברותיהם נמצאו בתלמודים ובמדרשים, ועינינו הרואות, כי בהיות האור ההוא במקומו היה צח, ואך בא אל העמים ולא נכר מראהו עוד...

בשעה שהצטיינו בני־ישראל בעבודתם הקדושה בטהרת המדות, עבדו העמים בני יפת את עבודתם בפילוסופיה, „שאין לה פרי כי אם פרחים" (לשון ר' יהודה הלוי), בתכסיסי מלחמה, בחרושת המעשה (קונסט) והתהדרות היצונית. היהודים עמלו ליפות את פנימיותם, והעמים – את החיצוניות. ההבדל בין מדות היהודים ומדות הרומיים היה גדול מאד, ודיה סקירה אחת בפרק שלישי מספר „דור דור ודורשיו" חלק שני לראות עד כמה רמו היהודים במדות ומוסר על הרומיים. המאמר היקר „משפט ישראל בעמים" לה' לעווינזאהן („מצפה" חוברת א') יוכיח לנו, כי גם בימים האחרונים לא הרבה נשתנה ההבדל ההוא...

כל הימים אשר היינו רחוקים מן הציוויליזאציה האירופית נשמרו בנו כל המדות הטובות של אבותינו בטהרתן. על זה נוכל להעיד כלנו, אנחנו הזוכרים היטב את חיי בני עמנו בערים הקטנות כשלשים שנה לפנים, ובפרטות דבר בזה מעט מהרבה הסופר המפורסם ה' לעוואנדא במאמריו בה„וואסחאד" השבועי שנה תרמ"ו. לא כן עתה, כאשר טעמו גם אנחנו מפרי הציוויליזאציה ההיא. בעיקרה נחלקה הציוויליזאציה לשני פנים: ללמודי החכמה ולאהבת היופי האירופי. החכמה היא חלק אך יחידי סגולה בכל דור ובכל

ברור דברים.

שאלת ישוב ארץ־ישראל קראה לוכוחים שונים, שלא עלו מראש על לב העוסקים בה.

בשעה שכתבתי את מאמרי הראשון בשאלה זו, בה„ראזסוועט" שנת 1881 גליונות 41, 42, לא דברתי על לאומית ישראל, על התשוקה להאסי־מילאציה וכיוצא בזה, כי חשבתי אותם לדברים יתרים. השאלה ופתרונה היו פשוטות בעיני; בכל עת שבתנו בארצות גלותנו לא עברו עלינו ימי דור אחד במנוחה, תלאותינו בעיקרן במקומן עומדות, אם גם הן פושטות צורה ולובשות צורה. הסבה לזאת היא – מפני כי זרים אנחנו בארצות לא לנו, ואנחנו אין לנו אחוזת אדמה כל־שהיא. אם כן עלינו לחדול מהיות כלנו זרים, וזאת נוכל באחת משתי אלה: אם על־ידי יסוד קולוניות בארץ אבותינו, באופן שבמשך כמאה שנה יתישב קהל גדול מאחינו בני־ישראל בארץ־ישראל, או אם נשתדל להכחיד שם ישראל לגמרי. האחרונה אי־אפשר למלאות, כי עם שלם לא יוכל לאבד עצמו לדעת, אם כן עלינו לבחור בראשונה.

הנה רואה הקורא שדברים אלה פשוטים הם, אינם צריכים לתבלין של פלפולים בדבר הלאומית וכרכורים ריקים בדבר ההתבוללות.

אך צלולה היתה ההבית ועכרו אותה. בשעה שנדפסה המחברת הידועה „אויטאעמאנציפאציאן" נתעוררו עקשי לב שבחוץ־לארץ ויתהילו להתפלפל בשאלת הלאומית ויחליטו, כי בני־ישראל אינם לא עם ולא לאום ואין להם זכות על ארץ מיוחדת.

לעומתם בארצנו יצא אחד מסופרי ה„וואסחאד" וימצא רפואה אחרת לעמנו בתעלולי השארלאטאנים של „ישראל החדש", כתה שעד היום אין בה אלא מיסדה בלבד ואולי עוד אחד עמו – וידרוש לבטל מעט־מעט את התורה כלה למען יכחד שם ישראל בקרוב ויתבולל עם העמים.

אז החלו הוכוחים בדבר לאומית ישראל ובדבר ההתבוללות.

הנה אם כן הוכוחים האלה נבראו לא על ידי בעלי ברית ישוב ארץ־ישראל, אלא בהבל פי מתנגדיהם.

ציון ופריקת עול תוגרמה", ואיני יכול להאמין שידבר הד״ר יעלינעק בסגנונם של השומרונים צרי יהודה ובנימין בימי זרובבל... זרובבל יצא עם אחיו העניים לעבוד את שדות אדמת הקדש, לאכול מפרים ולשבוע מטובם, והשומרונים כתבו שטנה לאמר: „די יהודיא די סליקו וגו׳ אתו לירושלם קריתא מרדתא וגו׳ כען ידיע להוא למלכא, די הן קריתא דך תתבנא וגו׳ מנדה בלו והלך לא ינתנון ואפתום מלכים תהנזק" (עזרא ד׳ י״ב י״ג). עד כמה באמת עלתה על לב ישראל מחשבת מרד נראה מזה, שבמשך יותר משתי מאות שנים אחרי כן עבדו באמונה את מלכי פרס, ואילו לא קם המשוגע אנטיוכוס אפיפאנוס להעבירם על דתם, לא היו מרימים יד במלך כלל. בני־ישראל עתה, אשר נלאה רוחם לשאת את האסימילאציה, שאינו נקל להיות בלתה באירופה, ושהיא מכלה את ישראל מנפש ועד בשר, ואשר אין כח עוד בגופם לשאת את כל הצרות והמחסור בארצות המזרח, נושאים עיניהם לארץ־הקדש למצוא מחיה לביתם ולעולליהם ושארית לרוח ישראל – והנה ה„נייצייט" אומר, שהם חפצים לכבוש את ציון ולפרוק את עול מלכות תוגרמה! היש דברים נתעבים כאלה?!...

הד״ר יעלינעק, כמטיף לעדה גדולה היושב באחת מבירות אירופה, טוב לו בלי ספק מאד. אם היה הד״ר יעלינעק יודע בצערם של אחיו ובמה הם מתפרנסים; אם היה יודע את כל הגזרות המעיקות עליהם, את פחדם יומם ולילה מבלי להאמין ביום מחר; אם היה יודע את גודל עניות מיליוני בני־ישראל, שאין להם אפילו לחם צר ומים לחץ, ועם זה אינם יודעים לאיזה ענף של פרנסה יכינו את בניהם, כי הענפים המותרים התמעטו יותר מדאי והחזיקו עשרים אנשים בכנף נותן איזו מלאכה אחד, הפועלים רבו על דורשי הפעולה, והסוחרים על הקונים, והענפים הנותנים לחם – רמים ונשגבים מהם, לא יוכלו להשיגם; אם היה הד״ר יעלינעק יודע כל זאת, לא היה מתנגד לאוהבי ישראל החפצים להמציא מזון ועבודה לאובדים בענים, המוכשרים לעבודה, על־ידי עבודה כשרה והגונה בארץ־ישראל ולא על־ידי פעדלעריי באמריקה, – אבל עוד היה משתדל בזה בכל כחו הגדול ובדבריו הנשמעים לאלפי בני־ישראל. מרובים צרכי עמנו וצרותיו, ואוי לנו, אם העומדים בראשו אינם יודעים אותם!...

בעלי דת אחת והיסטוריה אחת, אך מפוזרים ומפורדים בארצות רבות ומדברים בשפות רבות, והיה מוסכם בסוד כל החכמים לחשוב את האומות ההן לחסרי לאומית, – כי אז היה הד״ר יעלינעק צודק במשפטו. אך עם ישראל הוא עם שאין דומה לו בהיסטוריה; המון אנשים שאין להם לאומית הם אנשים שאינם גם יוצאי חלצי עם אחד, כבני השווייץ ואוסטריה, אך בני עם אחד בעלי דת אחת והיסטוריה אחת, שהם עם זה מפוזרים ומדברים בשפות שונות, אין בעולם מלבד בני־ישראל. אם כן בני־ישראל יוצאים מכלל עמי ההיסטוריה, וכל היוצא מן הכלל אי־אפשר לכנותו בשם מיוחד על־פי כללים ידועים. בני־ישראל עתה אינם לאום בריא, ואי־אפשר לומר גם כן שאינם לאום, אך הם לאום חולה. אך לכל חולה יש זכות וצדקה לבקש לו מרפא לבלי יהיה חולה... וכל האומר שעם ישראל, בשביל שהוא עתה חולה, חייב להשאר במצב זה לעולם ואין לו צדקה לבקש תרופה למכתו, אומר על עצמו שאין לו מוח בקדקדו.

הד״ר יעלינעק דוגל בשם הדת; אך היודע הד״ר, כי בדור הזה, שרבו בו קטני אמנה, באין לאומית אין דת לישראל? אם בשם הדת אין הד״ר יעלינעק מכוון על המצוות שבין אדם לחברו, שהם חלק כל בני הדתות השונות, ולא רק דת ישראל, אז הלא יודע הוא את מספר צדיקי עירו, שומרי דת משה, כמה הם!... ואם בעיניו הדת היא המנגינות והדרשות שבהיכלי התפלה – אז, אם לא יאבה להונות את עצמו, עליו להודות בפומבי כי אין דת לישראל! בדור הזה, שרפה בו כח האמונה, אך הלאומית יכולה להיות יסוד נאמן להדת והכח המעמיד אותה. קטני־האמנה צריכים לחשוב את הדת לפרי רוח לאומם מימי קדם, ואם רוח לאומם ייקר להם, הנה בהכרח ייקר להם גם פריו.

הד״ר יעלינעק מדבר על ההיסטוריה. אנכי איני יכול להבין היסטוריה בלא ממלכה או בלא לאום, אך לבני איזו דת יש היסטוריה דתית, היינו קורות התפתחות דת פלונית, אך היסטוריה כזו אינה אלא חלק יחידים, ככהני הדת וכיוצא בזה, ולא חלק העם כלו. אבל אין היסטוריה לבני איזו דת, והלוטירנים, למשל, באמריקה, אין להם עתה שום עסק בזה שנרדפו לוטיראנים אחרים במאות שעברו בצרפת, ובכלל אין בעולם היסטוריה של הקאטולים, היסטוריה של הלוטיראנים או הפראוואסלאווים. אם הד״ר יעלינעק אינו מודה בלאומית ישראל, הנה הוא צריך לכחש גם בהיסטוריה שלו.

אך דברי הד״ר יעלינעק האחרונים נוראים מאד, עד שאיני מאמין בשום אופן שיצאו מעטו. הדברים האחרונים ההם מדברים על אדות „כבישת

ושאינם גוף העומד ברשות עצמו בעניני הפוליטיקה – המון אנשים כאלה אין להם היסודות הנחשבים לחלקי הלאומית ותנאיה. היהודים הם גזע עם אחד, שומרי דת אחת, בעלי היסטוריה אחת ותקוות דתיות רמות ונשגבות אחדות על העתיד, אך בשום אופן אינם מתאחדים בעבותות הלאומית. רשות להתלמידים להתפאר בכבוד החשמונאים ולכבדם כלוחמים בעד האמונה, בעד חופש הדת והחופש המדיני, אך שחוק הוא להשתמש לרעה בכבוד הגבורים ההם ולהטיף קריאת מלחמה לכבוש את ציון ולפרוק את עול תוגרמה".

ה„וואסחאד", אחד המתנגדים הגדולים לישוב ארץ־ישראל, בחר בלי ספק את החצים היותר שנונים והטענות היותר חזקות שבדברי ה' יעלינעק. אך אם אין להד"ר יעלינעק טענות יותר חזקות ממה שהביא ה„וואסחאד", הנה כבוד הד"ר יעלינעק במקומו מונח, אך דבריו אין להם שחר.

האסימילאציה, אהובת־נפש הד"ר יעלינעק, לא הביאה שום טובה לישראל, אך רעה כפולה ומכופלת. אחרי שנפריד למודי החכמות והמדעים מן האסימילאציה, שהרי החכמות היו מצויות בבני־ישראל גם בימי־הבינים, בשעה שהאסימילאציה לא עלתה עוד על לב איש ישראל, – יודע כל איש, שהאסימילאציה, שפירושה הפשוט היא ההתדמות לבני יפת, הביאה לנו אך דברים מזיקים ומגונים. אבוד עצמו לדעת, החזקת סוכנות שונות, מהלות מגונות, אחד בפה ואחד בלב, התהדרות חיצונית, לוקסוס, אינדי־פירינטיזם, שחוק הקארטי, הביליארד וכו', כל אלה הם פרי האסימילאציה, ומה הטוב אשר הביאה לנו? מלבד איזו ענינים שיסודם ביופי ובהיצוניות, ששכר כלם יוצא בהפסד דבר אחד מכל החסרונות שחשבתי למעלה, לא ימצא הד"ר יעלינעק בשום אופן.

ומה הם תנאי הלאומית החסרים לישראל? הלא הם כלם תנאים עוברים, מקריים, שאפשר להשלימם, ועליהם דנים חובבי־ציון. הם אומרים, שבני־ישראל, כפי האפשרות, צריכים להתקבץ במקום אחד ולדבר בשפה אחת; אלה אשר המירו ארץ־ישראל ושפתה בארץ בבל ושפתה, ארץ בבל ושפתה בארץ יהודה ושפתה, ארץ יהודה ושפתה בארץ רומי ושפתה, ארץ רומי ושפתה בארצות צרפת, אשכנז, אנגליה, פולין ורוסיה ושפתן, ימירו עוד פעם אחת את ארצותיהם ושפתם בארץ מיוחדת ושפה מיוחדת. היהודים אין להם חופש מדיני, אך האם הטשיכים יש להם חופש מדיני? ובכל זאת הטשיכים הנם לאום.

אילו היו בעולם עוד אומות שונות כבני־ישראל, היינו בני עם אחד,

ואומר אחריו מלה במלה, כי היהודים בזמן הזה הם זרע כל מיני ערב־רב שבעולם, אך לא זרע היהודים הקדמונים (עי׳ „וואסחאד״ שנת תרמ״ה לחודש נאיאבר (167—162), כאילו הצליח לרינאן להביא אפילו הוכחה אחת להשערותיו שבדה מלבו?

או האם יעריכו דברים אל „הצפירה״, למרות רגש החמלה המלא לב כל איש ישראל? הן רגש צער בעלי־חיים ימלא את לבנו, בראותנו את „הצפירה״ מתהפכת מצד אל צד, להסביר פנים גם לחובבי־ציון, גם למתנגדיהם, לומר בגלוי: „אטו כולי עלמא (!) לאו חובבי־ציון נינהו״ (כמה?) ולחתור בחשאי חתירות תחת מעשי ישוב ארץ־ישראל. יודעים הם חובבי־ציון להוקיר את ערך מתנגדיהם, אם בתום לבם ובגלוי הנם מתנגדים לדעתם, ואומרים ברור: „אין אנו חובבי־ציון ואין לנו עסק בה״, ויודעים הם לערוך גם מכתב־עתי המסביר פנים לכאן ולכאן, מאין כח בלבבו להגיד ברור את שיטתו, מפני שאינו מכתב־עתי אלא חנות...

אין אני מכחיש, שבשבוע האחרון הביאתני „הצפירה״ במבוכה, אבל לשמחת לבי אין ההפסד גדול אם גם לא יצאתי מן המבוכה ההיא. מעשה שהיה כך היה: בנומר 48 קראתי בשאלות ותשובות הרידאקציה תשובה כזו: „לה׳ ק״מ וכו׳ אם מאספת קאטאביטץ יבוא הגואל ייתי ולא אחמיניה״, אשר מזה נראה שאיזה ק״מ שאל את „הצפירה״, אם אסיפת קאטוביץ היא אתחלתא דגאולה, עד שבעוד מ״ה יום יבוא המשיח המקווה (עי׳ אבקת רוכל) או לא? ועל זה ענתה „הצפירה״ מה שענתה. בקראי את התשובה הזאת באתי במבוכה ונולדה שאלה גדולה בלבי: מי חכם יותר, השואל או המשיב? אך אם גם השאלה הזאת עוד לא נפתרה אצלי עד היום אין בכך כלום, כי לענין ישוב ארץ־ישראל אין בזה שום נפקא מינה.

למעלה אמרתי, כי יודעים חובבי־ציון להוקיר גם את ערך מתנגדיהם, אשר בגלוי יאמרו כי אין להם עוד עסק בציון. מתנגד גלוי כזה הוא הד״ר המְפורסם אהרן או אדָאלְף יעלינעק. ה„וואסחאד״ השבועי מביא דברי הד״ר הזה ממכתב־עתי „נייצייט״, שבו הוא מתוכח עם מכתבי־העת הלאומים „המגיד״, „המליץ״ ו„הצפירה״ (האחרונה פרשה בלי ספק ובכתה, מפני שנחשדה במה שאין בה, בהדי הוצא לקי כרבא!) ואלה דבריו בקצור:

„מה הם רוצים הסופרים העברים בהתנפלם על ה„אסימילאציה״? הנה בדמיונם מעופפת איזו „לאומית ישראלי שהם חפצים להשיבה לתחיה. אך האין זה דמיון? אין לאומית לישראל! המון אנשים מפוזרים ומפורדים בכל ארצות תבל, מדברים בכל לשון שבעולם, שאין להם ארץ

אות לטובה.

בנוהג שבעולם, מי שיש לו מתנגד חלש, שאין בו לא דעת ולא כח, אינו משים אליו לב כלל, והוא אומר עליו: „שבקיה לרויא דממילא נפל". לא כן אם המתנגד הוא בעל־כח ואיש אֵלים, אז ישתדל הצד שכנגדו להכניעהו בכל שעה שיחשוב אותה לשעת־הכושר. כן אינה דומה מלחמה למלחמה: אם יבוא אחד להלחם עם השועל אז לא יקהיל עליו קהלות ולא ירבה את צבא עוזריו, אך הבא להלחם עם הארי או עם הדוב, הרי הוא מרבה לו חברים וישתדל להקיף את אויבו מכל צד על־ידי עוזרים רבים.

מתוך שלא תמיד יוכל האדם לדעת את ערך כחותיו בטרם נאבק עם אחרים, הנה בכל עת יוכל האדם להבין עד כמה גדול כחו, אם ישית לב למספר משנאיו, אשר נקבצו עליו להלחם בו.

אם „שונאי־ציון" ומטיפי ההתבוללות לא יניחו שום שעת־הכושר להלחם עם „חובבי־ציון" ובעלי־ברית ישוב ארץ־ישראל וקבוץ־גליות, אם ה„איזראעליטא" הפולנית, ה„וואסהאד", „הצפירה" ואיזו יהודים מסופרי מכתבי־העת הכוללים לא יניחו את ידם מלהלחם עם הלאומיים וכל הנושאים את נפשם ליסוד מושבות בארץ־ישראל — אות לטובה הוא כי רב כח הלאומיים, עד שמשנאיהם לא יוכלו לישון במנוחה, פן חלילה תגבר ידם, ואלילי האסימילאציה, אשר הם נכונים להקריב על מזבחם את ישראל כלו ועתידותיו, - כעשן יכלו.

ומה יענו הלאומיים? האם יבואו בדברים עם השוטים שאינם יודעים לשאול ואומרים במכתב־העתי „נאָוואָסטי" (שנת תרמ"ה № 249) וה„וואר־שאווסקי דניעווניק", שכל התנועה הפאליסטינית נתעוררה אך על־ידי מלמדים שאבדו את תלמידיהם, רבנים שנלאו בפלפוליהם וקדושי החסידים? האם ישאלו את החכמים בעיניהם ההם לאמר: אחרי מי אפוא יצאתם לרדוף, גבורי האסימילאציה, אחרי חובשי בית־המדרש וראשי החדרים? או האם יבואו הלאומיים בוכוחים עם בני ממר ליולדתם, כ„האיזראעליטא" הפולנית המכחשת בלאומית ישראל וכפלוני הצרפתי בן דת משה (במחילת כבודו), אשר בספרו Reflexion sur les juifs הוא מעלה גרה את הבלי רינאן

הרקבון במובן הלאומי. ואך נתנו לפניו ענין אשר יועיל באמת לקיומו ולרוח לאומו, ואשר יסודו בצרכים הנאמנים אשר ל כ ל ע ם, והנה נעור העם משנתו העמוקה: עתה נוכח העם לדעת, כי רבים מאלה אשר חשבם לאויבים לו, הנם באמת אוהביו הנאמנים, אשר מאהבתם לו הציעו לפניו בימים הראשונים מה שהציעו, ובראותם עתה, כי אך בדרך אחד ימצא ישראל תשועתו, בקבוץ־גליות, שמו פניהם אך אל הדבר הגדול הזה, ולא יזכרו עוד ראשונות, אשר לא יצילו את העם ממצבו הרע.

אחד מאוהבי העם כאלה הוא „המליץ". א ל ף גליונות ימנה „המליץ" היום מספרו, ומה רבו העצות אשר הציע להם בימי עבודתו! בתחלה שם אל החסידות פניו, אחרי־כן נשא עיניו לתקונים שונים, פנימים וחיצונים. אך בראותו עתה כי לא באלה מקור מחלת ישראל, שם פניו לארץ־הקדש, אשר אך בה יֵרָפֵא ישראל מכל צרותיו. בצדק יאמר עתה „המליץ": „אשרי זקנותי שהאירה לי את הדרך לתשועת עמי!" ואנחנו נאמר אחריו: „אשרי העם אשר יטה *) אזן קשבת לדברי אוהביו באמת, לא אוהביו כ א ד ם, כמו שהאסימילאטורים אוהבים אותו, אך אוהביו כ ע ם, כלאום היסטורי!" ומה הצלתנו שואלת מעמנו? הלא אך דעת צלולה וחפץ טוב, ובשעה שידעו כל בני־ישראל כי הצלחתם תלויה אך בישוב ארץ־ישראל ובקבוץ־גליות, וישתדלו להביא את הדבר הזה לפעולה, כי אז בקרוב תבוא תשועת עמנו, ונבראו לו שמים חדשים וארץ חדשה אף ר ו ח נ כ ו ן יתחדש בקרבו, והיו חייו חיי עם נאור ובעל מדות טובות נשגבות כאחד, אשר באו לו בירושה מאבותיו הקדמונים, והיה לשם ולתהלה בארץ.

---

*) היוצאים מן הכלל בארצנו, לדאבון לב, הם החסידים. הסבה פשוטה: זכורני, כשהייתי תינוק של בית רבי ראיתי כעין קיר ברזל בין מצב בני־ישראל בימי קדם ומצבנו עתה. לפנים היה בית־המקדש וכהן גדול, היתה נבואה בישראל, היו מלכים לישראל וכו' ועתה אין כל. ההבדל הזה עשה עלי רושם חזק אז, אשר לא נמח גם בימים אחרי כן, בשעה שלא דאגתי עוד על הסרון בית־המקדש וקרבנות. בימים האחרונים קבל הרושם הזה תמונה חדשה אצלי, אשר נראה אלי בהכרת קבוץ־גליות ובחיים לאומיים ככל עם. אך החסיד עוד בילדותו רחוק מכל אלה: הרבי שלו הוא בית־המקדש, הוא המקריב קרבנות, הוא הנביא וכו', ועל כן אין חסר לו כלום, הוא חי בעלמא דתיקונא ומה לו עוד? ממילא מובן, שהאיש שאין דבר חסר לו לא ידאג לכלום... ישמחו האסימילאטורים בהחסידים והחסידים בהאסימילאטורים, כי דעת שניהם עולה למטרה אחת, והיא: ע ל מ א ד ת י ק ו נ א...

כמובנה בכתבי הקדש: יושר ומשפט) אך תרומם גוי, ולא תכונן אותו. כל האומר לבנות הריסות ארצנו ולכנס נדחינו על־ידי נדבות – אינו אלא טועה, כי לא בצדקה ונדבות יושע גוי כלו. העיקר הוא, שכל אשר ישחד מהונו לטובת ישוב ארץ־ישראל, יתנהו על אפני המסחר וידע שכספו רחוק מהפסד וקרוב לשכר, באופן זה ירבו גם הנותנים גם הנתינות. אילו היו אדירינו וגבירינו קונים בארץ־ישראל נחלאות גדולות להושיב עליהם אכרים מבני־ישראל בעסק חכירה ומסחר, כי אז היו מועילים להענין יותר ממאות אגודות מביאי נדבות. לדאבון לב מאמינים רוב עשירינו, שאין בני־ישראל מוכשרים עתה לעבודת־האדמה, ועל כן הם חושבים קנית נחלאות כאלה לדבר הקרוב להפסד. אך לעומת זה יודעים עשירים רבים, כי מוכשרים בני־ישראל לעבוד כל מיני עבודות ומלאכות בבתי־חרושת המעשה, ועל כן כל הנותן כספו להשתתף בבנין בתי־חרושת המעשה בארץ־ישראל בטוח כי אינו מניח את כספו על קרן הצבי, ובאופן זה יש תקוה, כי לא יארכו הימים ועינינו תראינה כי קמה עצת ה׳ וויסאצקי ותשא פרי גם להפועלים העושים, גם להנדיבים המְעַשים.

אך אחת השאירה השנה העוברת לשנה הבאה והיא, יסוד הקולוניה למזכרת משה מונטיפיורי *). הכסף, שנאסף עד עתה ממִמכר תמונות מונטיפיורי ומיתר הנדבות, עוד לא יספיק לכונן קולוניה נאמנה אשר לא תיחל עוד לבני־אדם, אשר על כן עזבה האספה את הדבר הזה לימים יבואו, אשר, בלי ספק, לא יאחרו בואם בשנה הבאה.

אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים, ואשרי מכתבי־העתים שהקהל מטה אזן לדבריהם. ענין ישוב ארץ־ישראל, אשר למרות עיני האסימילאטורים ומכתבי־עתיהם, המשתדלים תמיד לחפות שקרים וכזבים על רעיון ישוב ארץ־ישראל ולתעבהו, עושה חיל מיום אל יום, – יוכיח לנו, כי מכתבי־העתים, שבם התבררה שאלת ישוב ארץ־ישראל כל צרכה, עושים פעולתם על הקוראים לטובה. העם מרגיש את הטוב לו גם בלי חקירה עמוקה, אך ברגש פנימי לבד. רעיון ישוב ארץ־ישראל יוכיח, שמה שהעם לא שם לב עד הימים האחרונים לדברי מכתבי־העת וסופריהם, לא היה זה בשביל קשיות ערפו, אך מפני שבלי חקירה וברגש פנימי הרגיש, שהעצות שהוצעו לפניו עד הימים האחרונים – שכמעט כלן הריחו מעט או הרבה בריח אסימילאציה ותאוה למצוא חן בעיני א ח ר י ם – לא יועילו לו כלום, רק יביאוהו למצב

---

*) זו היתה אחת מאלפי מחשבות, אשר עלו במחשבה לפני חובבי־ציון ולא נתקיימו.

לו מננד להזאב וירחק ממנו כפי האפשרות! לולא נואשת מכה ידיך, לולא האמנת כי אין כחך אלא בפיך, כי אז בקשת לך עצות לשוב למעונך, לתת „שמחה לארצך וששון לעירך" לא בתפלות לבד, אך גם בפעל־כפים, ובשבתך הרחק מן הזאבים אז מצאת לך מנוח. הן כבר אמרו הקדמונים: „האדם לאדם זאב הנהו", ואם כן הזאבים נכונים תמיד לטרוף גם את חבריהם, אך כל אחד מהם איתן מושבו על ארצו ולא יירא רע... הן אמנם אתה לא תהיה זאב לעולם, כי עם תורה ומדות אתה, „ואי ספרא לאו סייפא"; אבל לא כל מי שאינו זאב חייב להיות שה נדחה. הן יש בתבל עמים שאינם לא זאבים ולא גם שיות פזורות, והיית גם אתה כאחד מהם. אך אוי־אוי לך, עם עני ואמלל, אם תשען אך על פיך ותחכה ליום שבו עולתה תקפץ פיה, וגר זאב עם כבש. אוי־אוי לך, אם תחכה לחסד לאומים לרחם על שה פזורה. הן ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה, ואך צדקה תרומם גוי, וחסד לאמים – חטאת.

באחד ביאנואר יבוא כל סוחר על חשבונותיו, לראות מה פעל בשנה שעברה, יערוך את ההכנסה והשכר לעומת ההוצאה וההפסד, יפשפש בכל נכסיו לדעת ערכם, למען ידע את כחו ומצבו, אם ילך במסלתו כאשר עד כה, או יוסיף אומץ להרחיב מסחרו, או אם עליו להקטינו לפי מעמדו.

אם יבואו בעלי־ב־ית ישוב ארץ־ישראל על חשבונם באחד ביאנואר הבא עלינו, אז ישמח לבם לראות כי יש שכר לפעולתם. במשך השנה הזאת נוסדה הקולוניה „יסוד המעלה", נקנו איזו חלקים באדמת „גדרה" בעד בני ,ביל"ו", אף עומדת, כפי הנשמע, להתכונן קולוניה חדשה במקום „ארבל". מספר אנודות „חובבי־ציון" בערים שונות הולך ומתרבה, ואספת קאטוביץ הועילה לאחד את הכחות המפוזרים. עוד זאת, כי חובבי־ציון העשירים, בהשתדלות אחד מבחיריהם, ה' וויסאצקי, נטו קו לכונן בית־הרושת המעשה בארץ־ישראל על יסודות המסחר, וכבר נמצאו לעסק זה ח"י אלף רו"כ, ואין ספק כי נדיבי עמנו יוסיפו עוד כהנה וכהנה לטובת עמם וארצם ולטובת עצמם, כי בהבנות בית־חרושת המעשה על־פי אפני המסחר, היינו, שהעסק יביא שכר הגון לבעליו אשר השתתפו בבנינו, ירבו שותפיו. ממילא מובן, כי הדרך הזו היא הדרך היותר ישרה להגיע בה אל המטרה. ידוע, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, ואין לך עתה עם שיקדיש כחותיו אך לעבודת־האדמה בלבד. לפיכך יחד עם התיסדות מושבות לעבודת־האדמה נחוצים לבני־ישראל בארץ־ישראל גם בתי־חרושת המעשה. אך בפנה אחת יש עוד יתרון לבתי־חרושת המעשה. הן צדקה (במובנה היום: נדבות לעניים, ולא

ראשי שנים *).

שני ראשי שנים היו לאבותינו בימי קדם: באחד בניסן ראש השנה לכל דבר השייך למספר השנים בחיי עם ועם; באחד בתשרי ראש השנה למספר התבואות ולחשבון השמטות והיובלים. שלשה ראשי שנים היו לאבותינו בבית השני: באחד בניסן ראש השנה למלכים ולרגלים; באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולשמיטין וליובלות, לנטיעה וירקות ולמעשר בהמה; בחמשה־עשר בשבט ראש השנה לאילנות. שלשה ראשי שנים הם לנו: באחד בניסן ראש השנה לחדשים; באחד בתשרי ראש השנה לשנים וללוחות; באחד ביאנואר ראש השנה לחשבונות המסחר ולמכתבי־העתים.

הכל תלוי במזל. באחד בניסן, שבימי קדם היה הוא ראש השנה לכל דבר,– לנו עתה ראש השנה של תהו, כי מלבד מה שאנו מתחילים מספר החדשים מניסן, אין לנו בו שום פעולה. באחד בתשרי ראש השנה לשנים ולנתינת דין־וחשבון לפני הדן יחידי כל באי עולם על „מחשבות אדם ותהבולותיו ויצרי מעללי איש". העם הנגש והנענה, אשר זה כאלפים שנה אין לו יום שאין קללתו מרובה מחברו, שה פזורה ישראל, אשר בראותו את עצמו מוקף משבעים זאבים טורפים, נואש מתשועה על ידי עצמו ויחליט כי אין כחו אלא בפה, – יעביר באחד בתשרי את כל מעלליו בשנה הקודמת, יבוא ברגש אל בית אלהים לשפוך מרי־שיחו לפני האב, אשר הגלה את בנו מעל שלחנו, יעתיר לבו כי יתן פחדו על כל מעשיו ואימתו על כל מה שברא, כי עולתה תקפיץ פיה וזדון הזאבים יעבור מן הארץ, ובדרך אגב יזכור גם את צרת נפשו, ויבקש כלאחר־יד גם על „שמחה לארצו וששון לעירו"... כמו אך למען לסתור דעת המינים, האומרים שאין עולם אלא אחד, ותשועת ישראל תלויה אך בתשועת המין האנושי כלו.

אין כחך אלא בפה, עם עני ואמלל! אך הראית מימיך, כי יצדק השה בהשפטו עם הזאב בפיו?... לא בפיו יצדק השה, כי אם ברגליו, אם ילך

¹) נדפס ב„המליץ" לשנת תרמ"ד, אבל הגליון בעצמו נדפס בשנת תרמ"ה, למלאת אלף גליונות ל„המליץ".

העדר מקום הלואה על נכסי צאן ברזל. היאומן, כי איש אשר נחלתו וביתו יעלו לסך איזה אלפים רו"כ לא יוכל להשיג עליהם בערבון כמאה רו"כ ? ועל חובבי ציון החובה להתעסק בדבר נחוץ כזה, אשר יוכל להציל רבים מן הקולוניסטים מן המחסור הצופה להם.

„מצב הקולוניא „ראשון לציון" הוא גרוע יותר, פה קברו הקולוניסטים את רכושם ועתה הם נמצאים תחת מחסה הבאראן... אשר מסבות שונות יביט עליהם בשאט נפש [1]. לא אוכל ולא אחפוץ לדון את מי הצדק, כי הדברים יגעים ומסוכסכים ולא לי לבארם. אך גורל הקולוניסטים מר מאד, והמקור אשר ממנו נפתחה הרעה להקולוניא הוא האדמה הגרועה למאד, אשר לא תצלח כמעט לזריעה, רק לנטיעת כרמים. האמנם כבר נטעו עצים על שטח שתי מאות דולם, אשר ישגשגו ובמועדם יתנו פרי הלולים; אבל עד העת ההיא עוד נצפנו להם עמל ותרדות רבות. ועל זה המה מחויבים להודות ולברך את הסרסורים הצדיקים בכלל ולראשי „הועד" [2] בפרט. יתן ה' ובמכתבי הבא אשמחך בידיעות טובות ועתה אשים קץ לדברי" וכו'.

בזה תמו דברי המכתב השני, אשר לא הוספתי עליו כלום, זולתי ההערות הקטנות אשר בשולי הגליון, ובזה הנני נותן תודתי לה' לובמאן על מלאו את הבטחתו לי להודיעני איזו דברים ממצב הענינים בארץ־ישראל, בעוד שנוסעים רבים, אשר התראו עמי לפני נסיעתם ויבטיחו לי כמוהו להודיעני את אשר יראו, לא הקימו דבריהם.

---

[1]) הכותב החליף את הנדיב בפקידיו. [2]) הכונה על „ועד חלוצי יסוד המעלה" שנוסד ביפו.

אבטיחים, המביאים מאה שערים ויותר. בעת ההיא מתחילים גם לקצור את החטים, אשר בשנת שובע יביאו עד עשרים שערים [1].

„עבודת האדמה בכלל קלה שם מאד ונקל ללמדה לכל איש יהודי אשר לא הסכין מנעוריו לעבוד בזעת אפו. לשוא הוציאו מנגדינו דבה, כי יהודי רוסיא, שלא הורגלו בעבודת האדמה, לא יצלחו לה. הן שקר מוחלט הוא, וכל מי שראה בעיניו את אחינו הקולוניסטים, לא רק הצעירים, אבל גם אנשים ממוצעים, שמעודם לא ראו את המלאכה הזאת, איך הם עושים חיל ונעלים על הערביים, כל מי שראה את פניהם ששופתם השמש, המעידים על בריאותם ושלומם, יתפלא וישתומם על התמורה אשר נהיתה בקרב בית־ישראל.

„הערבי יכבד כל איש אירופי ובפרט את היהודי, אשר אח יקרא לו, ולשוא יפחדו פחד פן לא נוכל להיות שם בטוחים מפני חמת המציק. הן פה אין סדרים כלל, מקום הפאליציי נפקד פה, ורב עמל ויגיעה יעלה לאיש עד אשר ימצא ביפו איש חיל, אבל בכל אי הסדרים האלה גדולה המנוחה והבטחה יותר הרבה מאשר באירופא עם כל סדריה. עוד לא נקרה פה בהקולוניות, גם ברחוקות מן העיר, כי יגנב מאומה, וגם בעיר הדלתות פתוחות ביום ובלילה וכלם יושבים שקטים ושאננים.

„מצב הקולוניות הנוסדות בסביבות יפו, היינו „פתח תקוה' ו„ראשון לציון' לא טוב הוא (מלבד המושב החרש עקרון, אשר יושביה מצאו חן בעיני ה' הירש ויעשו חיל בעבודתם [2]). לא ראי זה כראי זה, הצד השוה שבהם, ששניהם במעמד רע וסכנה מרחפת על פניהם. הקולוניא „פתח תקוה' היא היותר גדולה, ושטחה יעלה יותר מכל הקולוניות שנוסדו עד הנה ביחד. רובי הקולוניסטים הם אנשים נכבדים, אשר באו בצרור כספם ויעבדו אדמתם בזעת אפם ויזילו זהב רב על קנין הנחלה ובנין הבתים וישאר כיסם ריק בזמן הזריעה והנטיעה ועתה אין בכחם לבוא אל מטרתם, ואם לא יחישו מאירופא לישועתם, אז יעלה כל עמלם בתהו הס ושלום. חוב קדוש מוטל על כל חובבי־ציון לחוש לעזרתם, כי אנשים ישרים הם וארמתם טובה מאד מאד. המה לא יחפצו להביא את צוארם בעול האלליאנס (?), יען כבר הביאו הכל בסדר נכון ועתה רק עזרה זמנית יבקשו ומוכנים הם לשלם כפי אשר יושת עליהם שנה בשנה. חסרון לא יוכל להמנות הוא

[1]) כפי שהגיד לי ה' בריל הנ"ל אין הדברים אמורים אלא בעידית, אבל הזבורית מביאה שמונה שערים. [2]) הם י"א המשפחות שהעלה ה' יחיאל בריל מרוסיה והרפתקאותיהם כתובות בספרו „יסוד המעלה".

בכה בדבר אשר יביא לו שכר אך אחרי איזו שנים. הוא יושב שאנן ובוטח, לחמו ימצא בנקל, כי לחמו הוא פרי העץ הנמצאים כל השנה ונמכרים בזול גדול אשר לא יאומן. לבושו היא כתונת ארוכה, אשר לא תוסר ממנו עד אשר תקרע לגזרים. באמצעים כאלה ובסירת דוגה ובעבודת עבד יחיה את נפשו ונפשות ביתו ומפני האירופי נחת הוא, כי כל בן אירופי לדעתו שוע ורוזן אשר אוצרות זהב לו, והכסף הוא השליט בכל ויעור גם את עיני הפקידים. בסבת הבטחה והעצלות הזאת לא נפרצה נטיעת הכרמים אצל הערביים, וגם עבודת האדמה, במקום שהיא דורשת עמל כפים וידים חרוצות, היא במדרגה שפלה, ורק השדות, שהן מן העידית ומביאות עושר רב, הן נעבדות באופן קל מאד. על כן רבה העזובה בארץ, ושדות רבות עומדות ומחכות עד אשר יבואו היהודים לעבדן. מחיר האדמה היה פה בזול, גם לא ידעו פה מדה משטחית הארץ, ובשנים החולפות היתה המדה מהלך צמד בקר ביום שלם. אך מעת אשר קראו צעירינו בקול גדול, כי עוברים הם לפני מחנה ישראל הנכון לבוא ויעמדו לפני הערביים בתור נבחרים ודעלעגאטים, מאז עברה הרנה במחנה הערביים, כי רוזני אירופא באו לקנות את הארץ, והגיעה העת לקבוץ כעפר כסף, ואז עלה המחיר באופן נורא מאד והמדה נהייתה לדולם, היינו ארבעים אמה מרובעות. אך בכל זאת לא יעלה המחיר כעת מן המחיר ברוסיא הדרומית במקום הערבה (הסטעפית). אך מאד יזהרו הקונים בנפשותם לבלי יפלו ברשת הסרסורים, אשר רבו פה כארבה. כן עליהם לחקור היטב על איכות הארץ ולא יחליפו עדית בזבורית, כאשר קרה להמושב „ראשון לציון". אכן בכלל נוכל לאמר בהחלט, כי האדמה דשנה ופוריה. ואין לך שעל ושעל בא"י אשר לא יצלח לאיזה פרי. והעיקר הוא לדעת טבעה של כל אחוזה ואיזה פרי יכשר לה, ונחוצות ידים חרוצות ואמצעים נכונים. כפי שדברתי עם רבים מהקולוניסטים נחוץ לכל קולוניסט (היינו לכל משפחה) כסף לא פחות משלשת אלפים רו"כ *) ואז יוכל לקוות כי יראה טוב בעמלו והיתה לו אחוזה טובה עם כל הנחוץ לה. זמן העבודה הוא באופן זה: בחשון, אחר הרביעה הראשונה, מתחילים לחרוש ולזרוע; בכסלו זורעים חטים, שעורים, עדשים ותורמוס (מין קטניות אשר איננו למאכל רק לצבע ונמכר בלונדון); בטבת ושבט זמן נטיעת הכרמים והכנת האדמה לזרע הקיץ, אשר תֵחָרש (האדמה) שלש פעמים. אחר הפסח זורעים דורא, שומשמין,

*) כפי שכתב לי ה' פינס וכפי שהגיד לי גם ה' יחיאל בריל (מו"ל „הלבנון") די גם במחצה מן הסך הזה.

הרעים, אך יחנן להם קולו: „נא, אהובים, חדלו מלצחוק! לו ראית כמוני איך כל סופר הכפר, כל סטאראסטא נמאס, יישק את אשתו של היהודי ובנותיו בפניו, לו שמעת באזנך איך יתאונן סופר הכפר לפני היהודי על בתו של היהודי לאמר: „ראה נא ב... הן בתך הצעירה לא תשק לי מנשיקות פיה כאשר נשקתי לה, הה סורבה!" והאב יצוה לה לאמר: „נשקי נא לו", וכל זאת יעשה וישמע האב האמלל רק לבלי יעלה עליו חמת האכרים ולבלי יעשו פריגאוואר (החלטה) לגרש אותו הלאה מן הכפר, ששם לו שני בתים וריחים של מים: לו ראית, לו שמעת את הדב־ים האלה, אישר, חי נפשי וחי האמת, הם מעשים אשר ראיתי בעיני (אוי לעין ראתה כאלה!) לא אחת ולא שתים אצל אנשים נכבדים שונים וכו' כי אז במסתרים בכתה נפשך כמוני... הה, גלה כבוד מישראל!"

ואלה דברי המכתב השני:

„זה שבוע תמים אשר זכיתי להתענג על יפי הדר הטבע אשר שפך ה' על אדמתנו הקדושה ועוד לא שבעתי ענג. כל הר וגבנון, כל רכס ובקעה, כל בית גן יפיחו בקרבי רוח חדשה וחיים חדשים וכו' וכו'.

„דב־י מחוקקנו, כי הארץ הזאת היא „ארץ חטה ושעורה גפן ותאנה ורמון, ארץ אשר לא במסכנות תאכל בה לחם ולא יחסר כל בה" נכונים וקימים לעד. מלבד יפעתה והדרתה הנה תתן יבולה למכביר, ואשרי האיש אשר זכה לתקוע יתדותיו במקום נאמן זה. רוח החיה באופני עבודת האדמה היא נטיעת כרמים וגנים. הגן יעשיר את בעליו, כי כל השנה הוא מסובל באלפי פירות נחמדים למראה ותאוה לעינים. תפוחי־זהב, לימאנען, שקדים, פרי עץ הדר, ענבים, זתים ועוד פירות, בלתי נודעים לכל איש אירופי, יפריחו ויעשו פרי כמעט כל השנה. עוד לא שקע שמשו של פרי אחד ויזרח השמש של פרי השני, וכה יסבבו בביכורים כל השנה. כל האדמה מסגלת להוציא פרי הלולים גם במקום שמם, ומתוך הררי חול וע־מת אבנים הגפן יתן פריו. אולם הגנים הנושאים פרי מכבר יקרים הם מאד, ומחיר גן כזה יעלה לעשרת אלפים רו"כ ויותר. הגנים נמצאים לרוב בסביבות יפו, ששם נאחזו האשכנזים וירבו לטעת גני חמר, אך גם הערבי ירבה במחירו, כי אוצר נחמד הוא ומעין לא אכזב *).

„הערבי בטבעו אוהב כסף, אך לא יביט למ־חוק ולא יאבה לעמול

*) לפי דברי סופר אנגלי, שנעתקו בשעתם בה„ראסוועט", יביא הגן לבעליו שכר בחמשים פראצנט לשנה.

מצפון וממזרח.

תמכור עמך בלא הון ולא רבית במחיריהם.
תשימנו חרפה לשכנינו לעג וקלם לסביבותינו.
(תהלים מ״ד, יג, יד).

כה אמר ה׳ צבאות אלהי ישראל עוד יאמרו את הדבר הזה בארץ יהודה ובעריו בשובי את שבותם יברכך ה׳ נוה צדק הר הקדש. וישבו בה יהודה וכל עריו יחדו אכרים ונסעו בעדר. כי הרויתי נפש עיפה וכל נפש דאבה מלאתי.
(ירמיה ל״א, כב—כד).

הנני נותן לפני קוראי „המליץ״ שני מכתבים, אשר קבלתי בימים האלה. המכתב הראשון הוא מהרב ר׳ יחיאל־זאב בהר״ר עמנואל מו״צ בעיר הילמיאזאוו (פלך פאלטאווא), והשני מארץ הקדש מאת ה׳ מרדכי לובמאן, הוא המודד ארץ, אשר נסע בחרף הזה לארץ אבותינו במלאכות חובבי־ציון אשר בחארקוב (ע׳ „המליץ״ לשנת תרמ״ד נומר 5).

אלה דברי המכתב הראשון:

„מכבד הגזרות וכו׳ התעוררו... משפחות לנסוע אחר החג ציונה לקנות שמה אדמה ולהוציא לחמם מן הארץ״ וכו׳ וכו׳ (פה תבאנה כ״ה שאלות שונות הנוגעות למטרת הנוסעים ההם, ובסוף המכתב יוסיף הרב הכותב כדברים האלה): „אל תדמה בנפשך, כי רק הנסיעה לארץ־ישראל עשתה את כל זאת בעירנו, לא וכו׳ כי אם מאשר כשל כח הסבל. הן בעיר גדולה אתה יושב, אשר שמה לא נגעו הגזרות כל כך לאחינו, וצרות אחינו יגיעו לאזניך רק מפי השמועה; אבל אין דומה שמיעה לראיה. לו ראית כמוני איך אכרים נבזים ושכורים יבואו בבתי יהודים נכבדים יושבי הכפרים (לא אדבר ממחזיקי בתי־משקה) והוא יתן להם מקום במבחר חדריו והם ישבו ויחרפו ויגדפו אותו ואת בניו ואשתו ובנותיו, יקללו אותו גם ירוקו בפניו ובפני בניו (ממש) והוא לא יכלימם וגם לא ימנע אותם ממעשיהם

עבודת האדמה, ויתר כספם אכלו עד עת הקציר הראשון. ממילא מובן, שאם נעריך מצב אביונים, שקבלו הכל בחנם, למצב אנשים שאבדו כספם, שרכשו להם בזעת אפם – ייטב מצב הראשונים. אבל היוכל ענין כזה להיות למופת לדבר הקולוניזציה עצמה? בשעה שהלאומים מדברים על ישוב ארץ־ישראל הם אומרים, שבני־ישראל צריכים להעמיד את ישוב ארץ־ישראל על בסיס־חזק, ואם יתכונן הבסיס הזה אז ייטב להעניים וכל־שכן להעשירים. סוף־כל־סוף עלינו לזכור בכל רגע, כי ישוב ארץ־ישראל נוגע לישראל כלו, וקולוניות באמריקה לא יביאו טוב רק לבעליהן, וגם זה לא בכל מקום ולא בכל זמן...

וכל מי שלא יסכים עמהם לא ישתתף בכספו לזה, ותו לא מידי. האם ראשי חברת „מרבי השכלה בישראל" קראו את הרבנים וכל מתנגדי ההשכלה להתיעץ עמם בשעה שהחליטו לבקש רשיון הממשלה על חברתם?...

על כיוצא בזה נאמר: „משיב חכמים אחור ודעתם יסכל".

באחרית דברי הנני להעיר על דברי סופר ה„וואסחאד" השבועי בגליון האחרון (№ 20). הסופר ההוא מביא את החשבון של האליאנס בצרפת על דבר מצב איזו קולוניות באמריקה, שלדברי האליאנס טוב הוא מאד, ובהעריכו את הדברים האלה עם חשבון אחר של אותה האליאנס על מצב הקולוניות בארץ־ישראל, הוא נותן יתרון גמור בכל ענין להקולוניות שבאמריקה על הקולוניות שבארץ־ישראל. הסופר ההוא בכלל אינו מדקדק להוציא משפטיו בהגיון. בגליונות הקודמים הוא מערב את מקבלי החלוקה בא"י עם הקולוניסטים, והוא מביא ראיה מזה שהפידלירים (רוכלים המחזירים על הפתחים) באמריקה הצליחו לשלוח כסף לשאריהם ברוסיה, מה שלא הצליח ביד הקולוניסטים בא"י, – כי טובה אמריקה מא"י, כאילו חפץ הוא שיעסקו האֶמיגראנטים בפידלירייא ולא בעבודת־האדמה. גם משפטו בגליון האחרון אינו צודק. בכלל יש להטיל ספק בחשבונות האליאנס (עיין „יסוד המעלה" לבריל צד 141–149), שמראשית התנועה הלאומית היא מתנגדת לה בכל כחה, מסבה מובנת; יען יהודי צרפת בכלל, כצרפתים שומרי דת משה, הנם נוטים אחרי האסימילאציה, והעשירים שבהם, כעשירי ישראל בכל דור ובכל מקום על־פי־רוב, מתנגדים לכל דבר לאומי. לפי דברי המדרש לא רצו גם עשירי ישראל במצרים לצאת מכור־הברזל ההוא; עשירי ישראל בבבל נשארו שם בימי זרובבל; עשירי ישראל בימי אנטיוכוס הרשע נתנו יד לצורר עמם ההוא למחות שם ישראל; עשירי ירושלים בימי המלחמה האחרונה עשו חונף להרומיים עד מקום שהיתה ידם מגעת; עשירי היהודים בשפניה קבלו עליהם את דת מציקיהם והתערבו באויבי עמם... אך מלבד כל אלה נראה מי הם המאושרים באמריקה והאומללים בארץ־ישראל. גולי אמריקה נסעו על חשבון קומיטטים שונים ממקום למקום עד בואם לניו־יורק, שם נתקבלו על חשבון קומיטט אחר בקאסטיל־גארדין, ובניהם נתקבלו מאת קומיטטים אחרים באירופה ונשארו שם להקל מאבותיהם, אדמה קבלו מאת ממשלת אמריקה, ומכשירי עבודת האדמה נתנו להם נדיבים שונים: כללו של דבר: מאומה לא היה להם משלהם והכל קבלו בנדבה. הקולוניסטים בארץ־ישראל נסעו על חשבון עצמם הם ובניהם וכל ביתם, אכלו חלק רב מכספם בטרם קנו איזה קרקע, שלמו אלפים פראנקים בעד הקרקע, בעד מכשירי

חשבנו כי לא נפגע כל מעצור על הדרך הזה? או באמת הננו כבנים יחידים מעונגים, שאינם מוכשרים אלא לקרוא קינות? כמה מעצורים הננו פוגעים על כל צעד וצעד בחיינו. ואף־על־פי־כן אין אנו נסוגים אחור מפניהם, אבל נלחמים בהם עד שידנו מגעת. למה רפו ידינו בטרם עשינו מאומה? למה נבהל ממקריי־יום, בשעה שעבודתנו בעיקרה אינה אלא לימים הבאים?

אין אנו בני־חורין להבטל מעבודתנו! עלינו להתחזק על כל המקרים העוברים וללכת רומם על הדרך אשר תביא תשועת עולם לעמנו. עלינו להשיג רשיון לעבוד עבודתנו בגלוי, ואז נוכל בקרוב לסול לנו דרך גם למחוז חפצנו. הלא כל הימים אשר יהיו חובבי־ציון כעדר נפוץ וכצאן בלי רועה לא תעשינה ידיהם תושיה גם פה, גם שם...

האמנם, כפי הנשמע, קראו נכבדי עמנו לרב מפורסם אחד זה לא כביר להועץ על־דבר הרשיון; אך מסבה בלתי מובנה קראו לעצה גם למלומדים, לעשירים המאמינים בהם ולסופרים המכבדים את העשירים ההם מפני סבה מובנת... ואלה, הנודעים עוד מראשית התנועה הלאומית לשונאי ציון גמורים, – התנגדו גם עתה לדבר, העצה בטלה, והרב שב לביתו... אך מי חכם ויפתור לי: למה קראו הנכבדים את המתנגדים? זכורני, כי בשנת תרמ"ב, בהיות פה ה' ראוענפעלד (שהיה מו"ל ה„ראזסוועט"), נקהלו שמונה מנכבדי משכילי העיר להועץ על־דבר הרעיון הלאומי, וביניהם היו רופאים, יוריסטים וסופרים. נענה אחד הרופאים ואמר, כי להעדה הקטנה הזאת, שנקהלה בלילה ההוא, אין רשות לפתור שאלה גדולה כשאלת האמיגראציה, ועל כן נחוץ להוסיף עוד בעלי־עצות. אז אמרתי להרופא ההוא, כי אם חפץ הוא לפתור את שאלת האמיגראציה ביסודה אז לא יספיקו לו כל היהודים היושבים באודיסה, כי לא להם המשפט לפתור שאלה הנוגעת לכל ישראל, ולתכלית זו עליו לקבץ יחדיו את כל שלשת המיליון יהודים היושבים ברוסיה ולהחליט משפט על־פי רוב דעות. אך באמת אין איש מאתנו חפץ לכפות הר כגיגית על חברו ולפתור את השאלה בעיקרה, אך אנחנו, בני בעלי־שיטה ידועה בפתרון שאלת היהודים, חפצים לבקש רשיון וליסד חברה לטובת ישוב ארץ־ישראל, וכל מי שירצה יהיה חבר להחברה הזאת.

אם כן שאלתי במקומה עומדת: למה קראו הנכבדים את המתנגדים? וכי אם היו המתנגדים ההם מסכימים להם על־פי איזה מקרה יוצא מן הכלל לא היו מתנגדים עוד לישוב ארץ־ישראל בתוכנו? הן רבו בני אסימילאטורים נתעבים, קמצנים וחנפים שיתנגדו תמיד לכל דבר לאומי, וכאלה יהיו תמיד, ומי יברא להם לב חדש ורוח נכון? ישתדלו „חובבי־ציון" להשיג הרשיון,

לתוגרמה שום גזרה כנגד היהודים, כי פתחון־פה ואמתלא אפשר למצוא תמיד בכל פנות שאתה פונה, ואם יבקשו אותם ימצאום תמיד גם בלא שאלת היהודים.

כל הדברים האלה ידועים בלא ספק לשרי תוגרמה, ואם באמת הם מתחפשים עצמם כמפחדים שמא יבואו היהודים לעתיד לבוא בטענת זכות אבות על ארץ־ישראל, אין זה אלא אתמלא מצדם. אפשר, שהשולטן בעצמו אינו יודע מכל חששותיהם של השרים וגזרותיהם, ושאין להגזרות ההן אלא סבה זמנית, אשר בסורה, אם בהשתדלות ואם שלא בהשתדלות, תסור גם הגזרה.

אך גם אם בפקודת השולטן היתה כל זאת, הנה צריך עוד להבדיל בין חק ובין גזרה. האיסור לבני־ישראל להתישב באדמת הקדש איננו מענין החקים, אך מענין הגזרות. אך ההבדל גדול מאד בין שני אלה: החק מתקיים ברוחו לאורך ימים, „וגזרתא עבידא דבטלה", מפני שהראשון יסודו בהיי העם, והשנית – בחששא רחוקה, אשר אך רוח תעבור עליה ותטהרה, והחשש לא יתמיד. מופתים לזה רבים מאד בהיסטוריה: החקים משנים תמיד תארם ואינם משנים את תכונתם הפנימית, והגזרות כחציר תחלופנה, ורחוק לראות גזרה שהאריכה ימים אפילו כימי דור אחד.

אם אין אתנו יודע מראש את כח הגזרה להתישב בארץ־ישראל וסבתה, אם אין אנו יודעים עד כמה תתקים עתה, ועד כמה תעמוד לאורך ימים, הנה יכולים אנחנו לדעת ברור, כי סוף־סוף בעוד איזה זמן תבטל ככל גזרה. אך האם עבודת „חובבי־ציון" היא אך לשעתה? האם לא רוח אהבת עמנו יהיינו להשתדל למצוא לו חיים היסטוריים על ארצו ככל העמים? הן עבודתנו היא עבודה קדושה, שהיא למעלה מן הזמן, עבודה היסטורית, שאינה מצומצמת בשעות, בהדשים ובשנים... אם גם יהיה לנו רשיון מכל צד הנה מסופקים אנחנו אם יצלח בידנו להושיב אפילו מאה אלף משפחות במשך עשרים או שלשים שנה, ואף־על־פי־כן לא תרפינה ידינו, אם גם יודעים אנו, כי בזה עוד לא יושע ישראל. הוא אשר דברתי, עבודתנו – עבודה היסטורית. מאושרים היינו אם היו אבותינו לפני מאה ומאתים שנה מתחילים אותה... אך אם הם לא השכילו לזה מפני סבות שונות, אל נא נהיה כאבותינו! הבה נניח את היסוד לבנין בית ישראל, אשר עשר או עשרים שנה בקורות ימיו הם כאשמורה בלילה, והיו בנינו יותר מאושרים ממנו והשלימו הם את הבנין, אשר בכל אופן לא נשלימהו אנהנו. הבאמת דמינו בראשית עבודתנו, כי כל ממשלות אירופה ובתוכן גם ממשלת תוגרמה תאמרנה אלינו: „בואו ורשו את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם?" הבאמת

לא יטענו – אחת היא להם ולתוגרמה, כי לדברים בעלמא לא ישים איש לב, ובכן הפחד אשר בלב שרי ממשלת תוגרמה הוא, לא שמא יבואו היהודים עליהם בטענה, אך שמא יבואו היהודים עליהם ביד חזקה. אם גם לפי המקובל שרי ממשלת תוגרמה נופלים בחכמתם משרי ממשלות אירופה, הנה לא יכחיש איש, שגם שרי ממשלת תוגרמה אינם לא שפנים ולא תעלולים, אך עיניהם בראשיהם ויודעים את אשר לפניהם. לפיכך יודעים הם בלא ספק, שאם גם במשך מאה שנה יצלח להושיב בארץ־ישראל כשלשה מיליון נפש מבני־ישראל (דבר שעודנו מוטל בספק גדול), הנה גם אז לא יעלה על דעת היהודים גם בחלום להרים יד בממשלת תוגרמה. לא אדבר מזה, שגם בעוד מאה שנה יהיו בלי ספק שני חלקים יהודים בארץ־ישראל, שיאמינו בכל לב כי בטרם התגלות המשיח אסור ואי־אפשר יהיה לנסות איזה דבר להקמת מלכות ישראל, וכי השבועה שהשביע הקדוש־ברוך־הוא לישראל, שלא ימרדו באומות־העולם ושלא ידחקו את הקץ (כתובות קי"ב), לא תופר אלא על־ידי הקדוש־ברוך־הוא בעצמו, בעת שיעלה רצון מלפניו לשלוח את משיחו לישראל, – כי דברים כאלה אפשר שאינם ידועים לשרי תוגרמה, שלא למדו את ספרי ישראל, אך ידוע לשרי תוגרמה, כי העם הזה שנתנסה בימי עניו ומרודו באלפי נסיונות ידע היטב, כי עם כשלשת מיליון ואפילו כפלים כמוהו, הרי הוא כקליפת השום בפני עם גדול כעם התורקים ובני אמונתם המחמדים יושבי ארצם; ואם רוסיה, שיש לה כמאה מיליון תושבים, אבדה כה גדול עד שנצחה את תוגרמה, הנה היהודים עם לא עז בכל ענין לא יעיזו אפילו להרים אצבע על תוגרמה.

נשאר הפחד אך בשני פנים: א) שמא יאמרו היהודים לקנות את ארץ אבותם וחופשם מיד ממשלת תוגרמה בכסף מלא, בשלום ובלי פגע רע; ב) שמא יהיה איזה עם מעמי אירופה לעזור להיהודים בשעה שירימו יד, כמו שהיו עוזרים לעמי הבאלקאנים.

אך גם זה פחד הבל הוא. אם יבואו ימים שתאבה ממשלת תוגרמה למכור את ארץ־ישראל להיהודים, אין לה לפחד מזה כל עיקר, כי אין אדם מפחד, שמא ירצה בעצמו. עמים אחרים לא יהיו לעזור להיהודים לעולם, כי עמי אירופה, שאינם בני שם ולא בעלי תורת משה, אינם חושבים עצמם אחים להיהודים לא לפי קרבת משפחה ולא לפי קרבת אלהים, ועוד לא היה מופת בהיסטוריה שיכנס איזה עם בעובי הקורה לטובת היהודים. שמא יאמר בעל־דין, שיוכל להיות שאיזה עם לתועלתו ילחם עם תוגרמה ויבחר לו את שאלת היהודים לפתחון־פה ולאמתלא, – אך באופן זה לא תועיל

לחזק ידים רפות.

רבים מחובבי־ציון נבהלו לשמועה כי באה, כי עוד הפעם נסגרו שערי יפו לפני בני־ישראל. אך לעומתם אחרים, הנתונים בכל לב להרעיון הקדוש של ישוב ארץ־ישראל, ישאלו בצדק: מדוע ראיתי המה חתים נסוגים אחור?

כבר אמרו קדמונינו: „אי אתה יכול לעמוד על אופיא (תמונתה) של אומה זו", ואמתת הדברים האלה יראה כל איש אשר לבו נתון לאיזה רעיון לטובת עמו. ראובן בא אל שמעון ואומר לו: תנה נא, אחי, איזו נדבה לטובת בני ביל"ו, לעזרת הקולוניסטים באדמת הקדש; ושמעון תחת נדבה שואל אותו שאלה: היש רשיון לתת כסף? לוי בא אל יהודה ואומר לו: תנה נא. אחי, איזה סכום כסף לטובת ישוב ארץ־ישראל; ויהודה משיב לו כמנצח: הלא ממשלת תוגרמה אסרה לבני־ישראל להתישב באדמת הקודש. השומע הצדדי, שאינו יודע מאומה מחיי היהודים וקורותיהם, יחשוב בלי ספק, שאומה זו אמונה עלי תולע, ומשולה לבן־יחיד אצל הורים עשירים, שמעולם לא פגע מעצורים על דרכו ואינו יודע להלחם עם מונעים ומכשולים מבית ומחוץ. אבל מה יאמר על שאלות כאלה אותו היהודי, היודע כי דרך עמו זה כאלפים שנה מלאה סרבים וסלונים, וכי היהודי המלומד בנסים הקשה אל כל המעצורים וישלם? מה יאמר על שאלות כאלה אותו היהודי היודע את שמעון ויהודה הנ"ל שאין דרכם לשאול שאלות כאלה על גורלות לייפציג וברוינשווייג וכו', ושהם עצמם יושבים באותן ערי רוסיה, שאסור לבני־ישראל להתישב בהן?...

„השד איננו נורא כל כך, כמו שמתארים אותו", והגזרה האוסרת לבני־ישראל להתישב בארץ־ישראל איננה יכולה להיות קשה כל כך כמו שמדמים כל מוגי הלב. אם אלפי פעמים יצעקו באזנינו, כי נפלה אימת מפניע על ארי, היינו, כי שרי תוגרמה מפחדים פן יבואו היהודים לעתיד לבוא בטענת זכות אבות על ארץ־ישראל, — הנה אין כל בן דעת יכול להאמין לדברים כאלה. כלל גדול הוא בהלכות הפוליטיקה: „כל טענה שאין עמה יד חזקה אינה טענה", ובכן אם יטענו היהודים לעתיד לבוא טענת זכות אבות ואם

האמינה לי, כי לו היה ה' צדרבוים בין הלאומיים, כי אז כבר היו אספות רבות על־דבר ישוב ארץ־ישראל, כבר היתה לנו ברוסיה חברה מקוימה (כלומר ברשיון הממשלה) לתכלית גולי ציון. אינני מחסידי ה' צדרבוים, אבל חלילה לי לכחד את האמת תחת לשוני, כי צדרבוים הוא האחד אשר לפניו נגלו הדרכים שעל פיהם נוכל לבוא אל מטרתנו, כי אין כמוהו יודע עת לכל חפץ. ולכן אולי תוכל אתה לבוא בדברים עם ה' צדרבוים, כי יקרב אל המלאכה וידו תמצא לעשות גדולות; כי לעת־עתה עוד לא נוסדה מודיעים, ומי יודע את מקום מולדת המכבי במקום אחר (רמז על דברי במחברתי הנ"ל צד 62). טוב קב אחד של עבודה ומעשה מעשרה קבין של דברים ומאמרים, אם כי הדברים צודקים והמאמרים נעלים" וכו'.

אנכי לעצמי חושב אותך ללאומי גמור ובטוח באהבתך לעמך כי תעשה בזה עד שידך מגעת *).

והנני מוקירך ומכבדך כערכך הרם.

---

*) הדברים האלה, כנראה, עשו רושם נעים על המגיה צדרבוים ומאז התחילה בינינו חליפות מכתבים ארוכה על־דבר קבלת רשיון למעשי חובבי־ציון, אשר יצא לפעלו בשנת תר"נ. פרטי הדברים ימצאו הקוראים בספרי „דרך לעבור גולים".

ונמליך מלך בתוכה" כמו שמעלילים כל העבדים נעוי הלב, כל האסימילא־טורים, ומיחסים הבלים כאלה להפלשתינים, כי, כפי שאני חושב, עוד לא נטרפה דעתי עלי. הן זה דברי מאז וגם עתה, כי המלאכה מרובה, ומי יתן והביאה איזה פרי לישראל כלו בעוד מאה שנים, אך הנני אומר, כי אין לנו להסיח דעתנו מן השאלה הזאת אפילו רגע אחד, כי אין לנו לטמון ידינו בצלחתנו ולשבת בחבוק־ידים עד שתדרשנה הממשלות מעצמן בטרם נקרא אליהן לתת לנו הרשיון הנחוץ לנו, כי עלינו לדרוש ולבקש את הרשיון הזה, כי עלינו להסיר מלבנו כל שאלות אחרות שלא תפתרנה לעולם... אך על זאת אענך: הנך אומר: „עלינו לדעת כי אם נצלה בימינו להושיב בארץ הצבי מאת אלף משפחות והוא בערך חמש מאות אלף נפשות (חצי מיליון! גוזמא נוראה! הוספת במאמר מוסגר) עוד ישארו בארצנו ובארץ רומיניא לבד לכל הפחות שלשה ואולי ארבעה מיליון". אך הכל לפי המעשה. ארץ־ישראל גדולה בערך כפלך חרסון. הנך יודע כמה נפשות ישבו בפלך חרסון לפני מאה שנים וכמה נפשות יושבות בה היום; אם תצרף לפלשתינה איזו ארצות הסמוכות לה, כעבר הירדן וארץ אדום וחלק קטן מדרום סוריה, תמצא עוד חשבון כמה נפשות ישבו לפני מאה שנה בפלך יעקאטערינאסלאוו וכמה יושבות בה עתה, ואם תזכור כי בשבעים שנה האחרונות יצאו כשלשה מיליון אשכנזים מגרמניה לאמריקה, - אז תראה כי אם יחפוץ ישראל יוכל לשוב לארץ אבותיו במשך מאה שנה במספר איזו מיליון.

ידידי! הרשני נא באחרית מכתבי להעתיק לפניך איזו דברים ממכתב אחד מידידי, שקבלתי בימים האלה, ואלה הם:

„מאמרך „Наше неродное дѣло" נעלה מאד. אבל כפי אשר אמרתי לא יוכלו הסופרים להשען על פעולת מאמריהם אצל הקוראים, בלתי גם לפעול ולעשות כפי אשר ידם מגעת. מי יתן וידעתי איך להפוך את לבו של ה' צדרבוים ללב לאומי; כי אם אמנם זה כשנה פתח את „המליץ" לפני הסופרים הלאומיים, אבל הוא בעצמו, כפי אשר אדעהו ואכירהו היטב, הוא עברי־רוסי, ולוא מצא בין הסופרים המצוינים תנא דמסייע לדעותיו אלה, כי אז לא חדל גם עתה להטיף להפאנד *) ולישוב יהודי רוסיה ברוסיה כמעשהו לפנים. ומאד־מאד דרוש להלאומיים ברוסיה ה' צדרבוים, כי הוא רבות יכול לפעול; הוא איש כשרון, מלא אנרגיה, איש אשר לא יתעצל לעולם, לא יחת מפני מכשולים ויודע לבקש אמצעים שונים להגיע אל המטרה.

---

*) של פאליאקאוו להפיץ עבודת־אדמה ומלאכה בישראל ברוסיה.

פן באופן אחר יחסר המזג לאחרים. עתה אשאלך, היש עוד מקום לפלפל בשאלות אחרות, בשעה שכלן – כל זמן שלא יהיה ישראל חיי עם ככל העמים – אינן תלויות בו? או היש להביא סדרים במקום שכלו חיים של תהו ובהו, חיים שאינם חיים? בעל־כרחנו הננו עם, אך חיינו אינם חיי עם, ובמקום שאין חיי עם אין שאלות ואין פתרונים. החיים שואלים והחיים פותרים, אך המתים אינם יודעים מאומה ואין שאלות במות. בשעה שהעם חי, בשעה שיש לו הנהגה, יש פתרון לשאלות. הנה עלתה, למשל, עתה שאלה, אם לשום מס על פחמי אבן הבאים מחוץ־לארץ? מכתבי־העת עוסקים בזה, זה בונה וזה סותר וכל אחד מהם בטוח, כי דבריו יבואו בלב השרים שנבחרו לפתור שאלה זו, וממילא מובן שצד אחד יזכה בדינו. אבל אנחנו את מי נשאל ומי יפתר לנו? הננו כותבים, חוקרים ומתפלספים, העם קורא, חוכך בשפתיו, מניע בכתפותיו, ומה אחרית כל אלה? כי כל דברינו ישא רוח! הנהגה אין לנו, היחידים, כמו אצל כל העמים, איש לבצעו מקצהו, ובשעה שאנו חפצים לעשות איזה דבר אי־אפשר לנו למלא אותו, כי אם גם קצהו אחד נוגע בחיינו הפנימיים, הנה קצהו השני נוגע בחיינו האזרחיים, שאין לנו שליטה עליהם.

לפיכך רואה אנכי את שאלת קבוץ־גליות כיסוד מוסד לכל השאלות. אם „קהל גדול ישובו לארץ אבותינו, אם חלק רב מעמנו יעבוד את האדמה, אם תהיה לנו הנהגה פנימית ונהיה חיי עם, אם תחת לנטור את הכרמים נטור את כרמנו, – אז יהיו פתרונים לכל השאלות. אם יהיה הפתרון טוב או רע – הנה דבר זה תלוי בתנאים שונים, אך לפחות יהיה פתרון, ואם גם היום יהיה רע, הנה מחר יתוקן והיה לטוב, ואם לא – אז „נפלה בתולת ישראל לא תוסיף קום", אין מקום לשאלות ו„אין מעצמין את המת והמעצם עם יציאת הנפש הרי זה שופך דמים".

האמנם במאמרך בגליון האחרון (№ 16) נגעת בשאלת קבוץ־גליות והכרת גם איזו מכשולים המונחים על דרך זה. אין אני הפץ לדבר על אדות המכשולים, כי בשאלת חיים ומות אין מדבר על כמו אלה. במחברתי הרוסית „על תחית ישראל על אדמת ארץ אבותיו" הוכחתי למדי, כי אך שתי דרכים לנו: או לחיות חיי עם, או למות מות עם ולהתבולל בגוים ולאבד כל שם וזכר לנו. אך מי חולה מסוכן וגוסס הירא מפני מכשולים? אם אין כח בנו לחיות – הבה נמותה מות שפלים, מות ערלי־לב, מות עבדי־עולם, מות נבל לכלמת עולם; אם לא נחפוץ למות – נתחזק על כל המכשולים ונחיה. אינני אומר חלילה „נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיענה אלינו

כמעט כל בני סופרינו היותר גדולים בארצנו אינם מבינים שפת עמם ובעצמם הם רחוקים מכל ענין ישראל. ומדוע? כי נתקיים בנו המקרא „שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי". החינוך הישר והמדיני הוא אך אזרחי, ואין לו עסק עם צרכי עמנו, ולפיכך בנינו יודעים שפת רומי, שפת יון ושפת הסלאווים ולא את שפתנו; לפיכך הם יודעים יותר את דברי־ימיה של שפניה או פארטוגאל מדברי ימי־ישראל, ולהנהיג דרך לעצמנו באופן אחר אי־אפשר, כי אפילו אם יצלח בידינו ליסד לנו לעצמנו בתי־גימנזיום ואוניבירסיטטים, גם אז לא תהיה להם שום זכות אזרחית. כן אי־אפשר לנו להנהיג סדרים טובים בחינוכנו החמרי, כי לא בשבילו רבו הבטלנים אצלנו, אך מפני שגם בעלי־אומניות שבנו סובלים רעב, ואפילו אם יצלח לנו להפוך את כל בני־ישראל יושבי רוסיה לרופאים וליוריסטים ולבעלי־אומניות וכו׳ יחדיו, בערך הראוי למספר בני־ישראל. לא תחדל העניות מקרבנו, כי יחסר לנו לעולם העיקר, והוא עבודת־האדמה, שהיא צריכה להיות עבודת רוב העם. אך את הדבר הזה לא נשיג לעולם, כי מי יתן לנו אדמה, בשעה שמאות אלפים מן האזרחים עניים ואביונים אך מפני מחסור אדמה הראויה לעבודה. במצב כזה היא גם שאלת הרבנות והמלמדות אצלנו. מצד האזרחות יוכל הרב גם מבלי לדעת את תורת עמו, ודי לו אם יביא תעודה שהשלים בית־ספר הרבנים או בית־ספר מחוזי, והעיקר הוא שידע שפת רוסיה; וגם מן המורים לא תדרוש דעת שפת־עבר. בענינינו הפנימיים אין האזרחות מתערבת כלל, ואפילו אם יהיה הרב הדתי פרא אדם ממש אין לאיש עסק בזה, אין לנו סנהדרין כוללת, אשר תשת ידה על העומדים למטה ממנה, להוכיחם בעת הצורך ולישר ההדורים בענינים שונים. כיוצא בזה אין לנו הנהגה פנימית כוללת, אשר תבצור רוח צדיקים לוקחי פדיונות, אשר תשים גבול למעשקות בעלי־הטכסא, גבאי חבורה קדושה בערים הקטנות וכל מיני בעלי־טובות מוצצי דמי אחינו. כללו של דבר: הננו חיים חיי תהו ובהו, חיים בלתי נורמלים, מפני שמצבנו בלתי נורמלי ואין דומה לו בכל חיי העמים תחת השמים. הננו בכל מקום עם בתוך עם, אבר המדולדל בגוף הממלכות שאנו יושבים בהן, ואין משים ידו על עסקינו הפנימיים. ובכל ענין שאיננו נוגע למסים וארנוניות ועסקי האזרחים הננו מסורים לעצמנו בלי שום הנהגה מרכזית, ואיש כל הישר בעיניו יעשה. אך בעל־כרחנו הננו עם, צרכינו הפנימיים קשורים ודבוקים, כמו אצל כל עם, עם חיינו האזרחיים, והאחרונים צריכים להיות מסודרים לא באופן שיסכימו עם חיינו הפנימיים, אך באופן שיסכימו עם שטף החיים האזרחים והכוללים, עד שגם בטננו צריכה להיות חסרה, מדאגה מדבר

החיים והמות.

ידידי הארז!

הנך מתפלא כי זמן רב לא כתבתי לך ועם כל הבטחותי לכתוב לא קיימתי עוד דברי. האמת אגיד לך, כי מלבד טרדותי במחברתי, שאינן אלא עוברות, הסר לי עוד ענין (טהעמא) לדבר עליו. הענין האחד שאני יכול לדבר עליו, הוא ענין קבוץ־גליות וישוב ארץ־ישראל, איננו אצלי כמעין המתגבר, שאוכל להרבות עליו דברים אין קץ, וכל פרט ממנו דורש זמן איזו ירחים, שבמשך הימים האלה אפשר יהיה לחדש בו איזו דברים שעוד לא נשמעו בשאלה זו. בענינים אחרים ושאלות אחרות אין לי מה לכתוב. עלי להודות, כי הנני מאותם הפלשתינים, אשר אין לי עסק בכל שאלה אחרת שאינה נוגעת ברב או במעט בשאלת קבוץ־גליות, ואשר אתה מתאונן עליהם. אם אני, שהייתי חושב עצמי תמיד לבעל־הגיון ישר, וכן חשבו אותי, כפי הנראה, גם אחרים, נטרפה עתה דעתי עלי, נעשיתי הולם חלומות בהקיץ וכו׳, או צדקתי במשפטי – ישפטו אחרים ולא אני. כשאני לעצמי טעמי ונימוקי עמי. עוד במאמרי „עזרה בצרות‟ חקרתי למצוא את הנקודה האחרונה, היכולה לחתום את השלשלת הארוכה של שאלות שונות התלויות זו בזו בענין מצבנו. היינו, אם נשאל: מדוע לא הועילה הספרות לישראל? נשיב: שאין לה קוראים, אז נשאל: הא גופא קשיא, מדוע אין לה קוראים? ונשיב גם על זה, ונשוב ונשאל, הא גופא קשיא, מדוע וכו׳? אחרי שבינותי היטב בשאלת קבוץ־גליות ראיתי, שהשאלה הזו היא התל שאליה פונים כל אותן השאלות שבחיינו, שאין דוגמתן אצל עמים אחרים, ואך בהפתר שאלת קבוץ־גליות תפתרנה אתה גם שאר השאלות. דרך משל, אחת השאלות הגדולות בחיינו היא, שאלת החינוך, המתפרדת לשני ראשים: חינוך מוסרי וחינוך חמרי. בחינוכנו המוסרי הננו רואים, כי בנינו מגודלים בדרך הזרה לעמנו, רחוקים המה משפתו, מרוחו, מדתו ומכל המדות המשובחות שהצטיינו אבותינו בהן מעולם; בחינוכנו החמרי הננו רואים צלמות ולא סדרים, אשר פריו – מסחר התלוי על בלימה, רעב, דחקות וכו׳. אך היש לאל ידנו לתקן המעֻות?

באירלאנד, כבר עבר ואינם, וכל מי שיש לו מוח בקדקדו יבין, כי מזרע שדותינו לנו יהיה, ובסחרנו ובמעשינו לא ישלטו זרים, אם גם בארץ־ישראל ימשלו לא הטורקים אך האנגלים, הצרפתים או אפילו האשכנזים. ואם תלאותינו יהדלו בקרוב, ומעתה נתענג על רוב שלום באירופה, אז יתבולל זרענו מעט־מעט בגוים וזכר לא יהיה לנו במשך מאה או מאתים שנה. כן עלינו להתבונן ולשים אל לב, כי כל המתנגדים לקבוץ גליותינו הם מהרסינו ומחריבינו, החפצים למחות את שמנו מתחת השמים. אם נאבה לפתור את השאלה הזאת, עלינו לפותרה אך במאמר: „או חברותא, או מיתותא", היינו, או שיתחבר ישראל לעם אחד על ארצו, או ימות, יתבולל בין העמים וימח זכרו. אין בכל ההיסטוריה מחזה כזה, שישב עם בארץ לא־לו ושמו ישאר עליו. כל עם הבא לשבת במשכנות זרים יחד עם אדוני הארץ עליו להתבולל עם העם המושל, זהו חק בהיסטוריה, וכן עושים כמעט כל בני עמים אחרים הבאים לגור ברוסיה: אם אינם שבים לארצם, הנם לוקחים להם נשים מבנות הרוסים ומעט־מעט מתבוללים בהם, כמו שיוכיחו לנו רוסים רבים, שנשארו להם שמות משפחתם מאבותיהם האשכנזים. האמנם הצוענים הנודדים יוצאים מכלל זה, אך הם אין להם היסטוריה כלל, ועל כן אין להם גם ארץ אבות; ומלבד זה, אם נאבה להיות כמוהם, עלינו לקבל את הדין ולהיות מבוזים, עניים ורחוקים מדעת כמוהם, למען לא נרגיז את האוזים, כמו שהם אינם מרגיזים אותם, שעל כן אין מתקנא בהם ובגורלם. אם חיי עמנו וכבודו יקרו לנו, עלינו חובה קדושה שאין למעלה הימנה, לנער ידינו מכל שאלות צדדיות, אשר אך על נקלה ירפאו שברינו, ולהתעסק בפתרון שאלת קבוץ־גליות בפועל כפים בכל אופן שנוכל, כי אין לנו דבר גדול הימנו, גם לשלוָתנו הזמנית, גם לקיום לאומנו הנצחי. וכל מי שיתנגד לזה עליו להודות בפומבי, כי הוא אסימילאטור החפץ במות עמו. אך בכל אופן רב לנו להונות את עצמנו ואחרים בדברי חנופה ושקר. ידע כל איש בעצמו וידעו גם חבריו, אם חפץ הוא שישאר הוא וזרעו בישראל, או להתבולל בגוים לגמרי. יבדלו האסימילאטורים מן הלאומיים וילך איש־איש למטרתו שהוא נושא אליה את נפשו, ואז יקל לאלה ולאלה פתרון „שאלת היהודים" איש לפי דרכו...

בעין רקבון שנתן לנו רינאן, באמרו שאין אנו מזרע בני־ישראל הקדמונים, הנה מלבד שאין מן העמים שומע לדברי הבל־הבלים כאלה, שאינם אלא חלום דמיונו של הסופר הנ"ל, כמו שאני נכון לברר במקום אחר *), הנה אין אסימילאציה לחצאין, וכל זמן שיהיה לנו שם־לואי, יהיה איזה שיהיה, לא נוכל להיות אשכנזים או צרפתים גמורים, כי סוף־סוף יש חציצה בינינו, והוא: השם שאנו נקראים בו בהבדל משאר יושבי הארץ.

הנה העמדתי את השאלה במשעול צר, במקום שאין דרך לנטות ימין או שמאל בדברי הנופה ורפאות על נקלה, אך צריך לענות ישר על השאלה: „אם להיות או לחדול מהיות?" האם יהיה ישראל בתבל, או יאבד זכרו? אם בני־ישראל נשמרו מן הכליון עד עתה, הנה הוא מפני שהיו לו שומרים מבית ומחוץ: הדת והגהיטא. אך עתה כשל כח הדת בכלל בכל מקום, והיא מתמוטטת מיום ליום גם אצלנו, ואין ספק כי בהתפשט מושב היהודים במקומות רבים, בשעה שישבו אך מעטים מהם בכל ערי המדינה וכפריה, ירחקו החיים את רגלי הדת, עד שלא ישאר ממנה שורש וענף גם אצל ההמון, וכל־שכן אצל העשירים והנאורים, שכבר השליכו מעליהם מוסרותיה. והיה כשתהרס גם הגהיטא, כפי שהאסימילאטורים מבטיחים לנו, אז ישאר עמנו בלא שומרים – ושטף החיים ישטפהו, גלי ים התבל יבלעוהו והתכולל בגוים ואבד זכרו.

כבר באה העת, כי יבינו בני־ישראל, מי הוא החפץ בקיומו ומי חפץ בהריסותו ובאבדן שמו. עליו להתבונן, כי החפצים בקבוץ גליות באים אליו בטענת ממה־נפשך: אם יאריכו תלאותינו עוד ימים רבים (דבר שאינני מסופק בו אפילו רגע אחד) עלינו להתמלט בעוד שנינו בעוד מועד לארץ אבותינו, במקום שאך בו נוכל להכין מרכז לעמנו, יהיה תחת שבט איזו ממשלה שתהיה. ואם גם האסימילאטורים מפחידים אותנו, שכל ממשלות אירופה נושאים עיניהם לארץ־ישראל לכבוש אותה, אם גם גורל העתיד טמון בחשך, הנה בכל אופן לא הממשלה עיקר, אך שנחיה על אדמתנו ככל העמים, וכלום חסרים הטשיכים היושבים על אדמתם תחת ממשלת אוסטריה וכיוצא בזה עמים אחרים, במקום שאין לאיש הצדקה לאמר להם: „זרים אתם, וצר לכם המקום לשבת פה, קומו ולכו, כי לא זאת המנוחה לכם!"; ישלטו בנו בארץ אבותינו עמים אחרים, ומה בכך? תקופת ממשלת רומי עם כליון חרוץ ושוד שוטף כבר עברה, גם הימים של חלוקת נכסי זרים ללורדים, כמו שהיה

---

*) בחוברת האחרונה של ה„וואסחאד" לשנת 1883.

„מה הם היהודים? האם הם עם, הנחשבים הם ללאומית מיוחדת? כן; כן היו לפני אלפי שנים בפאליסטינה, כן היו לפני מאות שנים בהגהיטאָ, כן הם גם היום בכל ארצות „הברברים“, במקום שהם מבוזים בסבת החקים המעיקים עליהם. אך אינם עוד עם בכל הארצות המתוקנות, ביחוד במקום שעליו אנו דנין, בארץ אשכנז. זה כמאה שנים היינו לאשכנזים, מיום שהעתיק מענדעלסזאהן את התנ״ך לשפת אשכנז“ (מכתב־העתי ההדשי „Populär-wissenschaftliche Monatsвlätter“ u. s. w. חוברת ששית צד 136 לשנה זו).

אך כמה תשובות בדבר: א) מענדעלסזאהן לא ידע מראש את התולדות שתצאנה מפעולותיו, כמו שכתבתי למעלה, ואין ספק לדעתי, כי אם היה מענדעלסזאהן רואה, איך שהישיש וכביר הימים הד״ר פהיליפזאהן לא יבוש להיות מליץ יושר בעד אותו הרב הסכל, שהתעקש ללבוש דוקא טלית של כהני הנוצרים בעת הלוית מתים יהודים, – אז היתה כלמה מכסה פניו על תלמידיו אלה שנגדל... ב) מענדעלסזאהן הי בתקופת הקוסמופוליטיזם, בשעה שלא היו בתבל אלא ממלכות ואמונות, וללאומים לא היה זכר, ואם עוד אהרי מותו של מענדעלסזאהן לא בוש מיטירניך לאמר: „איטליה אינה אלא שם גיאוגראפי“, ויכחש לגמרי בלאומית איטליה, בעוד שעמה, ארצה, שפתה וספרותה היו חיים, – מה היה לדבר עוד על אדות בני־ישראל? ג) כמה עלוב אותו החלק של עם אשכנז, שנעשה לחלק מן העם ההוא אך על־ידי העתקת איזה ספר מספריו ללשון אשכנז!... כן לשחוק הוא לשמוע, שהלאומית תלויה בדברים חיצונים ומקריים ממש, כמו חקים מעיקים וזכיות שונות. ד) עד כמה יאטימו הטפשים ההם את אזניהם מדברים הידועים גם לתינוקות של בית־רבן, שהלאומית אינה אלא הלק ממפלגה גדולה הנקראת משפחה, ומשפחה היא חלק ממפלגה גדולה הנקראת שבט, והאחרונה חלק ממפלגה יותר גדולה הנקראת גזע. למשל, הצרפתים הם בני לאום צרפת ממשפחת הרומאנים, משבט האריים (בני יפת), מגזע הקווקזים; הפוליאקים הם, בני לאום פולין, ממשפחת הסלאווים, משבט האריים. האונגרים הם בני לאום שאיננו גם מגזע הקווקזים, אך מגזע המונגולים. אך היהודים, שאינם אפילו משבט האריים, אך משבט בני שם, ממשפחת הכלדיים או בני עבר הנהר, איך יהיו הם בנים ללאום הצרפתי או האשכנזי בני האריים, וכל־שכן ללאום האונגרי? ה) למה נעשה חשבוננו בלא רשותו של בעל־הבית? הננו אומרים שאנחנו בני לאום אשכנז, פולין וכו׳, בשעה שהאשכנזים והפולנים עצמם בצדק יחשבו אותנו לבני משפחה אחרת, כמו שהוא באמת. ואם גם נאחז

רומאנים וספורים, שבהם הנאהבים מבני התערובות, היינו: האוהב עברי והנאהבת בת עם הארץ, או להפך, על כן הנכם מרוממים בספוריכם הנ״ל את חיי עמי הארץ ומוסר דתם על חיינו ומוסר דתנו אנחנו, למען יבואו דעותיכם הנשחתות כמים בלב הפובליקה העברית העורת, שקוראה ואינה יודעת מה היא קוראה, לבשתה ולחרפתה, ובשעה שהיא נכונה לזרוק לחוץ כל דרשות המיסיונרים, היא משלמת במיטב כספה בעד ספורים, שמטרה אחת להם ולהדרשות הנ״ל, על כן היל ופלצות תאחז אתכם לשמע שם „ישוב ארץ־ישראל״, במקום שרעיון הלאומית ינפין אל הסלע את כל ילדי רוחכם, ילדי הנכרים, שאתם מטפחים לנו, והאסימילאציה משאת נפשכם תכלה בעשן *). אך למה לכם כל הטורח הזה? הן בשם ישראל לא תקראו, כי הנכם צרפתים, אשכנזים, פוליאקים ורוסים וכו׳, את דת משה אינכם שומרים, כמו שיודעים אתם בעצמכם, ובכל לב תחפצו להתבולל בין העמים, שזהו האידיאל שלכם. הלא טוב לכם, וביחוד לבניכם וגם לנו, שתקרבו את קץ גאולתכם... עשו את הצעד האחרון והייתם נקיים מה׳ ומישראל. אחרי שאמרתם ללאומי אירופה „עמך עמי״ (רות א׳, ט״ז), אמרו להם גם את סוף הפסוק ההוא, כי סוף־סוף זרעכם לא יֻדע בגוים ובקיום ישראל לא תחפצו, וההבדל בינכם ובין זרעכם הוא רק במשך איזו עשרות שנים, ולמה לכם להיות כאבר המדולדל בינינו לסבול תלאות בשם עמכם, שאינכם נקראים על שמו, ובשם דתכם שאינכם שומרים אותה? אם אנחנו נכונים לסבול תלאות אין קץ בעד שם עמנו וקיום לאומנו, אם האורתודוכסים נכונים לשאת אותן התלאות בעד תורתם, הנה התלאות ההן תחשבנה בצדק לכם למכה אשר לא כתובה, כי על מה תכו? ומה תענו ביום פקודה, אם ישאלוכם בניכם את השאלה, שכבר נשאלה לבשתכם איזו פעמים, папаша, и мы евреи? (אבא, האם גם אנחנו עברים?) – וגם לנו תיטיבו בזה, כי תחדלו להתעותנו בתהו לא דרך...

האסימילאטורים תולים עצמם באילן גדול, במענדעלסזאהן, ואומרים, שמתורת משה רבם למדו להיות אשכנזים בגרמניה, פוליאקים בפולין וכו׳. אחד מהם יאמר במאמרו כדברים האלה:

*) גם המיסיונר שלא על מנת לקבל פרס, ה׳ ראָווינסאָן, אשר בספרו „ברכת שלום״ (ח״ג מספר „דברי שלום״) החל לגלות סודותיו באופן הנאות (עי׳ בספרו זה צד 109—106 וצד 115, 114), נרתע לאחוריו בפחד ובהלה מפני רעיון ישוב ארץ־ישראל והדפים במכתב־עתי אחד, היוצא לאור בברודי בשם „העברי״ (בלי ספק כדי שלא נחשוב שהוא כותי או ערבי), ואחרי כן במגלה מיוחדת, מאמר מלא חלומות והבלים הרבה, כדרכו, בנגד ישיבת ישראל לארצם.

האסימילאטורים, לכל בית ישראל בכלל ולבניכם עצמכם בפרט.

אך נלך נא מעט הלאה. ברוסיה, במקום שבני־ישראל רבים במספרם על אחיהם בשאר מדינות, לא יגדל מספר בני־ישראל מארבע למאה 4% לעומת יתר עמי הארץ. בני־ישראל יפוצו על כל רחבי הארץ בערים וכפרים, במקום שבחיצוניותם לא יוכרו כלל. הגימנאזיסטים, שגם עתה בקושי יכולים לקרוא עברית *), לא ידעו אפילו מן האלפא־ביתא העברית. בני אותם האבות, הקוראים עצמם בשם צרפתים, אשכנזים, פוליאקים ורוסים שומרי דת משה ועם זה מחזיקים טבחות ורקחות נוצריות, קונים בשר בחנויות של נוצרים ואוכלים עופות משחיטת טבחותיהם, חוגגים חגי הנוצרים, אינם מאירים נר חנוכה לזכר גבורות המכבים ותשועת ישראל ומכינים עץ אורן מהודר בצעצועים בליל התקדש חג לידת משיחם, אוכלים חמץ בפסח ופתם הנקראת „פאסקא' בפסח של הנוצרים וכו' וכו', – אותם הבנים לא יזכרו שום מנהג ישראל, מלבד שלא יוכלו לקרוא עברית, ורוחם זר יהיה לכל ענין ישראלי לגמרי, עד שבטוח אני לימים יבואו ופראקוראר עברי בתם לבו יקרא כתב שטנה לאחיו בעסק עלילת־דם; כי פראקוראר כזה, שלא ידע מאומה מכל הנוגע לישראל ואין לו אלא העדאת העדים, יאמין גם הוא, שיש איזו פראים בבני־ישראל השותים דם אדם למצוה. אך אם הבנים ההם עוד יזכרו מפי השמועה שהם מזרע ישראל, הנה בניהם ישכחו גם את זאת ובתם לבבם יאמינו, כי המה מבני עם הארץ. אז חלק גדול מבני־ישראל בלי שום מעשה ופועל כפים, אך בשב ואל תעשה, יתבולל בין העמים לגמרי במשך חמשים שנה, חלק אחר וגדול עוד יותר ממנו יתבולל בין העמים לגמרי במשך המשים שנה אחרי כן, וכן הלאה וכן הלאה, עד ש'ימח שם ישראל מעל פני האדמה!

ברור הוא בעיני, כי מעוט בני־ישראל בצרפת בא אך מסבה זו, היינו, שרבים מבני־ישראל שכחו את מהצבתם והנם מאמינים בעצמם, כי הם בני צרפת מזרע הגאלים יושבי הארץ.

ג.

בטוח אני בכם, אדוני האסימילאטורים, שזהו האידיאל שלכם באמת, אף־על־פי שאין בכם אומץ לב להגיד זאת בגלוי, על כן הנכם מדפיסים

---

*) במשך ארבע־עשרה שנות מגורי באודיסה לא ראיתי עוד גימנאזיסט עברי אחד, שבא בגימנאזיום בלשכה הראשונה, שיוכל לתרגם פסוק כצורתו, אם גם הוא לומד שפת־עבר במשך איזו שנים.

כלי ביתנו, יקרעו כרינו וכסתותינו, יענו את בנותינו ויגרשו אותנו בקול „העפ, העפ!". כבר זכינו לראות כי שחוק הביליארד ושחוק הקארטי וכיוצא בהם קנו להם זכות אזרחים אצל בני עמנו, ובשעה שמתכנסים איזו בני־ישראל לאחד מאוהביהם לשמוח אתו שמחה של רשות ואפילו שמחת אירוסין או שמחת מילה, יקריבו תיכף לפניהם את „השלחן הירוק" עם לוחות המשחק... כבר זכינו לראות רבים מבני־ישראל חיים חיי הפקר וזמה, נגועים במחלות מגונות, מחזיקים סוכנות על נשיהם ועוד... כבר זכינו לראות, שהתמוטטה הצניעות גם אצל בנות ישראל, אם גם לא באותה מדה גדולה ונמבזה כמו אצל בני־ישראל... כבר זכינו, שיש לנו ישראלים בלתי נמולים, חתונות של תערובות (ביחוד בחוץ־לארץ), ותעלולים שארלאטאנים יאבו לקבוע את המנהגים האלה כעין חק בחבור־עצבים שעשו להם בשם „ישראל החדש". כללו של דבר, כמעט כל המדות המשובחות שהצטיינו בהם בני־ישראל, כרחמנות, צניעות וכיוצא בהן, כלו בעשן; תקות ישראל להיות לגוי בפני עצמו על אדמתו היתה לזועה, ושם ישראל לחרפה אצל האסימילאטורים הצרפתים, האשכנזים האונגארים, הפוליאקים והרוסים, הקוראים את עצמם, בלי מוסר־כליות ובמצח נחושה בשם „שומרי דת משה"!

זה פרי האסימילאציה בזמן הזה; עתה נראה פריה בימים הבאים.

האסימילאטורים המתנגדים לכל ענין לאומי, ועל כן גם לקבוץ גליות לארץ אבותינו, מרפאים את שברנו על נקלה ומבטיחים לנו, כי שלום יהיה לנו; כי מעט יותר השכלה וחיים של אהבת עבודת־האדמה והמלאכה מצדנו, והתפתחות הציוויליזאציה באירופה – יביאו לנו שלום אמת ומנוחה שלמה לארך ימים. נניח כי כן הוא, אם גם אנכי איני מאמין בזה, מטעמים שהגדתי כבר במאמרי על אדות שאלת קבוץ גליות ויסוד מרכז לאומי לישראל בארץ אבותיו. נדמה בנפשנו, כי בני־ישראל קבלו את זכיות האזרחים והציוויליזאציה עשתה את שלה, אין עוד זכר להגהיטא, ותחום מושב היהודים איננו עוד בכל הארץ, נשואי־תערובות יותרו לכל ותעודת הלידה יקבל כל א״ש מאת הפוליציי בלי הבדל דת, בחוץ ובכל כתבי הרשות לא יוכר עוד יהודי לפני איש מעם הארץ; היהודים מצדם ינהו אחרי ההשכלה והעבודה, לא יהיו עוד „חדרי המלמדים" למכשול לילדי ישראל, אך כל נער יקדיש כחותיו לדבר שיש בו ממש, אשר להשכלה ולמדעים – יבקר את בתי־הספר הכוללים, ואשר לעבודה ולמלאכה – יעסוק בעבודת־האדמה ובחרושת־המעשה, הזשארגון ישכח מלב ולשון עלגים תמהר לדבר צחות בשפת המדינה. הלא זה הוא האידיאל שלכם, אדוני

מזלם חזא, כי הדרכים החדשים האלה יביאו סוף־כל־סוף לאסימילאציה מסוכנת, ולא המה אשמים בדבר אם מצבנו המעציב במשך מאות שנים מצד אחד והסרון רגש הלאומי בלב בני־ישראל מצד השני עשו דברים יפים וטובים בפני עצמם, כלבישת בגדים נאים, התהדרות חיצונית, למודי שפת־עבר, שפות אחרות וחכמות נחוצות לאדם — למעברה מגבול ישראל אל התבוללות בלי מצרים... לא אדבר על התפתחות האסימילאציה, איך ההתהדרות החיצונית ולמוד שפת־עבר הביאו לידי בתי־ספר הרבנים ובתי הגימנזיום, האחרונים — לשכחת שפת־עבר ולחרפה לרבים להקרא בשם ישראל וכו׳ וכו׳, אך אדבר על פרי האסימילאציה בהוה ובעתיד אצלנו ואצל אחינו במדינות אחרות. בתחלה לא היה אחד מבני־ישראל שלא היה יודע לקרוא בשפת־עבר ועכשיו יש לנו הרבה־הרבה מאד מבני־ישראל שאינם יודעים אפילו צורת אל״ף עברית. שמות ישראלים נעשו לחרפה, וכל בן ובת מבני־ישראל של הדור החדש צריך להקרא דוקא בשם אירופי. „מאיר, הלל, מתתיהו דבורה, אסתר, חנה״ וכו׳ וכו׳ הם שמות מגונים, והרפה היא לאדם נאור להקרא בהם במאה התשע־עשרה, תחת זה כבוד הוא להקרא בשמות „מאקס, איללאריאָן, מאטוועי, דאָרא, אנאסטאסיא, אננעטא״ וכו׳ וכו׳. שחוק מכאיב לב הוא לשמוע את בן השמש שבבית־הכנסת בטיססא־עסלאר נקרא בשם „מאָריין״, ואת העני המחזיר על הפתחים וואָלנער — בשם „הערמאן״ (אחד מן הנאשמים בעלילת־הדם בטיססא־עסלאר). הרבה מן הגימנאזיסטים בערים הגדולות אינם מכירים לדבר בשפת הזשארגון, ואם גם בהשקפה ראשונה אין בכך כלום, אך כדי בזיון וקצף, אם בשעה שיהיו הגימנאזיסטים האלה לרופאים יהיו נקראים לחולים מבני־ישראל שלא יוכלו לדבר עמם רוסית, מבלי דעתם את השפה ההיא, ואז יצטרכו בני־ישראל יושבי ארץ אחת לדבר איש אל אחיו על־ידי מתורגמן... כבר זכינו שיהיו בנו דואֶלים, פנוים ופנויות זקנים באים בימים, בנים ובנות עוגבים על ילדי נכר, אנשים הוגגים בפאר והדר את חגי הנוצרים ומבטלים בשאט־נפש חגי ישראל. כבר זכינו לצעירים לימים היוצאים לחול במחולות בחתונות שאינן שלהם לגמרי, כמו מלחמות לאומים שונים בביהמיה ובגאליציה על־דבר הבכורה בארצות ההן, ושפת מי תהיה השלטת בהן, או, מה שרע עוד יותר, להלחם בעד הסוציאליזמוס, שאפילו אם לא היה דמיון ומביא רעה לעולם, אין לנו שום עסק בו, כי מה לנו ולו? זרים אנחנו בעת ממשלת ההון, וזרים נהיה בעת ממשלת העבודה, ואם גם יונה שבבעלי־ההון אשמים בעניות הינריך השכור וארטור הבלתי שכור, מה לנו ולהם? כזה כן זה יבוזו את בתינו, ישברו

אברהם וכו׳, ולתורת משה? הלא זה שמם אשר יקרא להם: „צרפתים אשכנזים, פוליאקים וכו׳ בלתי נוצרים״, אשר כמוהם רבים גם בין נויי הארצות, כאלכסנדר דומא וכיוצא בו, ודת משה מה טיבה לכאן?

צריך אני להפסיק בדברי אלה ולענות להקורא, היודע הלך־רוחי ומחשבותי, אשר ישאלני ברגע זה: הגם אתה בעל־המחבר ספר פלוני במקנאי הדת? ידע נא הקורא, כי חלילה לי להיות כפלוני אשר העיז פניו לשאול את בעל האויטאעמאנציפאציאן אם הוא מניח תפילין, בעת שיש לי רשות להחליט מדבריו, שנדפסו בה„ראזסוועט״ בשנת 1881 בזכות הריפורמאטורים שבעירו, שהוא עצמו אינו מניח תפילין. אך כבר ידוע מאמר ההמון: „טוב יהודי בלא זקן, מזקן בלא יהודי״, ועל כן טוב לי ישראל גמור ברוחו ובתקותו בלי המצוות המעשיות, מאיש גרמני ההולך בשבת אל ההיכל, וכל־שכן מאיש גרמני שאינו הולך כלל אל ההיכל או הולך אליו ביום הראשון. בעל האויטא־עמאנציפאציאן, הד״ר ס. מעיר ד. בחוין־לארין, אני וכל החפצים בקיום לאומית ישראל על אדמת אבותינו הננו ישראלים גמורים בלב ובמוח גם בלא הנחת תפילין; אך אלה האומרים, כי אינם בני העם הישראלי אך שומרי דת משה, הלא צריכים הם לפחות לשמור את הדת ההיא, ומכיון שאינם שומרים אותה הרי הם חנפים ודוברי שקר. אני אינני אומר שאני רוסי שומר דת משה, ובגלוי אומר שאיני רוסי, כי אינני בן הסלאווים, אך בן ישראל עבד ממשלת רוסיה, והנני ישראלי על־פי מחצבתי ולאומיותי, נטית רוחי ותקותי, והם אומרים שהם אשכנזים, פוליאקים וכו׳ שומרי דת משה, מה שאינו כן באמת, ונשאר להם אך התכחשם לעמם וללאומם.

יש לאדם הוש הנקרא הרגשה קודמת, המבשרת סכנה קרובה, או בכלל דבר העתיד לבוא עליו, וכאופן שאמרו חז״ל „אף על גב דאיהו לא חזי מזליה חזי״. הרגש הזה נראה גם אצלנו בראשית צמיחת האסימי־לאציה וגם עתה אצל החרדים. החרדים בימים שעברו וגם עתה (ביודעי תורה אני מדבר), שידעו שאין שום איסור בלבישת בגדים בתמונה חדשה, בלמוד הדקדוק ושפת־עבר וכיוצא בהם, ושאין שום מצוה ואפילו הידור מצוה בפאות ארוכות וביארמולקא וכו׳, התנגדו בכל כחם להחדשות ההן וכמעט שהבדילו מקהל ישראל את כל אלה שערבו את לבם להתלבש בבגדים חדשים, ללמוד דקדוק וכו׳, בשעה שלא היה עוד לעיניהם מופת אשר יורה להם, כי דקדוק מביא לידי חקירת הפשט, חקירת הפשט – לידי חקירה במופלא בכלל וכו׳, או שפאות קצרות מביאות לידי אהבת היופי, אהבת היופי מביאה לדברים אחרים וכן הלאה. אך אף־על־גב דאינהו לא חזו

הבינים, עד שעמי הארץ בעצמם עשו את היהודים כעין ממלכה בתוך ממלכה, ובזה עצמו היה סבה לקיום האומה הישראלית, כי העם שהיה לו מושב מיוחד, הנהגה פנימית מיוחדת ובתי־דינין מיוחדים, הנה הוא באיזה צד מן הצדדים כעם היושב על אדמתו ויכול להתקיים לארך ימים, ולא רק יכול אבל גם מוכרח, לפי שאי־אפשר לו להתבולל בין עמי הארץ, כמו שאי־אפשר שיתבוללו היום בני איטליה היושבים באיטליה בבני אשכנז היושבים בגרמניה, וכיוצא בזה.

לפיכך לא היתה תנועת האסימילאציה בישראל בכל ימי גלותם, וגם היהודים בני ספרד, שחיו לפעמים רבות בתנאים יותר טובים מאחיהם בשאר ארצות, אך נתקרבו לעמי הארץ, ומעולם לא עלה על לבם להתבולל בהם, וגם אלה אשר בשעת השמד קבלו אמונת מציקיהם נשארו באמון רוחם לנחלת אבותיהם בסתר, עד שמצאו מקרה טוב לעזוב את ארץ הדמים ההיא, או עד שבמשך הימים הרבים שכחו בניהם את מחצבתם.

המאה השמונה־עשרה נקראה „מאת ההומאניזם", כלומר המאה אשר ראשי חכמיה ופילוסופיה דרשו בשבח אהבת האדם בלי הבדל דת (על אדות הבדל לאום לא דברו אז) ובלי הבדל כבוד משפחות. פרי ההומאניזם הזה היה שווי־הזכיות ליהודים בצרפת עוד בסוף המאה ההיא, תנועת ההשכלה בין היהודים בגרמניה בעת ההיא, שווי־הזכיות ליהודים בארצות אחרות במאה הנוכחית עם תנועת ההשכלה באותן הארצות בין היהודים, הרחבת הזכיות ליהודים בארצנו ותנועת ההשכלה אצלנו, ביחוד במחצית השנית של המאה התשע־עשרה, ועם זה רוח אסימילאציה כוללת ומסוכנת באופן נורא מאד. לא אדבר על כל אלה, אשר ברוח האסימילאציה שאחזתם עזבו את עמם לגמרי, כי הם קימו מה שדרשו. הם נתקו ברוחם את המוסרות, שקשרו אותם עם לאומית ישראל, ועל כן חפצו להיות אשכנזים או רוסים גמורים לכל הליכותיהם, וידבקו בעם השורר ויטמעו בו. הדבר הזה מעציב מאד, אך מובן ופשוט. אנכי מדבר על אותם החנפים וקטני־הנפש, אשר בהכחשם לשם ישראל עוד יאחזו בקרנות מזבחו ויאבו להיות צרפתים, אשכנזים, אונגארים, פוליאקים, טשיכים וכו' שומרי דת משה. האין זה חנף, התול וחרוף וגדוף כאחד? ישים נא ראש האסימילאטורים בדורנו זה, הד"ר פהיליפזון, את ידו אל לבו, ויאמר בתם לבו, האם האמינו התלמיד הנאמן להנצרות הד"ר הולדהיים והחכם הנעלה הד"ר גייגער ז"ל ורבים מחבריהם החיים עתה, שלא אחפוץ להזכיר שמותם – בדת משה? ומה להאסימילאטורים, האוכלים בשר החזיר ומרק פגולים, מחללי שבתות ביד רמה ומפירי בריתו של

הזמנים היה עם בשם ישראל, שכך וכך היו קורותיו, או לסבה אחרת, אחת היא לענייננו. הוא השתדל שיהיו בני־ישראל רומיים שומרי דת משה, ועל כן הדך בכפיו את לאום ישראל וירומם בכתב את תורתו ודברי ימיו, כמו שעושים האסימילאטורים שבנו בגרמניה, שהם מרחיבים את גבול החקירות בספרות ישראל ודורשים דרשות לכבוד תורת ישראל, ומאטימים אזניהם בכח לכל ענין לאומי. אם שהוא והם עשה ועושים ככה על־פי שיטה פנימית והכרה בלתי משוחדת, או מפני הצלחתם העצמית, או, מה שיותר קרוב בעיני, מפני שסוף־כל־סוף הרגש הלאומי, שהוא כענין טבעי, עושה פעולתו במחשכים גם בישבתו בלב רע, ועם כל חפצם של פלאוויוס ותלמידיו להכחיד את לאום ישראל, נשאר בעל־כרחם הרגש הזה בלבם, ויכריחם לעבוד בספרות ישראל, – אחת היא לנו. בכל אופן שיהיה, פלאוויוס, לא ירבעם ולא מנליוס, הוא אבי האסימילאטורים בדורו. בני־ישראל בימי ירבעם ובימי מנליוס נשארו על אדמתם, ולעם היושב על אדמתו אין באסימילאציה סכנת מות להעם; אך בגידתו של יוסף ובגידת תלמידיו בדורנו מביאים לנו סכנה אמתית, כמו שיבואר. אם זה האיש פלאוויוס היה למופת לאותו שאמר לא כביר, שהלאומית זרה לישראל וכי ר' יהודה הלוי וכו' היו נרתעים לאחוריהם מפני השם לאומית, נשאר אך להתאונן כי יש בקרבנו סופרים כאלה.

ב.

שומר אחד יש לישראל בגלותו, והוא שנאת העמים אליו ותולדתה – הגהיטא. עוד בהאחז בני־ישראל במצרים קבעו להם גהיטא או תחום מושב היהודים בארץ גשן. אפשר שבכונה קבע להם יוסף את הגהיטא הזו, כדי שלא יתבוללו עם המצרים, או, הקרוב בעיני יותר, שיוסף הוכרח לעשות כן מפני שהיתה תועבה להמצרים לגור ביחד עם העברים, שעל שבטם נחשבו גם בני־ישראל, – יהיה איך שיהיה, בני־ישראל היו מצוינים במצרים ולא התבוללו עם עַם הארץ. אופן מושבם בבבל לא נודע לי, אך לפחות במשך איזו עשרות שנים אחרי גלותם היתה להם, כפי הנראה, איזו הנהגה פנימית מעין אויטונומיה. על זה תעיד לנו שלשלת ראשי הגליות שעמדו לישראל, גם הרשות שנתנה לעזרא להקים דיינים יודעי דת משה בארץ־ישראל, שגם היא היתה אז אחת ממדינות פרס, כמו בבל, ואם הרשה כזאת ארתחשסתא לעזרא בעד עבדיו יושבי יהודה, בלי ספק הרשה כזאת גם לעבדיו מישראל יושבי בבל (עזרא ח', כה). כן היתה גם ברומי גהיטא למושב היהודים. ותחומים קבועים כאלה להיהודים היו כמעט בכל מקום בכל שנות ימי־

הם גויי הארץ והמעט בני־ישראל, ממה שהיתה יכולה להזיק בארץ־ישראל, במרכז היהדות.

עברו מאות שנים ובני־ישראל היו נאמנים לרוח עמם. שירתם היתה שירה אלהית. עבודתם הרוחנית – עבודת המוסר ותקון המדות, התורה שבעל־פה בעיקריה ומוסדותיה התרקמה בסתר חיי העם, ואם קמה ביניהם בסוף הזמן הזה מחלוקת בין הצדוקים והפרושים, הנה היתה המחלוקת ההיא כוללת, היינו, שהיתה גם בין עמים אחרים, בין האריסטוקראטים והדימוקראטים. אך אחרי שנכבשה ארץ־ישראל לפני היונים ראו בני־ישראל לפניהם עולם חדש; תחת שהעמיקו אבותיהם באהבת האל, שמירת המצות ותקון המדות, ראו את העולם היוני, המלא יופי והגיון, מחקרים מפשטים התלוים באויר ושירי הבל המרגשים את הדמיון. אז החלה עוד הפעם אסימילאציה חזקה ומסוכנה, הידועה בשם „אהבת דרכי היונים", ואשר אחריתה היו רדיפות היונים וקשר החשמונאים. עד כמה זרו הבוגדים הרשעים ההם לעמם נראה ממעשי הרשע מנליום המפורסמים ומתועבת הכהן הגדול אלקימוס, אשר קרא את היונים להלחם עם גואל הארץ ועמו, עם יהודה המכבי, שסוף המלחמה ההיא היתה מיתת יהודה המכבי.

לא אדבר בזה על תקופת הורדוס ובניו שהיו אסימילאטורים לכל הלכותיהם, כי הנני מדבר אך בבני־ישראל ולא בגוים גמורים (אדומים); לא נשאר לי אך להראות בתקופה זו על שני אנשים אשר עשו רושם גדול על חיי בני־ישראל, על שאול תלמידו של רבן גמליאל הזקן ועל יוסף הכהן. הראשון, איש בעל מליצות, דרשן אמן, קוסמופוליט גמור ובעל פעולות גדולות. בזמנו פרש הקוסמופוליטיזם את כנפיו על כל המדינות שנכבשו תחת יד רומי, ובחפצו הגדול שלא יהיה מעתה „לא יהודי ולא יוני" התאמץ להפיץ איזה צד אחדות אלהים בגוים, בטל את המצוות המעשיות ויצא הוא עם כל תלמידיו העברים מדת ישראל להיות לעם אחד עם כל באי תבל בעלי שיטתו. שונה ממנו השני, הוא הבוגד יוסף פלאוויוס. הוא היה אב ודפוס ראשון (פרוֹטוֹטיפּ) לכל האסימילאטורים. לאומית ישראל לא נחשבה בעיניו כלום, כמו שאינה חשובה גם בעיני האסימילאטורים תלמידיו, וההבדל ביניהם הוא רק בזה, שהוא השתדל להמית אותה בפועל כפיו וימסור את עמו להורג, והם, שאינם צריכים לזה אומרים שאינם בני לאום ישראל, אך בני לאום גרמניה וכו'. תחת זה נתן כבוד לתורת עמו ויצא להלחם עם אפיון במלחמת סופרים, גם כתב על ספר את קורות ישראל. אם שעשה כן לעשות זכר לעמו בטרם ימח זכרו ואיננו, להודיע לעמים הבאים, כי בזמן מן

מצרים שיצא משם מצא באותם העשירים שדה אסימילאציה מוכנת לזרוע בו ראש ולענה, – שתי הכתות, בעלת־ברית אבות ובעלת החקוי, או הלאומיים ומתנגדיהם, נתחדשו עוד הפעם ויאריכו ימיהם עד גלות ישראל ויהודה. תמונות החקוים ההם היו שונות, יש אשר חקו למעשי זרים מאהבתם להתרומם, ויש אשר עשו מעשיהם מפני שהאמינו למצוא טוב בעבודת אליליהם (ירמיה מ״ד, יז, יח); אחרים שבו לנחלת אבותיהם, בראותם כי רעה נתכה עליהם ובהאמינם, כי באין אלהיהם בקרבם מצאום כל הרעות האלה וישובו אל אדונם הראשון. בכל אופן האריכה האסימילאציה ימיה עד שאבדו בני־ישראל ויהודה את ממשלתם. מצד אחד ראו אז חרון אל נוקם בגלותם, ויישב העם אל המכהו, ומצד השני פעל, כפי הנראה, הרגש הפנימי (אינסטינקט) של שמירת עצמו, שיש לכל חי וגם לכל עם, על בני הגולה. כל עם היושב על אדמתו ישאר בלאומיותו בכל תמונה שיקבל. הגרמנים היו גרמנים בהיותם עובדי־אלילים, ונשארו גרמנים גם בהיותם קטולים, גם בהיותם אוחזים בשיטת לוטהער, וישארו גרמנים גם בהיותם חפשים לגמרי מכל דה, כמו שאין אומר עתה על האפיקורסים שבהם, שאינם גרמנים. בשעה שישבו בני־ישראל על אדמתם היו בנים להלאום הישראלי גם בעבדם לכל תועבת הגוים אשר סביבותיהם, ומכיון שיצאו מארצם הכריח אותם האינסטינקט של שמירת עצמם להנזר מתועבות הגוים ולשוב לעבודת אלהי אמת, כדי שלא יטמעו בגוים ולא יאבד זכרם.

זאת הבינו היטב עולי הגולה שלא קבלו את השמרונים לבנות עמם בית לשם ה׳, אם גם החוזה אמר בפירוש „כי ביתי בית תפלה יקרא לכל העמים״ (ישעיה נ״ז, ז), כי אין לצרכי הלאום ושמירת עצמותו עסק עם אידיאלי ההווים העומדים למעלה מהם... וגם בימי עזרא ונחמיה, בהיות העם על אדמתו, בשעה שהחל המון־העם לקחת לו נשים נכריות ולהתבולל עם שכניו, קמו ראשי הדור ויבדילו את הנשים הנכריות לגמרי, מבלי לדרוש מאתן לשוב לדת משה, מה שרבות מהן ואולי כלן היו עושות בלי ספק מאהבתן לבעליהן, וביחוד בגות הנכר, שהאמינו שיש לכל ארץ אל מיוחד, ואם כן בארץ־ישראל שפוכה ממשלת אלהי ישראל. אם המאמר „לא עלה עזרא מבבל עד שעשאה כסולת נקיה״ (קידושין ס״ט:) איננה התהללות הבבלים ביהוסם לעומת בני ארץ־ישראל, אבל מעשה שהיה, נמצא בזה ראיה לדברינו. עזרא, שלא הפץ שיתבוללו היהודים הנשארים בבבל עם עמי בבל, נקה את יחוסם ויצרף ויטהר אותם מכל סיג של תערובות, לשמרם מתערובות כזו גם לימים הבאים, כי תערובות כזו היתה מזקת יותר ליושבי בבל, במקום שהרבים

שנים אחרי מות שמואל, היינו כל ימי מלכות שאול ומלכות דוד ושלמה בנו. אל אחד היה לעם ברוחו הדתי, ומלך אחד ברוחו המדיני.

העושר הגדול, שרכש לו שלמה, הביא בקרבו אהבת החקוי למעשי עמים אחרים, עד שלא נמנע גם למלא ארמונו נשים נכריות „מן הגוים אשר אמר ה' אל בני־ישראל לא תבואו בהם והם לא יבואו בכם" (מלכים א' י"א, ב) גם הלך „אחרי עשתרת אלהי צדונים ואחרי מלכם שקוץ עמונים" (שם, שם ה). הנה לפנינו אהבת החקוי במדרגתה היותר מזקת. מעשיו אלה, כמובן ממילא, לא מצאו חן בעיני אחיה השלוני ורבים מחבריו, ויהלו לחתור חתירה מתחת כסא מלכות בית דוד. אילו הפכו את המלכות ההיא על פיה לגמרי, כי אז היו עושים רעה רק לבית דוד, אך לא לבית ישראל כלו. לדאבון לב לא מצאו עוז בלבבם להרחיק את רחבעם לגמרי משום ממשלה, וישאירו את הבן לא־חכם ההוא, וגם מכה בצדה שמו לו, את ירבעם בן נבט. בית ישראל נחלק לשני בתים, אפרים צר את יהודה ויהודה את אפרים, עד שנפלו שניהם יחדיו מרוב השות כח, ומן אז נתפרד בית ישראל ולא נתחבר גם בימי המכבים, בשעה שרבבות מבני־ישראל ישבו בבבל ובמצרים ורחוק שיתחברו עוד להיות לאחד, אם גם ישובו רוב בני־ישראל מארצות פזוריהם לארצם ותשוב הממלכה לבת ציון.

בצדק נוכל לומר, כי הבנין הגדול והנערץ אשר הוקם ברוב עמל על־ידי שמואל הרמתי, נהרס ונִטש לעולמי עולמים, בלי שום צורך פנימי ומסבה שלא נודעה ולא תתודע עוד, ברוח שפתיו של אחיה השלוני! *).

אין ספק כי בימי שלמה, אשר שָׂם בירושלים את הכסף כאבנים, נתעשרו יהודים הרבה עושר גדול, אם גם המון־העם נאנח תחת עולו הקשה, כמו שאמרו לרחבעם. המסחר החל להתפתח (מלכים א' ט, כו; י', כב, כח). לרגליו באה העשירות ועמה אהבת החקוי למעשי אחרים, החֵפץ להתרומם ולהתהדר, לבלי היות כאדון כעבד, כמו שנוהגים כמעט כל עשירי עם ועם. ובשעה שבא רכם של האסימילאטורים, ירבעם בן נבט, באהבתו לתועבות

*) לא בלי כונה אמרו חז"ל, „ואף אחיה השלוני טעה וחתם" לעבוד ע"ז (סנהדרין ק"ב), כי מקור חטאת ירבעם בן נבט היתה יראתו את העם שלא ישוב לבית דוד (מלכים א' י"ב, כו—ל) ורצונו להחזיק בידו את המלוכה שנתן לו אחיה השלוני, ובלא זה לא היתה עבודת העגלים בישראל. ה' צווייפעל בספרו הנחמד „השקפה לטובה" (ה"ג מספרו שע"י), בתלונתו על חז"ל שדברו לפעמים סרה על גדולים וטובים מהם (צד 15, 14), לא זכר את המאמר הזה; אך המאמר הזה יוכיח כי לפעמים צדקו חז"ל בתלונותיהם...

דרך בני מצרים, להעריץ את גלוליהם. ותיכף בסור פחד משה רועם מעליהם „פרעה אהרן לשמצה בקמיהם" ויעשו להם עגל מסכה בתבנית שור אוכל עשב שהקדישו המצריים.

האנשים ההם, כמו שהיו רחוקים מרגש לאומי בעניני הדת, כן היו רחוקים מרגש לאומי גם בעניני מדינה. העבדים ההם, שמעולם לא ידעו ערך החופש והעמידה ברשות עצמם, לא הרגישו שום צורך לעם במדינה מיוחדת, וכבניהם, החיים עתה במאה התשע־עשרה ומלאים רוח עבדות ושפלות ערך עצמם כרומסי חומר ולבנים בתחלת האלף השלישי, היתה להם לגועל־נפש כל פעולה עצמית, היינו לעשות איזה דבר מפני צורך הדבר עצמו, שלא בפקודת איזה נוגש, לקנות להם ארץ מיוחדה, לחיות בה ככל העמים. על כל צרה שלא תבוא נתנו קול: „נתנה ראש ונשובה מצרימה", שהיתה להם בה חלק גדול, ממש כמו שיש להאסימילאטורים שבקרבנו חלק גדול בארצות אירופה...

הדור החדש שבמדבר היה באמת דור נבחר. הוא נתגדל בחפש מעבדות, וחנוכו היה חפשי גם מרושם עמים אחרים. במשך ארבעים שנה שכן בדד לשבטיו ואין עמו אֵל נכר, גם לא בני עם נכר. על כן לא יפלא בעינינו אם הלך הדור הזה באמץ־רוח ובגבורה אח״י שר־צבאו יהושע בן נון, לכבוש לו ארץ אבותיו. כבר קצה נפשו בתלאות המדבר ולחם הקלוקל ויאבה לשבת בארץ נושבת; אך לא עלה על לבו לתת ראש ולשוב מצרימה, כי לא במצרים נתגדל, ובדעה פנימית ידע כי אין לו חלק ונחלה בארץ ההיא, ובשום אופן לא רצה להיות רומס טיט כאבותיו העבדים. לא יפלא גם כן, כי בחפשיותם מרושם עם נכר נקלטה בלבם נחלת אבותיהם בטהרתה, וישארו נאמנים לאלהיהם עד יום מותם, וכל הימים אשר חיה יהושע והזקנים אשר ראו את מעשי ה׳, היינו אותם בני הדור החדש שבמדבר, שעליהם אני מדבר, לא פנה לבם אחרי אלהים אחרים.

אך בניהם לא הלכו בדרכיהם. מסבות בלתי ידועות בבירור נשארו הרבה מבני הכנענים בערים רבות שלא כמצות משה, או התערבו בגוים וילמדו ממעשיהם. בעת ההיא צמחה עוד הפעם אהבת התקוי, והרבה מבני־ישראל עבדו את אלהי הגוים אשר סביבותיהם. המחזה המעציב הזה נמשך, כפי הנראה, עד ימי שמואל, אשר ברוחו הכביר קבץ בזרוע את כל שבטי ישראל הנפרדים, ויראו את האחדות כי טובה היא להנצל משכניהם השודדים וישובו באחדותם לנחלת עמם, היינו לעבודת אל אמת, ובשעה שנתן שמואל את שני בניו לשופטים עליהם וייראו פן תמוט אחדותם עוד הפעם, בקשו ממנו מלך, לשפוט אותם ככל הגוים. הפעולה הטובה הזאת ארכה כמאה

הלאומיים ומתנגדיהם.

א.

כבר אמרו החכמים, שהאדם אין דרכו להחליף את אורח חייו ומנהגיו אלא אם כן הוא מוכרח לכך, ומעולם לא שִׁנה אדם מקומו ואפילו דירתו, בשעה שאיננו צריך לשינוי זה, תהיה הסבה איזו שתהיה, אבל לא בלי שום סבה כלל, רק מאהבת השינויים. מעבר השני ראינו, שהאדם אוהב חדשות תמיד וממציא לו חליפות בחייו. אך באמת אין סתירה בין שני הכללים האלה, כי על־פי־רוב אהבת החדשות והמצאות החליפות, בשעה שהן באות מצד עצמן, אינן נוגעות אלא בדברים החיצונים שבחיים, היינו בדברים הנקראים אצלנו לפעמים בשם „מותרות", אבל לא בעניני החיים פנימה. כנגד זה הָטבעה בלב רוב בני־האדם אהבת החקוי למעשי זרים, ואותם בני־האדם, אם מצד תגבורת האהבה הזו בלבם, או מחפצם להתרומם על חבריהם, מחליפים גם ארחות חייהם הפנימים בלי שום צורך אמתי, אך מאהבת החקוי לבד, שבשעה שהיא (אהבת החקוי) או החפץ להתרומם על אחרים, מתגברים על האדם, הרי הם מכריחים אותו לבגוד בעצמו ולהמיר דברים שנעשו לו כטבע. אמרתי „לבגוד בעצמו" מפני שכבר ידוע, שכל המאנס את תכונתו וטבעו, גורם רעה לעצמו.

ויש אשר יחליף האדם איזה פרט מעניני חייו, בחשבו בלבו, כי צריך הוא להלוף זה, שיביא לו טובה, אך אחרי כן, בראותו, כי לא מצא שכר לפעולתו, ישוב לארח חייו הראשון.

כל מה שאמרתי פה בנוגע לרוחו של אדם פרטי, יש לו מקום בצדדים הרבה בחיי עם כלו. אין מטרתי לדבר פה על גוי ועל אדם יחד, אך להביט בסקירה קלה על שתי כתות נפרדות בין בני־ישראל מאז מעולם, אשר האחת הוקירה תמיד את נחלת אבותיה, והשנית בקשה לה תמיד הרשות באופנים שונים, במקום שהחדשות ההן היו כנגד רוח העם ולנזק לו.

עוד בצאת ישראל ממצרים היו בו שתי הכתות האלה, האחת שמרה את נחלתה, את האל המיוחד אלהי אברהם, יצחק ויעקב, והשנית למדה אל

עטרה ליושנה. אך הנזירים שבימים ההם, שהיו קרובים במדרגתם למשוגעים, המה האסיים, אשר חפצו להיות מלאכי מעלה עלי־אדמות, לא מצאו קורת־רוח בעיקר ענין המשיח, היינו בשבת ישראל על אדמתו לעולם, כי מה ענין נזירים ומשוגעים לממלכה ארצית? ואיזה חפץ היה יכול להיות לאנשים יושבי יערות ומדברות, אוכלי עשבים וחגבים ודבר אין להם עם אדם, שתהיה להם ממלכה מסודרת וארץ בטוחה? אשר על כן זרקו את הרמון ויאכלו את קליפתו. הם בראו להם תקון עולם, לעשות את כל בני־האדם לנזירים, ובערבבם אמונות הפרסיים על עולם התקון עם איזו נבואות על־דבר המשיח והתמלא הארץ דעה, שהם טפלים לעיקר הענין, כנ״ל, שכחו את עם ישראל וארצו לגמרי.

לא אאריך דברים על הזמן שאחרי בר־כוכבא עד עתה. דעת האסיים עם דעות שלומי אמוני ישראל על עיקר הענין, היינו על נצחיות ישראל על אדמתו, התבוללו ונתערבו אצל בעלי־האגדות ונסתבכו ונתגשמו עוד יותר אצל בעלי־ההזיה והמקובלים. אך חלום אחד להם, שעשו את העיקר – היינו שבת ישראל על אדמתו – לטפל, ואת הטפל – היינו התשועה על־ידי בן־אדם – לעיקר. המתפלספים והחקרנים בדורנו רואים ימות המשיח בהציוויליזאציה המדומית, והגם כמו האסיים, שאמרו, אין משיח לישראל, אבל לכל העולם כלו, ועיקר הענין חסר אצלם.

באיזו דעה צריכים אנחנו לבחור?

ממילא מובן שאנו צריכים להחזיק בעיקר הענין, היינו, שארץ־ישראל נתונה לנו עד עולם, ועלינו להתקבץ מעט־מעט, כפי האפשרות, ולהתישב בה. אם נשאר שם תחת עול זרים, או יצלח לנו גם להקים מלך מקרבנו, אשר נכנהו אז בשם „משיח"; אם תהיה שם ממלכת משיה, או שלטון מדיני חפשי, כמו שהיה עד המלך שאול; אם תמלא אז הארץ דעה, או לא, – אחת היא לנו. כל אלה הם דברים טפלים, שאין בכחם לשנות את העיקר היקר לנו, כי לנו נִתנה הארץ למורשה ועלינו לשוב אליה, כי לא נופלים אנו מיתר הגוים אשר כל אחד מהם יושב על אדמתו, וכי כל הימים אשר נהיה בארצות לא לנו, נהיה גרים, סחופים, דווים ומטולטלים.

זהו, לדעתי, מובן העיקר השנים־עשר.

בשוב ישראל לארצו ברשות כורש מלך פרס ראו החוזים שבימים ההם את תשועת ישראל בתנועה הגדולה, שנולדה אז בישראל לשוב אל ארצם. ההוזה הנעלם, אשר באו נבואותיו בסוף ספר ישעיה, לא ידבר על שום משיח או אפילו מלך פשוט. העיקר, שבני־ישראל ישבו על אדמתם נכון לבוא לכלל פעולה, ומה לו עוד? יהיה כורש המשיח המקווה (ישעיה מ״ה, א), יהיה הוא גם למלך לישראל, אחת היא. בשבועת ה׳ לאברהם, ליצחק וליעקב לא נזכר אפילו רמז קל, שיהיה להם גם מלך מקרבם לעולם, ולא זה הוא העיקר, אך יקים ה׳ את דברו להשיב ישראל על אדמתו ולא ינתשו ממנה לעולם. גם זכריה, אשר נבא „מלכך יבא לך וגו׳ עני ורוכב על חמור״ (זכריה ט׳, ט), לא אמר שהמלך ההוא יושיע את ישראל, אך קוה שיצאו ישראל מעבדותם, מתחת יד מלכי פרס, וזרובבל, שהיה אז איש הדיוט, עני ורוכב על חמור, יהיה למלך עליהם. והתשועה הזאת תהיה נס לגוים להכיר את אלהי האמת ולחלות פניו (ישעיה מ״ה, ו; נ״ב, י; זכריה ח׳ כא–כג), אך לא להמלא הארץ דעה.

כן היה מובן המשיח בימי הנביאים. העיקר הוא, שישבו בני־ישראל בארצם ולא יותר. בימי שלותם לא דברו בזה כלל; כאשר החלו לפחד פן יגלום אויביהם מארצם, קוו כי מלכם הצדיק, חזקיהו, יושיע אותם, והעמים בעצמם יהפכו מחיות טורפות לבני־אדם; כאשר נראה להם שביב־אור אחד בימי יאשיהו חשבו, כי כבר החלה תשועתם לצמוח בדרך פשוטה; כאשר ראו כי כלתה אליהם הרעה מאת ממלכת בבל, המלוכה תסור מירושלים ואזלת יד איש להושיע להם – קוו לה׳ כי הוא יקבץ נדחי ישראל והשיבם על אדמתם, אף יקים להם מלך ככל הגוים, וכאשר באה תשועתם על־ידי כורש הסתפקו בה ולא בקשו להם גדולות ונפלאות.

את כל הדברים האלה הבינו היטב ר׳ עקיבא ור׳ הלל, על כן לא נמנע הראשון לחשוב את בר־כוכבא למשיח ה׳, והאחרון אמר: „אין משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה, (סנהדרין צ״ט), כלומר: אך בימי המלך חזקיהו היתה אפשרות לבן־אדם להושיע את ישראל ולהיות להם משיח, אבל אחרי־כן חדלו גם הנביאים ליחל לבן־אדם, כי דבר כזה, שיקום איש פשוט להושיע עם סגולתו, נעשה למעלה מן האפשרות, אך ה׳ לבדו יושיע את עמו (כפרש״י שם).

אין צריך לומר, שבימי המכביים, עד הורקנוס השני, נשכח עוד הפעם כל ענין המשיח, כי בני־ישראל ישבו בשלוה ואין מחריד. אך בימי הורקנוס השני ועוד יותר בימי הורדוס, אשר לא האמינו עוד בחיי מנוחה, החזירו

הטבעית והפשוטה, שקוו עליה בימיו, תהיה שלמה, היינו, שתחדלנה המלחמות ולא ירעו ולא ישחיתו וגו׳ ורשעים לא יבלעו צדיקים מהם. כללו של דבר: שתמלא הארץ דעה, כמו שנבא גם ישעיהו. ואת התקוה הזאת הננו רואים באמת בנבואת צפניה: „אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרוא כלם בשם ה׳ וגו׳ מעבר לנהרי כוש עתרי בת פוצי יובלון מנחתי״ (צפניה ג׳ ט, י).

בני-ישראל לא נושעו גם בימי יאשיהו, ועל חרבות אשור נבנתה ממלכה תקיפה ונוראה, ממלכת בבל. התקוה שהיתה בימי צפניה אבדה ותהי למפח-נפש. אך מטיפים ליין ושכר, או משוגעים גמורים כנביאי השקר, היו יכולים לרפא את שבר העם על נקלה ולאמר: „שברתי את עול מלך בבל״ (עי׳ ירמיה כ״ח, ב׳); אבל נביאי האמת, אשר ראו את הנולד, ידעו והכירו, כי לא ליהודה השדודה עם מלכה החלש בראשה להכניע גוי עצום כבבל ומלכו נבוכדנאצר; להיפך, המה ראו כי כלתה הרעה אל ארצם ועמם. לפיכך נואשו מכל תקוה בימיהם ומתשועת מלך רב או משיח לימים הבאים, ויראו כי עברו הימים אשר בם היה מושל אדיר בישראל יכול להושיע את עמו. אך שבועת ה׳ לא תמה; הוא נשבע לאברהם, כי יתן את הארץ הזאת לזרעו עד עולם, והקם יקים את דברו, אם לא על-ידי שליח – יקים על-ידי עצמו; אם לא בזמן ההוה – יקים בימים הבאים. נבואות כאלה הננו שומעים באמת מפי ירמיה: „לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקד אתכם וגו׳ ושבתי את שבותכם וקבצתי אתכם מכל הגוים״ וגו׳ (שם כ״ט, י-יד); „מזרה ישראל יקבצנו (בעצמו לא על-ידי שליח) וגו׳ כי פדה ה׳ את יעקב וגו׳ הנה ימים באים נאם ה׳ וזרעתי את בית ישראל ואת בית יהודה׳ וגו׳ (שם ל״א, ט-כו ועוד בכמה מקומות). הנה הנביא הזה לא ייחל לבן-אדם להושיע את עמו, אך ה׳ אלהיהם יושיעם והקים להם מלך מבית דוד, מלך צדיק מושל ביראת אלהים אשר יעשה צדקה ומשפט בארץ (שם נ׳, טו; כ״ג, ה, ו; ל״ג, טו, טז) והיה שמו „צדקנו״ (שם) לאמר: כי יעשה צדק בעמו. כן לא יקבע הנביא לתנאי בתשועת ישראל את התקוה כי תמלא הארץ דעה, כהנביאים שקדמו לו, כי אם ה׳ בעצמו יושיע את עמו, אז תהיה תשועתם שלמה אם גם לא תמלא הארץ דעה. כן היתה גם דעת יחזקאל בן דורו: „הנה אני פותח את קברותיכם׳ וגו׳, „הנה אני לוקח את בני-ישראל מבין הגוים וגו׳ ועבדי דוד מלך עליהם׳ (יחזקאל ל״ז, יב, כא-כה); ה׳ אלהיהם יושיעם ומלכם יהיה אך מלך עליהם, לא להביא להם תשועת עולמים, כמשיח, אך להיות מלך להם ככל הגוים, כי התשועה אך ביד ה׳ עצמו. על כן לא יבטיח לנו גם הוא, כי בזמן מן הזמנים תמלא הארץ דעה.

הרגיז גם לבני יהודה (מלכים ב׳ י״ח, לב), עד שלא היו בטוחים עוד שישארו על אדמתם. בימים ההם זכרו הנביאים את הבטחת ה׳ לעמו ובריתו עם אברהם, יצחק ויעקב, ויהי ישעיה הראשון אשר דבר על אדות המשיח, כלומר על־דבר האיש אשר יושיע את עמו והניחם על אדמתם. ממילא מובן, שהאיש אשר בו ראה הנביא את תשועת עמו, היה המלך הצדיק אשר היה בימיו, הוא חזקיהו, וכמו שהסכימו מפרשים רבים. אך „צפור דרור אחת לא תביא את האביב בכנפיה״, ומושל צדיק אחד לא יוכל לקום בפני המון עריצים, כסנחריב וחביריו. לפיכך לא יכול הנביא לבטוח על חזקיהו לבדו, כי הוא ישים שלום בארץ לימים רבים, להכין ממלכתו ולסעדה במשפט ובצדקה מעתה ועד עולם (ישעיה ט׳, ו), כהבטחת האל לעמו. על כן חזה לו הנביא, כי העריצים עצמם, כסנחריב והבריו, ייטיבו מעשיהם על־ידי שתמלא הארץ דעה וגר זאב עם כבש וגו׳ (שם י״א, א–י). כיוצא בזה נבא גם בן דורו, מיכה המורשתי (מיכה ד׳, ב, ד, ח; ה׳, א–ח).

הננו רואים, שהעיקר היה שישב ישראל על אדמתו, והמשיח היה רק טפל לו, כשליח הממלא את דבר ה׳, כמו שהרופא מרפא את החולה אך ברצון ה׳, כי הרופא האמתי לדעת כל המאמינים הוא ה׳ ולא אחר, ושוא תשועת אדם, אם לא ישלח ה׳ עזרתו מקדש. ועוד טפל לטפל זה היתה ההבטחה, כי תמלא הארץ דעה.

נבואת ישעיה לא נתקימה וכמו שאמרו חז״ל: „בקש הקדוש־ברוך־הוא לעשות חזקיהו משיח׳ וכו׳ (סנהדרין צ״ד), ומצב ישראל המדיני ירד פלאים מיום אל יום. המלכים היו רֻבּם ככלם או רשעים, כמנשה ואמון, או חסרי־כח והסרי־לב, כבני יאשיהו; וממילא מובן, כי לא באחד מהם יכלו הנביאים לשים את מבטחם, כי יושיעו את ישראל תשועה זמנית וכל־שכן תשועת עולמים. אך זיק אחד של תקוה היה להם בימי יאשיהו, אשר מלבד שהיה מלך ישר, היה, כפי הנראה, מושל גם בערי שומרון ובבית אל (מלכים ב׳ כ״ג, טו, יט, וע׳ ערכין שם), בלי ספק מפני שכרת ברית עם מלך אשור (כנראה מזה, שלא חפץ להת את פרעה נכה ללכת דרך ארצו להלהם עם מלך אשור, שם כ״ג, כט), שבימים ההם כבר סר כחו. בימים ההם קוו לתשועת ישראל בדרך שלום, כי מעט־מעט תפשיט ממשלת יאשיהו על כל גבולות ארץ־ישראל, ונדחי ישראל ישובו מארצות גלותם לא בחיל ולא בכח, ולא בקולות וברקים, כמו שהוצרכו לקוות בימי חזקיהו, בזמן תקפה של ממלכת אשור. לפיכך צפניה, שהיה בימי יאשיהו, לא דבר כלום על אדות האיש, המלך, או המשיח, אשר יושיע את ישראל, והעיקר היה אצלו, שהתשועה

הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען) והארץ אזכור" (ויקרא כ״ו, לג, מב). הנה גם פה הבטחה, שאחרי הגלות ישובו בני־ישראל לארצם. ונאמר עוד: „והפיץ ה׳ אתכם בעמים וגו׳ ובקשתם משם את ה׳ אלהיך וגו׳ ושבת עד ה׳ אלהיך (כלומר: לארץ־ישראל, בנגוד למה שאמר למעלה כי יפיצם בעמים ועבדו שם אלהים אחרים) וגו׳ ולא ישכח את ברית אבותיך אשר נשבע להם" (היינו, לתת לזרעם את ארץ־ישראל לעולם, כאמור למעלה) (דברים ד׳, כז, לא). ונאמר: „אם יהיה נדחך בקצה השמים משם יקבצך ה׳ אלהיך וגו׳ והביאך ה׳ אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך" (שם ל׳, ד, ה).

הננו רואים, כי הבטיח האל את ארץ־ישראל לעם ישראל לעולם. אך דבר זה איננו דבר מדיני לבד, כי אם גם דבר שכל התורה תלויה בו. ממקומות רבים בכתבי־הקדש נראה, כי ארץ־ישראל אחוזה ודבוקה בקשר אמיץ בתורת משה ועבודת אלהי אמת. לא לבד שהרבה מצות תלויות בארץ, כידוע, לא לבד שהתורה, שיצאה מרוח העם וחייו פנימה במשך שנים רבות על־ידי תנאי חייו ורוח האקלים שבארץ־ישראל (לפי הבקרת ולא לפי הספורים), יכולה להיות בטהרתה אך בהיות ישראל, לפחות ברובו, עם היושב על אדמתו, במקום שלא ירבו עליו זרים, כי חיים ואקלימים שונים מביאים קולטורות שונות, כידוע, ואי־אפשר לעם לשמור את רוחו וטהרת מדותיו המסוגלות לו בשבתו בארץ לא לו, בין עמים שונים,—אלא שהכתוב מעלה בפירוש את ישיבת ישראל בגלותו כאילו הם עובדים לאלהים אחרים (דברים ד׳, כח, כ״ח, סד); וכן אמר דוד „כי גרשוני היום מהסתפח בנהלת ה׳ לאמר: לך עבוד אלהים אחרים" (שמואל א׳ כ״ו, יט), עד שהוציאו מזה חז״ל: „כל הדר בחוץ־לארץ דומה כמו שאין לו אלוה וכאילו עובד עבודה־זרה" (כתובות ק״י). לפיכך שיבת ישראל לארצו מגלותו היא באמת אחד מיסודי התורה על־פי רוחה.

והנה כל הימים אשר ישבו בני־ישראל על אדמתם בשלוה ולא עלה על לבם פחד הגלות – לא זכרו הנביאים את היסוד המדיני והדתי הזה, כי לא היה להם צורך לדבר בו. אך בימי חזקיהו מלך יהודה נשתנה מצב הדברים. בני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה הגלו לחלה וחבור (דה״א ה׳, כו) גם יושבי שומרון הגלו (מלכים ב׳ י״ז, ו) במספר 28.700 איש (כך יעידו כתבי אשור העתיקים שנתגלו מקרוב, וטעות הוא ביד החושבים, כי עשרת השבטים בכלל גלו ואבדו מן הארץ; אך הם נשארו על מקומם והתאחדו אחרי כן עם שבי הגולה מבבל, וע׳ ערכין ל״ג). והמרגיז ממלכות, סנחריב,

מלכות שמים ולא מלך אנושי?" ואחרי שהאריך מאד סיים: „וההידה הזאת (חידת המשיח) אחת היא עם הסוד הגדול והכמוס ממטרת השתלשלות ההשכלה וחיי החברה ומשפט הצדק, המוסר והאמונה לכל המון האדם יחד". הנה המבקר החפשי הזה, אשר לא יכול להרגיע את רוחו בכל פלפולי דרשנינו, שאמרו איש לפי דרכו, בחר לו דרך אחרת, דרך כל בעלי ההתבוללות בין העמים והקוסמופוליטים שבקרבנו, שהיא היתה גם דרך האסיים הקדמונים, שהמשיח יבוא לא לישראל בלבד, אך לכל בני־האדם יחד, היינו, שתמלא הארץ דעה, וגם הפראים, המתחדשים לפי דעת דרווין חדשים לבקרים ממשפחת בעלי־החיים, שהיו אתמול קופים, יולדו חכמים מחוכמים. ממילא מובן, שלא הציל ה' ווייס את היסוד הזה מן השאלה העיקרית: איה רמז בתורה, שיבוא יום כזה שבו תמלא הארץ דעה? ואיך נוכל לחפוש בתורה רמז להפצת הדעת בין כל בני־האדם, אחרי שלפי רוח התורה היא עצמה אינה אלא לאומית ואין לה שום עסק עם שאר העמים, אשר לפי דבריה חלק ה' להם את השמש והירח וכל צבא השמים להשתחוות להם (דברים ד', יט)? ה' ווייס צלל במים אדירים והעלה בידו חרס, ויהי מקרהו כאותם מן החקרנים, אשר בהיותם בלתי מאמינים במציאות השדים ואינם חפצים להקרא בשם „חולקים על התלמוד" המאמין במציאותם, הנם מגלים בו פנים שלא כהלכה ואומרים, שהתלמוד כוון לא אל השדים, אך אל הדעות הכוזבות וכו', ואין להם אמץ רוח לאמר בפומבי: התלמוד האמין במציאות השדים ואנחנו אין אנו מאמינים בה.

לדעתי, כל אותם שדברו על אדות האמונה בביאת־המשיח ערבבו בה שני מושגים, האחד עיקרי והשני טפל לו; אך בשגגה שמו את הטפל לעיקר, ומתוך שבאו לכלל טעות זו באו אחרים גם לטעות יותר גדולה: שלא לעשות את העיקר גם לטפל.

המושג העיקרי ביסוד הגדול הזה הוא: שלא ינתשו בני־ישראל מעל אדמתם לעולם, ואם בזמן מן הזמנים יחובו חובת גלות, הנה לא לעולם יזנח ה' והשב ישיב אותם לאדמתם. דבר זה כתוב בתורה: „כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם (בראשית י"ג, טו), ואומר: „ואתכם אזרה בגוים וגו' אז תרצה הארץ את שבתותיה כל ימי השמה (מכאן שלא לעולם תהיה שוממה) וגו' ואז ירצו את עונם, וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור (שלכל אחד מהם נאמר: לזרעך אתן את הארץ הזאת, עי' בראשית (שם, כ"ד, ז', כ"ו, ג', ד', כ"ח, יג), ונאמר עוד (שמות ו', ד') וגם

במתניהם ותומתם בלבם, לעבוד את האדמה ההיא. אך הסבה השנית, לדאבון לבנו ולאסוננו, עוד לא סרה. עוד העם מאמין, כי בבקר לא עבות אחד יקום איש אחד, כמו יפול משמים ארץ, בשם מנחם בן עמיאל, ובכח נעלה מעל הטבע ישא כעל כנפי נשרים את כל נדחי ישראל לארץ אבותיהם, ואז מלכי שבא וסבא אשכר יקריבו וכו׳ וכו׳, בית־המקדש ירד בנוי כמו רמים משמים לארץ וגר זאב עם כבש וגו׳, ומלאה הארץ דעה וגו׳, ועד הזמן ההוא, אשר לדעתם לא יאוחר משנת תת״ר לאלף הששי (ולדעת המתפלספים מהם, האוחזים בשטת הרמב״ם, שהעולם לא יחרב כלל גם אחרי ששת אלפים שנה, יוכל היום ההוא לבוא בעוד עשרות אלפי שנים), אין לנו לעשות מאומה לרוחתנו לישועתנו.

קשה מאד להתוכח עם מתעקשים כאלה. האנשים אשר לא ישימו לב לדברי שמואל, האומר: „אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד״, ולדברי הרמב״ם, שהבטיח שהמשיח לא יעשה נסים ונפלאות, — לא ישימו לב לדברי איש כמוני כלל. אך בהיותי בטוח בכל לב, שכל הימים אשר נשב בארצות זרים נכונו לנו ימי השך וצלמות עוד במדה גרועה ממה שהיה לנו בימי־הבינים, אם לא נאבה להתבולל בין העמים ולהטמע בהם, עד אשר יאבד זכר עמנו מתחת שמי ה׳, כמו שהוכחתי במאמרי „עתידות עמנו״, — הנני רואה הובה לעצמי לברר יסוד האמונה בביאת המשיח, אשר אני מאמין בעיקר זה בכלל, שהוא דבר שיהיה, אם אך נשתדל להוציאהו לפעולה, אולי אועיל בדברי אלה לאחד מני אלף.

הרמב״ם, כידוע, שם את האמונה בביאת המשיח לעיקר אחד מי״ג עיקרי האמונה, וממנו קבלו כל בית ישראל וקבעו את היסוד הזה בתפלתם בין העיקרים הנ״ל. על זה השיבו רבים וגדולים שאלות שונות. זה שאל: אם כן היה ר׳ הלל, האומר: „אין משיח לישראל״, מין הכופר בתורה? אחרים שאלו שאלה מחודדת: הן אחד מעיקרי האמונה הוא, שהתורה לא תשתנה, ואם כן מספר עיקריה גם הם לא ישתנה; אך אחרי ביאת־המשיח לא יהי עוד באפשרות להאמין שיבוא המשיח, ואם כן יהיו אז רק י״ב עיקרים תחת הי״ג שבזמן הזה, והרי יהיה שינוי בתורה? אחרים שאלו: איה המקור בתורה לאמונה כזו? ואיך יהיה דבר שלא נזכר בתורה כלל לאחד מעיקרי התורה, אחרי „שהעיקר חסר מן הספר?״ וה׳ ווייס, בעל „דור דור ודורשיו״, הרחיב את השאלה הזו לאמר: „איך נוכל לחפש בתורה מקור לתקוה על הקמת מלכות אדם, אחרי שלפי הקת התורה ורצונה לא יהיה בישראל כי אם

היסוד השנים־עשר אצל בני־ישראל.

הרבה זמנים היו להם לישראל בעת גלותם הארוכה, שבם היו יכולים מעט־מעט לשוב ולהתישב בארץ אבותיהם השוממה ולהיות בה כאזרחים על אדמתם, אם גם תחת שבט מלוכה זרה, כמו שחיים היום, למשל, הטשיכים באוסטריה וכיוצא בהם, להתדבק באופן זה בגלגל ההיסטוריה החוזר בעולם, ככל העמים, ולהיות מסובבים על־ידי הגלגל הזה המשפיל אף מרומם את היושבים על חוגו ומניח בקרן־זוית של חשך אפלה את העמים שאין להם חלק בו ואינו נוגע בהם בישר, כמו עם ישראל. בין הרבה סבות שמנעו את ישראל לעשות צעד כזה לרוחתם ולישועתם, יש להראות על שתי סבות עקריות, האחת גשמית והשנית רוחנית. הגשמית – היא התרחקות היהודים מעבודת־האדמה והתדבקותם במסחר, שלא היה לו מקום בארץ־ישראל השוממה, והרוחנית – היא תקותם לביאת־המשיח והדמיון האחוז בתקוה זו, שהמשיח בעצמו, מבלי כל עזר צדדי, יקבץ גליות ויוליכם קוממיות לארצם, וכל החפץ לכבוש דרך למלך המשיח ולהושיב בארץ אבותינו נדחי ישראל קודם ביאתו, הרי הוא ממרה את פי ה' ואחרית לא תהיה לפעלו. בדרך אגב אעיר, כי הדמיון הזה הדש הוא אתנו, ולפחות עד ימי מפלת בר־כוכבא לא עלה על לב איש ישראל. על ביאת המשיח כבר נבאו ישעיה ונביאים אחרים קודם שיבת ציון מגלות בבל, ואף־על־פי־כן לא הכו עולי בבל על המשיח ההוא, ויצאו מעצמם על־ידי רשיון כורש מלך פרס, אשר בלי ספק השתדלו להשיגו. כן עורר ר' עקיבא את בר־כוכבא ואנשיו להלחם מלחמת ה' ולהשיב בנים לגבולם ולא הכה על נסים ונפלאות מצד איזה משיח.

אם נתבונן בתנועה הלאומית, שנתעוררה בקצת אנשים נאמנים לעמם בימים האלה לטובת ישוב ארץ־ישראל נראה, כי הסבה הראשונה, לאשרנו, סרה בזמן האחרון, המון בני־ישראל, אשר נלאה נשוא את עקת רעבונו, נוהה אחרי עבודת־האדמה, ומי יתן והיה עם לבב עשירינו לקנות אחוזות בארץ־ישראל ולהושיב עליהן עניי בני־ישראל בתנאים ידועים, כי אז ינהרו אל ארץ אבותינו השוממה עשרות אלפי ישראל מדלת העם, אשר כחם

במשנת הלק), אבל יהיה כאחד ממלכי בית דוד הכשרים (ה' מלכים שם).

זאת עשו והיו, אם יש בכם רגש הכבוד, הצריך להיות לכל אדם, והפצים אתם להיות ככל האדם, לא להיות לחרפה ולקלסה, לבוז ולמשסה בפני כל שותה שכור ופרא־אדם מן האזרחים, לפחד לילה ויומם מבלי האמין בחיים; אם חפצים אתם כי יחיה ישראל ולא יהיה גורלו הרב ומים להאבידו עד תמו...

עורו והתעוררו פן תאחרו המועד...

כי גם בימי קדם באנו לאירופה שלא ברשות עמיה, אך ברשיון מלכיה, אשר ראו בנו סוחרים ויקרבו אותנו בשעת הנאתם ממנו; כי עתה התרחב המסחר באירופה ויכול הוא להתקיים בלעדינו, ועל כן באיבה יהדפונו כדבר אין חפץ בו.

אם באמת ובתמים דואגים אתם לאחרית עמכם, הלא תראו כי אירופה מתקוממה לנו ובכל כופר לא תרצו אל עמיה... אך נבואת חוזינו היא התקוה האחת אשר נשארה לנו, רק בהכיננו מקלט לנדחים בארץ אבותינו יש תקוה לאחריתנו... רב לנו להיות בעיני שוטנינו ומקטריגינו כאורחים לא־קרואים, אשר באמת אנחנו מסיגים את גבולם, כי טוב הארץ אשר נשבע אנחנו יחסר לאזרחים, אשר להם הארץ, כנגדנו במספרנו. בעת אשר מצדנו אין לאל ידנו להשיב להם גמול כמכניסי־אורחים שלהם, בבואם לגור או להשתקע במקום מרכז שלנו, לו יהי גם מצער מאד.

אבותינו חטאו ואינם; הם אמרו בלב ולב בכל יום „בכל יום אחכה לו שיבוא", בעת שלא חפצו להפרד מן הארצות אשר נולדו בהן, וכילדים חסרי־תבונה קוו כי יפול להם איזה גואל משמים לארץ, עני ורוכב על החמור, אשר מלכים יראוהו וקמו מפניו. הוא יבוא על חמורו אל היכלי מלכים, ואמר להם: „שלחו עמי ויעבדוני", והם אפים ישתחוו לו ארץ וכו' וכו'. בתקוות כאלה ישבנו בחבוק־ידים ולא עשינו דבר לרוחתנו לישועתנו. הנהיה גם אנחנו... כאבותינו? אם כה נוָאל גם אנחנו, אז ידוע תדעו כי נמק בעונינו ובעון אבותינו... והיתה אחריתנו להכרית! התנועה הלאומית, אשר נולדה בין עמי אירופה זה עשרות שנים, תגיע עד קצה, ואז אוי־אוי לעם זר אשר יאבה להיות עם בפני עצמו בקרב שכניו, להיות להם כעצם בגרון, הגוי ההוא ימות בחרב או במים יעבור וזכרוֹ לא יהיה לו עוד.

התנער ישראל מעפרך, אשר שמת אתה ואויביך עליך, והתאמץ להיות לך אחוזת נחלה ככל הגוים. אל תאמר, כי רחוק הדבר ממך, הן „אין לך דבר העומד בפני הרצון". אם תאבה ותשמע – כי אז תוכל למצוא לך עצה ופדות. הן כל גואל לא יבוא לכם ממרחק, אם תשבו אתם בחבוק־ידים. דרשו רשיון מאת הממשלה, התאספו יחד, קבצו כסף למכביר, לא רק בתור נדבות, אך גם בתור קרן־קימת למסחר, המביאה פירות לבעליה, התיצבו לפני השולטן בהון רב וקנו ממנו שדות וכפרים, ואז אך אז יבוא לכם האדון אשר אתם מבקשים והמשיח אשר אתם מקוים עליו, אשר לא יעשה נסים ונפלאות (רמב"ם הלכות מלכים) וגם ימות כאחד האדם (פיה"מ להרמב"ם

בכספם בתים כמו רמים וארמנות חמדה, והיה כל העובר עליהם מבני נכר וראה את התו על שער הבית כי ליהודי הוא, ובערה בו אש הקנאה, והעיר עליכם את חמת עם הארץ כאשר עד כה. ומה יעשו סוחרינו? האמנם יחדלו מהרחיב את מסחריהם, מלמלאות את חנויותיהם מכל מבחר הסחורות אשר תדרשנה? כי אם עוד יזהירו על חלוני חנויותיהם זהב וכסף ונחשת, תכלת וארגמן ומשי וכו' וכו', ואמר בן הנכר: „לקח יעקב את כל אשר לנו, ובגזלנו עשה את כל החיל הזה, ועתה הבה נתחכמה לו"...

אם כה וכה תדרשו מעמנו – הלא עלינו לחדול מקנות בתים ומעשות מסחר, ורק האיש העני, או אשר כספו מעט, יסחר בבלויי־סחבות, והאיש בעל־אוצרות יתן את כספו בבתי־ההלואה (באנקים) לחיות בנשך ולהיות עכבר השוכב על דנרים. הבאופן כזה תחיו בגוים אתם ובניכם? אוי־אוי לך ישראל!

אך גם עם כל זאת לא תרגיעו, עוד יהי מקום לקנאה להתגדר בה. אני, למשל, איש עני, אך מלאכתי נקיה ועל כן ידי לבנות ונקיות, אך סביבי נמצאים א ז ר ח י ם העובדים בזעת־אפם ומאבדים את עמלם בזעת דגנים ובכל מיני משקה, והנה ידיהם מלוכלכות, פניהם שחורים ובגדיהם – בלויי־סחבות. ה א ז ר ח י ם האלה יביטו יראו בי, ה ג ר, ואמר איש אל אחיו: ראו נא את „היד הלבנה" הזאת, אנחנו עובדים בעמל־כפים ויגיעת־נפש ועוד לא מצאנו די לכסות מערומינו, והגר הזה בא והנה הוא מ ו צ ץ א ת ד מ נ ו ולא יאצל נפשו מכל טוב! התבואו, אתם, אלופי, להוכיח לו, כי גם בין האזרחים נמצאו ידים לבנות, וגם רבים מידי הגרים שחורות? הן מי כמוכם יודע, כי בימי המהומות בעירכם התנפלו הפראים כמעט ביחוד על העניים ועושי המלאכה מאחינו, ועל העשירים דגדולים, אשר באמת עוררו קנאת פראים, פסחו, לא נגעה בם ידם לרעה!

לא דכאתם עד היום הזה, אחי! לאלפים ורבבות הורגנו בימי מסעי־הצלב, בימי המות השחור, בשנות ת"ח ות"ט; לא עברו עלינו חמשים שנה בשלוה מיום נגלינו מעל אדמתנו, והנכם מרפאים את שבר עמנו על נקלה לאמר: „רחצו, הזכו מהונאת נכרי, תנו עפר על ראשכם ובלויי־סחבות על בשרכם, ושב ורפא לכם!" כי התעיתם בנפשותיכם שקר לאמר: „אזרחי אירופה אנחנו ככל הגוים", ותשכחו כי זרים אנחנו פה ואין לנו חלק ונחלה באירופה, אשר עמיה נחשבו על משפחות ה א ר י י ם, ואנחנו הננו בני ש ם;

לאלופי עדת ישרון בקיוב.

לא אותי קראתם בקול רם הקורא לעשירי עמנו („המליץ" שנה שעברה 50 №) להמעיט בכל מיני מותרות ולהתנהג בצדק וביושר עם הנוצרים, כי לא עשיר ולא סוחר אני; אבל הרפה שברה לבי לראות, כי הנכם כאבותיכם, אשר קראו תמיד „ועדיין לא שבנו מטעותנו, אשמנו מכל עם" וכו' והנכם בוטחים על תהו, באמרכם, כי כאשר נטיב את מעשינו „אז אויבינו ישלימו עמנו ושוטנינו ידמו, העם יושיט יד לנו לחיות אתנו באהבה ואחוה, שלום ורעות כארח כל ארעא, גם ייטב גורלנו ויורם קרננו בכבוד בארץ מולדתנו, להמנות כיתר בניה הנאמנים ובשלום ושלוה נשב לבטח".

אוי־אוי לעמנו ואוי לי אם אומר לכם: לשוא הֱיִיתם, מוסר לא לקחתם: גם אבותינו גזרו גזרות והטילו הרמות על כל מיני מותרות שבעולם, ההצל הצילו אותם הגזרות ההן מידי העמים אויביהם? גם אחינו במורוקה מסתתרים בהונם והנם הולכים בחוצות קריותיהם בלא מלבושי חמדה ו י ח פ י ם; הירצו להם שכניהם בזאת?

או החושבים אתם, כי אם גם ישמע לכם העם הבזוז והשסוי, אשר בו כארבעה מיליון נפש אדם ורבבות מהם אינם חולים על שבר עמם, או אין עינים להם לראות את הנולד – הנה אז יצלח בידכם למותת בקרבו את רגש הפאר עד עולם? האם הקרתם לדעת, כי אם גם ילבש כל העם בגדי גולה במשך שלשים או חמשים שנה, הלא לא לנצח יתחמק, והיה אם אחרי הזמן הזה ישכח את צרותיו, כאשר שכהנו אנחנו כמעט קט את צרותינו כימי מלוך מלך אחד, אלכסנדר השני – אז יקומו עוד הפעם אויביו להביאו עד ככר לחם? הבאופן כזה תחיו בגוים?!

ומה יעשו עשירינו בכספם? הן אמנם ישמעו בקולכם והתהלכו בחוצות כאחד האדם, בלי לבושי מכלול, בלי מרכבות וסוסים דוהרים, ויקנו להם

הנאמנים לעמם, הכהנים החשמונאים, בחרף־נפש אשר לא יאומן הצילו את ישראל, ורק אחרי כן נלותה להם גם ירושלים. אבל התפארת למזכרת נצח נשאר לחלוצי תשועת ישראל!...

ח.

את כל האמור למעלה אפשר לכלול בדברים האלה:

1) על־ידי ההגבלות הישנות והחדשות הגיע המון בית־ישראל, גם בלא הרעמים, לעניות נוראה, אשר ממנה אך צעד אחד לכליון.

2) אך ישוב ארץ־ישראל, הקרובה לרוסיה יותר משאר מדינות הנדידה, יכול להציל את עמון עמנו מרעב.

3) זרים ומיותרים אנחנו בכל מקום, ועל כן הננו במצב היותר שפל ואין לנו חיים נורמלים וטבעיים.

4) הציוויליזאציה והפרוגרס לא לבד שלא ישביחו את מצבנו, אך עוד יורידו אותו.

5) אין לנו שום תעודה, ובכלל נבער מאד להראות לנדכאי נצח על איזו תעודה.

6) לפנינו שלשה דרכים:

א) להשאר במצבנו הנוכחי, להיות נדכאי נצח, להיות חדלי־אישים, צוענים, להיות צפוים לכל מיני רעמים ובלתי בטוחים גם מטבח גדול.

ב) להטמע בין העמים שבקרבם אנו יושבים, לא רק בחיצוניות, אבל לגמרי: לעזוב את היהדות, לקבל את דתות העמים ולהיות עם זה בזויים ודוויים זמן ארוך מאד, עד שדורותינו הרחוקים, שלא יהיה בהם שום סימן של מוצא ישראל, יהיו נבלעים לגמרי בקרב עמי האריים.

ג) לחחל עבודתנו בעד תחית ישראל על אדמת אבותיו, ששם ירכשו להם דורותינו הקרובים חיים נורמליים ולאומיים במלוא המובן.

בחרו לכם!

שבט, תרמ״ג.

לבוא. לא כן עתה: להרת והפילוסופיה שלה כמעט אין משים לב; ספרות שפת־עבר, אשר לרוב נאורינו היא כספר החתום, אינה יכולה למשוך אליה את הלבבות, מפני שהיא עניה לעומת הספרויות האירופיות. להעשיר אותה אי־אפשר, מפני שעהה אין היא יכולה להתחרות עם שום ספרות בכל הנוגע למדעים הכלליים, לפיכך אין בעד משכילינו אידיאלים נאצלים בחיי עמנו. האידיאל היחידי, שהיה לנו עד עתה, היה קטן ושלילי: שלא נהיה בלי זכיות ובלי מגן. אבל אידיאלים שליליים לא ישביעו את הנפש, ומשכילינו, שלא ברצונם התרהקו מאתנו, היו למתבוללים ונשאו עיניהם לאידיאלים כלליים. אבל בשעה שיהיו גם לנו אידיאלים חיוביים נשגבים, אז כל הישרים שבנאורינו ומשכילינו ישובו אלינו. גם המון עמנו לא יפגר מלכת אתנו. להאדם יקר כל דבר, שאחרים רוצים לגזול ממנו: בימי־הבינים רצו לגזול מאתנו את דתנו, ואנחנו החזקנו בה בכל כחנו; עתה, כשרוצים לגזול מאתנו את לאומותנו, תשוב להיות לקניננו היותר חביב לנו ונגין עליה באותה מסירת־הנפש שנצרו אבותינו את דתנו.

עבודו! הניחו את היסוד לחיים לאומיים, טבעיים ונורמלים בעד ישראל המעונה תמיד ובכל מקום, אך לא נפח נפשו בעינוייו, השיבו לו את ביתו, מה שאינו הסר לשום עם, מלבד הצוענים. עם בן שמונה מיליון, אשר יותר משלשה רבעים ממנו יושבים בארצות המצרות לישראל, צריך ויכול לעשות זאת. אל תתאמרו בתעודות נבערות, שמיהסים לנו כל הפלפלנים. הם מפני עצלות וצביעות מלעיטים את הזמיר במשלים. הננו ללעג ולקלס, דמנו שותת, הננו מתים ברעב, בכל מקום רודפים אותנו באכזריות גדולה, כל האנושית מתיהסת לנו בבוז, – והם מנחמים אותנו בתעודות, עושים אותנו למורים לכל האנושית, המכה אותנו זה זמן רב ובלי חמלה! אנו, אשר במשך יותר משלשת אלפים שנה לא יכולנו ללמד להאנושית, שלא תכה נודדים הלכאים חסרי בית והגנה – נלמד אותה אהבה, אחוה, שלום ועוד! האין זה התולים מרים? איזו השפעה תוכל היות להמורה על תלמידיו המכים אותו בלי הפוגות?... אמנם הכו גם את הנוצרים הראשונים, אך אותם הכו נירונים, דיאקלוטיאנים, ואותנו מכים ע מ י ם...

אל תשימו לב לשאיפות ההתבוללות של אלופינו בפאריז, בברלין, בפטרבורג ועוד ונאורינו העונים אחריהם אמן, – אל תחכו להתחלה מצדם בדבר הקדוש הזה. לא מירושלים באה התשועה לישראל בעת שדן אותו אנטיוכוס למיתה, אך מן הכפר החשמונאי מ ו ד י ע י ם. עשירי הבירה המתיונים ביחד עם הצדוקים הגאים נכנעו בחרפה לפני זדון תליָני היונים, והבנים

זה או אחר לצבור ברשיון הממשלה הון לקנות מאת ממשלת תוגרמה אחוזות רבות וגדולות בארץ־ישראל, דבר הנחוץ מכמה טעמים. ראשית – על־ידי זה יושם קץ לזדון מושלי יפו, אשר לפעמים כנוח עליהם הרוח הם עוצרים בעד היהודים לרדת מעל האניות. שנית – תלקח בזה האפשרות מאת יחידים, ביחוד מבני היונים, לקנות אחוזות כדי למכרן ליהודים בריוח רב. שלישית – תנתן אפשרות לרבים מאחינו לקנות אחוזות קטנות, מה שאי־אפשר עתה, מפני שהערבי העשיר, אם גם יתרצה למכור את אדמתו, לא ימכרנה בחלקים קטנים, אלא כולה כמו שהיא, שלזה צריך סכום גדול שאיננו ביד כל יחיד הרוצה לקנות אדמה; והערבי העני אינו יכול כלל למכור את כברת אדמתו בלי רשיון יתר בני־הכפר, כסבת חק הקנין הצבורי. רביעית – אפשר יהיה להמפקחים על הדבר למחות, בהפחדה להוציא מן הקולוניות, ביד כל הנרגנים, שלא יעוררו מדנים על־דבר בתי־הספר, עליות, שוחטים וכיוצא בזה, דברים שהמון עמנו, לדאבוננו, רגיל בזה, אם גם מאין לו ענינים יותר חיים. ההון שיצא לקנית אחוזות גדולות ישוב על־ידי יהידים, שיקנו אחוזות קטנות, ותשלומי הקולוניסטים, ובזה אפשר יהיה לקנות אחוזות גדולות אחרות, לכונן מסלות, להיטיב את שיטת השקאת השדות, לטעת יערים ועוד. ואחרי אשר ניסד בדרך זה כשלש מאות קולוניות טובות עם מסלות ועוד, אז תִּבָנה הארץ השוממה והמתישבים העתידים מאחינו אז ימצאו בעצמם אפשרות באופן זה או אחר לכונן את פרנסתם בארץ אבותיהם הפוריה, העשירה בכל מיני הנטיעות והמחברת שלשת חלקי התבל.

אם העצות האלה אינן נכונות – אין מפריע בעד אחרים למצוא עצות יותר טובות ומובילות אל המטרה בישוב ארץ־ישראל. בתכניות עבודה לא יהיה מחסור. העיקר שהנהגת הענין לא תמָּסר ביד אנשים, כאותם שפקחו על עניני הנודדים בברודי ובפאריז, ובכלל ביד עשירים שירדו מנכסיהם, משרתים אצל מיליונרים וחבריהם, אשר נפשם לא תדע שבעה...

עלינו אך להחל בדבר, לברוא את ההתחלה, החיים והנסיון יורו לנו איך לנהוג אותו. בכל אופן אין זו עבודה לשנה אחת וגם לא לדור אחד. אבל אנו יכולים להיות בטוחים, כי כפי שתרבה עבודתנו, כן ירבו כחותינו. משכילי עמנו אך בשביל זאת התרחקו מאתנו, מפני שאין בחיינו אידיאלים, שבלעדיהם אין חיי המשכילים חיים. אמנם היו בנו משכילים רבים בימי־הבינים, אשר היו מסורים לעמם בכל לבם. אך זאת היתה בתקופת האמונה: אלה נקשרו לעמם על־ידי הדת, אלה – על־ידי הפילוסופיה הדתית, אלה – על־ידי אהבתם לשפתנו, וכמעט כלם בלב שלם האמינו בשיבת־ציון לעתיד

לארץ־ישראל, כלומר: לקנות מאת ממשלת תוגרמה אחוזות גדולות לישוב בני־ישראל; אם נרצה להלחם עם המעצורים המוכרחים בעת התחלת כל דבר, במלה אחת: אם נרצה להביא על מזבח עבודתנו הקדושה אותם הקרבנות, אשר אינם כלום לעומת הרעיון עצמו, אז עתידות עמנו תהיינה בטוחות. עלינו לעבוד, לצבור הון גדול ולהיות מוכנים. אם לא יצלח הדבר עתה – יצלח בעוד עשר שנים, בעוד עשרים שנה. הן לא עֶמדה חפשית פוליטית נחוצה לנו, אך לאומית־אקונומית, כאותה שיש לכל העמים, גם לאלה שאין להם חשיבות פוליטית. להפריע לזה יוכל אך זדון איזה וויזיר גדול, אך לא טובת יושבי הארץ עתה, שהם במספר קטן; אך ידוע, כי לזדון מושלים יש רק השפעה זמנית על מהלך ההיסטוריה, אך לא השפעה מכרעת גמורה. אבל אם נשקוט ונשב בחבוק־ידים, כמו שדורשת הפוליטיקה של איזו מסופרי מכתבי־העת שלנו, אשר בהבטיחם תמיד בהכתם להישוב בארץ־ישראל קוראים תמיד: הלום, דמיון, משיחיות ועוד, – אז לא יהיה כלום. בלעדינו לא ישתדל בעדנו שום איש, ואנחנו נִכָּחד מן הארץ.

עלינו לעבוד ולפעול בגלוי וברשיון. אחינו במערב יכולים לעשות כזאת ברצונם הטוב, ואנחנו צריכים להשתדל לקבל רשיון ליסוד „חברת ישוב ארץ־ישראל וסוריא". צריך לחשוב, כי לא ישיבו פנינו בדבר הזה, כי אין איש מתנגד למעט את מספר עניי ישראל ברוסיה. מן המכתב החוזר של שר־הפנים (נדפס ב„ראזסוועט" נומר 28 לשנת תרמ"ב) נראה ברור, כי החק על איסור היציאה מרוסיה גם הוא אינו נקי מן ההערה הידועה „מלבד היהודים", ואם נסדר את היציאה באופן שהיוצאים לא יצטרכו לשוב לרוסיה יותר עניים מבעת שיצאו, אז יתנו לנו הרשיון לצאת מן הארץ.

עלינו להשתדל על אדות פעולה גלויה, ואם גם השתדלותנו לא תתקבל עתה, מה שלא יאומן, אז נצטרך להדיש אותה בשעת־הכושר הראשונה. העיקר הוא, שאנחנו בעצמנו, בני־ישראל שבכל העולם, נכיר בהכרה גמורה בנחיצות עבודה קדושה זו, נוציאנה לפעולה, ואז הצלחתה בטוחה. בכסף לא יהיה מחסור. כבר אמרתי, כי עַם בן שמונה מיליון יכול לצבור להתחלת העבודה עשרה מיליון רו"כ, מלבד זה אפשר להציע קבוץ של פרוטה, היינו, שכל הרוצים לסייע להרעיון הלאומי ינדבו פרוטה לשבוע, אשר תאספנה עד זמן ידוע בקופות מיוחדות בבית כל אחד, לטובת ישוב ארץ־ישראל, שיעלו ביחד לאלפי רו"כ לשנה; אפשר להקציע אחוזים ידועים מן כסף העליות, מחופות וקבורת מתים עשירים וכיוצא בזה; אפשר להכין הגרלה יהודית, מבלי לדבר עוד על חברות של אקציות וכיוצא בזה. במלה אחת – אפשר באופן

אמריקה הישנה, שאין לה שום שייכות לישראל שידעו קודם, ואשר על־ידי תוספת עוד מדינה למדינותיה הנאחדות לא קבלה שום פנים חדשות. שנית, מה תהיה אחרית מדינת ישראל, אם בעוד איזו עשרות שנים ימצאו היאנקים לטוב להם לרכוש את אדמות המדינה ההיא, כמו שעושים עתה הגרמנים במדינות פוזנא? אז ישארו בני־ישראל במדינתם באמריקה בלא אדמה בפועל וגם בלא זכות היסטורית עליה, עוד הפעם יתפזרו בכל מדינות אמריקה לנוע ולסחור, ושאלת היהודים תשאר במקומה כמו עתה. כל ההששות האלה אין להם מקום בארץ־ישראל. אם נכונים הדברים שרבים מספרים, כי הערביים מודים, כי זכות ישראל על ארץ אבותיו עוד לא תמה – הנה ההודאה זו היא הבטוחות היותר טובות לעתידותינו. בין כה פתרון השאלה על־דבר מקום המקלט לישראל חשוב מאד, כי בעוד אשר לקנית מדינה באמריקה דרוש לגשת בפעם אחת ובהון עצום, עד שכל הענין נעשה כמעט לאי־אפשר – יכולה ארץ־ישראל לאט־לאט להתהפך לשלשלת ארוכה של קולוניות, כפרים וערים ישראליים *).

ישוב ארץ־ישראל! זוהי תרופתנו היחידה, אם לא נאבה להכחד; בדבר הזה יהנו לנו הבה כל ישרי לב אשר באירופה.

ולא היה זה לא חלום ולא דמיון, אם בעצמנו היינו רוצים בו. אבותינו הורישו לנו שלש תרופות, אשר פחות או יותר עמדו לנו בכל צרותינו, והן: תפלה, דורון ומלחמה. אם חשובי עמנו באירופה ישתדלו ב ב ק ש ו ת לפני איתני־ארץ לסייע לנו בדבר הזה הקדוש לנו; אם שמונת מיליון בני־ישראל וגדולי עשיריהם יצברו לתחלת הפעולה בערך עשרה מיליון רובל, סך שאינו קשה כל־כך לקבל ממספר אנשים כזה, כדי לשלם בו „בעד הכניסה“

---

*) את כל הדברים האלה הצעתי בפה לפני המחבר „אויטאעמאנציפאציאן“, שענה לי כדברים האלה: „גם אנכי נתתי היתרון לארץ־ישראל, אך איני רואה זכות לעצמי לפתור בעצמי שאלה חשובה כזו, הצריכה להפתר על־ידי קונגרס ישראלי“. אך חושב אני, כי אין כאן שום מקום לשאלה. ה ה י ס ט ו ר י ה נ ו ת נ ת א ך פ ע ם א ח ת א ר ץ ל ע ם, ואנו אין לנו הרשות לפסוק הלכה כפי ראות עינינו בדבר שכבר נתנה לנו שתי פעמים, בימי יהושע בן נון ובימי כורש. אמת הוא, כי ההיסטוריה התיקה אותנו מארץ אבותינו, אך עוד לא נתנה לנו ארץ אבות אחרת, ונשארה לנו אך הישנה. אמנם יש על כדור הארץ מדינות טובות מארץ־ישראל, אך הלא אין איש מחליף הורים באחרים יותר טובים. כבר עברה תקופת נדידת העמים, בעת שעמים שלמים בקשו להם ארצות חדשות, ועלינו להסתפק במה שנתנה לנו ההיסטוריה. גם חבת העם, גם זכרונות הלאום, גם ערש הדת יש להם חשיבות גדולה בענין לאומי כזה.

נשער בנפשנו, כי בבוקר לא עבות אחד שמעו כל בני־ישראל בארצנו לעצת המחבר הזה. אז כל העם הרוסי יחשוב אותם למשחתי המדות לנמרי, הסוחרים באמונת לבם והמוכרים את אלהיהם ותורתם בעד איזו תועלת חמרית. בתור אנשים בלי אמונה ומשחתי המדות לא יתנו להם להתקרב אל העם הרוסי, למען לא יפיצו בקרבו כפירה, השחתת המדות, מינות „יהודית" נסתרת ועוד. תהום מושב היהודים, היותר מעיק בשאלת היהודים אצלנו, לא לבד שלא יתבטל, אך יוקף חומה עוד יותר בצורה, בני־ישראל יוכרחו להשאר במסגרותיהם, טמיעת הנוצרים מישראל בקרב העם הרוסי על־ידי התונות תהיה בלתי אפשרית, אם גם לא תהיינה אסורות על־פי החק, כי העם הרוסי יתרחק בכל כחו מן הממארת של ה„ישידים מוכרי הנוצרי". היהודים־הנוצרים יוסיפו להתחתן בינם לבין עצמם, בניהם, למחצה יהודים ולמחצה נוצרים, על־פי תכונתם השמית ומהלך שכלם השמי יבראו נצרות חדשה, שעוד לא היתה לעולמים, ועוד הפעם יבדלו לכתה מיוחדת וסוף־כל־סוף ישארו בני שם בקרב עמי יפת ומתיהדים בין הנוצרים. ברור הוא, כי אם אי־אפשר לנו לקבל את ספר התקנות של המקלטים הזרים, שנכנסנו בהם, עלינו לצאת מן המקלטים ההם.

להחלטה זה באו חלק גדול מהמון עמנו וטובי נאורינו. רק מחולקים הם על אדות המקום אשר נבחר לנו בעד עמנו המרוכא: אם בארץ־ישראל, או באמריקה? אלה מתוכחים על יתרון ארץ זו או חברתה, ואלה עוזבים את השאלה בלי פתרון. להאהרונים יתחשב גם בעל החוברת „אויטאעמאנ־ציפאציאן", אך לי ברור, כי באמריקה לא נשיג כלום.

כי גם אם נניח שיצלח לנו לרכוש מדינה מיוחדת בצפון אמריקה, הלא לא יִקרא על המדינה ההיא לעולם שם ישראל, אבל תהיה חלק ממדינות אמריקה הנאהדות, וגם אז לדעת כל העולם כלו לא יהיה זֵכר למדינות ישראל, שהרי אין בצפון אמריקה מדינות לאומיות. אבל בני־ישראל, כשאר עמים, ועוד יותר מהם, ישבו בהמונים גדולים גם בארצות אחרות. אם כן מה יהיה גורלם הם? הלא על בני־ישראל מביטים בכל מקום לא כעל עמים זרים אחרים, מפני שהם, כדבריו הצודקים של המחבר „אויטאעמאנציפאציאן", אינם אורחים, היכולים כשאר עמים להפרע בארצותיהם בעד „הכנסת אורחים" גרועה, אך חלכאים, שאי־אפשר לחכות מצדם גמול טוב או רע. מה איפוא יכריח את עמי אירופה לשים כבוד לבני־ישראל שישארו בארצותיהם או שיבואו שמה מהדש, ואשר ישארו בעיני כל העמים בתור חלכאים כאשר עד עתה? הלא עמי אירופה לא יֵדעו כל מדינה ישראלית כבתחלה, רק אותה

התלמוד אומר: „אזלת לקרתא הלך בנימוסה", שזהו ממש המשל הרוסי: „ההי בין זאבים צריך ליילל כמותם", או בתמונה יותר נאותה: „אל תכנס במקלט־נזירים זר עם ספר התקנות שלך", ואנחנו, היושבים זה מאות שנים במקלטי־זרים, מחזיקים בכל כחנו בספר התקנות שלנו. אמת הוא, כי אנו מחזיקים בו בכח הוש נסתר, מרגש שמירת עצמו, כי בלעדיו תשמד בהכרה הויתנו הלאומית מעל הארץ, אך ליושבי המקלטים הזרים, כמובן, אין לזה עסק. פה מקור כל תלאותינו שאין להן קץ. ברור הוא. כי למען הצלתנו עלינו לבחור באחת משתי אלה: או לצאת מן המקלטים הזרים, או לקבל את ספר תקנותיהם. מוצא אחר אין!

את זאת, כנראה, הבין בעל־החוברת הנבערה „וויר יודען" *). בהשענו מצד אחד על הנחה שקרית, שהיהדות אינה לאום, אלא כתה דתית, שאין לה שום עתידות, ומצד השני – על הנחה אמתית, כי התבוללות היצונית בבגדים, בשפה וכיוצא בזה בלי התבוללות פנימית בדת, במדות ובאופי ועוד אינה אלא אונאת עצמו, אחיזת עינים, כמו נשואין בתנאי קים שבני הזוג לא יגעו לעולם אחד בחברו, – מיעץ בעל החוברת הזו, כמו שמודיעים מכתבי־העת. לישראל החולה וסובל מכאובים לאבד עצמו לדעת על־ידי קבלת דתות זרות. להמאבד עצמו לדעת, כמובן, אחת היא איזו תמונה תהיה לו אחרי מותו, העיקר אצלו הוא, כי הסם הממית הנהוין לו ימצא לו בנקל ופעולתו תהיה ודאית ומהירה. על כן אין מחברנו חוקר, איזו דת זרה יותר טובה לעמנו, בעיניו כלן יותר טובות. אחת הן לו הקטוליות, הלותיראניות, האיסלאם, הבודדיזם, הבראמיניזם ועוד, העיקר הוא שהדת הזרה שיקבלו יהודים אלה או אחרים תהיה מקומית, אשר תהיה יותר מושגת להיהודים בני המקום ההוא ויותר מהרה תביא את הטמיעה שהוא רוצה בה.

המחבר ההוא נאמן לשיטתו. ככופר בלאומות הישראלית ורחוק מן הדת כחלק גדול מאחינו במערב, מיעץ הוא לישראל להחלץ מן היהדות המופשטת והמשוללת עתידות ולהנצל על־ידי זה מצרותיהם הנצחיות, שאין להן לא מטרה ולא קץ. אך הוא איננו צופה למרחוק. מבלי לדבר על זה, כי להפוך את כל ישראל ואפילו חלק גדול מהם לנוצרים, מחמדים, בודדהים ועוד אפשר, כמו שאפשר להפוך את הלבנה לתפוח־אדמה – הנה קבלת הדתות הזרות לא תועיל לנו כלום.

---

*) „ראזסוועט" לשנת תרמ"ב צד 1932.

מחר? במקום מענה ישר על השאלה הארורה הזו, תחת להראות לבני־ישראל על המצב המעציב, שהם יוצאים מן הכלל בחיים ההיסטוריים של העמים, היינו, שהם עם בלי ארץ, קצת תושבים וקצת נודדים בין העמים שכלם תושבים, כי יוצא מן הכלל אפשר רק בדקדוק הלשון, אבל לא בהיסטוריה; כי על כן צריכים הם לחדול מהיות יוצאים מן הכלל ולחיות חיי עם נורמלי, – תחת התרופה היחידה האמתית הזו מציעים לנו חכמינו, שנהפכו לאירופיים ונשארו עם זה בעצלותם האזיית, תרופות כאלה שאין בהן גם הצלה קטנה.

הד״ר יעללינעק מציע לערוך „הסתדרות כנגד הסתדרות״, היינו לכתוב חוברות בזכות היהודים ותורתם [1]. הוי תמימים! הם רוצים לכתוב סמי־מרפא בעד אותם, שאינם חושבים את עצמם לחולים! הלא מעולם לא היה מחסור בספרים בזכות בני־ישראל, אך מה נעשה עם שופטים כאלה, שאינם רוצים לשמוע שום למוד של זכות? שאלו נא את כל חברי שטאֶקיר ואיסטאצי אשר בגרמניה, ברוסיה ובהונגריה, אם ירצו לקרוא אפילו דף אחד בספר המלמד זכות על ישראל? ומה יענו לאלה, המאשימים אותנו באשם בלתי בדוי, במוצא מגזע השמי? האמנם בלי כלמה יבקשו מפלט בבדותא של רינאן ויכחישו את מחצבתם מזרע אברהם, יצחק ויעקב? ומה יענו להאשמות הנשמעות יום־יום ובלי סוף שהם ממציאים על אנשים פרטיים מישראל, אשר לדעת כל צוררי היהודים בכל הזמנים ובכל המקומות ערבים בעדם כל ישראל?

עוד יותר נבערה עצת איזה ד״ר באק, ליסד סנהדרין [2], שבה הוא רואה תרופה לישראל מכל צרותיו. בלי דעת הוא לוקח לו למופת את פתרון שאלת היהודים בימי ממשלת הקוסמופוליטיזם, אשר בנה הנאמן, נפוליון הראשון, היה מיסד הסנהדרין בצרפת, שהיתה כנפל אשת. אבל בזמן הזה אין משים לב לקטנות כאלה. לשטאקיר, לאיסטאצי, לכל חברי הקונגרס האנטיסימיטי שהיה בדרעזדין ולכל חבריהם בכל הארצות אחת היא איזו תמונה תהיה לדת ישראל. האם לא יצא כרוז על הקונגרס הנ״ל, כי היהודים הריפורמטורים גרועים מן האורתודוכסים? [3].

מליצינו אלה אינם רוצים להבין, כי סבת צרתנו היא לא תמונת דתנו, אך הויתה ביחד עם תכונתנו השמית, שהן ביחד אינן נותנות לנו להטמע בעמי יפת ולהכחד לגמרי מעל הארץ, בהשאיר לנו זכרון רק בספר המלים ובדברי ימי־קדם.

---

[1]) „ראזסוועט״ לשנת תרמ״ב צד 1899, חרוניקה של ה„וואסחאד״ לאותה שנה צד 1378. [2]) „ראזסוועט״ לשנת תרמ״ג צד 146. [3]) „ראזסוועט״ לשנת תרמ״ב צד 1339, הרוניקה של ה„וואסחאד״ לאותה השנה צד 987.

תעורתנו, שמלאנו אותה לא כמובן שאנו מכירים לאמתית, אינה אלא מיסטיציזם, התהללות שאין לה יסוד; דתנו, אשר רק בשמה לבדה יש לנו להקרא, לפי דעת כל צועני התכל בני דת משה, התרופפה כל כך, עד שאצל עשרות אלפים מעמנו, וביחוד כמעט אצל כל הצוענים האלה, נשארה רק הברה ריקה. מלבד זאת אין אחד מן הנאורים שבנו יכול לקרוא את אחיו מהמון עמנו בשם „חברים באמונה", כי אמונת אלה רחוקה כל כך מאמונת אלה, עד שכמעט אין ביניהן נקודה נפגשת. ומה זה איפוא מאחד אותנו אם לא הרגש הלאומי, אשר בכל שהוא רפה ומוכחש אצלנו הנה הוא טבעי.

כן הוא, לאום אנו, ועוד עם כל המגרעות הגדולות והכוללות לבני־ישראל בכל הארצות, אשר ירשנו מן בני שֵם בכלל ומאבותינו בני־ישראל הקדמונים בפרט. אותה האישיות הנפרזה מאד, אותו הסרון ההתאחדות הלאומית, אותה בטחה נפשעה בפני הרעה, שאפשר לראותה מראש ולקדם פניה, אך עוד לא התחוללה, אותה התאחדות כללית זמנית בעת שהרעה נתכה כבר ואותו פרוד האחדות הזאת תיכף כששבים ימי השקט, – במלה אחת, כל המגרעות שירשנו מאת בני שם בכלל ומבני־ישראל הקדמונים בפרט, שהראה עליהם הפרופיסור הוואלסון, ביחד עם הנטיה לחסרון הסדר, שהראה עליה שד"ל, נמצאות כלן בשלמות גם אצלנו, אם גם זה כאלף וחמש מאות שנה הננו יושבים בקרב עמי יפת והיינו יכולים ללמוד אצלם דברים טובים הרבה בנוגע לאחדות כללית וסדרים.

העצלות האזיית או השמית הזו, בשעה שהענין נוגע לא לאיש יחיד, היא־היא מקור יחסנו הנפשע לעתידותינו: העצלות הזו היא־היא שנחמה אותנו בימים שעברו בתקוה על „תשבי, מנחם ונחמיה", ובדתה עתה, להצדיק את עצמה, את הסכלות, שאין אנו לאום, רק כתה דתית, שאין לפניה כל עתידות, ושעל כן יכולים אנו להתמכר בבלי דאגה לענינינו הפרטיים ולהיות עצלים ושקטים בעת שהדבר נוגע לכל ישראל כלו.

אבל לא מעצלות תבוא תשועת ישראל, והתשועה מה נחוצה! הלא בלעדיה שבו החיים להיות יסורי גיהנם!... על כן רבים באו באמת לידי החלטה, כי צריך לעשות איזה דבר.

ז.

אך מה הוא הדבר שצריך לעשות? איזו תרופה נוכל למצוא כדי שיחדלו סוף־כל־סוף בני־ישראל להיות חומר לשאלות, לויכוחים, להַאֲשָׁמות ולהַצדקות מכלימות, כדי שירכשו להם לגמרי את הבטחון במנוחתם ליום

אלא תולדה. דארווין ומשרתו שניהם נולדו בלא שום תעודה מוקדמת; אך עתה על־פי השתלשלות סבות פנימיות והיצוניות בחיי שניהם, הננו מחליטים בצדק, כי הראשון הי לא בלי תועלת להאנושית, או בלשון המיסטיקים: היתה לו תעודה, מה שאין כן השני. כן הוא בעמים שלמים. איזו מהם, בסבות ידועות ובלתי ידועות לנו, גלו או המציאו חדשות, אשר לפניהם לא נודעו לבני־האדם, במקצועות המדע, חרושת־המעשה ועוד, ואיזו מהם, גם כן בסבות שונות, לא המציאו חדשות, לא עשו שום דבר גדול וחיו או חיים בלי תועלת כזו להעולם. ברור, כי הדברים אמורים על מה שכבר נעשה, ולא על העתיד להעשות, כי העתיד הנעלם שייך לכל העמים ולכל האישים. אם בני צור וצידון, למשל, היו הסוחרים ויורדי האניות הראשונים, אין בכל זאת שום יסוד להחליט, כי אם היו חיים עד עתה היו ממציאים את הטלגרף וכה הקיטור קודם לעמים אחרים. על בני־ישראל אומרים, שהם למדו להאנושית את אחדות האל, והיא־היא תעודתם, אם גם בני־ישראל עצמם אינם יכולים להסכים על זה, כי באותה תמונת האחדות, שהיא כביכול תעודתם, הם עצמם אינם מודים, ואותה הפיצו אלה, הנחשבים לעוזבי היהדות, ולתת להאנושית דבר שאתה בעצמך מתנגד לו בכל כחך – היא תעודה גרועה מאד. אבל איך שיהיה, איזו זכות יש לנו להבטיח לעצמנו ולאחרים, כי גם לעתיד עוד נעשה גדולות, ביחוד בשעה שאנו רואים, כי מזמן הריסות עֲמדתנו החפשית בארץ־ישראל ובאיזו מדינות ערב לא עלה בידנו לעשות כלום לטובת התעודה שמיחסים לנו? אם מפני כי „חכמת המסכן בזויה" (קהלת ט' טז), כמו שאמר בדומה לזה, לפי האגדה הרוסית, וולאדימיר הקדוש לרוסים לאותם היהודים, שבאו להציע לפניו לקבל את היהדות, או מפני שאנו עצמנו חדלנו מן העת הנזכרת להיות עם מקורי, או בסבות אחרות – אחת היא. ברור רק זה, שאין לנו שום זכות להתאמר באיזו תעודה בעתיד המכוסה ערפל, ביותר בהיותנו פזורים, באין חיים לאומים, באין הויה עצמית חפשית, בשעה שבכל הענינים הננו משועבדים להשפעת עמים אחרים ומחשבותיהם. התהללות שוא כזו אין לה שחר.

פלפלנינו אמנם סומכים על האמור בישעיה (מ״ט, ו) „ונתתיך לאור גוים", אבל מדוע הם שוכחים, כי הנביא הזה מאחד את ההבטחה הזו עם תחית הלאום הישראלי, שהשתדל בה יותר מאשר חבריו בני דורו.

כן היא, תעודתנו, אשר מחוקקנו בעצמו, שרצה להבדיל אותנו מכל יתר העמים, שבעדם חלק אלהים את השמש ואת הכוכבים (דברים ד', יט, ל״ג, כח וגם במדבר כ״ג, ט' ויהושע כ״ב, כד–כו), לא יכול לחשוב עליה,

משתדלים להקל מצבם, בעת שהם, הכופרים והמשומדים, משתתפים בצער עמים אחרים מדוכאים, כמו הבולגרים והאירלאנדים לא יותר ממה שמשתתפים בצערם אנשים נאורים בכלל? האין זה מוכיח כי בני־ישראל ברגש נסתר מרגישים שהם לאום? וכן הוא באמת. הרגש הנסתר הזה מפריע בעד כל המכחישים בלאומות ישראל יחד עם דתו לנתק אה הקשר האחרון עם היהדות. על כן בני־ישראל, יותר מבני שאר עמים, שונאים את עוזבי הדת: הם רואים בם לא רק בוגדים בדתם, כי גם בוגדים בלאומם.

אמנם, פלפלנינו בדו איזו תשובה על השאלה על־דבר נתוק הקשר עם היהדות. „שקר אין לו רגלים" – אומר התלמוד, ועל כן כל הבל אינו יכול לעמוד על רגליו איתן אם לא יִשָׁעֵן בהבל אחר. על לבם עלה פחד פן ישאלו אותם שאלה חמורה זו: „אם אין אתם לאום, אם אין לכם שום עתיד עממי, למה איפוא הנכם מטפלים ביהדות המפשטת שלכם? הלא יותר טוב היה לכם להשליך מעליכם את המשא הכבד הזה, שהסב לכם ועודנו מסבב לכם צרות הרבה ולהיות ככל האדם? הלא בלא עתיד, בלי עמידה ברשות עצמו עממית, בהיותכם מפוזרים ומפורדים בין כל העמים ובכל מקום רק איזו אחוזים למאה – סוף־סוף, לא תתקיימו. אם בת־צחוק קלה שמראה לכם העם המושל מהפך כמעט את כל נאוריכם לחברי מנלאום שבזמן אנטיוכוס, את עשיריכם וחלק גדול מהמוניכם למְחַקי מעשי המתיַוְנים מימי קדם; אם פרוגרם קל גורם לכם אינדיפירינטיזם דתי שאין כמוהו אצל שאר עמים, – הלא סוף־כל־סוף בזמן קודם או מאוחר, תהיו נטועים בין העמים שבתוכם אתם יושבים. אם כן תבא השאלה: לשם איזו מטרה, לשם איזה עתיד ותקוה הנכם סובלים כל כך? הלא יותר טוב לכם להחיש אותו העתיד הרחוק והמוכרח לבוא, אשר יכחיד אתכם מהיות קבוץ מיוחד, לנתק במהירות היותר אפשרית את הכבלים מקורי־עכביש שאסרה אתכם בהם היהדות, שנגזר דינה למיתה וגורמת לכם רק גסיסה ארוכה?" מפחד פן ישאלו אותם שאלות אלו ומאין להם רשות להשיב עליהן תשובה ישרה, כי החוש של שמירת קיום עצמו מושל גם בעם שלם, כמו שהוא מושל באדם יחיד ובכל חי (אשר זה עצמו הוא מופת חדש, שהיהדות היא לאום), בדו פלפלנינו הבל חדש: איזו תעודה עולמית לישראל. אך אין זה אלא העברת הענין למקצוע של שטות, על שדה המיסטיציזם, במקום שלא ההגיון ולא השכל תופסים בו ועל כן אין בו אפשרות לויכוחים.

אבל הכן הוא? ההיסטוריה אין לה הכנות קודמות בתור סוף מעשה במחשבה תחלה למטרות ידועות, אבל חקים נצחיים, אשר פעולתם אינה

אם נכון לסייע לעלִיַת בני הנולה לארץ־ישראל, היו צריכים על־פי המבט העבדות שלהם להשיב לאמר: ארץ אין לבני־ישראל, הם מפוזרים בכל קדמת אזיה: באשור, בבל, מדי, פרס, בחלח, בחבור, בשבא וגם בארץ סינים; בשפתם אינם מדברים (נחמיה י״ג) על־כן אינם לאום ואין ראוי להשיב אותם לארץ־ישראל בתור לאום. לאשרנו לא היו אז פלפלנים כאלה, בני־ישראל שבו לארץ אבותיהם ולחיים לאומיים. אז היתה להם עוד הפעם ארץ, שפה ויתר הקנינים הלאומיים.

הרואים אתם, פלפלנים בלי מוח, כי העם שיש לו התכונות האמתיות של הלאום: קורבת לידה ורצון להיות על־פי חייו הטבעיים, יכול לקנות לו גם את התכונות המלאכותיות, אם אפשר לומר כן, השייכות להלאום, כמו ארץ, שפה ועוד. רכשו לכם מעון לעם ואז תהיה לכם גם ארץ מיוחדת, גם לשון וכל הקנינים הלאומיים. או אולי חושבים אתם, כי לרכוש ארצות יש רשות רק לאלה שיש להם ארץ, לאלה העמים החיים על ארצותיהם, שגם אתם הושבים ללאומים, ושאין להם הכרה כלל לרכוש ארצות חדשות?

אבל למה לי לחפש ראיות לדברי ממרחק, מדברי־ימי־ישראל בימי קדם, בעוד שיש מופת הנראה לעינים. מה היו אומרים חכמינו האשכנזים לפני מלחמת פרוסיה וצרפת, אם היו שואלים אותם: לאיזה לאום שייכים יושבי עלזאס ולאטהורינ:יה היושבים במדינת צרפת והושבים עצמם לצרפתים, האם הם בני הלאום הצרפתי או בני הלאום האשכנזי? על־פי מבטם על לאומות ישראל היו עונים: בני הלאום הצרפתי, אך הציעו לפניהם את השאלה הזאת עתה – יענו לכם להיפך.

לא פחותה מזו היא השטות שבמחצה השניה מן הפתגם של רבנינו ופילוסופינו האשכנזים, האומר: „בני־ישראל הם כתה דתית, בני אמונה מיוחדה“. רוצה הייתי לדעת, איך קוראים לעצמם בני־ישראל הרוב מן ההכמים האלה, אשר למרות היותם רבנים ומטיפים אינם מאמינים בשום דת? ואיזו התחברות דתית יש בין היהודים המתקנים, אשר זנחו כמעט את כל המצוות השמעיות, ובין החסידים הנבערים בפולין, אשר הצדיק נחשב להם כמעט כממלא מקומו של האל בארץ? ולמה לקחו הראשונים חלק כל כך גדול בצרות האחרונים בעת הפרעות בימינו, ולא דאגו כלל בעד הרוסים שובתי שבת והמתיהדים, שגם הם נרדפו לפני איזו עשרות שנים בעד אמונתם, אף שבעניני הדת הם כמעט דומים לבני־ישראל? במה יבואר, מה שיהודים כופרים בעיקר ואפילו משומדים ישרים נרעשים למראה החמס הנעשה ליהודים גם במדינות רחוקות יותר מאשר נרעשים מזה אוהבי אדם משאר האומות, והם

בשם בני לאומו, הרי הם דומים לעני מטורף המבטיח תמיד, כי הוא שותף בבית־מסחרו הגדול של פלוני, או לאסופי המבטיח לבני איש חסדו שאסף אותו, כי הוא אחיהם מבטן. הם מתעטפים בלאומות האשכנזית בעת שהשנאה אליהם נוסדה רק על זה, שהם בני לאום זר. הם חושבים, שהעלמת העין מן המצוקה תושיע להם. האינם דומים בזה לבת־היענה, המסתרת ראשה מפני אויבה, בחשבה, שכמו שהיא אינה רואה אותו כך הוא אינה רואה אותה?

ונפלא לראות, איך אנשים פחות או יותר מלומדים חושבים, כי יצלח להם על־ידי פלפולים לרכוש להם דבר הנקנה רק על־ידי קורבת לידה. הלא הארץ, השפה וכיוצא בהן קניני הלאום אינן אלא סימנים ממדרגה שניה לציין בהם ביותר את הלאום, והשם „לאום" אינו מושג מן הסוג הראשון של חלוקת המין האנושי, רק חלק היוצא מתולדות הסוג הזה. גם תלמידי בתי־הספר יודעים כי המין האנושי מתחלק לפלוגות (פלוגת הקוקזים, פלוגת המונגולים וכו'), – הפלוגות לגזעים (פלוגת הקוקזים מתחלקת לגזעים שמיים ואריים), הגזעים – לשבטים (גזע האריי לשבטי אינדוגרמנים, רומאנים וסלאווים), השבטים – ללאומים (השבט הרומאני ללאום צרפת, לאום איטליה ועוד), וכדי להבדיל בין לאום ללאום משבט אחד, נקבעו סימנים מצוינים, כמו הארץ, השפה, המנהגים ועוד, כי באופן אחר אין תחומים בין הלאום הרוסי, למשל, ובין הלאום הטשיכי. אך היסודות העיקרים של כל לאום הם: ה פ ל ו ג ה, ה ג ז ע ו ה ש ב ט, א ו ב מ ל ה א ח ת: המולדת. במקום שהאחרונים אינם, לא יוכל להיות גם הראשון, הלאום. ולומר, שבני־ישראל, תולדות גזע שם ושבט בני עבר הם בני הלאום האשכנזי, תולדות הגזע האריי ושבט האינדוגרמני, או שהם בני הלאום הפולני מגזע האריים ושבט הסלאווים; כי בני־ישראל תולדות הפלוגה הקוקזית יכולים להיות גם בני הלאום ההונגרי, תולדות הפלוגה המונגולית, רק בשביל זה שהמקרה הביא אותם לגור באשכנז, פולין והונגריה, וסגלו להם גם שפות העמים האלה,– להחליט סתירה פנימית כזו, כמו שמיים מבני האריים או מונגולים מבני הקוקזים, היא סכלות גדולה שאין למעלה הימנה.

לא, אחי! ללאום האשכנזי, הפולני ושאר לאומים לא תוכלו להתחשב. את זאת עוצרים בעדכם גם מולדתכם השמית, גם אדוני ארצותיכם, שבעבדותכם הנכם חונפים כל כך. אל הלאום הישראלי, כפי דברי עצמכם, גם כן לא תתחשבו, כי לדעתכם אין לאום ישראלי במציאות. ומי איפוא אתם? האם ממזרי המין האנושי או צוענים בני דת משה? כנראה כן היא...

אם היו חכמינו האשכנזים חיים בימי כורש והאחרון היה שואל אותם,

מלחמת הקיום; זהו חוק קשה, אך אין קיום בלעדו. הטבע מטיל אותו לכל אישיו, לכל בריה, וההיסטוריה – לכל אישיה, לכל צבור ולכל עם. מי שאינו משעבד עצמו אל החק הזה צפוי בהכרה למות.

אבל פה אנו מתנגשים עם רֶשַע כסל שבדו האישכנזים משלנו. כונתי על תלמידי מענדעלסאן, המכחשים בלאומות ישראל. הם אומרים: לאום הוא עם שיש לו ארץ, שפה ועוד, ובני־ישראל, שאין להם כאלה אינם לאום, אך כתה דתית, ובמובן הלאומי הם בני אותו העם שבקרבו הם יושבים: יהודי צרפת הם צרפתים וכן הלאה. אבל כמה סכלות, תועבה וחנופה בהכחשת עצמו זו?! אם כן, שני אחים, שהאחד יושב ברוסיה, נתין רוסיה ומדבר רוסית, והשני התישב בצרפת, נעשה שם לאזרח ומדבר צרפתית, הם בני שני לאומים שונים! עוד יותר, אם איש אחד שישב במשך ימי חייו בחמש או שש ארצות מלוכות שונות, בכל אחת היה בזמנו אזרח ודבר בכל מקום בשפת המדינה – הלא היה בזמנים שונים בן לחמשה או ששה לאומים! אם כן הלאומות אינה אלא לבוש, שאפשר להחליף בכל עת מצוא, אבל אם כן אין לאומות במציאות כלל!

ובאמת אפשר היה למענדעלסאן לכחש בלאומות ישראל אך בזמנו, בעת שהלאומות, במובנה המצומצם, לא היתה, היינו בתקופת הקוסמופוליטיזם, בעת שרק ממלכות נחשבו ללאומים. הלא גם ימים רבים אחרי מענדעלסאן אמר הערום מטירניך, כי איטליה אינה אלא שם גיאוגרפי. ואם היו יכולים אז בחוצפה כזו לכחש במציאות לאום היושב על אדמתו ומדבר בלשונו ועוד – מה היה אפשר לדבר על אודות בני־ישראל? אך לשוב שנית אל הסכלות הזו בזמננו, בעת שהאיטליאנים ועמים אחרים הוכיחו בפועל ממש את שקרות דעתו של מטירניך, יכולים רק או פלפלנים או חנפים.

ומי הם המכחשים בלאומות הישראלית? בני־ישראל עצמם – מובן, לא אלה הנכונים למכור את לאומתנו והיסטוריה שלנו בעד בת־צחוק של איזה טייטוני או פולני – מעולם לא הדלו לחשוב את עצמם ללאום. על זאת תעידנה תפלותינו יום־יום, שנקבעו אחרי צאתנו בגולה: „שומר גוי אחד שמור שארית גוי אחד ואל יאבד גוי אחד", או „וחון אום המיחדים שמך" וכו' והרבה כאלה. האנטיסימיט מן התנ"ך, המן, אומר לאחשורוש: „ישנו עם אחד מפוזר ומפרד בכל מדינות מלכותך" (אסתר ג' ח). על תלמידיו, האנטיסימיטים שבזמננו, אין עוד לדבר כלל, כי שמם מוכיח עליהם, שהם חושבים אותנו ללאום מיוחד ולא בני עמם. ואם „חכמינו" עושים את החשבון בלי בעל־הבית, ולמרות רצון העם המושל הנם מכנים את עצמם

ו.

כל האמור למעלה מראה לנו בעליל, כי עלינו לחדול מהיות זרים ולחיות חיים לאומיים עצמיים ככל העמים. הרעיון הלאומי, שהוא מקור צרותינו, יכול וצריך להיות לנו למעין ישועה. עלינו להתאמץ בכל כחותינו לשוב להיות לאום מסודר, תחת היותנו עתה יתומי כל העולם.

אין אני מדבר על ממשלה יהודית, מחשבה כזו היתה מצדנו מחוצפת מאד. עלינו להתאמץ שיהיו חיינו בלתי גרועים מחיי כל עם אחר, אבל אין לנו הזכות לדרוש לנו מצב כזה, שעוד לא הגיעו אליו עמים רבים אחרים. ובאמת אם הטשיכים ועמים הדומים להם אין להם עוד חשיבות פוליטית, איזו זכות מושכלת יש לנו, חלכאים נודדים, לדבר על אדות ממשלה? לא, לנו נחוץ בית, כמו לכל הגוים, להיות על ארצנו ההיסטורית, ושם להיות ככל הגוים, ביד ה׳ וביד ההיסטוריה.

על ארצנו ההיסטורית: היא לא אבדה לנו, כמו שלא אבדה ארץ הבולגרים וכיוצא בהם. אמנם הם לא חיו בעבדות זמן ארוך כמונו, אבל להיסטוריה אחת היא, אם קלקלה ידועה ופשע חמסים שרדו איזו מאות שנים פחות או יותר. אם הזמן יותר מאלף שנים שהננו חיים באירופה לא היה בכחו להחזיק מעמדנו בה; אם הזמן הזה לא הוכר אצל עמי אירופה לחזקה משפטית לבלי לחשוב אותנו לזרים בה, — הלא בזה עצמו אין הזמן הארוך הזה יכול להחשב לאותה החזקה, שעל פיה פקעה זכותנו ההיסטורית על ארץ אבותינו. עוד יותר, בהיות היא כמעט שוממה ובלתי נושבת על־ידי אחרים ואנו מצדנו לא נואשנו מעולם מתקותנו לשוב אליה, כאשר יעידו העיקר הי״ב מעיקרי אמונתנו, כל תפלותינו וכל דברי־ימינו. אמנם אנחנו הָנתקנו מארצנו ההיסטורית, אך את שגיאתם המעציבה הזו של אבותינו עלינו לתקן:

קשה מאד העבודה, אך הלא כל עבודה של מלחמת הקיום קשה. ואם כל איש פרטי מחויב לעסוק במלחמת עולם זו — איך יכול עם שלם להיות חפשי ממנה? אין בתבל עמים מקבלי פרס, אשר בשביל זכיות ידועות רשאים הם לבלי להיות משועבדים להחק הטבעי וההיסטורי הזה. רק עם חלכה אחד יש בעולם, עַם הצוענים, אשר מאין לו בית־אבות הוא מחזיר על פתחי עמים אחרים, מבלי היות לו מושג במלחמת הקיום במובן הלאומי. אך אם רוצים אנו להיות עם חלכה, כהעם האמלל הזה, מדוע אנו יוצאים במחאה בשעה שאין מניחים לנו, כמו לכל חלכה, לסעוד על שלחן המשפחה ומראים לנו על הדלת וגם מגרשים בחרפה?

שצומחים חרולים על שדה נהדר, כי אין שושנה בלי חוחים ואין טוב בלי רע. האנטיסימיטיזם הוא צל הציוויליזאציה החדשה והטובה, והאחרונה לא תשמידהו, כמו שלא ישמיד האור את הצללים שהוא מסבב.

על כן עושה האנטיסימיטיזם חיל גדול כל כך. זוכרים אנו, שבשעה שיצא לפני שלש שנים מארר בשיטתו האנטיסימיטית לעננו לו כלנו, הבטנו בבוז על תחבולותיו, קראנו אותן בשם „אנוחראניזם" ואמרנו כי אֵחרו לצאת לאויר העולם ארבע מאות שנה. אבל עוד לא עברו ארבע שנים והתנועה האנטיסימיטית תקפה כמעט את כל אירופה. וכל כך תקפה, עד שהרעישה עולמות בפיטיציות, בפרעות, בשרפות, בקונגרסים, בנאומים בהפארלמנטים ועוד. ומה יהיה לימים הבאים? על שאלת הקטינור בוויען לאחד האנטיסימיטים, אם מאמין הוא, כי יהיה אפשר לתת חק באויסטריה לקבוע תחום למושב היהודים ולתת עליהם מס של סבלנות וכו' – ענה הנשאל: „כן היא: בעוד עשר שנים אפשר יהיה זו" *) וכנראה יש לו על מה לסמוך...

אין צריך לומר, כי אף־על־פי שהפראות הישנה מוֹרָטה היטב בזמננו להיות לה ברק, בכל זאת מצבנו עתה יותר מסוכן מכפי שהיה בכל הזמנים. בימי־הבינים היו היהודים נרדפים על־פי־רוב בזמן אחד במקום ידוע; בשעה שנרדפו במקום זה החישו מפלט להם למקום אחר; בעוד איזה זמן החלו להציק להם במקומם החדש, והם שבו למקומם הראשון, אשר יושביו החלו להרגיש את הנזק שבא להם על־ידי העדר היהודים, שהיו כמעט הסוחרים היחידים. עתה אין הדבר כן. מהירות הדפוס ובקיאות עמי אירופה בכל מקצועות המסחר לא פחות מן היהודים, שבשביל כך אין להם עוד צורך בנו, יכולות להרחיב את מצוקותינו בלי גבול במקום ובזמן. ואנה נמצא מפלט? האם קבלה אפילו מדינה אחת אירופאית, וצרפת ואנגליה בכלל, גם קבוץ נכר אחד מן הנודדים האמללים שלנו בשנה שעברה? והלא צרפת ואנגליה הן ארצות, שלא צמח עוד האנטיסימיטיזם בהן, כי לעת עתה אין עוד מקום שם לתנועה לאומית. אם היו המדינות ההן מתנגדות לשיטת הקוסמופוליטיזם היתה צרפת צריכה לשכוח לגמרי את תביעותיה על עלזאס ולאטהורינגיה, ואנגליה היתה צריכה להשיב ידה מעל אירלאנד, מצרים ועוד. אך הקוסמופוליטיזם הגוסס בלי ספק לא יאריך ימים גם במדינות ההן. ומה צופה לנו לימים הבאים? על הדבר הזה נורא גם לחשוב.

---

*) „ראזסוועט" לשנת תרמ"ב צד 1664.

של עמים שונים ותכונותיהם, ואשר אין לפניו לא יהודי ולא יוני, לא צרפתי ולא סאמאיעדי ומודד את כל במדה הרצויה לו, – הולך הלוך וחסר מיום ליום. הציוויליזאציה של תורת משה, הלאומית, נצחה. מן העת ההיא הוקמה אר״ץ יון, התעודדה הונגריה, איטליה קמה לתחיה, גרמניה התאחדה ועמי הבאלקאן התעוררו להיים חדשים. האמנם, איתני אר״ץ, כראוי להם, עושים סחורה גם ברעיון הלאומי. ביסמארק מתחייב להגן על אויסטריה מתביעות איטליה, ובשכר זה צריכה אויסטריה אויבת הלאומית מצדה לשמור על אחדות גרמניה מתביעות צרפת. אך חקי ההיסטוריה אין להם עסק עם ערמומית הדיפלומטיה, ומכיון שבא החוק ההיסטורי במסלתו אז יוסיף ללכת רומם על דרכו גם להבא...

אילו היתה לי התרגשות הנפיש של נביא הייתי קורא בהתלהבות הנאותה לזה לאמר: „והיה ביום ההוא ונשברו אזיקי שוא של עמים ומוסרות זדון של לאומים מדוכאים ינתקו. והיה על חרבות X יבנו C. B. A. ועל קברות Y. יצמחו F. E, D.“ וכן הלאה, אך אנכי אינני נביא ולמי שאינו חפ״ץ באונאת עצמו די גם ההוה. ההיסטוריה יכולה ללכת בעצלתים, היא יכולה לזמן גם לשוב אחור על עקבה, אך מכיון שבאה במסלתה הטבעית הנה בהכרח תגיע עד מרום קצה. ומה יהיה אז? אין צורך להיות נביא כדי להבטיח בעוז, כי כאשר תנצח הציוויליזאציה הלאומית לגמרי את השוד הקוסמופוליטי, וארצות הלאומים, יהיה זה בעוד מאה או אלף שנים, תהיינה מוגבלות בכל תוקף ובלי לעבור על יסוד זכות הקנין הלאומי, אשר אל זה ישאף מהלך ההיסטוריה עתה, אז בהכרח יקומו הדברים הקדושים של נביאנו: „וכתתו חרבותם לאתים וחניתותיהם למזמרות, לא ישא גוי אל גוי חרב ולא ילמדו עוד מלחמה״ (ישעיה ב׳, ד), כי באין תקוה לבלוע ארצות זרים אין מקום למלחמות, אז תהיה אפשרות לברית אחים בין עמים שונים, העומדים ברשות עצמם, אשר אל זה יישאפו לשוא אהבת האדם והפרוגרס של הציוויליזאציה השודדה, אך אז, תחת סוכת שלום בטוח לנצח, תבוא ההתפתחות הפנימית השלמה של כל עם בפני עצמו. מי שאינו מאמין בזה אינו מאמין בהציוויליזאציה ובהפרוגרס, ובשביל כך אין לו הזכות להביט בקורת־רוח על האנטיסימיטיזם בתקוה הפורחת באויר לסדרים יותר טובים, שאינו מאמין בביאתם.

ברור הוא, שהתנועה הלאומית בכללה אינה נסיגה לאחור, כמו שאומרים תלמידי הקוסמופוליטיזמוס הרומי, אך פרוגרס, הצריך סוף־כל־סוף להשבית מלחמות ולהטות את האנושית בכל לאומיה על דרך השלמה פנימית ואחדות משותפת. אבל הציוויליזאציה האמתית הזו, היינו השאיפה להיים לאומיים העומדים ברשות עצמם, היא־היא הקרקע שעליה צומח האנטיסימיטיזם, כמו

„בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם *) יצב גבולות עמים" וגו' (דברים ל"ב, ח) היינו שהוא נתן לכל עם את ארצו למורשה, סוברת שיש לכל עם קנין בארצו, כמו שיש לאדם פרטי קנין בנכסיו. „אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו היושבים בשעיר וגו' אל תתגרו בם. כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל כי ירושה לעשו נתתי את הר שעיר" (שם ב', ד' ה'). „אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה, כי לא אתן לך מארצו ירושה כי לבני לוט נתתי את ער ירושה (שם ט'). „לא אתן מארץ בני עמון לך ירושה כי לבני לוט נתתיה" (שם י"ט). לפיכך כאשר כבשו בני ישראל בימי משה את המדינים (במדבר ל"א ז—י"א) לא לקחו את ארצם, והחלק מארץ סוריה, שנכבש ראשונה על־ידי דוד ואחרי־כן על־ידי הורקנוס הראשון, נקרא בתלמוד בשם „כבוש יחיד" (גיטין מ"ז) ולא נחשב על ארץ־ישראל, כי אך את ארץ כנען נתן ה' לישראל לנחלה. אך הציוויליזאציה הרומית היא קוסמופוליטית במלוא מובן המלה, ואף־על־פי שהיא אוסרת כל שליחת־יד בקנין איש זר במובן פרטי, הנה במקום שנוגע ללאום כלו ואדמתו אין לפניה „לא יהודי ולא יוני". בכל תקופת ממשלת הציוויליזאציה הזו, בימי־הבינים והתקופה החדשה עד תחלת הרבע השני של המאה התשע־עשרה, אין לההיסטוריה עסק אלא עם ממלכות ואמונות, אבל על לאומים וזכיותיהם אין דובר דבר. משטר כזה, הנוסד ביחוד על הקוסמופוליטיזם וכח הזרוע, ברא ארצות כאויסטריה, שווייץ, ממשלת האפיפיור ועוד, עד חמסו הנורא של נפוליון הראשון ועד בכלל. אבל חמסו הנורא הזה היה לממשלת הקוסמופוליטיזמוס כנר הכבה, אשר יתחזק להפיץ אור חזק בטרם ידעך לגמרי. בעת אשר מלכי הברית אך הציבו גבולות למדינות אירופה להגן על עצמם משוד רוצחים בעלי־כשרון נפלא, כבונופרטה ויצרו „שווי המשקל", מובן, לפי רצונם, שעל כן לא היה איתן, שהיה צריך לשמור את מפת אירופה לבל יבא בה איזה שנוי בקוי הגבולים — בעת ההיא עצמה החלה במדינה קטנה במזרח תנועת היונים. ההיסטוריה צעדה במשעול חדש, במשעול הלאומי, והקוסמופוליטיזם הרומי הבלתי טבעי והסר כל בסיס, אשר אינו חפץ לדעת לא את תנאי האקלימים, לא את ההתפתחות ההיסטורית

*) ראוים לשימת לב דברי „הספרי" על הפסוק הזה: „בהנחל עליון גוים"— כשהנחיל הקדוש־ברוך־הוא העולם לאומות־העולם פירש תחומן לכל אומה ואומה כדי שלא יהיו מעורבבים. שלח בני גומר לגומר ובני מגוג למגוג ובני מדי למדי ובני יון ליון ובני תובל לתובל, פירש תחומן של אומות כדי שלא יכנסו לארץ, „יצב גבולות עמים".

צריכים הם על־פי־רוב לפי תכונותיהם הטבעיות לבוא לכלל דעה מיוחדת, שלא כפי דעת הבנים, בני המפלגה האזרחית. מופת זה הננו רואים גם במפלגות המדיניות שבגרמניה, במקום שהליבראליזם של היהודים העיר עליהם חמת האנטיסימיטים. סוף־סוף נשארו היהודים שם זרים גם במפלגות המדיניות וכן יהיה לעולם.

כן, שווי גמור בין הבנים ובין הזרים לא יהיה לעולם ולא יוכל להיות. הדבר הזה מתנגד לטבע האדם, ושום ציוויליזאציה לא תזיז אותו ממקומו. האמנם החק יכול להשוות את הזרים עם הבנים, אך תכונת האדם אינה מתנהלת על־פי חקים כתובים. המחוקק הגדול, אשר נתן לעמו תורת חסד וחקי חיים כמו: „תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר אתכם" (במדבר ט"ו, טז) או „כאזרח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך" (ויקרא י"ט, לד), – המחוקק ההוא בתוכחותיו אשר הגיד לעמו אמר לו: „הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה ואתה תרד מטה מטה" (דברים כ"ח, מג). הנה לכם החק מצד אחד ורגש האדם מצד השני. הראשון אינו מבדיל בין האזרח ובין הגר, אך רגש האזרח, הרואה תמיד שלוי עולם מאחיו, יסתער עד היסוד בראותו איזה גר תופס מקום חשוב. אך איה הוא אותו העם, אשר כל בניו יהיו מאושרים? איה הוא אותו העם, אשר רבואות בניו מן הפשוטים לא יעמדו בסלם החברה במדרגה נמוכה מאיזו מאות או אלפים מן המאושרים שבגרים, אשר בהם יתקנאו הפשוטים מן האזרחים? דרכו של אדם להביט בקנאה על הגבוה ממנו באיזה ענין, תחת להתנחם ולשמוח בחלקו, בדעתו כי יש עוד שפלים ממנו בסלם החברה. השוער, העובד עבודה קשה מן האזרחים, מקנאים בי, הגר, אשר ידי לבנות; החנוני והאומן העניים מן האזרחים מקנאים בהסוחר היהודי; האזרח העשיר מקנא בגר העשיר ממנו; העורך־דין והרופא הבינונים מן האזרחים מקנאים בבן־אומנתם היהודי, שהצטיין יותר מהם וכן הלאה. כך היא טבעו של האדם, והציוויליזאציה לא תועיל בזה כלום.

עוד יותר: הציוויליזאציה והפרוגרס לא לבד שאין בכחם לבער מחזות כאנטיסימיטיזם, אך להיפך, גם מסייעים אותם בדרך עקלתון.

ולמען לא יהיו דברי אלה בעיני הקורא כדברי שטות והבלים, הנני לברר אותם.

בין התכונות השונות של הציוויליזאציה של תורתנו ושל הציוויליזאציה המכונה אצלנו בשם „הרומאית" יש הבדל גדול במבטן על זכות הקנין הפרטי, שיש לכל לאום על אדמתו. הציוויליזאציה של תורתנו, האומרת:

בשם חדש „אנטיסימיטיזם" ובמבטא חדש, שנראה גם אצלנו בכתבי הרָשות „מגוע העברים", תחת המבטא שהיה רגיל עד כה בכתבים כמו אלה „מאמונת העברים" (עי' „ראזסוועט" לשנת תרמ"ב № 42, צד 1616).

לפיכך, הציוויליזאציה, שיכלה להושיע לנו כמעט מן הרדיפות שהיה להן מקור דתי, איננה יכולה להושיע אותנו כלל מן הרדיפות שיש להן מקור לאומי. הציוויליזאציה דורשת שתנתן רשות לכל אדם להחזיק בדעותיו ובזה עצמו היא מבערת את השנאה הדתית מן הארץ, אבל אין בכח שום ציווי־ליזאציה שבעולם לדרוש, שיתקבל איש זר בין בני משפחה אחרת כבן מלידה ומבטן. הואיל וכל עבודת מעשה שכבר נעשתה על־ידי הזר וכל משרה שקבל הזר לא תבא עוד ליד בן המשפחה, יש תמיד מקום להאחרון לאמר להזר: „הנך גורם לי נזק וצר לי המקום בשבילך דקא מפסקת לי לחיותי". האמנם, יש עדה אחת, שלעת עתה אין לפניה לא בנים ולא זרים, אך פועלים ועובדי עבודה. אך אם חס־ושלום תזכה העדה הזאת באיזה מקום לבא לידי נצחון לאיזה זמן – אז ישמרנו האל מן הזמן ההוא! יכולים אנו להיות בטוחים, כי בעת חמת ההמון, אשר עדת המרעים הנ"ל משתדלת תמיד לעורר בכח כדי להפיק זממה, נעבור כמעט כלנו בשֶלַח, כבעלי־הון בעיניהם, וכשעיר המשתלח הנצחי שאנו ממלאים מקומו ביחד עם עוד משרה הנתונה לנו, משרת מושך הרעמים... להדבר הזה צריכים לשים לב גם מושיעי המין האנושי הבלתי קרואים מצעירי עמנו, גם השאננים המתנגדים לישוב ארץ־ישראל...

כן הוא, הננו יכולים להיות בטוחים מאד, כי כל הימים אשר יהיו בין בני־האדם לאומים שונים, או אפילו מפלגות שונות, בין שתהיינה דתיות, בין שתהיינה מדיניות, בין שתהיינה אקונומיות וכו', מפלגות שבני גזעים שונים לא יוכלו לבוא עמהן לעצה אחת מפני תכונותיהן ומדותיהן המיוחדות להן בטבען, כללו של דבר: כל הימים אשר לא יהפך העולם כלו לעדן וכל המין האנושי לעדר צאן, שכל אישיו הפרטים דומים זה לזה, – עד הימים האלה יהיו בעולם גם בנים וזרים, ושום ציוויליזאציה שבעולם לא תוכל להשוות את האחרונים עם הראשונים. גם אותן המפלגות, אשר לפני נצחונן נראה בהן מטרה אחת וכל אישיהן תמימי־דעים הם – לא לעולם יהיו כך. ההיסטוריה תלמדנו, כי כל מפלגה היא תמימת־דעים רק לפני נצחונה, אך מכיון שנצחה הרי היא מתפלגת להלקים ומתבקעת לרסיסים, כי סוף־סוף אי־אפשר לבני־האדם להיות כעדר צאן, ואין דעותיהם דומות זו לזו, ואז יבואו מחדש משוא־פנים לבנים ועוות־הדין לזרים, שכפי שאמרתי

הסנהדרין היתה צריכה לחשוב אחרת על הנידון רק בשביל זה, שבעוד מאות שנים יגדל שמו וכבודו בעיני עמים רבים, אשר גם מציאותם לא נודעה לאותה הסנהדרין.

אך גם מבלעדו עוד רבו פשעינו. הקוסמופוליטים רואים בנו נאציו־נאליסטים דייקנים, אשר אלהיהם לאומי ותורתם לאומית; הנאציונאליסטים רואים בנו קוסמופוליטים, אשר ארץ־מולדתם באשר טוב להם. החרדים שבאומות אומרים עלינו, שאנחנו חפשים מכל אמונה, והחפשים שבהם אומרים שאנו אדוקים ומשמרי הבלי־שוא; הליבראלים אומרים שאנו קונסרבאטורים, הקונסרבאטורים אומרים שאנו ליבראלים. איזו מן הפקידים והסופרים רואים בנו את שורש ההרס והמרד, והמהרסים יאמרו, שאנחנו בעלי־ההון, בעלי שיטת הציוויליזאציה של התנ״ך, הנוסדה לפי דעתם על העבדות ויניקת חיל זרים. הפקידים מאשימים אותנו בהערמה על חקי המדינה, היינו, כמובן ממילא, על אותם החקים אשר נִתנו ביחוד נגדנו. האמנם לאשמה זאת יש סמך גם בתורתנו. יוכבד, אמו של משה, לא מלאה את חק פרעה כהלכתו, לא השליכה את בנה אל היאור, אך החביאה אותו משוטרי הפוליציי המצרית בסוף אשר על שפת היאור, כדי שתוכל לקחת אותו בחזרה לביתה אחרי עבור מועד החפוש, שנועד לילדי העברים. גם בפשעים למלאכת מחשבת ושירה מאשימים אותנו. בעלי־השיר, כריכארד וואגניר, מאשימים אותנו בהשחתת נועם המוזיק וטהרתה. גם זכיותינו נעשות לנו למגרעות: „אך בשביל זה מעטו שופכי דמים בישראל, יאמרו, מפני שהם רכי הלב“, אם גם אין זה מפריע אותם מלהאשים אותנו ברציחת ילדי נוצרים.

הערבוביא של תהפוכות ובלילת שפתים בהאשמות הנתלות בנו, יחד עם ההחלטה, שאנו אשמים בכל פורענית פרטית הבאה לעולם, כמו המות השחור, הפצת מחלות מגוגות, ירידת איזו בתי־מסחר גדולים לטמיון, עניות המון־העם, אסונות פרטים כאותו שקרה בווארשה בבית תפלת הנוצרים בשנה שעברה, שבשבילו היו שם פרעות ביהודים, אבידת ילדי נוצרים וכו׳ וכו׳ – הערבוביא ובלילת שפתים האלה מראות ברור, שהעמים עצמם משתדלים לברר להם את שנאתם לנו, שהם עצמם אינם יודעים את סבתה, שהשנאה הזו אינה אלא אינסטינקטיבית, וכרגש אינסטינקטיבי לא תשתנה לעולם. סוד השנאה הכבושה הזו גלתה לנו המאה התשע־עשרה, העשירה בהתגליות שונות, בקץ שנותיה, וענינה: שאנהנו זרים בכל מקום, לא אך בני עם זר, אך גם בני גזע זר, אשר תכונותיו, מדותיו וחקיו רחוקים מתכונות בני אירופה, מדותיהם וחקיהם, כרחוק מזרח ממערב. הענין הזה הוברר לנו

בכל ימי תלאותינו, בשעה שמצד אחד אבדנו את אמונתנו באפשרות להושיע לעצמנו מצרותינו, ומצד השני לא יכולנו להתפשר עם צרותינו ולהאמין כי צפויים אנחנו לדראון עולם ולתלאות נצח, – שמנו ועודנו שמים מבטחנו פעם על כחו הנפלא של איזה „מנחם בן עמיאל", ופעם על הציוויליזאציה רבת הפלאות. הבחירה בין שני הכחות הנפלאים האלה, אשר שניהם צריכים לבא מחוצה לנו ובלי השתדלותנו, תלויה במדרגת האמונה וההשכלה אשר לאנשים שונים בקרבנו. החרדים מהכים על הראשון, והנאורים – על השני. הצד השוה שבהב, ששניהם מודים בחסרון כחות עצמנו, ובדבר הזה אין יתרון למשכילינו על המון־העם, אם גם דבר כזה לא לכבוד הוא להם. אך היבוא חלומם? התקרא לנו הציוויליזאציה דרור מחיי עבדותנו, מעמלנו ומחרפתנו? השאלה הזו צריכה לפי דעתי להפתר בשלילה.

שנאת העמים אלינו מונה מספר שנותיה קרוב לאלפים שנה, אך השנאה הזו מקורה ברגש פנימי שאין לו פתרונים. גם אויבינו בעצמם לא יכלו לבאר לעצמם את סבת השנאה הזאת, על־כן בכל תקופה ותקופה נתנו לה פתרונים שונים, עד שכל כתה וכל דעה מושלת בעם, פותרת את השנאה הזו ממבטה המיוחד לה. האדוקים רואים בנו שונאי הדת הנוצרית, אם גם לפי תכונתנו ותכונת דתנו אין לנו חפץ בגרים מתיהדים, ולפיכך אי־אפשר שיהיה לנו עסק באמונות עמים אחרים, שאין אנו דורשים מהם שיאמינו באשר אנו מאמינים. התלמוד, שלכל מי שאינו יהודי, כמעט אי נקי, הנהו נתיב לא נודע (terro incognito), מובא ומבואר פעמים אין קץ גם על־ידי אנשים כאלה שלא ראוהו מעולם, ומוצג על ידיהם לדראון, כמו סמל כל תועבה שבעולם. שניאה מעציבה אחת, מאותן השניאות שלא נזהר מהן גם עם אחד בעולם, ואפילו בית־משפט אחד, נחשב לנו לעון פלילי לדורי־דורות ולחטאת היסטורית. הנה על לא חטא הומת סוקראטים, על לא חטא נשרף יוהאן הוס, עשרות ומאות מבחירי המין האנושי נגמר דינם למיתה ולמהשכים בבתי־כלאים, ונהרגו אלפי אנשים בשביל שנחשדו בעון כשוף וכו', והכל מודים שהקולר הזה תלוי בצואר סכלות האדם בכלל, ולא בצואר איזה עם פרטי או עדה פרטית. אך בשעה שאיזו סנהדרין עברית, אם על־פי טעות, או אנוסה על־פי הרומיים, דנה למיתה אחד מבני עמה, שהיה גם בן ארצה, אשר בחייו לא נחשב בעמו גם כסוקראטים בזמנו, – הנה השניאה המעציבה הזאת, אשר כמוה רבות, לדאבון לב, בהיסטוריה, נחשבה לכל עם ישראל לחטאת עולם אשר לא תמחה, כאילו כל בני־ישראל בכל דור ערבים בעד שניאת איזו סנהדרין אחת, וכאילו אותה

בשעת הנאתם, הננו מחשבים לאחד ממפלאות הזמן, לפרוגרס כללי, וכמעט לצעד לפתרון שאלת היהודים. אנחנו מצדנו נכונים בעד סבר פנים יפות כזה להשתנות ככרום, לעשות מעשי הקופים עד הקאה, להקריב לו כליל גם את המדות הטובות שאנו מצוינים בהן ולהשתדל בכל מאמצי־כח להיות אריים (בני יפת) ממש, אם גם דבר זה אי־אפשר לנו, בני שֵׁם, ומביא אותנו רק לכלא את הרוח באונס, דבר המביא תמיד הפסד לבעליו, ולידי אבידת מדותינו אנחנו ובלתי השנת מדות אחרים.

וכשם שאנו משתדלים לכפות הר כגיגית על תכונת רוחנו, כן הננו מתאמצים להסתיר את מציאותנו. הננו חושבים לאושר לנו אם אין איש מדבר על אדותינו, ולתהלה – אם אין מודה בִישותנו. הלא אנחנו מהללים את חכמתו וחסדו של מושל פלוני, שענה לשואליו: „כמה יהודים יש בארצך?" לאמר: „בארצי אין יהודים, אך צרפתים". אך מה לדבר בזה? הלא אנחנו עצמנו בושים במחצבתנו היהודית, הלא אנחנו מקללים את יומנו על שנולדנו בהיהדות, שעם כל שנאתנו לה אין בכחנו לנתק מעלינו את מוסרותיה!

ואנחנו מסכימים לכל אלה!...

לא, לשוא נתפאר בגדולינו כמשה, המכבים, שפינוזה וכו'. אמת הוא שהם היו אנשים גדולי־המעלה, אך אנחנו... אילו היינו בני־אדם יודעי כבוד עצמם, כי אז השתדלנו לחיות כבני־אדם נכבדים והיינו באים למטרתנו. אך אנחנו – עבדים שפלים ופאריים, החסרים כל רגש של כבוד. „ירקו בפנינו, אנשים טובי לב, רמסו אותנו ברגלים, אך תנו לנו להשתכר על פת־לחם!"

הוי חרפה, הוי כלמה!

ה. *)

ועדיין לא נפל לבנו עלינו. במצרי שאול ובמצולות צרות רבות ורעות עודנו נושאים עינינו אל השבולת, הנקראת בשם „ציוויליזאציה", אשר לפי אונאת עצמנו מוכרחת לקץ כל הקצים להושיע אותנו מצרותינו. כל אמלל, אשר אבדה אמונתו בכחות עצמו, ואשר על כן אין עוד לאל ידו להושיע את עצמו, חולם תמיד על איזו תשועה שתבוא לו מן החוץ, כי אין האדם שליט ברוחו ליאש את עצמו מכל טוב. התקוה, ההולכת תמיד בעקב החיים ואשר תונה תמיד את האדם, לא תתן את היאוש לבא על האדם. גם אנחנו,

---

*) הפרק הזה נדפס באיזו שנויים ב„המליץ" שנת 1883 גליונות 28, 29, בשם „הציוויליזאציא ותשועת ישראל".

לילדים ידיעת שפת רוסיה, סמני חלוקי המספר וכו׳, בעוד שלמוד הבנים בכלל אינו חובה אצלנו, וייש רשות לאב לחנך את בנו בבערות גמורה, מבלי שידע אפילו שפת רוסיה וידיעת החשבון.

ומה רב ההבל שבו אנו מבארים לנו את כל צרותינו ותלאותינו! אבותינו ואבות־אבותינו בארו להם סבות כל צרותינו ועינויינו, מהשמדות הרבים שעברו עלינו בעת הישנה ובימי־הבינים עד הנערים והילדים שנלקחו לצבא עם הנלכדים בלא תעודות־מסע, שנמסרו גם כן לצבא בעת אשר לא רחוקה היא עוד ממנו, — שהם היו בסבות חרון אף ה׳, שנשלח עלינו בעד פשעים של הבל ושלא יאָמֵנו, כמו עבירה על דקדוק קל בעניני התפלה וכו׳. ואנחנו בניהם, הכמי המאה התשע־עשרה, בארנו לנו סבות הרעמים ההדשים בזה, שקמו עלינו איזו מסיתי ההמון ושונאי ישראל, בין שהם מעולם הספרות, ובין שהם מעולם המעשה, להסית את ההמון בנו. נניח רגע שכן הוא באמת; אך הבשביל זה יקלו צרותינו? מה כחנו ומה חיינו, אם מנוחתנו, מנוחת ארבעה מיליון בני עמנו ברוסיה, הוננו וכבוד נשינו ובנותינו תלוים ברצון איזה ראש־המדברים בספרות או בעולם המעשה, באהבתו לנו או בשנאתו אלינו? אך הכן הוא באמת? האם התרגשה עדת הרוסים על־ידי השַמות הנוראות, שלא נשמעו עוד במאה הזאת, אשר נהפכו עלינו ולא הרפונו במשך ארבעה־עשר חדשים? האם לא הסכימה העדה הזאת על־ידי ראשיה, היינו מוציאי לאור מכתבי־העתים שלה, פקידים ושופטים, למעשי יוצרי הרעמים, בתתם את כל תועבת האחרונים על ראש העם המעֻנה והנכלם *), השעיר המשתלח הנושא עליו תמיד עונות אחרים? האם יצא אחד מבני־העדה הזאת באיזו נדבה הגונה לטובת העשוקים והרצוצים, שהיו סוף־כל־סוף עבדי רוסיה? אך מלבד זה, היש אפשרות לדבר על אדות רצון פרטי של איזה איש ברוסיה, בשעה שכמעט אירופה כלה מתקוממה לנו, בשעה שהאנטיסימיטיזם בגרמניה, באויסטריה וברומיניה מפריח ומשתגשג בכח, בשעה שמאות אנשים מלאומים שונים וארצות שונות מתאספים בפּ׳מבי לקונגרס, שכל מטרתו אינה אלא לגרש את היהודים מכל גבולות אירופה?

אך אנחנו אוהבים תמיד להונות את עצמנו. הננו מגלים פנים שלא כהלכה לא לבד בעניני תלאותינו, אך גם בדבר איזה סבר פנים יפות הנראה לנו. סבר פנים יפות כזה, הבא לנו במקרה, וביותר, בשעה שמקרבים אותנו

*) עי׳ „ראזסוועט״ לשנת תרמ״א גליון 22 בהמאמר הראשי.

משכילינו ישיפו לנו מוסר לאמר: „עוד לא התבוללנו כראוי בעמי אירופה, עוד נשארו לנו איזו תכונות, המיוחדות ליהודים" וכו', ואיזו בעלי טובות מקרבנו יענו להם: „הלא בחפץ לב היינו מתבוללים בהם, אך הם ידיחונו מעליהם", כאילו באמת צריכים אנחנו להתבולל באחרים ולמחות את זכרנו מתחת השמים.

האמנם, אותה הם מבקשים מאתנו. גם מליצינו סניגורינו, גם אוהבינו המרומים אינם חפצים בקיומנו הלאומי. הן היתה אפשרות לחשוב, שאותם אשר צרעת האנטיסימיטיזם לא דבקה בהם, היו יכולים להסכים, שהלאום היותר כביר ימים ישָׁאר בתבל לפחות כמהזה יקר מרורות קדם. אך לא כן הוא. הפרופיסור מומזין מיעץ אותנו לקבל את הדת הנוצרית [1] כדי להכחד מן הארץ כעם מיוחד, וההונגרי האוהב עמו, קאשוט, שהוא סניגור ליהודי ארצו לא בשביל שהם בני־אדם, אך בשביל שהם יכולים להיות בעלי־ברית טובים להונגרים בריבם עם אויסטריה, מציע לפנינו למחות שמנו מן הארץ על־ידי נשואי תערובות [2]. בעת המשא־ומתן האחרון בהפרלמנט ההונגרי דרשו כל הליברלים וראשי המדברים בזכות היהודים, מפני שהם מקוים, כמו שהגידו ברור, כי יהודי אונגריה יתבוללו בהכרח לגמרי בין המאדיארים.

ובאמת אין בזה שום פלא. וכי איזה איש משים לבו על צרכינו? וכי הושבים אותנו ליהודים, כלומר לבני דת מיוחדה וזרע לאום מיוחד, בשעה שאינם מתעוררים להרע לנו ולרדוף אותנו? כבר הזכרתי את השאלות על הגטין, על השחיטה וכיוצא בהם, אך עוד יש לזה מופתים הרבה מאד. חלול קדשינו, כספרי התורה וכיוצא בזה, אין נחשב לחרוף וגדוף; אין לנו רשות להשתמש בשיָרֵי הכסף ממכס הבשר, הנאסף מעניי עמנו, בלי רשיון מיוחד על זה, שלא תמיד נקבל אותו; בתי־הספר שהיו לנו וגם הקימים עוד עתה להכין לנו רבנים ומורים, נִתָּנו וּנְתָנים תחת השגחת אנשים נוצרים דוקא, ועל כן רבים מתלמידי בתי־ספר ההם, שאינם יכולים גם לקרוא עברית כהוגן, יש להם רשות להיות רבנים ומורי שפת־עבר בישראל [3], והמפורסמים בידיעת התלמוד ובשפת־עבר שבנו אין להם רשות זו אך מפני שאינם בקיאים בחכמת האלגברה והגיאומטריה וכיוצא בזה, או שאינם יכולים ללמד

---

[1]) „ראזסוועט" לשנת תרמ"א צד 1782. [2]) חרוניקה של ה„וואסחאד" לשנת תרמ"ב צד 1262. [3]) באזני שמעתי איך מחויק פנסיון אחד, שגמר חק למודיו בבית־ספר הרבנים בווילנה, בקראו עם תלמידיו ברכת המזון, תרגם להם „הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרובה" בלשון „ברכה בעלת ארבע צלעות", ולא ידע ההבדל בין מלת „מרובה" ובין מלת „מרובע".

של עבד־עבדים הננו מתנצלים לפני פלילינו החרשים, מעתיקים לפניהם את ספרינו כדי לתת לכל איש, יהיה מי שיהיה, דין וחשבון על מעשינו ומחשבותינו, לאמר: „ראו נא, ישרי לב ואנשי־המעלה, הנה הריגת אדם אסורה לנו, אין אנו רשאים להונות את אחיכם, ולעבור על חקיכם לא הותר לנו". חכמי המשפטים והסטאטיסטיק שבנו מוכיחים, שאנחנו מביאים תועלת, וכפרות חולבות וככבשי־צמר הננו מביאים ברכה לבעלינו. משכילינו משננים לנו תמיד, כי אנחנו, בנים חורגים בכל מקום ובכל זמן, אין אנו רשאים להעלות עלינו חמת איזה איש, וצריכים להשתחוות לכל חדל אישים, כי אנחנו צריכים להתרחק מכל מיני עדיים ותכשיטים, למען לא נעיר עלינו קנאת להקת היחפים [1] (אם גם בעיני היחפים גם הנושא מנעלים הרי הוא משתמש במותרות). ואנחנו מצדנו אין אנו מתעצבים כלל לא בזה שאנו יושבים עולם על ספסל הנאשמים, לא במה שאנו חייבים להתנצל נצח על עונות שלא היו ולא נבראו, לא בהיותנו במצב פרות חולבות, לא בעצות של הבל של מאהבינו, לא גם בזה שאנחנו בנים חורגים. אין אנו חפצים להבין, שהשם „בנים חורגים" לאומה שלמה אינו אלא שטות מרגזת לב. האם „ארצות האבות" מתות, או ערש עמנו עברה ובטלה מן העולם, שנתחשב כבנים חורגים? הן ארץ אבותינו לא לקחה לה לבן שום עם אחר, ואם היא במקצת נושבת על־ידי הערביאים, הלא אפשר לפדות אותה מידם מעט־מעט. לא בנים חורגים אנחנו, אך חלכאים נודדים, מחזירים על הפתחים. אשר אחרי התרחקם פעם אחת מביתם ההרוס הנם עצלים לשוב לבנותו, והושבים לטוב להם להטיל עצמם על אחרים, יושבי בתים בנויים ונושבים. ועם כל אשר אנו חושבים את עצמנו לעם בעל־שכל וכשרונות במדה מרובה – אין לנו לא שכל ולא כשרונות להשתדל לחיות חיי אדם!

אך אנחנו, מלבד שמצבנו אינו מאוס עלינו, הנה דרכנו להשפיל את כבודנו לפני רודפינו ולהתראות לפניהם כעבדים נרצעים גם בעת אשר נשא מהם מכאובי הרעמים. יהודי הונגריה מתאמצים ללמוד בבתי־הספר לעברים את התורה והתלמוד בשפת הונגריה; יהודי ווארשה משנים את שמות משפחתם באופן שתהיה להם תמונה פולנית וקוראים את עצמם „פולנים שומרי דת משה" [2], ובבית־הספר „תלמוד תורה" פלוני אצלנו גורעים את מספר השעות הקצובות ללמודים העברים כדי להרבות את השעות לתועלת למודי חול, שגם עד אז לא היו מעטות.

---

[1]) עי' „המליץ" תרמ"ב גליון 50. [2]) „ראזסוועט" לשנת תרמ"א צד 246, 377, 1009.

ולהפולנים, ואנחנו, היהודים, יש לנו סבלנות של עבדי־עבדים לשמוע בקרת־רוח את כל התוכחות המגונות האלה!

ומה רבה החרפה ליהודים בזה, שהם צריכים לפעמים לשפוך דמם במלחמות, שאין מטרתן טובת המדינה שהם יושבים בה, אך איזו חשבונות דתיים או של קורבת עמים שונים, שהיהודים, שאינם לא נוצרים ולא מבני עמי האריים, אין להם שום עסק בהם. איזה ענין, למשל, היה להיהודים, עובדי בצבא צרפת בימי נפוליון השלישי, להגן על רומי לתועלת האפיפיור לבלי יבואו בה האיטליים? אם, למשל, יגלה ביסמארק איזו קורבת־משפחה בין האשכנזים והאירלאנדים ויאבה לקרוא דרור להאחרונים מעול אנגליה גם בלי כל תועלת לעם גרמניה, אז במלחמה ההיא, שאין עיקרה אלא חשבונות של קורבת־משפחת האשכנזים ואהבתם לבני גזעם, יאבדו בהחלט עשרות אלפים מבני־ישראל, שאין להם שום עסק עם גזע הגרמנים. ומעשים כאלה היו לעינינו...

אין אני אומר את הדברים האלה כמלמד חובה על עמי אירופה, הן הם בארצותיהם הנם אדונים, ואינם צריכים לעשות למענינו דברים היוצאים מן הכלל. ב ע נ י ן ה ז ה אין לפניהם יהודים; גזענו, דתנו ונטית רוחנו בעיניהם אינם אלא אפס ותהו, אך כדי בזיון לנו.

זה יותר משש מאות שנה הננו מוכיחים לחנם לפני אירופה כלה, כי בני אדם לא נאכל ודם נוצרים לא נשתה, והחרפה הזאת, אשר רבות סבלנו בגללה, איננה מעוררת את לבנו כלל! עודנו חושבים עצמנו למאושרים, אם איזה נוצרי מלומד יעיד עלינו, שבאמת אין אנו עושים לנו מטעמי פסח מדמי אדם. הוי חרפה, הוי כלמה!

בראש כפוף וכמעט גם בכריעה על ברכים הננו מקשיבים כל מיני דבה ועלילות עלינו. פה הרגנו את קדשיהם, שם גנבנו לחם קדשם, אתמול הטלנו סם בבארות, היום אנו הורגים ילדי נוצרים, רגע אנחנו סוציאליסטים, ומשנהו – חמסנים, מצד אחד אין אנו חפצים בעבודה ומצד השני הננו פושטים יד על כל מלאכה ומסחר, מצד אחד הננו עמי הארץ ומצד השני כבשנו לנו את כל מעשי הספרות במכתבי־העתים, מצד אחד הננו כופרים בעיקר ומצד השני קנאים אדוקים, אנחנו – מגפה לשכנינו, אנחנו ארבה, אנחנו תולעים המכלים את הגוף, אנחנו כובשים לנו את כל העולם כלו וכו' וכו'. אנחנו משיבים על כל אלה בדברי ר' חיים שלום פייגעלעס (בספורו של המנוח יוסף ראבינאוויטש מו"ל ה„ראזסוועט" הראשון): „לא, אדוני רם המעלה, אין אנחנו פה כלל, וגם מצנפתנו איננה פה". הננו אוספים רוח בחפנינו, ובשפלותו

תנאי חייו הוא מעמיד מתוכו בשיעור ידוע בני ההמון והאינטיליגנציה (משכילים), בעלי כח הגוף ובעלי כח המחשבה והממון. אך אנחנו, כגרים, שבאו בכל מקום אחרי חלוקת העמל והרכוש בין האזרחים שם, הננו מוכרחים בכל מקום להתפרנס שם מן האויר. משכילינו, כלומר אותם האנשים החיים מעבודת המחשבה והשכל, אינם מקבילים כלל במספרם לאותם האנשים, החיים בעמל כפיהם, שגם הוא אינו אצלנו מגבל ומתמיד, עד שהננו משולים בצדק לגוף גדול הנשען על רגלי תרנגולת. מצב כזה אינו מצב מסודר בכל אופן.

ועוד, הננו נחשבים בכל מקום לדוב בן־תרבות החייב לרקד על פי מנגינות יהיה מי שיהיה. הצרפתים, שהם קטולים, אינם מתירים את הגט [1], ועל כן הגט אסור גם ליהודי צרפת, שאין להם עסק עם דת הקטולים. איזו הולכי בטל בשווייץ ובאנגליה וכו׳, אשר עם התנהגותם לפעמים במרות יתירה ובאכזריות עם משרתיהם ופועליהם, הנם מלאים חמלה על בעלי־החיים — מוצאים, שהשחיטה אצל היהודים אינה מסכמת עם יסודות החמלה שבדו מלבם, ומשתדלים לאסור על היהודים לשחוט את הבהמות כדת ישראל. אז יתחילו לשאת־ולתת בדבר, להוכיח כי שחיטת היהודים אינה גורמת צער להבהמה הנשחטת, ועד עתה היתה סוף כל חקירה ודרישה בזה לטובת היהודים, עד שלא שללו עוד מבני ישראל אפשרות לאכול בשר, אך איך תפָתר שאלה זו בימים הבאים — איננו ידוע [2]. אך מה גדולה התועבה ומה רבה החרפה לבני ישראל בשאלה זו! ומה, אם השחיטה באמת גורמת יותר צער להבהמה ממה שיגרום לה איזה אופן מחודש בהריגת הבהמות? היכולים היהודים לברוא להם עתה דת חדשה? האם יכולים הם לעזוב את אמונתם יותר משאר עמים? אם כן איזו אכזריות יותר גדולה: אם גרם איזה מכאוב במשך איזו רגעים לבהמה המובלת לטבח, או שלילת האפשרות מעם שלם לאכול בשר בכל ימי חייו? הנה נראה, כי טובת בהמה בשעת מיתתה חשובה יותר מטובה תמידית של מיליוני יהודים.

היהודים אין להם רשות של חוַת־דעת חפשית. גלאדסטאן מתאנף בהם, מפני שהם קונסירוואטורים, וביסמארק — מפני שהם ליבראלים [3]; הטשיכים מפחידים אותם ברעמים ובוזה על שאין לבם מלא פאטריוטיזמוס טשיכי ואינם מתנגדים לכל ענין אשכנזי; האשכנזים דורשים מן היהודים, שיתנגדו להטשיכים

---

[1]) עתה הותר האיסור הזה בצרפת גם לקטולים, אך עד שהותרה הרצועה היה הגט אסור גם ליהודים. [2]) בבורגדארף (בשווייץ) נגזרה גזרה עתה על היהודים לאסור את השחיטה, משום צער בעלי-חיים („המליץ" נומ׳ 46 לשנת 1884). [3]) עי׳ חרוניקה של ה„וואסחאד" לשנת תרמ"ב צד 1137.

כמו שאנו זרים עתה בכל מקום – עוד בהיות יהודה על אדמתו; אכלונו, הממונו הנוצרים ברומי; אכלונו, הממונו בימי מסעי־הצלב, בימי המות השחור, בספרד, בזמן חמלניצקי, בזמן גונטא, ובהפסקות ובסירוגין יאכלונו ויהומונו עד עתה. אין אני מדבר ממקרים של שוד, גירוש ושמד שהיו במדינות מיוחדות, שהם, כמו מקרים יחידים התלוים במקום, כמעט שלא פסקו מעולם. בכל פעם שהתעוררה עלינו תנופת יד ההמון נפלנו כזבובים; האש, החרב ושפטי האספסוף עשו בנו שַׁמות נוראות, עד שמספר כל בני ישראל מגיע עתה אולי לסך שמונה מיליון נפש אדם, אם גם עמנו מונה ימיו לשלשת אלפים וחמש מאות שנה ויותר, בעוד שעמים רבים הצעירים ממנו ימנו את מספר אנשיהם לעשרות מיליונים.

לכל הרדיפות, הגרושים והשמדים האלה עוד לא נראה קץ, – ואנחנו איננו חפצים עוד לרדת מהרי־השרפה הבוערים עוד עתה תחת רגלינו! עוד אנחנו מנחמים את עצמנו הבל בתמימות לאמר: „אין רע, היהודים סבלו תלאות עוד יותר גדולות מאלה, והיהדות לא כלתה". אך הבאמת כל היהודים שנשרפו, שנשחטו ושנהרגו על קדוש השם שמחים עתה לראות כי היהדות עוד לא אבדה את טפת דמה האחרון, וכי היא עוד ימים רבים מאד תסבול כל מצָרי שאול? האם גם אתם, בהאבקכם עם מר המות תחת סכין איזה אנטישמי צורר, תמצאו נוחם לכם בזה, שהיהודי הנצחי עוד יהיה נע־ונד לארך ימים בלי מרגוע? ומי מאתנו בטוח ממיתה משונה בשעה שיתחדשו הרעמים באירופה, וביחוד שמקרים כאלה כבר היו, כאשר הוכיחו הקירות המשפט בדבר באלטא וערים אחרות, גם אצלנו, גם בהונגריא *).

אך נעזוב מקרים יוצאים מן הכלל, כשמדים והריגות, ונשים עין על חיי היהודים ומצבם גם באותן הארצות, שכבר זכו לשווי־הזכיות. אז נראה כי גם באותן הארצות מצב היהודים, כבני ישראל, מלא שפלות, עבדות וחרפה, כי אך אז טוב להם בשעה שחושבים אותם לבני־אדם בכלל, אך לא ליהודים, וכי אך היהודים. אשר זה מאות שנים אבדו את רגש הכבוד הלאומי ונעשו עבדים וצוענים, יכולים להרגיע רוחם בחיים כאלה, אך עַם אחר, המכבד את עצמו יותר, לא היה יכול בשום אופן לשאת חרפה כזו.

ראשית כל, הנה חיי היהודים בכל מקום אינם בסדר ומשטר, אינם טבעים, ואינם יכולים להיות באופן אחר. כל עם יושב על אדמתו והוא חי בתבואות טבעה ובמצבה הגיאוגראפי וגם בכחותיו הפנימים; לפי

---

*) „ראזסוועט" לשנת תרמ"ב צד 547, 951.

כמה פעמים, למשל, הראו לדעת אצלנו, כי רבה העשירות בתוך אדמת קוקז וסיביריה וכו', שמשתמשים בה אצלנו במדה מועטת מאד, וגם זה ביותר על־ידי בני ארצות אחרות. ההוכחות האלה חזקות הן יותר מן הטענות על אדות התועלת שתבוא להמדינה כלה על־ידי הרחבת זכיות היהודים, ואף־על־פי־כן כמעט שאין משים עליהן לב. ובכלל החסרי הוכחות הם בני האדם? כמה פעמים, למשל, הוכיחו לפני ביסמארק, כי כפי מעוט המכס במדינה, וכפי רבות חופש המסחר בה, כן יגדל עָשרה, ואף־על־פי־כן לא חזר ביסמארק מדעתו על אדות דברים כאלה. והדבר הזה מובן בנקל: התועלת והנזק אינם מושגים מחלטים, אבל מושגים התלוים בערך אנשים שונים, ומה שהוא מועיל לפני הקונה, פעמים שהוא מזיק להפבריקאנט וכו'. לפיכך גם אוצר הממשלה לא תמיד יקבל נזק על־ידי הגבלת זכיות היהודים. למשל, המ"ע „גאלאס" סִפר זה לא כבר, כי בזמן קצר ידוע, שבו עסקו בלתי־יהודים במסחר הי"ש מחוץ לתחום מושב היהודים נתרבה עשית הי"ש על סך 60%, בזמן הזה נתמעטה העשיה הזאת על 8% באותם המקומות, שהיהודים סוחרים במשתה הי"ש. אם כן, נוכל לשער, כי הגבלת זכיות היהודים בעניני הי"ש תוכל לשלם לאוצר הממשלה מה שהוא מפסיד על ידי הגבלת מעשי היהודים בענינים אחרים. ומה שנוגע לאהבת האדם, ציוויליזאציה ועוד מלות מרעישות כמו אלה הנה הן, לפחות בנוגע לנו, אינן אלא דברים בעלמא. אך עליהן אדבר להלן. כן, אין לנו לקוות מאומה משירי הבל של מליצינו מְיַשְׁנֵינוּ. מצבנו הרע ידל מיום ליום, והתרופה היותר בטוחה להשמר מכליון הפרוטה מכיסנו אינה אלא ישוב ארץ־ישראל.

ד.

כל מה שאמרתי עד עתה, לא אמרתי אלא לפי דעתם של בעלי־בתים פשוטים, לא כפי שמדברים עם אנשים, שרגש הכבוד גדול אצלם, אלא כפי שמדברים עם עבדים שפלים, שאינם רואים מאומה להלאה מחוטמם, שאינם מבינים אלא אותם הצרכים ההכרחיים, המשותפים לאדם ובהמה, ואינם דואגים לשום דבר מלבד לדברי מחיתם השפלה. אך הענין הזה ירום ויתעלה מאד־מאד, אם נדבר עליו כמו שמדברים בני־אדם אמתים, אם נביט עליו לא בעיני עבדי עולם, אך בעיני בני־חורין, אשר רגש כבודם יקר להם הרבה מאד מצרכי הכרס הפחותים.

זה יותר מאלפים שנה הננו נרדפים באף על ידי עמים שונים כמעט מבלי מנוחה. אכלונו, הממונו היונים במצרים – במקום שהיינו אז זרים,

של נייר, הולכות הלוך וגדול, ובכל מקום שיש עניות – שם גם פשעים, גם מיתה מרובה וכל בלהות צלמות...

ומה נעשה בבנינו, הדור המתגדל עתה? בבתי־הספר הנם מתקבלים בקושי, ואחרי בואם שמה ישפילו כבודם עד עפר, בכלותם את למודיהם אין נותנים להם עבודה; בבעלי־אומניות, משרתים בחנויות ובסוחרים קטנים אין לנו מחסור זה מכבר, ולהיות עובדי־אדמה אין להם רשות בסבת „החקים"; מה איפוא נעשה, ואיה תשועתנו?

אם כן איפוא, תבא השאלה, מדוע לא נכין קולוניות לבני־ישראל בארץ הסמוכה יותר לרוסיה מכל הארצות הראויות ליסוד בהן קולוניות ליהודים, היינו בארץ־ישראל, תחת אותן הקולוניות שהיה במחשבה ליסדן ברוסיה? עד מתי נעשה שקר בנפשותינו להונות את עצמנו בתקוה על ימים טובים מאלה, אשר עד עת בואם ימותו אולי כמחצה מן המון עניינו ברעב, בכל אופן שיהיה? עוד זאת, היבואו ימים טובים מאלה בזמן קרוב מאד, או בלתי קרוב כל כך? ואם אינו ראוי להחליט על־פי פעולות האנטיסי־מיטיזם באירופה, כי ברבות הימים תרבינה תלאות עמנו השנוא בכל מקום? האמנם מליצינו, ובראשם מתנגדי ישוב ארץ־ישראל בין שהם צבועים ובין שאינם צבועים. נושאים קול במדבר, מתאמצים לדוכיח לפני הפובליקה הרוסית, שאינה קוראת כלל מכתבי־עת לישראל בכל לשון שיהיו, כי הגבלת זכיות היהודים מביאה נזק רב גם להמדינה, גם לאוצר הממשלה, כי אי־אפשר (?) ללחוץ את היהודים במדה כזו, כי שלילת האויר ומקורי הפרנסה מאת עם כארבעה מיליון אנשים אינה מסכמת עם היושר, עם אהבת האדם ועם תורת הציוויליזאציה, שעל כן מצב היהודים כמו שהוא, לפי דבריהם, לא יוכל להאריך ימים, וכיוצא בזה תנחומין של הבל. אך מנחמי עמל שלנו, כפי הנראה, רוצים אך לכתוב מאמרים ולהביא את קוראיהם לידי גיחוך, כי רחוק להאמין שיאמינו הם עצמם בדבריהם. הלא ידוע להם, כי שאלת היהודים בימים האחרונים הוצגה אצלנו על בסיס הלאומית, במקום שאין משים לב על עניני התועלת, ובשביל זה לבד אין שום מקום עתה לכל הוכחותיהם מפתרונים שונים שנתנו לשאלת היהודים בימים שעברו, בשעה שלא חשבו את היהודים לעם זר, כעין אויב ובעל־מלחמה. אך גם בכלל הנה גם הנסיון שעשה המנוח ארשאנסקי, להעמיד את שאלת היהודים בקשר עם התועלת הכללית, הביא גם בשעתו ברכה מועטת לנו, ולדבר כדברים האלה עתה הוא דבר שאין לו שחר. ועוד, הנה מליצינו בשם התועלת הכללית צריכים לדעת, כי בני־האדם לא תמיד חפצים להבין דברים כאלה.

ותרמ״ב, אז בלי ספק הוכפל הסך הזה, ואפשר שהיה מגיע עד שלש פעמים כמוהו. כל מי שרצה בהטבת מצב אחיו, כל מי שלא נכבה עוד בלבו זיק האהבה האחרון לעמו, חשב לחוב קדוש לעצמו להשתדל בדברים ובמעשה להגדיל את הסך של „הקרן הקימת׳, אשר מטרתה היתה כפולה: ליסד קולוניות לבני־ישראל ברוסיה לעבודת־האדמה ולהעביר לערי רוסיה הפנימית בעלי־אומניות מבני־ישראל. רבים חשבו כי עתה בא הקץ לתלאות ישראל, כי לקץ כל הקצים יחלצו בני־ישראל מרעב, מקר, ממסחר המשקאות, מן הסרסרות ומכל מיני מחיה בזויה. האמנם, יְסוד קרן קימת, אשר לא ממנה בעצמה, אך מן הרבית אשר תביא, יֻקח כל הדרוש לחפץ הקולוניות והעברת בעלי־האומניות, לא היה בכחו להביא תקות החפצים בתשועת עמם, כי סך הרבית ההיא היה מצער מאד, אם גם היתה הקרן הקימת גדולה חמש פעמים מאשר היתה אז — אך אין ספק שהקרן הקימת גם כמו שהיא היתה יכולה להביא איזו עזרה להמון בני־ישראל עטופי־רעב.

אך הנה נבראו החקים לפי שעה והרעמים של נייר, אשר עשו את הקרן הקימת לעץ יער, אשר פריו לא יצלח למאומה. יְסוד קולוניות לבני־ישראל ברוסיה היה לדמיון של הבל, מפני שאין בני־ישראל רשאים לקנות קרקע או גם לחכור אותה מחוץ לעיר, והעברת בעלי־אומניות לערי רוסיה הפנימית היתה לאסיפת רוח בחפנים. דַיו לאחד מן „המתיהדים׳ (כת דתית ברוסיה) לבא בדרך העברה לאותה העיר שבה התישב האומן העברי, עוד יותר: די הוא שתחשוב הפוליציי שאפיקורוס כזה בא אל העיר ההיא, — והיהודי האומן שנתישב מחדש יוּשַב תיכף לביתו, כאשר קרה מקרוב להאומנים העברים בטאמבאוו, שנשלחו שמה בכסף הקרן הקימת*).

כן, הקרן הקימת היתה לבני־ישראל כאוצר סגור ובלום על־ידי כשפים, אשר לא ייטיב ולא ירע לאיש, ואף־על־פי־כן נדיבינו עודם מחזיקים בתומתם ומגדילים את סכום „הקרן הקימת במיתתה׳ הזו, שאין בה תועלת לשום איש!

בין כה עניות המון היהודים והתרוששות עשיריהם, שסבלו מן הפרעות

---

*) החק האוסר לבני־ישראל לשבת במקום שיש „מתיהדים״ בטל עתה (עי׳ רוס. יעוור. № 23 לשנת 1884), אך גם בהבטלו עוד לא בטלו כל המכשולים המונחים על דרך העברת בעלי־אומניות חוץ לתחום מושבנו. כן קרה, למשל, איזו פעמים, שהשוטר בא להאומן העברי ביום השבת או בחג, או בלילה לראות אם הוא עוסק במלאכתו, ורשות בידו לגרש אותם שאינם עוסקים במלאכתם. האומן אינו רשאי להחזיק בביתו את אביו ואמו הזקנים, ואפילו בניו, כשמגיעים לבגרות, חייבים לשוב אל תחום מושב היהודים, שאפשר שלא ראוהו מעולם ואין להם שם מכיר ומודע.

יחס לכל אלה הגזרות והפקודות עם איזה חוק רביעי או ששי משלשת החקים לפי שעה – אין יודע, אך גם אינו מעלה ואינו מוריד. עניות המון היהודים אינה משתנית על־ידי זה.

אם נסדר לפנינו את מצבם הנורא של היהודים קודם הרעמים ונחבר אותו עם כל מיני הרעמים, שנזכרו למעלה עם כל הגזרות, הפקודות ותולדותיהן, אז יוצג לפנינו מחזה נורא מאד, מחזה מלא יאוש... פה קשי־יום תושבי „התחום", פניהם חורות כפני מתים, עליהם בלואי־סחבות אשר לא יכסו מערומיהם, אצלם לובשי בגדים שלמים, שהיו עד עתה שבעים ללחם ושנגרשו עתה מן המחוזות הפנימיים ומן הכפרים סביבות הערים, פניהם חדשות בתוך „התחום" ונכונים מעתה לכל מחסור ותלאה; לא הרחק מהם מורים, עובדי עבודתם במכונות מסלת־הברזל, סופרים אצל הפקידים, מוכרי משקה וכו׳, שנגרשו מכהונותיהם ועבודותיהם וישארו בלא לחם; הלאה מהם מצד אחד אנשים שהיו חוכרי אדמה ובעלי־קבלנות וכו׳, האוכלים את יתר הפליטה שנשארה להם מאז, מתנפלים על כל מיני המסחרים הקטנים בקפחם בזה את פרנסת הסוחרים הקדומים, ומצד השני רופאים ורוקחים חסרי משרה ועבודה, ואת כלם מקיפים בידים פשוטות השדודים עם הפליטים, ששבו ושהושבו מארצות אחרות!...

כפי הנראה, כל זה ידוע כבר היטב לכל איש עד שהמזכיר את הדברים האלה אינו אלא מעלה גרה לפני הקורא דברים, שכבר ידועים לו מן הנסיון וממעשי יום־יום שראו עיניו. אך אם כן עוד יותר יתפוצץ הלב לשבתנו בחבוק־ידים מבלי עשות מאומה, מבלי לדאוג כלל לא דאגת היום הזה ולא דאגת מחר, מבלי לחשוב לא על עצמנו, ולא על אחרים! אם כן, הלא אין לך שטות ואולת יותר מזו, שכסף החברים ישלם עוד עתה בדיוק לקופת קרן הקימת להפצת עבודת־האדמה והאמנות בישראל ברוסיה, שהוא דבר שאין לו שחר עתה!

ידוע, שלפני שלש וארבע שנים, בשעה שכל היהודים ברוסיה חשבו כי טוב „לשבת דומם אצל הים ולחכות עד שיתראה השמש מבין העבים", אז עסקו סופרים הרבה, ובתוכם גם כותב הדברים האלה בשאלת הכנת קולניות לבני־ישראל ברוסיה. ידוע גם כן, כי למזכרת כ״ה השנים לממלכת הקיסר המנוח אלכסנדר השני, נוסדה באמת על־ידי ה׳ שמואל פאליאקאוו „קרן קימת" להפצת עבודת־האדמה ואומנות בתוך בני־ישראל, ובמשך מחצית שנה, היינו בקיץ תר״ם, נאספו נדבות לתכלית זו יותר משתי מאות אלף רו״כ, ולולי עניות היהודים בחרף תרמ״א, ואחריה הפרעות בשנות תרמ״א

היהודים האפשרות למצוא פרנסתם, כפי העיקר של איזו סופרים „להפוך את חיי היהודים עליהם למשא וישיבתם בארץ לבלתי אפשרית". הן היה מקום לומר, כי אם לפי היסוד החמישי[1] של שלשת החקים לפי שעה כמעט שאין אפשרות ליהודי להחזיק בית־משקה; אם המסחר של העברים קבל הגבלות שונות על־פי החקים ההם ובאוריהם שביד כל בעל איזו משרה; אם באיזו ענינים ופעולות, כמו בנוגע לרופאים ובכלל בעסקי השכלה, החלו לשים לב אל מספר היהודים בערך שאר יושבי הארץ, מדוע לא יתירו, לפחות, שאחד אחוז מחמשים אכרים וחוכרי אדמה בלתי יהודים יהיו מן היהודים, שסוף־סוף הנם בני־אדם גם הם וצריכים לפרנסה? אך לא, גם אותם היהודים אשר לא נגרשו מן הכפרים על־פי החקים לפי שעה יגורשו המונים־המונים על־פי החלטות מועצות האכרים, הנוהגות עתה במדה נפרזה מאד.

זוכרים אנחנו, כי עם כל התחבולות שהשתמשה בהן ממשלת ניקולאי הראשון לגרש את היהודים מן הכפרים, הנה התמשך המועד האחרון הנועד להגירוש הזה תמיד מזמן לזמן, ובסוף, מאין יכולת להוציאו לפעולות אדם, בטל לגמרי בפקודת הממשלה. אך הדבר הזה יוצא לפעולה באופן נקל מאד, גם במקום שאין החוק דורש אותו. הדבר הזה מובן מאליו: אז היה לנו עסק עם החק, ועתה – עם הרעמים. הראשון מתנהג על־פי מצב האנשים שאליהם הוא נוגע, משים עין על סבות הגונות, ולהאחרון אין לו אלא הריסות בלי חמלה.

זהו העיקר של הרעמים של נייר ותכונתם, ידם בכל: גם בהחקים לפי שעה, גם בבאוריהם, הרבים על־פי סברת הכרם[2], גם בהגבלת מנוי יהודים רופאים לחיל־הצבא, גם בזה שבהנהגת־הקרקעות (זעמסטווא) אין היהודים מתקבלים לרופאים, גם בהשתדלות למעט מספר תלמידי בתי־הספר הכוללים מבני היהודים, גם בהחלטות הרבות לגרש את היהודים מן הכפרים[3], גם בהרחקת היהודים ממיני קבלנות שונים, גם בזה שאין נותנים להיהודים לכונן בתי־מרקחת חדשים במקומות שונים[4] וגם בפקודות איזו פקידים באיזו מקומות להרחיק מעבודתם את היהודים הפועלים במכונות על מסלות־הברזל, היהודים המשרתים בתור סופרים באיזו בתי־פקידות ואת העבריות המורות בבתי־ספר לעברים[5], שלוקחים תחתיהן מורות מבנות הא״ץ וכו׳. אם יש

---

[1]) חרוניקה של ה„וואסחאד" לשנת תרמ״ב צד 754, 755. [2]) שם צד 794, 813, 1026, 1058. [3]) „ראזסוועט" לשנת תרמ״ב צד 829, 952, 1272, 1294. [4]) שם צד 508, 509; חרוניקה של ה„וואסחאד" לשנת תרמ״ב צד 8, 907. [5]) שם צד 1036, 1111, 1220.

הס־י לחם? הן לפניהם היו אך שתי דרכים: אם למצולות ים, או לחוץ לגבול רוסיה, במקום שלא היו לא פורעי פרעות, לא מבעירי אש בערים ולא תחום מושב היהודים. רגש שמירת־עצמם הכריח אותם לבחור בדרך השנית, ומהם ראו וכן עשו הרבה מיושבי „התחום" אשר כבר כשל כח סבלם מן הרעמים, מפחד תמיד ומגור מסביב, משביתת המסחר ומאפס עבודה. אז החל הרעם הרביעי: האֶמיגראציה.

בכל הגירושים והטלטולים ממקום למקום שעברו עלינו לא היה כמעט אחד מהם אשר עשה רושם רע על מצב ההמון האובד בעניו, כמו שעשתה האמיגראציה הזו. בכל זמן שהיו לנו תלאות כאלה היו העשירים תומכים תמיד את העניים, והצרה היתה צרת רבים, אך לא כן היה עתה. אם מפני רוב פאטריוטיזמוס שאין לו סבה מספקת, או מפני חסרון רגש החמלה, שבמקום שיש הרגש ההוא צריך תמיד להיות איזה חסרון־כים, יהיה איך שיהיה, הנה החליטו אסיפותינו וגדולינו בראשן, כי „יקברו המתים את מתיהם", או, לדבר בלשון המתחכמים שבנו, „להניח את האמיגראציה כמו שהיא" [1]. לפיכך מכרו העניים הפליטים את כליהם (ביחוד לנוצרים, כי היהודים פחדו לקנות איזה דבר פן יהיה למשסה ברעמים הבאים) בעד החלק העשירי משוויים, והאמיגרציה עצמה, שלא היו בה כל סדרים, כלתה בתהו בלי שום תועלת. הפליטים, אשר כלה כחם בכל מיני יסורים בברודי, בלונדון ובערים שונות באמריקה [2], הושבו המונים־המונים לתחום מושב היהודים ברוסיה, וברובם אין להם גם עתה לא כתונת ולא כר וכסת.

אך כל דבר יש לו קץ, לפחות לאיזה זמן. מעת שהָפקד הגראף טולסטוי להיות לשר־הפנים נפסקה תנועת אותה החוליא הנסתרת, שפעלה זמן רב כוה למען הרמת רוח העם, אשר בשביל זה, כפי הנראה, נסתם המעין של פורעי הפרעות ויחד עמו כלו הרעמים שברחובות וגם הרעמים של אש. פסקה גם האמיגראציה, מצד אחד מפני שלא היתה לה אחרית, ומצד השני מפני שהושבה המנוחה, ביחס לזמן הקודם, ולא פחדו עוד לילה ויומם. אך הרעמים של נייר נשארו כבתחלה, כי, כמשל ההמון, „דברים הכתובים והתתומים, לא יעקרו גם בקרדומים". אך במה נחשבו שלשה מיני הרעמים שזכרתי להרעמים של נייר? אין זה כי אם תחבולה מסודרת שהמציא איזה איש „להביא את היהודים למצב של שיירא של צוענים", תחבולה לשלול מן

---

[1]) הרוניקה של ה„וואסחאר" צד 837, 839. [2]) „ראוסוועט" לשנת תרמ"א צד 1614, 1880, ולשנת תרמ"ב 144, 349, 730, 836, 1128.

הסאמאביטניקים (האנשים האומרים כי הרוסים צריכים לחיות על־פי נימוסי אבות־אבותיהם ולא ללמוד אל דרך הגוים במערב אירופה) ושונאי מין האדם הרגישו איזה חג במחניהם, במקום ידוע קבלה איזו חוליא נסתרה תנועה, שממנה היתה צריכה לצאת „הרמת רוח העם", מצפון באו, בלי ספק בעזרת איזו אנשים, המונים פראים — והרעמים החלו!...

ג.

„הרעמים!" הנה זו היא מלה קטנה אך איומה מאד! בה גם חרדת לבב, גם שוד וחמס, גם הצגת האדם ערום עד שיוכרח לחזור על הפתחים, גם מכות ומהלֻמות, גם לידות קודם זמנן, גם עינוי נשים, גם רציחות נפש!

אלפי יהודים נשארו פתאום בלא כתונת ובלא פת־לחם, ורבבות, אשר בעצמם לא הוכו מיד פורעי הפרעות, נתדלדלו ונתרוששו משביתת המסחר והברחת הנכסים שבאו לרגלי הפרעות. ראו לשים לב, כי לא לבד מקרים של רציחת נפש, אך גם מקרי עינוי נשים הרסו עד היסוד חיי משפחות שלמות. כי מלבד מה שחתנים רבים הפרו את ברית תנאיהם עם כלותיהם, שהאסון הביא אותן לשבוע חרפה מתאותן הבהמית של פורעי הפרעות, הנה נשים רבות נגרשו על ידי זה מקְניהן, כי לפי דתנו אשת כהן שנאנסה אסורה לבעלה, ופורעי הפרעות בלא ספק לא שאלו את הנשים האמללות, אם הן נשי כהנים או לא?

כל המדות שאנו מונים בהרעמים עם תולדותיהם (מלבד עינוי נשים) נמצאו גם בהרעמים של איש [1]), היינו בתבערות אין מספר שהיו באותם המקומות, שעל פי סבות שונות לא היו מוכשרים למעשי חמס בריש גלי. גם התבערות, כמו הרעמים, הקדירו את פניהם של ישראל כשולי קדרה והעצימו את עניותו.

כמעט בזמן אחד עם הרעמים ברחובות והרעמים של אש התחילו גם הרעמים של נייר בלשכות סופרי הפקידים. יהודי קיוב נגרשו מן העיר הקדושה הזו תיכף אחרי שהיו לבז ולמשסה ויתרוששו עד היסוד [2]), ומעשים כאלה היו גם בשאר ערי רוסיה וכפריה ובתחום המשים ווערסט מן הגבול [3]). אך אנה יכלו להמלט המגורשים האמללים האלה? האם לערי גן־עדן היהודים, המכונה בשם „תחום מושבם", שנהרסו, נשדדו ונשרפו, המלאות גם בלעדיהם

[1]) „ראזסוועט" לשנת תרמ"א צד 1014, 1424 ולשנת תרמ"ב צד 668, 702, 822. [2]) שם לשנת תרמ"א צד 894, 1016, 1416. [3]) חרוניקה של ה„וואסחאד" לשנת תרמ"ב צד 60, 154, 1250.

היה אתי אפילו גליון אחד. אף־על־פי־כן הצליח בידי לחבר רשימה מ ע ש ר י ם ערים, שבהן סבלו היהודים רעב נורא. ערים ששמן מתחילות בארבע אותיות מן הראשונות לפי סדר האלפא־ביתא הרוסית, היינו באותיות בוג״ד. שערו בנפשכם את המחזה שהייתי יכול לתאר, אם היתה רשימתי זו נגמרת עד סוף האלפא־ביתא הרוסית על־פי כל הגליונות של מכתבי־העת לישראל בין בשפת־עבר ובין בשפת רוסיה; אז היה המחזה הזה לא רק מפיל שֵׁנָה על הקורא, אלא גם לפעמים מעורר יגון. אז היה נראה, למשל, כי בקובנה נוסד בעזרת שר־הפלך מקום למכור לחם בזול ל ח מ ש ת א ל פ י ם א י ש, גם הוכן בית־תבשיל חנם בעד חמש מאות איש, אשר אך העשיריה בהם היו עניים שלא מבני־ישראל (בלי ספק מפני שהם לא סבלו כל כך, כי באופן אחר לא היה שר־הפלך מסכים לדבר־עול כזה) (עיין „ראזסוועט" שנת 1881 № 3 ו„רוססקי יעווריי" שנת 1881 № 6). אז היינו רואים בפרטי המחזה ההוא, כי משפחה אחת באשמינא (פלך ווילנה) כפי זכרוני, מ ת ה ב ר ע ב, כי בעיר מיר (פלך מיר) התנפלו עניי היהודים על בית אוצר דגן של איזה יהודי ממפקיעי שערים, שאסף דגן למכור אותו לערים אחרות, ו י ש ד ד ו את בית־האוצר ההוא („המליץ" שנת 1880 № 37) ועוד מעשים כיוצא בהם. אם תוסיפו לכל אלה את הדבר הידוע, שיש הרבה מקומות קטנים ברוסיה, שאין שם סופרים מודיעי חדשות במכתבי־העת, ועל־כן עניני הערים ההן אינם נודעים ברבים, אז תראו, כי בעת ההיא, שעליה אני מדבר, הקיף הרעב את כל תחום מושב היהודים ברוסיה.

אפשר שאיזה קורא יאמר, שהדבר הזה לא היה אלא מקרה, אך באמת אין הדבר כן. ידוע, שבשנה ההיא לא היה רעב ברוסיה, אך יוקר, שבאמת אינו נורא במקום שיש שכר ועבודה. אך בתחום מושב היהודים, שבני־ישראל היושבים שם צפופים מאד מוכרחים להתעסק ביחוד במלאכות שונות ובמסחרים קטנים, רבו מבקשי העבודה על נותניה והמוכרים על הקונים, כידוע, ועל־כן עניות בני־ישראל גדולה מאד בכל עת, ובשעה שצרכי אוכל־נפש מתיקרים מעט מצבם יורד מדרגה אחת, מן העניות אל הרעב. אלמלא היו המון היהודים בתחום־מושבם עניים ואביונים גמורים, כי אז לא היה מצבם מתמוטט בתכלית על־ידי יוקר מקרי ולא היו באים לידי רעב כללי.

בעת שַׁוְעת המון היהודים שהתענו מן הרעב ותולדותיו, כמו חולשת הכחות, הדרוקן של רעב וכו', קרה ביום מר אחד בעיר־הבירה מקרה מרגיז לב מאר: הקיסר שקרא דרור לעבדי־עולם נפל חלל מיד מרצח. כהונת שר־הפנים עברה מיד הגראף לוריס־מעליקאוו ליד הגראף איגנאטיעוו...

ב.

כבר הסכימו כל חוקרי מצב בני־ישראל בתחום מושבם, כי עניות המון בני־ישראל נוראה מאד. אך כדי שלא לדחות את הקוראים בדברים בעלמא, הנני לחשוב את המקרים המעציבים שנראו בתוכנו בכלל בכל תחום מושב היהודים והערים הסמוכות לו בזמן שקודם הרעמים, היינו בחרף תרמ״א.

אלה הם המקרים הבולטים שאינם צריכים באור:

„ב א ל ט א – מי שהיה אך פעם אחת בבאלטא (שמעו: ב א ל ט א לפני הרעם שהיה בה) יתפלא לראות חנויות הרבה במספר רב מאד וכו׳. התבוננו היטב לחיי הסוחרים האלה ותראו, כי צרכי חייהם מצומצמים באופן שאין למעלה ממנו. משפחה שלמה, בת שבע או שמונה נפשות, מסתפקת בארוחה של חצי ליטרא בשר כחוש וגם זה לא ירשו לעצמם בכל יום וכו׳. הבתים, שהיהודים בבאלטא יושבים בהם, דומים יותר לרפתים מאשר למושבות בני־אדם, ואף־על־פי־כן בבתים האלה, שאין בהם יותר משנים־שלשה חדרים, יושבות לפעמים ארבע משפחות וכו׳. מצב בעלי־המלאכה גם הוא איננו טוב ממצב הנזכר בזה. (מכתב־עתי „רוססקי יעווריי״ שנת 1881, № 7).

ב ר ד י ט ש ע ו ו – השאלה היותר גדולה אצלנו היא שאלת הלחם וכו׳. יודע אני איזו משפחות המתות ברעב ממש. ראוי היה שבעלי־הצדקה בעירנו יפתחו חנות למכור קמח במחיר זול, כאשר עשו בשנה שעברה וכו׳. מראה בתי עניינו עושה רושם נורא. חדרי הבתים דומים יותר ללולים וכו׳. החלונות מלאים טלאות של נייר (המאמר הזה נכתב בחדש פעברואר) וכו׳. בנדי האמללים יושבי הרפתים האלה... הם בלויי־סחבות וכו׳. פני בניהם הוֹרים, כחושים, חלשים ומלאים קמטים, כמו זקנים (מכתב־עתי „ראזסוועט״, שנת 1881, № 8).

כ א ב ר ו י ס ק – היוקר והרעב מתחזקים פה, עניינו, כקרבם יהודים, סובלים מאד ו מ ת י ם ב מ ד ה מ ר ו ב ה (שם שנת 1880, № 46 בשם המכתב־עתי ווילענסקי וועסטניק) *).

י ע ק א ט ר י נ א ס ל א ו ו...׳

אך הנה כשל כח סבלי לשנות כמה פעמים את הספורים האלה הדומים איש לחברו, שבלי ספק קצה בהם גם נפש הקורא. רב לי להגיד, כי באספי את הספורים המעציבים האלה חסרו לי גליונות הרבה ממכתבי־העת „רוססקי יעווריי״ ו„המליץ״, וממכתבי־העת „המגיד״ ו„הצפירה״ לא

*) השמטתי בזה רשימת ערים הרבה שבאו מהן ידיעות כאלה, שלא להלאות את הקורא.

מתנגדי חדוש ימינו מתפלגים לשתי מפלגות: האחת מהן בעצלות ובבלי דעת מתעבת כל הכנה להטיב מצבנו על־ידי איזו פעולה היוצאת מגבול ארצות מושבותינו, והשנית מתנגדת בדעת נפש לתחית אומתנו בארץ אבותינו וחדוש ימינו כקדם. על דגל הראשונה יחחשבו רוב העשירים, אשר טענותיהם לא נשמעו בקהל על־ידי הדפוס, אך מובנות ממילא. הם סבלו אך מעט מן הרעמים, או שלא סבלו מהם כלל, והנם חושבים אותם לדבר מקרה ועובר; אינם יודעים מאומה את עניותו הנוראה של המון עמנו, ובשבתם שלום מפחד אינם מבינים: מה החרדה הזאת? מאיזו סבה התעוררו פתאום איזו בטלנים לקרוא בקול על דבר תחית האומה, או כמו שאמר מכתב־עתי רוסי אחד לעברים בלשון הנהוגה בתיאטראות: ‚בני הנעורים בקשו להם ארץ־ישראל?' הלא ענינים מבהילים כאלה דורשים כסף, ומי הרשה להם לחמום מזמות על כיסנו?

על דגל המפלגה השניה יחנו בעלי־ההשכלה שבנו שנעשו לרוסים, פולנים, אשכנזים וכו'. אלה בעלי־ההתבוללות, אשר כל יחסם לעמם בארצנו אינו אלא בזה, שגם הם בהולדם ובמיתתם נכתבים בפנקסי בני־ישראל אצל רבניהם, ושהתנאי הידוע בספרי המקום בשם „מלבד העברים" מתפשט גם עליהם, ובחוץ־לארץ אין להם על־פי־רוב שום יחס וקשור לעמם, – מנהמים אותנו בתנחומים של הבל ובשירי תהו שהם משוררים לנו בצביעות, לאמר: „הרעמים הם דבר של מה־בכך, כי רבת צררוני מנעורי, יאמר ישראל, וצרות יותר גדולות מאלה נשאנו" [1], או בדברים כאלה: „אור הציביליזציה ואהבת האדם יפרשו כנפיהם על תבל כלה ומנוגה נגדה ינוס חשך, היינו שנאת לאום ביחד עם האנטיסימיטיזם", או „היהודים אינם בני עם אחד, אך בני אמונה אחת, ועל כן אין להם רשות לחיות חיים בפני עצמם" [2], ושירים כאלה וכאלה נשמעים לנו מעל מכתבי־העת של בני התערובות האלה. אחרים, ביחוד הפילוסופים אנשי־המעשה שבצפון, מכנים כל רעיון הנוגע בתחית אומתנו, ובכלל זה גם יסוד קולוניות בארץ־ישראל, בשם דמיון של הבל ולפעמים גם בשם עבירה כנגד חוקי המדינה.

אך נראה עד כמה צדקו דברי השאננים מאנשי־המעשה וחקירות הצבועים מבעלי־ההשכלה.

---

[1]) חרוניקה של „וואסחאד" לשנת תרמ"ב צד 976 ועוד מקומות. [2]) שם צד 1124 ועוד מקומות.

אף רגע אחד שהיה מוכשר שיתאספו בני־ישראל בארץ אבותיהם בהמון ולהאחז שם? הבאמת נולי שפניא, שנתישבו במקומות רבים בארץ תוגרמה, לא יכלו ללכת עוד צעד אחד הלאה ולבא לארץ־ישראל? בתחלת המאה הרביעית לאלף הששי קבל דון יוסף נשיא במתנה מאת השלטון סלימאן את העיר טבריה וסביבותיה, ויחפוץ הנשיא ליסד שם קולוניות לבני־ישראל, אך לא עלתה בידו. ומדוע?

ומה הביאה לנו התנועה הרבה בשנות תרמ״א ותרמ״ב? עשרות אלפים ברחו לאמריקה, אלפים נסו לארץ־ישראל, נוסדו אגודות, הכבירו מלים, קראו בקולי־קולות בראש כל דרך, גם נכונה היתה אספה בקיוב *) מבעלי־אגודות בערים שונות, ופתאום, ברגע אחד, כמו בפקודת מקל של קוסמים, היה כל אלה לאין ולאפס!...

האין כל זה אות נאמן, כי גם אבותינו, גם אנו בניהם הנאמנים, חפצנו וחפצים להיות חרפת אדם ובזויי עם, כי נעים לנו להיות כצוענים? כי אם לא כן, הלא היינו מחפשים עצה לצאת למרחב ממצבנו הנורא, מצב הצוענים! אך אם כן מדוע איפוא נִמָּלֵא חמה כחורי־ארץ בעת אשר אויבינו יחשבו אותנו במדרגה אחת עם הצוענים? האם הרגש הלאומי, האהבה לארץ אבותינו והחפץ לחיות חיים מסודרים כחיי עם ועם התפתחו בקרבנו יותר מאשר בקרב הצוענים? עוד זאת, האם אין אנו גרועים מהם? הם אין להם לא היסטוריה ולא ארץ־אבות היסטורית, ובעל־כרחם אינם יכולים להשתדל לחיות חיי לאום, להיות במדרגה אחת עם שאר עמים; אך אנחנו?... אנחנו גם אוהבינו גם אויבינו מראים לנו על ארץ אבותינו והננו אוטמים אזנינו משמוע דבריהם, הננו מתנגדים בכל כחנו להעצה לחדש ימינו כקדם, והננו נותנים יתרון לחיי גרים גרורים ובזוים על חיי אזרחים בני־חורין בארצם! כן הוא, מזלנו הביא אותנו לאותו המצב שאנחנו בעצמנו חפצנו בו ובדרך שרצינו לילך הוליך אותנו.

אך הואיל שיש אנשים שאינם חפצים בחדוש ימינו כקדם, בודאי יש להם טעם בדבר, או שהם מחכים לאיזו תשועה. לפיכך חייבים בעלי־החִדוש להוכיח למנגדיהם את טעותם, אולי יראו כי שוא תקותם לתשועה אחרת, כי אבד מבטחם; אולי יתבוננו היטב בשים לב במצבנו ואז יחפצו גם הם לחיות חיים מסודרים, חיים טבעיים, חיים לאומיים, ככל האדם, ואז יביאנו מזלנו להמצב שנחפוץ בו ובדרך שנרצה לילך יוליך אותנו.

*) עי׳ „ראזסוועט״ לשנת תרמ״ב צד 955.

.II

עתידות עמנו.

א.

מולו של אדם מביא אותו למצב שהאדם עצמו חפץ בו – יאמרו כל הפילוסופים, שאינם חושבים את המזל למושל טפש או לפרי שרירות לב יהיה מי שיהיה, אך לשלשלת של הכנות ופעולות, מחשבות ומעשים של אדם או עדה, אשר מהם מוכרחת לצאת תולדה ידועה באופן מיוחד ולא באופן אחר. עם המבט הזה על מולו של גוי ואדם יחד מסכימים גם דברי חז״ל: „אם יאמר לך אדם יגעתי ולא מצאתי אל תאמין" ומשל ההמון: „אין לך דבר העומד בפני הרצון".

אם אנחנו בני־ישראל סובלים זה מאות שנים כל התלאות שבעולם, נודדים מא״ץ לא״ץ מבלי למצוא מ־גוע מעט, גם לא רחמי אדם, והננו אך חומר הגון למדורות איש ולבתי־כלאים, למשסות ולקבול חִצים ובליסטראות מחמת ההמון ובעלי־ההשכלה המדומה, -- הנה ברור הוא, כי אך בנו האשם. אם מולנו הפך אותנו לחרפת נבל, – הנה אך הביא אותנו לאותו המצב, שאנחנו בעצמנו חפצנו בו.

אין אני מדבר על אבותינו קצרי־הראות מדורות הראשונים, אשר בסבת איזו סכסוכים קרעו את מלכות ישראל אחרי מות שלמה לשתי ממלכות, נלחמו אשה ברעותה שלא לצורך, נתמעטו ונתדלדלו, עד שלבסוף היו שתיהן בזמנים שונים למשסה לעמים חזקים מהם; אין אני מדבר גם באבותינו אחריהם, אשר כבנים נאמנים לאביהם הטייעא (בידואין) תֶּרַח החזיקו בכלל הנודדים: „במקום שטוב לי שם הוא ארצי" ובעלות הגולה מבבל ישבו למאות ואלפים בארצות נכריות, ומפני זה צר כחה של ארץ־ישראל עד שנפחה נפשה בתגרת יד רומי השודדה; – לא באלה אני מדבר, אך באבותינו מדורות האחרונים בימי־הבינים ושנות המאות האחרונות, הם בראו להם את מולם כמו שחפצו.

הבאמת, במשך אלף וארבע מאות שנה, מראשית ימי־הבינים, לא היה

שאננים? אם אנחנו נירא מפני מעצורים? הן כל דרך היינו זה כאלפים שנה מלא לעג שאננים ומעצורים, ונצח ישראל לא נפל שדוד! אבותינו בימי נחמיה לא היו מושלמים כמונו בידיעות שונות ומספרם היה מעט, אבל מה רב העז אשר לבשו לבנות חומות ירושלים! „ויהי מן היום ההוא חצי נע־י עושים במלאכה וחצים מחזיקים והרמחים המגנים והקשתות והשריונים וגו׳, הבונים בחומה והנושאים בסבל עמשים באחת ידו עושה במלאכה ואחת מחזקת השלח, והבונים איש חרבו אסורים על מתניו ובונים והתוקע בשופר אצלי וגו׳, ואנחנו עושים במלאכה, וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים וגו׳ והיה לנו הלילה משמר והיום מלאכה" (שם ד׳, י־טז).

הנה במעצורים כאלה נלחמו אבותינו ויוכלו למו, ואנחנו לא נצטרך להלחם, ולא להשיג חירות גמורה. אין לנו צורך לא בחומות ירושלים, לא בבית־המקדש, ולא בירושלים עצמה, העיר שאינה מרכזית, ושהיתה לבירת ממשלת ישראל אך מפני שהיתה בחלק יהודה, שממנו יצאה מלכות בית־דוד. אנחנו צריכים שיהיה מקום מקלט לנו, אנחנו צריכים לארץ־ישראל וגחוץ לנו בה מרכז אמתי, אך לא „סף רעל" או „אבן מעמסה לכל העמים" (זכריה י״ב, ב׳ ג׳); אנחנו צריכים לעוז רוח ולמעשה, ולזה הננו מוכשרים. קומה לעבוד עבודה, בית ישראל!

תשרי, תרמ״ב.

תרחיבו צעדינו כן נוסיף להתחרות אתכם ולקפח את פרנסתכם. בין כך וכך אין אנו, הזרים, מוצאים מנוח אצלכם.

אם אין אנו אשמים בזה, שהמקרה זָרה אותנו הזרים בתוככם, אם אנחנו, ככל האדם, יש לנו צדקה לראות חיים, ואם אתם אינכם סובלים אותנו, הנה עליכם למצוא לנו מקום, שבמשך איזו עשרות שנים, נוכל להאחז שם ולהיות כאזרחים ואדוני הארץ, ולא כזרים. בזה תצילו את עצמכם מהתחרותנו המזקת לכם, ואותנו – מתלאותינו הנצחיות שאנחנו סובלים מכם על לא חמס בכפינו.

מקום כזה, לדעתי, יכול להיות אך בארץ־ישראל!

אך אם גם אירופה הרודפת אותנו תאטום אזניה לקול תביעתנו הצודקת הזו, הנה אנחנו בעצמנו אין אנו רשאים להעלים עין ממצבנו בזמן הזה ובעתיד. עלינו לדעת כי בדברי ימי תלאותינו מתחיל עתה „פרק שני" בשם „קנאה לאומית", והמנוחה המעטה שהיתה לנו בימים האחרונים לא היתה אלא כנייר הנשאר חֲלָק בין פרק לפרק, שמדת גדלו באיזה חבורים תלוי לפי ראות עיני מסדר האותיות, או „הבחור הזעטצער", ואין אתנו יודע מראש כמה דפים כתובים בדם יכיל הפרק הזה, ואיזו פרקים יבואו אחריו. לפיכך עלינו להשתדל בישוב ארץ־ישראל על־ידי עובדי־אדמה מבני־ישראל ולהושיב עליה את אחינו באופן כזה, שבמשך מאה שנים יוכלו אחינו לעזוב כמעט לגמרי את אירופה המתקוממה להם, ולהתישב בארץ אבותינו הסמוכה לה, אשר יש לנו עליה זכות היסטורית, שלא תמה ולא אבדה באבדן ממשלתנו, כמו שלא תמה זכות עמי הבאלקאן על אדמתם באבדן ממשלתם. לפיכך יש יתרון גדול לארץ־ישראל על אמריקה, שגם היא זרה לנו, מלבד היתרון שיש לארץ־ישראל על הארץ החדשה בזה, שבה יוכלו אחינו להתעסק לא בעבודת האדמה לבד, אבל גם במסחר וחרושת־המעשה הנחוצים מאד בחיי כל עם, וביהוד בארץ המאחדת שלשת חלקי התבל: אזיה, אפריקה ואירופה, מה שלא יהיה נקל כל־כך באמריקה, כי לא לפי כחנו להתחרות עם יושביה העשירים.

על־פי הדברים האלה נחוץ לנו, לדעתי, לשכוח את אמריקה ולשים כל מעיָנינו בישוב ארץ־ישראל. האמנם אין ספק, כי לא פעם ושתים נשמע לעג שאננים ונצטרך להלחם עם מעצורים רבים להשיג מטרתנו. אפשר כי רבים מאחינו בני עמנו יאמרו לנו בדברי סנבלט החורוני: „מה היהודים האמללים עושים? היעזבו להם? היזבחו? היכלו ביום? היחיו את האבנים מערמות העפר?" (נחמיה ג', לד). אך, האנחנו יפול לבנו עלינו מלעג,

בנניזה את כל קורותינו שעברו, כל ההיסטוריה הנפלאה שלנו, אם נקבל בלב ולב את כל דעות שכנינו שאין אנו מודים בהן, אז בעוד איזו עשרות שנים יטמעו ויתבוללו הזרים בין האזרחים לבלי הכירם עוד, ולא יהיו עוד יהודים, ושֵם ישראל לא יִזָכר עוד. אך מבלי לדבר, כמה גרוע ומגונה מעשה ונָה כזה, מבלי לדבר כי מהתבוללות כזאת יאבדו לבנינו אחרינו אותם המעלות והכשרונות המשובחים שהצטיינו בהם בני־ישראל, ושאין לנו שום זכות לשלול אותם מזרענו, כמו שאין שום זכות מוסרית לאדם בריא לישא בשביל ממון בתולה שיש לה מחלה הבאה בירושה מאבות לבנים; מבלי לדבר עוד גם בזה, שעוד הדבר מוטל בספק גדול, אם יאבו העמים לבלוע אותנו ולהתבולל בנו, – הנה אין לנו שום צדקה לקוות על התבוללות נמורה וחלוטה. הנה התבוללות כזו אינה אלא מות לאומי, ולאום אינו יכול לאבד עצמו לדעת. ההתבוללות – היא מעשה ההיסטוריה, ואנחנו לא נדע למתי יעלה רצון לפניה להביא עלינו את הכליון, וביחוד בראותנו כי עד עתה לא היה בכחה להביא אותו עלינו. אינני מדבר על בורחים יחידים, הנה עושי נבלה בלבם וברעותיהם היו בכל עת; אך מצב בני־ישראל לא הוטב מעולם על ידיהם, והם, להפך, לפי דבריו הנכונים של הסופר המנוה מ. א. גינצבורג, המעיטו את מספר המוכים וירבו את מספר המכים.

אך אם יש צדקה לאירופה לבלי לסבול זרים, הנה גם לנו הזרים האומללים, יש לנו הצדקה לשים לפני עמי אירופה וממשלותיה את תביעותינו הצודקות. אמת הוא, כי כזרים נחשבנו באירופה, אך הלא לא ברצון עצמנו באנו להיות לכם למשא, כי ב ע ל - כ ר ח נ ו הגלו אותנו מארצנו למערב אירופה ומשם לפולין; לא אנו אשמים בזה, שחיל הרומיים, שהיו בו גם גדודים מעמי אירופה החיים עוד עתה, היה חזק ממנו; לא אנו אשמים גם בזה, שמזמן חלוקת פולין חלק אחד ממנו נעשה פתאום לעבדי רוסיה והחלק השני הִרבה עבדי פרוסיה ואוסטריה. אנחנו, להפך, היינו חפצים יותר להשאר על אדמת אבותינו ולבלי לדעת מחמדי ימי־הבינים עם האנטי־סימיטיזם והרעמים שמזמן החדש. עוד זאת, הלא בני־אדם הננו ויש לנו הצדקה לחיות ככל האדם, עוד יותר, הנה יש לנו הצדקה לדרוש שימת עין יתירה על מצבנו, כי עמנו הוא הקדמון בכל העמים המתוקנים החיים עתה, לא מעט הביא לאוצר הציוויליזאציה ועוד רב מזה ראה עמל ותלאה בחייו; אך, איך שיהיה, הנה לא יעלה על דעת איש לאמר, שאין לנו הצדקה לחיות ככל האדם. אבל אתם הנכם מדכאים את חיינו באירופה ועוד ידכם נטויה; הלא כאשר תגבילו את זכיותינו כן ירבו בנו אנשי און, וכאשר

פה הבאנו מעט או הרבה תועלת, פה קרוב לאלף שנים, יוכל היות יותר מן השנים שההיסטוריה הרוסית מונה לה, ינוחו עצמות אבותינו, שגלו מגרמניה לפולין, ופה שפכו אחינו ובנינו לא אחת ושתים את דמם להגן בעד ארץ־מולדתם, אשר לא תאבה לשאת אותם.

כן הוא, אין אנחנו רגילים לחשוב עצמנו לזרים, אך ההיסטוריה, הגבלת הזכיות והרעמים מזכירים אותנו את הדבר הזה, ששכנינו האזרחים אינם חפצים לשכוח אפילו רגע אחד. אך אי־אפשר לו לאדם למלא את מחסורו בהיסטוריה, בהגבלת הזכיות וברעמים; לזאת נחוצה עבודת הגוף או עבודת השכל, ובענין זה בעל־כרחנו עלינו לדהוק את רגלי איזה „אורח" על כל צעד, כי כל מלאכה שנעשתה ביד היהודי לא תוכל לבא ליד האורח. הן היה מקום להשוב, כי אין לך דבר משובח מן העסק בחכמות ובעבודת האדמה. אך לא: אך שום שמו הזרים את פניהם לעבודות אלה והנה נשמע קול פרוע: „הנה היהודי הולך"! בני היהודים לקחו להם את ספסלי בתי־הספר, שעליהם היו יכולים „בנינו אנחנו" לשבת. האמנם, קרוב מאד, שהנער „אברהם" שנתקבל לבית־הספר, מוכשר יותר ללמודים מן הנער „וואניא" שלא נתקבל שמה, ואם כן יביא אברהם יותר תועלת מאשר היה יכול וואניא להביא. אך מי ידאג לכמו אלה? האדם מתנהג על־פי־רוב כפי שתורהו טובת עצמו ולא תועלת החברה. — „היהודים עובדים בשדה ומקפחים את פרנסתנו!" ממילא מובן, שעל עבודות שאינן משובחות כל־כך אין עוד לדבר.

ברור הוא, שכל הימים שהאויר יהיה נחשב לקנין פרטי של איזה עם, והיהודים יצטרכו לאכול, לשתות, ללבוש בגד וכיוצא בזה, ואם כן — לעסוק באיזו עבודה ולקפח בזה פרנסת אחרים, כל הימים האלה יהיו היהודים למשא על האזרחים בכל דבר שיתעסקו בו. אם יתעסקו היהודים בעבודת האדמה ובכל עמל כפים, היינו שיתחילו להתחרות עם ההמון ולירד לאומנותו, אז יעלו עוד ביותר עליהם את חמת ההמון. הלא נודע, כי היהודים עובדי־האדמה ובעלי־האומנות סבלו יותר מכל אחיהם מן הרעמים.

ד.

איזה הדרך, אם כן, לצאת למרחב מן המצב הנורא הזה?

ברור הוא, כי אך דרך אחת לנו: לבלי נהיה עוד זרים.

אך באיזה אופן? אפשר שקטני־הנפש וקטני־השכל שבנו יאבו לרפא כל תחלואינו ברפואה אחת, בהתבוללות גמורה וחלוטה. אם נרון

הצדיקים כל מיני תועבות שבעולם וכמעט גם עון הטלת סם המות בבארות, ולא יאמרו ברור: „לא טוב לקחת לחם הבנים ולהשליך..., לפחות, לזרים?"

הננו רואים איפוא, כי תחת שהיה היהודי שנוא בימי־הבינים כבן אמונה זרה הנה הוא שנוא עתה כבן עם זר, והתולדה היוצאת ממבט זה או זה הלא אחת היא.

אם היהודים בצרפת, באיטליה וכו' אינם נרדפים, הנה זה הוא בשביל שהם שם במספר מועט, שאין שוה לדבר על אדותם, והשנית, שזהו לדעתי העיקר, מפני שהעמים ההם טרודים עתה בשאלות יותר נכבדות משאלת היהודים: צרפת לא באה עוד אל המנוחה ממחלוקות הפנימיות של כתותיה השונות, מבלי לדבר על מה שעלזאס ולאטהרינגען מפריעות את מנוחתה יותר מאלף שאלות של הבל, כשאלת היהודים; איטליה מצפה לאחדותה השלמה; על אדות אנגליה, שבכלל איננה מוכשרת לשנות את דעתה חדשים לבקרים, הלוטשת עין תמיד לרכוש לה חפים חדשים, על אדות אנגליה העשירה, אשר מלבד כל אלה הנה היא אוהבת את זרע נביאי ישראל, — אין לדבר כלל. אך כאשר ישינו העמים ההם את מטרותיהם, ההרגשה הטובה, שתתעורר בם בהשיגם מטרתם, תתקרר מעט־מעט, והייהם יאחזו דרכם הסלולה, כמו שאחזו חיי עמי אשכנז, אונגריה ורומיניה, אז יוכל היות כי גם שם יתחילו להביט בעין רעה על בני שם הזרים, שנתאזרחו בין עמי אירופה.

זהו לפי דעתי שורש שאלת היהודים בכל המקומות ובכל הארצות. זרים היינו בימי קנאת הדת, וזרים נהיה עד אשר תעבור קנאת הלאומית מן הארץ. אין מגיד מראש, אם תאריך הקנאה הזו ימים כקנאת הדת בזמנה, ואם לא ימציאו בני האדם קנאה חדשה, להכיר על ידה את האזרח על הזר, בעת אשר הקנאה הלאומית תלך לעולמה, אך בכל אופן קרוב מאד הדבר, כי האנטיסימיטיזם והרעמים אינם אלא פרחי התנועה הלאומית שנולדה מקרוב באירופה, ופריה עודנו מוכן לנו לימים הבאים... אך לשקר הנני מבטיחים את נפשותינו שהדרכים האלה אינם אלא הוראת שעה, שנולדה על־ידי מקרים עוברים ובהשתדלות צוררי היהודים: אין זה כי אם דבר טבעי הנשען על היסור הקיים: „שלך קודם לשל כל אדם", שעל פיהו צריך הזר תמיד להיות ברחוק מקום מבני המשפחה.

אך הלאומית היא דבר שאינו נרגש באחד מחמשת החושים, ומושגה יבא בלבנו אך בריב שני לאומים, כי אין אדם יכול להרגיש, שבעורקיו נוזל דם זה ולא דם אחר. על־כן לא נוכל להרגיש בעצמנו שאנו זרים. ולהיפך, הננו חושבים אותנו בצדק לאזרחים, פה נולדנו, פה קבלנו חנוכנו,

ההוא. הנה הסוחר האשכנזי רואה אצל הור הנות מלאה או בית נכון ונשא והקנאה תשרד מנוחתו: „הלא לולא היהודי הזה, יאמר בלבו, אז גם החנות הזאת, גם הבית הזה היו לי", ולא ישים אל לבו, כי אפשר אשר לולא היהודי ההוא, כי אז לא היה הבית נבנה כל עיקר. הנה האשכנזי המלומד רואה יהודי פרופיסור, רופא, שופט וכיוצא בזה והוא מדמה בלבו: „לולא היו יהודים בתוכנו, כי אז היתה לי הקתדרה הזו או המשרה הזו", וכיוצא בזה, ולא ישים אל לבו, כי היהודים פעלו הרבה להועלת המדעים, וכי אותו היהודי שזכה להשיג קתדרה, בלי ספק מוכשר יותר ממנו, האזרח, שלא זכה לה, ובכן הוא צועק בקול: „זרו הלאה את הזרים!"

ג.

כמראה הזה הננו רואים עתה גם אצלנו. בעלי־המסחר ובעלי־ההשכלה קצו זה כבר מפני התחרותם של „הזרים" גם בעסקי המסחר גם בעסקי המדעים. בעלי־ההשכלה מרגישים את ההתחרות הזאת עוד בשבתם על ספסלי בתי־הספר, כי ילדי בני־ישראל, כידוע, לומדים על־פי־רוב ביתרון הכשר מילדי האזרחים. לפיכך נמצאו מסיתים אשר הקימו על היהודים את ההמון, שעל־פי־רוב אין לו על היהודים טענה של כלום, לפי שמעולם לא סבל ולא היתה לו אפשרות לסבול מהתחרות היהודים שאינם תופשים אומנתו. את ההמון – שלפי התפתחותו השפלה אינו רחוק מעולם מכל קטטה ומכל הכאה ומלזכות באיזה הפץ שלא בעמל יתר. עתה הנה לכם פתרון הרעמים. וראיה לדבר, שהרי לא היתה עוד עדה בין האזרחים, אשר השתדלה בזמן איזה רעם להשקיט את ההמון הסוער ולהודיע לו עד כמה נתעבים מעשיו בהרעמים; שהרי מכתבי־העת אשר לזה, מלבד אחדים יוצאים מן הכלל, תחת לגלות למוסר אזן פורעי הפרעות התחילו ביתר כח להאשים אותנו בכל מיני תועבות שבעולם, כאילו חפצו להצדיק תועבות נוראות כמו שוד בצהרים ואונס; שהרי עוד בטרם חדלו הרעמים לעשות שַמות ביהודים נשמעו קולות מחבורות רבות על אדות נחיצות הגבלת זכיות היהודים, המזיקים, לדבריהם, בכל פנות שהם פונים, גם לשלחם ממקומות שונים. כל זה מובן מאד, כי אין חפץ בזרים. אך אם כן למה להם החניפה והצביעות? למה לא יאמרו ברור וגלוי: „אין אנו חפצים בזרים!" אמרו עליו על אפיפיור אחד, שבשעה שבקשו ממנו לתת לחם בישני רעבון גם ליהודים, גלה פנים שלא כהלכה בדברי ישו הנוצרי ואמר: „לא טוב לקחת לחם הבנים ולהשליך לכלבים".

הנה היו דבריו פשוטים וברורים. למה זה יחפיאו עלינו אויבינו

ועל כן עוד לא טעמו יהודי רוסיה את טעם האמאנציפאציון, אף־על־פי־כן היה אצלנו דבר מעין זה. בראשית ממלכת הקיסר המנוח, המלך הקורא דרור, בעת שכל בני רוסיה, אחרי מלחמת קרים, הרגישו את עצמם כמתעוררים לחיי אור חדשים, הביטו גם בהירי המשכילים ברוסיה בעיני חמלה ורחמים על „הזר" האומלל. אך דבר זה בכלל לא האריך ימים.

זה לא כביר בא לעולם הקוף האשכנזי, הנקרא אנטיסימיטיזם, בכל גועל פניו, ואחריו החלה שלשלת ארוכה של רעמים. „האמנם ימי־הבינים מתחדשים עלינו וקמים לתחיה?" – שאלו רבים בחרדה.

לפי דעתי: כן הוא.

ובאמת אין בזה שום פלא. האם במאה התשע־עשרה מאספים איש זר אל בני־המשפחה? האם במאה העשרים והעשרים ואחת יאספוהו שם? תכונת האדם בכלל אינה מתחלפת, אך מראיהם של מדותיה הפנימיות מקבלים תמונה הדשה והענינים שאנו מגבילים אותם מקבלים שמות חדשים. בימי־הבינים היתה הדת סימן „הזר", ועתה – הלאומית והגזע, אלה אלילי המשפחה (lares et penates) שקמו עתה לעמי אירופה תחת איריאלי הדת בימים שעברו. היהודי איננו לא בן טייט מעם אשכנז, לא מונגול – מאדיאר מעם האונגארים, לא איש סלאווי, אך מבני שֵם, ובעל־כרחו הנהו „זר".

האמנם מבט כזה לא יגרום לכפות הר כגיגית על אמונת לבו של „הזר" ופריו יהיה בימים הבאים לרועץ לא אך ליהודים לבדם, אך בכל אופן זרים הננו עוד עתה כמו בימי־הבינים, ואם גם רחוק להאמין כי בשביל זה נכונו לנו מדורות עצים וכליון, אך אין אנו בטוחים מפחד גזרות רעות וחקים מעיקים, ולפעמים גם ממכות חדרי בטן וממשסה.

והדבר הזה פשוט מאד. אם בני־האדם מאמינים, שהאויר הפרוש במרחב ידוע אינו מקום השייך לממלכה שלמה, אך קנין הלאום היושב בו, הלא כל בן עם אחר הבא לשאוף את האויר ההוא צריך להתחשב כזר, ואין בני־משפחה סובלים איש זר להם.

„זרו הלאה את הזר! העפ, העפ, סורו יהודים" – נשמע עתה בגרמניה, באונגריה, ברוסיה וברומניה, והקול הפרוע הזה, לדאבון לב, כפי הנראה, ירעיש ארץ עוד ימים רבים מאד. הנה האשכנזי הרָעֵב ללחם רואה, כי איזה זר יש לו פת לחם, בשעה שהוא, אזרח הארץ, חסר לחם על־פי איזה מקרה, והוא מאמין בכל לב, כי לולא היה עמו הזר, כי אז היה הוא, האזרח, מושל בפת לחם ההיא, מבלי הבט על מה שאלפי זרים גם הם רעבים ללחם כמוהו ועשרות או מאות אלפים מן האזרחים רואים חיי נחת יותר מן הזר הַשָּׂבֵעַ

תמיד הועיל מחסה בעלי הממשלה להאמללים להושיעם מזעם „העם". אך בתקופה החדשה, בשעה שנהלק לב איזו עמים ובאו לריבות גדולות, כמו ריב הקַאתוליציזמוס עם הריפורמאַציון וכיוצא בזה, שכחו הלוחמים קצת את התלאה הישנה, היינו שבין אלפי „בנים" נמצאים גם עשרות „זרים".

מן הכלל הזה יצאה רק ארץ פולין. שם, לפחות עד זמן חלוקתה, לא היו היהודים הזרים נחשבים למשא על הבנים. מפני שהיהודים לא אחזו ולא יכלו לאחוז במעשי יושבי הארץ ולקפח בזה את פרנסתם. הם, היהודים, נתפרנסו מאותן פתותי־הלחם, שהיו לתועבת־נפש להאדונים הגאים ושהמון־העם לא יכול להגיע אליהן. האדונים עסקו במשתאות, הטיבו את לבם, הלכו בשרירות־הלב ויבראו להם סכסוכים שונים; ההמון הנדכא עבד את האדמה, והזרים נדחפו להתעסק במסחר, בלקיחת רבית, ובמעשי סרסורים. שם לא היתה התחרות, ועל כן לא היו גם תלאות; „הזר" לא נחשב לאיש מיותר, וישב בתוך המשפחה בתור שמש ומשרת. אך אם „ההרגל – טבע שני", הנה עסקו של האדם הוא חינוכו השני. עבדות היהודים הפולנים הביאה להם נזק יותר מן הנזק שהביאו מדורות העצים וההרג ליהודי ארצות אחרות. הבערות, הפראות והשפלות התפתחו יותר אצל היהודים בפולין, מאשר בשאר ארצות.

ב.

המהפכה שהיתה בצרפת השאירה רושם נצחי בהיסטוריה ואחריה באה המאה התשע־עשרה. במנהג שבעולם, אדם שנתעשר פתאום, מחליף בימים הראשונים לחיי עשרו החדשים את תכונתו, נעשה בעל לב טוב, איש בעל־רגש, רחמן וגדל הרוח, ונכון לעשות צדקות גדולות; עבד משוחרר, בראשית ימי חירותו, נכון לחבק בידידות את כל מי שיפגוש. אך מעט־מעט, כזה כן זה ישיבו לאיתנם, מהלך רוחם ותכונתם ישובו כבראשונה וחייהם הפנימיים יאחזו דרכם הסלולה להם מאז. גם אירופה, אחרי שהיתה לה הרָוחה מסדרי ימי־הבינים, מעול מפלגות מושלות שונות, היתה לטובת לב, מלאה רגש צדקה, ולעומת הגדרים הקודמים, שהבדילו בין מפלגות שונות, נטתה לדרך אחוה לקרוא שלום לכל אדם ובאחוה חבקה גם את הזר: היהודים קבלו זכיות אזרח.

ארץ רוסיה מעולם לא לקחה חלק בסדרי ימי־הבינים, ועל כן לא היה לה צורך להמיש צוארה מהם, ועם זה גם להיות במצב אותו העבד המשוחרר, הנכון לחבק את כל איש מבלי הבדל בין בן־משפחתו לאיש זר

בהליכות ההיסטוריה שרשו עמוק בחיי אותה החברה שנולד בה ובהיסטוריה שלה, אז אפשר שנבוא להחלטה אחרת, אף־על־פי שתהיה מעציבה מאד. אם, כפי דברי קדמוננו ז"ל, „אין כח ביד כל באי עולם לברוא אפילו יתוש אחד", כל־שכן שאין כח לאיש יחיד, כביסמארק, לברוא קוף גדול כהאנטי־סימיטיזם, ומכיון שאנו רואים שהקוף נברא ועומד לפנינו אות הוא, שהאדמה מוכשרת לגדל חיות רעות כאלה...

אך מה הוא הכח המדשן את האדמה ההיא?

השאלה הזאת תפתר לנו בנקל, אם נברר לנו סבת תלאות היהודים בימי־הבינים, סבת המנוחה שהיתה להם בפולין בערך למצבם בארצות אחרות, סבת חירותם במאה הזאת במערב אירופה ומצבם המנבל והשפל עוד עתה במזרחה.

כל זר המתקבל לאיזו משפחה נחשב תמיד כאיש אורח, אך לא כאחד מבני־הבית, ובשעה שהוא מוכרח לדחוק את רגלי אחד מבני־הבית האמתים, אז יזכיר לו, בפנים שוחקות או בזעם, כי זר הוא וצר לו המקום פה. כזאת ידרוש רגש של שמירת עצמו שבלב אותו בן־הבית לפחות, אשר הזר נועז לדלות את מימיו. עם שלם – הרי הוא משפחה גדולה, ובכח אותו הרגש של שמירת עצמו לא יוכל לסבול את הזרים הנועזים באיזה ענין להתחרות עם בני־המשפחה, כלומר לאחוז במעשי ידיהם ולהפסיק או אפילו להמעיט פרנסתם. בימי־הבינים, ימי ממשלת החשך והבערות, היתה הדת לסימן להבדיל בה את הזרים מן הבנים, ויהי הנוצרי–הבן, והבלתי נוצרי – הזר. אך הזר האמלל, היהודי, צריך היה לאכול, לשתות וכו׳, כמו האזרח בן־העם, ועל כן גם לעבוד ולעמול כמוהו. אז נפגשו הזר והבן במשעול צר. הבן בעל־הזכיות לא רצה בשום אופן שיעשה הזר אותה המלאכה, שהוא עצמו יכול לעשותה ולהשתכר בה, שיאחז היהודי במעשי ידיו ולגרום לו אבידת שכר. לפיכך הכריחו את היהודים להתעסק אך במסחר ובלקיחת רבית, שאז עוד לא התעסקו האזרחים בהם. בשעה שראו הזרים ברכה בעמלם זה ובשעה שהתחילו גם האזרחים לעסוק במסחר, אמר האזרח אל לבו: הלא אם לא היה היהודי פה, כי אז היה כל החיל הזה והמסחור הזה בידי. ובכן החל הגנף. האמנם, ארץ ספרד, שנתרוששה אחרי גלות היהודים ממנה, הוכיחה למדי עד כמה צדקו תואנות כאלה; אך האם גלות, הרג ואבדן וכל תועבות ימי־הבינים היו יכולים להיות תולדות הבנת דבר לאשורו? אמת הוא, כי מלכי המדינות, אשר טבע הדברים מחייב שלא יחשבו את עבדיהם לזרים, כי אין זרים בין העבדים, הגינו על־פי־רוב על היהודים האמללים, אך לא

על תחית ישראל על אדמת ארץ אבותיו.

I.

שאלת היהודים וארץ ישראל.

תלאות השנים האחרונות חלקו את היהודים ברוסיה לשתי מפלגות: האחת אומרת, כי אך בצאת חלק מבני ישראל, לפחות, העניים המוכשרים לעבודה שבהם, לארצות אחרות, יִוָשע ישראל; והשנית אומרת, שאין להם לבני־ישראל לבקש להם ארצות אחרות, אך להשאר בארצות מושבותיהם, להזהר מכל דבר שיכול לעורר כנגדם קנאת שכניהם ושנאתם, להשתדל להשיג זכיות שוות במדינה וכיוצא בזה. לפי זה קבלה שאלת היהודים תמונה חדשה: „האם יהיו בני־ישראל ברוסיה במספרם שהם עתה בארץ ההיא, או לא?" האמנם, השאלה על־דבר היציאה מן הארץ בכלל, באין עליה רשות מן הממשלה, אין לה שום יסוד ממשי, אך חפץ אני לנגוע במקצת בענין זה ממקצוע אחר, שכפי הנודע לי, עוד לא שמו אליו לב. דעתי שאני חפץ להגיד בזה, במשך הענין, קשורה במבט מיוחד על מצב היהודים באירופה בימים האלה. אינני יודע מה יאמרו הבריות על המבט ההוא, אם יחשבוהו להבל ורעות־רוח, או יסכימו אתי ויבוא עצב בלבבם. אך בכל אופן הנני חושב כי לא למותר יהיה לגלות אותו ברבים, כי ראוי הוא להתבונן אליו.

א.

רגילים אנחנו לחשוב, כי צרות ישראל שבימי־הבינים כבר עברו מן העולם, כי האנטיסימיטיזם האשכנזי איננו אלא קוף שברא האשכנזי ביסמארק למטרותיו המדיניות, כי הרעמים שהתחוללו עלינו בארצנו – הנם פרי העדר הזכיות להיהודים וכו׳, כי על־כן, כאשר ישיג ביסמארק את מטרתו שהציג לו, והיהודים ברוסיה ישיגו זכיות אורחים כיתר התושבים – תכלינה כל התלאות ההן: המאה התשע־עשרה תאחז דרכה, והיה שקט ושלוה, וברכת ה׳ לא תחסר. אך אם נזכור את הכלל הידוע, כי כל דבר הבא לעולם

בזה? מה תעשה הקולוניא ההיא בשחיטת בהמות גסות, אשר הרוב מהן תטרפנה עתה, הישליכון לכלבים? הבאמת יחדלו לאכול בישרא דתורא? או הרבנים יתרצו להמעיט מספר החומרות בבדיקות? שאלות כאלה יש לי הרבה לשאול, אך על כלן מענה אחד: מה שיעשה הזמן לא יעשה השכל.

אך גם בלא תקונים בדת אין לנו לפחד עתה ממחלוקת ומדנים. הנאורים שבאו ושיבואו לארץ־ישראל לשם ישובה, ולא להתפטר מעבודת־הצבא, יקרים להם קדשי עמם ולא יחללו אותם בפומבי. אם הסטודנטים מחרקוב, שנסעו לארץ־ישראל לסבול שם כל מחסור, אמרו בפה מלא: „אנחנו בני־הנעורים חייבים לצאת חלוצים לפני עמנו לחיים ולמות", הנה לבם הנתון לעמם ערבון בטוח כי לא יכאיבו את לב בני־עמם, אשר בעדם הקריבו את כל עתידותיהם. במעשי הופש ובזיון הדת. בני ההמון יודעים לערוך את האנשים החפצים בטובתם שהם מכירים בה, ובשעה שיראו את הנאורים מתקרבים להם ומנהלים אותם בעצתם הטובה וכו' כי אז לא ילכו אחרי היזואיטים מחובשי בית־המדרש לרדוף את אוהביהם אשר לבם טוב להם. גם היזואיטים ההם עצמם אין דרכם לרדוף רק את האנשים שיצאו מקרבם ונעשו אפיקורסים בעיניהם, אך אין דרכם לרדוף את האיש הזר להם שבא לעירם בבגדים קצרים ומתנהג באיזו הפשיות, כל זמן שלא ישתדל להפיץ אפיקורסות בינידם, ועל כן אין פחד ריב ומדנים לנגד עינינו.

לפיכך אני מחזיק בדעתי, שאף־על־פי שהתקונים נחוצים לנו כאז כן עתה, אבל מתוך שאי־אפשר בזמן הזה לעשות תקונים אין אנו צריכים ואין אנו רשאים לעכב את תחית האומה עד שיהיה רצון מאת רבנינו לקבוע לנו חקים חדשים. עלינו לעשות את המוטל עלינו לטובת הגוי כלו בחייו החמריים והלאומיים ולהניח את שאלת התקונים, ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל.

כף רגל איש ממשכילינו על אדמת ארץ אבותינו, ואף האורתודוכסים יעלו שמה, כי אז יהיו כל בני ישראל יושבי ארץ־הקדש כערבים במדבר וכהבידואינים הפראים...

מלבד כל זה אין כל אפשרות לעשות עתה איזו תקונים קיימים בדתנו לעולי הגולה. הכל יודעים שתקונים בדת צריכים להיות לפי רוח יושבי המקום, אך מי תכן כעת את רוח עמנו בעלותו לארץ־ישראל? הן מספר הקולוניות יהיה מספר הרוחות לכל בשר בבני־ישראל, כי לא הרי יושבי ווילנא כיושבי ברדיטשוב, ולא הרי הברדיטשובים כהרי בני אודיסה, ולא הרי אלה כהרי בני רומיניה, והאחרונים אינם דומים אפילו במקצת ליושבי מארוקא וכן הלאה. ועל כן נחוץ תחלה שיחיו עולי הגולה ממקומות שונים חיים אחדים במקום אחד במשך זמן ידוע, שאז יהיה בכלל גם רוח אחד ליושבי ארץ־ישראל.

לפיכך אני אומר, שאין לערב שאלת התקונים בשאלת ישוב ארץ־ישראל. אמת הוא, כי התקונים נחוצים לנו כאז כן עתה, כי כל הפוסקים שידעו את התלמוד רק כמפלפלים ולא כמבקרים *) וכיודעי היסטוריה לא נעשו פתאום חכמים על ידי המכות אשר הכו הרוסים ביהודים בשנה זו, ולא בשביל שנגרשו היהודים ממוסקבה ומקיוב וכו׳ יש רשות למחברים יחידים לפסוק הלכות לכל בית־ישראל שלא בישיבת בית־דין גדול כמו שהיה בזמן התלמוד. אך שאלת התקונים בזמן הזה הנה היא אך שאלה עיונית, להלכה ולא למעשה, בעת הזאת שכל גדולי ישראל גם הם אינם אלא מפלפלים ולא מבקרים ויודעי היסטוריה, ושאלת ישוב ארץ־ישראל היא שאלת החיים במלוא מובן המלה, שאלה שהיא אך למעשה, ועל כן אין לערב שתי שאלות שונות כאלה, ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל. יתקצף הרב משאלאט בכל רתיחת דמו, אך ברור הוא בעיני שהוא בעצמו יעבור על מדותיו לעת הצורך.

נדמה נא בנפשנו קולוניא גדולה מבני־ישראל, שאין בה אפילו גוי אחד. בא יום־השבת, ופרה אחת נתחככה בקורת הערוב והפילה אותו, ואין נכרי בקולוניא לתקן אותו, התבואנה כל המשפחות שטמנו את הטשאלנט בתנור אחד שבשכונה לאכול שם את מאכליהם? וכיוצא בזה: מה יעשו בקולוניא ההיא לחולים שאין בהם סכנה שיצטרכו לשתות כוס חמין וכיוצא

*) הקורא הפשוט, אשר לא ידע הבדל בין ידיעת מפלפל ובין ידיעת מבקר, יואיל נא לקחת לדוגמא את הספר „דור דור ודורשיו" ואז תפקחנה עיניו לראות עולם חדש.

דרומי ביני עניי סובלי חלאים, שרי הר ואסיר חדי׳ (סנהדרין צ״ח.), שיפול פתאום כמו משמים לארץ ועם שיבתו הנוראה וחלישות גופו יושיע את ישראל כהרף עין!...

אך שני קצים יש: „זכו אחישנה, לא זכו בעתה״ (שם). אילו זכינו שיהיו לנו עשירים החפצים לנחול כבוד בעיני עצמם, על ידי שידע לבם שעשו דבר טוב, ולא לנחול כבוד אך בעיני אחרים על ידי אותות־כבוד ותארי יחס וכו׳ וכו׳; אילו זכינו שיהיו לנו עשירים בעלי רגש לאומי ועם זה רגש הכבוד הנאות לכל אדם בהיותו בן משפחה ידועה, אנשים שרגש הכבוד שלהם לא יתן אותם לאחוז במדתו של אותו זקן שבלה רוב ימיו ברדיפות ובעבדות, אשר בשעה שענה בן חמור את בתו נחה עליו רוח העבדות וכפטריוט מפטרבורג נתן קול: „עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ״, אך היו מתרגשים עמוק בחדרי לבם כבני חופש: „הכזונה יעשו את אחותנו??!״ טענה אשר לפניה ידום כל פטריוטיזם וחשבון הכים... אילו זכינו לעשירים כאלה, כי אז באמת נתקיים בנו הקץ הראשון „אחישנה״, כי העשירים ההם היו משתדלים להביא את תקומת האומה. עכשיו שלא זכינו, צריכים אנו להשתדל שתבא תקומת האומה בעתה, אחרי עבור שנים הרבה, שבהן יתישבו בני ישראל בארץ אבותיהם מעט־מעט.

הנה כי כן, שאלת ישוב ארץ־ישראל יש בה מעין תקומת האומה, בענין סוף מעשה במחשבה תחלה. נניח עתה, שכל המשכילים נמנו וגמרו שאי־אפשר לבנות את חרבות ארץ־ישראל בלי תקונים בדת, ונראה מה יצא מהחלטה כזו. תוצאות ההחלטה יכולות להיות בשני אופנים: או שהאורתודוכסים לבדם בלי עזרת המשכילים לא יוכלו לעלות לארץ אבותינו, או שיוכלו לעלות גם בלא עזרתם. גלוי וידוע לכל מי שיש לו ידיעה קטנה בתכונת האורתודוכסים, שחומרה אחת של איזה פוסק מאן דהו יקרה בעיניהם מכל חיי הלאום וישוב ארץ־ישראל יחדו, ואם, למשל, נניח לפניהם בכף אחת צרות רבות ומצרות, גירושים ועינוי נשים, בז ומשסה ותתק״ג מיני מיתות עם השלחן־ערוך של הר״י קרא והרמ״א, ובכף השניה – ממשלה גמורה ושלות השקט עם שלחן־ערוך חדש ברוח התקונים בדת, שאני וחברי חפצים בהם, כי אז בלי כל חקירה וישוב הדעת יבחרו בראשונה... אם כן, באופן הראשון, היינו, אם האורתודוכסים לבדם לא יעלו לארץ־ישראל, כי אז נאביד תקוה עמנו או לפחות נעכב את הגאולה להרבה עשרות שנים, ומי יודע אם תהיה אז שעת הכושר לדבר גדול כזה, שבו תלויים כל חיי הלאום כלו; ובאופן השני נקלקל יתר הרבה, מאשר נחפוץ לתקן, כי אם לא תדרוך

בזמן שמעט או הרבה יהידים יקנו להם שדות וכרמים בארץ־ישראל. כמדומה לי, שגם ה' ט״ק שפירא צריך להסכים לדבריו, כי באופן האחרון אי־אפשר לעשות תקונים כוללים בדת שיהיו כל יושבי ארץ־ישראל חייבים להתנהג על פיהם. הגע בעצמך, שבאו להאחז בארץ־ישראל חמשת אלפים חסידי באדינג״א, עשרת אלפים חסידי טאלנא וכו', על־ידם עשרת אלפים בני־ליטא מן המתנגדים האדוקים, אחריהם איזו אלפים בני־פולין, בני־רומיניה, בני־מארוקא וכו' ואיזו אלפים מבני־הנעורים, בהם רופאים, עורכי־דין, אינזשינירים, אגרונימים, סטודנטים, גימנזיסטים ועשירים מבני הדור החדש. כלם יעסקו בעבודת־האדמה, בחרושת־המעשה ובמסחר וכו' בארץ־ישראל תחת עול מלכות תוגרמה, ואין בין העולם הזה ברוסיה וברומיניה ובין ימות־המשיח האלה בארץ־ישראל כלום, ואפילו שעבוד מלכיות, – אז, מובן ממילא, כי לא יהיה בינינו מוכיח אשר ישית ידו על כל ההמון הרב הזה בנוגע לחייו הפנימיים והדתיים; התקונים אשר יעשו איזו גדולי האומה ישארו אותיות מתות בהכרה, כי מה שיעשו המתנגדים לא ייטב בעיני החסידים, ומה שיעשו שניהם לא ייטב בעיני בני־הנעורים וכן הלאה, ודור ההפלגה לא יזוז ממקומו. לפיכך אי־אפשר לדבר על אדות התקונים אלא בשעה שאנו מדברים על תקומת־האומה. אבל איך תהיה תקומת־האומה? הדבר הזה יוכל להיות אך אם יתעוררו ראטהשילדינו בכל מקומות מושבותיהם, בארונינו, דעיסטוויטעלניע כטאטסקיע סאוועטניקינו וכו' לקנות בכסף מלא את כל ארץ־ישראל מיד ממשלת תוגרמה ויכוננו שם צל הנהגה פנימית כעין אויטונאמיה. באופן כזה נוכל להשתדל אצל הראטהשילדים והבארונים הנ״ל שיכפו את ה־התקונים החדשים כנגינת על כל באי הארץ שהם מבני־ישראל. לא אדבר עתה עד כמה הדבר הזה מסכים עם היושר וכללי־החופש שבדורנו זה, שכבר הדלו לקבוע אפוטרופסים על עניני האמונה ודברים שבלב, לא אומר, שאם תהיה אצלנו איזו הנהגה אז אין שום צורך בתקונים דתיים, כי מכיון שתקצור יד הקנאים להרע לעוברי על דת (כמו שהוא עתה בכל מקום שיש הנהגה מדינית) וגם פורעי חק לא יוכלו לצרור את שומרי התורה, אז לא יהיו עוד מפריעי שלום בישראל, – לא אדבר על כל אלה, אך אשאל את בעל־המאמר „על הגאולה ועל התמורה" שאלה אחת: האם באמת מאמין הוא, כי אילי הכסף בזמננו, שאין להם שום רגש לאומי, מוכשרים להתעסק בדבר הגדול הזה? כבר נודעה פעולתם של אילי הכסף מעמנו בין בארצנו ובין בחוץ־לארץ, והמחכה שעל ידם תבוא תשועת עמם בארץ אבותינו הרי הוא בעיני כמחכה על „מנחם בן עמיאל", שנולד בזמן החורבן השני ויושב „אפיתחא

אֶקספּידיציה של אנשים מלומדים בידיעת טבע הארץ והצמחים, באוירה, במימיה וכו׳, וכו׳ למען יוכלו האנשים הבאים לארץ אבותינו לקנות שם קרקעות, לדעת מפיהם את המקומות אשר יבחרו להם, לא השתדלנו להושיב ביפו או בירושלים או במקום אחר ועד של אנשים מהוגנים ובקיאים להיות לרוה עצה לכל הבאים שמה ולחברם לאחדים, עד שכמעט שכל הבאים שמה שבו ריקם מפני שאין איש מהם מכיר ויודע את חברו ואינו יכול להאמין בו לקחת אותו לשותף לאדמתו שהוא חפץ לקנותה, — לא עשינו אפילו אחת מאלה ונעורר ריב על־דבר התקונים בדת!

אלמלא הייתי יודע את מסכסכי שאלת התקונים בשאלת ישוב ארץ־ישראל לאנשים אוהבים את עמם בכל לב הייתי אומר, כי בזדון עוררו את שאלת התקונים בדברם על־דבר ישוב ארץ־ישראל, כדי להעמיד צלם בלהות על דרך ישוב ארץ־ישראל, למען יראו כל הנוהים אחרי ארץ אבותיהם וחפצים בקבוץ־גליות ובאהדות ישראל וינוסו מפחד הדת והריסותה!...

אך השאלה, לדאבון לב, נתעוררה, ותקרא לריב. ובריב זה באו גם עלי שני יושבי קצוות במאמריהם שנדפסו ב„המליץ״ №25, האחד לרב, הכותב ברתיחות ובכעס עצור, והשני — לסופר מפורסם, הכותב במתינות, אם גם באריכות יתירה. הראשון ערך מכתב־מחאה כנגדי על שכתבתי, שהתקונים נחוצים לנו כאז כן עתה, אשר מזה ישפוט כי אך בערמה הנני מסתיר מזמותי למען תפוש את בני־ישראל בלבם לשוב לארץ אבותינו ואז אבוא עליהם בשלחן־ערוך חדש, ועל־כן מצא להוב לו להגיד לי כי הבטלנים (כפי שהוא עצמו קורא את זובריו) לא ייראו ולא יפחדו לנפשם מפני בעלי־ברית התקונים, אנחנו נכתוב כאות נפשנו, והם יתחסדו כאות נפשם ואינהו בדידהו ואנן בדידן. השני יאמר, כי „עלינו ועל כל ישראל לקרוא מראש עצרה ולכונן בארץ־ישראל לשכת פרהדרין מגאוני הרבנים וגדוליהם ומבחירי החכמים וטוביהם וכו׳ המה ישימו חק ומשפט, המה יקישו על כלי האגנות ועל כלי הנבלים מה לקרב ומה לרחק״, וחלילה לנו לאמר, כי החיים המדיניים אשר נחיה יתקנו את הכל, כי למה זה דומה? לאומר: סוך שמן מפך ריקן.

צריך אני לומר, כי לא מערמה ולא מבלי דעת את תכונת עמנו הנני אומר שאין לערב שאלת התקונים בשאלת ישוב ארץ־ישראל. „וכי קאי רבי בהאי מסכת לא תשייליה במסכת אחריתי״.

בעל־המאמר „על הגאולה ועל התמורה״, אשר הוא בעצמו עורר במאמרו „על גאולתנו ועל פדות נפשנו״ את שאלת התקונים ויקבעם לחובה בארץ־ישראל, אומר, שאין דבריו אמורים אלא בתקומת האומה כלה, אבל לא

ליושבי קצוות.

ברית כרותה לבאי־עולם שאין אחדות ביניהם, ולהיפך כמעט בכל עת שאיזו כתה נצחה את חברתה נתפלגה הכתה המנצחת בעצמה לפלגות. אם מנקודה זו נביט על מאמרים שונים שנדפסו בעת האחרונה ב„המליץ“ יכולים בעלי־ברית ישוב ארץ־ישראל לברך את עצמם בברכת הנצחון. הפלישתינים נתחלקו לפלגות: אלה אומרים, שצריך לעשות תקונים בדת תחלה ואחרי כך לעלות לארץ אבותינו, ואלה אומרים: שאלת ישוב ארץ־ישראל לחוד, ושאלת התקונים בדת לחוד, עלינו לקומם הריסות עמנו בלא תקונים בדת ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל; והרבנים אומרים: אלה ואלה דברי מינות הם, אלא גם בשובנו לארץ אבותינו „לא יפול מאומה ארצה מכל המבואר בשלחן־ערוך אף כחוט השערה“. הנה נתפלגו הפלשתינים ואם כן שמע־מינה — שנצחו...

אך, הבאמת נצחו הפלשתינים? האין זה שחוק מכאיב לב?

קוראי „המליץ“ בארצות נשכחות מני רגל, בראותם את כל הפלפולים הנ״ל, יאמינו בלי ספק, כי כבר נקנתה ארץ אבותינו, כי כבר נתחלקה לבני־ישראל, ואיש־איש מהם יושב תחת גפנו ותחת תאנתו, כי כבר הוכנו מסלות־הברזל לעשות העקוב למישור והרכסים לבקעה כדי להרבות את מסחר הארץ, וכלום אנו חסרים אלא תקונים בדת, — אבל במנוד ראש יביטו עלינו, אם ידעו את מצב הדברים כמו שהוא היום ויאמרו לנו: אחינו, למה נזעקתם? הן לעת־עתה אין לנו לא דובים ולא יער, לא ארץ־ישראל ולא שדות וכרמים, לא מסחר ולא מסלות־הברזל, ותחת לעסוק בישובו של עולם עמנו הנכם מפלפלים בשאלות דתיות ותשכחו כי „דרך־ארץ קדמה לתורה“!

לא אכחד, כי באמת נשבר לבי למקרא הוכוחים הדתיים, שמשכו איזו מסופרינו בכח לשאלת ישוב ארץ־ישראל. הן עוד לא עשינו מאומה לטובת הרעיון עצמו של קבוץ גליות, לא השתדלנו לפני ממשלת טורקיה לתת לנו רשות להאחז בארץ־ישראל עצמה, לא קנינו מאתה אפילו ד׳ אמות קרקע, לא השתדלנו לפני ממשלתנו להרשות לנו לקבץ כסף לתכלית זו, לא שלחנו

השני יקנו להם קרקע בארץ־ישראל לעצמם וגם לאחרים עפ״י תנאים ידועים. אנשים שיש להם לא פחות מאלף רו״כ ילכו עתה לארץ אבותיהם לקנות אדמה למענם. אחרי כל האנשים האלה ילכו אתם רבים שאין להם מאומה והרבה אומנים ובעלי־מלאכות, ובהמשך הימים, כאשר תרבה הטובה על־ידי עבודת־האדמה, המסחר והרושת־המעשה, אז ירבו אוכליה ויבואו שמה יתעניינו. הבה, נָהֲלה נא מעשינו ואלהי ש ם אשר עזרנו לעשות חיל ולא נתננו טרף לשִׁני ה א ר י י ם, אשר בתוכם אנו יושבים זה אלפי שנים, הוא ינמור בעדנו עד כי נבוא אל המנוחה אשר לא ראינו זה כאלפים שנה!

הנה היד נטויה עלינו... נקח נא את מטה האלהים, מטה אבותינו אשר מעולם, נסעה ונלכה ובשם אלהי ישראל נדגול!... אל נא נטה אזן לקול ה מ ר ג ל י ם המניאים את לבנו מאחרי ארץ־אבותינו, אל נא נחלק למתנגדים, חסידים ומשכילים, הן זו הארץ אשר בה מצאו אבותינו מרגוע מעולם, -- הלא כאשר היו הם, כן נחיה אף אנו; זו הארץ אשר בה ישבו אבות כלנו, אבות המתנגדים, החסידים והמשכילים יחדו, כלנו זרע יעקב, אשר לא מכרנו בכורתנו בנזיד עדשים, הבא נלכה לארץ היחידה, אשר אך בה נמצא מנוחה לנפשנו העיפה להורגים זה כאלפים שנה, והיה ראשיתנו מצער ואחריתנו ישגה מאד.

לבנו, וגם לימים הבאים לא תט אשורנו מארח אלהי ישראל. אלהינו בלבנו, עמנו כחותם על ימיננו ולא נמירם בשלות־השקט... האין זאת מסירת־נפש על קדושת־השם? האם לא כל העדה, כחרדים כאפיקורסים, כלם קדושים?!

כן ידעו ויבינו החרדים, כי אתם אנחנו בצרה, כל העצות והתחבולות המתחדשות להביא ישע לעמנו יוצאות מלב המשכילים והאפיקורסים, כי אחים היינו ואחים נהיה לעולמי עד. ילך איש־איש בדרכו בעניני הבית, ואהדותנו הלאומית לא תופר!

כן עלי להגיד לאחינו המשכילים והאפיקורסים, כי יזהרו לבלי יחלקו את ישראל לשתי מחנות, היינו, שלא יגרמו שלא יאכלו אלה אצל אלה ושלא יתחתנו זה בזה על־ידי אכילת מאכלות אסורות וביטול טבילה, ואין ספק כי גם אחינו החרדים יעברו אז על מדותיהם בנוגע לאהיהם והיה שלום על ישראל לעת כזאת, ומה שיעשה הזמן לא יעשה השכל! ידע נא ישראל, כי בלא מחלוקת ובלא ריב אחים האמת תורה דרכה ואת אשר יבחר ה׳ על־ידי הזמן הוא יצא בנצחונו. כן היה גם לעולמים. ריב איתן היה בין עובדי הבעל ובין עובדי אל אחד, לסוף נצחה האמת את השקר וממלכות האליל כלו מקרב ישראל. ריב היה בין הצדוקים והפרושים, ימים רבים נלחמו, דם הרבה שפכו ולא הועילה להם, ולסוף, בלי כל מלהמה פנימית, נצחה האמת את השקר והצדוקים תמו מן הארץ. הקראים נפרדו מעל הרבנים ולא עשו חיל, כי במשך יותר מאלף שנה נשארו מתי מספר, אם גם בהם לא הרגו האויבים כאשר בנו. עתה ריב להחרדים עם המשכילים; יהיה נא כל אחד מהם בטוח, כי בלא מחלוקת ושנאת איש לרעהו תנצה האמת את השקר, הדעות הכוזבות כליל תחלופנה ויד האמת תעשה חיל!

ידומו כל שאלות פרטיות, בין שהן דתיות, בין שהן איקונומיות, מפני השאלה הכללית אשר אך אחת מטרתה: להיות ישראל נושע בה׳ תשועת עולמים! התאחדו, התנגשו ובואו יחדו, נכנס נפוצותינו ממזרח אירופא ונעלה לארצנו בשמחה; מי לה׳ ולעמו יאמר: לציון אני! האמנם המלאכה גדולה ומרובה, אך היולד גוי פעם אחת? עלינו לעסוק בשכלול ארצנו ואין אנו בני־חורין להבטל ממלאכת שמים זו. יואילו נא עשירינו הגדולים לקנות שם לעת־עתה נכסים שונים אך במקצת כספם, היינו שישארו העשירים, שאינם חפצים לעזוב את ארץ מושבם, על מקומם, ורק כל אחד מהם יקנה לו נכסים בארץ־ישראל בסך ידוע, אשר יושיב עליהם אנשים מבני ישראל לעבוד את האדמה, בתנאים שישים הוא לפניהם. עשירים קטנים, שיש להם לא פחות מעשרת אלפים רו״כ, יחצו את כספם והיה ההצי פה עד עת־מצוא, ובחצי

הם כל מריבה של כתות מפני תשועת ישראל! הנוי כלו יקר בעיני כלנו מחומרות יתירות של הפוסקים ומחיי החופש בשמירת הדת יחדו. אין בענין זה לא מתנגדים ולא חסידים, לא ישנים ולא חדשים, לא חרדים ולא אפקורסים, אבל בני אברהם יצחק ויעקב! כל מי שהוא מבני ישראל ולא נסוג אחור מעמו הרי הוא ישראל גמור כאחד מיחידי־סגולה.

ידעו נא ויבינו כל בני עמנו, כחסידים, כמתנגדים, כמשכילים וכאפיקורסים, כי אך לשוא יתאוננו תמיד בעלי המוסר וכיוצא בהם על פירוד הלבבות בתוכנו ועל שאין אחדות בנו, כי אחדות לא היתה בנו מעולם ולא תהיה לעולמי עולמים, כמו שלא תהיה אצל כל אומה ולשון. אחדות יכולה להיות אך אצל כבשים ולא אצל בני־אדם בעלי דעת. ואין לך עתה עם באירופא שאין בו קליריקאלים, קאָנסרוואטורים, ליבראלים, פראָגרסיסטים, ראַדיקאַלים וכו׳, חרדים, חפשים, אפיקורסים, מאַטריאליסטים וכו׳. גם בנו היו תמיד דעות חלוקות: עובדי אל אחד, עובדי הבעל בימי בית ראשון; מרשיעי ברית (אוהבי ארחות היונים) ועם קדש ואחרי־כן צדוקים ופרושים בימי בית שני; רבנים וקראים מתחלת התפשטות התלמוד, אוהבי פילוסופיא ושונאיה, בעלי קבלה ומנדיה, מתנגדים, חסידים, משכילים וכיוצא בהם. וכבר אמרו על בני האדם, שכמו שאין פרצופיהם שוים כך אין דעותיהם שוות. כי על־כן אין שום הגיון ישר לחפוץ, שיהיו כל בני ישראל בארץ אבותינו כאנשי כת אחת. ילך לו שם כל איש בשם דרכו הפנימית, יניחו שם החסידים שני זוגות של תפילין, והאומנים היותר חפשים יקראו קריאת־שמע בראש האילן ובראש הנדבך ומתפללים בראש הזית (ברכות ט״ז א׳) בלא תפילין, החרדים ישלחו את בניהם אל החדרים שיכינו שם כמו חדרי ליטא ופולין, והמשכילים יכוננו בתי־ספר שונים כתבנית בתי־הספר אשר באירופא, רק אל יצרור איש את רעהו. החיים המדיניים אשר נחיה יתקנו את הכל!

כן הוא, אל יצרור איש את רעהו! ידעו נא החרדים, כי כלנו קדושים אנחנו, כלנו — כאפיקורסים, כחרדים הננו מוסרים את נפשנו על קדוש השם זה שנה שלמה ונכונים למסור את נפשותינו על קדוש השם עוד ימים רבים, אשר לא נראה עוד אחרית למו בארץ מושבנו. זה כשנה הננו כדגי הים, רכושנו למשסה, בתינו לשלל, כבודנו לכלמה, נשותינו ובנותינו לחרפה ונפשנו בכפנו תמיד מפני חמת המציק. כל יום א׳ בשבוע, כל יום חג לנוצרים יאחזונו פחד, תמיד נשאל: מה ילד יום מחר? הננו מפחדים לילה ויומם ולא נאמין בחיינו... כל זאת באתנו כלנו, כחרדים כאפיקורסים, ולא שקרנו בבריתנו, לא נסוג אחור

אין מערבין שאלה בשאלה.

בעל המאמר „גאולתנו ופדות נפשנו" (המליץ № 12), אשר כל יודעיו שותים בצמא את דבריו. שאל הפעם שלא כענין. בדברו על אדות קבוץ גליות וישוב ארץ־ישראל, שהוא המפלט היחיד לנו בעת צרה זאת, ערבב את השאלה הזאת, שהיא באמת שאלת החיים כפשוטה וכמשמעה, שבלעדי פתרונה אי־אפשר לנו להתקיים עוד בגוים, בשאלה צדדית וקטנת־הערך לעומתה, בשאלת תיקונים בדת.

היו ימים ששאלת התיקונים היתה מקור כל מחשבותי, כידוע בלי ספק לקוראים רבים. במשך עשר שנים אחרי כן, מסבה התלויה בי, היתה בעיני השאלה הזאת לשאלה שאין לה כל מובן, כידוע גם כן לקוראים רבים. במשך השנה האחרונה, מסבה שאינה תלויה בי, אך בצרותינו בימים האלה, חזרה השאלה הזאת להיות שאלה נכבדה בעיני, כאשר יודע גם־כן בקרוב לקוראים רבים. בתחלה היתה דאגת הדת בלבבי ודרשתי תיקונים לתמכה ולסעדה, אחרי־כן חדלתי לדאוג בעד הדת והשכחתי שאלה זו מלבי, ועתה הנני רואה נחיצות פתרון השאלה הזו לטובת אחדות הלאום, אחרי שהנאורים לא יוכלו לשאת עול אחד עם היראים והחרדים, והעדר שמירת הדת אצל הנאורים גורם תקלה לאחדותנו הנהוצה לנו מאד־מאד. זהו הטעם של שנוי דעתי בענין זה. אך עם כל חשיבות השאלה הזו לא אערב את לבי לקבוע את פתרונה כתנאי מוכרח בשאלת ישוב ארץ־ישראל, שהיא, במלות אחרות, שאלה: אם יהיה ישראל לעם חי או **לא**? – שאלה שלפניה כל השאלות האחרות כאין הן. גם במכתבי בה„פאלקס־בלאַט" לא נגעתי בשאלת התיקונים, רק הבאתי פסקי השלחן־ערוך בנוגע לתרומות ומעשרות, שהם דברים מקובלים לכל ישראל, ולחנם שאל בעל־המאמר הנ"ל ב„המליץ", לאמר: „אבל האם יפסקו הרבנים הלכה כרי לליב?" בעוד שפסקי הש"ע ההם ידועים להרבנים בלעדי, ולא לי ישמעו הרבנים בקיימם את דיני הש"ע ההם בתרומות ומעשרות, וממילא מובן גם כן, כי לא יעברו הרבנים על דיני הש"ע ההם רק בשביל שאני הבאתי אותם.

העברים, והכסף שתתן לבעלי־מלאכה לא יהיה אלא כעין הלואה, ונמצא שכל עשרה של החברה (מלבד הוצאותיה לבתי־ספר) יהיה תמיד בידה, ולקרן קיימת מה זו עושה? אך גבירינו לא כן חשבו. הם ראו כי כסף רב מזעת בני ישראל מונח בקופסא בתור כסף ממכס הבשר ומכס הנרות, וישתדלו להביא בקופסא אילונית גם יותר מסך שתי מאות אלף רו״כ לקרן קיימת הנ״ל. ואך מ פ ר י ם (12.000 רו״כ לשנה) יושיעו את עניי עמם. אשר גם במיליון רו״כ לא יושעו. אלו היו מוציאים לפחות שלשה רבעים מן הכסף הזה בהניחם הרבע הרביעי לקרן קיימת, כי אז היתה פעולתם נכרת, והעם, בראותו כי רבה פעולתם, היה בא תמיד לתמכה ולסעדה בנדבות הדשות והברים הדשים. אך עתה, שכל הכסף מונח כאבן שאין לה הופכים, רואה העם שאין לחכות ממנה לתשועה וינער כפיו ממנה...

לסוף אגיד לך, כי אני בדעתי, שכתבתי בה„ראזסוועט" שנה זו (№ 41, 42), אחזיק ולא ארפה, כי כל הימים אשר נשב בארצות לא לנו, נהיה זרים כאשר היינו עד כה, וכל עצות ואימאנציפציות שבעולם לא יועילו לנו אפילו כמלא נימא, ואך עצה אחרת יש לנו וקיבוץ־גליות שמה, עלינו לתקוע ב ע צ מ נ ו בשופר של ז ה ב לחרותנו ולשוב לארץ אבותינו על גשר של נייר: שטרות המדינה, אקציען, וועכסעל וכו׳. פאליסטינא היא הארץ היחידה בכל כדור הארץ, שבה נהיה לא כגרים ולא כזרים, אך כבנים, וזולתה אין לנו ארץ בטוחה תמיד מפחד אויב. עלינו לעסוק בדבר הזה בחריצות כפים, בטרם יבואו מבני היונים ויתנהלו בה, ואז תאבד תקותנו לשוב לארצנו ולהדש ימינו כקדם. והנני ידידך, מוקירך ומכבדך כערכך הרם.

תשובה על עצה.

(מכתב להמו"ל „המליץ").

ידידי הרב ארז נ"י!

בסוף הע"תך למכתבי, שנדפס בה„אידישעס פאלקס־בלאט", הנך מבקש אותי לתמוך עצתך ליסד קאמיטֶטים מאחבי"י בכל פלך לטכס עצה ברבר מצב בני עמנו ולמצוא ענין לדעת מה יעשה ישראל לימים הבאים. לעת־עתה אינני יכול למלא אחרי דבריך מטעמים אלה: א) אך הקב"ה יכול להקדים רפואה למכה ולא בן־אדם, שאינו יורע את העתיד להיות, מה יוכלו הקאמיטטים לעשות בטרם יצא משפטנו לשבט או לחסד? אין אנו יודעים מה יהיה גו־ל מהזיקי בתי־המשקה, ואין אנו יכולים לדעת כמה מאחינו ישאר ביום אחד מבלי כבר להם, ועל־כן גם לא נוכל לכוון את המספר הדרוש להצלתם. אין אנו יודעים אם יגדילו את תחום מושבנו ועל־כן לא נוכל לדעת באיזה מקום נוכל להמציא מנוחה לאלפי האמללים, אשר יכרת לחמם מפיהם. בכלל אין אנו יודעים את המכות אשר יבואו עלינו, וממילא מובן, כי לא נוכל להקדים להן את הרפואה. ב) כל עצה אין לה מקום בלא כסף, אך היש אפשרות לקבץ עתה כסף? מי יתן אפילו עשרה רו"כ, בשעה שמגור מסביב יקיפהו, פן יבואו הפראים מהר ויציגוהו ערום כיום הולדו, פן יתרוששו בעלי־חובותיו על־ידי המהומות וישאר הוא עצמו עני, וסך עשרה רו"כ יהיה למחיה לו ולביתו במשך איזו ימים? ג) אם גם יוסדו קאמיטטים גם אז, כמדומה לי, לא תהיה אחרית לפעולתם, כי, לדאבון לב, רבים מעשירינו, העומדים בראש בכל דבר כללי, אינם יודעים לכלכל דבר במשפט. הלא תזכור כמה דיו שפכנו שנינו ורבים אתנו בשאלת הכנת קולוניות לבני ישראל יושבי רוסיה. עברו ימים ומאומה לא נעשה בזה, ופתאום, הודות לאיזו סכסוכים שצמחו בחברת מרבי־השכלה בשנת תר"מ, נוסדה החברה להפיץ עבודת האדמה ומלאכה ביש־אל. בשעה שעסקנו אנחנו בשאלה זו לא עלה על לבנו להניח קרן קיימת לחברה זו, שאינה חברה של גמילות־חסד של אמת, אחרי שהקרקע שתקנה תשאר ברשות החברה עד תום התשלומים של האכרים

יצורו איש את אחיו על דבר האמונה. לא בהכין קולוניות לבד נמלא את חובתנו, כי אם לא נשיג רשות לכונן בארץ אבותינו צל ממשלה, הלא טוב לנו לכונן קולוניות באמריקה, ארץ יותר נושבת וראויה למסחר מארץ אבותינו*), ארץ אשר בין לילה יתוספו שם ענפי מסלת־הברזל ותעלות מים. אף לא למען החיות את השפה העברית עלינו לקומם הריסת ארצנו, אך למען לרומם את עמנו עצמו משפל מצבו המדיני, כי למה תגרע נחלתנו מגורל היונים, הבולגרים והרומינים הפראים? הלא קדמונים אנחנו מהם, האם אין אנחנו גדולים מהם בחכמה ובציוויליזאציה?

הרעיון הזה לא חדש הוא, וכמדומה לי שהד״ר לודוויג אויגוסט פראַנקל כתב בספרו „ירושלימה“, שכבר הציג אותו לפני בני מלכים, וכבר דברו בו גם גדולי אנגליה וחכמיה. עלינו אך להשתדל בזה ולבלי לסלק את ידינו ממנו לעתיד, אם גם עתה מאיזו סבות לא יצלח הדבר בידינו, ובכסף לא יהיה מחסור לעולם. אם עשיר פלוני יאבה להשאר קונסול ממלכת ישראל בפאריז וסופר פלוני יאבה להשאר במקומות חשך להפיץ אור ישראל בעמים– אין בכך כלום, כי „גם בלא יהודי אחד יהיה יום־השוק“. עם עולם אנהנו, העם היחיד במובנו הטבעי, למה לא נשתדל להיות עם גם במובנו המדיני?

---

*) בזמן קצר אחרי זה נוכחתי, כי שגגה היא מלפני, כי הישוב קודם להמדינה, ובמאמרי הרוסי, שנדפס כשני חדשים אחרי כן בהראַסוויעט, החלטתי כי המקום האחד הראוי לנו הוא רק ארץ־ישראל, גם בלי שלטון מדיני.

האמין, כי המנצח יסתפק בנצחונו ובמיתת יאשיהו, אבל לא יאבה לשעבד את ארצם, וימליכו את יהואחז בן יאשיהו תחת אביו, אך פרעה נכה חשב אחרת, הוא חשב את ארץ יהודה למשועבדת לו ועל־כן הסיר את המלך שהוקם עליה שלא ברשותו, ויתן על הארץ עונש בגלל הקמת המלך הזה, וימליך על יהודה את אליקים ולאות עבדותו של האהרון שִנה את שמו יהויקים (מלכים ב׳ כ״ג; דה״ב ל״ו). בעוד ארבע שנים (לפי השבונו של הסופר לינורמאן) נלחם נבוכדנצר עם נכה בכרכמיש ואז „לקח מלך בבל מנחל מצרים עד נהר פרת כל אשר היתה למלך מצרים״ (מלכים ב׳ כ״ד, ז), וממילא עברה ארץ יהודה מתחת יד נכה אל יד נבוכדנצר בלי אשמת ירמיה, ויהויקים היה לו עבד (שם, א׳). אחרי מותו מלך, כפי הנראה מעצמו, מבלי שאול את פי נבוכדנצר, יהויכין בנו, אך תיכף בא מלך בבל והגלה אותו ואת עמו „לא נשאר זולת דלת עם הארץ״ (שם, י״ד) וימלך את מתניה דודו אשר הסב את שמו, בלי ספק, גם כן לאות עבדות, לשם „צדקיהו״ (שם י״ז) ויהודה נשארה בעבדותה. אך אואפראגיט מלך מצרים, הנקרא בתנ״ך „פרעה הפרע״, הסית את אתבעל מלך צור ואת צדקיהו מלך יהודה לכרות עמו ברית ולמרוד במלך בבל. הבאמת אשם ירמיה אם ראה מראש, כי אחרית לא תהיה למרידה הזאת, כאשר היה באמת? הוא חפץ כי יטו בני ישראל את שכמם לשאת את עול מלך בבל, למען ישארו לפחות בארצם, עד יעבור זעם, עד מלאת לבבל שבעים שנה, כלומר, בערך שנים או שלשה דורות (מספר שבע, כידוע, רגיל בתנ״ך לדוגמא), עד אשר חשק המלחמות ובליעת היל זרים תהפך להכשדים למרורת פתנים, היל בלעו יקיאו ופטיש כל הארץ יתפוצץ לרסיסים, ואז יקחו בני יהודה את אשר להם, אם אך יהיו ע ל א ד מ ת ם. מאושרים היינו אם היינו שומעים לו; מאושרים היינו אם היינו שומעים בימי מלחמת טיטוס ליועצי השלום, אחרי שעשה יוסף פלאוויוס את מלאכת עמו בגליל רמיה, והיינו נכנעים לטיטוס, כי אז נותרנו על אדמתנו עד זמן יותר טוב, עד מפלת הרומיים, ואז אפשר מאד שהיינו מתעודדים, כאשר התעודדו אז עמים רבים שהיו עבדי רומי, והיינו עתה עם בן חמשים או ששים מיליון נפש אדם, כי סוף־סוף עלינו להודות, כי עם שלום ועבודה, עם ספרים אנחנו, ולא עם מלחמות, ובמקום שלום ועבודה אין חרב, „ואי ספרא לאו סייפא״!

עתה עלינו לתקן את אשר עותו אבותינו, אם אך תהיה לנו אפשרות, עלינו להשתדל לקנות את ארץ אבותינו ולקבץ נדחים מתנדבים לעלות לשם עמנו, יהיו רבנים־אורתודוכסים, קראים, חסידים, ריפאָרמיר וכו׳ ובלבד שלא

כן אין אנו יודעים אלא טענות בעל־דינם, דברי ירמיהו. אך מדוע לא הקר החכם הזה לדעת, למה אבדו דברי נביאי השקר ההם ודברי ירמיה נשארו? ומה היו יכולים לכתוב הרשעים ההם, אשר אמרו „שלום שלום" מבלי ראות את החרב החדה המונחת על צוארם? האם היו יכולים לכתוב, כי נבוכדנצר לא כבש באמת את ארץ יהודה, וכי באמת נשבר עול מלך־בבל ובעוד שנתים ימים הושבו כלי בית ה׳ מבבל עם יכניה מלך־יהודה וכל גלות יהודה ארצה ישראל? (עי׳ ירמיה כ״ה, ב–ד), או אולי היו כותבים, כי הם יעצו לעשות שלום עם הכשדים וירמיה עורר את העם למלחמה, מבלי הביט על רפיון שארית העם הנשאר ביהודה?

כל קורא שלא על־מנת לקנתר יראה, כי השליך ירמיה את נפשו מנגד אך לטובת עמו וארצו. אף־על־פי שכפי הנראה לא הצטיינו בני ישראל מעולם באהבה יתירה לארצם, וכמו הפיניציים יצאו גם הם משפחות־משפחות לארצות אחרות וישבו במואב, בארץ־פלשתים וכו׳, וקרוב לשער, שעוד בימי יונה הנביא ישבה עדת ישראל בתרשיש (עיר בארץ שפניא הקדמונה, שהיתה קולוניה לבני צור וצידון), שלולא כן לא היה הנביא נוסע לארץ רחוקה כזו, ולא עוד אלא שאין בשפת התנ״ך מלה המְקבלת להמלה Patria בשפת רומי או Πατρίς בשפת יון, שפירושה ארץ־מולדת, מכל מקום ירמיה אהב מאד את ארץ־מולדתו. בשעה שהתאונן על נביאי השקר, המעוררים את העם למרוד במלך בבל, אמר: „כי שקר הם נבאים לכם למען הרחיק אתכם מעל אדמתכם וגו׳ והגוי אשר יביא את צוארו בעול מלך בבל ועבדו והנחתיו על אדמתו" (שם כ״ז, י יא). בשעה שלקה אותו נבוזראדן לבבל, במקום שהיה יכול לשבת בשלוה, כמו שישב הבוגד ורך הלבב יוסף פלאוויוס ברומי, שב אל אדמתו השוממה (שם מ׳, ה) ובכל לב בקש מאת יוחנן בן קרח וסיעתו לבלי לעזוב את הארץ ללכת מצרימה (שם, מ״ב). אך עם כל אהבתו לעמו ולארצו מוכרח היה לדבר על לבם לתת את צוארם בעול מלך בבל. המלך יאשיהו, „אחרי אשר הכין את הבית" (לשון הכתוב בדה״ב ל״ה, כ) ויאמין כי על ידי זה נעשה ילד שעשועים לאלהיו, וה׳ מחויב לתת את כל מאויי לבו, – בקש תואנה להלחם עם המלך העז, עם פרעה נכה, אשר יצא בעת ההיא להלחם עם מלך אשור*) (מלכים ב׳ כ״ג, כט) „כי להלחם בו התחפש יאשיהו" (דברי הימים שם, כ״ב). נכה נצה במלחמה ועם הארץ בירושלים

*) אחרי כתבי זאת נתעוררתי על יסוד איזה כתובים, שהיתה ברית בין יאשיהו ובין מלך אשור.

להם מ ח ו ץ, ועל־כן לא יכלה להקלט בגידיהם ובדמם פנימה; בני ישראל סבלו תלאות רבות במעט בכל משך ימי חייהם, גם במצרים, גם בארץ־ישראל, כל־שכן בגולה, וכבר ידוע משל ההמון, כי בעד מוכה אחד נותנים שנים בלתי מוכים ואין מקבל. זה וכיוצא בזה גרם שיהיה לישראל יתרון, אם גם אין מאתנו מכחיש, שיש לו גם חסרונות. כמדומה לי, שכל הדברים הנ״ל פשוטים הם, בלי כל דמיונות, ויכולים להתקבל גם על לב קטני־אמנה, תחת אשר בעל־המכתב בונה בשמים מעלותיו.

אך ברית כרותה לבעלי־דמיון, שגם אם יאמרו דבר הגון לא ימנעו עצמם מדברים בטלים, שאין להם טעם וריח. בעל־המכתב אומר להחיות את ארץ־ישראל למען ת ה י ה ע ל י ד י ז ה שפת עבר! האין זה כבונה טירות נאות והיכלים מרהיבי עין, לא מפני שיש צורך בהם עצמם, אלא כדי לקבוע בם „מזוזה״? ומה איכפת לו, אם בשעה שבאמת יצלח לנו לקומם את הריסות ארץ־אבותינו תהיה שפת־אשכנז או שפת־אנגליה השפה המדוברת בה בין ה ה מ ו ן? ולמה לו להיות פאטריוט יותר ממה שהיו אבותינו? אברהם אבינו היה מאור־כשדים ובלי־ספק דבר בשפת ארמית עד שבא לארץ כנען, ששם היתה השפה המדוברת שפת עבר, הנקראה גם־כן „שפת כנען״ (ישעיה י״ט, יח), מפני שגם הפיניציים (הכנענים) דברו בה, כידוע, וכפי הנראה היתה השפה ההיא שפת הנפילים והרפאים, שנשארו בארץ כנען עוד מזמן שלפני המבול, ובבוא הכנענים (סמוך לזמן אברהם) לארץ ההיא קבלו את השפה ההיא ומהם באה גם לבני ישראל, אך אחרי שגלו לבבל והורגלו בשפת ארמית, נשארה השפה ההיא אצל ההמון גם בכל ימי הבית השני, כידוע.

אבל אם דבריו אלה אינם אלא דברי שטות, הנה דבריו בנוגע לירמיה אינם אלא חוצפה יתירה, שאי־אפשר לעבור עליהם בשתיקה. בין כל העומדים בראש עמנו, שנזכרו בתנ״ך, יתראו לפנינו ביותר בגדולת נפשם ובאהבתם הנשגבה לעמם שלשה האנשים האלה: משה, ירמיה ונחמיה (ממילא מובן, שאיני מדבר לא על בעלי־מופתים ומקבלי פדיונות, ולא על בעלי־מליצה וחוזי הזיונות), והנה הוא מחרף את האיש הקדוש הזה, את ירמיהו, אשר נתן גוו למכים והשליך נפשו מנגד, באמרו תוכחה לעמו! אומר עליו, כי הוא בשנגתו הרס את ארץ עמו, כי הפיץ לנפול אל הכשדים (על זה עומד האומלל ירמיהו וצועק: „שקר, אינני נופל על הכשדים!״ (ירמיה ל״ז, יד) ומשוה אותו אל נביאי השקר שמעיה הנחלמי, אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה „אשר עשו נבלה בישראל וינאפו את נשי רעיהם״ (ירמיה כ״ט, כג), ואומר, כי דברי הנביאים האחרונים האלה אבדו ולא נותר מהם דבר, ואם

בראותן בעד חורי דלת החצר „להקת יחפים" הולכה וקרובה; בקול מהומה ויאוש היו הנשים חוטפות את הילדים להתחבא עמם, זו בַּעֲלִיָּה, זו בבית איזה נוצרי, הדר בחצר, וזו במערה,–אז, אחרי עבור הבהלה, הייתי מרגיש קורת־רוח. לבי היה שמח, כי אִנה המקרה לידי להרגיש איזו פעמים במשך שבוע אחד מקְצת מן המקצת ממה שהרגישו אבותינו האומללים בזמן מאות שנים כמעט במשך כל ימי חייהם. בטוח אני, כי לא יחיד הייתי בהרגשות כאלה... אך רגשות יותר נוראות ויותר מעציבות הרגישו עשרות אלפי בני ישראל, שהוצגו רגע אחד ככלי ריק: בלי פת־לחם, בלי כסות, מבלי מקום ללון וביחד עם מאות מאחיהם ואחיותיהם הובאו לאהלי עראי להתגולל על האדמה באויר מהניק ומלא יללת אומללים, שם אכלו את לחם־הקס אשר נתנו להם נדיבי־לב, שם לנו, שם שכבו חוליהם ושם ילדו נשותיהם... רגשות יותר זרות הרגישו אחינו בעת שההלו לגרש אותם, כאילו למלא את סאת אסונם, מעיר קדושה אחת, שאינם רשאים לדור בה, כמעט תיכף אחרי הרעש; בעת שנתעוררו רוב מה"ע להמטיר אש וגפרית על ראשי האמללים, וכמעט שנתנו צדק לפעלי „להקת היחפים", בשעה שהיה להם להטיף לאחיהם, כי עשית־דין לעצמו, בלי משפט הפלילים, אונס וגזלה,–דברים נתעבים הם יהיו כנגד מי שיהיו, אפילו אם היו בני ישראל באמת אקספלואטאטורים, ובעת שכמעט מכל בתי־פקודות האחוזות (זעמסטווא) יצאו עצות ללחוץ את בני ישראל בכל האפשרות; בעת שכל איש ראה עין בעין, כי המשכילים (במחילת כבודם) המו"ל מה"ע ואדוני האחוזות הם בעצה אחת עם „להקת היחפים", רק שהאחרונים עושים באגרופם והראשונים–בעטם... כל מיני הרגשות האלה יכולים לתת לנו לקח טוב בענין לאומיותנו. יהיה איך שיהיה, בזמן הזה בטל חלום ההתבוללות גם מלב הטפשים ואין צריך לומר מלב החכמים, שידעו בו שלא יקום ולא יהיה, כי אם עד כה לא התבולל ישראל בעמים, שוב לא יתבולל עוד בהם, ויעקב אבינו לא מת!

סבת יתרון עם ישראל על שאר עמים בלי־ספק יש לו סבות פשוטות רבות, וכמדומה לי, שיש לי אפשרות להראות על איזו מהן. הציוויליזאציה של ישראל, המונה מספר שנותיה קרוב לארבעת אלפים שנה, זקנה היא מן הציוויליזאציה של כל העמים החיים אתנו כיום, אשר גם לפני אַלְפַּיִם שנה היו במצב פראים גמורים, (כי גם היונים שבימינו אינם אלא יושבי ארץ יון, שהם בני תערובות מעמים רבים חדשים); הציוויליזאציה של ישראל עם דתו יצאו מקרבו, ואינן אלא פרי רוחו, שעל־כן נקלטו בו היטב, והציוויליזאציה של שאר עמים אינה אלא תערובות של היהדות וההיליניזמוס, שנקשרה

(כמו שהציעו לפניו הכוזרים או איזו מן היהודים), שאילו היה מקבל אותה, כי אז אין ספק שכל בני ישראל בכל ארצות גלותם היו מתקבצים לארץ בני אמונתם, שלא היו שומעים בה קול נוגש, ובמשך מאה או מאתים שנה היו מתבוללים לגמרי עם שכניהם ונטמעים ביניהם, עד שלא היו בעולם אלא רוסים שומרי דת־משה ולא בני ישראל, וממילא מובן, שנזק הכליון שהיה בא לישראל לא היה שוה בשכר, שהיו הרוסים נזהרים מלבישת שעטנז ומאכילת בשר וחלב וכיוצא בזה. כי סוף־סוף יודה כל בן־דעת, כי אחינו זרע אבותינו יקרים לנו בענין כזה מעמים אחרים שומרי־דתנו, והקראים, למשל, קרובים לנו יותר הרבה מן הסובוטניקים (אם באמת אינם מזרע ישראל), שכפי הנשמע זהירים הם בדת הרבנים במדה שהם יודעים אותה, כי סוף־סוף הראשונים הם בני אברהם יצחק ויעקב כמונו, ואחינו בני לאומנו הם *).

המקרה שלא קבל וולאדימיר את דת־ישראל, אשר שמר אותנו מלהטמע בין העמים, יכריחני להזכיר מקרה יותר נפלא, אשר הרס עד היסוד את הדעה העקשת על דבר ההתבוללות, מקרה אשר לא יפלא אם המאמינים יראו בו השגחה פרטית. על־דברי ר' אליעזר: „אם אין ישראל עושין תשובה אינן נגאלין", שזכרתי למעלה, ענה ר' יהושע, שאם אין ישראל עושין תשובה ברצונם, הקב"ה מעמיד עליהם אנשים קשים כהמן ובעל־כרחם עושין תשובה (סנהדרין שם). ומה נפלא הוא לראות, כי בעת הזאת, אשר רבים מאד מאחינו באשכנז וברוסיא, אם מסכלות או מתאותם לנזיד־עדשים, הפצו בכל כחם להתכחש לעמם, בעת הזאת קמו תלמידי־המן, האנטיסמיטים באשכנז והשודדים „להקת היחפים" בדרום רוסיא, ובקולות וברקים ובמהומה ובמבוסה הכבידו אכפם על אחינו הנפשעים להשיבם לעמם!... בהיות מסורת בידינו שאין רע בלא טוב, הנה זהו הטוב האמתי הכרוך בעקב הרעה הגדולה אשר באתנו ואשר לא בקרוב נשכחנה! בעת שהיתה המהומה באודיסא (מאי לשנה זו) והחצר שאני דר בו היה סגור על מסגר, כשאר החצרים שאחינו יושבים בם, לבל יפלו השודדים עלינו; כל כלי־הבית והספרים היו מושלכים במערות; אצל דלתות החצר עמדו שומרים מבני החצר כל היום וכל הלילה, את שמלותינו לא פשטנו מעלינו במשך שמונה ימים, וגם הילדים הקטנים היו ישנים (בלא כרים וכסתות) בבגדיהם, למען נוכל למלט אותם תיכף אם יבוא הצורר עלינו, וקול פחדים נורא מאד נשמע לעתים לא רחוקות מן הנשים רכות־הלב,

*) אחרי־כן נוכחתי, שהחלטתי זו אינה בטוחה, כי יש ידים להדעה, שהקראים באירופא הם בני הכוזרים.

הם לאום פלוני בלי הבדל דת ועם. זהו השם „לאום" בכל דבר הנוגע לממשלה, לחוקים ומשפטים כוללים וכו׳. אבל מתוך שיש בני משפחה אחת (מבלי הבט על ההתערבות) שהם שייכים לממשלות שונות, כמו האשכנזים, הפולנים, האיטליאַנים וכו׳, לפיכך בנוגע ליחוס משפחה הננו משתמשים בשם „לאום" גם במובנו המקורי, אם גם שאינו מדוקדק כל כך.

מענדעלסזאהן כתב ספריו לתכלית מדינית, ובמובן המדיני אי־אפשר לומר שבני ישראל הם לאום, כי כמו שאין הממשלה סובלת ממלכה בתוך ממלכה, כן לא תסבול לאום בתוך לאום, ולפיכך אמר, כי בני ישראל אינם אלא בני חברה דתית, כמו שהוא באמת במובן המדיני. על המושג הטבעי של הלאום לא היה לו לא צורך ולא אפשרות לדבר. צורך לא היה לו, מפני שלא בעד בני ישראל כתב את דבריו אלה, ואפשרות לא היתה לו, כי בימיו לא נולדה עוד התנועה הלאומית: אשכנז ואיטליה לא חלמו עוד אדות התאחדותן, והיונים, הרומינים, הסרבים והבולגארים לא נועזו לקוות כי קרוב יום חירותם. ומתוך שבלי ספק לא האמין בנפלאות שמעל לדרך הטבע, לא היה יכול לחלום אז גם על שיבת ציון, כמו שאנו מקוים עליה, אחרי רואנו חירות שאר עמי טורקיה. אך אם נביט על הלאום לא בעין מדינית, אז נודה כי הצדק עם ה׳ סמאלענסקי, וכי בני ישראל באמת לאום המה, לאום טבעי, ומי הוא זה אשר יעז לומר לאיש מבני הלאום הזה: „אין לך חלק בעמנו"!

כן הוא, בני ישראל לאום המה, ולאום יהיו כל הימים אשר יהיו לאומים ודתות על־פני־הארץ, אם גם, מאיזו סבה שתהיה, לא תבוא תקותנו לכונן לנו אחוזה בארץ אבותינו. אין אני אומר, כי עם הרוח אנחנו וממלכתנו ממלכת הרוח, כי דברים אלה הנם דברים של תעופת הדמיון, אבל כמעט בטוח אני, כי בני עמנו לא יתבוללו בשכניהם כל הימים אשר יהיו לאומים ודתות בארץ, כי מרום ונשא הוא ישראל מעל שאר עמים גם כעת, וכן היה גם מלפנים, ברוחו ודעתו וכל דרכיו. אם לא היה ישראל מרום ונשא מהם, לא היו מקנאים בו בימי־הבינים ולא היו יראים ממנו פן יפרוץ, וממילא לא היו רודפים אותו בכל מדינות אירופה ואַזיה. אם לא היה ישראל מרום ונשא מעל שאר עמים, כי אז כבר התבולל בהם, וכבר היה נבלע ישראל בגוים, כמו שנבלעו שאר אומות, כי חק הוא בטבע, שהגדול מחברו בולע את החלש ממנו, והחק זה נראה גם בצומחים, גם בבעלי־חיים וגם באומות שלמות, ואם בני ישראל לא נבלעו עוד, אות הוא כי רב כחם ושקולים כנגד שאר עמים, הרבים מהם מאד. לאשרנו לא קבל וולאדימיר הקדוש לרוסים את דת־ישראל

שמעולם אינם עושים דבר אלא אם כן הוא מביא להם ריוח, כי יראו שעל־ידי צאת ארץ אבותינו ליד ישראל תתעשרנה אנגליה וצרפת וכו׳ עשר רב ואז יכבידו אכפם על השולטן לקרוא דרור לישראל לשוב לארץ אבותיהם.

הנה כי כן אין לנו לדבר על תקות הגאולה, אלא על חפץ הגאולה, ולומר, שכל איש מישראל, שכבוד עמו ואשרו חביבים עליו, חפץ שנגיע באיזה אופן להיות ולממלכה, אם גם שפלה, בארץ אבותינו. אך גם מי שאינו חפץ בזה יהודי הוא, אלא שאינו אוהב את עמו, כי גם הכופר בכל התורה ובתקות ישראל, כל זמן שלא עזב את עמו בפעל והמיר דתו כדי להטמע בין האומות, יהודי הוא, וישראל אף־על־פי שחטא גם בעבודת־אלילים–ישראל הוא. מודה אני, שצדק מענדעלסזאהן בדבריו, כי בני אמונה אנחנו, אבל מודה אני, כי צדקו גם דברי ה׳ סמאלענסקי, באמרו, כי עָם אנחנו, ועל־כן כל מי שלא עזב אותנו בשאט בנפש להטמע בעם אחר, יהודי הוא. אברר דברי.

השם הרומי natio (לאום) לא יוכל בזמן הזה בשום אופן להכיל את המושג שהיה לו בזמנים הקדמונים, כמו בזמן היונים או הרומיים היותר קדמונים. לכל הלאום כלו היתה אז שפה אחת ודברים אחדים (מלבד איזו שנוים מקומיים), דת אחת ואלהים אחדים (לבד איזו אלים מיוחדים לערים ידועות), כלם היו יוצאי ירך משפחה אחת, שנתחלקה לבתי־אבות שונים, וזרים מעמים אחרים לא התערבו בתוכם; אדמתם היתה להם לבדם, לא ישבו בארצות זרים ועמים נכרים להם לא ישבו על אדמתם. בזמן הזה אינו כן: העמים הרומאנים השונים התערבו בינם לבין עצמם וְעִם האשכנזים, האשכנזים–עם הסלאווים, האחרונים–עם הטאטארים וכו׳ וכו׳, עד שכמעט אין איש בכל ארצות העמים האלה, שיוכל להבטיח כי בעורקיו נוזלים אך דמי אותו העם, ששמו נקרא עליו, ולא גם דמי עם אחר; הדת נתחלקה גם היא לכתות אמונה שונות, ואמונה אחת פורשת כנפיה על עמים רבים; והלשון גם היא משותפת לפעמים לעמי ארצות שונות. האדמה נתפשטה ובלעה בתוכה ארצות זרים וגם נתחלקה בין עמים שונים, כמו עם אשכנז בפרוסיה, שבלע חלק מארץ פולין וחלק מארצו הוא נתן לארץ שווייץ וכיוצא בזה. נמצא שאין עתה בעולם לאום מדוקדק לא במובן הטבעי, (בלי תערובות מחוץ), לא במובן הדתי ולא במובן הארצי, מלבד בני ישראל, שבמובן הטבעי, ובמקצת גם במובן הדתי, נשארו לאום כבתחלה, מפני שזרים לא התחתנו בהם, ומלבד הקראים המעטים לא נפלגו לאמונות. לפיכך אין לשם „לאום“ בזמן הזה אלא מושג מדיני, כלומר, כל האנשים השייכים לממשלה פלונית הרי

ימים גם בארצות נכ־יות וכו' אבל האומה? היה לא תהיה האומה בלתי אם על אדמתה'.

ראשית דבריו הטאת. הוא מבדיל מקהל היהודים את האיש הנואש מתקות הגאולה: אך מי נתן לו רשות להבדיל בין איש ואיש מזרע ישראל ולומר לאחד: „יהודי אתה, אחינו אתה', ולשני – „לך מעמנו, כי לא לנו אתה, אין לך חלק בישראל ולא נחלה בבית יעקב'? משפטים כאלה יוכל לחרוץ אך אליהו הנביא, בבואו לעתיד־לבוא לרחק את המקורבים ולקרב את המרוחקים, כדברי המשנה בסוף עדיות, ולא אחר. דברים כאלה ראוים בפי הקנאים חובשי בית־המדרש, שכל אחד מהם מאמין שהוא שליחו של הקדוש־ברוך־הוא לכלות קוצים מכרם בית־ישראל, אך לא בפי בעלי דעת. הדברים האלה תמוהים ביותר, בראותנו שבעל המכתב הזה אינו מסכים לדברי האומרים, שבני ישראל הם אך בני אמונה אחת ולא יותר, ואם כן, דברים המסורים ללב אינם יכולים להיות, לדעתו, תנאי קבוע בזכות היחוס לעם ישראל. ר' אליעזר הגדול לא היה בטוח בגאולת־ישראל ואמר, שאם אין ישראל עושין תשובה אינן נגאלין (סנהדרין צ"ז:), ואם כן לא היה יהודי! מלבד זה, אם ה י י ב י ם אנחנו לקוות על הגאולה, הנה צריכים אנו להיות בטוחים כי יקום לנו גואל, כי בלי גואל אין גאולה. אך מי יהיה ה ג ו א ל ה מ ח ו י ב ההוא? אם הקדוש־ברוך־הוא על־ידי עצמו או על־ידי שליח (המשיח), כדעת כל שלומי אמוני ישראל, אם כן אין לנו להשתדל בזה כלל, רק נבטה כי נצח ישראל לא יכזב והקם יקים את דברו בזמן מן הזמנים, בשעה שיעלה רצון לפניו ובעתה יחישנה, ואז תשוב שפת אבותינו, שפת האלהים, לפרוח ברוב הדרה, ומה לנו לדחוק את השעה ולכונן קולוניות בארץ־אבותינו בטרם נדע זמן הגאולה? ואם תהיה הגאולה באופן טבעי, היינו, שנקנה את הארץ מיד השולטן בכסף מלא ונכונן שם ממלכה משועבדה תחת השגחת מושלי־אירופה, ולמען נִנָצל מריב עמים על־דבר קבר משיהם נשים את עיר הממלכה לא את ירושלים, אך ע י ר א ח ר ת י ו ת ר מ ר כ ז י ת, ושלומי אמוני ישראל יוכלו להיות בטוחים, כי כאשר יבוא משיח בן־דוד, שהם מקוים עליו, לקבץ גליות ולבנות בית־המקדש לעולות ולזבחים, אז תשוב הממלכה לעיר ירושלים כבתחלה ושם נעשה את קרבנות חובותינו תמידים כסדרם ומוספים כהלכתם, – הנה הדברים בעצמם טובים ונכוחים, ומי יתן ויתקימו במהרה בימינו, אבל להיות ה י י ב לקוות, שהשולטן ימכור את הארץ–היא סכלות גדולה בכלל, ובפרט עתה, אחרי שנקרעו מידו מדינות רבות על הבלקנים. כן היא סכלות גדולה ל ח י י ב את בני ישראל לקוות שיבוא יום, אשר איתני הדיפלומטיה,

על ישראל ועל ארצו.

בעל „המכתב לבן יהודה" (בחוברת ה' ל„השחר" שנה ז') נגע באיזה דברים נכבדים מאד, אבל שיטתו בדברים הנכבדים ההם לא תוכל למצוא חן בעיני קטני־אמנה ורחוקים מדמיונות, אשר רבים הם כיום. ובהיותי גם אני מן האחרונים האלה אמרתי לברר את הדברים לפי דרכי.

מתוך שאיני בטוח, שכל קוראי דברי אלה יקחו את החוברת הנ"ל לחזור עוד הפעם על דברי בן יהודה, הנני מוצא לנכון להעתיק בזה מקצת מדבריו ואלה הם:

„האיש אשר נואש מתקוה הזאת (מתקות הגאולה) חדל להיות יהודי", „לולא האמנתי בגאולת עם היהודים, כי עתה השלכתי שפת עברית כדבר אין חפץ בו", כי ירמיה הנביא אשר „רפה את ידי אנשי המלחמה ויחפוץ גם לנפול אל האויב וכו' בשגגה עשה זאת וכו' אך הטוב טוב לנו כי עשה זאת בשגגה מאשר לו עשה בזדון? הקטן שבר האומה בבוא נבוכדנצר בשערי ירושלים, בשגגת ירמיהו, משברה בבוא טיטוס בשערי העיר הזאת בזדון יוסיפוס פלאוויוס? וכו' אך אעזוב נא את דברי־הימים האלה וכו' אהרי אשר לא נותרו לנו מן העת ההיא בלתי דברי ירמיהו, ודברי יתר הנביאים (?) כשמעיה הנהלמי, אחאב בן קוליה וצדקיהו בן מעשיה אבדו (ומנין לנו שכתבו?) ולא נותר מהם דבר", „נחיה נא איפו הָיה (צ"ל הַיֵה) את השפה וכו' אבל יכול לא נוכל להחיות שפת עברית בלתי אם בארץ אשר מספר יושביה העברים יגדל ממספר הגוים, נרבה נא איפו מספר היהודים בארצנו השוממה וכו' נְחַיֵה נא היה את האומה וחיתה גם שפתה!" „לשוא נקרא, נחזיקה בשפת עברית פן נמות! כי אם נחיה את האומה ונשיבנה אל ארץ־מולדתה, וחיתה שפת עברית, כי סוף סוף, ארוני, הלא רק בזאת נושע תשועת עולמים ובלעדי התשועה הזאת אבדנו לנצח! וכו'. דת היהודים תוכל להאריך

תוכן:

כל כתבי

משה ליב ליליענבלום.

כרך רביעי.

קבוצת מאמרים על תחית העם וישוב ארץ־ישראל.

(תרמ"א—תרס"ט).

בהוצאת מר יוסף בר' שמריהו צטלין ממוסקבה.

אודיסה, תרע"ג.

בדפוס „מוריה", באזארנא 23.

כ ל כ ת ב י

משה ליב ליליענבלום

דוב בארד

לצבי נוראלניק